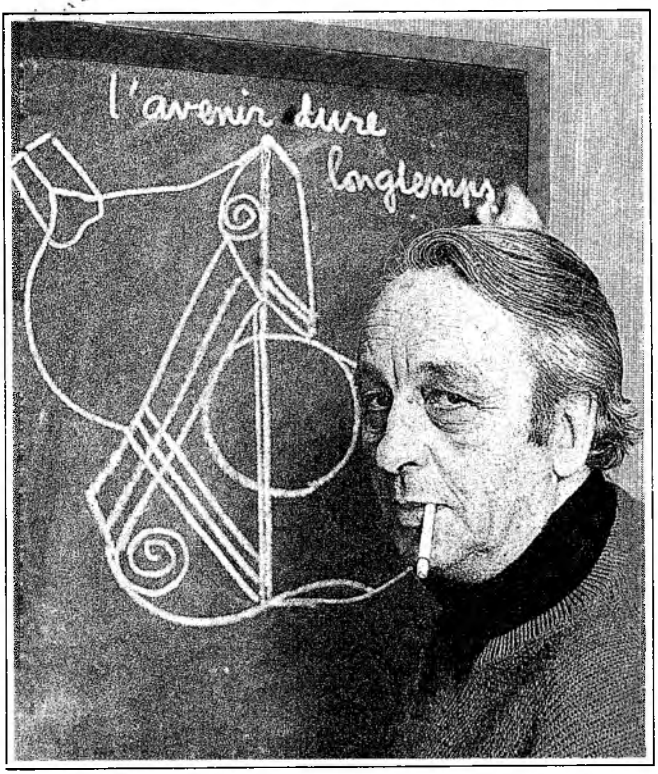
Louis Althusser

GELECEK UZUN SÜRER

CAN

Türkçesi
İSMET BİRKAN

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Eko Basımevinde basıldı ve ciltlendi. (1996)

ISBN 975-510-672-3
© Les Editions Stock / I.M.E.C / Kezban Akcalı Telif Ajansı /
Can Yayınları Ltd. Şti. (1992)

Louis Althusser
GELECEK UZUN SÜRER

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

Fransızca baskıyı yayına hazırlayan ve sunanlar
OLIVIER CORPET ve YANN MOULIER BOUTANG

Fransızca aslından çeviren
İSMET BİRKAN

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

Özgün adı
L'avenir dure longtemps
suivi de
Les faits

Louis Althusser, çağımızın en ilginç düşünürlerinden biri. 1918'de Cezayir'de doğdu, gençliği orada geçti. Annesi, savaşta ölen nişanlısının yerine onun kardeşiyle evlenmiş ve oğluna ölen genç nişanlısının adını vermişti. İkinci Dünya Savaşının başında Almanlara tutsak düşen *Althusser*, savaşın sonuna kadar özgürlüğüne kavuşamadı. 20 yaşından sonra aralıklarla depresyon geçirmeye başladı; tedavi gördüyse de rahatsızlığı sürdü, hatta deliliğe dönüştü. Paris'te Ecole Normale'de felsefe doçenti olarak görev yaptı. 30 yaşına kadar koyu bir Katolikti, daha sonra evleneceği Hélène Rhtmann'la tanıştıktan sonra Komünist Partiye üye oldu. *Marx İçin* ve *Kapital'i Okumak* adlı yapıtlarıyla kuşağının aydınlarını etkiledi, bunu Marksist felsefe üzerine başka çalışmaları izledi. Yapısalcılık, bilgi-kuramcılık ve Marksizm, *Althusser*'ci düşüncenin üç temel alanıydı. 1948'den beri birlikte yaşadığı Hélène Rytmann'la 1976'da evlendi. 1980'nin 18 Kasımında karısını boğarak öldürdü. Ruhsal dengesinin bozukluğu nedeniyle, işlediği cinayet yüzünden yargılanmayan *Althusser*, yine uzun süre akıl hastanesinde gözetim altında kaldı. 22 Ekim 1990 yılında bir kalp krizi sonunda ölümüne kadar özyaşamöyküsü olan *Gelecek Uzun Sürer*'i kaleme aldı.

SUNUŞ

Louis Althusser'in arşivi, 1991 yılının temmuz ayında, içerdiği malzemenin bilimsel ve yayımsal açıdan değerlendirilmesini üstlenen Çağdaş Yayıncılığın Anıları Enstitüsüne (IMEC) teslim edildiğinde, bu ciltte yayımlanan iki özyaşamöyküsel metin özenle korunmuş durumda bulundu.

İki metin tam on yıl arayla yazılmış. Bu on yıllık sürenin ortasında, 16 Kasım 1980 günü, Louis Althusser'in yazgısı akla-gelmez trajik bir döneme girdi: Althusser Paris'te, Ulm sokağındaki Yüksek Öğretmen Okulu'nda bulunan dairesinde, karısı Hélène'i öldürdü.

Varlıkları –özellikle *Gelecek Uzun Sürer*'inki– neredeyse efsaneye dönüşmüş olan bu iki özyaşamöyküsünü okuyan, Louis Althusser'in yeğeni ve tek mirasçısı François Boddaert, bunların, Althusser Fonunda bulunan birçok yayımlanmamış yazının ölüm-sonrası basımının ilk cildi olarak çıkmasına karar verdi. Bu basım, söz konusu iki metinden başka, yazarın 1940-1945 yılları arasında Almanya'da bir çalışma kampında (stalag) tutsakken yazdığı *Tutsaklık Günlüğü* ile daha felsefî nitelikte yapıtlarından oluşan bir cildi ve son olarak da çeşitli (siyasal, edebî... vb.) yazılarını ve mektuplarını kapsayacaktır.

Bu basımı hazırlamak için, Althusser'in dostlarından kimi zaman birbiriyle uyuşmayan birçok tanıklık topladık. Bu yazıları tanıyan; yaşamları herhangi bir nedenle belli anlarda bunların yazılış süreciyle kesişmiş, bazıları yazılış sürecinin herhangi bir aşamasında bunları tamamen ya da kısmen okumuş olan dostlardı bunlar. Aynı zamanda, çoğu kez çeşitli arşivlerde dağınık durumda bulunan, ancak Louis Althusser'in yararlandığı "kaynaklar" hakkında ipucu verebilecek, kanıt ya da gönderge olarak işe yarayacak her türden birçok belgeyi de (ajandalar, notlar, gazete kesikleri, yazışmalar...) bir araya getirdik. Bu basım için hazırlanan dosyanın bütünü, kuşkusuz asıl metinlerle bunların çeşitli değişkeleri ve eklentileri de aralarında olmak üzere, başvuruya ve incelemeye açıktır. Böylece, uzman araştırmacılar bu özyaşamöykülerinin oluşumunu

inceleyebileceklerdir. Bu nedenle burada yalnızca, metinlerin tarihiyle ilgili olarak bu basımı aydınlatan başlıca verileri, yazıların maddesel özelliklerini ve benimsediğimiz temize çekme ölçütlerini göstermekle yetindik. Metinlerin kaleme alınış koşullarının, Louis Althusser'in yaşamöyküsünün[1] ikinci cildinde uzun uzun ve ayrıntılı biçimde sunulup inceleneceğini unutmuyoruz.

Toplanan belge ve tanıklıkların incelenmesi, şu noktanın kesinlikle ileri sürülebileceğini gösteriyor: bir özyaşamöyküsü tasarısı öteden beri var idiyse de, *Gelecek Uzun Sürer*'in yazılış süreci 14 Mart 1985 tarihli *Le Monde*'da Claude Sarraute'un "Küçük Açlık" başlıklı bir yazısının okunması üzerine başlamıştır. Ana içeriği İssei Sagawa adlı Japon öğrencinin bir Hollandalı genç kızı öldürüp etini yemesi ve yargıdan bağışıklık kararı ile bir Fransız akıl hastanesinde kısa bir bakımdan sonra geri gönderildiği ülkesinde yazdığı ve suçunu anlatan kitabın kazandığı büyük başarı olan bu makalede, Claude Sarraute söz arasında buna benzer başka "vakalara" da dokunuyordu: "Biz medya adamları ne zaman, şenlikli bir davaya karışmış Althusser, Orléans'lı Thibault gibi anlı-şanlı isimler görsek, hemen bunları alır kahraman yaparız. Ya kurban? Ona üç satırı bile çok görürüz. Bizim için yıldız, suçludur."

Bu yazının çıkmasından sonra birkaç dostu Louis Althusser'e, oradaki "şenlikli dava" deyimiyle yapılan anıştırma nedeniyle gazeteye protestoda bulunmasını salık verdiler. Ama o, başka dostlarının görüşlerine katıldı; bunlar gazetenin yaptığını eleştirmekle birlikte, Claude Sarraute'un bir bakıma temel –ve Althusser için dramatik– bir noktaya parmak bastığı düşüncesindeydiler: bu, "yararlandığı" yargıdan bağışıklık kararı uyarınca hakkında "dava" açılmamış olmasıydı. Althusser 19 Mart 1985 tarihinde en yakın dostlarından Dominique Lecourt'a yazdığı –ama yollamadığı– mektupta, "bu dramla ilgili kendi açıklamalarını; polisçe, adaletçe ve hastanelerce olayın 'ele alınış biçimini' ve doğal olarak kökenlerini kapsayan bir çeşit özyaşamöyküsü yazarak" başına gelenler hakkında kendi görüşlerini ortaya dökmeden, "tekrar halkın önüne çıkamayacağını" söylüyordu. Gerçi bu özyaşamöyküsü yazma isteği yeni değildi: örneğin daha 1982'de, cinayet sonrasındaki ilk kapatılma döneminden çıkışında, "karşılaşmanın materyalizmi" üstüne yazdığı kuramsal bir metin şöyle başlıyor: "Bu kitabı 1982 Ekiminde, üç

[1] Bak. Yann Moulier Boutang, *Louis Althusser, une biographie*, cilt I, Grasset, 1992.

yıllık dayanılmaz bir çilenin bitiminde yazıyorum; kimbilir, belki bir gün bunun öyküsünü –yani hem olayın oluş koşullarını hem de kendi çektiklerimi (akıl hastanesi, vb.)– anlatırım; bakarsınız başka öykülerin aydınlatılmasına yardımcı olur. Çünkü ben, 1980 Kasım ayında, yoğun ve öngörülememiş bir zihin karışıklığı nöbeti içinde, dünyada benim için her şey olan karımı boğdum. O beni, bensiz yaşayamadığı için ölmeyi isteyecek derecede seviyordu; ruhumun ve bilincimin karışıklığı içinde galiba ona 'bu hizmette bulundum'; hizmetimi geri çevirmedi, ama bu yüzden öldü işte." Metin bundan sonra bu türden özyaşamsal noktalara dokunmadan, felsefî ve siyasal görüşler üzerinde sürüp gidiyor.

1985 Martında, bu kez söz ettiği "öyküyü" *kendi* bakış açısından anlatmaya karar vermiş olan Louis Althusser, yurt dışındaki birkaç dostuna mektup yazarak onlardan, bulundukları ülkede 1980 Kasımından sonra yayımlanmış tüm gazetelerdeki kendisiyle ilgili yazıların kesiklerini istedi. Aynı şekilde Fransız basınını da taradı ve böylece, kendi eliyle ya da dostlarından rica ederek, gerek yargıdan bağışıklık kararına ilişkin hukuksal sorunlar ve 1838 tarihli Ceza Yasasının 64. maddesi üzerine, gerek akıl hastalıklarında bilirkişilik üzerine çok sayıda ve çeşitli belgeler topladı. Bundan başka, bazı yakın dostlarından, "günlüklerinin" o yıllara rastlayan bölümlerini kendisine iletmelerini ya da bazı yönleriyle aklından çıkmış olan olayları kendisine anlatmalarını rica etti. Ruh doktorunu ve psikanalistini, kendisine uygulanmış olan tedavi ve almış olabileceği ilaçlar hakkında sorguya çekti (bazan onların açıklama ve yorumlarını "temize çekerek" yeniden yazıyordu); dağınık sayfalarda ve ajandalarda, gerek olgusal ve kişisel, gerek siyasal ve psikanalitik bir yığın gözlem, olay, yorum, düşünce, alıntı, dağınık sözler, kısacası konuyla ilgili ipuçları biriktirdi. *Gelecek Uzun Sürer*'in yazılmasına yardımcı olan bütün bu hazırlık çalışmasının izleri, Althusser'in arşivinde açıkça görülür.

Metnin kaleme alınması ve daktilo edilmesi, büyük olasılıkla, 1985 Martının son günlerinden nisan sonuna ya da mayıs başına dek, ancak birkaç hafta alır. 11 Mayısta herhalde tamamlanmış olan metni okuması için Michelle Loi'ya vermiş, ve 30 mayısta "Ne yapmalı?" başlıklı bir kuramsal metnin yeni bir yazılımını daktilo etmeye başlamıştır. Burada, daha ikinci sayfada, bitirmiş olduğu özyaşamöyküsüne gönderme yapar: "*Gelecek Uzun Sürer* adlı küçük kitabımda uzun uzun yorumladığım, Makyavel'in bir temel

ilkesini ele alıyorum." Buradaki "küçük" sözcüğü söz gelişi kullanılmıştır, çünkü bu metin üç yüz sayfaya yakın uzunluktadır ve bildiğimiz kadarıyla, şimdiye dek yayımlanmış yapıtları kısa risale ve makalelerden oluşan Althusser'in yazmış olduğu en uzun metindir. 15 Haziranda Louis Althusser şiddetli bir hipomani bunalımına girerek tekrar Soisy'de hastaneye kaldırılır.

Gelecek Uzun Sürer'in yazılış takvimi, anlaşıldığına göre, işte böyle; bu takvim, metinde geçen kimi olgu ve olayların orada verilen tarihleriyle de tastamam uyuşuyor; örneğin: "Dört yıl önce, Mauroy hükümeti zamanında" (s. 23), ya da: "Yalnızca altı ay önce, Ekim 1984'te" (s. 136) ya da: "altmış yedi yaşındayım" (s. 298), gibi. Sonradan metinde rötuşlar yapılmışsa bile bunların önemsiz olduğu görülüyor.

Bu metnin bütününü ya da büyükçe bir bölümünü okuyabilmiş olanlar yalnızca birkaç yakın dost; bunların arasında Stanislas Breton, Michelle Loi, Sandra Salomon, Paulette Taïeb, André Tosel, Hélène Troizier, Claudine Normand öncelikle sayılabilir. Öte yandan Althusser'in birkaç yayıncıya bu metnin varlığından söz ettiği, yayımlanması isteğini dile getirdiği, ancak asla yazılı metni –en azından bütününü– göstermediği biliniyor. Her şey gösteriyor ki Louis Althusser, öteki yazılarına ilişkin tutumunun aksine, bu yapıtın "ortalarda dolaşmaması" için çok sıkı önlemler almıştı. Arşivinde de metnin hiçbir fotokopisi bulunmuyordu. Dostlarından André Tosel, metni 1986 Mayısında, ancak Althusser'in evinde ve onun yanında, not almadan, okuyabildiğini anlatıyor.

Şu noktayı da ekleyelim: *Gelecek Uzun Sürer*'in kaleme alınması sırasında Louis Althusser'in, özellikle ilk bölümlerde, birbirine çok yakın iki yazılımını saklamış olduğu ilk özyaşamöyküsü *Olanlar (Les Faits)*'dan geniş ölçüde esinlendiği belli oluyor.

Bu cildin ikinci bölümü olarak yayımladığımız bu metin, yani *Olanlar*, 1976'da (tarihi birinci sayfada gösterilmiş) ve anlaşıldığına göre ikinci yarıyılda yazılmış. Louis Althusser bunu, "sıfır" sayısı ocak 1976'da çıkan *Ça ira* adlı yeni bir derginin sonraki sayısında yayımlanmak üzere Régis Debray'ye önermiş ve teslim etmiş, ancak iş yürümemiş ve dergi çıkmamış. Louis Althusser'in birkaç yakını tarafından varlığı bilinen bu özyaşamöyküsü de bugüne dek yayımlanmadan kalmış.

Gelecek Uzun Sürer'in özgün "elyazması", bir kısmı yeşil bir kısmı beyaz, A4 boyutlarında, on kadarı Yüksek Öğretmen Okulu

antetli, üç yüz yirmi üç yapraktan oluşuyor. Çoğu, genellikle kitabın bölümlerine denk düşen "formalar" halinde numaralanmış ve zımbalanmış. Baştan sona elle yazılmış birkaç sayfa dışında bütün bu formalar –âdeti olduğu üzere– Louis Althusser tarafından doğrudan doğruya daktiloda yazılmış; yalnız uyarı sayfasının –yazmada yer alan– ilk biçimi ile sonraki daha geliştirilmiş yazılımının Paulette Taïeb tarafından başka bir makinede yapıldığı anlaşılıyor.

Elyazılı başlık sayfasına Louis Althusser *Gelecek Uzun Sürer* diye yazdıktan sonra *Bir Katilin Kısa Tarihi* diye bir alt-başlık eklemiş, bunu çizip altına *Bir Gecenin Şafağı* diye yeni bir başlık atmış, sonra bunu da çizmiş. Bu son başlık altında kitaba bir giriş yazmaya başlamış; daktiloda yazılı ilk dokuz sayfası elde olan bu ilk deneme, bir cümlenin ortasında kesiliyor.

Gelecek Uzun Sürer'in pek çok sayfasında, daktiloda yazılmış satırların arasında, kenarlarda, hatta kâğıdın arka yüzünde, elyazısıyla birçok düzeltme ve ekleme notlar bulunuyor. Bu eklentilerin metnin okunuşunu fazla güçleştirdiği durumlarda Louis Althusser sayfayı yeniden yazmış, ama bunda da yeni düzeltmeler yapmış. Uyarı sayfası ile cinayeti anlatan iki giriş sayfasının (Bölüm I) dışında, ilk yetmiş bir sayfanın düzeltilmiş yazılımını ayrı bir dosyada saklamış. Bir yazılıştan ötekine yapılmış (pek önemsiz) değişikliklerin izlenmesine olanak veren bu durum dışında, Louis Althusser'in arşivinde metnimizin bir tek özgün yazılımı bulunuyor.

Şu nokta da eklenmeli: Louis Althusser bazan yazmanın sayfaları arasına, gönderme yapılan sayfadaki bir cümleyi ya da düşünceyi ilerde yeniden ele alma niyetini yansıtan bir soru ya da az-çok kısa bir not içeren Yüksek Öğretmen antetli küçük forma beyaz kâğıtlar da sıkıştırmıştı. Ayrıca, birkaç yerde sayfa kenarına çoğunlukla keçe kalemle yapılmış kimi çizimler de, metinden tümüyle hoşnut olmadığını ve düzeltmeler yapmayı düşündüğünü gösteriyor.

Bu yazma aynı zamanda yazarın, yazdığı metnin bölümlerini birkaç ayrı düzene göre yerleştirmeyi tasarlamış olduğunu da gösteriyor; sayıları dördü bulan ayrı sayfa düzeni söz konusu, ama bunların uygulanmasıyla ortaya çıkabilecek yeni yazılımları saptamamız mümkün olmadı. Ancak, elimize geçtiği ve şimdi yayımlandığı şekliyle bu yazma, yazar tarafından Roma rakamlarıyla numaralanmış, birbirini buna göre izleyen bir dizi bölümden oluşuyordu (yazarın başlangıçtaki önemsiz bir unutkanlığını gidermek

için biz yirmi bir yerine yirmi iki bölüm numaralamak zorunda kaldık; bu bölümlemeye göre son haliyle yazmanın sayfaları 1'den 276'ya kadar numaralanmış oluyordu. Bu sayfa düzeni, bazı sayfaların yer değişimini ve birkaç eklentiyi hesaba katmıyordu, ki zaten bunların yerleri konusunda yazar açık-seçik işaretler bırakmıştı). Elinizdeki basım için işte bu yazılım esas alındı.

Son olarak belirtelim ki, *Gelecek Uzun Sürer*'in bu basımında "Makyavel" ve "Spinoza" başlıklı iki bölüm yer almıyor. Louis Althusser bunları kendisi metinden çıkarıp yerlerine, burada 232-237. sayfalara rastlayan "özeti" koymuştu.[1] Fransa'da solun geleceği ve Komünist Partisinin durumu üstüne siyasal analizlere ayrılan bölümün (burada XIX. bölüm) son kısmı[2] için de durum aynıdır. Louis Althusser'in, kitabından çıkardığı bu sayfaları *Gerçek Materyalist Gelenek* konusunda bir başka eserde kullanmak istediğini düşündürecek nedenler var. Ancak, bu yarım kalmış kitap tasarısı hakkında, yukarıdaki adı taşıyan özel bir dosyaya konmuş, altmış bir sayfa tutan bu üç bölümden başka bilgi ya da ipucu yok. Bu sayfalar, özellikle Makyavel ve Spinoza'ya ilişkin iki bölüm, ilerde belki yayımlanacaktır.

Sonuç olarak, *Gelecek Uzun Sürer*'in eldeki metnini, yazarın sayfa kenarlarına düşüp de asıl metinle bağlantılarını kurmadığı, ve bizim de dipnotu olarak verdiğimiz eklentilerden başka hemen hiçbir değişikliği göstermeksizin yayımlama yolunu seçtik; bu konuda araştırmacılara, hazırlık dosyasına ya da yazmaya başvurmalarını öneririz. Geri kalan noktalarda Louis Althusser'in bıraktığı çok açık-seçik yönergeler (altı çizilecek sözler, yerleri değişecek paragraflar, eklentilerin yerleştirileceği noktalar, vb.) dikkatle izlenmiş; yalnızca cümlelerde eylem zamanlarının uyumu, noktalama işaretleri, ve metinde geçen kişi adları gibi alanlarda ufak tefek düzeltmeler yapmakla yetinilmiştir. Olan-bitenler ve tarihlerle ilgili yanlışları olduğu gibi bıraktık; bunların "doğrulanması" istenecek olursa, okurlar, yazarın bu kitapla aynı zamanda çıkmakta olan yaşamöyküsüne başvurabilirler. Her şeye karşın birkaç yerde, metnin daha rahat okunması için, araya bir sözcük ya da deyim sıkıştırmayı gerekli gördüğümüz de oldu; bunları köşeli ayraçla gösterdik.

[1] "Ama, sözü Marx'ın kendisine getirmeden (...)" (s. 232) diye başlayıp, "İnanıyorum ki, öncesinde benzeri olmayan ve ne yazık ki sonu da gelmeyen bu d[illegible] şünceyi tüketmiş olmaktan henüz uzağız," (s. 237) diye biten bölüm.

[2] "(...) bunu onun başına kakmaktan geri durmayacaklardı"dan sonrası (s. 258).

Olanlar'ın "elyazmasına" gelince, bu da daktilodan çıkma, pek az düzeltme ve eklenti içeren bir metin; değişkeler (variantes) çok önemsiz ve özellikle ilk paragrafların dizilişiyle ilgili. Louis Althusser arşivinde, bunun birbirini izleyen, birbirine çok yakın iki yazılımını yansıtan iki ayrı fotokopisini saklamış.

Burada yayımlanan, ikincisi; ama metnin daha önce bir ya da birkaç redaksiyondan geçtiği belli; çünkü Louis Althusser 1976 yazında Sandra Salomon'a yazdığı bir mektupta niyetini şöyle açıklıyor: "(...) 'özyaşamöyküm' yeniden yazmak fırsatını bulacağım. Bu kez onu gerçek ve sanal birçok anıyla (Papa XXIII. Jean'la ve De Gaulle'le görüşmelerim gibi), özellikle anlattıklarımın analiziyle adamakıllı şişireceğim; sondaki "ekler" bölümüne de bütün belgeleri dolduracağım. Ne dersin?.. Bu aynı zamanda politikanın hem iç yüzü hem de dış yüzü olacak; ayrıca araya zülfüyare dokunacak bazı katı gerçekler sıkıştırmak da mümkün olacak [...]."

Yayıncı olarak bu iki özyaşamöyküsünü, metnin anlaşılmasının tehlikeye girdiği ender birkaç nokta dışında, bir açıklayıcı notlar yığını altına gömmekten kaçınmayı yeğlememiz, aslında bunların statüsünden kaynaklanıyor: Jean-Jacques Rousseau'nun *İtiraflar*'ı ile Kardinal de Retz'in *Anılar*'ı ne kadar "özyaşamöyküsü" ise, bu iki metin de o kadar öyledir, ve nesnel birer özgeçmiş olarak okunmamalıdır. *Gelecek Uzun Sürer*'e ilişkin, "İki Söz" başlıklı ilk önsöz tasarısında Louis Althusser, çocukluğunu olduğu gibi ve ailesinin üyelerini de gerçeklikleri içinde anlatmak değil, yaşadıkça kafasında onlar hakkında yavaş yavaş oluşturmak durumunda kaldığı zihinsel "tabloyu" betimlemek niyetinde olduğunu belirtiyordu: "Onlardan ancak onları algıladığım ve duyumsadığım gibi söz ediyorum; pekâlâ biliyorum ki, tüm psişik algılamalarda olduğu gibi, onların gerçekte olmuş olabilecekleri "şey", öteden beri ve her zaman, benim bunaltımın yapıntılık (fantasmatik) yansıtmalarında yer tutmuş ve yerini korumuştur."

Demek ki yazar burada kendi duygulanım ve etkilenim durumlarının (affects), kendi zihinsel yapıntılarının (fantasmes) bir tür tarihini kurmuş. Sözcüğün Montaigne çağında taşıdığı anlamla (yanılsama, hatta sanrı) tam bir "fantezi" ortamındayız. Yazar *Gelecek Uzun Sürer*'de şöyle diyor: "Gerçekten de bütün bu anılar ve çağrışımlar zinciri boyunca ben olgulara sımsıkı bağlı kalmaya bü-

yük önem veriyorum; ama yanılsama ve sanrılar da birer olgu değil mi?"

İşte bu nokta bizi bu metinlerin en sivri, en çarpıcı özgünlüklerine götürüyor. Bunların her biri ayrı bir "düzeyde" (registre) yer alıyor: *Olanlar* komedi "modunda", *Gelecek Uzun Sürer* ise trajedi "modunda" çalışıyor; her ikisi de, biyografinin sınırlarını belirlemekle görevli olduğu doğru/yanlış gibi ikili ölçütlerin erişemeyecekleri bir yerde bulunuyor.[1] Peki, bu böyledir diye gerçeklikten kopup kurgusaldan, yani kendi kendisinin göstergesi olan metnin simgesel sistemi içine kapanmış bir sanallıktan yana mı atlamış oluyoruz? Bir anlamda böyle; elimizdeki metinlerin son derece işlenmiş niteliği ve geçirdikleri çeşitli aşamalar olasılıkla ilerde, her edebiyat ürününde olduğu gibi bunlarda da, önceliğin içsel eleştiriye verilmesine yol açabilecektir. Ama öte yandan, her şeye karşın, bunları –Althusser'in anmaktan hoşlandığı iki yazardan örnek verirsek– Céline'in bir romanı ya da Borgès'in bir öyküsü gibi de okuyamayız.

Bu iki metinle fantezinin, sanrının yazı-dünyasına giriyorsak bunun nedeni, bunların "konusunun" delilik olmasıdır: başka deyişle, özne için kendini deli, sonra katil, buna karşın her zaman filozof ve komünist olarak "çekimlemenin" tek yolu budur. Burada delilik üstüne olağandışı bir tanıklıkla karşı karşıyayız. Freud'un incelediği *Başkan Schreber'in Anıları*, ya da Michel Foucault'nun sunduğu Pierre Rivière'in anıları (*Annemi, kızkardeşimi ve karımı boğazlayan ben, Pierre Rivière*) gibi "nosografik belgelerdeki" anlamda değil, üstün zekâlı ve meslekten filozof bir entelektüelin kendi deliliğini, bunun resmî psikiyatri kurumu tarafından ruh hastalığı olarak "tıbbîleştirilişini" ve büründüğü psikanaliz giysilerini nasıl "mesken tuttuğunu" bize anlatması anlamında, olağanüstü bir belge. Bu anlamda, ana çekirdeği daha *Olanlar*'da açıkça görülen bu *özyaşamöyküsü bloğu*, hiç kuşkusuz Michel Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* adlı yapıtının vazgeçilmez arkadaşı ve tamamlayıcısıdır. Yargıdan bağışıklık kararıyla filozofluğu fiilen elinden alınmış bir insan tarafından yazılmış, "olguların" ve "yapıntıların" ayıklanması olanaksız bir karışımı niteliğindeki *Gelecek Uzun Sürer*, Foucault tarafından yeri gösterilen şeyi etten ve kandan yoğrulmuş bir varlıkta, deneysel olarak, açığa çıkarıyor: delilikle akıl arasındaki ayırıcı sınırdaki dalgalanma. Düşünce, deliliğe, onun re-

[1] Bu iki "özyaşamöyküsünde" gerçek yaşamla karşılaştırılınca ortaya çıkan zaman uyuşmazlıkları, dil ve mantık sürçmeleri ve boşlukların tartışılması konusunda, bak. Yann Moulier Boutang, *Louis Althusser, une biographie*, cilt I, *loc. cit.*

hinesi ya da iğrendirici kaşıntısı olmaksızın nasıl yaslanabilir? Bir yaşamın tarihi böyle yoldan çıkıp deliliğe kayar da onun sahibi ve anlatanı bu olay hakkında nasıl bu kadar bilinçli olabilir? Böyle bir eserin yazarını nasıl akla sığdırmalı? "Althusser olayı" hekimlere mi, yargıçlara mı, yoksa açığa vurulan düşünceyle içten içe beslenen arzu arasındaki paylaşım çizgisinin uyumlu-düşünceli savunucularına mı bırakılmalı? Louis Althusser, yaşamının tarihini koyduğu bu iki metinle, ölüm-sonrası yazgısında kuşkusuz bunlardan kurtulmuş bulunuyor.

Bu anlamda, bu özyaşamöyküsel metinler doğal olarak, hatta –tam terimiyle söyleyelim– yetkeyle, Louis Althusser'in *yapıtının içinde* kendilerine düşen yeri, –hem de ağırlıklı bir yer– alıyorlar. Elbette ancak bunların okunması –ki ister istemez çoğul, çelişkili ve tartışmalı bir okuma olacaktır bu– bize bu metinlerin yapıtın bütününde ve yapıta yöneltilen bakışlarda ne gibi çalkantılara, sarsıntılara neden olduğunu gösterebilecektir. Bu çalkantıların doğrultusu ve genliği üzerinde şimdiden yargıda bulunmak olanağı yoktur.

Olivier CORPET
Yann Moulier BOUTANG

En başta bu metinleri yayınlamaya karar veren ve bizden hiçbir zaman güvenini esirgemeyen, Louis Althusser'in mirasçısı François Boddaert olmak üzere, bu basımı gerçekleştirmekte bize yardımcı olan herkese; özellikle bize sundukları ve metinlerin yayımlanmasının mümkün olan en iyi koşullarda gerçekleşmesini sağlayan değerli belge ve tanıklıklar için Régis Debray, Sandra Salomon, Paulette Taïeb, Michelle Loi, Dominique Lecourt, André Tosel, Stanislas Breton, Hélène Troizier, Fernanda Navarro, Gabriel Albiac, Jean-Pierre Salgas ve ötekilere şükranlarımızı sunarız. Ancak bu koşullardaki olası kusurlardan kuşkusuz onlar sorumlu tutulamaz; bunları bütünüyle biz üstleniyoruz. Ayrıca bize yardım eden IMEC'teki çalışma arkadaşlarımıza ve özellikle Althusser Fonunun sınıflandırma işinin büyük bölümünü gerçekleştiren Sandrine Samson'a çok teşekkür ederiz.

GELECEK UZUN SÜRER

1985

Un soir de décembre 46, Paris couvert de neige, Lesèvre m'invita à rendre visite à sa mère, qui était rentrée dans un triste état de déportation dans son appartement du haut de la rue Lepic. Je me revois encore aux côtés de Lesèvre qui parlait pour deux, traversant le pont enneigé de la Concorde. Il me parlait de sa mère. C'est là qu'il me dit : "tu verras aussi Hélène, une grande amie, elle est un peu folle mais elle est tout à fait [illegible]. Nous la retrouverons au bas de la rue Lepic, au sortir du Métro."

Effectivement elle était là, nous attendant dans la neige. Une femme toute petite emmitouflée dans une sorte de santeau qui la dissimulait presque entière. Présentations, et aussitôt on marche vers le haut de la rue Lepic, sur les trottoirs en pente et glissants. Mon premier mouvement, tout d'instinct, fut de lui prendre le bras pour le mettre à l'abri de l'aider à monter. Mais ce fut aussi, sans que j'aie jamais su pourquoi, pour aussitôt sous son bras ma main vers la sienne, et de prendre sa main froide dans la chaleur de la mienne. Le silence se fit, nous montions.

Je garde un souvenir ébloui de cette soirée. Lesèvre, tout heureuse de revoir son fils, nous accueillit avec chaleur. C'était une haute femme décharnée par ses épreuves, hâve et presque une cabre; mais elle parlait lentement, cherchant ses mots, ses souvenirs exaltants de la résistance et les "sinistres" de la déportation: Georges avait toujours eu un rapport avec le camp de [illegible] (je n'avais compris, et même aujourd'hui été discret sur ses exploits dans les Alpes et la ville de Lyon. J'avais entendu parler des déportés, mais pour la première fois j'en rencontrai un, et c'était une femme, toute droite et ferme dans ses épreuves. Je me souviens que je portais alors (sans de l'économie, je n'en avais pas acheté d'autre) la veste étroite et mal taillée, une veste marron qui s'allait à peine, qu'on

Elyazmasından bir sayfanın tıpkı basımı. (Fonds Althusser, IMEC.)

İşlediğim cinayetten, ayrıca bu eylemle ilgili olarak verilen ve yaygın deyişe göre benim yararlandığım "men-i muhakeme" kararından sonra yazgıma boyun eğip susmayışım, olasılıkla yersiz ve rahatsız edici bulunacaktır.

Ancak, böyle bir karardan "yararlanmış" olmasaydım mahkemeye çıkmam gerekecek, çıkınca da yaptığımın hesabını vermek durumunda kalacaktım.

Bu kitap, başka koşullarda zorunlu olarak verilmesi gereken hesabın gönüllü olarak verilmesidir. Bütün istediğim, bana bu olanağın tanınması; o koşullarda bir zorunluluk olacak olan şeyin şimdi bana özgürce verilmesidir.

Elbette burada sunmaya çalışacağım yanıt, ne –gerçekleşmemiş– bir yargılanmanın kurallarına uyacak, ne de böyle bir oturumda alacağı biçime bürünecektir; bunun bilincindeyim. Ama düşünüyorum da, yargılanma fırsatının bir daha ele geçmemek üzere yitmiş olması; kurallar ve formaliteler gibi ögelerin eksikliği, söylemeye çalışacağım şeylerin kamuoyunun özgür yargısına ve değerlendirmesine daha geçerli bir yoldan sunulmasını sağlamaz mı acaba? Bilmem, ama benim dileğim bu işte. Bir tedirginliği ancak bitmez-tükenmez başka tedirginliklere düşerek yatıştırma düşüncesi benim yazgım artık...

I

Olayın anısını, olduğu gibi, en küçük ayrıntılarına dek açık-seçik biçimde saklamışım; iki gece –hangisi olduğunu bilmeden çıktığım geceyle hemen ardından gireceğim (ne zaman ve nasıl olduğunu şimdi anlatacağım) gece– arasında, bütün çektiklerimin üstüne bu anı bir daha silinmemek üzere damga gibi kazınmış. İşte benim yaşadığım ve belleğimin kaydettiği biçimiyle, cinayet sahnesi:

Birden kendimi ayakta buluyorum; Yüksek Öğretmen Okulu'ndaki dairemde, yatağın ayakucunda duruyorum; üzerimde sabahlık var. Kasım ayının kurşuni günışığı, –gün 16 Kasım pazar, saat sabah dokuz suları– soldan, zamanla lime lime olmuş ve güneşten kavrulmuş eski kırmızı perdelerin çerçevelediği yüksek pencereden süzülüp karyolamın ayakucunu aydınlatıyor.

Önümde, Hélène var; o da sabahlıklı; karyolanın kenarına oturup geri kaykılmış durumda, sırtüstü yatıyor; bacakları gevşekçe yerdeki halının üzerine salıverilmiş.

Ben yere diz çöküp onun üzerine eğiliyorum ve boynuna masaj yapıyorum. Hiç konuşmadan onun ensesini, sırtını ve böğürlerini ovduğum çok olmuştu; bunun tekniğini tutsaklık arkadaşım olan, profesyonel futbolcu ve her işte uzman küçük Clerc'ten öğrenmiştim.

Ama bu kez boynunun ön tarafını ovuyorum. İki başparmağımı göğüs kemiğinin üst tarafında etin yaptığı çukurluklara bastırıyorum ve öylece basılı tutarak yavaş yavaş birini sağa birini sola, kulakların altındaki daha sert bölgeye doğru kaydırıyorum. Yani V masajı yapıyorum. Ön kol kaslarımda büyük bir yorgunluk hissediyorum: biliyorum, masaj yapmak hep kollarımı ağrıtır benim.

Hélène'in yüzü dingin ve huzurlu, hiçbir kımıltı yok; açık gözleri tavana dikili.

Birden dehşete kapılıyorum: gözleri çakılı oldukları yerden hiç oynamıyor, ve daha da önemlisi, dişleriyle dudaklarının arasında beklenmedik bir şey, küçük bir dil parçası, öylece kalakalmış.

Elbette daha önce ölü gördüğüm olmuş, ama boğazı sıkılarak ölmüş birinin yüzünü o âna dek hiç görmemişim. Yine de karşımdakinin böyle ölmüş biri olduğunu hemen anlıyorum. Peki, nasıl olmuş da...? Birden doğrulup bağırmaya başlıyorum: Hélène'i boğmuşum!

Yoğun bir panik içinde atılıyorum, son hızla daireyi bir uçtan bir uca geçip, yüksek demir parmaklıklı ön avluya inen demir tırabzanlı küçük merdiveni uçarcasına iniyor ve, gene koşa koşa, birinci katta oturan Dr. Etienne'i bulacağımı bildiğim revire doğru yöneliyorum. Kimseye rastlamıyorum, günlerden pazar, Okul yarı yarıya boş, kalanlar da henüz uyuyor. Doktorun basamaklarını dörder dörder tırmanırken bağırmayı da sürdürüyorum: "Hélène'i boğdum, Hélène'i boğdum!"

Doktorun kapısını dövüyorum; sonunda açıyor; o da sabahlıklı ve biraz şaşkın. Durmadan, ulur gibi, Hélène'i boğduğumu haykırıyorum, doktoru sabahlığının yakasından tutup çekiştiriyorum: çabuk gelip baksın ona, yoksa Okul'u ateşe vereceğim! İnanmıyor Étienne: "Öyle şey olmaz!"

Telâşla inip benim daireme koşuyoruz ve işte Hélène'in önündeyiz yine. Gözleri hâlâ eskisi gibi sabit, o küçük dil parçası da yerli yerinde. Étienne yokluyor: "Yapacak bir şey yok, artık çok geç!" Ben inatla: "Canlandırmak...mümkün değil mi?" "Hayır!"

Bunun üzerine Étienne birkaç dakika izin isteyip gidiyor, beni yalnız bırakıyor. Daha sonra anladığıma göre, müdüre, hastaneye, karakola, ne bileyim işte, çeşitli yerlere telefon etmiş olmalı. Ben titreye titreye, sonu gelmez bir bekleyişe giriyorum.

Uzun kırmızı perdeler, erimiş ve yırtılmış, yüksek pencerenin iki yanından sarkıyor; birisi, sağdaki, karyolanın dibine kadar iniyor. Dostumuz Jacques Martin gözlerimin önüne geliyor: 1964'te bir ağustos günü, XVI'ncı bölgedeki minicik odasında yatağına uzanmış durumda ölü bulunmuştu; oraya birkaç gün önce yattığı belliydi, göğsünde de bir sap kırmızı gül: ken-

disini yirmi yıldan beri seven Hélène'le ikimize sessiz bir mesajdı bu, Beloyannis'in anısına, mezar-ötesinden bir mesaj. O zaman, yüksek kırmızı perdenin yırtık eteğinden dar bir parçayı yakalayıp koparmadan Hélène'in göğsüne kadar çekiyorum ve sağ omzunun çıkıntısından sol göğsünün üstüne doğru, çapraz olarak yerleştiriyorum.

Étienne geri geliyor. Burada her şey bulanıyor, birbirine karışıyor. Sanırım bana bir iğne yapıyor, birlikte büroma dönüyoruz, orada birisinin (kim olduğunu bilmiyorum) Okul'un kitaplığından ödünç alınmış kitapları topladığını görüyorum. Étienne hastaneden söz ediyor. Ve ben gecenin içine dalıyorum. Artık bilmem ne zaman, Sainte-Anne akıl hastanesinde "uyanacağım"...

II

Okurlar beni bağışlasın; bu küçük kitabı önce dostlar için yazıyorum, sonra da, böyle bir şey olabilirse, kendim için. Nedenlerim çok geçmeden anlaşılacaktır.

Yaşanan dramdan uzun zaman sonra, yakınlarımdan ikisinin (ki bunlar herhalde yalnız değillerdi), Hélène'in ölümünü izleyen hafta içinde Sainte-Anne'da adlî tıp uzmanlarınca yapılan üç muayene sonucuna göre verilen "men-i muhakeme" kararına konu olmayıp ağır ceza mahkemesine çıkmamı dilemiş olduklarını öğrendim. Ne yazık ki bu dilek, dilek olmaktan öte gidemedi.

Ağır hasta (zihin bulanıklığı, sanrılı sayıklama) olduğumdan, bir yargı makamının önüne çıkmayı kaldıramayacak durumdaydım; beni ziyaret eden sorgu yargıcı ağzımdan tek sözcük bile alamadı. Üstelik, emniyet müdürünün kararıyla res'en vesayet altına konmuş olduğumdan, ne özgürlüğümden, ne de yurttaşlık haklarımdan yararlanabiliyordum. Her türlü seçme ya da yeğleme olanağından yoksun olarak, kaçınamayacağım, ancak boyun eğebileceğim bir resmî formaliteler sürecine tutulmuş, girmiş bulunuyordum.

Bu yöntemin apaçık bazı iyi yanları yok değil: eylemlerinden sorumlu olamayacağına hükmedilmiş olan sanığı koruyor. Ama insanı korkutan bazı sakıncalar da içeriyor ki bunlar o kadar iyi bilinmiyor.

Bu kadar uzun ve amansız bir sınav yaşadıktan sonra, bilseniz nasıl şaşıyorum dostlarımı yine de anlayabilişime! Sınav deyince yalnızca tımarhanede kapalı iken yaşadıklarımdan değil, o zamandan bu yana yaşayageldiklerimden de; hatta, kendi tanıklığımı dinletmek için *kişisel olarak* ve *kamu önünde* ortaya atılmadığım takdirde, ömrümün sonuna dek yaşamaya yargılı –böyle olacağını pekâlâ görüyorum– olduğum şeylerden de söz ediyorum. Şimdiye dek o kadar çok kişi, kimi en iyi kimi en

kötü duygularla, benim yerime konuştu ya da benim yerime sustu ki! Yargıdan bağışıklığın yazgısı gerçekten, sessizlikten bir mezar taşı!

1981 Şubatında benim lehime verilen bu yargıdan bağışık tutulma kararı, ceza yargılama usulü yasasının ünlü 64'üncü maddesinde (1838'de yazılmış biçimi) özetleniyor: bu madde, otuz iki (başarısız) değiştirme girişimine karşın, hâlâ yürürlükte. Dört yıl önce, P. Mauroy hükümeti zamanında, insanları tımarhaneye kapatma olgusunun bilgisel, pratik ve psikiyatrik ideolojisine bağlı karmaşık bir idarî, adlî, cezaî iktidar mekanizmasını sorgulamayı gerektiren bu nazik sorun yeniden bir komisyona havale edilmişti. Bu komisyon artık toplanmıyor; besbelli, eldekinden daha iyi bir formül bulamamış.

Gerçekten de Ceza Yasası 1838'den beri, eylemini "çılgınlık" halinde ya da "baskı altında" gerçekleştiren suçlunun *sorumsuzluk hali* ile, "normal" denen her kişiye tanınan düz *sorumluluk hali*'ni birbirinden ayrı tutuyor.

Sorumluluk hali, klasik yargılama usulüne yol açıyor: ağır cezaya çıkış; toplumun çıkarları adına konuşan *Savcı*'nın, tanıkların, savunma ve müdahil taraf avukatlarının, ve olay hakkında kendi kişisel yorumunu sunan sanığın, görüş ve ifadelerinin çarpıştığı *kamuya açık* tartışma. Reklâm ve sansasyon yönü ağır basan bütün bu işlem, jüri üyelerinin gizli oturumda tartışarak aldıkları kararı açıklamalarıyla son buluyor. Bu karar ya aklanma oluyor ya da bir hapis cezası; buna göre, suçu sabit görülen sanık belli bir süre cezaevine konarak, orada topluma olan borcunu ödediği ve böylece işlediği suçtan "arındığı" kabul ediliyor.

Buna karşılık, *hukukî-adlî sorumsuzluk durumu* ağır cezada açık ve tartışmalı olarak yargılanma sürecini atlıyor. Caniyi önceden ve doğrudan doğruya bir akıl hastanesine kapatılmaya mahkûm ediyor. O zaman bu suçlu da "topluma zarar veremeyecek duruma" konmuş oluyor, ama belirsiz bir süre için; ayrıca orada "akıl hastası" durumunun gerektirdiği psikiyatrik bakımdan yararlandığı da "varsayılıyor".

Açık yargılamanın sonunda sanık aklanırsa, evine başı dik dönebilir (en azından ilke olarak: çünkü kamuoyu onun aklanmasına öfkelenebilir ve bunu ona hissettirebilir. Bu tür "skan-

dal" olaylarda kamuoyundaki vicdan rahatsızlığının sözcülüğünü üstlenecek uyanık sesler her zaman bulunur.).

Cani ya da katil hapishaneye ya da akıl hastanesine kapatılmaya mahkûm olmuşsa toplumsal yaşamdan silinir; bu, hapsedilme durumunda yasayla *belirlenmiş* (ve ceza indirimleriyle kısaltılabilen) bir süre için; psikiyatrik kapatılma durumundaysa, *belirsiz* bir süre için olur; ayrıca bir de ağırlaştırıcı koşul vardır: katil sağlıklı akıl yürütme yeteneğinden ve dolayısıyla karar verme özgürlüğünden yoksun sayıldığından, hukuksal kişiliğini yitirebilir; bu kişilik emniyet müdürü tarafından, onun adına eylem yapıp imza atmaya yetkili bir "vasiye" (yasa adamına) devredilir. Herhangi bir hükümlü ise bu kişiliğini ancak "ağır cezalık konularda" kaybedebilir.

Katilin ya da caninin hapishaneye ya da tımarhaneye kapatılarak zarar veremez hale getirilmesinin nedeni, onun hem kendisi için (intihar) hem de toplum için (suçunu yineleme) *tehlikeli* sayılmasıdır. Durumu saptamış olmak için belirtelim ki, birçok akıl hastanesi, son zamanlardaki iyileştirmelere karşın, hâlâ birer hapishane olarak kalmıştır; buralarda "tehlikeli" (huzursuz ve şiddete yatkın) hastalar için, sırasında kuvvete başvurulabilen güvenlik servisleri ya da birimleri vardır; derin hendekler, dikenli teller, fiziksel ya da "kimyasal" deli gömlekleri insanda bunlara ilişkin kötü anılar uyandırır. Böyle servisler çoğu kez hapishaneden bile beterdir.

Bir yanda hapishane, bir yanda tımarhane: bu yakınlığın ve benzerliğin, fazla bilgilendirilmiş olmayan kamuoyunda bir çeşit özdeşliğe dönüşmesine şaşılabilir mi? Durum ne olursa olsun, adam öldürmenin normal bedeli iki kapatılmadan biridir. Akut denen ve fazla sorgulanmadan kabul edilen ivedi durumlar dışında, hastaneye kapatılmanın da gerek hastanın gerekse hekimin üzerinde yıkıcı etkiler yapmaması mümkün değildir: çoğu kez hastanın hastalığını kronikleştirir; hekimi ise hasta hakkında her şeyi "bildiğinin varsayıldığı" kapalı bir dünyada, korku ve tedirginlik içinde hastayla baş başa yaşamak, ona egemen olmak için de duygusuz bir tutum takınmak ve saldırganlaşmak zorunda bırakır.

İş bu kadarla da kalmaz. Kamuoyu, suçunu her an tekrar işleyebileceğini düşündüğü ve bu yüzden sürekli olarak "tehli-

keli" saydığı cani ya da katilin, süre belirtilmeksizin *–gerekirse yaşamı boyunca–* toplumsal yaşamdan koparılmış kalması gerektiğini seve seve doğru bulur. Bu yüzdendir ki, evci çıkma izinleri, ya da "iyi hali görülen" hükümlüler için erken salıverilme gibi durumlar söz konusu olduğunda, kamuoyundan öfkeli protesto yükselir; hatta toplumun korkularını ya da suçluluk duygularını kendi özel amaçları için gıdıklayan ya da kaşıyan bazı kişiler, malların ve canların güvenliği adına bunu bir uzmanlık haline getirirler. Gene bu yüzdendir ki, "yaşam boyu hapislik" teması da, bu kadar çok yorum ve incelemede, yalnızca ölüm cezasının yerini almak üzere değil, "çocukların, yaşlıların ve polislerin" güvenliği bakımından özellikle korkunç ve iğrenç sayılan bir dizi suçun "doğal" bedeli olarak da, sık sık gündeme gelir. Bu koşullarda, "ne yapacağı bilinmediğinden" sıradan suçluya göre daha "tehlikeli" sayılan "deli", aynı korku tepkisinden nasıl kendini kurtarabilir? Yazgısı olan kapatılmışlık onu doğal olarak "aklı-fikri yerinde" olan suçlunun yazgısına bağlamaz mı?

Ama daha da ileri gitmek gerek. Yargıdan bağışıklık durumu tımarhaneye konan deliyi kamuoyu yönünden daha birçok önyargının kurbanı yapar.

Bir ağır ceza mahkemesine çıkıp da suçu sabit görülen sanık, büyük çoğunlukla, iki yıl, üç yıl, beş yıl, yirmi yıl gibi süresi sınırlı bir cezaya hüküm giyer; "müebbetliğin" de, hiç değilse bugüne kadarki uygulamada, ceza indirimlerine konu olabildiğini biliyoruz. Suçlunun, kapalı kaldığı zaman boyunca, "topluma borcunu ödediği" kabul edilir. Bir kez bu "borç" ödendi mi, suçlu ilke olarak hiç kimseye hesap vermek zorunda olmaksızın, normal yaşamına geri dönebilir. "İlke olarak" diyorum, çünkü ne yazık ki gerçek o kadar basit değil; hemen hukukun çizdiği yola girivermiyor. Örneğin, (suçunun kanıtı ortaya konamadığı sürece suçsuz sayılan) *sanık* ile *suçlu* kavramları arasındaki çok yaygın karışıklık; davanın yol açtığı yerel ya da ulusal skandalın uzun zaman silinmeyen izleri; basın ve medya tarafından habercilik bahanesiyle sorumsuzca ve uzun uzun işlenip yankılandırılan savcılık suçlamaları; yalnız aklanan suçsuz sanığın değil "dürüstçe" cezasını çekmiş olan hükümlünün de uzun zaman peşini bırakmayan her türlü dedikodu ve söylenti, bu

durumun tanıklarıdır. Ama şunu da belirtmek gerek ki, bu "borç", daha doğrusu "topluma ödenen borç" ideolojisi, her şeye karşın, cezasını çekmiş olan hükümlünün lehine çalışır, ve erken salıverilmiş suçluyu bile bir ölçüde korur; üstelik yasa ona, "yargı kararına" aykırı her türlü iddia ve ithama karşı adalete başvurma hakkı da tanır: toplumla hesabını görmüş ya da bağışlanmış olan suçlu, aşağılayıcı geçmişi başına kakıldığında, hakaret davası açabilir. Bunun pek çok örneği görülmüştür. Demek ki ceza, suçu "söndürüyor" ve eski suçlu, göze batmamanın ve sessizliğin de yardımıyla, yaşamına yeniden başlayabiliyor. Çok şükür, bunun da örnekleri az değil.

Cinayet işlemiş "delinin" durumundaysa iş hiç de böyle olmuyor. Onu içeri attıklarında, *her akut durumun geçici olduğu* bilindiği ya da bilinmesi gerektiği halde, bu kapatma belirsiz bir süre için oluyor. Ama hekimlerin çoğu kez, hatta her zaman, akut durumlar için bile, yaklaşık da olsa bir iyileşme süresi tahmin edemedikleri de bir gerçek. Dahası, başlangıçta konan tanı da her an değişebiliyor, çünkü akıl hastalıklarında tanı ancak *evrimsel* olabiliyor: ancak hastanın durumunda gözlenen evrim, tanının konmasını ve değiştirilmesini sağlayabiliyor. Doğal olarak, tanıyla birlikte tedavi yöntemi ve olası gelişimlerin tahmini de değişiyor.

Oysa, bir kısım basının akut ama geçici olan "delilik" hallerini bir yazgı olan "akıl hastalığından" hiç ayırdetmeden doldurusa getirdiği kamuoyunun gözünde, deli hemen akıl hastası sayılıveriyor; akıl hastası demek ise yaşam boyu hasta demek; dolayısıyla onun yaşam boyu kapalı kalması akla uygun ve gerekli: Alman basınının pek güzel ifade ettiği gibi, "*Lebenstod*", yani yaşam boyu ölüm.

Akıl hastası kapalı kaldığı sürece, kendini öldürmeyi başarması dışında, elbette yaşamayı sürdürür, ama tımarhanenin yalıtılmışlığı ve sessizliği içinde. Ziyaretine gelmeyenler için, bir mezar taşının altındadır sanki; ama kim onu görmeye gelir ki zaten? Ama gerçekten ölmediği için, tanınmış biri ise (tanınmamışların ölümü sayılmaz) ölümü açıklanmadığı için, yavaş yavaş bir yaşar-ölü, daha doğrusu ne yaşar ne ölü, haline gelir. Yakınları ya da kendisiyle ilgilenenler (çok seyrek rastlanan bir durum; Sainte-Anne'da gözlerimle gördüm, pek çok hastaya *he-*

men hiç ziyaretçi gelmiyor!) dışında kimseye yaşam belirtisi veremediğinden, üstelik dışarıda derdini de açıkça anlatamadığından, gerçekte dünyanın tüm savaşlarının ve tüm felâketlerinin uğursuz bilançosu içinde, *kaybolmuşlar* listesinde yer aldığı söylenebilir.

Bu garip durumdan böyle söz ediyorsam, bu onu yaşamış ve bir anlamda bugün de yaşamakta oluşumdandır. Akıl hastanesinden çıkalı iki yıl oldu, ama adımı bilen bir kamuoyu için ben hâlâ *kayıp biriyim*. Ne ölü ne diri, henüz gömülmemiş, ama "uğraşsız, esersiz". Foucault'nun deliliği anlatmak üzere kullandığı görkemli deyim: yitik insan.

Can vermesiyle, yaşamına son nokta konarak bir mezarda toprağın altına gömülen "ölüden" farklı olarak, *yitik insan* kamuoyunu (bugün benim durumumda olduğu gibi) bir gün yeniden yaşamın günışığına çıkıverme tehlikesiyle karşı karşıya bırakır (Foucault iyileştiğini hissedince bunu "Polonya özgürlüğünün parlak güneşine çıkmak" diye dile getirmişti). İmdi, kabul etmek gerek –ve her gün de örneği görülüyor– ki, bu garip statü, *yitik ama yeniden ortaya çıkabilecek bir kişi* statüsü, kendisi hakkında toplumda bir iç rahatsızlık, bir vicdan huzursuzluğu doğurup sürdürmektedir; çünkü kamuoyu bir suçlunun ya da tımarhaneye kapatılmış delinin toplumsal yaşamına kesinlikle son veremeyen bir ortadan kaybolma olayından gizli gizli korkar. Burada ölüm tehdidi ve onun getirdiği varoluşsal iç sıkıntısı söz konusudur ki insan bu itkiye yan çizemez. Kamuoyu için, bu iş burada –kapatılma olayında– kesin olarak bitmelidir; duyulan kaygının yüreklere vurduğu darbeyle birlikte gelen örtülü ama yaygın vicdan rahatsızlığı, çözümün kesin olmadığı korkusuyla daha da güçlenir. "Deli" tımarhaneden yaşamın günışığına çıkacak olursa, bu çıkış yetkili hekimlerin onayıyla gerçekleşmiş bile olsa, kamuoyu beklemediği ve çok canını sıkan bu yadsınamaz olay ile, "iyileşmiş" olduğu söylenen –ve öyle olduğunu söyleyen– delinin geri gelişiyle yeniden uyanan ilk cinayet skandalının anısı arasında bir uzlaşma arayıp bulmak zorunda kalacaktır. Akut bunalımlarda bu duruma son derece sık rastlanır. Acaba ne yapacak? Suçunu yineleyecek mi? Öyle çok örneği var ki! Adam "deli" idi, şimdi "normal" olması mümkün mü? Şimdi normal ise, *cinayeti işlerken de öyle değil*

miydi? Kendiliğinden oluşan (ama sonra işlenip geliştirilen) bu yaygın suç, ölüm, "yaşam boyu ödenecek borç", ne yapacağı bilinmeyen tehlikeli "deli" ideolojisinin bürüyüp kararttığı kör ve sağır vicdanlarda, mahkemenin reddettiği yargılama neredeyse yeniden gündeme gelir; hatta dava, hem de bu kez ortalık yerde görülmeye bile başlar; ilgili deli caninin ise, tıpkı daha önce olduğu gibi, yine en küçük bir söz hakkı yoktur.

En sonunda ister istemez şöyle garip ve o kadar da akla aykırı bir noktaya gelinir: Cinayetle suçlanıp da "yargıdan bağışıklık" kararından yararlanamayan kişi, kamunun önünde ağır ceza mahkemesine çıkmak gibi ağır bir sınavdan geçmiştir gerçi; ama orada her şey, *herkesin önünde* yapılan suçlama, savunma ve kişisel açıklamalar dizisi biçiminde olup biter. Bu "karşıt savların çatışması" sürecinde, cinayet sanığı hiç olmazsa yasayla tanınmış bir olanağa sahiptir: tanıkların *alenî* ifadelerine, kendi avukatlarının *alenî* savunmalarına, ve aynı biçimde savcının suçlamalarının da *aleniyetine* güvenebilir. Bundan başka ve daha da önemli olarak, kendi yaşamı, cinayeti ve geleceği hakkında, *kamu önünde kendi ağzıyla kendi adına* konuşmak ve açıklamada bulunmak gibi paha biçilmez bir hakka ve ayrıcalığa da sahiptir. İster hüküm giysin, ister aklansın, hiç değilse *içindekini herkesin önünde dile getirebilmiştir*; basın da, en azından bir vicdan görevi olarak, onun açıklamalarını, ve olayı yasa ve toplum açısından kapatan yargı kararını olduğu gibi ve açıkça yayınlamak zorunda kalır. Katil haksız yere mahkûm olduğuna inanıyorsa, suçsuzluğunu toplumun yüzüne haykırabilir ve böylelikle kazanılan toplum desteğinin birçok önemli durumda davanın yeniden görülmesini ve suçlunun aklanmasını sağladığı da bilinmektedir. Bazan onun savunmasını üstlenmek için komiteler kurulduğu bile olur. Bu yollar sayesinde, suçlu gerçekte ne yalnız kalır, ne de başvuru olanağından yoksun. Daha XVIII. yüzyılda İtalyan hukukçu Beccaria, ve ardından Kant, bu uygulamayı, davaların kamu önünde açık olarak görülmesini, tüm sanıklar için en büyük güvence saymışlardır.

Kimse kusura bakmasın, yargıdan bağışık tutulan bir katil için durum hiç de böyle değil. İlke ve uygulama olarak yargılama sürecine sağlamca yerleşmiş iki özel koşul, ona kamu önünde açıklamada bulunmayı kesin olarak yasaklıyor. Biri, tımar-

haneye kapatılmış ve ona bağlı olarak hukuksal kişiliğini yitirmiş olma, öteki de tıbbî gizlilik.

Bu durumda halk, olay hakkında ne öğreniyor? Bir cinayetin işlendiğini... Basından otopsi sonucunu (kurban "boğazı sıkılarak" öldürülmüş; başka tek sözcük yok), birkaç ay sonra da, gene yorumsuz olarak, 64'üncü madde uyarınca suçlu hakkında "yargılanmasına gerek olmadığı" kararı verildiğini öğreniyor.

Ama, bu süre içinde idarî yetkililer tarafından görevlendirilen bilirkişilerce yapılmış gizli adlî-tıbbî muayene ve araştırmaların ayrıntılarını, gerekçe ve sonuçlarını hiç bilmiyor. Bu araştırmalara ve hekimlerin klinik gözlemlerine dayanarak konan (geçici) tanıdan haberi bile olmuyor. Uzmanların değerlendirmelerini, hasta kapalı kaldığı sürece konulan tanıları ve yapılan tahminleri, önerilen tedavi yöntemlerini, hekimlerin bazan karşılaştıkları korkunç güçlükleri ve düşebildikleri bunaltıcı çıkmazları, ve bütün bunları dışarı vurmamak için gösterdikleri çabaları bilmiyor. Doğal olarak, "suçlu olmayan" katilin tepkilerinden; bilinç yitimi ve sayıklama halindeyken içine fırlatılıp atıldığı dramın uzak-yakın nedenlerini anlayıp açıklamak için gösterdiği umutsuz çabalardan da hiç haberi olmayacaktır. Ve bu adam hastaneden çıkınca (çıkabilirse) halk onun yeni durumunu, özgürlüğüne tekrar kavuşmasının nedenlerini, tümüyle yalıtılmış olmasa bile çoğunlukla tek başına göğüslemek zorunda olduğu korkunç "geçiş dönemini" ve onu farkına varmadan adım adım tekrar yaşamın –yaşamda kalmanın– eşiğine götürecek olan o ağır ve acılı süreci de bilemeyecektir.

Bazan halktan, bazan da kamuoyundan (yani onun ideolojisinden) söz ediyorum; iki terim belki aynı içeriği göstermiyor. Ama burada bunun pek önemi yok. Çünkü, kamuoyunun, yani böyle suç, ölüm, kaybolma ve garip biçimde yeniden dirilme olaylarında hüküm süren belli bir ideolojinin etkisinde kalmayan "halk" pek bulunmaz. Bu ideoloji, tıbbî-yasal ve cezaî karmaşık bir mekanizmayı ve ona bağlı ilke ve kurumları devreye sokar.

Burada ilgilinin yakınlarından, ailesinden ve dostlarından, daha da öte –varsa– tanıdıklarından da söz etmek istiyorum. Bu yakınlar, anlam veremedikleri bir dramı kendilerine göre ve kendilerince yaşamışlarsa, bu olay onları da altüst etmişse; bu

korkunç ama gerçek olay ve skandal ticareti yapan bir kısım basının bunu sömürmesi ile, iyi tanıdıkları ve çoğunlukla (her zaman değil) sevdikleri suçluya duydukları sempati arasında bocalayıp dururlar. Akraba ya da dostları olan adamın kendi kafalarındaki imgesini, artık katil olmuş olan aynı adamın yeni kişiliğiyle bir türlü çakıştıramaz ve bunalırlar. Çaresizlik içinde onlar da bir açıklama ararlar, ama kimse bunu onlara veremez; hekimin biri biraz cesaret gösterip kulaklarına bir varsayım fısıldayacak olsa bile bu onlara fazla bir şey demez: "Lâf, lâf, boyuna lâf!" Oysa, anlaşılmazı anlamanın ilk adımı olarak, hastaya bakan hekimlerden başka kime başvurabilirler ki? İşte o zaman karşılarında, meslek sırrı kavramı ile desteklenen "psikiyatrik bilgi" ortamı içinde, kendi deontolojileri gereği sessiz kalmak zorunda olan insanlar bulurlar. Bunların kendilerinden emin görünmeleri, çoğu kez, kendi tereddütlerini, hatta kaygılarını ve korkularını yenme ve içlerindeki derin çaresizliğin etkilerini başkalarının üzerine çevirme çabasından başka bir şey değildir.

O zaman, hastanın bunaltısı (ki en ağır ve yoğun, tehlikeli sonuçlar bakımından da en yüklü –benimki gibi– durumlarda bu bunaltı çabucak hekimleri ve hastabakıcıları da etkisine alır) ile yakınların bunaltısı arasında garip bir "diyalektik" işlemeye başlar. Hekim açısından, *hem* kendinin , *hem* "tıbbî ekibin", *hem* de hasta yakınlarının bunaltısına karşı "sıkı durmak" söz konusudur. Ama bu "sıkı durma" işi kolayca gizlenemez: hekimin, çoğu kez kendisine geri döndürülemez bir yazgı gibi göründüğü belli olan bir duruma karşı verdiği bu saklanması olanaksız mücadele, hasta ve yakınları için hiç de güven ve umut kaynağı olmaz. Evet, hekimin düşüncesinin ve hasta yakınlarının beklentilerinin ufkunda da, başka başka nedenlerle, hasta için *yaşam boyu kapalı kalma* yazgısı biçimlenmeye başlar.

Hasta, yaşam sahnesinde yeniden gözükür ve hem kendi benliğini, hem de kendisini köstekleyen tüm gerçek ya da kurgusal engelleri yenmek için gösterdiği büyük çabalar pahasına oraya yeniden yerleşirse, yakınları ona gerçekten, koşulsuzca ve sürekli olarak yardımcı olsalar bile (ki bana böyle yapıldı), aynı kaygı ve belirsizliği yaşamadan edemezler: Bu durumdan çıkabilecek mi acaba? Buna inanılamadığı anlar olur. Ya daha hastanedeyken "yeniden başlarsa"? Örneğin, koruma önlemlerine kar-

şın birini öldürürse? Daha önemlisi, iyileşmiş derken hastalığı nüksederse? Gene akut bir bunalıma girip yeniden hastanelik olursa? Bu kez oradan çıkabilir mi? Her şeye karşın hayatta kalmayı başarabilse bile bunun bedeli ne olur? Ömrü boyunca yaşadığı dramın ve onun getirdiği sonuçların damgasını taşımayacak mı? Hep yetileri sönmüş bir adam olarak mı kalacak (öyle çok örneği var ki bunun), yoksa ne kendisinin ne de başkalarının denetleyebileceği tehlikeli girişimlere yol açabilecek bastırılamaz bir maninin çılgınlığına mı kapılıp gidecek?

Daha da önemlisi, pek iyi tanımadıkları, ama bazı ipuçlarına, yüzeysel bazı görünüş ve davranışlara bakarak hakkında iyi-kötü, her zaman olumlu da olmayan (bir dostun kadın dostu her zaman kolayca benimsenip kabullenilmiyor nedense), bir imge ya da fikir edinmekten de kaçınamadıkları bir kadının öldürülmesi olayını biraz olsun anlayabilmek üzere, tüm yakınların kendilerine göre tasarladıkları açıklamaları (ne kadar ilgili varsa o kadar da açıklama oluyor; dayanılmaza dayanabilmek ve onu anlayabilmek için herkes kendine göre bir "olay sonrası" kurguluyor), evet, drama ilişkin bütün bu çeşitli fikirleri, sevdikleri kurbanın kendine ve onlara önerdiği "açıklamalarla" nasıl bağdaştırmalı ya da uyuşturmalı? Bu özel açıklamalar, verilen sırlar, yapılan itiraflar, çoğu kez, "deliliğin" karanlık gecesi içinde ele geçmesi olanaksız bir ışığı yakalamak üzere el yordamıyla girişilen yürek paralayıcı araştırmalardan başka bir şey değildir.

Adı geçen bütün bu dostlar garip bir durumda buluyorlar kendilerini. Olayın öncesine rastlayan dönem ve o bitmez tükenmez hastane dönemi hakkında, hastanın koruyucu bir zırh gibi içine gömüldüğü o derin bellek yitimi sayesinde unuttuğu gözlem ve ayrıntılar bunların elinde bulunuyor. Bu yüzden, dramın oluşum ânı dışında, birçok bölüm ve aşamayı ondan daha iyi biliyorlar. Ama korkunç olayın ve sonuçlarının bunaltısını ona yeniden yaşatmaktan çekindikleri için, bildiklerini ona açıkça söylemekte tereddüt ediyorlar; özellikle (hele kurban "tanınmış" biri ise) bir kısım basının kötü niyetli imalarını, kimlerin konuşup kimlerin sustuğunu ve belki de özellikle bazı kişilerin, hastaya çok yakın oldukları halde, susmayı yeğlediklerini ona bildirmek istemiyorlar. Biliyorlar ki, her biri kendince

bir şeyler aradı, ya da unutmak için elinden geleni yaptı (olanaksız şey!); yapacakları itiraflar, verecekleri bilgiler, hastanedeki dostlarının tepkilerine bağlı olarak, aralarındaki kardeşçe dayanışmayı zedeleyebilir; hem yalnızca onları hastaya bağlayan kardeşliğe değil, kendi aralarındaki kardeşliğe de zarar verebilir. İçlerinde oynanan dramın konusu yalnızca ortak dostlarının yazgısı değil, aynı zamanda, belki de, herhalde, mutlaka, kendi aralarındaki dostluktur da.

İşte bu nedenlerle, şimdiye kadar herkes benim yerime konuştuğu ve adalet süreci de benim kamu önünde görüş belirtmemi yasakladığı için, ben de açıklamalarımı kamu önünde böyle yapmaya karar verdim.

Bunu her şeyden önce dostlarım, ve olabilirse, kendim için yapıyorum: üstümde duran ağır mezar taşını kaldırmak için. Evet, kendi başıma ve kendi gücümle, kimsenin öğüdü ya da danışmanlığı olmadan bunu başarmak için. Evet, durumumun olağanüstü ağırlığının beni düşürdüğü koşullardan (doktorlarım iki kez fiziksel olarak öldüğümü sandılar), cinayetimden, ve özellikle ne eylemsel ne de hukuksal olarak karşı çıkmama olanak verilmeden alınan "men-i muhakeme" kararının iyi-kötü etkilerinden kurtulmak için. Çünkü yargıdan bağışıklığın, sessizliğin ve toplumsal ölümün mezar taşı altında hayatta kalmaya zorlandım ben; o koşullarda yaşamayı öğrendim.

İşte size yargıdan bağışık tutulmanın zararlı etkilerinden birkaçı, ve işte yaşadığım dram hakkında kamu önünde açıklama yapmaya karar verişimin nedeni. Bunda, elimdeki bilgileri herkese sunmak üzere, "men-i muhakeme" işleminin beni yaşamım boyunca altına gömdüğü mezar taşını kaldırmaktan başka hiçbir amaç gütmüyorum.

Elbette bir insandan beklenebilecek en büyük *nesnellik* güvencesi altında dile getiriyorum diyeceklerimi; bu nokta lütfen göz önünde tutulsun; yalnızca kendi öznelliğimin ürünlerini sunmuyorum insanlara. Yalnız hastanedeyken değil, çok önceleri de, hatta sonra da, beni tedavi eden bütün doktorlarla uzun uzun ve ayrıntılı biçimde görüştüm. Gene aynı biçimde, yalnız kapalı kaldığım sürece değil, çok önceden beri başıma gelenleri yakından izlemiş olan pek çok dostumla da (içlerinden ikisi 1980 Temmuzundan 1982 Temmuzuna dek her şeyi günü gü-

nüne not etmişler) özenle ve dikkatle konuştum. Önemli noktalar hakkında farmakoloji ve tıbbî biyoloji uzmanlarına danıştım. Doğal olarak, yalnız Fransa'da değil, tanındığım öteki ülkelerde de karımın öldürülüşüyle ilgili olarak basında çıkan bütün yazıları elden geçirdim. Bu arada, (açıkça siyasal nedenlere dayalı) ender istisnalar dışında, basının olaya genellikle "dürüst" yaklaştığını saptadım. Ve şimdiye dek kimsenin yapmak istemediği ya da yapamadığı şeyi yaptım: sanki üçüncü bir kişinin durumu söz konusuymuş gibi, eldeki tüm "belgeleri" topladım ve yaşamış olduğum gerçeklerin ışığında karşılaştırıp değerlendirdim –ve de aynı şeyi ters yönde yaptım! Bu çalışmanın sonunda, zihnimin tüm açıklığıyla ve tüm sorumluluğumu üstlenerek, halkın önünde söz almaya karar verdim.

Her türlü polemikten isteyerek kaçınacağım. Sözü aldığım şu anda, söyleyeceklerimin yalnız beni bağlayacağına lütfen inanılsın.

"Bütün olayı yeniden gündeme getireceksin. Sussan da 'suları bulandırmasan' daha iyi olmaz mı?" dediler bana. "Tek çözüm var: susup kadere boyun eğmek; toplumun ağırlığı öylesine ezici ki, senin açıklaman hiçbir şeyi değiştiremez," dediler. Ben bu aşırı temkinli yaklaşımlara inanmıyorum. "Açıklamalarımın" olayla ilgili polemikleri canlandıracağına hiç olasılık tanımıyorum. Tam tersine, kendi hakkımda açık-seçik bir şeyler söyleyebilecek durumda olduğuma inandığım gibi, başkalarını da, (Pierre Rivière'in Michel Foucault tarafından yayımlanan hayranlık verici itirafı ve belki de felsefî ya da siyasal nedenlerle hiçbir yayımcının hiçbir zaman listesine almadığı başka bazı itiraflar dışında) daha önce pek benzeri görülmeyen eleştirel bir "itirafa" konu olmuş somut bir yaşantı üzerine düşünmeye yönlendirebileceğimi sanıyorum. En keskin ve en acı verici biçimleriyle yaşanmış bir gerçek bu; bir sürü hukukî, cezaî, tıbbî, psikanalitik, kurumsal, ve eninde-sonunda ideolojik ve toplumsal sorunları gündeme getirip sorguladığı ölçüde beni çok aşıyor. Ortaya döktüğü kimi idarî mekanizmalar belki de çağdaşlarımızın bazılarını ilgilendirebilecek; ceza hukuku, psikanaliz, ruh hekimliği, akıl hastanesine kapatılma, ve bütün bunların, her çeşit toplumsal kurumların koşul ve etkilerinden kaçınamayan hekimlerin vicdanlarına kadar uzanan karşılıklı ilişkileri gibi

konularda son zamanlarda yapılan büyük tartışmalarda, önlerini biraz daha açıkça görmelerini sağlayabilecektir.

Ne yazık ki ben Rousseau değilim. Ama kendim ve yaşadığım dram hakkında yazma tasarımı oluştururken, sık sık onun akıl almaz cüretini düşündüm. Onunla birlikte, *İtiraflar*'ın başında dediği gibi, "Örneği görülmedik bir girişimi tasarlıyorum" demek istediğim sanılmasın. Hayır. Ama şu bildirisine dürüstlükle katılabileceğimi sanıyorum: "Ne yaptığımı, ne düşündüğümü ve ne olduğumu açıkça söyleyeceğim." Buna yalnızca şunu ekleyebilirim: "Ne anladığımı ya da anladığımı sandığımı, neye artık tümüyle egemen olamadığımı ve ne iken ne olduğumu."

Uyarıyorum: okuyacağınız ne günlüktür, ne anı, ne de özgeçmiş. Her şeyi feda edip, yalnızca yaşamıma damgalarını vuran ve biçimini veren temel duygulanım ve etkilenim durumlarının (affects) üzerimdeki etkisini yakalamak istedim. Ben kendimi bu biçim içinde tanıyorum, sanırım başkaları da orada beni tanıyabilecektir.

Bu anlatı bazan zaman sırasını izliyor, bazan olayların önüne geçiyor, bazan da onları belleğe çağırıyor: amacım anların sırasını bozarak kafa karıştırmak değil; tam tersine, çeşitli anların rastlaşıp kesişmesinin içinden, bir anlamda çevrelerinde kendi kişiliğimi oluşturduğum temel duygulanım durumlarının birbirleriyle olan ana ayrılık ve yakınlıklarını bulup çıkarmak.

Bu yöntem kendini bana doğal olarak sundu: herkes onu etkilerine göre bildiği gibi yargılayacaktır. Vaktiyle 'Devletin İdeolojik Aygıtları' diye adlandırdığım ve başıma gelenleri anlamak gerektiğinde bir yana bırakamayışıma şaşırdığım, kimi zorlayıcı oluşumların yaşamım üzerindeki gücünü de etkilerine göre değerlendirebileceği gibi...

III

16 Ekim 1918 günü sabahın saat dört buçuğunda, Cezayir kentine on beş kilometre uzaklıktaki Birmandreïs bucağında, "Boulogne Ormanı" denen yerdeki bir ormancı evinde doğdum.

Bana anlattıklarına göre, büyükbabam Pierre Berger koşa koşa kente inip yukarı mahallede ninemin tanıdığı bir Rus hanım doktora haber vermiş; bu kaba ama güler yüzlü ve sevecen kadın bizim eve çıkan yokuşu tırmanıp annemi doğurtmuş ve benim koca kafamı görünce kestirip atmış: "Bu ötekiler gibi değil." Bu söz, değişikliğe uğramış olarak, uzun zaman benim peşimi bırakmayacaktı. Delikanlılığa ayak bastığım sıralarda, kızkardeşimle kuzinimin hakkımda ikide bir şöyle dediklerini hatırlıyorum: "Louis'ye bakma, o başkadır."

Ben dünyaya geldiğim sırada babam dokuz aydır evde değildi: önce cephedeymiş, terhis olduktan sonra da bir süre Fransa'da alıkonmuş. Böylece, altı ay babam başucumda bulunamadı ve ben 1919 Martına dek, dedemle ninemin yanında, yalnız annemle birlikte yaşadım.

Her ikisi de Morvan'ın (Nièvre ili) Four bölgesinden yoksul köylü çocuklarıydı. Gençliklerinde her ikisi de pazarları kilisede ilâhi okurlarmış; dedem genç Pierre Berger köyün öteki oğlanlarıyla birlikte, çanı çalmaya yarayan urganın yanında, büyük giriş kapısının üstündeki minberde; ninem genç Madeleine Necroux ise kızlarla birlikte, koronun yanında. Madeleine kız, rahibelerin okuluna gidiyormuş; çöpçatanlığı da onlar yapmış. Pierre Berger'in dürüst bir genç olduğuna ve iyi de ilâhi söylediğine karar vermişler. Küçük yapılı ve tıknazca, biraz da içine kapanık olmakla birlikte, yeni çıkan bıyığıyla oldukça yakışıklı oğlanmış dedem. Evlenme, o zamanlar o ülkede hep görüldüğü gibi, sessiz ve sorunsuz gerçekleşmiş. Ama ne dedemin ailesinde ne de ninemin ailesinde, genç çifti geçindirecek kadar toprak

yokmuş. Başka iş bulmak gerekmiş. Dönem Jules Ferry dönemi, yani Fransa'nın sömürgeciliğe kalktığı dönem olduğundan, orman yakınında doğan ve oradan çıkmak istemeyen dedem, Madagascar'da orman koruma memurluğu görevi düşlüyormuş! Ama Madeleine hanım buna yanaşmamış. Daha evlenmeden önce buyruğumsu dileğini açıkça belirtmiş: "Orman korucusu olacaksan ol, ama Cezayir'den daha uzağa gidemezsin; yoksa seninle evlenmem!" Büyükbabam gerilemek zorunda kalmış, ama bu ilk ve son kez olmuş. Ninem kafası çalışan bir kadındı, ne istediğini bilirdi, ancak kararlarında ve sözlerinde hep ağırbaşlı ve ölçülü idi. Yaşam boyu ailede denge ögesi hep o olmuştur.

Böylece Berger ailesi yurdunu bırakıp Cezayir'e yerleşmiş ve büyükbabam ömrünü orada, ülkenin en ücra ve yabanî dağlarında, orman koruculuğu yaparak geçirmiş. Bu dağların adları, 1960'lı yıllarda Cezayir kurtuluş hareketinin savaş alanları ve sığınakları oldukları zaman, yeniden belleğimde canlanır olmuştu.

Büyükbabam gece gündüz at sırtında koştura koştura sağlığını mahvetmiş. Araplar ve Berberîler tarafından sevilirmiş. Görevi, ağaçlara tırmanıp taze filizleri yiyen keçilerden ormanları korumak, özellikle de orman alanlarını kül eden yangınlarla savaşmakmış. Ama, bu engebeli ve geçilmesi zor yerlerin dere-tepeleri arasında yol güzergâhlarını belirlemek ve yapım çalışmalarını gözlemek gibi bir görevi de varmış. Bir gece, tüm Chréa dağları karla kaplı iken, tek başına ve yaya olarak, oralarda yolunu kaybeden İsveçli bir ekibe yardıma koşmuş. Nasıl yapmışsa yapmış, onları bulmayı ve üç gün üç gece sonra bitkin bir durumda ormancı evine getirmeyi başarmış. Bu fedakârca davranış nedeniyle ona madalya vermişler: bu madalyayı hâlâ saklarım.

Onun gezileri ve çalışmaları süresince ninem gece gündüz, ormanın ortasındaki yapyalnız evde tek başına kalırmış. Hiç de önemsiz olmayan bu noktayı vurguluyorum. Geleneksel köylü birlikteliğinin hüküm sürdüğü Morvan köylüklerinden, birdenbire Cezayir'in en uzak ve vahşi dağlarına atılan dedemle ninem kırk yıla yakın yalnız yaşamışlar; sonraları iki kızları olunca da durum pek değişmemiş. Tek görüştükleri insanlar o bölgede yaşayan Araplar ve Berberîler –ki bunlar hep aynı topluluklar ol-

mazmış– ile, Cezayir Orman İdaresinden düzensiz aralıklarla (yılda bir kez) teftişe gelen "patronlar"mış; bunlardan özellikle biri, M. de Peyrimoff için dedem güzel saf kan bir at besler ve kaşağılarmış; bu ata yalnız o Mösyö binermiş. Bundan başka, arada sırada yakın kasabalara ya da uzak kentlere yapılan birkaç ziyaret... işte hepsi buymuş toplumsal yaşamlarının.

Büyükbabam yerinde duramayan bir insanmış; olura olmaza homurdanan, kendine bir an bile rahat vermeyen, hep koşuda ya da koşu hazırlığında, tez canlı, tedirgin ve devingen bir tip. Çoğu kez birkaç gün ve gece süren gezilerine çıktığında, büyükannem yalnız kalırmış. Bana sık sık "Marguerite" ayaklanmasından söz ederdi. İsyancı Arap çetelerinin yakınlarda dolaşmaları tehlikesi varken o, evde iki kızıyla yalnızmış; dedemle ninemin o bölgenin yerlileri tarafından sevilmelerine karşın, bu öfkeli topluluklar başka yerlerden ve çok uzaklardan geldikleri için, en kötü olasılıklar beklenebilirmiş. En tehlikeli geceyi ninem, iki küçük kızı (biri ilerde benim annem olacak) yanında korkusuzca uyurken, gözünü kırpmadan geçirmiş; ama bütün gece dizlerinin üstünde dolu bir av tüfeği varmış. "Namlularda iki fişek," demişti bana, "kızlarım için; bir tane de el altında, kendim için." Sabaha dek böyle beklemiş. Fakat ayaklanma uzaklardan geçip gittiği için bir şey olmamış.

Ninem tarafından uzun zaman sonra anlatıldığı için bir tür 'perde-arı' olan bu olaydan burada söz ediyorum, çünkü yaşamım boyunca çocukluk korkularımdan biri olarak bilincimde kaldı.

Gene büyükannemin anlattığı ve dinlerken beni ürperten bir başka anı daha kalmış belleğimde. Olay, Zaccar dağlarında, en yakın kent olan Blida'dan bile çok uzaktaki bir başka ormancı evinde geçmiş. Biri altı biri dört yaşlarında olan gelecekteki annemle kardeşi, iki duvarı çimentodan geniş bir arkta hızla akan soğuk suda oynuyorlarmış. Biraz ötede su bir sifona dökülüyor, bir daha da yüzeye çıkmıyormuş. Annem suya düşmüş; akıntıyla sürüklenip tam sifonda kaybolacakken, son dakikada ninem yetişmiş ve saçlarından yakalayarak çekip kurtarmış.

Benim çocuk kafamda işte böyle ölüm tehditleri dolaşıyordu; ninem bana bunları anlatırken, söz konusu olan annemdi,

onun ölümüydü. Doğal olarak (çift-anlamlılık.), uzun zaman, sanki bilinçaltımda bu ölümü gizli gizli arzu ediyormuşum gibi, titredim.

Böyle dünyadan yalıtılmış durumda, gelecekteki annemle küçük kardeşinin nasıl olup da okula gidebildiklerini bilmiyorum. Herhalde büyükannem bunun da çaresini bulmuş olmalı. Derken savaş patlamış. Büyükbabam askerliğini bulunduğu yerde yapmış; meslek yaşamının son döneminde M. de Peyrimoff onu, tüm Cezayir kentine yukarıdan bakan Boulogne Ormanındaki güzel orman evine tayin ettirmiş. Burası daha az ıssız, iş de daha az ağırmış. Ama gene de kent on beş kilometre ötedeymiş, ve (Colonne-Voirol istasyonundan) tramvaya binmek için dört kilometre yürümek gerekiyormuş. Tramvay kentin göbeğine, gürültülü sokakları Beyaz çocuklarla (Fransız, İspanyol, Maltalı, Lübnanlı ve "sabir" konuşan öteki Akdenizli çocuklar) kaynaşan Bab-el-Oued'in hemen yanındaki Hükümet Alanına kadar gidiyormuş. Ancak dedemle ninem, çok seyrek çıkan bazı vesileler dışında, kente hiç inmezlermiş. Bu ender ziyaretlerin birinde, yerel Orman İdaresinin bürosunda, Althusser adında, evli ve iki oğlan babası (büyüğü Charles, küçüğü Louis) bir küçük memurla tanışmışlar.

Bunlar da yakınlarda gelmiş bir göçmen ailesi değil miymiş! Ben Althusser dedeyi tanımadım, ama nineyi biliyorum: çapa sapı gibi dik ve sert, ters konuşan, astığı astık kestiği kestik, olağanüstü bir kadındı. Onu pek seyrek görürdüm; babam annesini hiç sevmez, onun kendisine –ve hepimize– karşı beslediği duyguları aynen iade ederdi.

Bir acıklı anı daha. Althusser'ler, III. Napolyon'la Bismarck arasındaki savaştan sonra, 1871'de, yurt olarak Fransa'yı seçmişlerdi ve Fransız kalmak isteyen birçok Alsace'lı aile gibi, zamanın hükümetince Cezayir'e "iskân" –daha doğrusu sürgün– edilmişlerdi.

Berger Baba, Boulogne Ormanı'na atanınca, gelecekteki annem (Lucienne) ile küçük kardeşi (Juliette), Colonne-Voirol'daki okula gitme olanağı bulmuşlar. Annem orada, artık pek görülmeyen türden, uslu, erdemli, öğretmenleriyle de annesiyle olduğu gibi disiplinli, kısacası örnek bir öğrenci olmuş. Teyzem ise, Tanrı bilir neden, ailenin tek uçarı ve uçuk bireyi idi.

Berger'lerle Althusser'ler ara sıra görüşmeye, Althusser'ler bazan pazar günleri orman evine "çıkmaya" başlamışlar; iki ailenin çocukları birlikte büyümüş; yaşlarının da oldukça denk (yani kızlar oğlanlardan daha genç; bu noktanın önemi ilerde anlaşılacaktır) olduğuna bakan ana-babalar bunları evlendirmeye karar vermişler ve bilmem neden, küçük oğul Louis'yi Lucienne'e, büyük oğul Charles'ı da Juliette'e uygun görmüşler. Aslında bu nedeni *pekâlâ biliyorum*: gençler arasında daha başlangıçta kendini gösteren ve giderek yerleşen doğal yakınlık ve duygudaşlığı çiğnemek istemiyorlardı herhalde. Çünkü küçük oğul Louis de pek uslu ve dürüst, edebiyata ve şiire eğilimli, iyi bir öğrenciymiş; Saint-Cloud Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavlarına hazırlanmak niyetindeymiş. Babam olacak olan büyük oğul ise daha ilkokul diplomasını alır almaz babaannem tarafından res'en, büyükbabamın fikri bile sorulmadan, bir bankaya ayakçı olarak verilmiş, çünkü aile iki oğlanı da okutabilecek kadar varlıklı değilmiş, ve babaannem büyük oğlu Charles'dan nefret ediyormuş. Babam bankaya çırak verildiği zaman on üç yaşındaymış.

Bu hırçın ve geçimsiz büyükanneye ilişkin iki anım var. Oldukça tuhaf ama çok anlamlı olan birincisi, bana sık sık Faşoda olayını anlatmış olan babamdan geliyor. Afrika'nın bilmem neresinde uyduruk bir kale parçası için Fransa'yla İngiltere arasında savaş tehlikesi belirdiği duyulunca, babaannem hiç tereddüt etmeden, büyükbabama hemen koşup otuz kilo kuru fasulye ve yirmi kilo da şeker almasını buyurmuş: açlığa karşı en iyi önlem; böceklenme dışında fasulye uzun zaman saklanır, üstelik et gibi de besleyicidir! Yoksul Latin Amerika ülkelerinin temel besinini oluşturduğunu öğrendiğimden beri, bu fasulyeleri sık sık düşünmüşümdür; ben kuru fasulyeyi hep severim, hem de tıka basa yiyecek kadar (ama bu alışkanlık Morvan'daki dedemden kalmadır); bir zamanlar, o iri kırmızı İtalyan barbunyalarından bir tabak dolusunu Franca'ya, daha sonra gönlümü kaptıracağım o görkemli Sicilyalı genç kadına da uzatıvermiştim, kalbinde alıp götürsün diye! Ama o susmuştu yalnızca.

Bir kez de (bu kez olay hiç de tuhaf değil, ve benim kendi anım) bu korkunç büyükanneyi Cezayir'de, deniz kıyısındaki büyük caddeye bakan bir apartman dairesinde gördüğümü ha-

tırlıyorum; 14 Temmuz kutlanıyordu ve kızgın güneş altında askerî birlikler caddeden geçiyorlardı; limandaki bütün gemiler bayrak ve flamalarla donatılmıştı. Bizim için fazla lüks olan bu dairede neden bulunduğumuzu bilmiyorum. Askerler geçtikten sonra, öpmeye tiksindiğim (çünkü bu erkek-kadının burnunun altında bıyıkları vardı, yüzü de "batan" kıllarla doluydu; üstelik hiçbir yumuşak ifade, küçük bir gülümseme bile belirmiyordu yüzünde) bu büyükanne, bir yerden ucuz bir raket çıkardı (o sıralar aile içinde tenise başlamıştım); bana bir armağandı bu. Ben ise yalnızca büyükannemin o kazma sapı gibi dik ve katı silüetini ve raketimin kötü sapını görmüştüm. Duyduğum, tiksintiydi. Basit bir sevgi gösterme ya da hediye verme jesti bile yapamayan böyle erkek-kadınlara, ne derlerse desinler, dayanamıyordum işte.

Derken savaş patlamış. Annem (hemen hemen yeniyetmeyken rastlayıp on altı yaşındayken tanıştığı; kendisinden önce arkadaş olarak bile hiçbir erkek tanımadığı) Louis ile birlikteyken mutlu oluyormuş. Onun gibi, her şeyin kafaların içinde –özellikle bedenlerde değil!– ve, erdemler ve kesin ilkelerle yüklü saygıdeğer öğretmenlerin eğitimi ve koruması altında geçtiği derslere bayılıyormuş. Derinlemesine bir anlaşma için daha ne istenir? İkisi de aynı derecede akıllı-uslu, saf ve temiz –özellikle saf ve temiz– ; "beden" denen tehlikeli şeye dokunur hiçbir yanı bulunmayan aynı soyut düşünce ve idealist beklentiler dünyasında yaşayan iki genç kısa zamanda birbirini anlayıp o saf tutku ve heyecanlarını, bulutlarda dolaşan düşlerini değiş-tokuş eder olmuşlar. Çok sonraları, bana bunu hatırlatan dostun dediğine göre, ben de şu korkunç cümleyi söylemişim: "*İşin kötüsü, bedenler var; daha da kötüsü, ayrı cinsler var.*"

Aile arasında Lucienne'le Louis nişanlı sayılıyorlarmış, çok geçmeden gerçekten nişanlanmışlar da. Charles'la Louis, biri topçu sınıfına, öbürü sonradan hava kuvvetleri olacak olan sınıfa ayrılıp askere alındıklarında, annem Louis'yle, hep aynı saf ve temiz duygularla, sürekli olarak mektuplaşmış. Annem, benim de merakımı kurcalayan bir deste kapalı mektubu yaşadığı sürece saklamıştı. İki kardeş zaman zaman, sırayla ya da birlikte, izine gelirlermiş. Babam (Charles) herkese o kocaman uzun

menzilli toplarının –en önde kendisi, ve hep ayakta– resimlerini gösterirmiş.

Bir gün, 1917 yılının başlarında, babam Bois de Boulogne orman evine yalnız gelmiş ve aileye, kardeşi Louis'nin Verdun göklerinde, bir uçakta gözlemcilik görevindeyken ölmüş olduğunu haber vermiş. Sonra büyük bahçede annemi bir kenara çekerek ona, (teyzem Juliette bana bu sözü birçok kez tekrarlamıştı), "yanında Louis'den boşalan yeri almayı" önermiş. Annem, ne de olsa, genç, güzel ve çekici bir kızmış ve babam da kardeşi Louis'yi gerçekten severmiş. Bu yüzden önerisini yaparken olanca nezaket ve inceliğini göstermiş olmalı. Annem, kendi anlayışına göre derin bir sevgiyle bağlı olduğu Louis'nin ölüm haberiyle, doğal olarak, çok sarsılmış; ama Charles'ın bu beklenmedik önerisiyle de şaşkına dönüp ne diyeceğini bilememiş. Ama, iş gene aile içinde, aileler arasında kalacak olduğundan, ana-babaların olur vermemeleri için neden yokmuş. Böylece, benim de sonradan tanıdığım gibi, akıllı-uslu, erdemli, yumuşak başlı ve saygılı, Louis'yle paylaştıklarından başka kendine özgü düşüncesi bile olmayan annem, öneriyi kabul etmiş.

Nikâh töreni sanırım 1918 Şubatında, Charles'ın izinli geldiği bir sırada, kilisede yapılmış. Ama daha önce, bir yıldır, annem Cezayir'de Galland parkına yakın bir ilkokulda öğretmenlik yapıyormuş. Orada, Louis kadar olmasa da sözlerini dinleyebileceği, kendileriyle aynı saf ve temiz konularda konuşabileceği insanlarla karşılaşmışmış: o coşkulu ve idealist dönemin öğretmenleriymiş bunlar; mesleklerinin ve misyonlarının bilinç ve sorumluluğuna sahip, ondan oldukça yaşlı (bazıları babası olabilecek yaşta), ve onun gibi bir genç kıza tepeden tırnağa saygılı kişiler. Böylece annem ilk kez, tanımaktan ve aralarında olmaktan –ama ders saatleri dışında, asla!– mutlu olduğu, gönlünce bir insan çevresi oluşturmuş kendine. İşte bu sırada bir gün babam cepheden geliyor ve nikâh kıyılıyor.

Annem bu korkunç evlenmenin ayrıntılarını benden hep sakladı; bu konuda elbette kişisel anılarım olamaz; ancak, annemin küçük kardeşi, Juliette teyzem, çok sonraları çeşitli vesilelerle bana bundan söz etti. Onun anlattıklarının beni bu kadar etkilemiş olması kesinlikle nedensiz değildir: herhalde bunları da kendime özgü bir dehşet halesine bürüyüp, yaşadığım aynı

tonda ve şiddetteki başka duygusal şokların listesine kaydetmiş olmalıyım. Söz konusu şokların neler olduğu az sonra görülecektir.

Nikâh töreninin ardından, babam annemle birkaç gün geçirdikten sonra yeniden cepheye gitmiş. Annem bu düğünden, birbirinden korkunç üç anı saklamış: kocasının cinsel zorbalığıyla bedeninde tecavüze uğramış (ırzına geçilmiş) olması, kızlığında biriktirdiği tüm paranın babam tarafından bir akşamda, düğün şöleninde harcanıp bitirilmesi (Onu anlamamak mümkün mü. Adam ertesi gün cepheye dönecek, Tanrı bilir, belki de orada ölecek? Ama babam ayrıca pek zevk düşkünü bir adamdı da; annemden önce –ne korkunç şey!– çeşitli gençlik maceraları, hatta evlenince bir sözle gönlünü bile almadan yüzüstü bırakıverdiği, Louise adında (ah bu ad...) bir metresi bile olmuş; kimliği iyi bilinmeyen yoksul bir kızcağızmış bu; teyzem ondan söz ederken, ailede kimsenin bu adı ağzına almaması gerektiğini de belirtirdi). Ve son darbe olarak da, babam kesin olarak, annemin öğretmenliği, dolayısıyla içinde mutlu olduğu o insan çevresini bırakmasına karar vermiş; çünkü, efendim, çocukları olacakmış; hem o annemi hep evde, yalnız kendisine ait görmek istiyormuş.

İşte bu koşullarda, annemi, dünyası altüst olmuş, parası çalınmış ve ırzına geçilmiş; bedensel olarak zedelenmiş, sabırla biriktirdiği birkaç kuruşunu (ne olur ne olmaz, küçük bir güvence; cinsellikle para burada sıkı sıkıya bağlı) yitirmiş, kendi başına kurmayı ve sevmeyi başardığı bir yaşamdan çaresizce koparılmış durumda bırakarak, cepheye dönmüş babam. Bu ayrıntıları vermemin nedeni, *daha sonra* bunların hep birlikte, "bilincimin" alt katmanlarında *kurban edilen ve yara gibi kanayan bir anne* imgesinin oluşup yerleşmesini ve güçlenmesini sağlamış olmalarıdır. (Gene uzun zaman sonra bana anlatılan) bazı anılara, (bir mucizeyle atlatılan) erken ölüm tehlikesi gibi olaylara bağlanan bu imge-anne, giderek, açıkça dışa vurulan suçlayıcı bir ıstırabın çaresiz kurbanı, kendi evinde kocası tarafından işkenceye uğratılan, tüm yaraları kanayan, acılar içindeki anne haline gelecekti: mazoşist bir imge, ama bu özelliğiyle aynı zamanda, hem Louis'nin yerini almış (dolayısıyla onun ölümünün bir parçası) olan babama, hem de bana karşı dehşetli ölçüde sadist

de (bana karşı da, çünkü annem, sevdiği Louis'nin ölmüş olduğu gibi, benim ölmemi de istememezlik edemezdi...). Bu dayanılmaz acı tablosu karşısında ben artık sürekli olarak geniş ve dipsiz bir korku, bir bunaltı içinde yaşayacaktım; bedenimle ve ruhumla kendimi anneme adamak, hayali bir suçluluktan kurtulmak için kendimi feda edercesine onun imdadına koşmak, onu çektiği işkenceden ve kocasından kurtarmak dürtüsünden ve en yüce görevimle biricik yaşama nedenimin bu olduğu yolundaki sarsılmaz inançtan bir an bile kaçınamayacaktım.

Üstelik annem, bu kez de kocası tarafından, gene çaresi olmayan yeni bir yalnızlığa itilmiş, ve benim gelişimle birlikte bu, iki kişilik bir yalnızlık olmuş.

Doğduğumda bana Louis adını koymuşlar. Bilmez miyim hiç! Bu Louis adından uzun süre nasıl da nefret ettim! Fazla kısa buluyordum onu, sonundaki tek ünlü, 'i', bana batıyor, yaralıyordu (bak. aşağıda, kazık sanrısı). Herhalde benim yerime biraz fazla 'evet'[1] de diyordu, ve ben, benim değil annemin arzusunu 'evetleyen' bu 'evet'e karşı baş kaldırıyordum. Ama daha önemlisi, bu ad *lui*[2] de diyordu, ve adsız bir üçüncü kişiyi çağırır gibi çınlayan bu üçüncü kişi adlı benim tüm kendi kişiliğimi üstümden alıyor, arkamda duran o adamı aklıma getiriyordu: *lui* (o) *Louis*'ydi, yani annemin sevdiği ama benim sevmediğim amcam.

Bana bu adın verilmesini, Verdun göklerinde ölen kardeşinin anısına, babam; ama ondan da çok, sevmiş olduğu ve yaşamı boyunca da sevmekten kendini alamadığı o Louis'nin anısına, annem istemişti.

[1] "Louis" ile "oui" (evet) sözcüklerinin söyleniş benzerliğine gönderme. (Çev.)
[2] *Lui*: Türkçede 'o' anlamına gelen ve Louis ile eşsesli olan şahıs zamiri. (Çev.)

IV

Cezayir'de geçirdiğimiz bütün zamandan (1930'a kadar), biri dayanılmazlığıyla, öteki mutluluğuyla öne çıkan, birbirine karşıt iki dizi anı saklamışım: Aile yaşamlarını paylaştığım ana-babama ve gittiğim okula ilişkin anılarla, Bois de Boulogne'daki orman evinde yaşadıkları sürece (ana tarafından) dedemle nineme ait anılar.

Babamla ilgili olarak aklımda kalan en uzak anı (ama bu o kadar "erken" döneme ait ki, mutlaka sonradan kurulmuş bir perde-anıdır), savaşın bitiminden altı ay sonra Fransa'dan dönüşüne ilişkin. Gördüğüm, ya da gördüğümü sandığım sahne şöyle: Hemen hemen meydanda olan göğüslerinin müstehcenliği bana utanç veren annem, sevinci suratından okunur halde, beni dizleri üstünde tutuyor; derken, zemin katın büyük bahçeye ve oradan da denizin ve göğün sonsuzluğuna bakan kapısı açılıyor; çerçevenin içinde, bahar havasından bir arka planın önünde, upuzun ve ince bir siluet beliriyor; arkasında ve başının üstünde, savaş tazminatı olarak Fransa'ya verilen ve kısa süre sonra yanarak denize çakılacak olan Alman zeplini *Dixmude*'nin uzun siyah puro biçimli gövdesi duruyor. Babamın bana çok açık bir simge, cinsel organ ve felâketli ölüm simgesi, üzerinde göründüğü bu imgeyi ne zaman, hele hele neden kurmuş ya da düzenlemiş olabileceğimi bilmiyorum. Ama bu çağrışımın, sonradan kurulmuş bir imge olsa bile, görüleceği gibi, benim kişiliğimin başlangıç belirtileri dizisinde belli bir yeri ve önemi var.

Babam, uzun boylu (bir metre seksen dört); ince ve düzgün bir burunla ("bir Roma imparatoru") ve ölümüne dek biçimini hiç bozmadığı ince bir bıyıkla süslü uzunca ve yakışıklı yüzlü; geniş alınlı ve bakışlarından zekâ ve kurnazlık fışkıran bir adamdı. Gerçekten de son derece zekiydi ve zekâsı yalnızca pratik bir zekâ değildi. Zaten bunu mesleğinde de kanıtladı: bankacılığa ilkokul diplomasıyla ve ayakçı olarak girmesine karşın,

son dönemlerinde önce Union Parisienne Bankası, daha sonra da Crédit du Nord tarafından yutulan Compagnie Algérienne'de bütün basamakları tırmandı. Sonunda, Compagnie Algérienne'in Fas'taki şubelerinin genel müdürü; ardından –önce Marsilya'da yetkili temsilcilik ve Lyon'da müdür yardımcılığı gibi iki ara aşamadan sonra– Marsilya'daki önemli birimin müdürü oldu. İşbilirliği, iş dünyasının malî ve öteki sorunlarını anlayışı, ayrıca yönetim teknikleri ve üretim etkinliklerini örgütleyişi (bankasının karıştığı bütün işlerin nasıl yürütüldüğünü gidip yerinde incelemeye bayılırdı), Paris'teki üstlerince çok beğeniliyor, arka arkaya terfiler ve yeni görevlere atanmalar geliyor, küçük ailemiz kentten kente (Cezayir, Marsilya, Kazablanka ve Lyon arasında) taşınmak zorunda kalıyor, ve annemin de bu taşınmalardan sızlanması bir türlü bitmiyordu; bu konuda da sürekli bir yakınma yumağı olup çıkmıştı sanki ve bu bana korkunç acı veriyordu.

Oldukça buyurgan yaratılışlı olan, ve hatta –belki de özellikle– kendi yakınlarına karşı bile son derece bağımsız davranan babam, alanları ve yetkileri kesinlikle ayırmış ve paylaştırmıştı: karısına ev, aile ve çocuklar, kendisine ise mesleği, para işleri ve dış dünya. Bu paylaşımı hiç tartışma konusu ettirmedi. Evin eşyalarına da eğitimimize de hiçbir zaman ilgi göstermedi, el atmadı. Bu alanlarda tüm yetki annemdeydi. Buna karşılık işinden ve dış ilişkilerinden (bize kendi tanıştırdığı, biri arabalı ve bizi bir gün arabasıyla Chréa'nın karlarına götüren iki dostu dışında) evde hiç söz etmezdi. Babam ancak ölümünden altı ay önce, emekliliğini yaşadığı Viroflay'deki küçük köy evinde, o da ben sonunda –ama ne kadar geç!– kendisine soru sormak cüretini gösterdiğim için, ve sonun yaklaştığını da hissettiği için, konuştu; "çökmüşlük" diyordu durumuna. En önce bana, bankacılıkta kendisini neyin beklediğini uzun zaman önceden bildiğini anlattı.

Vichy hükümeti döneminin başlarında (1942'ye kadar) Lyon'da iken, Ulusal Devrimi[1] destekleyen bir bankacılar derneğine katılmayı reddetmişti. Aynı biçimde, Fas'ta da, general Juin Muhammed V.ye "saman yedirmeye" and içtiğinde, bütün banka müdürleri takımı genel valiye hulûs çakarken, Fas banka-

[1] İşgalci Almanya'yla işbirliği içindeki Vichy hükümetinin resmî programı. (Çev.)

cılık dünyasının en önemli kişisi olan babam hiç sakınmadan, herkesin gözü önünde, çekimser bir tutumda kalmayı yeğlemişti. Emekliliği geldiğinde, Paris'teki Genel Müdürlüğün, hem âdet olduğu üzere hem de kendi çıkarı gereği, onu grubuna ortak etmeye karar vermesine gerekçe olabilecek kadar yeterlik, deneyim ve unvan sahibiydi. "Bunu hiçbir zaman yapmayacaklarını biliyordum," demişti babam; "çünkü aileden değildim, ne Politeknik diplomam vardı, ne Protestandım, ne de onlardan bir kızla evli." Onu öylece, bir teşekkür bile etmeden emekliye ayırmışlardı. Oysa ne denli yetenekli ve başarılı, ne geniş görüşlü bir adamdı! O gün kendisine iktisadî ve malî konjonktür hakkında sorular sorduğumda, bedence çok çökmüş, ama zihni hâlâ açık ve net olan o yaşlı adam, yalnızca iktisadî ve malî değil aynı zamanda siyasî durum hakkında da bana öyle bir analiz sundu ki, zekâsının keskinliği, toplumsal sorun ve anlaşmazlıkları kavrayışı ile beni şaşırttı. Hiç farkına varmadan nasıl bir adamın yanından geçmişim meğer!.. Ama o yaşamı boyunca kendisi hakkında ağzını açmamıştı, ben de hiçbir zaman sorguya çekip onu kendisi hakkında konuşturmak cüretini gösterememiştim. Zaten sormuş olsaydım bile yanıt verecek miydi acaba? İtiraf etmeliyim ki, ben uzun zaman, annem hesabına –ve dolayısıyla kendi hesabıma da– bir kurban edilme olayı gibi yaşadığım acıları anneme çektirdiği için babamdan nefret ettim.

Gene de savaştan sonra bir gün Marsilya'da onunla birlikte bulundum; bürosunda onu görmeye gelmiştim, o sırada iş arkadaşları da dosyaları ona göstermek üzere içeri girdiler. Sorunu hemen kavrayıp yapılacak şeyi kararlılıkla buyurmakla ünlüydü. Dosyaları sessizce gözden geçirdi, sonra başını kaldırıp önünde bekleyen iki adamına birşeyler söyledi. Dişlerinin arasından çıkan, homurdanmayla karışık ve benim için kesinlikle anlaşılmaz bir-iki sözcük. Adamlar hiçbir şey sormadan odadan çıktılar. "Ama, baba, hiçbir şey anlamadılar ki! –Sen merak etme, onlar anlar!" Babamın bankasını nasıl yönettiğini işte böyle bir rastlantıyla öğrenmiş oldum. Daha sonra, Paris'te rastladığım eski iş arkadaşlarından biri de bu izlenimimi doğruladı: "Babanızı anlamazdık desem yeridir; çoğu kez cümlesini yinelemesini istemeye cesaret edemeden yanından çıkardık. –Peki sonra?– Sonra, iş bize kalırdı artık!" Babam işte böyle "yönetir-

miş": kafasındakini hiçbir zaman gerçekten anlatmadan; belki de iş arkadaşlarını açıkça tanımlanmamış, ama sonunda hesabının sorulacağını bildikleri bir sorumlulukla baş başa bırakmaktı uyguladığı yöntem. Kuşkusuz onlar da işlerini biliyorlardı ve babam onları uzun süredir kendi okulunda eğitmişti; kuşkusuz babamı da ne yana eğilim gösterdiğini anlayacak kadar iyi tanıyorlardı. Şoförü bile yeni bir güzergâh söz konusu olduğunda babamın ne istediğini her zaman anlayamıyormuş! Böylece babam kendine özgü bir kişilik oluşturmuş: babacan ama buyurgan, ve homurtuları arasında o denli anlaşılmaz bir tip ki, memurları çoğu kez dinlerken anlayamadıkları kararlarını önceden sezip yerine getirmeyi öğreniyorlarmış, yoksa işleri bitikmiş! Makyavel'in bile düşünemediği bu zorlu "insan yönetimi" okulu, şaşırtıcı bir başarıya ulaşmış. Ölümünden sonra rastladığım eski çalışma arkadaşları onun bu garip davranışını ve sonuçlarını bana doğruladılar. Onu unutmamışlardı ve kendisinden tapınmaya varan bir hayranlıkla söz ediyorlardı: onun gibisi yoktu; o bambaşka biriydi...

Babamın başkalarıyla, hatta kendisiyle, ilişkilerinde bilinçli bir kararın, ya da örtülü bir kararsızlığın, hatta vicdan huzursuzluğunun paylarının ne olduğunu hiçbir zaman bilemedim. Bütün meslekî yeterliği ve zekâsı, ruhuna kazınmış bir çekingenliğin alttan alta beslediği –ilkesel olmaktan çok olgusal– bir içe dönüklükle, başkalarının önünde meramını açık-seçik dile getirmekten sıkılma duygusuyla, uzlaşmak zorundaydı. Bazan şiddetli öfke nöbetlerine kapılabilen bu buyurgan adam aynı zamanda içinde yatan, başkalarının önüne çıkmayı lâyıkıyla becerememe duygusuyla sanki felce uğrayıp kendini dışa vuramıyor; bu korku onu içine kapanmaya yöneltiyor, açıkça ifade edilecek kararlar alamaz hale getiriyordu. Bundan başka, herhalde yoksul bir aileden gelmesinden dolayı oluşan, dile getirilmemiş bir başka sessiz kanısı da olsa gerek. Hem Kazablanka'da hem de Lyon'da onu yüksek sınıf insanlarının ve dönemin yetkeli kişilerinin arasına karışmayan tek kişi yapan şey, sanırım bu açıkça dışa vurulmamış içe dönüklük olmuştur. Görüyor musunuz, sınıf karşıtlıklarının ve çatışmalarının kökleri nerelerde saklanıyor!..

Bunlardan uzun uzadıya söz edişim, babamın evde bize de tıpatıp davranışları lâyık görmesindendir. Ev işleri, eğitim, çocukların günlük yaşamı ve bunlara bağlı olan giyim, tatil, tiyatro, müzik ve daha ne bileyim, bütün bu tür sorunların yer aldığı alanı kesin olarak belirleyip anneme bırakmıştı. Çok seyrek olarak, o da yalnızca hoşnutsuzluğunu belirtmek için homurdanması dışında, bu işlere hiç karışmazdı. Öfkeli olduğunu anlardık, ama neden olduğunu asla bilemezdik. Kendi belirlediği görevler alanına tıkılmış haliyle anneme tapınmaya varan bir sevgi gösterirdi. Sırası geldikçe, özellikle yabancıların önünde, Cezayir'deyken onun yeteneğini sezmiş olan ve derin bir saygı beslediği müdürü Mösyö Rongier'nin kendisi hakkında söylediği sözü hatırlayarak, "Ah bu coşkun Madam Althusser!" diye tekrarlamaya bayılırdı. Onun aksine, annem bilinçsiz ve çocukça bir doğallıkla, hiç dilimi tutayım demeden ileri geri konuşur durur; babam da beni şaşırtan (ve utandıran) bir hoşgörüyle, başkalarının yanında onun her yaptığını bağışlardı. Kızkardeşimle bana ise hiçbir şey söylemezdi. Ama böylelikle bizi isteklerimizde serbest bırakmak yerine, neyin nesi olduğuna karar verilemeyen bu sessizliğiyle ödümüzü patlatırdı. Kendi hesabıma ben hep ondan korkmuşumdur.

Her şeyden önce gücüyle etkilerdi beni. Cüsseli ve kuvvetliydi, beylik tabancasını dolabında sakladığını bilir ve ya bir gün kullanırsa diye korkudan titrerdim. Cezayir'deyken bir gece, sahanlık komşularımızın yaptığı patırtıya karşılık olarak, öfkeden çılgına dönüp tava-tencere şangırtıları ile birlikte deli gibi bağırmaya başlamış, bu arada silâhını da çıkarmıştı. İş kavgaya varacak ve silâhlar patlayacak diye tir tir titremiştim. Talih ya da korku sonucu, gürültü hemen kesilmişti.

Gece uyurken sık sık, avlanan ya da can çekişen kurtlarınkine benzer korkunç ulumalar salardı; dayanılmaz şiddetteki bu çığlıklarla yatağımızdan fırlar, yere düşerdik. Annem onu bu karabasanlarından bir türlü uyandıramazdı. Bizim için, en azından benim için, gece dehşete dönüşürdü; hep hiç unutamadığım bu dayanılmaz hayvan çığlıklarının korkusu içinde yaşardım. Sonraları, işkence ettiği annemi ona karşı, hem de büyük bir saldırganlıkla savunduğum ve kendisini kendi ölçülerine göre yeterince kışkırttığım zaman, yemeğini bitirmeden sofradan

kalkar, tek söz olarak "Fautré!"[1] deyip evden çıkar, kapıyı çarparak gecenin karanlığında kaybolurdu. O zaman korkulu bir beklenti içine düşerdik, en azından ben düşerdim: annemi de bizi de bırakıp gitmişti işte (annem hiç umursamaz görünürdü gerçi.)! Dönmemek üzere mi gitmişti acaba? Geri gelecek miydi, yoksa kesin olarak ortadan kaybolacak mıydı? Böyle durumlarda babamın ne yaptığını hiç öğrenemedim, karanlık sokaklarda dolaşıyordu besbelli. Fakat her defasında, bana çok uzun gelen bir süre sonunda, eve döner ve tek söz etmeden, yalnız olarak, yatmaya giderdi. Daha sonra, o kadar acı çektirdiği anneme neler söylerdi, ya da bir şey söyler miydi acaba? diye hep kendi kendime sormuşumdur. Bir şey demeyi beceremeyeceğini düşünürdüm. Bu parlayışlarından önce de sonra da karşımızdaki hep aynı adamdı: bize karşı sessizce ama açıkça "surat etmekten" başka türlü davranamayan biri. Sonra bu da geçerdi.

Ama bu, kişiliğinin yalnızca bir yönüydü. Dostlarıyla (bizim de tanıdığımız nadir dostlarıyla) birlikte ve iş kaygılarından uzak olduğu zaman, müthiş iğneleyici ve taşlayıcı biri olup çıkardı. İnsanlarla kedinin fareyle oynadığı gibi oynar, inanılmaz bir buluş yeteneğiyle nükte üstüne nükte yapar, hep az-çok cinsellik imalarıyla dolu esprilerle onlara takılır, onları da kendi gülüşünün –suç ortağı gülüşünün– ve iç rahatsızlığının tuzağında kıstırırdı. Gerçekten güçlüydü bu konuda, onun yanında kimse üste çıkamazdı. Hiç kimse, özellikle annem, ne onun bu oyununa girebilir, ne de saldırılarını karşılayabilirdi. Bu yetenek de herhalde, düşündüğünü ya da istediğini söylemek zorunda kalmaktan kaçınmak için kullandığı bir savunma mekanizmasıydı; belki de ne istediğini bilmediğinden, ama içindeki derin kararsızlık ve huzursuzluğu böyle taşkın bir ironinin saydam örtüsü altında gizlemek istediğinden başvuruyordu buna. Bu oyunu özellikle dostlarının hanımları üzerinde oynamayı severdi. Tanrım, ne manzara! Onun kadınlara böyle "utanmazca" kur yaptığını görmekten, annem adına acı duyardım. Tanıdığımız nadir dostlarından, bürodaki meslektaşlarından birinin karısı onu özellikle etkiler, aşka getirirdi. Suzy adında, güzel ve

[1] Baba Althusser'in kendi uydurduğu bir sözcük. "Faute outrée" (aşırı saygısızlık) ya da "allez vous faire foutre" (s...ol git!) deyimlerini çağrıştırıyor. Çevrilmemesi uygun olur. (Fransız yayıncının notu.)

havalı, çekiciliğinden emin ve böyle kışkırtılmaya bayılan bir kadındı bu. Babam hepimizin önünde bu kadına karşı saldırıya geçer, aralarında, Suzy'yi utanma, gülme ve zevkten dört köşe yapan bitmez-tükenmez bir erotik "söz güreşi" başlardı. Ben bir kenarda sessizce, annem adına ve babam hakkında kafamda oluşturmam *gereken* imge adına, acı çekerdim.

Gerçekte bu güçlü adam duyusal zevklere son derece düşkündü; şarabı, kanlı biftekleri de kadınları sevdiği kadar severdi. Günün birinde Marsilya'da annem Dr. Omo diye birine kafayı taktı. Bu da yine annemin o çocukça yanına seslenen saf ruhlardan biriydi. Kentin kuzeyinde, çiçekli bahçeler arasında güzel bir kır evi vardı; ödünsüz vejetaryenliği savunur, bahçesinde önerdiği rejim için sebzelerini kendisi yetiştirir, adına etiketlenmiş küçük kavanozlarda oldukça pahalıya da satardı. O zamanlar annem kendisiyle birlikte bizi –kızkardeşimle beni– de sıkı bir bitkisel beslenme rejimine soktu, ve bu tam altı yıl sürdü! Babam buna hiç karşı çıkmadı, ama her gün kendi kanlı bifteğini de önünde istedi. O sakin sakin etini keserken biz karşısına geçer, onu kınadığımızı açıkça göstermek için, lâhana, kestane ve balla karıştırılmış dövülmüş badem gibi şeyler yerdik. O zaman, ara sıra ona meydan okuduğum ve büyük bir şiddetle üstüne vardığım olurdu. Böyle durumlarda bana hiç karşılık vermezdi, ama bazan "Fautré!" deyip gittiği olurdu.

Babamın ara sıra benim arkadaşlığımı –suçortaklığımı– aradığı da olmaz değildi. Bazan beni stadyuma götürürdü. Kapıda bilet kontrolü yaparak bütçesine biraz katkı sağlamaya çalışan kendi memurlarından birinin anlayışlı bakışları altında, oraya bedava girmeye bayılırdı. Onun bu "beleşçilik" sanatı beni büyülerdi. Annem ve öğretmenlerim tarafından dürüstlük ve erdem gibi büyük ilkelere göre eğitildiğimden, böyle bir davranışı düşünemezdim bile. Bu konuda çok kötü bir anım da var. Bir gün bir tenis kortuna girerken, babam kapıdan geçti, fakat arkasından gelen ben geçemedim; o da beni orada yalnız bıraktı. Ama sonraları onun bu "avantacılık" sanatından ciddî olarak esinlenmeyi başaracaktım. O giriyor, ben de hiç renk vermeden ardından gidiyordum. Çoğu kez gürültü-patırtı içinde geçen maçı izliyorduk. Saint-Eugène'de iki kez tribünlerde ateş edildi-

ğini hatırlıyorum. Hep silâh, hep ateş! (Ne simge!.) Sanki kurşunlar banaymış gibi titriyordum.

Sakladığım korkunç anılardan biri de bu zamana ilişkin. O sıralar bize okulda Haçlı Seferlerini, yağmalanıp yakılan kentleri, o kentlerin kılıçtan geçirilen insanlarını öğretiyorlardı: sokaklardan sel gibi kan akıyor, bu arada birçok "yerli" de kazığa oturtuluyordu. Bunlardan biri hiç gözümün önünden gitmiyordu: makatından girip yavaş yavaş yukarı doğru karnına saplanan kazığın üstünde hiçbir yere tutunmadan duruyor; kazığın ucu kalbine ulaşınca korkunç acılar içinde can veriyordu. Kanı kazık ve bacakları boyunca yere kadar akıyordu. Dehşetli bir manzara! O zaman (belki de hep *arkamda* duran şu ölü Louis tarafından) kazığın saplandığı kişi bendim. O döneme ait, herhalde bir kitapta rastladığım bir başka anım daha var. Bir kurban, kapağı baştan aşağı sert ve sivri çivilerle donanmış çelik bir kafese kapatılıyor; kapak indikçe çiviler yavaş yavaş adamın gözlerini, kafatasını, yüreğini delip parçalıyor. Burada da çelik kafesin içindeki bendim. Ne korkunç bir ölüm! Yavaş yavaş, acı çeke çeke! Bu anı beni uzun süre titretiyor, gece de düşlerime giriyordu. İster inanılsın ister inanılmasın, ben burada da başka yerde de kendi kendime psikanaliz uyguluyor değilim; bu işi, kendi saplantılarına ve sanrılarına denk düşen bir "psikanaliz kuramıyla" yatıp kalkan o bilgiç takımına bırakıyorum. Yalnızca, beni ömrümün sonuna dek damgalayan çeşitli "temel duygusal durumları" (affects) başlangıçtaki biçimleriyle ve sonra kurdukları bağlantılar içinde anlatmaya çalışıyorum.

Bir başka kez –bir tek kez– babam, savaştan görev yaptığı topçu tümenine ait sayısız fotoğrafla, kendisini hep asker kılığı içinde uzun menzilli dev gibi topların önünde gösteren resimlerle dönen bu adam, beni Kuba'da bir askerî atış poligonuna götürdü ve ağır savaş tüfeğini elime vererek dipçiği omzuma dayattırdı. Sağır edici patlamayla birlikte omzumda korkunç bir şok hissettim ve arkaya devrildim. Uzaktan bayrak salladılar: atışım karavana imiş. Dokuz yaşlarında ya var ya yoktum. Babam benimle gurur duyuyordu, ama ben hâlâ korku içindeydim.

Ama daha sonra, 1929 yılı "burs" sınavlarını (çok iyi bir öğrenci olduğumdan listedekilerin çok önünde) kazanınca , ba-

bam armağan olarak ne istediğimi sorduğunda, hiç tereddüt etmeden, "Saint-Etienne Silâh ve Bisiklet Fabrikasından 9 milimetrelik bir karabina" diye karşılık verdim; o sıralar bu kuruluşun katalogunu yutarcasına okuyordum (ne sahip olduğum, ne de gördüğüm, ama istek duyulabilecek o kadar çok şey vardı ki içinde). Annemin hiç istememesine karşın, babam yaptığım seçimi tartışmaya bile kalkmadı; fişekleri ve kurşunlarıyla birlikte karabinama kolayca kavuştum. Bu tüfeği bir gün pek garip bir işte kullanacaktım.

Çok erken yaşta, her çeşit atışta ustalaşmıştım: boş konserve kutularına elle taş atma, sapan kullanma, vb. Kuş vurmaya da çalıştım, ama hep kaçırıyordum. Ancak bir gün, büyükbabamın Bois-de-Velle'deki tarlasında, ekilen tohumları yemeye gelen tavukları kovalarken oldukça (yirmi metre kadar) uzakta, çitin yanında duran güzel bir kırmızı horoz gözüme çarptı. Sapanımı çıkarıp taşı fırlattım, ve dehşet içinde, taşı gözüne yiyen horozun acıyla zıpladığını, kafasını şiddetle yere çalarak, gıdaklaya gıdaklaya kaçıp gittiğini gördüm. Yüreğim saatlerce yerinden kopacakmış gibi çarptı.

Karabinaya gelince, kendimi sınamak için önce karton hedeflere atış yaptım onunla, iyi sonuç da alıyordum. Ama bir gün şöyle bir olay geçti başımdan. Babamın satın almayı uygun gördüğü, ulaşılması güç yüksek bir yerde bulunan Les Raves adlı küçük malikânedeydik. Tüfeğim elimde, uçar av peşinde korulukları dolaşıyordum. Birden bir keklik gördüm ve hemen ateş ettim; düştü, ama eğreltilerin arasında aradımsa da bulamadım. Doğrusu, kaçırdığıma emindim, beni aldatıp kaçmak için kurnazlık gösterip düşer gibi yapmıştı herhalde. Yoluma devam ederken birdenbire aklıma garip bir fikir geldi: bu tüfekle kendimi öldürmeyi de deneyebilirdim pekâlâ! Bu konuyu hiç düşünmemiştim, dolayısıyla aklıma neden böyle bir şeyin geldiğini de bilmiyorum. Ama o anda namluyu karnıma dayadım ve tam tetiği çekmek üzereyken, gene nedenini bilmediğim bir çeşit kuşku sanki elimi tuttu. Tüfeği kırıp baktım: namluda bir kurşun vardı. Nasıl olabilirdi bu? Onu oraya ben sürmemiştim ki!.. Bunu hiçbir zaman anlayamadım. Aniden paniğe kapıldım, sırtımdan ter boşandı, her yanımı bir titreme aldı; ancak uzun süre yere uzanıp sakinleştikten sonra, kara düşünceler içinde

çiftliğe dönebildim. Gene ölümdü söz konusu olan, ama bu kez doğrudan doğruya kendi ölümüm gündeme gelmişti.

Bilmem neden, bu anı hep daha sonraki başka bir anıya bağlanıyor kafamda; o zaman da aynı biçimde paniğe kapılmıştım. Marsilya'dayken bir gün annemle ben Sébastopol caddesindeki dairemizden çıkmış, kestirmeden gitmek için de iki yanında yüksek duvarlar bulunan geniş bir yan sokağa sapmıştık. Biraz uzakta, sağ kaldırımda, iki kadınla bir adam gördük. Kadınlar çılgın gibi, bağıra çağıra, kıyasıya dövüşüyorlardı. Biri yere düşmüştü, öteki onu saçlarından tutmuş sürüklüyordu. Adamsa yanı başlarında, hiç karışmadan, hareketsizce sahneyi seyrediyordu. Biz yanlarından geçerken, yine hiç istifini bozmadan, bize yönelik bir uyarıda bulundu: "Dikkat edin, silâhı var!" Annem, kaskatı ve duygusuz, hiçbir heyecan belirtisi göstermeden hiçbir şey görmek ve işitmek istemiyormuş gibi önüne bakarak, yoluna devam etti; sonra da bu dramatik olaydan bana hiçbir zaman söz etmedi. Bana göre ise, araya girmem gerektiği apaçıktı. Ama ben korkağın biriydim. Annemle ben, annemle ölüm, babamla ölüm ve benimle ölüm arasında garip ilişkiler hüküm sürüyor olmalıydı. Bunları çok çok sonraları, psikanalizim sırasında anladım.

Gerçekten bir babam oldu mu benim? Elbette, adını taşıyordum ve işte kendisi de oradaydı. Ama başka bir anlamda, hayır! Çünkü benim hayatıma hiç karışmadı, en küçük bir yönlendirme çabasına bile girmedi; kendi yaşamını da bana hiç açmadı; oysa, gerek çocuk kavgalarında kendimi savunma konusunda, gerek daha sonra erginlik çağına gelince, onun yaşamından ilk derslerimi alabilirdim. Erginlik/erkeklik konusundaki eğitimimi, cinselliğe ilişkin her şeyden tiksinmesine karşın, görev gereği annem üstlendi. Aynı zamanda babam da, otlakçılıklarında olduğu gibi daha sonra kızlarla ilişkilerime dair imalarında da, açıkça ama sessizce, benimle bir tür suç ortaklığı kurmaya çalışıyordu. Doğal olarak, benim tanımış olabileceğim kadınlardan ve onlarla ne yaptığımdan söz edildiğini duymak bile istemezdi; ama yanından her ayrılışımda, sessizce bakan annemin önünde, ne yorum ne de yanıt gerektiren kısa bir cümle çıkardı ağzından: "Onu mutlu et!" *Onu* mu?

Kuşkusuz o annemi mutlu ettiğini sanıyordu. Bunun hiç de böyle olmadığı sanırım anlaşılmıştır. Aslında babam bu konuda *en küçük bir hayale bile* kapılmayacak kadar zekiydi. Annem gençliğinde, babamdan on bir yaş küçük, çok güzel bir kızmış; ne erkekler ne de kadınlar konusunda hiçbir yaşam deneyimi edinmeden, doğrudan doğruya ana-babasının vesayetinden kocasının vesayetine geçmiş, çocukluğundan hiç çıkmayan saf bir kadın. Gönlünde, göklerde ölen uzun boylu nişanlı Louis'nin ve babamın kendisini zalimce ayırdığı kısa meslek yaşamı boyunca bir arada bulunduğu öğretmenlerin anısından başka bir nostaljisi yoktu annemin. Cezayir'deyken bir de kendi yaşında ve kendisi gibi saf bir genç kız dostu olmuş; bu kız doktor çıkmış, ama ne yazık ki genç yaşta veremden ölmüş. Adı Georgette'miş. Kızkardeşim doğunca annem hemen ona ölen arkadaşının adını koymuş: Georgette. İşte bir ölü adı daha!.

Annem oldukça küçük yapılı ve sarışındı, düzgün bir yüzü ve belleğimde, yani resimlerinde, bir tür itici duyguyla birlikte canlanan çok güzel göğüsleri vardı; beni de kuşkusuz çok seviyordu. Etinden doğan ilk çocuktum ne de olsa, üstelik de erkek. Onun gururuydum. Kızkardeşim doğunca, ona her an göz-kulak olmak, onu sevip okşamak, daha sonra tüm güvenlik önlemleriyle karşı kaldırıma geçerken elinden tutmak, daha da sonra yaşamın bütün durumlarında gene ona koruyuculuk etmek gibi görevler bana verildi. Beni çocukluk ve yeniyetmelikten yetişkin erkekliğe, hatta babalığa (babamın, kızkardeşime, beni çileden çıkaran bir düşkünlüğü vardı; onu bana yakışıksız görünen bir biçimde kucağına aldığında, ensestçe girişimlerde bulunduğundan açıkça kuşkulanıyordum) terfi ettiren bu görevi büyük bir bağlılıkla, elimden geldiği kadar iyi yerine getirdim. Bana kazandırdığı önem ve yüklediği ağır sorumluluk yüzünden, bu görev benim gibi bir çocuk ve hatta delikanlı için ezici olmalıydı.

Annem durmadan bana kardeşimin, kadın olduğu için (herhalde kendisi gibi) narin olduğunu açıklayıp duruyordu. Aklımda buna ilişkin, beni dehşete düşüren ve şoka uğratan bir başka müstehcen anı daha var. Gene Marsilya'daki evdeydik; annem banyo küvetinde çıplak kardeşimi yıkıyor, ben de aynı biçimde çıplak, sıramı bekliyordum. Annemin sözleri hâlâ ku-

lağımdadır: "Görüyor musun, kardeşin ne kadar zayıf ve narin? Kızlar mikroplara karşı oğlanlardan daha dayanıksızdır" –ve dediğini iyice kavratmak için eliyle de göstererek– "bak, senin vücudunda yalnızca *iki delik* var, onun vücudunda ise *üç delik*". Annemin böyle damdan düşer gibi karşılaştırmalı cinsellik alanına girivermesi karşısında utançtan yerin dibine geçtim.

Şimdi görüyorum ki annem tam anlamıyla fobilerin saldırısı altında bulunuyordu; her şeyden korkardı: geç kalmaktan, parasının bitmesinden (ya da azalmasından), hava akımlarından (hep boğazı ağrırdı, askere gitmek üzere ondan ayrılıncaya kadar benim de ağrıdı), mikroplardan ve hastalık bulaşmasından, kalabalıktan ve gürültüden, komşulardan, sokakta ve başka yerde olabilecek kazalardan, ve özellikle de kötü insanlarla karşılaşıp kötüye varacak ilişkilere girmekten... Daha açıkçası, her şeyden çok cinsellikten, hırsızlıktan, ve tecavüze (yani bedensel bütünlüğünde saldırıya) uğramaktan ve bu yolla –aslında zaten parçalanmış durumdaki– bir bedenin sözde bütünlüğünü yitirmekten korkardı.

Onunla ilgili bir anım daha var ki, benim için iğrençlikte ve müstehcenlikte her şeyi geride bırakmıştı. Bu, daha sonraki duygusal etkilerle örtülü bir perde-anı filân değil, on üç-on dört yaşlarıma ait son derece açık ve belirgin, sonradan eklenmiş hiçbir ayrıntı içermeyen gerçek bir anı. Üzerimdeki etkisinin daha sonra meydana gelen aynı türden olaylarla güçlenmiş olması mümkün ve akla yakın; ama öyleyse, bunlar o zaman duyduğum kıvrandırıcı utancı ve içimdeki gücenik başkaldırıyı aynı yönde vurgulamış olmalılar, o kadar.

Marsilya'daydık ve ben on üçüme basıyordum. Birkaç haftadan beri, yoğun bir doygunlukla, geceleri cinsel organımdan şiddetli ve yakıcı bir haz duygusu, ardından da keyif verici bir rahatlama geldiğini gözlemliyor ve sabahleyin çarşaflarımda geniş soluk lekeler buluyorum. Bunun uykuda boşalma olduğunu anlamış mıydım, bilmem. Ama hiç önemi yok: cinsel organımla ilgili olduğunu bal gibi biliyorum. Derken bir sabah, her günkü gibi kalkmış mutfakta kahvemi içerken, annem geliyor, soğuk ve resmî bir edayla, "Gel oğlum." diyor ve beni odama götürüyor. Önümde çarşafları açıyor, oradaki büyük solgun ve sertleşmiş lekeleri parmağıyla –dokunmadan– bana gösteriyor, beni

yüce bir anın geldiği ve bu anda görevini hakkıyla yerine getirmesi gerektiği kanısıyla karışık bir gururla kısa bir süre seyrediyor, ve şöyle diyor: "İşte, oğlum, şimdi bir erkek oldun!"

Utançtan yerin dibine geçtim ve içimde anneme karşı dayanılmaz bir başkaldırı dürtüsü duydum. Annem, o tüm cinsellikten dehşet ve tiksinti duyan annem, kalkıp da benim çarşaflarımı karıştırsın; çıplak bedenimin sığındığı en özel yere, bir anlamda organımın evi olan donumun içine, deyin ki (sanki kendisine aitmiş gibi) organımı tutup kaldırmak üzere bacaklarımın arasına elini uzatsın; üstelik bu *müstehcen* davranışı ve açıklamayı –benim yerime, onun farkına varmasından çok önce ve ona hiçbir şey borçlanmadan olmuş bulunduğum erkeğin yerine– görevi olduğu için (böyle olduğunu hissediyordum) kendini zorlayarak yapsın! İşte bu bana ahlâkça düşkünlüğün ve müstehcenliğin doruk noktası gibi göründü; en azından durumu öyle duyumsadım ve hâlâ da öyle duyumsuyorum. Tam anlamıyla bir ırza saldırı ve hadım edilme. Böylece ben, babam tarafından tecavüze uğradığını hisseden (ama bu onun sorunuydu, benim değil) annemin eliyle kirletilmiş ve hadım edilmiş oluyordum. Ne yaparsak yapalım, bir *aile yazgısından* kaçınamıyorduk nedense. Bu müstehcenliğin ve ırza saldırının, görevi saydığı şeyi yerine getirmek için (ki bu ödev aslında babama düşerdi) kendi doğasını çiğnediği açıkça belli olan annemin işi olması ise bütün iğrençliğin üstüne tüy dikiyordu. Tek söz etmeden kapıyı çarpıp çıktım; darmadağınık kafamda ölçüsüz bir kini evirip çevirerek saatlerce sokaklarda dolaştım.

Bedenimde ve özgürlüğümde, annemin fobilerinin yasasına uymak zorunda kalıyordum. Sébastopol caddesinde, dördüncü kattaki dairemizin penceresinden aşağıdaki geniş boş arsada koşuştuklarını gördüğüm yoksul çocuklarla futbol oynamayı düşlüyordum, ama bana bu oyun yasaklanmıştı: "Kötü çocuklarla düşüp kalkma sakın! Hem sonra bacağını da kırabilirsin!" Oysa akranım olan çocukların bu birlikteliği beni büyülüyordu; yalnızlıktan kurtulmak, onlardan biri olarak tanınıp aralarına kabul edilmek, onlarla söz, bilye, hatta sırasında yumruk değiş-tokuşunda bulunmak, hayat hakkında tüm bilmediklerimi onlardan öğrenmek, onlardan kendime dost edinmek (o sıralar-

da hiç dostum yoktu) için, o çocuklarla ilişki kurmak istiyordum. Ne hayal! Yasak!

Cezayir'deyken annem (Station-Sanitaire caddesindeki) evimizden ancak üç yüz metre –ve geçilecek sakin bir sokak– ötedeki mahalle okuluna beni hep tuttuğu bir yerli hizmetçinin eşliğinde gönderirdi. Geç kalmamak için (annemin korkularından biri) okulun önüne çok erken gelirdik. Fransız ve yerli çocuklar duvarın dibinde bilye oynarlar, çocukluk özgürlüğünden bol bol yararlanarak, bağıra çağıra koşuşturup dururlardı. Ben ise yanımda hiç konuşmayan "Mauresque" dadım olduğu halde, gönülsüzce yapılan bir görevin katılığı içinde, bu zengin ayrıcalığından (oysa o zaman yoksulduk) içten içe utanç ve küçümseme duyarak okula gelirdim, ve öbür çocuklar gibi okul kapısının açılmasını dışarıda bekleyecek yerde, annemin eski meslektaşlarının kayırması sonucu herkesten önce içeri girip öğretmenlerin gelmesini avluda bekleme ayrıcalığından yararlanırdım. İçlerinden biri, uzun boylu, zayıf ve sevecen bir adam, geçerken her defasında önümde durur ve, bilmem neden, hep şu soruyu sorardı: "Söyle bakalım Louis, kayıngillerin meyvesine ne ad verilir? – Palamut." (Bunu zaten kendisi öğretmişti.) Sonra yanağımı okşar ve giderdi. On uzun dakika sonra yalnızlığım sona ererdi: çocuklar koşa koşa ve bağıra çağıra avluya doluşurlar, ama bu kez de hemen sınıflara yönelirler, böylece benim onlara karışma hayalim gene boşa çıkardı. Bu şekilde öğretmenlerin "gözdesi" olarak tanınmaya, bu dayanılmaz törene, altında ezildiğim bir tür utanç içinde katlanırdım; bu yalnızca sokaktaki türlü türlü tehlikelere karşı annemin içini rahatlatmaya yarardı: kötü adamlarla karşılaşmak, mikrop kapmak, vb.

Şiddet içeren bir anı daha. Bir gün teneffüste avluda benden çok küçük bir çocukla misket oynuyorum. Bu oyunda çok ustayım ve hep kazanıyorum. Çocuğun bütün bilyelerini toplayıverdim. Ama o ille de bir tanesinin kendisinde kalmasını istiyor. Bu ise kurala aykırı! Birdenbire, nereden geldiğini bilmediğim bir dürtüyle, yanağına esaslı bir tokat aşkediyorum. O kaçıyor, ben de hemen peşine düşüyorum, onarılmazı onarmak, yaptığım kötülüğü ödünlemek için. Dövüşmek kesinlikle benim işim değil, düşüncesine bile katlanamıyorum.

Mademki o zamanlara ait çarpıcı anılardan söz açtık, alın size bir tane daha. Beni özellikle seven o öğretmenin sınıfındayım. Öğretmen tahtada, sırtı bize dönük. Tam o sırada arkamdaki çocuk bir "yel" salıveriyor. Öğretmen dönüyor, çok üzgün ve sitemli bir bakışla beni süzüyor: "Sen ha, Louis..." Yellenenin ben olduğuma o kadar inanmış olmalıyım ki hiçbir şey diyemiyorum. Gerçek suçlular gibi utançtan yerin dibine geçiyorum. Çaresizlik içinde olayı, meslekte iken yetişmesine yardım etmiş olan o öğretmeni iyi tanıyan ve seven anneme anlatıyorum. "O kötü şeyi (adını söylemeye dili varmıyordu) yapanın gerçekten sen olmadığına emin misin Louis? Biliyorsun ne kadar iyi bir adam o, kolay kolay yanılmaz." Yoruma gerek var mı?

Annem beni çok seviyordu; ancak sonraları, psikanalizimin ışığında, *nasıl* sevdiğini anladım. Onun karşısında ve dışında, kendi başıma ve kendim için var olamamanın altında ezilmiş hissediyordum kendimi. Bu işte bir yanlışlık olduğu; gerçekten sevdiği, hatta baktığı kişinin aslında ben olmadığım duygusu içimden hiç çıkmadı. Ama bunun suçunu hiç de ona yüklemiyorum: mutsuzdu zavallı, başına gelen şeyi elinden geldiği gibi yaşamaya çalışıyordu. Bir çocuğu olmuş, ona sevmiş olduğu ve gönlünde hâlâ sevdiği ölü bir adamın adını –Louis– vermekten kendini alamamıştı. Bana baktığı zaman herhalde beni değil, arkamda, ebediyen ölümle damgalanmış düşsel bir göğün sonsuzluğunda, *ötekini*; adını taşıdığım ama kendisi olmadığım, Verdun göklerinde ölen *öteki* Louis'yi ve hâlâ yaşayan bir geçmişin duru göğünü görüyordu. Bakışları beni delip geçiyordu; ben de, kendi gözümde, üzerimden aşıp ölümün uzak diyarında ben olmayan ve benim asla olamayacağım bir Louis'nin yüzüyle buluşan bu bakışların içinde kayboluyordum. Burada, yaşadığımı ve yaşadığımdan anladığımı yeniden kuruyorum. Ölüm üstüne isteyen istediği edebiyatı ve felsefeyi yapabilir: "yatırılmış" olduğu toplumsal gerçeklik içinde, para gibi "tedavül eden" ölüm, gerçeklikte ve kurgularda her zaman aynı biçimler içinde ortaya çıkmaz. Benim durumumda, ölüm, annemin benden ötede ve her şeyden çok sevdiği bir adamın ölümüydü. Annemin bana karşı beslediği "sevgide" öyle bir şey vardı ki, daha ilk çocukluktan başlayarak beni nerdeyse uyuşturdu, damgala-

dı, ve uzun yıllar boyunca yazgımın ne olacağını saptadı. Bir düş, bir kurgu değildi artık söz konusu olan, yaşamımın *gerçekliği* idi. İşte böyle, her insan için kurgu yaşama dönüşüyor.

Sonraları, delikanlılığımda, Larochemillay'de dedem ve ninemle birlikte yaşarken, Jacques adını taşımayı hayal ederdim: kösnül Suzy Pascal'in oğlu, benim de vaftiz oğlumun adıydı bu. Belki göstergenin sesbirimleriyle fazla oynamak gibi olacak ama, bana göre 'Jacques'taki 'J' bir "jet" yani fışkırma (spermin fışkırması), derin 'a' (Jacques) babamın adındaki (Charles) aynı ses, *ques* (kö) hecesi çok açık olarak 'la *queue*' (kuyruk, argoda penis) demekti; sözcüğün bütünü (Jacques) de, varlığını o zaman dedemden öğrendiğim köylü ayaklanmasını (Jacquerie) çağrıştırıyordu.

Ne olursa olsun, daha bebeklikten başlayarak, annemin kafasında sevgi olarak hiç ölmeyen bir adamın adı uygun görüldü bana: *bir ölünün adı.*

V

Küçüklükten beri içinde yaşamaya yazgılı olduğum çelişki, daha doğrusu belirsizlik, sanırım artık zihinlerde canlandırılabilir, üstelik belki de anlaşılabilir.

Bir yandan, yavrusunu emziren; ona karnının, teninin, ellerinin, yüzünün ve sesinin sıcaklığını veren annenin memesinden beslenen ve onun bedeniyle fiziksel, fizyolojik ve erotik temas halinde yaşayan her çocuk gibi ben de anneme tüm bedensel varlığımla ve erotik olarak bağlıydım; onu, sağlık ve yaşam dolu güzel bir çocuğun annesini sevebileceği gibi seviyordum.

Ama öte yandan, çok erken fark ettim ki (çocuklar, inanılmaz biçimde, büyüklerin gözünden kaçan şeyleri algılıyorlar, ama elbette bu algılama bilinç "düzeyinde" olmuyor), bütün bedenimle sevdiğim bu anne benim aracılığımla benim ötemdeki bir başkasını seviyordu: benim kişi olarak var oluşumda kişi olarak yok olan, başka deyişle, benim kişi olarak yok oluşumda kişi olarak var olan bir varlık – uzun zaman önce *ölmüş* olduğunu ancak *sonradan* öğreneceğim bir varlık. Bu kavrayışın "eyleme çözünmesinin" ne zaman meydana geldiğini kim söyleyebilir? Belli ki, bu konuda "olayın ardından"; yakıcı duygusal yaralar halinde –kazınmaz ve kaçınılmaz imgeler olarak– yaşam dosyama tekrar tekrar kaydedilen etkilerine göre, yargıda bulunuyorum. Her neyse, şimdi bu durumda, beni kendim olarak sevmeyen; böylelikle yalnızca bir ölünün soluk yansıması, gölgesi, hatta düpedüz bir ölü olmaya mahkûm eden bu anneye kendimi nasıl sevdirebilirdim? Bu "çelişkiden", daha doğrusu belirsiz ve ikircikli durumdan sıyrılabilmek için; bana kendim için bakmaya, beni kendim için sevmeye razı olmasını sağlamak için, besbelli annemi *baştan çıkarmaya* kalkışmaktan (karşılaşılan bir kişiyi, yabancı bir kadını elde etmeye çalışır gibi davranmaktan) başka çarem yoktu. Yalnızca, Diderot'nun da vaktiyle dediği gibi, küçük oğlanın "annesiyle yatmak" istemesi şeklin-

deki genel-geçer anlamda değil, daha derin bir anlamda: annemin sevgisini kazanmak; benim arkamdaki, ölümün sonsuza dek dupduru göğündeki, sevdiği adam gene ben olmak için, *onu arzularını gerçekleştirerek baştan çıkarmak* anlamında.

Bir iş ki, hem olanaklı hem de olanaksız! Çünkü, ne de olsa o öteki adam değildim ben; annemin bana ilişkin düşlerindeki o uslu, saf ve temiz varlık olarak duyumsamıyordum kendimi. Gerçekten de, yaşadıkça kendi arzularımın bazan iyice şiddetlenen biçimlerini, her şeyden önce de şu temel ve birincil biçimi, daha çok duyar oldum: ölümün ne gerçek ne de düşsel ortamında yaşamamak, kendim için var olmak; evet, yalnızca ve her şeyden önce bedenimde –annemin, (hâlâ sevdiği Louis gibi) iğrendiği için o kadar küçümsediği bedenimde– var olmak istiyordum.

Küçük çocukluk halimden kafamda kalan imge, zayıf-naif bir küçük yaratık: erkek omuzlarına hiç dönüşmeyecekmiş gibi görünen dar omuzlu, beyaz yüzlü, fazla ağır bir alnın altında ezilen, uçsuz-bucaksız ve boş bir parkta ak çakıllı yolların ıssızlığında kaybolmuş bir çocuk. Oğlan bile değil, zayıf ve güçsüz bir kızcağız.

O kadar zaman hiç aklımdan çıkmayan, perde-anı gibi net, ve etkileri ileride ortaya çıkacak olan bu imgenin maddesel izini, mucizelik bir rastlantıyla, babamın ölümünden sonra kâğıtlarının arasından çıkan küçük bir fotoğrafta buldum.

Evet, evet, işte bu benim. Cezayir'de, evimizin yakınındaki Galland parkının geniş yollarından birinde, ayakta duruyorum. Gerçekten de şu ince, narin, solgun, hemen hemen omuzsuz oğlan benim; kocaman alınlı başımda yüzüm gibi soluk renkli bir şapka var. Elimde minicik bir köpeğin (Suzy'nin kocası Mösyö Pascal'in köpeği) ipini tutuyorum; hayvan cıva gibi, ipini çekiştirip duruyor. Fotoğrafta, köpekten başka yanımda kimse yok; parkın geniş yolları bomboş. Şimdi denecek ki, bu yalnızlığın hiçbir özel anlamı olmayabilir; Mösyö Pascal bu resmi çekmek için gezinen insanların ortadan kaybolmasını beklemiştir, o kadar. Ama şurası da bir gerçek: fotoğrafçının belki de isteyerek sağladığı bu yalnızlık benim anılarımda, kendi yalnızlık ve güçsüzlüğümün gerçeğiyle ve düşselliğiyle birleşip özdeşleşti.

Çünkü ben Cezayir'de *mutlak anlamda* yalnızım, Marsilya'da ve Lyon'da da uzun zaman yalnız olacağım gibi; daha sonra, Hélène'in ölümünün ardından da korkunç derecede yalnız olacağım gibi. Annem bizi (kendini) tehlikeli rastlantılardan, yani mikroplardan ve Tanrı bilir hangi olmadık ilişkilere sürüklenmekten korumaya o denli kararlı ki, okulun avlusunda gözetim altında da olsa bir arada bulunduğum Arap, Fransız, İspanyol, Lübnanlı çocuklar arasında bile *bir tek* gerçek oyun arkadaşım yok. *Hiçbir arkadaş* derken abartmıyorum; doğal olarak, *hiçbir dostum* da yok elbette. İlkokuldan sonra Cezayir'de Lyautey lisesinde orta bire başladığımda da gene arkadaşım yok, avluda bile. Daha kötüsü, beni görmek ve benimle konuşmak bile istemeyen küstah, kendini beğenmiş, içten pazarlıklı, sevgisiz ve duygusuz zengin çocuklarının ve direksiyonda şoförleriyle onları çıkışta bekleyen görkemli arabaların (hele bir Voisin vardı ki göz kamaştırıcıydı) anısı kalmış belleğimde. Tüm arkadaşlarım aile içinden: ağzı kalabalık annemle ağzı kilitli babam. Bunun dışında her şey, "özgürce kabullenilmiş" bir söz-dinlerlik içinde, yemek, uyku, sınıfta ve evde ders çalışma.

İlkokulda öğretmenlerim tarafından sevilen örnek bir öğrenciydim. Cezayir lisesinde orta birde ise bütün çabalarıma karşın okula uyum sağlayamadım ve iyice zayıf bir öğrenci oldum. Ancak Marsilya'da (1930-1936), sonra da Lyon'da (1936-1939, Yüksek Öğretmen'e hazırlık) sınıfımın birincisi oldum. Annemin etkisiyle Marsilya'da izci oldum ve dürüst olamayacak kadar kurnaz bir önder rahip[1] tarafından obabaşı bile yapıldım: adam, içimdeki, beni önüme çıkan ilk sorumluluğu üstlenmeye sevk eden suçluluk duygusunu sezmişti. Sözün kısası, tam annemin istediği gibi aşırı uslu, aşırı saf ve temiz bir çocuktum. Yanılgıya düşmekten korkmadan söyleyebilirim: evet, ben böylece (hem de tam yirmi dokuz yaşına dek!) annemin arzusunu yerine getirdim: mutlak saflık ve yürek temizliği.

Evet, ben yıllar boyu annemin istediğini ve sonsuza dek (bilinç-dışı sonsuzdur) öteki Louis'nin kişiliğinden beklediğini gerçekleştirdim; *ve bunu, onu baştan çıkarmak için yaptım*: bütün bu usluluk, yürek temizliği, erdem, saflık, tenden sıyrılma, okul başarısı, ve hepsinin üstüne bir "edebiyat" kariyeri (sonra-

[1] Fransa'da izci örgütleri Kilisenin gençlik örgütü niteliğindedir. (Çev.)

dan öğrendiğime göre babam Politeknik'i yeğlermiş ama bunu belli etmemiş), ve son olarak bir Yüksek Öğretmen Okuluna hem de amcam Louis'nin mezun olduğu, Saint-Cloud'dakine değil, daha iyisine, Ulm sokağındakine– giriş, hep bunun içindi. Daha sonra herkesin bildiği, medyanın çamurunda "ellerini kirletmeyi" (ah bu saflık!) şiddetle reddeden o entelektüel; annemin gururla okuduğu birkaç kitabın ilk sayfasında adı görülen o tanınmış filozof oldum.

Peki, böylelikle gerçekten annemi "elde etmeyi" başarabilmiş miydim? Hem evet, hem de hayır. Evet, çünkü annem bende arzularının gerçekleştiğini gördüğünden mutluydu ve benimle övünüyordu. Hayır, çünkü bu baştan çıkarma işinde hep kendim olmadığım, gerçekten var olmadığım, *ancak yapmacıklarla* ve o yapmacıkların içinde var olabildiğim izlenimini taşıdım; bu işte kullandığım yapaylıkların *sahtekârlık* olduğu (yapaylıkla sahtekârlığın arası kısadır); dolayısıyla annemi gerçekten elde edemediğim, yalnızca yapay yollardan ve aldatıcı biçimde baştan çıkarmış olduğum duygusundan kurtulamadım.

Yapay yollardan. Evet, çünkü *benim* de kendime özgü arzularım, ya da, iyice sadeleştirirsek, *bir* arzum vardı: o zaman olanaksız bir şey. Kendi hesabıma yaşamak, boş arsada top oynayan afacanlara katılmak, ilkokuldaki Fransız ve Arap çocuklarının arasına karışmak, karşıma çıkan erkek ve *kız* akranlarımla parklarda ve korularda oyun oynamak arzusu. Annem bunu *her zaman yasaklıyordu*, çünkü, iki adım ötede, hatta aynı sırada oturuyor olsalar bile, "onların ana-babalarını tanımıyorduk": gidip de onlarla konuşulur muydu hiç! Nasıl insanlar olduklarını bilemezdik ki!.. İçimden karşı çıksam da her zaman annemin dediği oluyordu. Yalnızca onun isteklerinde vardım, asla kendiminkilerde değil; benimkiler ulaşılmaz bir yerdeydi.

Bir sivri anı daha. Annem, kızkardeşim ve ben Boulogne Ormanı'nda, kocaman dikenleri olan (yine bir tür kazık imgesi) bir günlük ağacının yanındayız. Biri kız biri erkek iki küçük çocuğuyla bir hanım çıkageliyor. Her nasılsa annem razı oluyor, oynamaya başlıyoruz. Ama bu uzun sürmüyor. Bana ne oluyor bilmem, ama bir an geliyor, "Sen Tortecuisse'in biri-

sin!"[1] deyip küçük kıza bir tokat atıveriyorum. (Ne demek olduğunu bilmediğim, ama bana anlamla yüklü gibi gelen bu sözcüğü bir kitapta okumuştum.) Annemin ne yaptığını tahmin edebilirsiniz: tek söz etmeden bizi aldığı gibi o çocuklardan uzaklaştırdı. Daha önce okulun avlusunda olduğu gibi, gene ani bir şiddet davranışı kaçmıştı elimden; ama bu kez hedef küçük bir kızdı. Bundan dolayı hiçbir utanç ya da özür dileme arzusu duymadığımı hatırlıyorum. Bir bakıma "kısa günün kârı" olmuştu bu!

Benliğim yırtılıyor, parçalanıyordu, ama annemin arzusuna ve bu yırtılmaya karşı çaresizdim. Onun her dediğini yapıyordum: kardeşimi elinden sıkıca tutarak o tehlikelerle dolu sokaklarda karşıdan karşıya geçiriyor, okuldan eve dönerken bana vermiş olduğu kuruşu kuruşuna hesaplı parayla o iki çikolatalı pastayı alıyordum. On sekiz yaşına kadar, cebimde kendime ait tek kuruşum olmadı, çünkü, bilirsiniz, insan her an *parasını çaldırabilir*, sonra bir çocuğun ne tür zararlı ya da gereksiz şeyler satın alacağı bilinmez ki! Mikroplu şeyler yemek ve hırsızlık korkusuyla birleşen aşırı bir tutumluluk duygusu... Evde uslu uslu ödevlerimi yapar, sofranın kurulmasını beklerdim. Tek dışarı çıkışım (daha sonra, Cezayir'de) gene elinden tuttuğum kızkardeşimle birlikte, yaşlı, zayıf, tiridi çıkmış, nerdeyse sırra ermiş bir çiftin evine gitmek için olurdu; karı-koca değil, ömür boyu birbirine bağlanmış bekâr bir ağabeyle bir kızkardeşti (bizim gibi) bunlar; temiz yüreklilikleri meydanda olduğundan, annemin bunlara güveni tamdı. Kızkardeşim piyano, ben de keman öğrenecektik orada, ve böylece bir gün biz de onlar gibi birlikte çalabilecektik. Bu zorlamalara karşı hiçbir şey yapamadım. Halim belli olduğuna göre, ne yapabilirdim ki zaten? Bunun sonucu olarak içimde müziğe karşı sağlam bir kin gelişti ve daha sonra, annemin her hafta Marsilya'daki klasik müzik konserlerine gitmemizi (babam hiç gitmezdi) zorunlu tutmasıyla bir kat daha güçlendi. Ama merak etmeyin! Şimdi, hem de büyük bir zevkle, piyano çalıyorum (ders almadan öğrendiğim

[1] Her iki özyaşam öyküsünde de "Tourtecuisse" ya da "Tortecu sse" biçimlerinde geçen bu deyimleri metinde Fransızca olarak bırakmak uygun olur, çünkü elyazmaları iki yazılış arasında yeğleme yapmaya olanak vermiyor. (Alm. Çev. N.) / Deyimlerin yaptığı çağrışımlar: "Tourte": börek, çörek, turta; "torte": eğri-büğrü, bükük; "cuisse": bacak, uyluk, kalça. (Çev.)

için doğaçlama yapıyorum; nasıl olduğu ileride görülecek). Evet, bütün bu müzikal ve öteki zorlamalara karşı elimden ne gelirdi? Dışarıdan, özellikle de içeriden, babam tarafından, bekleyebileceğim hiçbir destek yoktu. Tanıdığım tek dostlar, babamın bize gösterdiği ender dostlardı; daha doğrusu tek bir kişi: bürosunda emri altında çalışan, seyrek saçlı, kavun gibi yumuşak huylu, karısı şen-şakrak Suzy'nin yanında tüm iradesi silinen Mösyö Pascal.

Kızkardeşimin kızamık çıkardığı (bu kız hep hastaydı zaten) bir yıl, annem (bir kez daha) hastalık bulaşmasın diye, Pascal'lerden beni bir süre evlerine almalarını rica etti. O zaman bu çocuksuz çiftin sıcacık yuvalarını, çeşitli manilerini; hep memeleri havada gezen Suzy'nin arzu dolu güzelliğini, tatlı-sert buyurganlığını; ve onu her konuda, geniş parkta ipinden tutup gezdirdiği küçük köpek gibi izleyen Mösyö Pascal'in adam-adamcık yaşamını tanıdım. Yatakta hep aynı karabasana tutuluyordum: giysi dolabının üstünden yavaş yavaş uzun bir hayvan, başsız (iğdiş edilmiş?) bir yılan ya da dev gibi bir solucan iniyor, bana doğru süzülüyordu. Çığlık atarak uyanıyordum. Suzy koşup beni kucağına alıyor ve uzun uzun o dolgun göğsüne bastırıyordu. Korkum yatışıyordu.

Bir sabah geç uyandım. Mösyö Pascal'in işine gitmiş olduğunu anladım. Kalktım ve ürkek ürkek yaklaşarak, kapının arkasından, Suzy'nin mutfakta bir şeyler yaptığını (kahve ya da bulaşık?) işittim. Nasıl olduğunu bilmem, ama birden onun mutfakta *çıplak olduğunu sezdim*. Dayanılmaz bir istekle ve –gene Tanrı bilir neden– hiçbir tehlikeye atılmadığımdan emin olarak, kapıyı açtım ve onu uzun uzun seyrettim: o âna dek hiç çıplak kadın bedeni görmemiştim: o göğüsler, karın ve aşağısındaki küçük yapağılı bölge, o büyüleyici kalçalar! Yasak meyvenin çekiciliği miydi acaba (on yaşlarındaydım galiba), yoksa o dolgun-taşkın yuvarlak biçimlerin dayanılmaz görkemi miydi, bilmem, ama bu seyretme zevkini doya doya yaşadım. Sonra Suzy beni fark etti, ama azarlayacak yerde kendine çekti ve sıcak göğüslerinin ve bacaklarının arasında tutarak uzun uzun öptü, okşadı. Bu olay daha sonra aramızda hiç söz konusu olmadı. Ama ben bu yoğun ve eşsiz "kaynaşma" anını hiç unutmadım.

Ertesi yıl, kızkardeşim kızıla yakalandığından (bu kızın sağlıklı zamanı yoktu ki zaten), annem yine "bulaşmayı" önlemek için, beni bu kez "memleketleri" Morvan'da yaşayan "emekli" dedemle ninemin yanına gönderdi.

VI

Ah o sevgili büyükbaba ve büyükanne! İnce ama dimdik; içlerinde açık yüreklilik okunan açık mavi gözlü; kendine özgü bir ritim içinde hep devingen; herkese, ama özellikle hiç gösteriye dönüştürmeden deli gibi sevdiği bana karşı her zaman cömert ve iyiliksever; herkes için bir huzur ve dinginlik sığınağı olan o büyükanne! O olmasaydı, büyükbabam Cezayir ormanlarındaki yorucu çalışmalarına dünyada dayanamazdı. Ve kızları... Onları da sağlık ve erdem ilkelerine göre, güzel, masum, melek gibi genç kızlar olarak büyütüp yetiştirmişti. Sonra o büyükbaba... Sinirli, tedirgin, kasketiyle pos bıyığının altından boyuna homurdanıp lânet yağdıran, ama iyi yüreklilikte eşi olmayan o ihtiyar... Bu ikisi benim gerçek ailemdi işte, tek ailem ve dünyadaki biricik dostlarım.

Onlarla birlikte yaşadığım ya da onları ziyarete gittiğim o uçsuz bucaksız doğa parçalarının, o zamana kadar kentlerin daracık apartman dairelerinde kapalı yaşamış olan bir çocuğu coşturacak niteliklere sahip olduğunu da kabul etmek gerek; meğer ki –aslında bu daha akla yakın– onların varlığı, bana karşı besledikleri ve benim de karşılığını verdiğim derin sevgi, yaşadıkları evleri, ormanları ve tarlaları bir çocuk cennetine çevirmiş olsun.

İlk olarak, dedemin emekli olup doğduğu yöre Morvan'a çekilmesinden önce, tüm Cezayir kentine hâkim Boulogne Ormanındaki büyük orman evinde yaşadık; sonra da Larochemillay'deki (Nièvre) bahçeli küçük evde; Bois-de-Velle'de de tarlaları vardı.

Boulogne Ormanı! Buradaki, geniş bir bahçenin ortasına yan gelip yatmış orman evinden göz kamaştırıcı bir anı kalmış belleğimde. Odalar alçak tavanlı ve serindi. İçinden hiç kesilmeyen bir su akan karanlık ve gizemli bir çamaşırhane; yere serilmiş sarı samanın, o harika at gübresinin ve pürüzsüz sağrıları-

nın altında fıkır fıkır hayat kaynayan iki görkemli saf kan atın içe işleyen kokularının duyulduğu bir ahır bulmuştum orada. Bu iki güzel binek hayvanını dedemle ben Müdüriyet'ten gelen mösyöler için bakıp tımar ediyorduk. Atları hep dünyanın en güzel hayvanları saymışımdır; en güzel insanlardan kat kat güzeldirler benim için. Bir gece bu hayvanlar büyük bir gürültü kopardılar, ama ben hiç korkmadım: herhalde tavuk hırsızları gelmişti, ama köpeklerden daha uyanık olan atlardan ürküp kaçtılar.

Evden yirmi metre kadar ötede yüksek kenarlı uzun bir havuz vardı; beni tutup kaldırdıklarında, soluk kırmızı, yeşil ve mor garip balıkların suda dalgalanan uzun ve esnek kara otların arasına daldıklarını görürdüm. Sonraları, Lorca'yı okurken, nehre doğru giden zinacı kadının yumuşak alabalık bacaklarına yeniden rastlayacaktım: açılıp yol veren kamışların arasından geçen balıklar...

Orman evinde masallara yakışır güzellikte çiçek tarhları da vardı (ah o şakayıklar, o keskin erotik kokulu frezyalar; yeşil-siyah yapraklarının arasına çekildiklerinde Bandol'lü Simone'un cinsel organının dişi pembeliğine bürünen o utangaç siklamenler); kızkardeşimle ben Paskalyada buraya gelip, bizim için saklanmış olan ve çoğu kez de karıncalar tarafından kemirilmiş olarak bulduğumuz top şekerleri arardık; sonra o rengârenk dev glayöller: babam her pazar onlardan büyük bir demet yapıp, bizim olmadığımız bir sırada, hiç görmediğimiz Belçikalı adı taşıyan "çok güzel bir hanıma" götürürmüş. Ya o Japon muşmulası ağaçlarıyla dolu meyve bahçesi! O döngel ağaçları! İçinde insan taşakları gibi (ama tabiî o zaman bu konuda *bilinçli olarak* hiçbir şeyden haberim yoktu!) yan yana bir çift kahverengi, sert, pürüzsüz ve parlak çekirdek bulunan, açık sarı oval meyveler verirlerdi; bu çekirdekleri garip bir sevinçle avucumda uzun uzun okşardım. Ailenin uçuk bireyi olan genç teyzem Juliette bana döngel toplamak için keçi gibi ağaçlara tırmanır ve topladıklarını bana uzatırken, ben de ağzımda eriyip tatlı mayhoş suyunu salıveren ve kaygan çekirdeklerini serbest bırakan meyveyle aşağıda durur, çaktırmadan onun eteklerinin altındaki ilginç şeyleri seyrederdim. Ne tat, ve ne büyük zevk! Ama aynı döngeller, güneşi yiyip göynümüş ve ekşi keskin toprak

kokusuna karışmış halde yerden topladığım zaman çok daha iyiydiler. Daha ilerde, bu kez kenarı benim boyuma uygun, duru ve akıntılı bir suyla (bir kaynak?) dolu küçük bir havuz daha vardı; iyice dipte ise, yüksek siyah servilerin ardında, Bröton öğretmen Mösyö Kerruet'nin sık sık gelip baktığı bir düzine kovan bulunuyordu. Bay Kerruet kovanları incelerken hasır şapkası başında olurdu, ama ne peçe ne de eldiven takardı, çünkü arılar onun dostlarıydı. Ama elbette herkese böyle dostça davranmazlardı; nitekim bir gün, dedemin sinirliliği ve tedirginliği onlara da bulaşınca sürü halinde adamcağızın yüzüne üşüştüler ve zavallı dedem deli gibi koşup büyük havuza dalmak pahasına canını kurtarabildi. Tuhaftır, ben bu olaydan hiç korku duymamıştım.

Bahçenin iyice dibinde, solda, büyük bir harnup ağacı vardı ki, dallarından sarkan uzun, koyu kahverengi ve cilâlı keçiboynuzları beni büyülüyordu (bunlardan tatmak isterdim, ama annem "yasak!" demişti). Bu ağacın üstü beklenmedik bir gözlemevi olmuştu bana; oradan, güneşin altında mayışmış yatan minicik ve uçsuz-bucaksız koca kenti, caddelerini, alanlarını ve binalarını; koca koca bacalı gemilerin kımıldamadan yattığı ve yüzlerce küçük kayığın sürekli ve yavaş bir hareketlilik içinde karınca gibi kaynaştığı limanı ayaklarımın altına serilmiş olarak görebiliyordum. Çok uzaklarda, her zaman dümdüz ve solgun denizin üzerinde, önce ufukta minik bir duman beliriyor, sonra yavaş yavaş –umutsuzcasına yavaş, sanki duruyor gibi– direklerle tekne meydana çıkıyordu: Marsilya-Cezayir hattında işleyen gemilerdi bunlar; sabırla beklersem, sonunda bin bir önlem ve manevrayla boş rıhtımlardan birine yanaşıyorlardı. İçlerinden birinin (bolca *General-Chanzy*'den ve başka adlardan sonra) *Charles-Roux* adını taşıdığını biliyordum. Charles, yani babamın adı. (O zamanlar bütün çocukların büyüyünce eski adlarını bırakıp Charles adını aldıklarına, yalnızca bu adı aldıklarına kesinlikle inanıyordum!) Geminin altındaki tekerlekler yardımıyla ilerlediğini sanıyor, kimsenin bunun farkına varmamış olmasına şaşıyordum.

Sonra büyükbabamla birlikte ormanlara gezmeye çıkıyordum. Özgürlük buydu işte! Onun yanındayken ne tehlike vardı ne de yasak. Tam bir mutluluk! Olura olmaza homurdanan,

herkesin (sonraları Hélène'in de yapacağı gibi) çekilmez bulduğu bu adam benimle hiç parlamadan, eşitiyle konuşur gibi konuşurdu. Bütün ağaçları, bütün bitkileri gösterir ve açıklardı. Özellikle uçları göğe değen ökaliptüsler beni büyülerdi. Uzun, tüp gibi kıvrılmış kabukların pul pul dış dokusunu elimde hissetmekten hoşlanırdım; bunlar gövdeden ayrılıp büyük bir gürültüyle doruklardan düşer, dallara takılıp işe yaramaz kollar gibi (ya da paçavralar gibi, daha sonra bürünmekten hoşlandığım paçavralar gibi, Yüksek Öğretmen'deki odamın paçavraya dönmüş kırmızı perdeleri gibi) sarkarlardı. Mevsimine göre koyu yeşilden kan kırmızısına dönen o dümdüz, uzun, kıvrık ve sivri uçlu yapraklarını; baş döndürücü bir "ilâç kokusu" salan incecik polenli çiçek-meyvelerini de severdim. Her zaman koyu yapraklarının altında saklanan ve içerdeki pembe tenlerini görmek için giysilerinin aralanması gereken pembe yaban siklamenlerini keşfede ede bitiremezdim. Kalkmış penisler gibi diri yaban kuşkonmazları vardı; topraktan başını çıkaranları çiğ olarak kıtır kıtır yerdim. Sonra her yanı dikenler ve şişlerle donanmış, ara sıra (on yılda bir?) göğe doğru ucunda yavaş yavaş ulaşılmaz bir çiçeğin açıldığı upuzun bir kargı fırlatan o korkunç yabani günlük ağaçları da vardı.

Orman eviyle bahçesinin ve geniş koruluklarının oluşturduğu bu cennette, annemle babam benimle gelmiş olsalar bile, dedemle ninemin yanında özgür ve dolu dolu, yoğun bir mutluluk yaşıyordum.

Ama bazan, mutluluğa ulaşana dek dramlar yaşandığı da olurdu. Korunun en yüksek yerinde, yaya olarak geçtiğimiz (dört kilometrelik) toprak yolun hemen dibinde, Mösyö Lemaître (ah bu isim.) adında bir muvazzaf yüzbaşı ile karısının, yirmi yaşındaki yetişkin oğulları ve küçük kızlarıyla birlikte oturdukları yüksek beyaz bir ev vardı. Oraya hep pazar günü çıkardık; dedemin izin, yüzbaşının da dinlenme günüydü bu. Biz çıktığımızda Lemaître'ler her zaman ailecek orada olurlardı; ama sık sık baba ile oğul arasında korkunç sahnelere tanık olurduk. Oğul odasında kitaplarıyla ders çalışmak zorundaydı; karşı çıktığı zaman babası onu oraya kilitlerdi. İşte bir pazar gene böyle yapmıştı. Yüzbaşı öfkeden burnundan soluyarak bize oğlunun neden ortalarda gözükmediğini açıklıyordu ki, kırılan

tahtalardan çıkan büyük bir çatırtı işittik: oğul odasının kapısını kırmıştı; bağırarak dışarı fırladı ve korulukta kayboldu. O zaman baba hemen eve girdi, elinde bir tabancayla çıktı ve oğlunun peşine düştü. Gene bir öfkeli baba, gene bağırış-çağırış, gene tabanca! Ama bu kez babanın şiddetinin karşısına oğulun şiddeti de dikilmişti. Anne ise susuyordu. Biraz ötede, evin ikinci merdiveninin ilk basamağında küçük kız Madeleine gözyaşları içinde oturuyordu. Bu sahne bana çok dokundu. Gidip yanına oturdum, onu kollarıma alıp avutmaya koyuldum. Büyük bir merhamet ve fedakârlık eylemi içindeymişim gibi geliyordu bana; (annemden sonra) bir kez daha, kendime yeni ve kesin bir varlık nedeni, bütün ömrümü verebileceğim yeni bir özveri görevi bulmuş gibiydim: bu küçük kurbanı kurtarmak. Zaten benden başka onunla ilgilenen yoktu, bu da benim duygularımı büsbütün coşturuyordu. Derken oğul, arkasında elinde tabancayla babası, çıkageldi; adam oğlunu yine bir odaya kilitledi; biz de bu şiddet dolu aile dramı sahnesini terk edip, biraz aşağıdaki orman evinin barış ve huzur ortamına geri döndük. Bu kez gene çok korkmuştum, ama öte yandan, nasıl diyeyim, küçük Madeleine'i kollarımın arasına alırken bir tür sevinç ve mutluluk da duymuştum. (Madeleine, ninemin adı. Ah bu adlar! *İsim* sanrılarından söz eden Freud'den sonra, Lacan'ın da "göstergelerin" rolünü vurgulamakta yerden göğe hakkı var...)

Herkesin önünde ve her konuda durmadan huysuzluk edip koca bıyığının altından lânet okuyan büyükbabamın bana karşı bambaşka davranması dikkatimi çekiyordu. Onun beni bırakabileceği korkusunu hiç duymadım dersem durumu özetlemiş olurum. Yanımda sessiz durduğu zaman bile hiçbir korkulu bekleyişe girmezdim (annem ve babama göre ne büyük fark, değil mi?), çünkü bilirdim ki susuşu biraz sonra benimle konuşmak içindi. Hep de bana ormanın henüz bilmediğim harikalarını göstermek ve açıklamak için konuşurdu; bana hiçbir şey sormaz, ama armağanlar ve sürprizlerle gönlümü yapmaktan hiç bıkmazdı. İnsan sevince neler olduğu konusunda ilk fikrimi burada edindim. Bu duyguyu böyle anlıyordum: her defasında, var olduğumu kanıtlayan karşılıksız bir bağış, bir "özden-veri". Dedem bana Kraliçe Ranavalo'nun İkametgâhının orman evinin çevre duvarına bitişik, özel tuğlalardan yapılmış yüksek du-

varlarını da gösterirdi. Sömürgeci yayılmanın parlak döneminde Madagaskar'ı işgal eden Fransız birliklerinin, bu ülkenin kraliçesini tutsak edip Cezayir kentinin yüksek tepelerinde, sıkı biçimde gözaltında tutulan bu zorunlu ikametgâha kapatmış olduklarını sonradan öğrendim. Daha sonra Blida'da, aynı biçimde, karşılaştığı her kişiye elini uzatıp "Dost, hepimiz dost!" diyen, her zaman kocaman bir şemsiye altında dolaşan (kartpostalları bile satılıyordu), dev gibi bir Zenciye rastladım. Eski Dahomey İmparatoru Béhanzin'di bu; Kraliçe gibi o da Cezayir'e sürülmüştü. Bu durum bana çok garip gelmişti: sanırım ilk politika dersimi orada aldım.

VII

Büyükbabam (sanırım 1925'te) emekli olunca, orman evi ile birlikte bütün o harikalar diyarı da uçup gitti; orayı bir daha hiç görmedim.

Dedemle ninem o zaman asıl "memleketleri" olan Morvan'a dönüp Château-Chinon'a on beş, Luzy'ye de on bir kilometre uzaklıkta, dağlık ve ormanlık bir bölgede küçük bir köy olan Larochemillay'de küçük bir ev aldılar ve oraya yerleştiler. Burası da başka bir harikalar diyarıydı. Evet, Cezayir'den biraz uzaktaydı, ama uzun yaz aylarını orada geçiriyorduk, üstelik çoğu kez Cezayir'de işinin başında kalan babam da yanımızda olmuyordu. Önce Marsilya-Cezayir arasında sefer yapan *Gouverneur-Général X...* adlı gemilerden biriyle denizi aşmak gerekiyordu; düşük hızlı, rahatsız, kusmuk kokan kalın bir çeşit yağla kaplı kamara ve koridorları daha kalkıştan önce bana deniz tutması veren, kaba teknelerdi bunlar. Annem ve kardeşim gibi ben de bu gemilerde hep hasta oluyordum, ama babama hiçbir şey olmuyordu.

Sonra, Marsilya'ya kısa bir göz atış, la Joliette, bagajlar, annemin kaygıları (ya bagajlarımızı çalarlarsa!), sonunda tren. Ah! Tren! Buharlı lokomotiflerden fışkıran kalın dumanlar, dingillerin yumuşak sesi, yolda ara sıra uzun uzun düdük çalmalar (neden acaba? herhalde hemzemin geçitler yüzünden), garlara girişler, sonra kalkışta, rayların üzerinde rakorlardan gelen düzenli ve yatıştırıcı şoklarla ritimlenen sonsuz ve güvenli kayış... Annem sürekli olarak bir kaza korkusu içinde yaşardı. Ben ise hiç korkmazdım. Manzara, bilmediğim yeni yerler, camların ardından süzülüp geçerdi. Annemin daha Cezayir'de önceden hazırlayıp sepetine koymuş olduğu yollukları açıp dizlerimizin üstünde yerdik. Yemekli vagon lüksünü hiç tatmadık: tutumluluk gibisi var mı!

Chagny'de bir yan yola, Chagny-Nevers hattına sapmak üzere aktarma yapıp (bagajlara dikkat!), nefes darlığı çeken hantal bir lokomotifin çektiği iyice kaba ve takır-tukur vagonlara binerdik. Ama o zaman artık "bizim oraya" iyice yaklaşmış olurduk. Ben geçtiğimiz istasyonları hemen tanır, soluk soluğa ilerlemeye çalışan trenin yanı sıra uzanan yamaçlarda, yabani otların içinde, avuç avuç yemeye kararlı olduğum dağ çileklerinin ilk temsilcilerini ne pahasına olursa olsun görmeye çalışırdım: çilekler olmuş muydu acaba? Sonunda yolculuğun bitimi olan küçük, önemsiz Millay istasyonuna varırdık; ama asıl serüven orada başlardı.

İstasyonun arkasında bir at arabası bizi beklerdi. İlk defasında, görmeyi engelleyecek kadar şiddetli bir yağmura tutulmuş, ama muşamba kaputun altında, soğuktan birbirimize sokularak, bundan korunabilmiştik. Daha sonra ise bu yolculuğu hemen her zaman parlak bir güneş altında yaptık. 1936'da Kont hazretlerine karşı Laroche belediye başkanlığını kazanacak olan Mösyö Ducreux sakin sakin, arabayı çeken geniş sağrılı, çabucak ağzı köpüren, ve kuyruğunun altındaki tombul kenarlı uzun yarık, bende derin bir merak uyandıran güzel kısrağı sürerdi. Altı kilometrelik bir yokuştan sonra Bois-de-Velle tepelerine gelirdik; burada sık ağaçlarla (meşe, kestane, kayın, dişbudak, gürgen, ayrıca fındık ve söğütler) kaplı geniş bir dağ manzarası gözlerimizin önüne serilirdi. Sonra kısrağın da alışık olduğu tırısa kalktığı tatlı ve oldukça uzun bir inişin bitiminde köye varmış olurduk. Çok dik bir yokuş, çok kötü ama kısa bir yol: granitten yapılmış ilkokulun önünden geçerdik, hemen ardından da "ev", eşikte dimdik bizi bekleyen büyükannemle birlikte bizi karşılardı.

Bu kez ev pek büyük değildi; ama iki serin mahzeni; oldukça iyi düzenlenmiş, ninemin öteden beri okuduğu *Le Petit Echo du Monde*'dan kesilmiş Delly romanlarıyla dolu bir tavan arası; tavşanlar için ek bir damı; tavuk ve horozların o kendini beğenmişlikleri içinde çalımlı çalımlı, ama gözleri velfecri okuyarak gezindikleri kafesli telden büyük bir kümesi vardı. Yağmur sularını toplamak için betondan güzel bir sarnıç yapılmıştı; içine bazan kediler düşüp boğulur (gene ölüler!), bu "dram" beni dehşete düşürürdü. En güzeli de, bir yamaca yaslanmış, Mor-

van'ın en yüksek dağlarından biri olan Le Touleur'e bakan nefis bir bahçeydi. O sıralar doğal olarak ne akar su vardı evde, ne de elektrik; su karşıda oturan iki yaşlı kızın evinden kovayla taşınır, aydınlanmak için de gaz lâmbası kullanılırdı. Ne güzel bir ışık verirdi o lâmbalar! Özellikle odadan odaya giderken *ışığımızı da birlikte götürdüğümüzden*, duvarlarda çoğu kez şaşırtıcı gölgeler oynaşırdı: ne büyük bir güven kaynağıydı ışığını yanında taşıyabilmek...

Bir süre sonra büyükbabam kaynak-bulucuya da danışarak gerçek bir kuyu kazdırdı; adam, elinde çatal çubuğuyla, suyun tam şurada, büyük ahlat ağacının yanında ve filân derinlikte olduğuna karar verdi. Kuyu pembe granit tabakasının ortasında –düşünebiliyor musunuz?– elle kazıldı! Olağanüstü kuvvet ve dakiklik isteyen bir işti bu: kayada delikler açılıp patlayıcı yerleştiriliyor, patlamadan sonra kopan kaya parçaları çıkarılıyor, demir küskülerle yeni delikler açılıyordu. Tam bulucunun dediği derinlikte su bulundu. O zamandan beri, fındık dalından çubuklarla dolaşan bu adamların becerilerine büyük saygı besler oldum; bu saygıyı daha sonra "Rocard Baba"ya da aktaracaktım. Yüksek Öğretmen'deki fizik laboratuvarının müdürüydü Rocard Baba, Michel Rocard'ın da babası (bu Rocard benim için bir yabancı; anlaşıldığı kadarıyla "babası" için de öyleymiş.) Pazar günleri (kendisini gözetleyecek kimse olmamasından yararlanarak) Okul'un bahçesinde elinde çubuğuyla yaya olarak, ama ayrıca bisiklet, araba, hatta uçak gibi eline geçen tüm araçlarla da, fiziksel manyetizma konusunda garip deneyler yapardı. Bu masal kahramanı adam, ilk Fransız birliklerinin Almanya'ya girmelerinin hemen ardından, kendi girişimiyle bir konvoy askerî kamyonu görevlendirdiği gibi doğruca Almanya'daki laboratuvarlara ve büyük fabrikalara dalıp gerekli gördüğü tüm gereçleri toplamış ve Yüksek Öğretmen Okulu'nun hâlâ 1936'daki gibi tamtakır duran fizik laboratuvarlarını bir güzel donatmıştı. Böylece, Fransa'nın ilk laboratuvarlarından biri olan (Nobel ödülünü alacak olan Louis Kastler'in de çalıştığı) onun bu fizik laboratuvarı iş görecek araç ve gerece kavuşmuştu. Aynı Rocard Baba Fransız atom bombasının da babası olarak kabul ediliyordu; bu nokta ne doğrulandı ne de yalanlandı, fakat –doğru ya da uydurma– bu san ona Yüksek Öğretmenlilerin ço-

ğunun politik düşmanlığını kazandırmıştı. Rocard, dünyada ilk kez, nükleer patlamaların saptanması için, yer kabuğu içinde yayılma olgusunu ve üçgenleme yöntemini kullanarak şok dalgalarının varış anını kaydeden bir sistem geliştirdi. (Çoğu Fransa'nın ulaşılmaz köşelerinde olmak üzere yirmi kadar yerde bir çok küçük, ama oldukça rahat ev yaptırmıştı; doktor Etienne'i bir kez davet etmiş, adam afallamış; ben hiç şaşmadım.) O sıralar, yer altında bile olsa, bir bombanın patlamasından, Amerikalılara göre bir çeyrek saat önce haberi oluyordu, ve bundan duyduğu gururu (alçakgönüllülük işte!) hiç de saklamıyordu... "Korsanlık" yeteneklerine hayrandım onun; adam yerine bile koymadığı yönetim kademelerinden kaynaklanan zorlama ve kısıtlamaların çoğunu aşmayı beceriyordu; okulun müdürleri bağıra dursun, bir "kara kasa" oluşturmuştu elinin altında; hatta kendisi fizikçi olduğu halde, benim 1967 yılında fen dalı öğrencileriyle yaptığım derslerin notlarını yazmak üzere tuttuğum yarı-zamanlı daktilonun ücretini bu örtülü ödenekten karşılamayı kabul bile etmişti. Bu gerçek kurnazlık, beceriklilik, korkusuzluk, bu önyargısızlık ve bu yüce gönüllülük...

Ben bunları hiç unutmadım. Biraz sağırca olan ya da sırasında öyle görünen, asistanları tarafından en küçük jest ve sözlerine varıncaya dek (babam gibi!) taklit edilen Rocard Baba da emir ve yönergelerini babam gibi ağzında gevelerdi, ama onun ufak tefek ve çekingen beleşçiliklerinin çok ötesinde, tam bir "otlakçılık" ustasıydı: kendisi hiç bilmedi, ama büyükbabamdan sonra benim gerçek ikinci babam o olmuştur.

Kuyu açıldıktan sonra büyükbabam, üzerine madeni bir kapak, onun üstüne, elli santimetre kadar yüksekliğe de, kuyunun ağzını korumak için küçük bir çinko saçak koydurdu. Mevsimi gelince, bıçak kesmez küçücük kırmızı ahlatlar gece gündüz, hem de (elli metre uzakta ve duvarların ardında bulunan) evden bile işitilen net tıkırtılarla, işte bu saçağın üstüne düşerlerdi; ninem bu ahlatçıklardan öyle harika bir reçel yapardı ki, eşini yaşamım boyunca başka hiçbir yerde bulamadım. Bu ahlat ağacının yüksekliği otuz metre vardı. Ardında, birtakım çitlerden ve kötü bir patikadan sonra, ilkokulun avlusunu çevreleyen büyük duvarlar yükselirdi; oradan, bağıra çağıra koşuşturan ayakları nalınlı öğrencilerin cırcır böceği uğultusu, sınıfa

girmeden önce oynadıkları oyunların gürültüsü gelirdi kulağımıza; sonra seslerini kesip sıra olurlar, öğretmen ellerini çırpar, tahta pabuçlu ayaklar küçük merdiveni tıpış tıpış tırmanır, ve sonunda dersin derin sessizliği her yanı kaplardı.

Biraz ötede, yüksekçe bir tepenin üstünde, mezarlık (demek ninem de orada, boz bir granit taşın altında yatıyorlar şimdi), birkaç cılız akçam, ve mezarlığın ardında, çamurlu yolun üstünde de sefil "yoksullar mahallesi" (yaptığı sayısız doğumdan harap olmuş bir ana, sakat bir ihtiyar ve bir sürü çocuktan oluşan koca bir ailenin kokudan girilmeyen tek bir odada yaşadığı bir yer) vardı. Daha ötede düz bir yol parçası ile, "Aşk çeşmesi" denen, ökseotları altından akan harika bir kaynak yoluyla ulaşılan koruluklar geliyor; suyun kıyısında da kadınların pek rağbet ettikleri bir çamaşır yıkama yeri bulunuyordu. Bir gün bunun yakınlarında, annemle birlikte ormanın kenarında gezerken, kaygı verici bir keşifte bulundum: koca bir mantar tarlası. O bölgede oldukça az bulunan cinsten, başlarında şapkalarıyla dimdik ve kalkmış penisleri andıran, genç ve diri mantarlardı bunlar. Beni büyüleyen bu manzara (hiç değilse görünüşte) duygusuz annemin gözüne bile çarpmadı. Bu yoğun anıyı neden saklamış olduğumu çok iyi biliyorum: kendi organımı ne yapacağımı bilmiyordum, ama bir cinsel organım olduğunu pekâlâ hissediyordum. Daha sonra, yeniyetme iken, gene dedemle ninemin yanında geçirdiğim birkaç aylık tatilde , bahçenin alt taraflarında, kimsenin göremeyeceği bir yerde, okul önlüğümün altında kalkmış penisimi okşayarak (başka şeye kalkışmadan yalnızca ve durmadan okşayarak) tek başıma dolaştığımı hatırlıyorum; duyduğum zevk, yasağı çiğnemekten doğan utancıma üstün gelmişti. O sıralar otuz bir çekmenin verebileceği zevk hakkında hiçbir şey bilmiyordum; bunu esirlikte ve tam yirmi yedi yaşında, bir gece rastlantıyla öğrenecektim. Olay içimde öyle bir heyecan seli boşandırdı ki, bayılmışım!

Çeşitli ağaç türlerinden oluşan ormanlar (çok güzel eğrelti otları ve katır tırnakları ile, içlerine birer çiftlik evi kondurulmuş açık alanlar da vardı) oldukça inişli yokuşlu bir araziyi kaplıyor; duru pınarlar, yengeç ve kurbağa dolu dereciklerle süsleniyordu. İnişi çıkışı bol, ama huzur verici bir görkeme sahip bir ortamdı; güneş ışınları orada nadiren yaprakların arasın-

da oynaşırdı. Cezayir'dekilerden çok daha başka bir orman! Ama doğma-büyüme Morvan'lı büyükbabam beni, daha önce olduğu gibi, buraya da alıştırdı. Evin mahzeninde örmeyi öğrettiği köylü sepetlerinin iskeletlerini çatmak için genç kestane sürgünlerinin (ah, o özsuyu dolu kırılgan fışkınlar!) doğru seçim ve kesimini anlattı; bu çatının aralarını örmekte kullanılan ince söğüt dallarını tanıttı. Her şeyi öğretti bana: gölcükleri, kurbağaları, yengeçleri, aynı zamanda tüm bölgeyi, rastladığımız ve kendileriyle yerel ağızda konuştuğu insanları, her şeyi.

Morvan o zamanlar çok yoksul bir bölgeydi. Hemen hemen tek geçim kaynağı, Charolais ırkı ak sığır ile domuz yetiştiriciliğiydi; ha, bir de... Sosyal Yardım kurumlarının çocukları vardı; bunlardan Morvan'a pek çok çocuk yerleştirilmişti.[1] Bunlara bir miktar patates, biraz buğday, çavdar, karabuğday (kestane ağaçlarıyla birlikte burada iyi yetişiyordu), kestane ve bazı av hayvanları (örneğin kışın yabandomuzu) ile birkaç meyveyi de eklediniz mi, hesap tamamdı.

Köyün içinde, yüksekçe bir yerde, yeni yapılmış, hiçbir zarafet ya da kişilik taşımayan kilise ile önünde, üstü sayısız isimle kaplı klasik ve çirkin 1914-1918 savaşı şehitler anıtı bulunuyordu. Daha sonra bunlara, her yerde olduğu gibi, 1939-1945 kurbanlarının, ardından birkaç Almanya sürgününün adları, derken Viet-Nam ve Cezayir savaşlarında ölenlerin listeleri de eklenecekti. Bütün bu savaşların kırsal kesim gençlerini nasıl biçtiğini açıkça gösteren acıklı bilanço... 1914 savaşı gazilerinden biri kilisede rahiplik yapıyor, ayinleri yönetiyor (bir ara ben de koro çocuğu olarak görev almıştım), kışın kıpkızıl kesilen küçük bir odun sobasıyla ısınan minicik bir odada, sonradan benim de katıldığım din bilgisi derslerini veriyordu. Çok görmüş geçirmiş bir adamdı bu rahip: babacan, cinsel istekler hatta eylemler konusunda son derece geniş, günah çıkarma sırasında aşırı merak göstermeyen, çocuklara karşı hep yumuşak ve güven verici, siperlerden kalma koca piposu hep ağzında, hoşgörü ve müsamaha simgesi bir kişilik; bir başka "baba adam" tipi...

[1] Kimsesiz çocuklar ailelerin yanına yerleştiriliyor, bakımları için o ailelere maddi yardım yapılıyor. (Çev.)

Durumu çok iyi idare ettiği, görevinin altından başarıyla kalktığı söylenebilirdi, çünkü o zamanlar tüm bölge, XVII. yüzyıldan kalma şatosu birkaç yüzyıllık yüksek ağaçların arkasında saklanan Kont'un aristokratik egemenliği altındaydı. Kont çok büyük bir toprak ağasıydı, bucağın tüm topraklarının belki de üçte ikisinin sahibiydi; çoğu kendi kiracıları ya da yarıcıları olan köylüleri avucunun içinde tuttuğundan, belediye başkanlığı hep onun oluyordu. Köydeki bir özel kız okulunun masraflarını karşılıyor ve karısı aracılığıyla okulu denetliyordu. (Kontes, uzun boylu, nazik ve sevimli görünüşlü bir kadındı; kendisini bir kez, mobilyaları zamanın cilâsından geçmiş o şahane evlerinde görmüştüm.) O sıralar kontun partisiyle öğretmenin partisi arasındaki çekişme tüm canlılığıyla sürüp gidiyordu; öğretmen de aslında son derece iyiliksever ve cömert biriydi, ama kavgasız bir şey yapılamıyordu işte, yapısal bir yasaydı bu. Kendi halinde bir adam ve iyi "politikacı" olan rahip ise durumu öylesine iyi idare etmişti ki yörede tek düşmanı bile yoktu.

Birlikte ormanlarda dolaşırken ya da bahçede çalışmaya gittiğinde ona eşlik ederken, büyükbabam bana bütün bunları ve başka şeyleri anlatırdı. Bahçe dağ çilekleriyle ve bilmem kaç türlü meyve ağaçlarıyla doluydu; hele bir kuzukulağı vardı ki, dilimdeki ekşi tadını hâlâ unutmadım. (Yüksek Öğretmen'e gelişimden sonra, bir gün Châtelet'lere kuzukulağıyla pişirilmiş yayın ikram etmek istemiştim (onlar da hâlâ bunun sözünü ederler!); Mouffetard sokağına gidip manavlardan kuzukulağı sordum; ellerinde bu bitkiden bulunmayanların hepsinden –otuz kez!– aynı yanıtı aldım: "Bizde o dediğinden olsaydı burada olmazdık!")[1] Büyükbabam bana ekmeyi, dikmeyi, yolmayı, meyve ağaçlarını aşılamayı, hatta evdekilerin çiş ve kakalarının toplandığı helânın arkasında gübre imal etmeyi bile öğretti. Helâ da helâydı hani! Daracık bir tahta kulübe, tahta kapısı insanın burnuna değiyor! Orada, elimde bir Delly romanı, kıçım açıkta, tahta küvetin üzerinde uzun uzun oturur, çukurdan çıkan o nefis sidik, bok –kadın ve erkek sidiği ve boku–, toprak ve çürümüş yaprak kokularını içime çekerdim. Bu helâ, yemiş-

[1] Kuzukulağı demek olan "oseille" sözcüğü argoda ve halk dilinde "para, mangiz" anlamına da gelir. (Çev.)

lerini annemin bana kesinlikle yasakladığı (korkunç bir zehir!) sık dallı bir mürver ağacının altındaydı. Çok sonra Almanların bundan lezzetli bir çorba yaptıklarını öğrendim... Sidik, bok ve gübre kokularının üstüne, bu mürverin bayıltıcı çiçekleri de beni sarhoş ederdi.

Büyükbabam bana, ensesine aşağıdan yukarı vurulan bir yumrukla bir tavşanı öldürmeyi, ördeklerin boynunu bir kütüğün üstünde tahrayla kesmeyi (zavallıların bedeni birkaç dakika koşmaya devam ederdi) bile öğretti. Onun yanındayken korkmazdım. Ama büyükannem tavukların boğazına sivri bir makas sokup şahdamarlarını kesmeye başladığında, bu dehşetli sahneden, özellikle onun hesabına, hiç de gurur duymazdım.

Bütün bunlar bana sonsuz bir sevinç ve mutluluk veriyordu; ama kabul etmeliyim ki hepsi yazın yaşanıyordu. Dinlence bitince Cezayir'e dönmek zorundaydık. Gene de sürprizlerimin ve mutluluğumun doruğuna ulaşmamışım meğer...

Bir gün anneannem, annem, kızkardeşim ve ben Fours'a gittik. Anneannemin çoktan beri dul olan annesi Nectoux Ana orada, tek göz odada ineğiyle birlikte, korkunç bir yalnızlık içinde yaşıyordu. Gene dimdik ve kupkuru, üstelik de eski bir yöresel ağızla ara sıra homurdandığı ve benim anlamadığım birkaç ünlem dışında hemen hemen dilsiz bir yaşlı kadın. Ama büyük ninemin o hantal ineğini otlatmaya götürdüğü küçük derenin kenarında geçen ve beni adamakıllı etkileyen küçük bir olayı pekâlâ hatırlıyorum. Çiçekten çiçeğe hoplayan (özellikle "çayır çiçeği" denen baygın kokulu çiçeklere konan) rengârenk yusufçuklarla oynuyordum. Bir ara, (hem ineği gütmek hem de yürürken dayanmak için) kalın ve budaklı bir değneği hiç yanından ayırmayan büyük-büyük-annemin garip bir şey yaptığını gördüm: dimdik duruyordu ve uzun siyah eteğinin altından kuvvetli bir fışkırma sesi geliyordu; ayaklarının dibinden de bir derecik akıyordu. Neden sonra "çaktım" ki, böyle dimdik ayakta, kadınlar gibi çömelmeden, eteklerinin altından çişini yapıyordu; demek ki eteğinin altında don yoktu! İyice afallamıştım: demek böyle, cinsiyetlerinden utanmayan; işi, hiç duraksamadan ve yüzü kızarmadan ve kimseyi de uyarmadan, herkesin önünde çişini yapmaya kadar vardıran erkek-kadınlar da oluyormuş! Büyük bir keşif yapmıştım... Büyük ninem bana iyi

davrandığı halde, kafamda her şey bulanmıştı: bu kadın bir erkek miydi; ne biçim bir erkekti bu? İneğiyle uyuyan, ineğini güden, erkek gibi herkesin önünde ama organını pantolonunun önünden çıkarmadan ve bir ağacın arkasına saklanmadan çişini yapan bir adam! Ama aynı zamanda kadındı da, çünkü erkeklerinki gibi bir organı yoktu ve beni, biraz sertçe ve kabaca olmakla birlikte, iyi bir annenin çekingen sevecenliğiyle sevebiliyordu... Babamın annesiyle hiçbir benzerliği yoktu. Bu şaşırtıcı olay bana korku vermedi ama uzun uzun düşündürdü. Doğal olarak, annem hiçbir şey görmemişti ve hiçbir zaman da bundan söz etmedi. Ah, annemin benimle ilgili her konudaki bu duyarsızlığı!..

1928 Eylül başında (on-on bir yaşlarındaydım) kardeşim kızamık olunca (bu kızcağız hep hastaydı zaten, sanırım böyle organik hastalıklara sığınarak elinden geldiği kadar kendini savunuyordu), annem aklına gelen ve bulaşma fobisinin güdülediği büyük önlemlerini aldı. Dedemle nineme danıştıktan sonra, bana, Cezayir'e dönmeyip Larochemillay'de kalmayı ve bütün yılı orada geçirmeyi kabul edip etmeyeceğimi sordu. Nasıl bir coşkuyla kabul ettiğim tahmin edilebilir. Annemin fobileri olduğunu henüz bilmediğim o tutumların –insan ruhunun kurnazlığı işte!– iyi yanları (hem de ne iyi yanları!) da olabiliyormuş meğer..

Doğal olarak, bir yıl, aynı zamanda orada, köyün okulunda geçecek bir öğrenim yılı anlamına da geliyordu. Okulun evden iki adım ötede olduğunu söylemiştim. Öğretmen Mösyö Boucher son derece yumuşak huylu, iyi yürekli ama sağlam karakterli bir adamdı; insanların vicdanlarını seven annemin görüşlerine pek uygun ve ona güven verebilecek bir kişiydi. Yabancı görünmemek için zaten giymek istediğim tahta pabuçları ayağıma geçirdim ve zorunlu siyah önlüğü giydim. Böylece kılığımı düzdükten sonra, avlularında bıcır bıcır oynayışlarını, sonra evin önündeki bozuk dik yokuşu yavaş yavaş çıkışlarını ya da koşa koşa inişlerini ve sürekli nalın takırtılarına karışan bağırıp çağırışlarını, dövüşlerini ve neşeli çığlıklarını yıllar yılı içimi yakan bir imrenmeyle dinlediğim ve izlediğim köylü çocuklarının dünyasına girdim. Kösele ayakkabılar o zamanlar o bölgede çok pahalıydı, bu yüzden yerel ustalar tahtadan sabolar yapar-

lardı (ben bile, "gouge" denilen, elime uyan harika kesici aletlerle, ağaç kütüklerinden sabo yontmaya başlamıştım); sert ve pürüzsüz harika şeylerdi bunlar; başlangıçta topuğun arkasını biraz vururlardı, ama ayak buna çabuk alışırdı; ayakları soğuktan olduğu kadar sıcaktan da korurlardı; evet ya! ağaç kötü bir ısıgeçirgenidir, deri ise öyle değil!

Okula girmek, bilmediğim bir dünyayla, en başta köy çocuklarının diliyle, karşılaşmak demekti: Morvan ağzı, ünlülerin ve ünsüzlerin hiç beklenmedik biçimde batıp çıktığı, özellikle sözcüklerin belli bir tutarlılık içinde (sesbirimlerin ağırlaşması ve süre vurgusu) bozulduğu ve benim bilmediğim deyiş ve deyimlerle dolu bir yerel şive (patois) idi. Derslerde kullanılmıyordu; sınıfta öğretmen klasik Ile-de-France telâffuzuyla Fransızca öğretiyordu; yerel ağız ikinci bir dil, daha doğrusu bir yabancı dildi; onların ana dili, teneffüslerin ve sokağın dili, dolayısıyla da gerçek yaşamın diliydi. Benim de öğrenmek zorunda kaldığım ilk yabancı dil! (Cezayir'deyken, sokakta konuşulan Arapçayı öğrenmeye hiç fırsatım olmamıştı, çünkü annem bana sokağı yasaklamıştı; ama kendisi "edebî" Arapça öğrenmeye başlamıştı.) Burada Morvan'ca gerekiyordu, ben de öğrendim.

Hem de bu işe büyük bir tutkuyla sarıldım ve çabucak ve kolayca başardım; bu beni hiç şaşırtmadı, çünkü dilden dile geçiş benim için çok rahat ve heyecan verici bir olaydı. Ancak çok sonraları, biraz Lehçe konuşmayı (hem de telâffuzu son derece güç olan bu dili öyle bir aksanla konuşuyordum ki beni doğma-büyüme Polonyalı sanıyorlardı!); esir kampı Almancasını ve edebî Almancayı; ayrıca –Tanrı bilir nereden, belki de radyodan, kaptığım– harika, kışkırtıcı ve bana büyük zevk veren bir Amerikan aksanıyla konuştuğum lise İngilizcesini (öğretmenlerim buna çok kızıyorlardı; hocalarımın örneği ve yetkesiyle arama sınır çizmek üzere, aksanını ve deyişlerini tek başıma öğrendiğim, *kendime özgü* bir dil oluşturma yollarından biriydi bu da), evet, bütün bu dilleri de aynı kolaylıkla öğrendiğimi fark edince, genellikle denildiği gibi, yabancı dile "yetenekli" olduğum düşüncesi aklıma geldi. Yetenekli! Afyonun uyutuculuğu, uyutucu özelliğinden gelir demekle bir! Yetenek ideolojisine olan düşmanlığım o zamandan kalmadır. (Bu Lucien Sève'in de hoşuna gidecektir sanırım, çünkü o da uzun süre haklı

olarak bu fikirle çarpıştı; ama onun kanıtları benimkilerden çok başka, ve kabul etmeliyim ki, çok daha politikti.) Daha sonra düşündüm ki, yabancı dilleri konuşmayı, ve özellikle sesbirimlerini kökenlerim konusunda insanları yanıltacak kadar iyi telâffuz etmeyi başarmam, *hem* taklit *ve dolayısıyla* baştan çıkarma isteğimden, *hem de* bir tür *kas eğitimi* adını verdiğim şeyden ileri gelse gerekti: dudak kaslarının, dişlerin, dilin, ses tellerinin ve ağız boşluğuna kumanda eden tüm kasların katıldığı zevkli bir oyun, bir "beden eğitimi". Gerçekten de bedenimin bütün kaslarıyla "oynamakta" son derece becerikliydim: ayak parmaklarımla taşları tutabilir, hatta fırlatabilir, yerden bazı nesneleri alıp elime verebilir ya da masanın üzerine koyabilirdim. Her yönde, hem de birbirinden bağımsız olarak, "kulaklarımı oynatmayı" (çocuklar arasındaki en büyük süksem) çabucak öğrendim. Futbol topunu evirip çevirmekte de üstüme yoktu (kafa topları hariç, çünkü başımı çok büyük ve korunmasız buluyordum); hatta kendi başıma özel ayak, taban, topuk ve diz vuruşları; sonradan usta oyunculardaki gördüğüm "röveşata" vuruşlar bile icat ettim.

Sonunda öyle bir noktaya gelmişim ki, garip bir durum gözüme çarpmaya başladı: ana-babamdan öğrendiğim (tenis, yüzme, bisiklet gibi sporları "aile içinde" öğrenmiştim) oyun ve becerileri uygularken, kendi başıma onların bana hiç öğretmedikleri yeni teknikler buluyor ve inatla bunları kullanmakta diretiyordum. Örneğin, teniste babam servis atarken raketi topu kesecek şekilde yukardan aşağı indirirdi. Ben ise, gerçek oyuncular ve Lacoste ile Tilden'in resimleri üzerinde uzun gözlem ve incelemeler pahasına, şimdiki gibi omuz arkasından geniş bir savurmayla raketin kazandığı bütün gücü topa aktaran bir vuruşla servis atmayı kendi başıma öğrenmiş ve bu işte oldukça da ustalaşmıştım. Babam genellikle kurbağalama yüzerdi, ama sırtüstü yüzmeye karşı da bir zaafı yok değildi. Ancak özel bir yüzüş tarzı vardı: kollarını ve bacaklarını hiç kullanmaz; ellerini iki yanında kanat gibi oynatarak (böylece oldukça hızlı da giderdi) ve özellikle *hem* başını *hem de* ayak parmaklarını suyun yüzünde tutmaya özen göstererek yüzer; bu da onun uzaktan bile tanınmasını sağlayan garip bir görünüş oluştururdu. O buna herkesle birlikte gülerdi! Ben ise, yüzücüleri gözleyip fotoğrafları

inceleyerek kendi kendime dalmayı, yani her şeyden önce, nefesimi kontrol ederek başımı gerektiği kadar suyun altında tutmayı, (Başın suda mı? diyordu annem; ne cesaret, çok tehlikeli bir şey, insan boğulabilir!..) ve sonunda, buna ayak ve bacakları çırpmayı da ekleyerek, tek başıma *crawl* yüzmeyi (kulaç atmayı) öğrendim. Burada artık kimseyi taklit etmiyordum, becerilerimle insanları şaşırtmak dışında kimseyi baştan çıkarmak da istemiyordum. Kabul etmek gerek ki o sıralar gözle görülür ve etkili bir biçimde aile tekniklerinden ayrılmayı; "kendi bedenimde kendi başıma düşünmeyi", hiç olmazsa bedenime kendi isteklerime göre kendim sahip çıkmayı; kısaca, ailenin kural ve ilkelerinden sıyrılmaya başlamayı, bir onur sorunu yapıyordum.

İşte bu koşullarda, büyük bir kolaylıkla ve sonsuz bir zevk alarak, Morvan yerel dilini öğrenmeye giriştim; kısa zamanda oralı çocuklardan hiç farkım kalmadı. Ama uzun süre kendilerinden biri olmadığımı zalimce hissettirdiler bana. İlk kar yağıp okulun avlusunu kapladığında beni nasıl acımasızca kartopuna tuttuklarını, suratıma gelen toplardan yarı ölü gibi nasıl yere yıkıldığımı hâlâ hatırlıyorum; dibine düştüğüm küçük cılız ağaç gözümün önüne geliyor. Öğretmen akıllı davrandı, hiç işe karışmadı. Ben hesabımı kapatmış, onlar da zevk ve rövanşlarını almış oluyorlardı böylece. Derken yavaş yavaş beni aralarına kabul ettiklerini hissettim. Ne büyük mutluluktu bu!

Morvan'daki son dersimi hatırlarken de duygulanırım; bana, bir ayrıcalık olmak üzere, son teneffüste oynanacak oyunu seçme hakkı tanımışlardı. Koşmaya bayıldığım için yarış oyununu seçmiştim ve benim takımım kazanmıştı.

"Tanımışlardı" diyorum, ama her şeyden önce oyunun ve grubun elebaşısı olan sağlam yapılı, kırmızı suratlı, siyah saçlı, Marcel Perraudin adlı çocuğu kastediyorum; bu çocuk aynı zamanda dedemlere çok uzaktan küçük yeğen gibi bir şey de oluyordu. Akıl almaz bir enerji ve canlılık doluydu ve pek çok köylü genci gibi bir süre sonra savaşta ölecekti. Yaşamımda bir ölü daha. İlkin beni gözümün yaşına bakmadan hırpalıyordu bu çocuk; gücüyle ve hele ataklığıyla başa çıkacak durumda olmadığımdan, ve zaten bedensel dövüşme durumunda kalmaktan da ödüm koptuğundan, açıkça korkuyordum ondan: hep o

korku, bedenime bir zarar gelir korkusu. Gerçek şu ki, ben tüm yaşamımda *bir kerecik bile* dövüşmedim.

Yalnızca oğlanlar arasındaki bu tür fiziksel kapışmalardan ibaret değildi oyunlar; çok sevilen bir tanesi de şuydu: bir an için tek başına kalmış bir çocuğa aniden birkaç kişi birden çullanıp kıskıvrak tutuyor, avlunun gözden ırakça bir köşesinde yere deviriyorlar, sonra birisi pantolonunun önünü açıp organını açığa çıkarıyordu; sonra da herkes bağıra çağıra neşesini buluyordu. Bu olay tabiî benim de başımdan geçti; çırpınmasına çırpındım, ama içime işleyen garip bir zevk de duymadım değil. Okulda ayrıca Sosyal Yardım'ın baktığı bir çocuk da tanıdım; nereli olduğu bilinmeyen, çok zeki ve sınıf birinciliği için benimle çekişen bir çocuktu. Narin ve solgundu (benim gibi); rahibelerin okulundan, kendisi gibi Sosyal Yardım'ca bakılan bir kızla, kontesin parkındaki yüksek otlar arasında "ana-babacılık" oynamaya gittiği ağızdan ağıza dolaşıyordu. Bir gün benim önümde de bunu söylediklerinde, itiraz kabul etmez bir edayla araya girmek gereğini duydum: Olamaz, yaşları tutmaz! Sanki cinsellik ve cinsel ilişkiler hakkında sağlam fikirlerim varmış gibi! Aslında annemin korku ve önyargılarını oraya taşımaktan başka bir şey yapmıyordum. İki yıl sonra, bu zeki ama marazlı çocuğun veremden öldüğünü öğrendim. Trajik bir yazgıya kurban yeni bir yüz: bir ölü daha, benim gibi kırılgan ve solgun bir ölü daha...

Larochemillay'de derecenin sıfırın altında 35'e düştüğü, bütün su birikintilerinin ve ırmakların, hatta –yanan fırına yakın olduğu halde– mutfak kovasındaki suyun bile donduğu o korkunç 1928-1929 kışını da hatırlıyorum. Kar kalın ve sessiz bir katman halinde her şeyi örtmüş, kuş sesleri bile duyulmaz olmuştu. Yalnızca karın üstünde yıldızcıklar şeklinde izleri görülüyordu. Sıcacık evin içinde, ne büyük bir keyifle okul ödevi olarak bir kar manzarası çizdiğimi ve her şeyi kaplayan bu karı ne kadar sevdiğimi hâlâ hatırlarım: benim için korunmuşluğun en üst derecesiydi bu; beni tüm dış tehlikelerden koruyan sıcacık bir yuvadaydım –dış dünya da zaten aynı karın altında huzur ve güven içindeydi– ; bu hafif sessizlik ve dinginlik örtüsünün altındayken başıma asla kötü bir şey gelemeyeceğinden kesinkes emindim. İçerisi de dışarısı da güvenlik içindeydi.

Bir ayrıntıyı da not edeyim: okulda beni Louis Althusser diye çağırmıyorlardı, bu ad onlara fazla karmaşık geliyordu; Pierre Berger diyorlardı, yani büyükbabamın adı! Bu da benim canıma minnetti.

Bu arada söz konusu büyükbaba da bana kır yaşamı ve çalışmaları hakkında her şeyi öğretmeye devam ediyordu. Bois-de-Velle'de bir buçuk hektar toprakla araç-gerecini koymasına yarayan iki kötü köy evi satın aldıktan sonra, bana buğday, çavdar, arpa, karabuğday, tirfil ve yonca ekmeyi; bunları orak ve tırpanla biçmeyi; demet yapıp genç kestane sürgünleriyle ya da saptan kuşaklarla bir bilek hareketiyle çabucak bağlamayı; güneş altında tirfili ve yoncayı yaba ya da tırmıkla çevirmeyi, yuvarlacık yığınlar yapmayı, sonra da bunları kucaklayıp (ne kadar da ağır oluyordu mübarekler!) taşımak üzere tarlaya gelmiş olan komşunun at arabasına yüklemeyi öğretti.

Büyükbabam buğdayını, arpasını, çavdarını, yörede tek olan ve sırasıyla bütün çiftlikleri dolaşan harman makinesine (patoza) götürürdü. O zaman tüm komşular ve dostlar büyük harman bayramı için seferber olurlardı. Dedem beni bir kez bu şenliğe götürdü. Şaşkınlık içinde "dövme makinesi" ile tanıştım: tahtalardan yapılmış, karmakarışık, anlaşılmaz takırtılarla sağır edici bir gürültü içinde debelenip duran dev bir kütleydi; kömürle beslenen bir buhar makinesinden, ikide bir kasnağından fırladığı için çok tehlikeli olabilen upuzun bir kayışla aldığı güçle çalışıyordu. Etkileyici bir görünümdü doğrusu. Arabalardan yabalarla demetleri bunun damına atıyorlar, orada toz içinde iki adam demetleri çözüp sapları alelacele yayarak makinenin kocaman aç ağzına tıkıyorlar, o da bunları dayanılmaz bir saman kırma hışırtısı içinde kapıp yutuyordu.

Buğday ve arpa kavuzları ve kılçıkları yüzünden soluk bile alınmaz ve göz gözü görmez olmuş bir havada, insanlar durmadan öksürerek, tükürerek ve lânet okuyarak; cehennemî gürültü içinde seslerini birbirine duyurabilmek için bağırıp küfürler savurarak, boyunlarına bağladıkları kırmızı mendillerle, gün ortasında garip bir gecede hayaletler gibi gidip geliyorlardı. Makinenin ucunda ve aşağıda bir yerden buğday hışırtılı ama sessiz bir su gibi elle tutulan çuvallara akıyordu. Yukardan ise makine kıydığı ve tanelerden ayırdığı samanı karmakarışık dışarı kusu-

yordu. Bunu toplayıp kaba balyalar yapıyorlardı. Yoğun ve harika bir kömür, duman, fışkıran su, yağ, tahıl, çuval bezi, ter ve insan kokusu geniş harman yerinin her yanına sinmişti. O gürültü içinde büyükbabam bana makinenin nasıl çalıştığını açıklamaya çalışıyordu; *onun* buğdayı *onun* çuvallarına akarken ben de onun yanındaydım: ne görkemli manzara, emek mucizesinin ve ödülünün önünde nasıl bir ortaklaşma ve bir olma duygusu!..

Öğle olunca herkes işi bırakıyor, görülmedik bir sessizlik ansızın bütün o gürültünün üzerine gelip yerleşiyordu. O zaman, evin hanımının zengin bir sofra kurduğu geniş odayı insan ve ter kokusu kaplıyordu. Çabada ve dinlenmede ne candan bir kardeşlik! Sırt sıvazlamalar ya da yumruklamalar, masanın, odanın bir ucundan öbür ucuna seslenmeler, çağırmalar, kahkahalar ve küfürler, açık-saçık şakalar...

Çalışmadan ve çığlıktan sarhoş olmuş bu adamların arasında ben özgürce dolaşıyordum. Kimse bana seslenmiyordu, ama hiçbir uyarıda da bulunmuyordu; sanki onlardan biriydim. Günün birinde onlar gibi bir adam olacağımdan da hiç kuşkum yoktu.

Derken ansızın, –koca bardaklardan geniş boğazlara dalga dalga akan şarabın da yardımıyla– bir şarkının ilk acemi mırıltıları havada belirmeye başlıyordu; önce kararsız tonunu, makamını arıyor, bulamayıp bir an kayboluyor, sonra tekrar yükseliyor, sonunda coşkun ve düzensiz bir ses cümbüşü halinde gürlüyordu: eski zamandan kalma, kontlara ve papazlara rütbelerine göre ağızlarının payının verildiği bir kavga ve köylü ayaklanması (*jacquerie*) havası (Jacques: taşımayı istediğim ad.). Birden kendimi ter, et, şarap ve cinsellik soluyan gerçek erkeklerin arasında buluveriyorum; işte, yarışırcasına bana dopdolu şarap bardakları uzatıyor, bir yandan da kışkırtıcı şakalarla meydan okuyorlar: Oğlan bunu içebilir mi, ha? Göster bakiim, erkek misin değil misin? Ve hayatımda şarap içmemiş olan ben (Annem: sakın ha, hele senin yaşında –on iki yaşında!– çok tehlikeli!..), işte, birkaç yudum içiyorum ve beni alkışlıyorlar. Sonra şarkı yeniden yükselip gürleşiyor; büyük masanın öbür ucundan dedem bana gülümsüyor.

İzin verin, gerçekle yüzleşme pahasına acı bir itirafta bulunayım. Bu karman-çorman şarkı sahnesi (elbette böyle şarkıları dışarıda, örneğin 1936'da Mösyö Ducreux'nün kontu yenerek belediye başkanı seçildiği gün belediyeyi dolduran kalabalıktan, dinlediğim oldu), bu şarap kadehi sahnesi, ben bunları o büyük odanın içinden yaşamadım. Demek ki düşünü kurmuşum, yani bunları yaşamayı yoğun biçimde istemişim. Kuşkusuz gerçekten yaşamam da olanaksız değildi; ama gerçeğe saygı gereği, olanı olduğu gibi, anılarımda ne idiyse öyle, yani yoğun arzumun yarattığı bir sanrı olarak saymak ve sunmak zorundayım.

Birbirine bağlanan bütün bu anılar boyunca, yalnız ve yalnız olguları vermeye büyük özen göstermek kararındayım; ama sanrılar da birer olgu değil mi?..

VIII

1930'da, ben on iki yaşındayken babam, bankası tarafından yetkili temsilci olarak Marsilya'ya atandı. Quatre-Chemins mahallesi Sébastopol caddesi, 38 numaraya yerleştik; doğal olarak ben de hemen yakınımızdaki Saint-Charles lisesine kaydoldum. Louis, Charles, Simone: gerçekten de öyle adlar var ki her biri birer "yazgı", İbranice dilbilgisi adlı eserinde Spinoza'nın da dediği gibi. Spinoza!

Evdeki yaşam eskisi gibi: tam bir yalnızlık. Lisedeyse serüven sürüyor. Girdiğim sınıf olan orta ikide kendime bir yer ediniyor, çabucak en iyiler arasına geçiyorum; hep aynı uslu ve çalışkan öğrenciyim. Bütün yaşamım, lise (bir yandan kente hakim, eskiliğine karşın güzel bir bina) ile öte yandaki büyük Saint-Charles terminal garına giden demiryolları arasında geçiyor. Trenlerin –daha uzağa gidemedikleri için– kocaman beton kütüklere dayanıp durdukları bu "terminüs" istasyonları hep sevmişimdir. Okulda demiryoluna bakan bir cimnastik alanı var. Cimnastik dersinin ilginçliği şu ki, pek az hareket yapıyoruz, sonra öğretmen futbol oynamamıza izin veriyor. Bu tam istediğim şey. Hemen takımlar oluşuyor, neden bilmem, beni ileri üçlüye koyuyorlar ve maçı kazanıyoruz, çünkü kalemizde, sanki hayatında başka iş yapmamış gibi dalış yapan bir çocuk var; Paul diye biri. Konuşuyoruz, anlaşıyoruz, ve hemen olağandışı bir dostluk uç vermeye başlıyor.

Paul derslerde benim kadar iyi değil, hiçbir zaman da olamayacak, ama onda bende eksik olan bir şey var; pek iri değilse de geniş omuzlu, güçlü elleri olan, sağlam yapılı, ve özellikle çok yürekli bir çocuk. Annem bir dost edindiğimin farkına varıyor, anababasını soruşturuyor: baba iş adamı, anne çok kibar ev hanımı, saygıdeğer ve Katolik bir aile; yeşil ışık! Annem beni Fransa İzcileri'ne yazdırdığında dostluğumuz daha da pekişiyor: Paul'ün de izci örgütüne girmesi ek bir güvence oluyor. Hatta

Paul'lere ziyarete gitmeme bile izin çıkıyor. Paul, babasının mallarını –kokuları hâlâ burnumda olan kuru üzüm, badem, çam fıstığı, vb. şeyler– toplayıp sınıflamakta da kullandığı büyük bir binada, ailesiyle oturuyor.

Bizimki tam bir yıldırım aşkı; içtikleri su ayrı gitmez iki suç ortağı olup çıkıyoruz. Ve çok geçmeden ortak tasarımlar yeşeriyor: Paul, Albert Samain üslûbunda şiirler yazıyor, ben de şiirde kendimi sınamaya başlıyorum; öyle bir şiir dergisi olacak ki bizimki, dünyada olay yaratacak! Ayrı olduğumuz zaman, hatta daha önce Marsilya'dayken bile, coşkulu biçimde mektuplaşıyoruz: gerçek bir sevgililer yazışması!..

Orta ikide ve üçte uzunca bir süre, Guichard adında kızıl saçlı, çam yarması gibi, kuvvetli bir çocuk tarafından rahatsız edildim. Konuşması, tutum ve davranışları "düzeysiz" olan, ya da bana öyle gelen bir "halk çocuğu"ydu. Kabalıktan hoşlanır, öğretmenleri, gözetimcileri, muavin ya da müdürü, kısaca yetkeyi ve yetkilileri hiç takmaz, iyi öğrencilerden ve en başta benden sanki nefret ederdi. Durmadan beni kışkırttığını düşünürdüm; oysa –daha sonra anladığım gibi– sanırım asıl ben, o görgülü davranışlarımla farkına varmadan onu kışkırtıyordum. Bana meydan okudu, dövüşe çağırdı. Dövüşmek, hem de onun gibi adam boyunda bir çocukla! Bu hiç işime gelmiyor, tam tersine beni dehşete düşürüyordu; dövüşten *bedenim bir daha düzelmeyecek gibi zedelenmiş* olarak, ölü gibi çıkmaktan korkuyordum. Sonra bir ara sakinleşmiş göründü, nedenini anlamadım. Ama çok geçmeden öğrendim. Bir gün Paul, bütün "hicabına" (bu bizim sihirli sözcüğümüzdü) karşın, bana haber vermeden, beni korumak için Guichard'la okul dışında, kaldırımda dövüştüğünü itiraf etti. Bu tehlikeden böylece paçayı kurtarmış olmak beni rahatlattı, Paul'e duyduğum sevgiyi de perçinledi.

İki ahbap çavuş, İzci Örgütünde de "obabaşı" olduk; o "Kaplanlar" bense "Vaşaklar"ın başkanlarıydık. Oymakbaşımız ise Pélorson diye biriydi; Pélo diye çağırılır, küçük boyu ve hiç durmayan çenesi sayesinde kocaman kıllı burunlu rehber rahibimizin gözüne girmeyi başarırdı. Oysa en azından kendi dediğine göre yaman bir etek düşkünüydü bu Pélo, üstelik bununla açıkça övünürdü de. Bu durum, ahlâkça temiz davranışlar ka-

yandırmaya adanmış bir Katolik örgütünde bana son derece uygunsuz görünürdü.

Yazın, uzun süreli kamplar kurmak üzere, oymaklar halinde Alp dağlarına çıkardık.

Bir defasında Allos yakınlarında, vadilere bakan güzel bir çayırlıkta kamp kurmuş; Paul ile ben de ötekiler gibi çadırlarımızın çevresini, yani "malikânemizi", alçak taş duvarlarla çevirip, önüne de hafif huş ağacı kütüklerinden yüksek bir giriş kapısı dikmiştik.

Her şey yolunda gider görünüyordu. Ama benim obamda benden biraz büyük, ama yoksul, sıska, biçimsiz bir oğlan vardı; benim gibi "terbiyeli" değildi, konuşması ve davranışları "düzeysizdi", ve "görevi" olmasına karşın inatla ve saldırganlıkla bana karşı çıkıyor, sözümü dinlemiyordu. Sırtıma yüklenen ezici sorumluluk gereği, boyuna onu "yola" getirmeye çalışıyordum. Ne olacaksa olsun diyerek o da benimle dövüşmek istiyordu. Bu kez, hem de büyük farkla, güçlü olan bendim; ama o bana hep küfürle, tehditle, kaba kışkırtmalarla karşılık veriyordu. Bu çocukla aramdaki durum öyle bir noktaya geldi ki, sonunda ben yetkemden umutsuzluğa düştüm ve bir tür depresyona –hayatımın "ilk" sinir bunalımı diyebilirim– girdim. Tam o sırada dostum Paul de bilmem neden, belki bağırsaklarından, rahatsızlanınca, Pélo bizi geçici olarak görevden alıp beş yüz metre ötedeki sahipsiz bir çiftlikte, yüksek damlı bir ambarda dinlenmeye gönderdi. Yiyeceğimizi oraya getiriyorlardı. Orada sonunda yalnız başımıza kaldık; ortak çaresizliğimiz içinde birbirimize sarılıp başımıza gelenlere ağlamaya koyulduk. Bu sarılıp ağlaşmalar sırasında bir ara cinsel organımın da heyecanlandığını hissettim; bunu oldukça net biçimde hatırlıyorum. Bu kadarla kaldı, ama bu şaşırtıcı sertleşme ve dikilme doğrusu oldukça hoşuma gitmişti.

Aynı şey, o zaman "birinci mevkide yolculuk" denen ve özel bir "badge" (madalya) kazanarak rütbece ilerlememize olanak veren sınavda da oldu. İkimiz birlikte (ahbap çavuşlar dedik ya.) sırtımızda çantalar, Marsilya çevresindeki kırlarda ve tepelerde uzun bir mesafeyi yaya olarak geçecek, yürürken gözlenebilecek her şeyi, yolların durumunu, çevrenin görünümünü, bitkileri, hayvanları, rastladığımız insanları, "yerlilerin"

söylediklerini, vb., özenle not edecektik. Ana-babalarımız Pélo ile rahibin kutsamaları arasında, durumun gerektirdiği ağırbaşlılık ve ciddiyet içinde, yola çıkış törenimizde hazır bulundular. Birlikte hareket edip kırlara daldık, ama az sonra gece bastırdı. Nerede uyuyacaktık? Yanımızda bir çadır vardı, ama yağmur başladığından bir barınak aradık. Aradığımızı küçücük bir köyde bulduk; gidip papazın kapısını çaldık, bize köyün küçük gösteri salonunun sahnesini açıverdi. Battaniyemizin altında birbirimize sarılarak oraya uzandık. Üşümemek için mi? Hayır, sevgiden, şefkatten, bana kalırsa. Ve orada yine organımın sertleşip dikildiğini hissettim. Aynı şey ertesi gün öğleyin, dar geçitlerden geçerken Paul birden hastalanınca da oldu; bağırsakları bozulmuştu, korkunç acılar içinde kıvranıyordu. Ağrısını yatıştırma umuduyla onu kucağıma aldım ve bir kez daha sıcak karnımın aşağı tarafında aynı yarım kalan zevki duydum (bunun tamamlanabileceğini bilmeyecek kadar saftım; yirmi yedi yaşında, tutsaklıkta, rastlantıyla öğrenecektim!..). Zaten "yolculuğu" da bitiremedik ve bizi almaya gelen arabayla, bitkin ve utanmış, Marsilya'ya döndük.

Farkında olmadan eşcinselliğe eğilimli ve adanmış olduğum akla gelebilirdi. Hiç de değil! İzcilikte erkek oymaklarının yanı sıra her zaman bir kız oymağı da bulunur, bunun başları da kızlardan olurdu. İçlerinden biri, bana göre biraz irice ama tipik ve etkileyici bir profile sahip bir kız, son derece güzeldi ve beni büyülüyordu. Paul buna âşık olmuş; doğal olarak sırrını bana açtı. Geceleyin, çalı-çırpı atarak besledikleri büyük bir kamp ateşinin önünde, sevgilerini birbirlerine ilân etmişler. Alevler, aşklarının alevleri, karanlık göğe yükseliyormuş.

O andan sonra bu kıza onu seviyormuşum gözüyle baktım ve kendimi yoğun biçimde bu "dolaylı" sevgiye teslim ettim. İki genç daha sonra, savaş sırasında, Paul'ün babasının köyü olan Luynes'de –orada biz de yalnız başımıza ne mutlu tatiller geçirmiştik!– evlendiler. Dinî törende ben armonyuma geçtim ve kendimce doğaçlamadan bir şeyler çaldım. Ama o kızın güzelliği, profili, beni ömrüm boyunca etkiledi; evet, *ömür boyu* diyorum, nedeni anlaşılacaktır.

Bir yaz, babamın bir meslektaşı bize Bandol'deki villasının üst katını kiraladı. Babam Marsilya'da işinin başında kaldı, an-

nemle kızkardeşim ve ben Bandol'e yerleştik: Az sonra da alt kata babamın meslektaşının karısıyla iki kızı geldiler. Büyük kız Simone'u daha görür görmez çarpıldım: Paul'ün sevgilisiyle aynı güzellik, aynı profil, esmer, üstelik de daha çıtı pıtı ve sevimli: *tam* benim zevkime göre. İçimde şiddetli bir tutku doğdu. Onunla karşılaşmak için çeşit çeşit kurnazlıklar düşündüm: annelerimizin önünde bir sapını onun tuttuğu sepetin öteki sapını tutmak gibi; denizde göğüslerini ve karnını ellerimle tutarak kulaç atma dersleri vermek gibi; nihayet, onunla birlikte (ama annemin koştuğu şart gereği, küçük kardeşinin "gözetimi" altında) Bandol'den on kilometre uzaktaki Madrague sırtlarına gitmek gibi... Burası ayaklarımızın altında gıcırdayan kumlarla kaplı büyük bir tepelikti. Kıza duyduğum istekten eriyip bitiyordum. Bir gün, onu okşayacak cüreti gösteremesem bile (küçük kızkardeş bekçilik ediyordu, ama o olmasa bile herhalde böyle bir şeye kalkışamazdım!) hiç olmazsa göğüslerinin arasına avuç avuç kum dökebileceğimi fark ettim. Kum karnının üstünden akıp aşağıdaki tümseğe ulaşıyordu. O zaman Simone kalkıyor, bacaklarını açıp mayosunun apış arasını geriyor ve kumu yere akıtıyordu. Ben de, bir an için, yukarıda, o muhteşem çıplak bacakların arasındaki küçük siyah yapağıya ve özellikle cinsel organının pembe –siklamen pembesi– yarığına bir göz atmak fırsatını buluyordum.

Annem benim masum ama şiddetli tutkumun çabuk farkına vardı. Beni bir kenara çekip öğüt vermek cüretini de gösterdi: ben on sekizimde Simone ise tam on dokuz yaşındaydı; yaş farkından dolayı aramızda herhangi bir şey olabilmesi düşünülemezdi bile, çünkü ahlâka aykırı olurdu, "iyi görülmezdi"! Hem zaten ben henüz âşık olamayacak kadar gençtim!

Güneşin ortalığı kavurduğu bir gün, öğleden sonra, olanlar oldu. Simone'un Madrague taraflarında bir plajda olduğunu biliyordum. Yarış bisikletime binip tam onun yanına gitmek üzereydim ki annem kapıda belirdi: Nereye gidiyorsun? Bildiğini anlamıştım. Artık Simone'la buluşmak söz konusu olamazdı. Anlayamadığım ve egemen olamadığım bir tepkiyle, bir an bile duraksamadan, anneme *isteğime tam ters düşen yönü* gösterdim: "La Ciotat'ya gidiyorum!" Ve kuduzca bir öfke içinde pedallara

bastım; bisikletin üstünde, yoğun bir başkaldırı duygusuyla ağladığımı çok iyi hatırlıyorum.

O andan başlayarak, tecavüz olayı ("artık bir erkeksin oğlum!") ile Simone'un yasaklanması olayı belleğimde çakışıp tek bir anı oldu; sonra çocukluğumda ya da çocukluğumun üstüne yansıtılan başka bir anıda, annemin göğüslerini ve sarı bukleler altındaki beyaz ensesini görmemin bende uyandırdığı müstehcen tiksinme duygusuyla da birleşti: evet, müstehcendi bunlar. Ciğerime işlemiş bir kin, bir iğrenme vardı içimde: nasıl olur da benim arzularıma karşı böyle davranabilirdi? "O andan başlayarak" dedim; bilinçaltımda mutlaka böyleydi, ama bilincimde değil. Ancak çok sonraları, yediğim duygusal darbelerin iyi bilinen ard-etkilerini yaşarken, yani psikanalizim sırasında, bu olaylar, aralarındaki yakınlıklar ve yeniden düzenlenişleri hakkında açık bir görüş edinebildim.

Marsilya'daki zamanımız boyunca okul başarılarım devam etti. Sınıf birinciliği için iki kişi çekişiyorduk: ben ve çirkin suratlı, kaba yapılı, matematiği çok kuvvetli ("annemin arzusuna uygun olarak" ben bu alanda oldukça zayıftım), Vieilledent[1] adlı bir çocuk. Eski dişler / eski evler (Althusser, Alsace yöre ağzında *Alte-Häuser*, yani "eski evler" demektir), ne garip bir çift! Bir gün beni albay La Roque'un gençlik örgütüne yazdırmaya çalıştığını hatırlıyorum; ama ben yanaşmadım. Siyasal bilinç yüzünden değil, babam gibi, ne olur ne olmaz diye.

Matematikteki zayıflığımın acısını edebiyatta çıkarıyordum. Lise son sınıfımla ilgili çok canlı bir anım var; daha sonra, sanırım bu anıdan yola çıkarak, kendi ruhsal yapım hakkında önemli bazı noktaları kavrayabildim. Mösyö Richard adında esaslı bir edebiyat öğretmenimiz vardı; ince uzun boylu, oldukça narin ve hep hasta görünümlü, beyaz yüzlü, benim gibi ağır bir alnın altında ezilen, boğazından sürekli rahatsız olduğundan (o dönemde annemin, ve doğal olarak benim de, yaptığımız gibi) boynunu hep yün atkılarla sarılı tutan bir adamdı. Yumuşaklık ve kibarlık simgesiydi sanki; (şu anda, bu sözcükleri yazarken düşünüyorum da) besbelli o da, annemle benim karışımımızdan oluşan çifte imge gibi, her türlü madde ve beden ayartmalarından sıyrılmış arı bir ruhtu. Bilseniz nasıl bir sevgi,

[1] "Vieille dent": Fransızca "eski diş" demek. (Çev.)

coşku ve başarıyla bize tarihin büyük şair ve yazarlarını tanıtıyordu! Kendimi bütün bütün onunla özdeşleştirmiştim (her şey buna elverişliydi): yazısını taklit ediyor, sık kullandığı cümle ve deyişleri tekrarlıyordum; beğenilerini ve yargılarını benimsemiştim; hatta sesini ve o tatlı iniş-çıkışlı söyleyiş biçimini bile yansılamaya çalışıyordum; yazma ödevlerimde böylece ona kendi imgesini olduğu gibi geri yansıtıyordum. Benim olumlu yönlerimin hemen farkına vardı. Tam olarak hangileri? Gerçi iyi bir öğrenci olduğum su götürmezdi; çok duyarlı, sürekli olarak "iyi yapmak" kaygısıyla çırpınan bir gençtim. Ama sonradan, işin çok başka olduğunu anladım.

İlkin onunla bu söylediğim nedenlerden dolayı özdeşleşmiştim: kendi imgeme, anneminkine, ve onun da ötesinde ölü amca Louis'in imgesine bağlı nedenler. Beni daha sonra, ailemden, hatta annemden bile habersiz, Ulm sokağındaki Yüksek Öğretmen Okulu'nun giriş sınavlarına hazırlanmaya ikna eden de Mösyö Richard olmuştu. Gerçekte onun, sevdiğim ve beni seven o annenin olumlu bir imgesini temsil ettiğini anladım; annemin arzularına uygun olan, fakat "itici" varlığının bana yasak ettiği manevî "kaynaşmayı", bir-olmayı, yaşama geçirebileceğim gerçek bir kişiydi o.

Ama uzun süre (hatta psikanalizimin başlangıcında bile) inandım ki, onu iyi bir baba gibi görüp sevgi dolu uysal oğul rolü oynamamın asıl nedeni, bu vesileyle ona karşı aynı zamanda "babanın babası" rolünü de oynuyor olmamdı; bu formül bana uzun zaman çok çekici ve duygusal özelliklerimi açıklayıcı görünmüştür. Var olmayan bir babayla ilişkilerimi, kendime hayalî bir baba uydurmak, ama ona karşı da kendi babasıymışım gibi davranmak suretiyle –oldukça aykırı biçimde de olsa– düzene koymaktı yaptığım.

Gerçekten de daha birçok vesileyle aynı duygusal durum ve izlenim içine düştüğüm; hocalarımı hocalarıymışım gibi gördüğüm; onlara her şeyi öğretmekle görevli olmasam bile hiç olmazsa her yaptıkları üstüme vazifeymiş gibi davrandığım oldu. Sanki içimde, babamın –özellikle anneme ve kızkardeşime karşı– davranışlarını denetlemek, gözetlemek, yerine göre engellemek, hatta düpedüz yönetmek zorunda olduğuma dair kesin bir duygu vardı.

Ne yazık ki, belli bir düzeyde doğru olan bu güzel yapının tek yanlı olduğu çok geçmeden ortaya çıktı. Bunu kurarken en önemli ögeyi gözden kaçırmış olduğumu, oldukça geç de olsa, anladım: benim *yapmacıklarımdı* bu öge, yani öğretmenimin ses, yazı ve hareketlerinin taklidi, deyiş ve tiklerinin benimsenmesi; bunlar bana onun üzerinde etki gücü sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda kendim için bir varolma yolu da oluşturuyordu. Kısacası, *temel bir sahtekârlıktı* bu tutum; bedenimin, dolayısıyla cinsiyetimin var olmayışını böyle, "olamadığımı *görünerek*", ödünlüyordum. O zaman (ama ne kadar geç!) benim de, tıpkı bir "beleşçinin" (babam) stadyuma bedava girmek için hileye başvurması gibi yapmacıklar kullanmamın yalnızca öğretmenimi *baştan çıkarmak* ve bu yolla ona kendimi sevdirmek için olduğunu anladım. Bu ne anlama geliyor, açıklayayım: Kendime özgü bir varlığım, sahici bir varoluşum olmadığından; duyusuz sanacak derecede kendimden şüphe ettiğimden, ve bu yüzden kendimi kiminle olursa olsun duygusal ilişki sürdürmeye yeteneksiz hissettiğimden, var olabilmek için *kendimi sevdirmekten* başka çare göremiyordum; sevmek içinse (çünkü sevilmeyi çağıran sevmektir), baştan çıkarma ve sahtekârlık gibi yapmacıklardan (artifices) yararlanmak durumuna düşüyordum. Yapmacıkların dolambacından baştan çıkarmaya, ve sonunda sahtekârlığa varıyordum.

Gerçek olarak var olmadığım için, yaşamda ben yapmacık bir varlıktan, bir hiçten ibarettim; sevmeye ve sevilmeye, ancak beni sevmelerini istediğim ve baştan çıkarmak suretiyle sevmeye kalkıştığım kimselerden ödünç aldığım yapmacıklar ve sahtelikler yoluyla ulaşabilen bir ölüydüm.

Demek ki kendime kalırsa ben, bilinçli olarak kaslarını devindirip düzenlemekte becerikli olmakla birlikte, özellikle başkalarını, en azından beni sevmelerini istediğim kimseleri, baştan çıkarıp yönlendirmekte bilinçsizce ve şeytanca ustalık gösteren bir yaratıktan başka bir şey değildim. Bu yapmacıklı sevgiye karşılık onlardan, varlığımın tanınmasını bekliyordum; örtük olarak hep içimde yatan, ancak baştan çıkarma girişimlerim sonuçsuz kaldığında bilincime çıkan bir bunaltı içinde, benim için sürekli ve ürkünç bir kuşku konusu olan varoluşumu gerçek kılmaları gerekiyordu.

Bu içsel itkinin "doğruluğunu" ancak çok yakın bir geçmişte, şimdi anlatacağım garip olay üzerine düşünürken, fark ettim. Öğretmenlerim tarafından parlak bir entelektüel geleceğe aday gösterilen çok iyi bir öğrenciydim. İlkokul öğretmenim vaktiyle beni devlet bursları için açılan sınavlara sokmuştu ve ilk sıralarda kazanacağımı düşünüyordu. Oysa güçlükle sonuncular arasına girebildim. Büyük bir şaşkınlık! Lisede de, Mösyö Richard'la bütün öteki öğretmenlerim, her biri kendi dalında, beni Genel Devlet Sınavına soktular; aynı şey lise sonda da tekrarlandı. Oysa bunların hiçbirinde ben, apaçık –yani öğretmenlerim tarafından teslim edilen– üstünlüklerime karşın, dereceye giremedim. Gene herkeste bir şaşkınlık! Bu hayal kırıklığı yaratan sonuçları şimdi ancak şu nedene bağlıyorum: öğretmenlerimle öylesine özdeşleşme, dolayısıyla baştan çıkarma ilişkileri geliştirmeyi başarmıştım ki, istemeyerek benim gerçek değerim konusunda yanılgıya düşmüşlerdi.

Onlar karşısında "babanın babası", daha doğrusu "ananın babası" rolünü benimsediğimden, başka deyişle kendi kişiliklerini ve davranışlarını yansılama yoluyla onları tam anlamıyla baştan çıkardığımdan, bende kendilerini görüp tanımışlardı ve gerek kafalarında kendileri hakkında oluşturmuş oldukları imgeyi, gerek kendi bilinçsiz özlem ve umutlarıyla ilgili fikirleri bana yansıtmışlardı. Baştan çıkarma olanağı bulamadığım sınav kurullarının karşısına çıkar çıkmaz düştüğüm başarısızlık bundan ileri geliyordu! Bu durumda, *ad hominem* (adamına göre) nitelikte olan ve ancak hocalarıma farkına vardırmadan kabul ettirdiğim baştan çıkarma ilişkileri içinde iş gören bütün yapmacıklarım artık iş görmez oluyor ve başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Tabiî, sonuç felâket! "Anlamak için zaman gerektiğini" anlamadığımdan, bu beni uzun zaman rahatsız etti.

IX

Bankası babamı Lyon'a atadığında, bu hepimiz için bir değişiklik, annem için yeni bir sürgün ve işkence, benim için de Parc lisesinin Yüksek Öğretmen Okulu sınavlarına hazırlık sınıfına kaydolma demek oldu.

Hazırlık üç, hatta dört yıl sürüyordu. Küçükler "hypokhâgne", ötekiler "khâgne"[1] sınıflarına konuyordu.

Burada tam anlamıyla kaybolup gittim. Kimseyi tanımıyordum. Karşımda okula ilişkin her konuda pişmiş, türlü numara bilen deneyimli gençler vardı; ortak geleneklerine göre kutlamalar yapıyorlar, önceki dönemlerde sınavı kazanmış olan "eskilere" (bu taşra kentinde kırk yılda bir çıkardı bunu başaran) neredeyse tapıyorlardı. Önümde yaşanması çok güç bir yalnızlık dönemi açılıyordu; *hiç ama hiçbir şey bilmediğim*, başıma her şeyin gelebileceği ve kimseden yardım da göremeyeceğim kanısı bu güçlüğü daha da arttırıyordu.

O sıralar (aşağıda sözünü edeceğim Guitton'un öğütü üzerine) bir tür günlük tutmaya başlamıştım; orada her güne ilişkin sayfamı "güç istemi"ne yakararak açıyordum. Bir yerlerden aklımda kalmış olan bu formül, içinde bulunduğum boşluktan çıkmak ve doğanın yerini alamayan boş bir iradeye dayanarak kendi varlığımı ortaya koymak yolunda alınmış bir karar işlevi görüyordu benim için. Bunun yanı sıra günlükte Simone'a yönelik, ama hiçbir zaman kendisine iletme cüretini gösteremediğim uzun "ilân-ı aşklar" da vardı. Simone'a hiç olmazsa bir şiir kitabı (içine tek sözcük bile yazmadan) gönderip gönderemeyeceğimi sorduğumda, tek umudum olan teyzem, "Öyle şey olmaz!" yanıtını vermişti.

Beni şaşkınlığa düşüren ilk öğretmen Jean Guitton oldu. Otuz yaşındaydı, Yüksek Öğretmen'den yeni çıkmıştı, küçük ve sıska bir bedende kocaman bir kafa ("Roma'nın –yani Sa-

[1] Liselerde mezuniyetin ardından "Grandes Ecoles" giriş sınavlarına hazırlık amacıyla açılan özel sınıflara "khâgne" (cagne) adı veriliyor. "Hypokhâgne": alt-khâgne. (Ç)

int-Pierre bazilikasının– kubbesi") taşıyordu. Üstünden iyilik, zekâ ve tatlı dillilik akıyordu, ama hep açıklarımızı yakalayan bir tür muzipliği de vardı. J. Chevalier, kardinal Newman ve kardinal Mercier'nin çömezi olarak koyu bir Hıristiyandı; felsefe dersi olarak bize, Hıristiyanlığın çeşitli "zihniyetlerle" karşılaşıp boy ölçüştüğünü ve bunları kendi tarihine alıp kaydettiğini açıklardı. Zaten daha sonra papa XXIII. Jean'ın ve VI. Paul'ün özel danışmanlığı görevlerinde bulunacaktı. Hélène'le beni birer "aziz" gibi görürdü; Hélène'in ölümü üzerine Jean Dutourd'un yazdığı makaleden sonra, televizyonda bir yayını kesip bana olan tüm güvenini koruduğunu ve en kötü sınamalarda bile hep benim yanımda olacağını açıkça bildirerek, bunu kanıtladı da. O zaman yalnızca bir *medenî cesaret davranışı* olan bu tepki için kendisine sonsuz bir gönül borcu duyuyorum.

Derslere başladıktan sonra çok geçmeden bize şimdi unuttuğum bir konuda bir "dissertation" ödevi verdi. Ben "fikir yazısı yazmayı" bilmiyordum, zaten felsefeden de fazla çakmıyordum (Marsilya'daki öğretmenimiz pek nitelikli değildi). Lamartinevari bir "kompozisyona" daldım: duygusal, lirik yakınmalar, ah-vahlar, usyürütme yok, kesinlik ve açık-seçiklik hak getire. 20 üzerinden 7 gibi sertçe bir notla, duruma uygun kısa yorumlar geldi: "*Hiç olmamış.*" Beni karanlıklara gömen bu ilk değerlendirmeyle sanki yıkıldım, çöktüm.

Bunun ardından ilk yazma sınavı geldi. Bütün kıdemlilerin, bin türlü numara bilen eski kurtların derslerden sonra kendi aralarında çalıştıkları büyük etüt salonunda yazıyorduk. Guitton "*Gerçek ve Kurmaca*" diye bir konu vermişti. Bütün çabamı harcayarak beynimden birkaç bulanık kavram çıkarmaya çalıştım, ama boşunaydı; gene kendimi mahvolmuş hissetmeye başlamıştım ki eskilerden biri elinde birkaç yaprak kâğıtla yanıma yaklaştı: "Al şunu, işine yarar; zaten konu aynı."

Gerçekten de Guitton aynı konuyu geçen yıl da vermişti ve arkadaş muziplik olsun diye bana Guitton'un kendi eliyle düzelttiği bir ödevi sunuyordu. Utançtan yerin dibine battım, ama umutsuzluğum ağır bastı. Söyleneni ikiletmedim, hocanın düzelttiği ödevi aldım ve ana noktalarını (bölümler, konuları ve sonuç) korumakla birlikte iyi-kötü kendi tarzıma –yani o zamana dek Guitton'un tarzından, yazısı dahil, kapmış olduğum

özelliklere– uygun olarak yeniden yazdım. Guitton sınıfta kâğıtları dağıtırken şaşkınlığını da gizlemeden beni övgülere boğdu: bu kadar kısa zamanda bu kadar ilerlemeyi nasıl başarabilmiştim! 20 üzerinden 17 ile sınıf birincisiydim.

Neyse. Kendi gözümde ben düpedüz Guitton'un düzeltmiş olduğu ödevi kopya etmiştim; hile yapmış, otlakçılık etmiş, onun yapıtını yağmalamıştım: öğretmenin gözüne girmek için başvurulabilecek en son yapmacık ve sahtecilik. Utanıyordum: bunu fark etmemiş olamazdı! Bana tuzak kuruyor olmasındı sakın? Her şeyi anladığını, ama beni kırmamak için açığa vurmadığını sanıyordum. Ama çok uzun zaman, belki otuz yıl sonra bana bu ödevden tekrar ve hayranlıkla söz ettiği, ve ben de gerçeği söylediğim zaman çok daha fazla şaşırdı. Benim sahtekârlığım aklının köşesinden bile geçmemişti ve hâlâ inanmak istemiyordu!

Ben demedim miydim, hiçbir hoca kendi imgesinin kendisine geri yansıtılmasından hoşnut kalmamazlık etmez ve, herhalde seçkin bir öğrencide kendini görmekten duyduğu bilinçli / bilinçsiz hazzın etkisiyle, çoğu kez bunun farkına bile varmaz...

Peki, bu olay bana nasıl bir yarar sağladı? Elbette yine sınıf birincisi olmak, küçük arkadaşlarımın –ama daha önemlisi, kıdemlilerin– gözünde saygınlaşmak, ve sınıfça benimsenmek gibi yararlar elde ettim. Ama ne pahasına? O zamandan beri vicdanımı hep rahatsız eden bir sahtekârlık pahasına. Öteden beri var olmayı ancak yapmacıklar, kendime yabancı ödünçlemeler pahasına başarabildiğim kuşkusunu taşıyordum. Ama bu kez, hiç olmazsa kendi ustalığımın ürünü diye kabullenebileceğim bir yapmacık değildi söz konusu olan; düpedüz *sahtekârlık* ve *hırsızlık* vardı ortada; bu da açıkça gösteriyordu ki, ben ancak gerçek yaradılışım hakkında insanları aldatarak; hiç sıkılmadan hocamın –yani tavlıyormuş gibi yapmak üzere karşısına çıkmak istediğim başka bir kişinin– düşüncelerini, akıl yürütmelerini ifade biçimlerine varıncaya dek çalarak, var olabiliyordum. Suçluluk duygusu işe karışınca, insanın kendi gözünde var-olmayışı teknik bir sorun olmaktan çıkıp ahlâksal bir sorun oluyor. Bu olaydan sonra artık kendimi yalnızca var-olmayan gibi değil, aynı zamanda *var-olmamaktan suçlu* gibi de hisseder oldum.

Doğal olarak durumdan yarar da sağladım. Guitton beni ötekilerden ayırmıştı ve o günden sonra bana karşı kardeşçe bir hayranlığa dayanan temiz bir sevgi besledi. Onun *alter-ego*'su olmuştum artık. Bununla da kalmadı, kendi çalışmalarını bana açtı, hatta beni Paris'e bile götürdü; orada, rahibelerden oluşan bir dinleyici kitlesi önünde, (Ravaisson'un da yardımıyla) materyalizmi felsefî açıdan çürütmek durumunda kaldım. Benim sunuşumu biraz kuru bulan Guitton benden sonra aynı konuyu tekrar ele aldı.

Ne olursa olsun, büyük filozof değilse bile harika bir eğitimci olan Jean Guitton'dan, daha sonraki başarılarımda büyük yer tutan, üniversite yaşamına özgü iki büyük beceri öğrendim: önce oldukça açık-seçik yazma becerisi; sonra da hangi konuda olursa olsun, a-priori olarak ve boşlukta çıkarımlar yapıyormuş gibi kolayca, tutarlı ve inandırıcı bir "dissertation"[1] toparlayıp kaleme alma sanatı (sanat: işte bir yapmacık daha). Yüksek Öğretmen giriş ve sonra da felsefeden "agrégation"[2] sınavlarında başarılı olduysam bunu kuşkusuz Guitton'a borçluyum. Çünkü bana keyfî ve sıradan birtakım yapmacıkları değil, (bir sürü emek sarf ederek kendi başıma yaratmaya gerek kalmaksızın) tam Üniversite'nin en yüksek düzeyinde kendimi göstermeme yarayacak özel yapmacıkları tanıtıp kazandırmıştı.

O andan başlayarak Üniversite hakkında da kendi hakkımda olduğu gibi, pek ahım-şahım ve saygıya değer fikirler beslemez olduğum açıktır; bunlar hiç aklımdan çıkmadı ve, anlaşılacağı gibi, bana hem zararlı hem de yararlı oldular.

Guitton, Lyon'da bir yıl kaldı; yerine Mösyö Labannière adında birinin geleceğini söyleyerek ayrıldı. Ertesi yıl Jean Lacroix'nın geldiğini gördük. Guitton giderayak bize bir kıvırtma daha yapmıştı.

Katolik, "kişiselci" (personnaliste), Emmanuel Mounier'nin dostu, felsefe tarihini çok iyi bilen bir filozof ve son derece dürüst bir adam olan Jean Lacroix ile de, Guitton'dan edindiğim yapmacıkları kullanarak durumu idare ettim; felsefeden hep birinci oluyordum gerçi, ama onun sayesinde bu alanda sahiden

[1] *Dissertation*: Bilimsel yazı, bilimsel inceleme. (Yayıncı)
[2] *Agrégation*: Doçentlik sınavı. (Yayıncı)

bir şeyler öğrenmeye de başladım. Lacroix, Lyon'un en kapalı burjuva çevrelerinden bir kızla evliydi; kızın ailesi onu şeytan gibi görüyor ve bunu ona hissettiriyordu; damatları kendilerine denk bir toplumsal düzeyde değildi çünkü, ve onların gerici fikirlerini de paylaşmıyordu. Lacroix özellikle Lyon gibi bir yerde dayanılması hiç kuşkusuz çok yıpratıcı olan bu dışlanma ortamı içinde, büyük yüreklilik gösterdi, Direnme hareketine katıldı, ve savaştan sonra da bütün yüce ve haklı davaların destekçisi oldu.

Fakat Lyon "khâgne"ındaki en şaşırtıcı adam, sevildiği için bazan "Hours Baba" diye çağırılan tarih öğretmeni Joseph Hours'du. Guitton'dan bütün kalbiyle nefret eder; onun erkek değil kadın, daha da beteri bir "ana" olduğunu söylerdi. Vay anam! Kısa boylu, kamburca, suratı ve bıyığıyla Laval'e benzeyen baba Hours politikayla çok yakından ilgiliydi. Georges Bidault'yla birlikte *L'Aube* gazetesinin kurucusuydu ve, inanmış bir Katolik olduğu halde jakoben ve tabiî gallikan[1] tutumlar benimseyip, mayasında hâlâ Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun mirasını gördüğü Avrupacı partilerin ultramontanizmine şiddetle karşı olmak gibi garip bir özelliği vardı. Yüksek sesle, hem de sınıfta, bizi Fransa'nın siyasal durumu hakkında aydınlatmaktan hiç çekinmez, evine ziyarete gittiğimizde ise (ben de yavaş yavaş bu ayrıcalığı elde ettim) daha da ileri giderdi. 1937'de bana şöyle dediğini hatırlıyorum: "Fransız burjuvazisi Halk Cephesine öyle bir kin besliyor ki, şimdiden Hitler'i ona yeğliyor. Hitler saldıracak, o zaman Fransız burjuvazisi Halk Cephesinden kurtulmak için yenilgiyi seçecek." Burada bu cümleyle yetiniyorum, ama bu görüş toplumsal ve siyasal güçlerin durumunun, ayrıca tutum ve davranışlarını dikkatle gözlediği politikacıların kişilik ve kariyerlerinin ayrıntılı bir analizine dayanıyordu. Örneğin Maurice Thorez'i özellikle ayırdedip en iyilerin arasında sayıyordu; umutlarını tuzu kurulara değil "Fransa halkına" bağlıyordu ve bu halkın –herhalde Michelet'nin çizgisinde– küçük bir *Tarih*'ini bile yazmıştı. Politikanın

[1] *Gallicanisme*: (Gallia: Fransa; "Fransacılık") Fransa Kilisesinin Vatikan'dan olabildiğince bağımsız ve özerk olmasını savunan görüş. Bunun karşıtı: Ultramontanisme: ("Dağların öte yanı", İtalya) Vatikan'ın bütün Katolik kiliseleri üzerinde mutlak yetkeye sahip olmasını savunan görüş. (Çev.)

ne olduğu ve nelerin çevresinde döndüğü konusundaki ilk görüşlerim, ayrıca komünizm –ki benim için o zaman Maurice Thorez demekti– hakkındaki ilk bilgilerim hep "Hours Baba"dandır. Gerek dış görünümü gerek sürekli homurdanmalarıyla, bana büyükbabamı hatırlatan bir şeyler vardı onda. Büyükbabam da o sıralarda, büyükannemi Larochemillay'de daha yirmi yıl için tek başına bırakarak, bu dünyadan göçtü.

İşte o sıralarda, tek başıma tasarlamış olduğum büyük bir projeyi gerçekleştirmeye giriştim. Kilise o günlerde sosyalizmin gelişmesine yanıt olmak üzere, "Katolik Eylem Hareketleri" diye bir girişim başlatmıştı. Bütünlük içinde tek bir hareket değil, çeşitli "sosyo-profesyonel" kesim ya da katmanlar için ayrı ayrı uzmanlaşmış hareketler söz konusuydu: köylüler için Hıristiyan Tarımcı Gençlik (JAC), işçiler için Hıristiyan Emekçi Gençlik (JOC), öğrenciler için Hıristiyan Öğrenci Gençlik (JEC) gibi. Lyon Parc lisesinde hiçbir JEC kulübü ya da çevresi yoktu. Bunu kurmayı kafama koydum ve bir rehber rahip aramaya koyuldum: böyle bir şey rahipsiz olmazdı. Kimden aldığımı şimdi hatırlamadığım bilgilere dayanarak bir gün Fourvière'e kadar çıktım ve genç bir Cizvit rahibinin kapısını çaldım. Zayıf, uzun boylu ve kocaman düz burunlu bir adam olan peder Varillon önerimi kabul etti ve o günden sonra toplantılarımıza katılmaya başladı. Bu toplantılar en başta yukarı sınıflardaki, dolayısıyla bizim sınıflardaki öğrencileri bir araya getiriyordu. Burada da gene sorumluluk almış oluyordum, ama bu kez *tek başıma* yapıyordum bunu. "Güç istemi"! Zaman zaman Lyon'dan yüz kilometre uzaktaki Dombes'da, küçük göllerin arasında, Trappe tarikatına ait bir manastırda inzivaya çekiliyorduk. Konuşmaya yetkili –aman ne geveze!– tek keşiş tarafından karşılanıp, sessizlik içinde mum ve eski sabun kokan geniş binalara giriyor, hücrelerde uyuyor, ve gece birkaç kez ayinlere katılmak için çan sesleriyle uyandırılıyorduk. Kendilerini bedensel arılığa, el işlerine ve sessizliğe adamış olan keşişlerin yaşamı beni büyülüyordu. Bu üçlü adanmışlık bana da oldukça uygundu. Daha sonra da, bütün çözülmez sorunlarıma kesin çözüm olmak üzere manastıra çekilmek düşüncesi sık sık aklıma gelmiştir. Adsızlığın, bilinmezliğin içinde yitip gitmek: bu benim tek gerçeğimdi; hep de öyle kaldı, hatta bana dehşetli acı

çektiren bugünkü tanınmışlığıma karşın ve inat, şimdi bile öyledir. Manastırdayken kendi kulüp toplantılarımızı da sürdürüyorduk; "içe-dönüş"ün erdemleri üstüne küçük bir konuşma yapmakla görevlendirildiğimi hatırlıyorum. Bu konuşmama öylesine ölçülü bir coşku, "kaynaşıp bir-olma" özlemi ve Tanrı sevgisi koymuş olmalıyım ki, heyecanım bütün arkadaşlarımı da sardı. İlk kez, bulaşıcı bir tür "belâgat" sahibi olduğumu keşfettim; ama bunu yürütmek için de hemen başka bir tür yapmacığa başvuruyordum: söyleyiş ritmimde aşırılık, aşırı duygusallık, denetimli bir heyecan; sanki bunların bulaşma yoluyla paylaşılmasını sağlamak istiyordum. Hep o nostaljik "kaynaşma" özlemi. Sanki dediklerime inanmak ve karşımdakini de inandırmak için hep "üste vermek", sözlerimde ve heyecanlarımda vurulacak hedeften yukarıya nişan almak zorundaymışım gibi. Bu açık arttırmaya girerken, dinleyicilerimi etkilemek –ama asıl kendi dediklerime kendim inanmak– için, benim de onlar gibi aşırı heyecan göstermem, ağlamam, gözyaşı dökmem gerekliymiş gibi. Bu garip eğilimin anlamını neden sonra kavrayabildim. Çok sevdiğim bir hanım dostumun bir sözü üzerine önce telâşa kapıldım; "Abarttığın zaman hoşuma gitmiyor" demişti (elbette her şeyden önce kendisiyle ilişkimi kastediyordu); gerçekten de o zaman onu aşırı bir "kaynaşma" özlemiyle seviyordum ve bunun bal gibi farkına varmıştı. Kendim hakkında kesin bir gerçeği dile getiren ve sırası gelince tekrar konu edeceğim bir başka sözü de gene bu keskin görüşlü dosttan duydum: "Sende beğenmediğim yan, ne pahasına olursa olsun kendini yok etmek istemen." Abartma isteminin, ya da paranoyak istemin diyelim, intihar istemiyle bir ve aynı şey olduğunu o zaman anlamamıştım.

Temmuz-ağustos 1939'da Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavını kazandım, eylülde askere alındım; okuluma ancak altı yıl sonra, Ekim 1945'te girebilecektim.

X

Issoire'daki mekkâreli topçu sınıfına mensup bir öğrenci-yedek subay birliğine tertip edilmiştim. Fransız ordusunun o hüzünlü yedek birliklerini, seferberlik gereği el konulmuş ağır çeki hayvanlarını, gece nöbetlerini, ahırlarını tanıdım; kapkara, çıtı pıtı ve o bilinen profile sahip harika bir kız bir gece benimle samanların üzerinde yatmak için çok uğraştı, ama tabiî ben hiç yüz vermedim. Dandik başçavuş Courbon de Casteljaloux'nun neşeli serüvenlerini yaşadık, çok iyi dostlar edindim, ama ne yazık ki yalnızca biri sağ kaldı.

"Matrak savaş"[1] süresince eğitim devam ettiğinden, 1940 baharına kadar Issoire'da kaldık. Guitton, Clermont'da, genel kurmaydaydı ve ara sıra beni görmeye geliyordu. Savaştan çok korkuyordum; ölmekten değil de *yaralanmaktan* ödüm kopuyordu, ve hâlâ dindar olduğumdan huzur içinde uyuyabilmek için bir yakarma yöntemi bulmuştum: "Tanrım, senin istediğin olsun!"

1940 Mayısında hava kuvvetleri için gönüllüler istendi. Ben yokum. Çok tehlikeli (zaten Louis amcam da uçakta ölmüştü). Daha önce de söyledim, dövüş denince paniğe kapılıyordum; yaralanmayı, yani nazik bedenimin *hasara uğramasını*, göze almak düşüncesi beni yıldırıyordu. Arkadaşlarımın hepsi bu serüvene katılıp gittiler, gene yalnız kaldım. Seçimimi yapmıştım... Bir süre sonra, bilmem neden, bu havacılık tehdidi yine ortaya çıktı. Bu kez hastalanmış *gibi yaptım* ve doktorun vizitesinden önce termometremi kuvvetle bacağıma sürterek ateşimi yüksek göstermeye çalıştım. Bir utanç verici hile daha... Ama sanırım gereksizmiş. Doktor vizitesini yaptı ve beni seçmedi.

Bu sırada babam da, yanında pek mutlu olduğu ağır toplarla, Alp dağlarında, Menton'un yukarılarında görevlendirilmişti: ama bu kez beton kubbeler altındaydı kâfir! Subayların özel

[1] *"Drôle de guerre"*: Savaşın başlarındaki, henüz saldırıların başlamadığı, iki tarafın cephelerde ve siperlerde birbirini kolladığı bekleme dönemi. (Çev.)

kantininde yiyip içip keyfine bakıyordu. Zaman zaman bir İtalyan limanına birkaç obüs sallandığı oluyordu gerçi, ama bunun pek ciddiye alınacak yanı yoktu.

Annem, Lyon'dan ayrılıp Morvan'daki büyükannesinin yanına gitti. Sonunda yalnız kalabilmişti! O zaman yaşamında harika bir değişiklik meydana geldi. Belediyede sekreter oldu ve 1940 bozgununun daha da arttırdığı çeşitli yerel sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Görevini, hiç hasta filân da olmadan, hayran olunacak bir başarıyla yaptı. Kocasının yetkesi altında değildi artık; istediğini yapabiliyordu; mutluluğu tadıyordu sonunda ve bütün hastalıkları uçup gitmişti.

Şimdi yattığı klinikte kendisini ziyaret ettiğimde beni güçlükle tanıyabiliyor, ama çok mutlu olduğunu söylüyor; ileri yaşına karşın sağlığı yerinde; Madam Althusser diye çağırılmayı kabul etmiyor. O artık, kızlık adıyla, *Lucienne Berger*'dir; aksini duymak bile istemiyor. Sorun çözülmüş, ama altmış yıl gecikmeyle!..

Mart-nisan 1940'ta bizi Vannes'a gönderdiler, eğitim de hızlandı. Bir final sınavı yapıldı, doğal olarak ben sonuncu oldum. Birinci, halen oldukça hasta olan peder Dubarle idi. Bu yazdıklarımı okumak fırsatını bulursa bilsin ki kendisini hiç unutmadım ve Hegel üstüne yazdığı güzel kitapları da okudum.

Alman kuvvetleri yıldırım gibi yaklaşıyordu. Paul Reynaud, "Bröton siperlerinde" dövüşüleceğini bildirmişti, ama kentler birbiri ardından "açık kent" ilân edildi; bunların arasında Vannes da vardı. Subaylarımız alçak ve hain general Lebleu'nün komutasındaydı; bu adam, "komünist" olduğumuz ya da olabileceğimiz korkusuyla, aşağı çığırı –Nantes yöresi– henüz işgal edilmemiş olan Loire nehrine doğru hareket edip Güneye geçmemize engel oldu. Bizi *kendi korumamız altında* kışlalarımızda kapalı tuttu, Almanlar tanklarıyla çıkageldiklerinde bile bırakmadı: "Görev yerlerinizi terk ederseniz kaçak sayılır ve kurşuna dizilirsiniz!"

Bize kurnazca sekiz gün, on beş gün, sonra da bir ay içinde serbest bırakılacağımızı söyleyen Almanlar ise, savuşacak olursak ailelerimize misilleme yapma tehdidinde bulunuyorlardı. Tam üç ay, doğru dürüst korunmayan Fransız kamplarından kaçmak için bir sürü fırsatımız oldu: ikmal kamyonları ve Kı-

zılhaç araçları buralara serbestçe giriyor ve bize kamptan kaçmak için yardım öneriyorlardı. Ama fazla saftık biz: Hiç Kızılhaç örtüsü altında firar edilir miydi? Kendim için diyebilirim ki, cesaret edemedim; ama bu durumda olan da yalnız ben değildim.

Sonunda, hayvan vagonlarından oluşan uzun katar bizi dört gün dört gecelik bir yolculuktan sonra Kuzey Almanya'da Sandbostel'e getirdi; burası kum ve çalılıklarla kaplı geniş bir kamptı. İlk kez orada, elektrikli dikenli tellerin ardında, bitkin, çökmüş, gittikçe bastıran soğukta neredeyse çıplak, canlı cenaze gibi Rus tutsakları gördük; bir parça ekmek için yalvarıyorlardı, biz de kendi cılız tayınlarımızdan kesip tellerin üstünden onlara atıyorduk.

Brive'li genç bir öğrenci yol boyunca bana arkadaşlık etti. Çişimizi aynı şişeye yapıyorduk. O zaman benim tek dostumdu. Bana, lisenin yanındaki bahçelerde geçen akıl almaz karı-kız öyküleri anlatıyordu. Özellikle bir tanesi beni öyle heyecanlandırdı ki gözlerimden yaş geldi: "Kızların kıçına arkadan, habersizce, şööyle bir el attık mı, tamamdı! Derken bir gün, kıçına elimi attığım kız dönüp de alınmış gibi sitemli bir edayla şöyle demez mi: 'Ah, beni seviyordunuz da neden daha önce söylemediniz?'..."

Birkaç öğrenci arkadaşımla ben, hemen hepsi Normandiyalı köylüler olan üç yüz başka Fransız tutsakla birlikte, Luftwaffe'ye ait dev gibi bir şantiyeye gönderildik; bizim sırtımızdan küplerini dolduran özel şirketler burayı teslim almışlar, büyük yeraltı benzin depoları inşa ediyorlardı. Orada, tutsakların aralarındaki kardeşliğe karşın, çok güç bir yıl geçirdik. Açlıktan geberiyorduk. En keskin soğuklarda (o yıl ısının eksi 40'a kadar düştüğü olmuştu) ağır çalışmalara zorlandık. Ancak akşamları, sobalarını turba kalıplarıyla kızdırdığımız geniş yatakhanelerin ve tahta barakaların yoğun sıcağı içinde, biraz soluklanabiliyorduk. Pazarları, (yaşasın!) dinlenmeye ve üstüne salça dökülmüş bir parça ete hak kazanıyorduk.

Öğrenci arkadaşlarımın hepsi burada verem olup Fransa'ya geri gönderildiler; ben gene yalnız kaldım. Kendi hesabıma ben iyi dayandım. Birlikte çalıştığım Normandiyalı köylüleri seviyordum. İçlerinden bazıları yaradılışları gereği kendilerini tuta-

mayıp, "Şöh"lere Fransa'da nasıl çalışıldığını göstermek için aşırı gayretkeşlik ediyorlardı. Biz öğrenciler ise olabildiğince az çaba harcıyor, bu yüzden Norman yurttaşlarımız tarafından iyi gözle görülmüyorduk. Bizi "sabotaj" yapmakla suçladıkları bile oluyordu!

Orada olağanüstü adamlar tanıdım. Hele *L'Est Républicain*'in büyük gazetecisi bir Sacha Simon vardı ki, beni şapşallaştıran seks hikâyeleri anlatıyordu. Kalabalık bir yemekte, masa örtüsünün altından iki kadına birden mastürbasyon yapmış; "Çok kolay," diyordu, "zaten kadınlar buna dünden razıdır!" Sonraları daha birçok böyle öykü dinledim. "Özellikle uluslararası bürokraside görevli bir hanım dostumun serüvenleri ilginçti. Hayatta bir tek tutkusu varmış bunun: masa örtüsünün altından Kızılordunun yüksek rütbeli subaylarının "belini getirmek"! Hatta içlerinden birisi aşırı heyecana dayanamayıp enfarktüsten gitmiş!.. O zamandan beri bu hanım Cumhurbaşkanlarının büyük çoğunluğuyla birçok piskopos ve kardinale de aynı "reçeteyi" uygulamış. Son hedefi de Papa idi, ama sanırım buna henüz ulaşamamıştı!" Anlatırken bir gülüyor, bir gülüyordu ki!..

Bir gün hastalandım, böbreklerimdendi sanırım; ve kampımızın, daha sonra merkez kampta da karşılaşacağım Fransız doktoru teğmen Zeghers'in kararıyla, rahat bir Alman ambulansı beni bir günlük yolculuktan sonra kamp hastanesine nakledince çok şaşırdım. Orada sekiz gün kaldıktan sonra adı geçen kampa verildim: Schleswig, stalag XA. Sıfırlarla dolu olan numaram 70670'ti, ve bana yakışıyordu. Orada da ağır işlerde, kömür vagonlarının boşaltılmasında filân çalışmak zorunda kaldım.

Kuvvet kullanımı gerektiren bu işlerde kendimi hiç de rahatsız hissetmiyordum; köylü yoldaşlarımla kardeşlik içinde bir arada bulunmak beni mutlu ediyordu; çocukluğumdan beri tanıdık bir çevreydi bu.

Kampta, en önce geldikleri için bütün servislere el koymuş olan Polonyalı gruplar da vardı; bunlar 1939'da "ihanet etmiş" olan Fransızlara hiç de iyi gözle bakmıyorlardı. Ayrıca tombul Belçikalı assubaylar –bir tanesi flütçü, öbürü de tiyatroda kadın rollerine çıkan bir aktördü– ile yoksul ve düşkün "Sırplar" da vardı, ki bunlardan birkaçı kendilerini ranzalarına astılar.

1929 Cenevre Anlaşmalarına göre, Alman yetkililer katında her "milliyet"in, kendi arkadaşları tarafından seçilmiş "güvenilen bir kişi" ile temsil edilmesi gerekiyordu. İlk temsilcimiz, İsviçre'de araba alım-satımıyla uğraşan Cerutti diye biri, herhalde Almancayı iyi bildiğinden olacak, Almanlar tarafından re'sen atanmıştı. Bir süre için kampın revirine "verildim" ve orada iğne yapmakta adamakıllı ustalaştım; iğne kendime yapıldığında da (kazığa vurulmanın tersine!) hiç ağrı duymuyordum (belki tam tersi). Tertemiz üniformasının içinde hep iki dirhem bir çekirdek gezen Dr. Zeghers'in koruması altındaydım. Kendi kendime biraz Almanca öğrenmiştim, böylece tepeden inme "baş-hastabakıcılığa" atandım. Ve yine, vaktiyle izci obamda, sonra da Saint-Charles lisesinde olduğu gibi, benim "emirlerime" boyun eğmek istemeyen çenesi ve argosu güçlü Paris'li bir külhanbeyiyle karşı karşıya kaldım. Benim suratımı dağıtmak istiyordu; ben ise tüm utancımı içime gömerek onun karşısında sindim.

Bu işkence, Almanlar "kendi" güvenilir adamlarını ödül olarak Fransa'ya geri yollayıncaya dek sürdü. Mareşal Pétain, Montoire görüşmesinde Hitler'den (Cenevre Anlaşmasına aykırı olarak) Fransa'nın kendi tutsaklarının "koruyucusu" olması "ayrıcalığını" kopardığından; ve bu "görüş birliği"nden yararlanarak tutsak kamplarına Ulusal Devrim yolunda propaganda yapmak üzere işbirlikçi Fransız subaylar gönderdiğinden; ve bunlar da ha babam Pétain Kulüpleri kurmaya başladıklarından, Almanlar yeni "güvenilir adamın" seçilmesine izin verdiler, ama kendi adaylarını da gösterdiler: Pétain kulübünün başkanı, oldukça yakışıklı "mavi kanlı" bir gençti bu.

Ne yazık ki bizim Fransız milletinin karşı-çıkmaya tutkun kafasını hesaba katmamışlardı! Bir Parislinin dürtmesiyle, iki gün içinde gizli bir seçim kampanyası düzenleniverdi ve çığ gibi yayıldı. Ağzı bozuk anarşist bir diş teknisyeni olan bu adam, salyaları akan iğrenç görünümlü zavallı bir diş hekimi subayın asistanlığını yapıyordu. Bu subay ise vaktini, herkesin gözü önünde, komşu kamptaki Ukraynalı kadınlara o kalın bacaklarını açsınlar diye çikolata parçaları atmakla geçiriyor; ve on metre ötedeki kadınların çıplak apış aralarına bakarak otuz bir

çekiyordu. Bütün kampın haberi vardı durumdan, isteyen herkes için günlük seyirlikti bu.

Kampta çok sevilen Robert Daël diye biri ezici bir çoğunlukla temsilci seçildi.

İlk "icraatı", Almanların adamı olan Pétain Kulübü başkanını yanına almak oldu. Bunun üzerine büyük bir eleştiri yağmuruna tutulduysa da o hiç yanıt vermedi. Ama bir ay sonra, bu akıllıca eylemle Almanların kuşkularını yatıştırmış olan Daël, kulüp başkanının hemen Fransa'ya gönderilmesini sağladı (beriki de buna dünden razıydı). Anlamıştık. Bir eylem adamının nasıl bir insan olabileceğini işte o zaman kavramaya başladım.

O zaman Daël beni, mimar De Mailly ve başkalarıyla birlikte, "bürosuna" çağırdı ve onu eylem içinde yakından gördüm. Sıkı durarak, kendi uydurduğu o garip Almancasıyla ağızlarından girip burunlarından çıkarak, Fransa'dan gönderilen yiyecek, giyecek ve ayakkabıların tam denetimini Almanlardan şıp diye çekip aldı, ve kamp yetkililerinin tutsaklara hemen hiçbir şey bırakmayan yağmalarına son verdi.

Fransa'dan gönderilen *Liebesgaben*'lerin dağıtımı için Pétain'in servislerinden bir kamyon sağladı ve o zamana dek bunların –hatta merkez kamp temsilcisinin– yüzünü bile görmemiş olan en küçük birliklere kadar dağıtımı kendisi yaptı. Kampları gezerken bazan ben de yanında oluyordum. Kendisini gözaltında tutan ve iki tablet çikolatayla hemen avucuna alıverdiği Alman'a karşı gösterdiği inanılmaz cüret kadar, o âna dek tamamen kendi hallerine bırakılmış olan tutsak arkadaşlarımıza gösterdiği sıcak ilgiye de hayran kaldım.

O zaman eylemin ne demek olduğunu da anladım: ilkelere elbette yakın, ama yalnızca onların uygulanmasından çok farklı bir şeydi, çünkü koşullardan, insanlardan ve tutkularından, düşmanlardan kaynaklanan tartıya gelmez etkenleri de öngörmek ve hesaba katmak; bunun için de yalnızca ilkelerin açıklık ve kesinliğinden çok başka insan niteliklerini ve kaynaklarını işe koşmak gerekiyordu.

Bütün bunlardan ister istemez çıkardığım ilk ve en önemli sonuç, yapmacıklara ilişkin takıntıma hiç beklemediğim apayrı bir anlam vermek oldu. Yapmacıkların, hilelerin ve öteki çeşitli

kurnazlıkların sahtekârlıktan başka bir şey de olabileceklerini; tersine, ne yaptığını bilmek ve suçluluk duygusunu bastırmak –kısacası özgür olmak– koşuluyla, gerek bunları kullanana gerek öbür insanlara yararlı etkiler de doğurabileceklerini, iş başında anlamaya başladım; aynı şeyi psikanalizim de bana öğretecekti. O zaman için bilinçsizce ve benliğimi oluşturan yapmacık saplantısı/korkusu ile hiçbir ilişki kurmaksızın, eylemin –yalnızca siyasal eylemin– koşulları ve biçimleri üzerine düşünmüş olan tek adam –evet, *biricik* adam– tarafından; Freud'den çok önce (bir gün bu fikri açıklamak niyetindeyim) *onun keşfettiği şeye ulaşmış olan* tek adam, yani Makyavel tarafından konmuş olan kurallarla aramda yakınlık buldum. Ama hâlâ gidecek çok yolum vardı.

Tutsaklık deneyimimin bana öğrettiği başka bir şey de,[1] artık ana-babayla birlikte ve aile yuvasının, sınıfın ve derslerin (hiç dışı olmayan) evreninde yaşamıyor olmaktan duyduğum haz ve rahatlıktı. Başka deyişle artık, –elbette devleti olan bir toplumda– bu Devlet' in *en korkunç. Evet, korkunç diyorum, beni duyuyor musun Robert Fossaert? O ürkünç mezarının dibinden beni duyuyor musun Gramsci?.. evet, devletin en korkunç, en dehşetli ve en ezici ideolojik aygıtı olan ailenin* boyunduruğu altında değildim. Lyon'da bile tam üç yıl boyunca –on sekizle yirmi bir yaşlarım arasında!– sınıf arkadaşlarım ve öğretmenlerin dışında *hiç kimseyi tanımadım* dersem inanır mısınız? Neden mi? Neden olacak, dayanılmaz bir korku, terbiye, saygı, çekingenlik, suçluluk duygusu karışımı yüzünden. Bunu bana kim mi aşıladı? Kim olacak, kendi ana-babam. Onlar da benim gibi, tüm görünüşlere karşın her ikisi için de korkunç acı verici olan bu ideolojik yapıya yakalanmış, kısılmışlardı. Bunu neden yapıyorlardı? Küçük bir çocuğun kafasına, içinde yaşadığı toplumda geçer akçe olan bütün yüksek değerleri, mutlak yetkeye ve her şeyden önce Devlet'e gösterilmesi gereken mutlak saygıyı kazımak için elbette. Oysa, çok şükür Marx ve Lenin'den beri biliyoruz ki bu Devlet, (evet, Fossaert, evet, Gramsci) iktidarda hiçbir za-

[1] Yazarın bu bölüme, ailenin rolü hakkında ilk yazılımında bulunmayan uzun bir yorum eklemesi, bizi, bu paragrafta ve sonrakinde metnin tutarlılığını sağlamak üzere köşeli ayraçla gösterdiğimiz bazı küçük düzeltmeler yapmak durumunda bıraktı. (E. N.) Bunlar Türkçe metinde gösterilmeye çalışılmadı. (Çev.)

man tek başına bulunmayan egemen sınıfın değil, Fransa'da Sorel diye biri tarafından gayet iyi oturtulan –ama genel bir kuramsal ve siyasal ilgisizlikle karşılanan– bir deyimle, "iktidar bloku" diye adlandırılmış olan gücün hizmetinde bir "makine"dir. En bilgili kafalar, en açık ve keskin zihinler daha ne kadar zaman, Freud'ün o uzun ağıyla denizlerin dibinde avlamayı başardığı korkunç sağır balıktan daha kör ve köreltici olan bu nesne tarafından aldatılmaya göz yumacaklar; *Aile*'nin öz karakteri olan "devletin ideolojik aygıtlığı"nın apaçıklığına karşın, bu konuda ne zamana dek yanılacaklar? Şimdi, İnsanlığın üç büyük "narsissist" yarasından (Galile'nin, Darwin'in ve Freud'ün yaralarından) sonra, ufukta daha da acı verici ve açığa vurulması herkesçe "kabul edilemez" diye karşılanacak (çünkü aile her çağda *kutsalın*, dolayısıyla *iktidarın* ve *dinin* doğal yeri olagelmiştir) bir dördüncü yaralanma gözüküyor. Ailenin çürütülemez gerçekliği, devletin en güçlü ideolojik aygıtlarından biri olarak görünüyor mu demeli?

Tutsaklık yaşamında ayrıca, kutsal aile çevresine göre çok başka insanlarla bir aradaydım: yetişkin ve özgür olduklarından, hiç olmazsa iyi anlamıyla *ailelerinden* kurtulmuş olgun insanlar. Barış zamanında patlayıncaya, tıksırıncaya dek tıkındıkları zengin sofraları ikide bir yüksek sesle hatırlayan, cinsel serüven ve saplantılarını en küçük ve çiğ ayrıntılarına dek çekinmeden anlatan bu Normandiya köylüleri, Belçikalı küçük burjuvalar ve Polonyalı assubaylar, bir anlamda bana yetişkin ve cinsel bakımdan özgür olmanın ne olduğunu öğretiyorlardı. Oysa kendileri ne ekonomik, ne toplumsal, ne siyasal, ne de ideolojik bakımdan özgür değil "yabancılaşmış" insanlardı (yani, Feuerbach ya da Hegel'in terimleriyle konuşmayı bırakırsak, sömüren ya da sömürülen, baskıcı ya da baskı kurbanı, beyin yıkayan ya da beyni yıkanan adamlar!). Peki ben kendim hakkında ne keşfediyordum bu yeni dünyada? Elimin altında hep *yedek bir şeyler* bulundurma saplantımı. Bu nokta benim kendimi anlamamda en büyük rolü oynadı.

Birinci yıl, bize hepi-topu günde iki yüz elli gram kara ekmekle elli gram Alman sucuğu dağıttıklarında, yiyeceksiz kalırım diye önceden ödüm koptuğundan, her gün bir dilim ek-

mekle bir parça sucuk arttırıp başucumda döşeğimin altına saklıyordum: yedek bir define; ne olur ne olmaz!

Ama ilk takımımdan ayrılırken döşeğin altında *kokuşmuş* bir topak buldum. Yedek saklayacağım diye bütün yedeklerimi yitirmiştim. Bu definenin gerçeği, gözlerimin, ellerimin, burnumun ve ağzımın önünde bütün gerçekliğiyle yayılmış duruyordu: *kokuşmuşluk*! Ama ben, hem de altmış yıl boyunca, bu acı deneyimden gereken dersi çıkaramadım. Tutsaklıktan sonra, durumlar düzelince de, ben yine her gün yedek bir şeyler toplamaya devam ettim: ekmek, bisküvi, çikolata, şeker, ayakkabı (dolaplarımda halen belki de yüz çift vardır!), aynı şekilde giysiler, ve elbette, birçok başka düşünürün ardından (ki bunların en güçlüsü herhalde parayı *çürümeyen tek yararlı nesne* sayan Locke'tur) Marx'ın da gösterdiği gibi, bütün bozulabilir nesneler arasında bozulmazlık gibi ayrıcalıklı bir özellikle tanımlanan tek nesne olan, yedekler yedeği *para*. Daha sonra dostlardan, ve en sonra da *kadınlardan* yedekler oluşturdum kendime. Neden mi? İlişkide bulunduğum kadınlardan biri ayrılacak ya da ölecek olursa –ki bu defalarca oldu– günün birinde *hiç kadınsız kalma* tehlikesini göze alamadığımdan! Hélène'in yanı sıra elimin altında hep birkaç *yedek kadın* bulundurduysam, Hélène beni bıraktığı ya da öldüğü takdirde hayatta bir an bile yalnız kalmayacağımdan emin olmak içindi. Bu korkunç yönsemenin, Hélène başta olmak üzere bütün "kadınlarıma" dehşetli acı çektirdiğini biliyorum. Son zamanlarda hanım dostlarımdan biri bana şöyle dedi –*o sırada* ne kadar haklıydı!–: "Dostlarını (hanım dostlarını diye belirtmedi) kullanmayı çok iyi biliyorsun, ama onlara saygı duymuyorsun." Bu söz söylendiği sırada (dört ay önce) beni afallattı ama düşündürdü de; ama gene hedefin yanından geçtim.

Doğal olarak, bu her şeyden yedek oluşturma eğilimimi annemin fobilerinden; özellikle de, gelecekte karşılaşabileceği bütün tehlikelere, *en başta da hırsızlığa*, karşı koyma kaygısından başka akla yakın bir neden olmaksızın bütün harcamalarını kısmak ve para biriktirmek saplantısından bildim.

Kendi kuşağından (ve annesinin zamanından) bütün kadınlar gibi annem de dışarı ya da yolculuğa çıkarken parasını eteklerinin altına, yani *cinsel organına en yakın yere*, saklardı; sanki

hem o organını hem de parasını bütün kötü rastlantılardan ve onların getirebileceği tehlikelerden elinde olan bütün çarelere başvurarak korumak zorundaymış gibi. Ben o zamanlar, ve sonra da uzun süre, ne cinselliğim ne de param bakımından hiç özgür olmadım. Hep aynı "şimdi"nin tekrarlanmasından oluşmuş bir yaşamdı benimki; geleceği serbestçe (yani yedeklerin güvencesi olmadan) ve birikmiş –kendi üstüne katlanmış ve tefeci faizi getirmesi beklenen– bir geçmişten başka şey olarak karşılamak cesaretini, bu yalın özgürlüğü, bir türlü gösteremedim.

Bu saplantıdan gerçekten kurtulmayı başarmak, yalnızca iki ay öncesine kadar bütün yaşamımın en çetin sınavlarından biri oldu; neden ve nasıl olduğunu biraz sonra söyleyeceğim.

Bugün, güvenilir kaynaklara dayanarak, bildiğimi sanıyorum ki harcamasız ve risksiz, dolayısıyla sürprizsiz yaşam olmaz; sürpriz ve harcama (tecimsel değil karşılıksız harcama; komünizmin kabul edilebilir tek tanımı budur) yalnız yaşamın parçası olmakla kalmaz; aynı zamanda, Heidegger'in pek güzel ifade ettiği gibi, en son gerçeğinde, *Ereignis*'inde, ortaya çıkışında, "olaylığında", yaşamın ta kendisidir de.

Böylece, "amibler" denen hastalığa yakalandığı Fas döneminden beri karın ağrısı korkusu içinde yaşayan annemi ziyarete gittiğimde, artık onu çikolataya boğuyorum, hem de Hédiard'ın en iyilerinden, pahalı koca koca paketler. Eskiden olsaydı kesinlikle buna razı olmaz, bana da dünyada izin vermez, tersine hem kendisine hem de bana bunu şiddetle yasak ederdi. Oysa şimdi, amiblerden ödü kopan bu kadın (herkesin bildiği gibi, amibe yakalananlara çikolata kesinlikle verilmez) benim getirdiğim Hédiard çikolatalarının fiyatını bile sormadan üstüne atlıyor ve bu yüzden ne karnında ne de başka yerinde hiçbir ağrı hissetmiyor. Babam hayattayken iki günde bir çeşitli doktorları eve getiren ve gerek ilâç gerek diyet olarak akıl almaz özel bakımlara mal olan "hastalık hastası" rahatsızlıklarından da artık eser kalmamış. Benim çikolatalarımı oburca tıkınıyor, ama hiç hasta filân olmuyor.

Demek ki, pek çok fobi *hiç psikanaliz yapılmadan* da pekâlâ tedavi edilebiliyormuş: her şeyin yoluna girmesi için, örneğin, kocanın ölmesi, Madam Althusser'in tekrar Lucienne Berger olması yeterliymiş! Bu belki de istek ve özgürlük düzeni ol-

muyor, ama ne olursa olsun haz düzeni olabiliyor; Freud'e göre, haz ilkesi olarak, inançlı insanların (annem her zaman çok inançlı olmuştur) Kutsal-Ruhu olan libido ile de ciddî bağlantısı var.

Geçmişsiz geleceksiz şimdiyi yaşamak! Tutsaklığın beş yıl süreceğini bilmiyorduk elbette, ama günler günleri, aylar ayları kovalıyor, zaman geçiyordu; özellikle bütün umutlarımızı bağladığımız Doğu cephesinin açılışından, 21 Haziran 1941'den sonra bu duygu daha belirginleşti. Gerçekte ben bu tutsaklık yaşamına pekâlâ yerleşmiş ve uyum sağlamış olduğumu kabul etmeliyim (öyle ya, Alman nöbetçilerin ve dikenli tellerin koruması altında tam bir rahatlık ve güvenlik içinde değil miydik!); ana-baba kaygısı yoktu; hatta bu kardeşçe ortam içinde, gerçek erkeklerin arasında, tutsaklığa daha iyi dayanmak, onu –iyi korunmuş olduğundan dolayı– kolay ve mutlu bir yaşam biçimi gibi karşılamak için nedenler bulduğumu da itiraf ederim. Dikenli tellerle çevriliydik, silâhlı muhafızların gözetimi altındaydık; yoklamaydı, aramaydı, angaryaydı, tüm bu aşağılayıcı uygulamalara katlanıyorduk; ilk ve son yıllar çok da aç kaldık, ama, nasıl diyeyim, gene de kendimi orada güvenlikte ve tutsaklık sayesinde her türlü tehlikeden korunmuş hissediyordum.

Birçok arkadaşın buna kalkıştığını gördüğüm halde ben kaçmayı ciddî olarak hiç düşünmedim; şanslarını altı kez deneyenler bile oldu, örneğin şu harika bücür (boyu bir elli!) Clerc gibi: futbol şampiyonu, ve boyuna karşın kafa toplarında eşsizdi; oynadığı Cannes takımı 1932'de Fransa kupasını kazanmıştı. Buna karşılık, öyle bir firar senaryosu tasarladım ki, daha sonra beni uzun uzun düşündürdü.

İçimizden birinin kaçtığı anlaşılınca Almanların çevrede geniş bir alanda bütün jandarma ve askerî birlikleri alarma geçirdiklerini ve bunun da çoğu kez kaçağın yakalanmasıyla sonuçlandığını fark etmiştim. Buna göre en güvenilir firar yolunun *onları bir firar olduğuna inandırmak* ve üç-dört haftadan fazla sürmeyen genel teyakkuz durumunun geçmesini beklemek, *sonra* da gerçekten kaçmak olduğunu düşündüm. Demek ki, kamptan çıkıldığı sanılsın diye *ortadan kaybolmak* (daha o zaman "kayıplığa" eğilimim varmış herhalde!), alarm geçince de kirişi kır-

mak gerekiyordu. Bunun için kaçmak değil kaybolmak, yani kampın içinde bir yere saklanmak yeterliydi (bu da olanaksız değildi); önlemler kalkınca (üç hafta sonra) rahatça kirişi kırabilirdiniz! Başka deyişle, ben *kamptan çıkmadan* firar etmenin yolunu bulmuştum! Dolayısıyla, tutsaklıktan kurtulmak için tutsak kalmanın yolunu da! Tasarımı iyice olgunlaştırdım, ama hiç uygulamaya koymaya kalkmadım; "çözümü" bulmuş olmaktan duyduğum gurur yetiyordu; kendimi kanıtladığıma göre eyleme geçmeye gerek yoktu! Daha sonraları bu olay üzerine çok düşündüm: bu "çözüm" bana çok uzaklardan geliyordu herhalde; içimdeki tehlike korkusu ile mutlak korunma ihtiyacımı birleştirip bana bu kurmaca cüreti esinliyordu. Dostum Rancière, komünist partisinde kalmak için partiyi eleştirdim diye bana çıkıştığı sırada bu "öyküyü" bilseydi, sanırım düşünceli düşünceli çenesini sıvazlardı.

Korunma! Evet, kampta korunuyordum, ve ancak bu korunma koşulu altında böyle cüretler gösterebiliyordum. Önce Dr. Zeghers korudu beni, sonra da Daël. Bu iki metrelik dev, bana karşı bir kadın gibi sevecen (hiç tanımadığım gerçek anne), aynı zamanda tehlikelere ve Almanlara karşı gözünü kırpmadan karşı durabilen bu "gerçek erkek" (hiç tanımadığım gerçek baba), benim için eşi bulunmaz bir koruyucu oldu. Onun bu koruyucu sevgisi içinde, ben o eski saplantılı tutumumu sürdürdüm; korunma örtüsü altında, cüretkâr eylemleri de dahil her konuda onun danışmanı oldum. Böylece (daha önce Zeghers'le de yaptığım gibi) kendimi bir kez daha "babanın babası", daha doğrusu aynı zamanda "annenin babası" da, yapmış oluyordum; sanki yalnızlığımı ve hiçbir zaman ne gerçek anneye ne de gerçek babaya sahip olmamışlığımın çelişkisini bir kez daha kendi yolumca çözmek ister gibi... Daël'i kendime göre bir anlamda "sevmiş" olduğumu anlıyorum. Fransa'ya döndüğümüz zaman onu Paris'te bıraktım; çok geçmeden orada, mutluluk içinde, "kolundaki bir kadının kentin kaldırımlarında çınlayan topuk seslerini" dinlediğini kendisinden öğrenince, kıskançlıktan çok acı çektim. Ailemi görmek üzere gittiğim Fas'tan, *hiç evlenmemesi için* ona yalvardım. Söz verdi, ama tutmadı, beni acımla baş başa bıraktı.

Kişisel "cüretlerime" gelince, hepsi de fos çıktı. Stalag'da, askerlik cüzdanımı *sıhhiyeci* karnesine dönüştürmek (Almanlar o zaman sağlık personelini Fransa'ya geri yolluyorlardı) üzere sahte imza ve mühürlerle doldurup, hemen hemen kör bir nöbetçinin açtığı Fransa'dan gelmiş kolilerden birinin içinde bulmuş gibi yaptığımda (son derece kolay bir işti bu), general Lebleu'nün Vannes'daki bütün yedeksubay öğrenciler gibi beni de "bölge iftihar listesine" alan bir yazısını cüzdanın içinde *unutuverdim*! Cüzdanda ise yalnız iki sayfa kalmıştı, işimi bozabilecek bütün sayfaları koparmıştım! İki sayfalık bir cüzdan ve böyle bir "unutkanlık"! Alman yüzbaşı dudaklarında işi anladığını gösteren bir gülümsemeyle kâğıtlarımı geri verdi. Nasıl olmuştu da böyle bir belgeyi iki sayfalık bir cüzdanda unutabilmiştim? Kabul etmek gerek –akla yakın tek açıklama bu– ki, bilinçaltımda ben kamptan ayrılmak istemiyordum! Daël *hesabına* en deliceleri de dahil bütün cüretkârlıkları gösteriyorsam da, kendi hesabıma bir tek gerçek cüret bile göstermekten âcizdim. Hiç kuşku yoktu ki, benim için biçilmiş kaftan olan bu tutsaklıktan hiçbir şekilde kurtulmak istemiyordum; vicdanımdan ve bilinçli tasarımlarımdan daha zorlayıcı bir güç beni bundan alıkoyuyordu. Bir gün Alman doktorla biraz atıştım; ama, beni "tartmak", yani görünürdeki iddiacılığımın ve başkaldırı cüretimin gerçek ölçüsünü almak için sabırsızlanan revirin bütün Polonyalı personeli önünde beni huzuruna çağırdığında, acınacak bir durumda kekelemekten başka bir şey yapamadım. Bir ay hapis cezası yedim ve zavallı Rusların çürüdüğü zindanları tanımış oldum.

Sonunda Müttefikler yaklaştı. Kamp halkı, muhafızlarına iki saat düşünme süresi tanıdı, onlar da kirişi kırıp karanlığa karıştı. Akıl almaz bir özgürlük, av, kadınlar ve yiyip içme dönemi başladı; ama ben kenarda kaldım. İngilizler bir türlü gelmiyordu. O zaman kendi başıma (ne cüret!) onlardan önce davranmayı tasarladım; Daël'i de ikna ettim. Benimle birlikte o da güvenilir adamlıktan ayrılmıştı ama her ikimiz de, Almanların ağızlarını açık bırakarak, kurallar gereği Fransa'ya geri gönderilmeyi reddetmiştik. Bir arabayla bir şoför buldum ve gizlice güneye, Hamburg ve Bremen'e doğru yola çıktık. Ama Hamburg'da İngilizler tarafından "tutsak edildik", şoförümüzün ze-

kâsı sayesinde kıl payı kurtulduk, ama yollar kesik olduğundan geri dönmek zorunda kaldık. Kendilerini "bırakıp gitmiş" olmamızı bağışlayamayan arkadaşlarımızın kınamaları altında kös kös kampa döndük. En fazla üzülen de hiç kuşkusuz çok sevdiğimiz ve sevildiğimiz kamp rahibi "küçük peder Poirier" olmuştu: kamptaki kardeşlik havasını bozan bu girişimden son derece yaralanmıştı. Bir kez Daël'i *kendime ait bir cüretkâr girişime* sürüklemiş oluyordum böylece, ama o da çok kötü bitiyordu. Diyecek şey yoktu, ne güç sınamaları için, ne de serüvenci ruhlara özgü atılganlıklar için yaratılmıştım ben!..

Bir noktayı daha not edeyim: ilk kez bu kampta, nakledilirken konaklayan Parisli bir avukattan, marksizm hakkında bir şeyler duydum; bir de –bir tek!– komünist tanıdım.

Bu adam, *Pierre Courrèges*, bizim kampta son aylarda ortaya çıktı; Ravensbrück'te, yola gelmez dikbaşlılardan oluşan bir disiplin bölüğünde, çok sert koşullarda bir yıl geçirmişti. O sıralar Daël artık çoktandır kamp temsilcisi değildi. Yerine, cenaze levazımatçısı, oldukça silik bir genç geçmiş, onunla birlikte daha önceki bazı düzensizlikler ve kayırmalar yeniden başgöstermişti. Ama fazla ileri gitmedi bunlar. Courrèges hiç kimseden yetki almadan, yalnızca dürüstlük ve kardeşlik adına işe karıştı ve inanılmaz bir etki yaptı. Yalın, yapmacıksız, sıcak tavırlı, doğal, hiçbir görünür çaba harcamadan eyleyen ve söyleyen bir adamdı. Varlığı bütün kampı değiştirmeye yetti, hepimiz şaştık kaldık. Bütün kolayına kaçma davranışları, Almanlara yaranma eğilimleri akşamdan sabaha ortadan kalktı ve kamp Daël'in "saltanatından" beri unuttuğu temiz havayı tekrar solur oldu. Bu şaşırtıcı sonucu almak için, *yalnız* bir adam, ama bir *yalnız* adam yetmişti; kesinlikle "ötekilere benzemeyen" biri, "apayrı bir tip"ti bu adam (daha sonra tanıdığım bir propagandanın baş sloganı: "Komünistler herkes gibi insanlar değildir"). Komünist militanlara derin bir saygı beslemeye başladım; aynı zamanda, Daël'den başka türlü de eylemde bulunulabileceği fikri zihnimde yeşerdi. Demek ki daha başka eylem biçimleri ve insan-eylem ilişkisi biçimleri de vardı; eylem gerçek ve arı "ilkelerden", apaçık ortada olan nedenlerden esinlenince, beceri ve ustalık ikinci plana düşüyor, "korsanlığın" ve kurnazlığın yapmacıklarına başvurmak gerekmeyebiliyordu. Bu şaşırtıcı adam,

Courrèges, bana ilk pratik komünizm dersimi verdi! Onu Paris'te tekrar gördüm: gene öyle sıcak ve sevecen, ama artık herkes gibi bir adamdı. Onun herkes gibi bir insan da olabileceğine inanmamıştım...

Her neyse, benim Hélène'in etkisiyle komünist olduğumu sananlar bilsinler ki bunun sorumlusu o değil Courrèges'dir.

Sonunda İngilizler gelebildi, biz de uçakla Paris'e yollandık. Önce Yüksek Öğretmen'in sekreteri Jean Baillou'yu görmeye gittim. Öyle umutsuzdum ki adama damdan düşer gibi şöyle konuştum: "Almanca biliyorum (tutsaklıkta öğrenmiştim), biraz da Lehçe konuşurum (*idem*), eh liseden İngilizcem de var; yalvarırım bana bir iş bulun!" Yanıtı: "Önce evinize dönün, bunu sonra konuşuruz," oldu. Kendimi subay diye yutturdum (sonuç veren ilk kişisel *korsanlığım*, yine bir sahtekârlık) ve bu sayede, babamın 1942'de atandığı Kazablanka'ya giden direkt bir uçağa binebildim. Annemle babam beni ellerinden geldiğince iyi karşıladılar. Bir makam arabasına sahip olan babam bana Fas'ın bazı kentlerini gezdirdi. O zaman Ardouvin ailesiyle pek sıkıfıkıydılar. Birbirine hiç uymayan bir çiftti Ardouvin'ler; adam bücürün biri, eciş-bücüş, babamın eski sınıf arkadaşı ve bitmez tükenmez eşek şakalarının kurbanı; kadın ise uzun boylu, oldukça güzel ve havalı, entelektüel bir Fransızca öğretmeniydi. Gönlü geniş, insancıl bir kadın olduğundan annem ondan pek hoşlanıyor, onunla derslerden, edebiyat ve şiirden konuşabiliyordu. Babam ise, her zaman yaptığı gibi, soğuk şakalarıyla onları rahatsız edip duruyordu. Hiç değişmemişti: muziplikte ve mizahta en güçlü hâlâ oydu. Üç ay boyunca bunlardan başka *kimseyi* tanımadım. Annem rahatsızdı, iyice hastalık hastası olmuştu; midesi, bağırsakları, daha bilmem nereleri hep ağrıyordu! Benimse, Tanrı bilir neden, bir fikir aklımdan çıkmıyordu: zührevî hastalığa yakalanmış olmadığımdan emin olmak. Belki on askerî doktora gittim, hepsi de beni sağlıklı buldular; ama her defasında benden bir şeyler sakladıklarından emin gibiydim. Tutsaklık arkadaşlarımın kardeşçe duygularından uzaklaşmış, tamamen kapalı bir dünyada, hiç aklımdan çıkmayan Daël'den uzakta, sinir bunalımının eşiğindeydim. Nasıl olup da bundan kaçınabildiğimi bilmiyorum; herhalde

apar-topar Fransa'ya dönmem sayesinde olsa gerek. Ama yine de, bu iki aylık ziyaretten kızkardeşimin (öğrenimini yarıda kesip çocuk hemşiresi olmuş ve Kazablanka bombardımanının kurbanlarına, o iç parçalayıcı yaralılara bakmak durumunda kalmıştı) bu çıkışı olmayan dünyadan kurtulmasına yardım etmem gerektiği sonucunu çıkaracak kadar sağlıklı biçimde düşünebilmiştim. Böylece kendimi bu işe adadım, annemi razı ettim, kardeşimi bana "emanet etti" (eski hikâye), ve ikimiz, yarım daireler çizerek –bir durup bir kalkarak– ilerleyen eski bir vapurla yola çıktık. Pis kokular içinde dört gün dört gece yolculuktan sonra Marsilya'ya vardık. Paris'te kardeşime bir oda buldum, ve sonunda Okul'uma girebildim.

Felâket! Okulda kimseyi tanımıyordum (kendi devremden tutsaklığa giden tek öğrenci bendim; zaten taşralı olduğumdan, 1939'dan önce bile benimle aynı devreden tanıdık bulma şansım yoktu). Kendimi çaresizcesine eskimiş, olayların gerisinde kalmış hissediyordum. Vaktiyle öğrendiklerimden aklımda hiçbir şey kalmamıştı ve Üniversite'den çok çok başka bir dünyadan geliyordum. Bu "başka dünya" ve üniversite insanlarına, âdetlerine ve yaşamına bütünüyle yabancı olma duygusu benim hiç peşimi bırakmadı. Zaten Jean Toussaint Desanti ile Georges Canguilhem dışında (ki bunun da nedeni ilerde görülecek) üniversite çevresinden hiç kimseyle kişisel ilişki de kurmadım. Daha sonra alan çalışmasına dayalı bir tez savunması yaptıysam da bu, Amiens UER'inin başkanı Bernard Rousset'nin ısrarlı ricası üzerine oldu; Rousset, "ünüyle tanınmış" (Heine) bir "Parisli"nin, Amiens'e biraz saygınlık kazandırmasını istiyordu. Uzun lafın kısası yapayalnızdım, üstelik kendimi hasta da hissediyordum (cinsel saplantılarım ve içime kör olma korkusu salan inatçı görme bozukluklarım –gerçekte yalnızca "sinek uçuşmaları" imiş!– vardı), ve geleceğe yönelik hiçbir tasarım yoktu. Vaktiyle, herhalde "Hours Baba"dan etkilendiğimden ve daha o zaman politikaya ilgi duyduğumdan olacak, tarih alanında çalışmayı arzu etmiştim. Ama şimdi böyle bir şeyi gözüm kesmiyordu (bellek diye bir şeyim kalmamıştı, en azından ben buna inanıyordum). Böylece felsefeye fit oldum; nasıl olsa, diyordum kendi kendime, kurallara uygun bir "dissertation" yazmak ye-

terli bunun için; bilgisizliğimin hiç önemi yok, işin içinden şöyle ya da böyle mutlaka çıkarım...

Okul hekimi genç Dr. Etienne, benim göz hastalığıma inanmamakla birlikte (bunda tamamen haklıydı!), koruma amacıyla beni Okul'un revirine almıştı; orada, birinci kattaki koridorun sonunda, bir zamanlar Lyon'lu olan ve yavaş yavaş tanımaya başladığım Pierre Moussa'nın[1] odasının yanında, küçük bir odada kalıyordum. Bu küçücük hücrede önce Paris'teki tek tanıdığım olan kızkardeşimin ziyaretini kabul ettim; gelip çoraplarımı yıkar ve bana çay demlerdi. Tutsaklığım süresince ona oldukça lirik, hemen hemen sevgiliye seslenir gibi mektuplar yazmıştım; kimbilir hangi bastırılmış duyguları ona aktarıyordum böylece, ya da söyleyecek hiçbir şeyimin olmadığı ana-babama mektup yazmak zorunda kalmamak için yapıyordum bunu. İşin aslını hâlâ bilmiyorum, ama dediğim gibi, belki bir "iğretileme" düşünülebilir. Séveranne diye çağırılan eskiden Lyon'lu Georges Lesèvre'i de orada tanıdım. Yüksek okullara giriş sınavlarına fazla başarılı aday veremeyen taşra "khâgne"larında o zaman yapıldığı gibi, (Lacroix ve Hours'un ağzından) benim yerel "efsanemi" öğrenmiş; uzun süre Direniş hareketi içinde yer aldığı için okula girişi gecikmişti. Daha sonraları, bu dönemde Hélène'i de tanımış olduğunu öğrenecektim. Ama bir tek adam, üstelik geçmişi ve zenginliğiyle beni ezen bir adam, çevre olarak pek geniş sayılmazdı.

Nasıl oldu bilmem, ama bir kız arkadaş edinmeyi arzu ettim. Bir ara, Okul'un balosuna hazırlık olmak üzere, Montparnasse'ta pasaklı mı pasaklı bir gece kulübünde kasıntılı bir kızla dans etmeyi öğrendiğimi hatırlıyorum. Bu baloya "Sèvres'lilerin" (Sèvres'deki Kız Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerinin) de geldiklerini biliyordum. 1945 balosu gecesi uzun zamandır aklımdan çıkmayan yüzü ve profili sonunda yakaladım: çıtıpıtı, güzel, benim kadar suskun cici bir kızcağız; birlikte birkaç adım dans ettik. Ben hemen akıl almaz aşk hayallerine daldım. Adı Angéline'di, ben hemen bundan bir sürü yeni sözcük

[1] Yazar tarafından, asıl metinle bağlantısı kurulmaksızın sayfa kenarına elyazısıyla yapılmış eklenti: "Hakkında, kendisini Lyon'da tanımış olan Hélène'in bazı kesin fikirleri vardı; daha sonra, Kazablanka'ya bizi ziyarete geldiğinde, babamla da aynı şey oldu; babam bir sürü "kıtır atarak" adamı çaktırmadan işletti (babamın hiç renk vermeden ısıran keskin mizah duygusuna diyecek yoktu)". (Ed. N.)

türettim: ange, angelette, ameline, amelinette, ronsardelette... Sonra onu tekrar gördüm, mektup yazdım, ve o coşku içinde, yalnız onu düşünmek kararını aldım ve yürürlüğe de koydum; derken oyuna o da kapıldı, ama ailesi böyle bir şeyin asla olamayacağını belirterek oyunumuzu bozdu. Bu arada Lesèvre de beni, Herriot'nun başkanı olduğu Cumhuriyetçi (aslında komünist) Gençlik örgütünce düzenlenen Çekoslovakya yolculuklarına dahil etmişti. Lesèvre komünistti ve tanıdığı sayısız direnişçi sayesinde her yere rahatça girip çıkabiliyordu. Prag'da, yarı yarıya kurumuş ve kokmuş Vltava nehrinin kıyısında, kafilemizden Nicole adında bir kızın bana aşık olduğunu anladım. Bundan, kıza dokunamayacak kadar derin bir korkuya kapıldım. Kendimi bir kıza aşık sanabiliyordum pekâlâ, bu sorun olmuyordu, ama bir kızın bana aşık olmasına kesinlikle dayanamıyordum. Görüldüğü gibi, kökü eskilerde bir tiksinmeydi bu.

Tam o sıralarda Hélène'le tanıştım.

XI

1946 Aralığında bir akşam, karlar altındaki Paris'te, Lesèvre beni, Lepic Sokağının başındaki dairesinde, sürgünden kötü durumda dönmüş olan annesini ziyarete davet etti. Yanımda ikimizin yerine de konuşan Lesèvre olduğu halde, karla kaplı Concorde köprüsünü geçişim hâlâ gözümün önüne geliyor. Annesinden söz ediyordu, ama bir ara: "Hem Hélène'i de görürsün," dedi; "çok candan bir dosttur; biraz çılgıncadır ama siyasal bilinci ve yüreğinin genişliğiyle üstüne yoktur." Biraz çılgın mı? Bu da ne demek oluyordu, böyle övgülerden sonra? "Onu Lepic sokağının alt başından, metro çıkışından alacağız."

Gerçekten de oradaydı, karda bizi bekliyordu. Hemen her yanını örten bir tür mantoya sarınıp sarmalanmış minicik bir kadın. Tanıştırıldık ve hemen Lepic yokuşunun buz tutmuş kaldırımında yukarı doğru yürümeye başladık. Benim ilk hareketim, içgüdüsel olarak, onun koluna girip yokuşu tırmanmasına yardım etmek oldu. Ama aynı zamanda, neden yaptığımı bilmeden (daha doğrusu pekâlâ bilerek, olanaksız bir sevginin çağrısı ve aşırı duygusallığımla abartılı davranış merakımın dürtüsüyle), kolunun altından elimi aşağı doğru kaydırıp onun soğuk elini sıcacık avucuma alıverdim. Sessizlik. Tırmanmaya devam ettik.

O akşamın duygulandırıcı bir anısı kalmış belleğimde. Şöminede büyük bir ateş yanıyordu. Oğlunu görmekten mutlu olan Madam Lesèvre bizi çok sıcak karşıladı. Uzun boylu, çektikleri yüzünden bir deri bir kemik kalmış, hayalete dönmüş bitkin bir kadındı; gülümseyemiyordu bile. Yavaş yavaş, Direniş'in coşturucu anılarını ve sürgünlüğün "ürkünç" karabasanlarını dile getirmek için uygun sözcükler arayarak konuşuyordu. Sürgünleri tıktıkları toplama kampları gerçekten de benim tanıdığım tutsak kamplarına, hatta Hélène'le Georges'un yaşadıkla-

rı Direniş koşullarına hiç mi hiç benzemiyordu. Hayır, bunu *tasarlayamazdık* bile. Georges, Alplerdeki ve Lyon kentindeki başarıları hakkında fazla konuşmazdı. Ben toplama kamplarından söz edildiğini duymuştum, ama ilk kez buralarda yaşamış biriyle karşılaşıyordum; üstelik bu bir kadındı, tüm çektiklerine karşın dimdik ve sımsıkı bir kadın. O akşam kötü kesimli, bana dar gelen kahverengi bir ceket giymiş olduğumu hatırlıyorum; üstüme doğru dürüst uymayan bu şeyi bana tutsaklık dönüşünde vermişler, ben de (tutumluluk belâsı) hâlâ başkasını almamıştım. Sonraları Hélène sık sık bu ceketten söz ederek, beni böyle pejmürde, görünüşüne aldırış etmeyen beceriksiz bir delikanlı ya da başka dünyalardan çıkagelmiş bir hortlak gibi kötü giyinmiş görmekten duyduğu garip heyecanı dile getirmişti.

Ben uzun zaman konfeksiyon işi, apresiz-rötuşsuz sade elbiseler giydim;[1] bunu ekonomik nedenlerle olduğu kadar, yoksul insanların, çocukluk arkadaşlarım olan Arapların ve tutsaklık arkadaşlarım askerlerin dünyasına mensup görünmekten bir çeşit zevk duyduğum için de yapıyordum. O akşam İspanya iç savaşı hakkında yalnızca birkaç sözcük söylediğimi hatırlıyorum; "Hours Baba"yla ve büyükannemle ilgili bir-iki anıydı bunlar. Bir gün Larochemillay'de büyükanneme Malraux'nun *Umut*'unu okurken, duyduğu acımayı "Vah zavallı çocuklar!" diye ifade etmişti anneannem. Madam Lesèvre'in anlattıklarını, sonra da benim söylediğim bir-iki siyasal cümleyi kulak kesilmecesine dinleyen Hélène hemen hiçbir şey demedi. Ne kendi sefaletinden, ne savaşta Nazilerin kurşuna dizdiği dostlarından, ne içinde bulunduğu umutsuz batış ve çöküşten, tek söz etmedi. Ama ben onun içinde dipsiz bir acı ve yalnızlık uçurumu bulunduğunu sezdim ve neden Lepic sokağında elini avucuma aldığımı –ancak şimdi– anladığımı sandım (ama söylediğim gibi bu doğru değildi). O andan sonra coşku verici bir istek, bir kutsal görev duygusu sardı içimi: onu kurtarmak, yaşamasına yardım etmek! Tüm yaşam öykümüz boyunca, sonuna dek bu yü-

[1] Yazar tarafından, asıl metinle bağlantısı kurulmaksızın sayfa kenarına elyazısıyla düşülmüş not: "ısmarlama hiç giymedim (fazla pahalıydı); bu durum, Hélène'e 'paralel' ilk aşkım olan dünya güzeli ve candan sevgili Claire bana az-çok şık giyinmeyi öğretinceye dek sürdü. Hélène de onun bu konudaki üstünlüğünü her zaman tanımıştır." (Ed. N.)

ve görevden hiç sapmadım; en son anda bile benim varlık nedenim hep bu oldu.

Karşılaşmaya bakın: yalnızlığın ve umutsuzluğun son kertesinde iki insan rastlantı sonucu yüz yüze geliyor ve birbirlerinde aynı bunaltının, aynı acıların, aynı yalnızlığın ve aynı umutsuz bekleyişin yarattığı kardeşliği görüp tanıyorlar...

Yavaş yavaş Hélène'in kim olduğunu öğrenecektim. Ailesi Rusya-Polonya sınırında bir yerlerdenmiş. Yahudiymişler, asıl adları Rytmann'mış. Pogromlardan kaçıp Fransa'ya gelmişler; Hélène de Paris'te XVIII. bölgede, Ordener caddesi taraflarında bir yerde doğmuş, sokakta başıboş çocuklarla oynayarak büyümüş. Annesinden çok acı anılar kalmış belleğinde; sütü kesik olduğu için Hélène'i hiç emzirmemiş, bir kez bile kucağına almamış bu kadın. Üstelik ondan nefret ediyormuş, çünkü oğlan bekliyormuş ve bu yabani kara kız bütün planlarını altüst etmişmiş. Bu ana, kızına hiçbir zaman en küçük sevgi gösterisinde bile bulunmamış; yalnızca kin ve nefret!.. Her çocuk gibi annesi tarafından sevilmek isteyen, ama kendisinden her şeyin esirgendiğini gören; sütün ve ana kucağının sıcaklığına, sevgiye ve hoş tutulmaya hasret kalan Hélène de, karşı konulmaz biçimde, kendisinden nefret eden bu korkunç kadınla ve bu ananın kendi kızı hakkında kafasında taşıdığı korkunç imgeyle özdeşleşmek zorunda kalmış: dışlandığı için nefret edilen, kara-kuru ve vahşi, hep kızgın ve şiddete eğilimli (tek savunma yolu), yola getirilmesi olanaksız dik başlı bir hayvancık.. Bu iki imgenin: kötü ve kindar bir anne imgesiyle, bu kin dolu annenin kendi küçücük kızı hakkında taşıdığı, hayatta kalma savaşımı veren hırçın ve saldırgan küçük kara bir hayvan imgesinin birleşip örtüşmesi, Hélène'in üstüne yaşamı boyunca bir karabasan gibi çökecekti: annesi gibi ürkütücü bir kadın, bir cadı, haksızlığın ve şiddetin doruğunda, kendinden daha baskın bir gücün etkisiyle durmadan içine düştüğü korkunç aşırılıkları denetleyemeyerek çevresine kötülük saçan bir ifrit olup kalmaktan ölesiye korkuyordu.

Bu noktada da Hélène'in, ne gerçek annesinin ne de bu annenin bilinçli ve bilinçsiz niyet ve tasarımlarının nesnel bir yansımasını temsil ettiği –kendisi bunu iddia etse de– kesinlikle söylenemez. Olsa olsa bu "başlangıç yanılsamasının" rastlantısal

olmadığı; annesinin bilinçaltının (önüne durulmaz) isteğinin ve "iradesinin" dile gelmesine uygun bir ortam sunan gerçek "belirtilere" bağlı göründüğü söylenebilir. Hélène küçükken zayıf, kara-kuru ve hırçınmış, bu doğru. Ama o öfkeler... Böylece, anıların örtüsü altında da olsa, aslında gerçek bir şey dile geliyordu o davranışlarda; ve bu şey Hélène'e *yaşamayı* tam anlamıyla yasaklıyordu; hiçbir zaman sevilmeyi, evet sevilmeyi, beceremeyecek korkunç bir cadıdan başka bir şey olamamak korkusu o kadar derin ve dayanılmazdı. Sevmeye gelince, onu biliyordu, hem de nasıl! Sanırım hiçbir kadında ondaki kadar sevme yeteneği, hem de hayalde değil eylemde sevme yeteneği, görmedim: bana bunu öylesine kanıtladı ki!..

Buna karşılık, babasıyla ilgili anıları olumluydu. Bu yumuşak huylu ve davranışlarında özenli adamcağızın XVIII. bölgede küçük bir manav dükkânı varmış. Oranın Yahudi topluluğu içinde "bilge kişi" olarak görülüyor, kendisine akıl danışılıyor, o da her an herkese yardıma hazır bulunuyormuş. Tek tutkusu (onun da) atlarmış. Sonunda bir at satın almış; kızıyla birlikte bakıp tımar ediyorlarmış; baba güveni ve sevgisiyle sarılı olarak paylaştığı bu çaba, babasının –sonsuz bir sabır küpü olmak dışında– nasıl olup da annesiyle yaşayabildiğini hiçbir zaman anlayamayan Hélène için gerçek bir sevinç kaynağı oluyormuş. Bir süre sonra XVIII. bölgeden ayrılıp Chevreuse vadisinde küçük bir eve taşınmışlar. Dram da orada başlamış.

Baba kanser olmuş. Hélène'in ağabeyleriyle ablası galiba ana-babalarıyla pek ilgilenmeden kendi hayatlarını yaşıyorlarmış. Annesi de bakım işini tümüyle bu kötü kızın üstüne yıktığından, babasının başucunda aylarca tek başına beklemek ve ona yardım etmek on-on bir yaşlarındaki Hélène'e düşmüş. Gerçi iyi yürekli doktor Delcroix da varmış; sıcak ve özenli, gerçek bir insan gibi ona yardım ettiğinden Hélène ona bayağı bağlanmış; bir çocuk için çok ağır ve ezici bu yalnızlık ve sorumluluk altında onu tek sığınak gibi görüyormuş. Ne yazık ki bir gün bu iyi doktorcuk, çocuğun kendisine en güvendiği bir anda, onun donuyla ve organıyla oynamaya başlamasın mı! Dünyadaki tek dostu kendisini terk ediyor gibi gelmiş Hélène'e. Ama babasının başından da ayrılamamış; hatta Dr. Delcroix ağrıların dayanılmaz olduğu son anlarda babasına yüksek

dozda bir morfin iğnesi vurmakla onu görevlendirmiş. Böylece bu kötü kız, sevdiği ve sevildiği babasını öldürmüş gibi olmuş.

Bir yıl sonra annesi de kansere yakalanınca aynı durum yeniden yaşanmış. Annesine, kendisinden nefret eden bu garip anneye gene o bakmış. Son anlarda Dr. Delcroix o öldürücü iğneyi de gene Hélène'e yaptırmış. Bizim canavar kız böylelikle kendisinden nefret eden annesini de öldürüvermiş!

Sonra ne olmuş bilmem, ama kendi başına bir iş bulup çalışmayı ve iyi-kötü hayatını kazanmayı, biraz okumayı, hatta Sorbonne'da birkaç ders izlemeyi başarmış Hélène; orada özellikle, bana sık sık sözünü ettiği Albert Mathiez'in derslerini dinlemiş. Sorbonne'da, genç kızın vahşice çıkışlarının altında eşsiz bir zekâ ve yüce bir gönül bulunduğunu fark edip onu olduğu gibi kabul eden ilk gerçek dostuyla tanışmış. Adı Émilie'ymiş, Spinoza ve Hegel tutkunu bir filozofmuş, üstelik de komünistmiş. Bir gün SSCB'ne gidip öğrenimine orada devam etmiş, sonunda Sibirya'da tutuklanıp bir zindana atılmış ve ensesine bir kurşun sıkılarak idam edilmiş. Bu sonuncu ayrıntıyı Hélène ancak 1950'lerde öğrenmiş. Kendisi felsefeci olmamakla birlikte (tarihçi olmak istermiş), Emilie'den felsefenin politikada temel ve yaşamsal bir önem taşıdığını öğrenmiş ve hiç unutmamış. Bu nokta kendisini tanıdığımda ve birbirimizi daha iyi tanıdığımızda Hélène'in beni anlamasını sağlamıştır.

Hélène komünist partisine 1930'larda girmiş ve genç bir kız olmasına karşın XV. bölgede, Citroën fabrikalarının (Javel rıhtımı) yanıbaşında, olağanüstü bir militan haline gelmiş. Buralarda baskı öylesine şiddetliymiş ki, dışarıdan sızmanın dışında hiçbir siyasal ya da sendikal harekete olanak yokmuş. Hélène burada, bütün baskılara göğüs gererek, faşist hasımlarının hakaret ve alaylarına katlanarak, Citroën işçilerine *Humanité* gazetesi satarak sıra-dışı bir ün kazanmış. Kararlılık ve cesaretiyle işçilerin çok sevdikleri, faşistlerinse korktukları bir kişi olmuş; aşık olduğu Eugène Hénaff (Gégène), Jean-Pierre Timbaud ve sonradan XV. bölge milletvekili olan Jean-Pierre Michels gibi olağanüstü militanların dostluğunu da burada kazanmış; her iki Jean-Pierre de daha sonra Châteaubriant'da kurşuna dizilmişler. *Humanité* gazetesinde Paul Vaillant-Couturier'yi yakından tanıyıp dostu olmuş; [illegible]-almaz konuşma yeteneğinden ve "hınzırlı-

ğından" etkilendiği André Marty'yi de (o kadar yakından olmamakla birlikte) gene orada tanımış. 9 şubat 1936'da, Parti ve sendika tarafından sokağa dökülen işçi arkadaşlarının saflarında faşistlere karşı verilen sokak savaşına katılmış. Dönem Maurice Thorez dönemiymiş: "Ağızlar açılsın! Partide manken istemiyoruz!" Bir gün bir kahvede Jacques Duclos'yla bile karşılaşmış; bilardo oynamışlar ve partiyi Hélène kazanmış. Bozulan Duclos, durumu, "Masum kızlara avuçlar dolu!" diyerek yorumlamış.

Yaşamının biricik tutkusu da bu dönemde doğmuş içinde: *işçi sınıfı uğruna* çalışmak tutkusu. Bütüncül, ödünsüz ve elbette kısmen mitsel tam bir tutku. Ama bu "mit" onu başka bir mitten, işçi sınıfının örgütü ve yöneticileri mitinden, etkili biçimde koruyordu. Ne yaşamında ne de benim önümde Hélène bu ikisini asla karıştırmadı. Hatta tam tersine, 1968'den sonra önüne gelene "Partinin işçi sınıfına ihanet ettiğini" söylüyordu ve benim neden hâlâ Partide kaldığımı da anlamıyordu. Kitaplarımın "işçi sınıfına 'kendi malını' geri verdiğini" ve onları bu yüzden onayladığını ve beğendiğini durmadan tekrarlıyordu. Hélène için politikada belirleyici etken yalnız ve yalnız işçi sınıfı, onun erdemleri, onun gücü, onun devrimci yürekliliği idi.

Bu konuda, Hélène'le benim hakkımda yayılan ve (en yakınları olmamakla birlikte) bazı dostlarımca da kabul gören uydurma ve maksatlı bir söylentiyi kesin olarak ortadan kaldırmak istiyorum: Felsefede olsun, politika alanında olsun, *Hélène bana en küçük bir baskı yapmamıştır.* Beni etkileyen o değil Pierre Courrèges, Séveranne ve dostları, sonra da Okul'daki kendi sendikacılık deneyimlerim (sosyalistlerle boğuşup sendika yönetimi seçimlerinde onları yenmeyi başarmıştım); Okul'da ders veren ve "agrégation"dan sonra derslerini izlediğim Jean-Toussaint Desanti ve Tran Duc Thao gibi komünist filozoflar olmuştur. Hélène doğal olarak okuması için kendisine verdiğim elyazmalarım hakkında *hiçbir zaman* ana doğrultuyu değiştirme yönünde en küçük bir imada bile bulunmamıştır: kendisini felsefe ve politika kuramı konusunda yetkili görmezdi, *Capital*'i iyi bilmezdi, ama hem Parti hem de siyasal eylem konularında benzersiz bir deneyime sahipti. Beni onaylamakla yetinir, ancak bazı ifadeleri güçlendirmeye ya da hafifletmeye yönelik kü-

çük değişiklikler önermek üzere işe karışırdı. Bilgisiz kişilerin, aramızdaki bir anlaşmazlığın ilk belirtilerini gördüklerini sandıkları bu konularda, Hélène ile benim aramda her zaman tam bir anlaşma olmuştur. Benim yazdıklarımda o kendi uygulamalı politika deneyimlerinin yankısını bulurdu. Onun bana anlattıklarında ben sanki yazmakta olduğum şeylerin önceden yaşanmış gerçekliğini bulurdum.

Bizim kişisel güçlüklerimiz, aşağıda görüleceği gibi, tamamen başka bir yerden uç verdi.

Onu tanımaya başladığım 1946 yılında, çok geçmeden, bütün dostlarını yitirmiş olduğunu öğrendim. Bunların arasında, Lyon'da, Direniş hareketi içinde tanıyıp büyük bir sevgiyle bağlandığı, peder Larue adında olağanüstü bir rahip de varmış. 1944'ün son günlerinde Montluc'te Naziler tarafından kurşuna dizilmiş. Oysa başıbozuk direnişçi çetelerin cüretkâr bir operasyonuyla hem o hem de Montluc'teki tüm tutsaklar kurtarılabilirmiş. Bu harekât *hem Parti hem de Lyon'daki Cumhuriyet Komiseri* (De Gaulle tarafından atanmış olan Yves Farge) *tarafından yasaklanmış*. Hélène yaşamı boyunca, sanki suç kendisininmiş gibi, Nazilerin Montluc'te rehine olarak tuttukları direnişçileri kurtarmak için yetkilileri zamanında harekete geçmeye ikna edememiş olmasının vicdan azabını çekti. Peder Larue (Fourvière'de küçük bir meydan şimdi onun adını taşıyor) de onu anlamış ve candan sevmiş, bu mucizevî öykü Hélène'e derin ve coşkun bir mutluluk vermiş. Artık Peder ölmüştü, ama Hélène onu kurtaramadığı için kendini asla bağışlayamıyordu.

Aynı zamanda, derin bir sefalet içinde yaşadığını da öğrendim. 1939'dan sonra yeraltına geçen Parti ile bütün ilişkilerini yitirmiş. Savaş süresince bu ilişkileri tekrar kuramayınca, adının jeneriklere çıkmasına izin vermeden birçok filminde yardım ettiği (bu sırada, boyuna bakılarak "sucuk" adı takılmış olan Françoise Giroud'yu da tanımış) ve Fransa'dan kaçıp Amerika'ya sığınan Jean Renoir'la bozuştuktan sonra, önemli bir Direniş örgütüne girmiş (galiba Libération-Sud, ama emin değilim) ve İsviçre'den Fransa'ya el altından bilgi, para ve silâh geçirmek üzere Skira firmasının Fransa temsilciliğini elde etmiş. Bu iş, dönemin en büyük ressamlarıyla karşılaşıp tanışmasını sağlamış. Marsilya'da *Cahiers du Sud* dergisinden dostları, bir-

çok direnişçiyi ve edebiyatçıyı evlerine alan ve barındıran Jean ve Marcou Ballard aracılığıyla, o dönem Fransız edebiyat dünyasının bütün büyük adlarıyla tanışmış. Böylece Malraux'yu yakından tanımış; çok sıkı güvenlik nedenleri yüzünden, kendisi gibi, yeraltındaki Partiyle yeniden ilişki kuramamış olan Aragon ve Eluard'la yakın dostluk kurmuş. Bu sırada Lacan'ı da iyi tanımış; Sylvia ile birlikte Nice'te kalıyormuş Lacan, ve Promenade des Anglais'de gece geç vakitlere dek Hélène'e sonu gelmez itiraflarda bulunuyormuş. Bir gün Lacan ona, benim psikanalizcimin de daha sonra –ve Lacan'ın tanısından habersiz– doğruladığı şu sözü söylemiş: "Siz isteseniz olağanüstü bir psikanalizci olabilirdiniz!" Kuşkusuz, Hélène'deki sıradışı "dinleme yeteneği" ve şaşırtıcı *insight* (kavrayış) söyletiyordu bunları.

Bütün bu ilişkilerden, dostluk ve sevgilerden, 1945'te hiçbir şey kalmamıştı; nedenini sırası gelince açıklayacağım. Her ne ise, ben kendisini tanıdığımda Hélène koyu bir sefalet içinde yüzüyordu. Malraux, Aragon ve Eluard'ın eserlerinin özgün baskılarını satarak geçinmeye çalışıyordu. Saint-Sulpice meydanında, bir otelin en üst katında küçük bir hizmetçi odasında kalıyordu.

Lesèvre'lerdeki karşılaşmamızdan sonra çağrısı üzerine kendisini bu odada ziyaret ettim. Çağırmasaydı, eminim ki aramızda hiçbir şey olmayacaktı. Demlediği çayı içtim, ona çok dokunmuş olan (hâlâ da giydiğim) o ceketten söz etti; hatta yüzüm ve alnım üzerine, "yakışıklı" bulduğu anlamına, birkaç söz de söyledi; meydana inip bir sıraya oturduk. Ayrılacağımız sırada ayağa kalkıp hiçbir şey söylemeden sağ eliyle belli-belirsiz saçımı okşadı. Ama ben işi anlamıştım. Dehşet ve tiksinme içinde kaldım. Teninin kokusuna bile dayanamıyordum, bana utanç verici, itici geliyordu.

Hep onun çağrısı üzerine, ara sıra tekrar görüştük. Tam o aralar Lesèvre'le birlikte Orta Avrupa yolculuğuna çıktım; Angeline'e hâlâ kur yapıyordum, Nicole hâlâ beni seviyordu, bense hâlâ onu sevmiyordum. Maksatlı ve demagojik kabalığıyla beni iğrendiren Peder Charles'ın üniversiteliler için düzenlediği Papayı ziyaret yolculuğuna katılarak Roma'ya bile gittim. Peder Charles o zaman Okul'un rahibiydi; tartışılmaz kanıtlar öne sürerek onu tam anlamıyla "işinden attırdım". Şimdi Mont-

martre'dadır ve, *uğursuz* bir rahip olduğunu kabul etmek istemediği için, bu olaydan dolayı herhalde beni bağışlamamıştır; tabiî hatırlıyorsa, çünkü kolay unutan bir adamdır kendisi! O sıralar henüz inançlıydım. Bilmem hangi gazeteye bu yolculukla ilgili iki yazı da yazdım. İtalya'daki büyük yıkımların ertesiydi; trenimiz kaplumbağa hızıyla, baş döndürücü yüksekliklerde boşluğun üzerine asılmış, zangır zangır sallanan, bitmez tükenmez tahta köprülerden geçiyordu. Gece Roma'ya yaklaşıp ışıkları görünce hep birlikte *Credo*'yu söylemeye başladık. Etkileyici ve heyecanlandırıcı bir sahneydi doğrusu. Papa (XII. Pius) bizi grup halinde kabul etti, ama kafa-göz yaran garip bir Fransızcayla her birimize bir soru ve bir öğüt de ayırmadı değil. Bana öğretmen okullu olup olmadığımı sordu. –Evet.– Fen mi edebiyat mı? –Edebiyat. Öyleyse, oğlum, iyi bir Hıristiyan, iyi bir öğretmen, ve her şeyden önemlisi (her şeyden önemlisi!), iyi bir yurttaş ol!.. Bütün XII. Pius bu son sözde özetlenebilirdi. Ve beni kutsadı. Şimdi bakıyorum da onun beklentilerine tam tamına karşılık verememiş olduğumu görüyorum.

1947 Şubatında ilk dramın kurgusu belirmeye başladı. Hâlâ Angeline'e kur yapıyordum; bu işte inisyatif benden geldiği için avantajlı durumdaydım, keyfim yerindeydi. Hélène'i de ara sıra görmeye devam ediyordum, ama burada öncülük bende değil onda olduğundan, bu durumdan çok rahatsız oluyordum. İşte o zaman, Angeline'i Hélène'e tanıştırmak fikri, daha doğrusu fikir değil dayanılmaz bir istek, doğdu içimde. Böyle kışkırtıcı ve ilişkileri çıkmaza sokucu davranışlara son kez girmiş olmayacaktım bununla, ama o zaman bu garip fikrin altındaki dürtüleri sezmekten çok uzaktım: kendisinden başka bir kadını ilgilendiren bir sevgi seçimine Hélène'in de onayını koparmak konusunda duyduğum karşı konulmaz istekti bu dürtü.

Onları evimde, yani revirdeki küçük hücremde çay içmeye davet ettim. Ben aşağı-yukarı otuz, Hélène otuz sekiz, Angeline de ancak yirmi yaşlarındaydı. Neler konuşulduğunu pek hatırlamıyorum, ama sonunu iyi biliyorum: Sophokles üzerine bir görüş alışverişiyle bitti toplantımız. Angeline büyük tragedya yazarı hakkında, herhalde okulda öğrendiği bilmem hangi görüşü savundu; benimse hiçbir fikrim yoktu, yalnızca dinliyordum. Derken Hélène yavaş yavaş Angeline'in düşüncelerini

eleştirmeye başladı. Önce oldukça sakin, ciddî kanıtlar öne sürerek yaptı bunu, ama Angeline karşı koyunca Hélène'in suratı ve sesi değişmeye başladı; gittikçe daha sert ve uzlaşmaz, hatta kırıcı oldu, ve tartışmayı bir kavga sahnesine çevirdi (ne yazık ki bu, tanığı olduğum bu tür sahnelerin sonuncusu değil birincisiydi); Angeline yüreğinden yaralanmış, ağlamaya başlamıştı. Anlayamadığım (Angeline o akıllıca kanıtlara neden karşı çıkmıştı ki?) ve önünde çaresiz kaldığım bu şiddet patlamasından dehşete düşmüştüm. Angeline gitti, ben öylece sessiz kalakaldım. Hélène'in bu kızı ve özellikle kendisine yaptığım oldu-bittiyi –daha doğrusu kışkırtmayı– kaldıramadığını, Angeline'le benim aramda artık her şeyin kırıldığını ve bittiğini anlıyordum. Nitekim bu kızı bir daha görmeyecektim. Hélène artık, bana karşı olmasa da, şiddet kullanarak hayatıma girmişti.

Birkaç gün sonra, gene revirdeki küçük odada, yatağın üstünde yan yana otururken Hélène'in birdenbire beni öpmesiyle dram hız kazandı. O âna kadar (otuz yaşında!) hiçbir kadını öpmemiştim, daha önemlisi, hiçbir kadın tarafından da öpülmemiştim. İçimde istek uyandı, yatağın üstünde seviştik; etkileyici, coşturucu, şiddetli ve yeni bir şeydi. Hélène gittikten sonra içimde bir daha kapanmayacak derin bir korku uçurumu açıldı.

Ertesi gün Hélène'e telefon edip sert bir sesle bir daha kendisiyle asla sevişmeyeceğimi söyledim. Ama artık çok geçti, korku ve bunaltı beni bırakmıyor, geçen her gün daha dayanılmaz oluyordu. Bunun nedeni –söylemeye gerek var mı bilmem– inandığım Hıristiyanlık ilkeleri değildi elbette! Çok daha başka şeyler söz konusuydu . Derinlerden homurdanan olağanüstü şiddetli, benim bütün dinsel ve ahlâksal kararlılığımdan daha güçlü bir tiksinti duygusu sarmıştı benliğimi. Günler geçtikçe yoğun bir sinir bunalımının ilk belirtilerine düştüm. Gerçi daha önce de, Allos'taki devriye görevinde, sonra tutsaklıkta, ve en son da Kazablanka'da olduğu gibi, zor dönemler yaşadığım olmuştu. Ama bunlar ancak birkaç gün, hatta birkaç saat sürmüş, ve hepsi de iyi bitmişti; hiçbiri şimdiki durumla karşılaştırılamazdı. Elimden geldiği kadar yaşama sarılmaya, dostum Dr. Etienne'e tutunmaya çalıştım; olmuyordu! Her geçen gün çaresizce bunaltının ve korkunun dehşet verici boşluğuna biraz daha dalıyordum. Bunaltım da çok geçmeden nedenini ve nes-

nesini yitirmiş, sanırım uzmanların "nesnesiz bunaltı nevrozu" diye adlandırdıkları duruma dönüşmüştü.

Kaygılanan Hélène bir uzmana başvurmamı önerdi. Dönemin büyük ruh doktoru ve psikanalisti Pierre Mâle'den randevu aldık. Doktor beni uzun uzun dinledikten sonra "erken bunama" (!) durumu gösterdiğim sonucuna vardı ve derhal Saint-Anne hastanesine yatırılmam gerektiğini söyledi.

Hastanenin Esquirol pavyonunda geniş bir ortak koğuşa yatırıldım ve hemen dış dünyayla bütün ilişkim kesildi; bütün ziyaretler, dolayısıyla Hélène'inkiler de, kesinlikle yasaklandı. Bu birkaç aylık tüyler ürpertici konukluğu hiç unutmadım. Beni bir kadın ruh doktorunun bakımına verdiler. Gençliğimden, belki de entelektüel ve filozof oluşumdan, bir de başıma gelenlerden duygulanmış, kendisini sevdiğimi sanmaya hazır, kendisinin beni sevdiğinden ve bu sevgi sayesinde beni "kurtaracağından" ise emin bir hanım. Doğal olarak, (bunu düşünenlerin ilkiydi ama sonuncusu değildi) hasta olmuşsam bunun suçunun Hélène'de olduğu fikrindeydi. Nasıl bir tedavi önerildiğini bilmiyorum, ama durumum gittikçe ve ciddî şekilde ağırlaştı.

Hélène'in kıvrak zekâsı sayesinde onunla haberleşmenin yolunu bulmuştuk. Birinci kattaki tuvaletlerden küçücük bir pencere dışarı bakıyordu. Esquirol pavyonunun içinde bir kez bile görmediğim Hélène nasıl yaptıysa yaptı, sık sık öğleden sonra bu pencerenin altına sokulmayı başardı ve yarı söz yarı işaretle onunla konuşabildim. Benim fikrimce bu hastanede beni anlamıyorlardı; o ise burada olaya çok yanlış yaklaştıklarını (özellikle hanım doktorla o korkunç "sevgisi"), ve bir daha çıkmamak üzere içine kapanmış göründüğüm çemberi (erken bunama!) kırmak gerektiğini düşünüyordu. Georges Gusdorf'un çağrısı üzerine bir konuşma yapmak üzere Okul'a geldiği sırada tanışmış olduğum Julian Ajuriaguerra'ya ulaşmaya çalışması konusunda Hélène'le anlaştık. O zaman da şimdi olduğu gibi dışarıdan bir hekimin bir hastane servisine girebilmesi ve hele bir hastaya müdahalede bulunması son derece güçtü; üstelik Julian henüz bir İspanyol sığınmacıydı. Nasıl becerdi bilmem, ama bir gün onun büyük ortak koğuşa girdiğini gördüm; birlikte bir büroya gittik ve konuştuk. Koyduğu tanı: erken bunama değil, ağır bir melankoli. O zaman oldukça yeni olan, ama bu tür du-

rumlarda başarıyla uygulanan şok tedavisini önerdi. Ruh doktorum da buna katıldı. O geniş ortak koğuşta, iki günde bir olmak üzere, yaklaşık yirmi dört şok yedim. Yüz hatlarının inanılmaz benzerliği, yürüyüşü ve somurtkan sessizliğinden dolayı hastalar tarafından "Stalin" diye çağrılan tıknaz ve pos bıyıklı bir adam, elinde kocaman elektrikli kutusuyla çıkageliyor; telâşsızca sırasıyla her yatağın üstüne yerleşiyor (şok uygulanan aşağı yukarı otuz kişi vardık) ve aygıtının koluna basıyordu. Bunun üzerine hasta ürküntü verici bir sara nöbetine kapılıyordu. Durumun vahameti şuradaydı ki, Stalin daha uzaktan sökün eder etmez kurbanları çırpınmaya, kıvranmaya başlıyorlar, o da şoku yiyen hastanın krizinin bitmesini bile beklemeden bir sonrakine geçiyordu. Kemik kırılması (özellikle bacak kemikleri) tehlikesi bile doğuyordu. Dilimizi koparmamak için ağzımıza bir peçete alıp dişlerimizi ona geçirmek gerekiyordu; ben bu işte hep aynı pis –biricik– peçetemi kullandım. Yıllar boyu onun o iğrenç ve dehşet verici tadı damağımdan çıkmadı, çünkü bu ne idüğü belirsiz tat "küçük ölümün" habercisiydi. Komşularımın başına gelenleri bir güzel seyrettikten sonra benim de sıram geliyordu. Stalin, sessizliğini hiç bozmadan yaklaşıyor ve kaskı başıma geçiriyordu; ben ise dişlerimi sıkıp ölmeye hazırlanıyordum. Sonra bir şimşek çakıyor ve her şey yok oluyordu. Biraz sonra uyandığımda (hemen bütün hastalar şoktan sonra saatlerce, hatta bazan yarım gün uyudukları halde, uykuya dalıp kendimi unutmayı o kadar isteyen ben –ne çare!– ancak iki dakika uyuyabiliyordum), her defasında "Nerdeyim ben?", "Bana ne oldu?" gibi sorular soruyordum. Tedavi ilerledikçe benim korkum (ölüm korkusu) da büyüyordu. Sonunda iyice dayanılmaz oldu, bu idam törenini bütün gücümle reddettim; ama bu kez beni karyolama sımsıkı bağladılar.

Burada küçük bir olayı anlatmak isterim; önemsiz görünse de, hastane ortamının havası, orada geçerli hasta imgesi hakkında ipucu verecek ve ruh doktorlarının, hastalarının söylediklerine asla ve kesinlikle inanmadıklarını gösterecektir. Uykusuzluk çektiğim ve yanımda Quiès topçukları (kulak tıkaçları) bulunmadığı için, elimin altındaki tek madde olan ekmek içinden böyle topçuklar yapmayı düşündüm. Ama dış kulak yoluna zorlayarak soktuğum yuvarlak ekmek içi parçaları hemen ayrış-

tı (gerçek Quiès tıkaçlarındaki esnek ve sağlam tutucu pamuk zarf bunlarda yoktu tabiî!) ve dağılan cıvık tanecikler kulak zarına kadar bütün kanala döküldü. Bu dağılma ve yayılma, anlatılmaz acılara, dayanılmaz baş ve boğaz ağrılarına yol açtı. Doktorlarıma ne kadar söyledimse de bir türlü inandıramadım; sayıkladığımı sanıyorlardı. *Üç hafta, evet, tam üç hafta,* beni bir kulak-burun-boğaz doktoruna göstermeyi kabul etmediler ve ben işkencede yaşadım. Bu konuda da, doktorları ikna etmek için Ajuria'nın[1] işe karışması gerekti, ve üç haftalık bu korkunç işkencenin sonunda beni bir kulak uzmanına götürebildiler. O da iki dakikada beni hem ekmek kırıntılarımdan hem de ağrılarımdan kurtarıverdi. Ruh doktorları ise ne üzüntü belirten bir söz ettiler, ne de özür dilediler!..

Ajuria'nın önerdiği yöntem yavaş yavaş da olsa etkisini gösterdi diyebilirim; şokların ardından uzunca bir süre daha hastanede kaldıktan sonra, (Esquirol'e gireli birkaç ay oluyordu) kendimi daha iyi hissetmeye başladım. Hâlâ biraz sallantıdaydım, ama korkum ve bunaltım hafiflemişti; taburcu oldum. Hélène kapıda beni bekliyordu. Ne büyük sevinç!

Beni başka bir oteldeki minicik odasına götürdü. Temizlikçi kadının biri her şeyini çalmıştı. Ama ne gam! Bu hırsızlığın ne önemi vardı... benim yanımda –ve de benim için yaptıklarının yanında!.. Ne yaptığını da çok sonra kendisinden değil, (bu konuda hiç ağzını açmadı) bir arkadaşından öğrendim: tek cinsel ilişkimizden hamile kalan Hélène, kendisiyle sevişmiş olmamın bende uyandırdığı akıl almaz dehşeti düşünerek, bir daha depresyona girip acı çekmeyeyim diye, gidip çocuğu İngiltere'de aldırtmıştı. Böyle bir özveri nerede bulunabilir? Düşündükçe bugün bile bütün bedenim ve ruhumla duygulanıyorum, titriyorum. Hélène'in, Vera adında, Rus aristokrasisi kökenli, uzun boylu, esmer ve çok güzel bir kadın arkadaşı –yaşayan en eski dostu– vardı. Hélène hırsızlığın ve bütün olup bitenlerin üstüne bir sünger çekti ve beni hiç beklemediğim kadar iyi karşıladı. Ben de, o olmasaydı belki de ömrümün sonuna dek tımarhanede kalacağımdan emin olarak, kendisini sonsuz bir sevgiyle kucakladım.

[1] Julian Ajuriaguerra'nın adının kısaltılmış biçimi. (Ed. n.)

Hélène'le (yeni tanımaya başladığım) Jacques Martin bana bir dinlenme yeri buldular: yorgun ya da nekahat dönemindeki öğrencileri kabul eden Combloux Bakım Yurdu. İzcilik günlerimden beri tutkuyla sevdiğim yüksek dağların görkemli sakinliği, kurumu. Nerdeyse kendilerini vererek, ama herkese olabildiğince özgürlük tanıyarak yöneten Assathiany çiftinin özenli ilgisi; orada dinlenmekte olan pek tanınmamış harika bir Macar dörtlüsü, Vegh quatuoru[1] ile tanışma gibi hoş sürprizler; kendi yaşımda kız ve oğlanlar; sonunda, aşk oyunları dahil, türlü türlü eğlence ve oyunlar... Çabucak bir kızı gözüme kestirdim: çıtpıtı, siyah saçlı, güzel yüzlü (tam aklımdaki profil değilse de ona çok yakın), Simone adında (yine bu ad...) bana çok ilginç gelen bir kız. Üstüne varırcasına, kışkırtıcı biçimde kur yaptım ona; Léonie diye çağırdım, bir yararı olmadı. Orada kaldığım üç hafta boyunca sıkı bir çekişme yaşadık, ama sonunda ömür boyu dost olmayı başardık. Bu dostluk altı ay öncesine, 1984 Ekimine, kadar sürdü; o tarihte Simone şu mesajı bırakarak hayatımdan çıkıp gitti: "Dostlarını kullanmayı pekâlâ biliyorsun, ama onlara hiç saygın yok." Yani kız beni "yutmamıştı".

Oldukça iyileşmiş olarak Combloux'dan ayrıldım ve, Saint-Rémy-de-Provence yakınında, Gençlik Otelleri örgütünce işletilen bir yol üstü barınağında benimle buluşacak olan Hélène'i beklemeye gittim. Hâlâ parası yoktu, buluşma yerine gelmek için otostop yapmıştı ve yolda şoförün biri ona tecavüze kalkmıştı. (Daha yeniyetme bir kızken, ölüm döşeğindeki babasına baktığı sırada, Chevreuse yakınında niyetleri pek tekin olmayan dört serserinin saldırısına uğramış, çantasını uzun kayış sapından tutup döndüre döndüre kafalarına vurmak suretiyle onları kaçırmayı başarmış. Ama bu olayı bana anlatırken o anki dehşeti hep yeniden duyardı. Bense onu dinlerken içimden, onun gibi dövüşmek bir yana, dövüşme düşüncesine bile katlanamayacağımı, çünkü aslında korkağın biri olduğumu düşünürdüm.) Her neyse, işte yanımdaydı, beni seviyordu, ben de onu seviyordum ve onunla gurur duyuyordum; kırlara, korulara, bağlara, göğe ve gönüllere bahar gelmişti. Bize süt, tereyağ, zeytin ve ekmek sunulan yakındaki bir çiftlik evinin birinci katın-

[1] *Quatuor*: Dört ayrı notalı müzik yapıtı ve bu tür yapıtları çalanların oluşturduğu topluluk. (Yayıncı)

da seviştik (artık bundan hiç korkmuyordum, tam tersine!..) Köylüler sevişirken yaptığımız gürültüden yakınıyorlardı. Şunu da belirteyim ki, ben bu işe pek de tatlılıkla ve özenle yaklaşmadım ve babamın sevişirken gösterdiği şiddeti hatırlatan bir davranış sergiledim.

Bu ayrıntıları anlatmam nedensiz değil. Bir gün, (o zamana kadar yalnızca bizim olan) Gençlik Otelini şen-şakrak ve çok matrak kız ve oğlanlardan oluşan bir grup genç istilâ etti. Tanıştık; hatta ben olağanüstü bir 'balık çorbası' pişirdim (Hélène bile bu çorbanın tadını uzun zaman unutamamıştı). Ben her zaman klasik yemek tariflerini değil de "mutfak araştırması" dediğim yöntemi sevmişimdir. Bu yol insana öyle duyulmadık buluş olanakları sunar ki, bizim büyük aşçılarımızın klasik, hatta yenilikçi yemekleri onların yanında pek yavan kalır. Neyse, grubun içinde, sanki "rastlantı eseri" olarak, o ünlü profile sahip esmer bir kıza gözüm takılmıştı; kız da yan yana sessizce yüzdüğümüz (fotoğrafları hâlâ saklıyorum) küçük gölün kıyısında, kendisine kur yapmamdan mutlu görünüyordu. İnanılır şey değil, değil mi? Yaşadığım en dehşetli sinir bunalımının cehenneminde aylar geçiriyorum, Hélène beni kurtarmayı başarıyor, baharın ve aşkın coşkunluğu içinde onunla buluşuyorum, bunaltıya filân girmeden dolu-dizgin sevişiyoruz; derken karşıma o iki güzel yüz, Simone'un (Hélène yokken Combloux'da) ve Suzanne'ın (Hélène'le birlikteyken Saint-Rémy'de) yüzleri, çıkıverince bu kadarı yetiyor: Yolda rastladığım, hakkında hiçbir şey bilmediğim, ama besbelli içimde derin birşeyler uyandıran, bir kızı açıkça ve Hélène'in gözü önünde elde etmeye kalkışıyorum!.. Kızı, elbette, ama onun arkasında belli bir kız imgesini ele geçirmek, onun da ardında herhalde Hélène'de eksikliğini duyduğum bir şeyi bu kızlarla yaşamak arzusu ki söz konusu iki durumda da bu gerçekleşmedi) dürtüyordu beni. Neydi bu eksik olan? Bu durum yaşamım boyunca hep tekrarlanacaktı. Yakınlarda öğrendiğime göre yoğun cinsel uyarılma, her depresyonu *izleyebilen* hipomani durumunun başlıca belirtilerinden biriymiş. Ama o zaman bunun altında yatan nedenleri kavrayabilecek durumda değildim. Benim oynaşmalarım doğal olarak Hélène'in gözünden kaçmadı ve onu üzdü; ama o bundan dolayı ne bana ya da başka birine sitem etti, ne de vaktiyle

Angeline'le olduğu gibi hırçınlık gösterdi. Onayını almış mıydım acaba? Ne olursa olsun, aradığımın bu onay olduğu açıktı.

Suzanne arkadaşlarıyla çekip gittikten sonra, Güneyde kuş gibi hafif ve özgür, coşturucu mutluluk ayları yaşadık. Bir yolunu bulup Hélène'i Puyloubier köyüne götürdüm; bu köyü bilmek ve sevmek için nedenlerim vardı, çünkü dostum Paul'ün o harika nişanlısı ve eşi buralıydı. Değişken ve canlı renkleriyle taştan koskoca bir çiçeği andıran kutsal dağ Sainte-Victoire'ın dibinde, ufku Sainte-Baume'un keskin doruklarıyla sınırlanan ve uzaklarda Saint-Maximin manastırının sivri kuleleri görülen uçsuz bucaksız Flers ovasının karşısında, ne eşsiz-benzersiz bir yerdi burası! Küçük köyün hemen dışında, emekli bir küçük memur çift bulduk, bizi önemsiz bir ücret karşılığında evlerine almayı kabul ettiler. Bütün gece seviştikten sonra tutkudan ve yorgunluktan bitkin durumda kalktığımızda, gün doğumunun serinliğinde terasa iniyorduk; orada Madam Delpit bize Provence usulü kahvaltı çıkarıyordu: kahve, süt, keçi peyniri, çiğ enginar, bal, kaymak ve siyah zeytin. Genç mayıs güneşinin ısıttığı dinginlik içinde ne zevkli, ne sevinçli günlerdi onlar!..

Daha sonraları, bir gün Paris'ten trene bindim (Hélène beni Delpit'lerde bekliyordu), yarış bisikletimi de bagaja verdim; Cavaillon'da inerek bisiklete atladığım gibi, bir tür sarhoşluk içinde kırk kilometre ötedeki sevgilime kavuşmak için (Bandol'dakinden çok başka bir yarıştı bu!) pedal çevirmeye başladım. Geldiğimi uzaktan görmüş, köye sapan küçük toprak yolda beni bekliyordu. Yorulmuştum, bitkindim, ama bu kez ağlamadım; ağlasam bu ancak sevinçten olurdu. Annemden tüm öcümü almış, artık erkek olmuştum işte!..

Bundan gerçekten de gurur duyuyordum. Hâlâ öyle yoksul olan Hélène benim yardımımla Val-de-Grâce semtinde eski güzel bir binanın çatı katında, Sorbonne'da tanınmış bir profesör olan coğrafyacı Jean Dresch'in evinde, küçük bir hizmetçi odası bulunca, gece gündüz her saatte, ama daha çok geceleri, orada onu görmeye gittim. Ancak sabah erkenden, saat dört sularında evden çıkıyordum. O zaman nasıl bir sevinç ve gururla henüz ıssız Saint-Jacques sokağının kaldırımlarını çınlatıyordum, görecektiniz! Kuş gibi hafif ve coşkulu, güneşin ilk ışınları Okul'un duvarlarını okşarken yavaş yavaş kapıdan giriyordum. Bütün

öğrenciler henüz uykuda oluyordu; ne de olsa benimki gibi bir sevgi yoktu yaşamlarında ve gönüllerinde!.. Bu şansımı, hazinemi, aşkımı ve benzersiz mutluluğumu dünyada hiçbir şeyle değişmezdim!..

Gururumu haklı gösterecek kadar da vardı doğrusu. Arkadaşlarım da belki, mutlaka, kimisi araya araya, kimisi öğrencilik ortamında kolayca kızlarla ilişki kurmuşlardı; (öğretmen okullu erkek ve kız öğrenciler sık sık görüşür, çoğu kez de aralarında evlenirlerdi; her şey aile ya da "kast" içinde kalmış olurdu böylece. Bu üniversiteliler "kastından" ben de en az Hélène kadar nefret ediyordum; ama onun bu konuda daha geçerli kanıtları vardı; çünkü bu çevrenin hep dışında kalmıştı). Ben gerçek bir kadını, hem de ne nitelikte bir kadını! sevmek (üstelik o da beni seviyordu) gibi eşsiz bir ayrıcalığa sahiptim. Benden daha yaşlı olması değildi söz konusu olan –bu yaş farkı aramızda hiçbir zaman rol oynamadı–; ama onun açık görüşlülüğü ve yürekliliği, yüce gönlü, oldukça geniş ve zengin deneyimi; dünyayı, çağının en büyük sanatçı ve yazarlarını tanımış olması; önemli askerî sorumluluklara varıncaya kadar yüklendiği (o dönemde ve kadın olarak tek başına; Lesèvre'in de kabul ettiği gibi, o bir *erkekmiş* o sırada) Direniş hareketindeki hizmetleri, onu sıradışı kılıyordu. Yüz adım öteden tanınabilen "Yahudi burunlu", kıvırcık saçlı bir küçük Yahudi kızından beklenmeyecek kadar şaşırtıcı bir cesaret örneği göstermiş, birçok tuzakları boşa çıkarmayı bilmiş ve olağanüstü kahramanca bir rol oynamıştı orada. Örneğin bir gün Lyon'dan Paris'e giden trende Gestapo'nun denetimi sırasında Yahudi olduğu anlaşılmış ve tutuklanmış; üzerinde hemen oracıkta kurşuna dizilmesine neden olabilecek şeyler bulunmasına karşın, soğukkanlılığı ve gözü karalığı sayesinde, önünde kekelemeye başlayan Nazi subayına baskın çıkarak paçayı kurtarmış. Bu olayı sıradan bir öyküymüş gibi, yaşadığı sıradaki sakinliği içinde anlatırdı. Kısacası, olağandışı bir kadındı (en azından ben onu böyle algılıyor ve duyumsuyordum; ama Direniş'teki tüm silâh arkadaşları, Lesèvre ve birlikte çalıştığı bütün öteki Lyon'lu "khâgne" öğrencileri, ayrıca uzun ortak yaşamımız boyunca onu tanıyanların *hepsi* de buna katılıyordu), benden çok çok büyük ve üstündü; ben ondan hiçbir şey istemeden, sanki salt hakkımdaki düşüncelerine dayanarak,

tanımadığım ama tutsaklığımın yalnızlığı içinde düşünü kurduğum bir dünyayı bana harika bir armağan olarak veriyordu; yüce kardeşlik ilkelerine göre düşünülerek yapılan eylemler dünyasıydı bu, bir yüreklilik ve dayanma dünyasıydı. Kendimi böylesine çaresiz ve korkak hisseden bana; bedenimin bütünlüğünü zedeleyebilecek her tür fiziksel tehlike karşısında gerileyen, hiç dövüşmemiş ve hiç dövüşemeyecek olan bana veriyordu bu dünyayı, hem de umutsuzca bir korkaklık olduğunu düşündüğüm şeyin karşılığı olarak... Benim hakkımda şöyle diyordu: "Tutsak alınmasaydın Direniş'e girecektin; o zaman pek çokları gibi öldürülecek ya da kurşuna dizilecektin. Tutsaklık seni bana saklamış!" Böylelikle kurtulmuş olduğum ölümcül tehlikeleri düşündükçe içimden tir tir titriyordum; gizli silâhlı mücadelenin gerektirdiği ölümcül fiziksel tehlikelere atılma cesaretini asla gösteremeyeceğimden emindim; hayatımda bir el silâh atmamıştım ki ben!.. Çocukken silâh sesi zaten ödümü patlatırdı. En küçük ölüm olasılığında hemen "yelkenleri indireceğim" kesindi. Nasıl bir armağan veriyordu bu kadın bana, ve nasıl bir güven besliyordu!.. Onun sayesinde bir anda, tanıdığı bütün savaşçılara eşit olmakla kalmıyor, gençlikleri ve bilgileri beni ezen ve yanlarında kendimi umutsuzca yaşlı –tüm gençliği kendime yasak görecek (zaten gençliğim de olmamıştı ki) kadar yaşlı– hissettiğim bütün o zavallı "Okul'lu" arkadaşlardan da kimbilir kaç göbek üstün duruma geliyordum. O zaman kendimi genç, hiç olmadığım kadar ve herkesten daha genç hissediyordum ve hep öyle kaldım; örneğin her zaman psikanalistimden çok daha genç olduğumu sanmışımdır, oysa adam tam benim akranımdı. Daha birkaç gün önce, geçen hafta, bana doğum tarihimi soran otuz yaşındaki kadın doktorla aramızdaki konuşma: "16 Ekim 1918. –Yok canım, olamaz; 38 demek istiyorsunuz!" Otuz sekiz demek istiyormuşum! Doktor hanım ne kadar da haklıydı! Ben bu gençliğimi ömrümün sonuna dek sevgili Hélène'ime borçluyum işte.

Kuşkusuz, sonunda keşfedilen bu gençlik konusundaki öznel kesin kanım nedensiz değildi ve bu nedenleri yavaş yavaş aydınlattım. Bu kadar gençsem ve kendimi öyle hissediyorsam, Hélène benim için hem iyi bir anne (sonunda!), hem de iyi bir baba olduğundandı bu: benden daha yaşlı ve kıyaslanamayacak

kadar deneyim yüklü olan bu kadın beni bir annenin çocuğunu, mucizeyle kazandığı evlâdını sevdiği gibi seviyordu. Aynı zamanda iyi bir baba gibi de, çünkü beni düpedüz gerçek dünyaya, hiç giremediğim bu sonsuz dünyaya sokuyordu; aynı zamanda, bana duyduğu dokunaklı arzuyla da, erkeklik rolümü üstlenmeme rehberlik ediyordu. Beni bir kadının bir erkeği sevdiği gibi de seviyordu. Arkadaşlarım hâlâ –bundan emindim– olgunluk peşinde, aile ve Okul sınırlarını aşmayan sözde sevgilerin ilk mırıltılarıyla oyalanırken, biz gerçek birer erkek ve kadın olarak sevişiyorduk. Kanıt mı? Uzun süre acı çektikten sonra, daha önce annemin teni gibi tiksindirici bulduğum tenindeki kadın kokusunu bile sever olmuştum. Yalnızca erkek olmakla kalmamış, başka bir adam da olmuştum: bir kadını bile –hatta vaktiyle teninin kokusu bana itici gelen kadını bile– gerçekten sevmeye yetenekli bir erkek!

Yakında edindiğimiz bir dost, siyasal inançlar yüzünden değil –gerçi komünistleri severdi– entelektüel merak dürtüsüyle, STO ile Almanya'ya giden Jacques Martin, beni ve bizi anlıyordu. Acı çeken, ama gizli şizofrenisinin uzak dünyasından bile sıcaklık saçan bu eşcinsel, eşsiz bir dost olmuştu bize. Önlerinde bilgisizliğimi açığa vurmaktan utandığım (önceden de şimdi de hiçbir şey bilmediğime, tüm öğrendiklerimi de unuttuğuma gerçekten inanıyordum) Okul arkadaşlarımın aksine, ona her şeyi sorabiliyordum; bana, hiçbir zaman sahip olmadığım gerçek bir kardeş nasıl yanıt verirse öyle yanıt veriyordu. Anababası onu tam anlamıyla sefaletinin içinde terk etmişlerdi; babası onun önünde hiç ağzını açmamış korkunç bir eczacıydı; annesi ise ona biraz para bırakarak çoktan ölmüştü. Bu parayla, nasıl yapıyordu bilmem, ama geçinip gidiyordu. Michel Foucault da onu benim kadar sever, benim gibi sık sık para yardımında bulunurdu. Ama bir an geldi, bütün kaynakları kurudu, kaynak bulma umutları tükendi (sevdiği, ama kendisiyle hiç ilgilenmeyen bir ablası vardı; sanırım Melun'de babası gibi eczacılık yapıyordu); o zaman, 1964 yazında, uğursuz bir ağustos ayının yalnızlığı içinde, XVI. bölgede yaşlı bir kadından kiralamış olduğu yoksul odasında intihar etti. Ben o sıralar İtalya'da, yine sözünü edeceğim yeni bir aşkın göz kamaştırıcı âlemine dalmış durumdaydım. Zamanında yetişip en kritik anda paramla onun

hayatta kalmasına yardım edememiş olmamı silinmez bir utanç gibi uzun süre vicdanımda taşıdım. Fazla param olmadığını da belirteyim; olanı öncelikle Hélène için harcıyordum, ayrıca bağışlarımı felç eden o lânetlik yedekleme saplantısından da hâlâ kurtulmuş değildim. Gene de Jacques'a hayli para vermiştim. Ablası ona borç verip vermediğimi sorduğunda (vermiştim; o zamanın parasıyla üç bin franga yakın, Foucault'dan daha fazla) tek yapabildiğim, "Hayır, hiç borcu yok," demek oldu. Ama belki de onu kurtarabilecekken, bu yanıt ne kadar anlamsız kalıyor! Ne olursa olsun, bu para *o zaman* geri almamak üzere harcamış olmaktan hiç pişmanlık duymadığım tek para oldu. Ne olursa olsun, Jacques Martin'le birlikte intihar da, hayatıma, hayatımıza bir daha çıkmamacasına girmiş oldu. Ne yazık ki bunu hatırlayacaktım.

Jacques Martin bana, bize, yalnızca o uzlaşmaz ve güven verici dostluğuyla yardımda bulunmuyordu. "Bilgisiyle" benim yardımıma koşabilecek meslekten birini bulmama da yardım etti. Bugün biraz garip görünebilir, ama o dönemde biz paraca ve bilgice yoksul öğrenciler, her ne kadar psikanalizden söz edildiğini duyuyorsak da, başvurabileceğimiz hiçbir psikanalizci tanımıyorduk, tanıma olanağımız da yoktu. Bir gün Jacques, birkaç kez kendini öldürmeyi denemiş (gene intihar, ama bereket başarısız) ortak bir hanım dostumuzdan, "narkoz altında" psikanaliz yapan sağıtıcı bir adamın varlığını öğrendi. Nazik, hoşsohbet ve küçük göbeğiyle biraz köylümsü, halim-selim bir adamcağızdı bu; Martin'in tedavisini üstlenince ben de onu izledim. On iki yıl, evet, tam on iki yıl boyunca bu adam bana "baktı", yani gerçekte bir destek psikoterapisi uyguladı. Gözümüzde büyük saygınlık kazandı (sonunda tüm ailenin, kızkardeşimin, annemin ve bazı yakın dostların da doktoru oldu), çünkü dediğine göre Sovyet doktorlarıyla –her zaman biraz gizemli kalan– bazı kişisel ilişkiler sürdürüyor, onlar da kendisine "hemen hemen bütün hastalarda" harikalar yaratan 'Bogomolev serumu' ampullerinden gönderiyorlardı. Bu ampuller, sanırım evlendiği adamdan bir çocuk sahibi olmak arzusuyla yanan kızkardeşimin bu dileğinin yerine gelmesini de sağladı. Bizim enişte Paris'in halk kesimlerinden, sağlam yapılı ve dik duruşlu, ağzından halk ve argo deyimleri fışkıran, biraz aşırı dobra dobra ko-

nuşmakla birlikte örnek alınacak bir "halk çocuğu" dürüstlüğüne ve açık sözlülüğüne sahip bir gençti. Tabiî, babam bunu hiçbir zaman kabullenemedi. Ben bir Yahudi kadını seviyordum, kızkardeşim, babamın "kaba" ya da fazla safdil bulduğu halktan bir adamla evleniyordu; babamın dileklerinin uçup gitmesiydi bu. Bunu bize hissettirdi de; örneğin Hélène ile Yves'i evine almayı hep reddetti. Yanıt olarak, (yaradılış işte!) ben *ancak babamın ölümünden bir yıl sonra* Hélène'le evlenmeye karar verdim (babama bir züğürt tesellisi, üstelik de ölümünden sonra!); kızkardeşim de sonunda boşandı, ama o da Althusser soyadını reddetti ve, yasal olarak ayrılmış olmalarına karşın, eski kocası Yves Boddaert'in adını taşımak istedi. Elimden geldiğince, yani bağlılığımın ve bilgisizliğimin elverdiği ölçüde, kendisine iyileşmesinde yardımcı olmaya çalıştığım birçok ruhsal bozukluklar geçirdikten sonra şimdi Güneyde yaşıyor. Sık sık birbirimizi ziyaret ediyor ve yirmi kilometre uzaktan telefonlaşıyoruz. Kızkardeşim, adı geçen doktor sayesinde (?), yaşamının tek gerekçesini oluşturan François adlı bir oğula kavuştu; oğlu da onu seviyor, ama biraz uzaktan; yetenekleri ve ciddiyetiyle belediyede bir sekreter yardımcılığı görevi bulduğu Argenteuil'den.

Hélène'in sevgisinden ve onu tanımış olmak gibi mucizevî bir ayrıcalıktan, onu sevmek, onu yaşamımın bir parçası olarak görmekten gözüm kamaşıyordu; bunun karşılığını kendi yöntemimce, yoğun biçimde, deyim yerindeyse annemle olduğu gibi *kutsal bir görev duygusu içinde* ona vermeye kalkıyordum. Bana göre annem bir kurbandan, babamın kestiği bir kurbandan başka bir şey değildi ve olamazdı; açık, işleyen bir yara, ama henüz canlı... Babama açıkça karşı çıkmak ve kaçıp gitmelerini göze almak pahasına, nasıl hep annemin tarafını tuttuğumu anlatmıştım. Denecek ki buradaki "paha" aslında hayalîydi; çünkü babama karşı duyduğum kızgınlıklar hiçbir zaman Boulogne Ormanı'ndaki oğul Lemaître'inkiler gibi benim şiddete başvurmamla sonuçlanmıyordu; sık sık oldukça sert biçimde ve küstahça ona meydan okuyorsam da bu, aile içinde söylenmeden geçerli olan kuralların koruması altında oluyordu, ve sonunda evden giden de hiçbir zaman ben olmuyordum. (Tutsaklıkta olduğu gibi, hiçbir zaman aileden ayrılmayı, en sevdiğim dostumun yaptığı gibi onun demir çemberinden kaçmayı göze alamadım; bu, an-

nemi o korkunç "kendini bırakmışlığı" içinde bırakıp gitmek olacaktı.) Hep babam gidiyordu, hem de nasıl! Dönüşüne kadar dayanılmaz bir korku ve kaygı içinde yaşıyorduk, en azından ben yaşıyordum. Bütün bunlardan ötürü, gerçek bir işkence kurbanının imdadına koşar gibi annemin yardımına koşmaktan ya da koşmak istemekten bir an bile geri durmuyordum. Özellikle bulaşık yıkamayı (neden acaba?) işkencelerin en kötüsü olarak görüyor, bu işi onun yerine yapmak için atılıyordum; çok geçmeden, garip –ama anlaşılır– bir şekilde, bundan derin ve marazî bir zevk almaya da başladım. Süpürme, yatakları düzeltme, yemek yapma gibi annemin üzerinden almaya çalıştığım işleri, hatta sofrayı kurup kaldırmayı bile, herkesin gözü önünde, babamın küstahça yerinden bile kıpırdamayışını eylemli olarak kınıyormuş gibi, tek başıma yapıyordum –kızkardeşimin ise bu işler umurunda bile değildi–; böylece, hem de zevk alarak, küçük bir "ev adamcığı", bir tür ince ve solgun kız çocuğu (parktaki ekran-imgem) olup çıktım. O zaman erkeklik açısından da gerçekten bir *eksikliğim varmış* gibi hissediyordum; sanki oğlan değildim, erkek ise hiç değildim! Bir ev kadınıydım. Hélène'le de tutumum böyle oldu, ama durum o kadar farklıydı ki!..

Onu uçurumun ta dibinde, en tüyler ürpertici maddî yoksulluğun içinde tanımıştım. "Tüyler ürpertici." Bu söz ağzından hiç düşmüyordu, ömrünün sonuna kadar da sık sık diline gelecekti. Bu sözcüğü başka bir dostumun ağzından duyduğumda hâlâ titrerim. Evet, "tüyler ürpertici" bir yaşam sürüyordu. Her şeyini, savaşta öldürülmüş olan uzak ve yakın dostlarını, vefasız Renoir'ı, Hénaff'ı ve benden önceki tek aşkı peder Larue'yü yitirmişti. Sonra Partiyle de tüm ilişkisi kesilmişti. Barınağı yok denebilirdi; yalnızca kuşkulu ve saldırgan çevreleriyle o "tüyler ürpertici" hizmetçi odaları vardı. Ne işi, dolayısıyla ne de geliri vardı; en değerli kitaplarını satmak ya da benim, biraz da utanarak, (kendi diploma tezimden sonra) getirdiğim öğretmen okulu diploma tezlerini birkaç kuruşa daktilo etmek gibi yollardan geçinmeye çalışıyordu. Peki ben ona yardım etmeye çalışmıyor muydum? Elbette çalışıyordum, hem de bütün ruhumla, ama başlangıçta Okul'un bize bağladığı yirmi franklık "burs"tan başka param yoktu; bu durum, Maurice Caveing'le birlikte kurdu-

ğumuz sendikanın yasadışı eylemiyle, hem kendimiz hem de bütün Yüksek Öğretmen Okulları için bir maaş düzeni koparıncaya dek sürdü. Babamdan tek kuruş istemeye cesaret edemiyordum; "ihtiyaçlarımı" ve sevdiğim kadın türünü (Yahudi!) ondan saklamaya önem veriyordum: onu herhalde para canlısı olarak görecekti; öyle ya, bütün Yahudi kadınları aynı kumaştan değil miydi? Üstelik parasız kalma, yedek akçemin tükenmesi korkusunun içimde ne denli kökleşmiş olduğunu yeterince belirttiğime göre, bütün cömertçe niyetlerime karşın paramı nasıl kuruş kuruş sayarak harcadığım tahmin edilebilir. Hélène'in Val-de-Grâce sokağındaki hizmetçi odasında fazla üşümemesi için ona saçtan küçük bir odun sobası aldığım günü hatırlıyorum. Tehlikesiz denemeyecek kadar entipüften bir şeydi ve aslında pek de iyi ısıtmıyordu; özverimin ve cömertliğimin son kertesi, ama zavallılığımın da!.. Evet, parasızdım, ya da bağışlarımın boyutlarını büyütmek için kendimi büsbütün parasız bırakıyordum.

Belki de her şey aslında bu düzeyde oynanıyordu; en azından, sonraları, bana tüm oyun burada oynanıyormuş gibi geldi. Bakın neden.

Kendimi sevmeye yeteneksiz ve başkalarına, onların sevgisine karşı duyarsız gibi hissettiğimi söylemiştim. Oysa bu sevgi, hiç olmazsa kadınlar tarafından, hatta birçok erkek dostlarım tarafından da benden hiç esirgenmiyordu. Hiç kuşku yok, annemin sevgisi –beni değil de arkamdaki ölüyü hedef alan o kişiselleşmemiş, somutlaşmamış sevgi– beni hem kendim hem de başkaları için ama özellikle başka bir kadın için yaşamayı beceremeyecek duruma getirmişti. Bütün anlamlarıyla "iktidarsız" gibi duyumsuyordum kendimi; sevmeye iktidarsız tamam, ama ayrıca ve öncelikle kendi varlığımda, en başta da kendi bedenimde, iktidarsız. Sanki ruhsal ve bedensel bütünlüğümü oluşturabilecek bir şeyi benden almışlardı. Burada bir organı kesip çıkarmaktan, dolayısıyla kişiyi hadım etmekten, söz etmek yanlış olmaz; kişisel bütünlüğünüzden bir daha asla yerine konamayacak bir şeyi çıkarıp atmaya başka ne ad verilebilir?

Konuyu açmış olduğuma göre, tutsaklıktan kurtulup Fas'taki ailemin yanına döndüğüm sıralarda yoğun olarak yaşadığım bir hayalî sorunu burada yeniden anacağım: bir zührevî

hastalığa yakalanmış ve bu yüzden erkeklik organımı asla gerçek anlamda kullanamayacak durumda olduğum saplantısı. Gene aynı anılar ve çağrışımlar "cümlesinden" olmak üzere, (bu kez de çok açık ve net biçimde saklamış olduğum bu anı söz konusu) sanırım oldukça sık rastlanan, hatta *phimosis* diye Latince bir adı da olan (böyle konularda Latince, birçok utanılacak şeyi kolayca söylemeyi mümkün kılıyor!) bir olay yüzünden derin korku ve kaygılara düştüğümü hatırlıyorum. Bu olay Cezayir'de ve Marsilya'da yıllarca hayatımı zehir etmişti. Sorun şuydu: Cinsel organımın dışındaki derisini ne kadar çekiştirirsem çekiştireyim bir türlü başını açığa çıkaramıyordum. Aynı zamanda "beyaz akıntı" denen bir tür sızıntı da geliyordu penisimin ucundan. Bunlar da ağır bir cinsel hastalığa yakalanmış olduğum fikrini tekrar ve silinmemecesine aklıma getiriyordu. Bu durumun beni, o an için hasta değilsem bile, normal boşalmayla sonuçlanacak tam bir sertleşmeyi hasta olmaksızın gerçekleştirmekten âciz kıldığını düşünüyordum. Ağrıya karşın dış deriyi çekiştiriyordum, ama boşunaydı. Bir gün annem bu konuda babamı uyardı ve ikimizi birlikte helâya kapattı. Orada, karanlıkta (ışığı yakmamıştık; utanmayayım diye mi, başka bir korkuyla mı, bilmem), tam bir saat babam da –doğal olarak tek söz etmeden– penisimin derisini çekiştirdi durdu; gene sonuç yok! Bu durum yıllarca sürdü; bende de bu açıdan normal olmadığım kanısı iyice yerleşti. Sanki organımda, erkeklik organı olabilmek için gerekli bir şey eksikti; sanki benim gerçek bir erkeklik organım yoktu; sanki beni ondan yoksun bırakmışlardı (kimler?). Herhalde annem olacaktı bu, çünkü hatırlayacağınız gibi, bana tam anlamıyla "el koymuş" bulunuyordu.

Bu örnek üzerinde neden mi bu kadar duruyorum? Simgesel bir örnek ve benim kişisel durumumun ötesinde hepimizi ilgilendiriyor da ondan. Nedir ki sevmek? Zevk için ya da bir "özüne-hayranlık" (narsisizm) nöbetiyle değil, tersine eksiksiz, kusursuz, gevşemesiz ve kaçışsız tam bir bağışta bulunabilmek için, kendi bütünlüğünü ve "gücünü" özgürce elde tutmak ve kullanmak değil mi? Nedir ki öyleyse sevilmek? Bağışlarında özgür olarak tanınıp kabul edilebilmek; bağışların yön ve yollarını bularak "yerine varması," ve bunların karşılığı olarak candan-gönülden arzu edilen bir başka bağışın bize geri gelmesi de-

gil mi? Sevilmek: özgür sevgi bağışını değiş-tokuş edebilmek!.. Ama bu değiş-tokuşun özgür "öznesi" ve "nesnesi" olmak için onu, nasıl diyeyim, "ateşleyebilmek", başlatabilmek; karşılık olarak bağışlanan şeyin aynısı ya da daha fazlası alınmak isteniyorsa (buradaki alışveriş yarara dayalı bir hesabın tam tersidir) işe kayıtsız-şartsız vermekle başlamak gerekir. Bunun için de, açıkça görüldüğü üzere, elbette varlıksal özgürlüğü kısıtlanmış olmamak gerekir; ruhsal ve bedensel bütünlüğü zedelenmemiş olmak gerekir; asıl adını koyalım, "hadım edilmiş" olmamak; kendi varlık gücünü (Spinoza'yı düşünelim), bir parçası bile kesilmeksizin ve boş, aldatıcı şeylerle bu eksikliği ödünlemek zorunda kalmaksızın tam olarak elde bulundurmak gerekir.

Oysa ben, annemi karşı konmaz biçimde "hadım edilmekten", hırsızlıktan (eşyasının ya da parasının bütünlüğünün zedelenmesinden), tecavüze uğramaktan (bedeninin bütünlüğünün zedelenmesinden) duyduğu dehşeti her an denetleme kaygısı içinde yaşatan içdürtünün işleyişi sırasında , annem tarafından belki on belki de yirmi kez "hadım edilmiştim". Evet, özellikle kendi cinselliğimi bana bağışlamak iddiasında bulunduğunda beni hadım etmişti annem; bu ezici ve yırtıcı davranışı ben, onun tarafından "tecavüze uğrayışımın" simgesi olarak algılamıştım. Benim en derin eğilimlerime; kendimden başka hiç kimsenin olmayan, hele hele (ne büyük müstehcenlik!) onun hiç olmayan, yalnızca *benim* olan bir cinsel organa sahip olma arzuma karşın, o organıma "el koymuş", onu benden çalmıştı; bu yüzden sevmeye yeteneksiz hissediyordum kendimi, çünkü gerçekte benliğim kısmen *çiğnenmişti*; canlılığımın en yoğun kesiminde *örselenmiştim*. Benliğinin ta özü, en derin arzuları, yaşamının yaşamı çiğnenirse insan nasıl sevebilir, hatta nasıl bunu düşünebilir? İşte annemin bu özüme saldırısının etkisi altında, Hélène'in karşısında kendimi hep böyle hissettim; ona, ve onun aracılığıyla hiç kimseye, en küçük gerçek sevgi bağışında bile bulunmaya yeteneksiz bir erkek (erkek mi? doğrusu pek sayılmaz); kendi içime, ve duyarsızlığım diyebileceğim şeyin içine, kapanmış bir adam.

Duyarsızlığım mı dedim? Aslında annemin duyarsızlığıdır bu. Fas'tayken, mikrop ya da hastalık gibi bir bahaneyle, enfarktüs geçiren ölüm döşeğindeki öz annesine yardıma gitmeyi

reddederek beni şaşkına çevirmişti de, sabahın soğuğunda cenazeyi kilisede karşılamak için Morvan'a ben gitmiştim. Duyarsızlığım ha! Benim değil annemindir o! Yalnızca sessiz kalarak, beni Simone'a giden yoldan döndürüp, çılgın bir öfke içinde bisikletle La Ciotat'ya doğru koşturduğunu hatırlıyorsunuz. Duyarsızlığım ha! Benim değil annemindir o! Babamın cenazesindeki davranışını gördüm: Oldukça soğuk, yüzünde en küçük duygulanma belirtisi olmaksızın, ölünün alnına bir öpücük kondurdu, diz çöküp haç çıkardı, sonra hiçbir şey olmamış gibi, ver elini çıkış kapısı! Duyarsızlığım ha! Aslında annemindir o! Dostlarım Paul ile Many, Viroflay'de yalnız başına yaşadığı küçük evde kendisini ziyaret edip, (onu yalnız bu ikisi tanıyordu) Tanrı bilir nasıl özenle, alıştıra alıştıra, Hélène'in öldüğünü ve onu benim öldürdüğümü haber verdiklerinde, hiçbir şey olmamış gibi, kafası tamamen başka yerde (nerde olduğunu bana sorun!) onlara bahçeyi gezdirmiş. Duyarsızlığım ha! Dedim ya, annemin özelliğidir bu! Yalnız başına kaldığı ve Madam Althusser adını da reddedip kızlık adı olan Berger'yi kullanmaya başladığı son yıllarda, artık mikroplardan ya da karın ağrılarından filân korkmadan, kendisine getirdiğim güzel çikolataları hapır hupur mideye indiriyor!.. Tanrım, diyorum bazan, acaba ona karşı haksızlık mı ediyorum? Dürüst ve ilkelerine bağlı, yaşamı saydam, (kendi sevdiklerine karşı) candan ve sıcak, kimseye en küçük bir kötülükte bulunmamış, bizi elinden geldiğince seven ve bize iyi bir eğitim vermek için kendi başına "iyi" çareler (müzik, konserler, klasik tiyatro, İzci örgütü) düşünen bu kadından ne istiyorum? Kendisinin ve bizim mutluluğumuz olduğunu sandığı (aslında benim felâketim olan) şey uğrunda, ne fazla ne eksik, elinden geleni yaptı zavallı. İyi yaptığını düşünerek yaptı bunları; yani, Cezayir ormanlarının ıssızlığı içinde ve babasının sinirli huzursuzluğunun etkisi altında, kendi annesinin sessiz korkularının ona öğrettiklerini izleyerek...

Ama bu duyarsızlığın acı anlamını ve bu gerçekten sevememeyi ben kendi üzerime alıp Hélène'e, benim gözümde annem gibi kurban ve açık yara olan bu ikinci mutsuz insana da yansıtmışsam, bunda şaşacak şey yoktur. Yazgım (yazgımız) buymuş. Annemin arzularını o derece iyi gerçekleştirdim ki, hiçbir zaman kendimi "yeniden bütünleyerek" Hélène'e gerçek bir "ba-

ğışta" bulunamadım. Ona duyduğum aşk yerine, vere vere, ancak annemden kalma, yapmacıklardan oluşan evlere şenlik bir bağış karikatürü verebildim. Elbette Hélène'i bütün varlığımla, bütün yüceltici gururumla, kayıtsız-koşulsuz ve sınırsızca kendimi ona vermeye hazır oluşumla seviyordum; ama o zamanlar, herhalde dil sürçmeleri, sakınca ve çekinceler, itiraf edilemeyen ard-düşüncelerle, içinde kalmaya yazgılı olduğum yalnızlıktan nasıl çıkabilir, yatakta ve başka yerde durmadan yinelediği korkulu-kaygılı isteğe nasıl karşılık verebilirdim. Bana bir şey söyle!? Başka deyişle: bana her şeyi ver! Ömrünün sonuna dek yalnız, duyduğu sevgiye denk bir sevgi tanıması olanaksız, korkunç bir cadı olmanın dayanılmaz bunaltısından en sonunda kurtulabilsin diye, gerekli olan her şeyi istiyordu!..

Bana bir şey söyle! Bu korkulu bekleyiş çığlığına, buradaki anlamını taşıdığı zaman, dünyada kimse yanıt veremez. Düpedüz *bana her şeyi ver*! demektir bu; ver ki sonunda var olayım! demektir. Senin bakışlarında ve yaşamında gerçekten var olamamanın, geçer-ayak tanışılmış basit bir vesile olmanın, senin sevgide sonsuza dek zedelenmiş olan bütünlüğünü tekrar kurmaya yeterli olamamanın bunaltısını, içimdeki bu dipsiz uçurumu doldurabilecek her şeyi ver! Bu içler acısı çağrının ardında neyin gizlendiğini de hem Hélène hem de ben pekâlâ biliyorduk: onun içinden hiç çıkmayan, kötü bir kadından, *korkunç* bir anneden, kendisini seven ya da sevmek isteyenden başlamak üzere herkese kötülük yapan, her yaptığını da kötü yapan bir cadıdan başka bir şey olamamak korkusu, bu kuruntunun doğurduğu dehşet! Sonuca ulaşamayan sevme isteminin güçsüzlüğü, o zaman, şiddetli, inatçı ve yabani bir red tepkisiyle, sevilmeme isteğiyle ödünleniyordu; çünkü kendi gözünde sevilmeyi haketmiyordu; aslında o, her yanı pençe ve diken kesilmiş, çılgın ve kanlı bir hayvancıktan başka bir şey değildi! Bu halimizle, kendilerini kuşatan öfke, nefret ve boğazlaşma zincirinin demir çemberini kıramayan bir sado-mazoşist çiftin –o kadar kolayca kabul ediliveren– bütün belirtilerini gösteriyorduk.

Ellerinden bir şey gelmeksizin tanık olan dostlarımızı (yerine göre) dehşete düşüren ya da isyan ettiren o korkunç "aile kavgası" sahnelerimiz de buradan kaynaklanıyordu. Babam gibi Hélène de, suratı mermere ya da kâğıda kesmiş, kapıyı çarparak

çekip gidiyor; ben ise, çoğu kez hiç suçum olmadığı halde onun tarafından terk edilmenin, bazan günlerce sürebilecek bir ayrılığın dayanılmaz kaygı ve korkusu içinde peşinden koşuyordum. Örneğin, Karanfilli Devrim'den sonra kendisini uçakla gezmeye götürdüğüm Portekiz'de ben ne yapmıştım ki? Oralı dostların bizi davet ettikleri lokantada, Lizbon'un sokakları *fazla dik* diye öyle bir histeri krizine tutulmuştu ki, yatıştırmak için onu yüksek şatonun terasına çıkarmak zorunda kalmıştım; kentin yolları yokuşsa bunda benim ne suçum vardı? Örneğin Granada'da, bize Alcazar'ı gezdirmeyi öneren bir dostun yardımını reddettiği zaman ben ne yapmıştım ki? Ona ihtiyacı yokmuş! Tabiî ardından korkunç bir kavga! Aynı şekilde Yunanistan'da, bir küçük burjuva ailenin geleneksel konukseverlik çerçevesinde verdiği mükellef ziyafeti reddettiği (ama bunu zaten baştan reddetmişti) zaman, ben ne suç işlemiştim ki? Örneğin... Her neyse, bütün bu olaylarda benim gerçekten de hiçbir suçum yoktu, ama ne yazık şunu da pekâlâ biliyorum ki, çoğu kez onu tepki göstermeye kışkırtarak, filân konuda benimle aynı fikirde olup olmadığını anlamak için benliğinin en kuytu köşelerine dek araştırarak, onunla bir anlamda oyun oynadım.

"Gönül ilişkilerim" de aynı şekilde yürüyordu. Hélène'in yanı sıra kendime bir "yedek kadın parkı" oluşturma, ve bu işe girişmek için de onun açık onayını isteme ihtiyacını hep duydum. Kuşkusuz, bu kadınlara, zavallı Hélène'in bana veremediği şeyin, sağlıklı ve genç bir bedenle düşlerimde hâlâ peşinden koştuğum o profilin yerini tutabilecek erotik birer ödünleyici olarak "ihtiyaç" duyuyordum. Sakatlanmış arzularım bunların "eksikliğini" hissediyordu; bu ise benim de herkes gibi, ana-babanın yanı sıra, güzel ve çekici bir kadın bedenini de arzulayabildiğimin kanıtıydı. Ama, son zamanlara gelinceye dek Hélène'in açık onayını almadan hiçbir şeye kalkışamadım.

Bu konularda, bilinçsizce ama tam paşa gönlüme göre bir "sentez" çözüm bulmuştum. Canımın çektiği kadınlara aşık oluyordum, ama en kötü sonuçlardan kaçınabilmek için benden yeterince uzakta, örneğin ya İsviçre'de (Claire) ya da İtalya'da (Franca) –başka deyişle, uzaklığı bilinçaltımca ancak ara sıra görüşebilmek üzere hesaplanmış bir yerde– yaşıyor olmalarına dikkat ediyordum (birliktelik üç günü geçince bana mutla-

ka, yani bilinçsiz olarak, bıkkınlık, hatta tiksinme geliyordu; oysa gerek Claire gerek Franca beden ve ruh güzelliği bakımından benim için o kadar olağandışı, o kadar harika kadınlardı ki..). Ama aldığım bu coğrafî önlem, Hélène'den onay alma ve ona sığınma törenlerimi gereksiz kılmıyordu. 1974 Ağustosunda Franca'yla tanışınca hemen, 15 Ağustosta, Hélène'i de onunla tanışmaya davet ettim. Başta oldukça iyi anlaştılar, ama birkaç ay sonra acı verici olaylar başgösterdi; Hélène'le Franca'nın arasında bocaladım; Panaréa (Sicilya açıklarında bir ada), Bertinori ve Venedik ile Paris arasında telgraf ve telefon hatları durmadan işledi; ama bütün bunlar benim sinsi kışkırtmalarımın hesabını kabartarak durumu daha da ağırlaştırmaktan başka işe yaramadı.

Dolaylı ya da dolaysız, kendileriyle yaşayıp çocuk sahibi olmak sorununu gündeme getirdikleri zaman hanım 'dostlarımla' işin cılkı çıktı. Claire'le bu konu, Rambouillet ormanında bir yol kenarında dinlenirken açıldı: bana, olmasını o kadar özlemle istediğimiz küçük "Julien"den söz etti ve –demek ki onun da "benim hakkımda bazı tasarıları" varmış!– yaşamını paylaşmamı önerdi. Tabiî ben hemen hasta oldum, sinir krizine kapıldım. Otuz altı yaşında, artık sevip sevilmekten umudunu kesmiş görkemli bir İtalyan güzeli olan Franca'yla ise durum daha kötü oldu. Günün birinde, ülkesinde yapıtlarını çevirdiği Lévi-Strauss'un derslerini dinlemek bahanesiyle İtalya'dan çıkageldi, ve bana telefon ederek Paris'te olduğunu, kendisini alıp ne istersem yapabileceğimi haber verdi. Hatta evime bile girdi; geçerken pencereden iyi görememişmiş! Durum açıktı. Ben yine derhal hastalanıp bunalıma girdim. Anlaşılıyordu ki o da hakkımda bazı "fikirler" beslemişti.

Ardarda gelen bu sinir bunalımlarının hepsi de aynı türden değildi elbette. Ama oldukça garip depresyonlardı bunlar: hastaneye yatırıldım mı hemen yatışıyordum. Sanki hastanenin sağladığı ana koruması, yalıtılmışlık ve hastalığın "mutlak gücü", isteğime karşın terk edilmeme ve her şeye karşı korunma açlığımı doyurmaya yetiyordu. Bir bakıma mutlu bunalımlardı bunlar; beni her türlü "dışarı"nın etkisinden koruyor, isteğime aykırı olarak bile dövüşmek zorunda kalmayacağım sonsuz bir güvenlik ortamına koyuyorlardı. Psikanalizcim istediği kadar

bunların tipik olmayan, nevrotik ve "sahte depresyonlar" olduğunu söylesin, bir şey değişmiyordu. Genellikle çok kısa (iki-üç hafta) sürdükleri; (bunalımın kendisinden daha zor ve uzun olan) korkunç bekleme dönemlerine karşın hastaneye yatar yatmaz mucizevî biçimde hemen sona erdikleri; işime ve tasarılarıma çok az ket vurdukları; ve sonunda, bana hem benim hem de başkalarının sorunlarına görünürde çözüm buluverme rahatlığını, her şeyi çok kolay görmenin tüm doygunluğunu duyuran hipomanyak bir durumda hastaneden çıkmama izin verdikleri için, aslında ben bu bunalımlardan pek de etkilenmiş olmuyordum. Tersine, bin kez daha çok çalışıyor, böylece uğradığım sözde gecikmeyi bin kez ödünlemiş oluyordum. Bu krizler, hayatımın biraz çalkantılı akışında sıradan olaylar olarak yerlerini alıyorlardı.

Düzenli olarak danıştığım psikanalistim, depresyonlarımın kendi başıma farkına varamadığım bir yönü hakkında beni aydınlattı. Şöyle dedi: Depresyon mutlak güç demektir. Biçimsel olarak, tartışılmayacak kadar doğru bir söz. Dünyadan çekiliyor, hastalığa "sığınıyorsunuz;" güncel ve eylemli tüm kaygılardan uzakta, beyaz bir hastane odasının koruyucu sıcaklığında, size ana gibi bakan özenli doktor ve hemşirelerin gözetimindesiniz (her depresyonun neden olduğu aşırı "gerileme" sizi bir küçük çocuk yapar, ama terk edilmiş bir çocuk değil; tersine, kendinizi artık hiç terk edilmeyecek olmanın derin ve rahatlatıcı kesinliğine terk edersiniz); komik bir ilâç fetişizmi hüküm sürer burada, ama bilindiği gibi ilâçlar ancak depresyondan çıkma sürecini *kısaltır*, uyku verir, yatıştırır; hiçbir şey yapmadan, karşılığında hiçbir şey vermek zorunda kalmadan, bütün dünya huzurunuzda elpençe divan durur: doktorlar, hemşireler, sizi seven ve ziyaretinize gelen erkek ve kadın dostlar... İnsan dış dünyadan artık hiç çekinmeden, sonunda iyi anneler tarafından sevgiye boğulan küçük bir çocuğun mutlak gücünü uygulamaya koyar. Bu kuramsal açıklamanın benim ne kadar işime geldiğini düşünebilirsiniz. Yaşamında kendini güçsüz ve (yapmacıklarım ve sahtekârlıklarım yoluyla sağladığımın dışında) gerçek varlıktan yoksun hisseden ben, sonunda, düşlerimde bile göremediğim kadar büyük bir güce sahip buluyordum kendimi. Buna bakarak, benim ancak böyle belli durumlarda hastalanıp hastane-

ye yatmak istediğim (tam anlamıyla yalvarıyordum bunun için) kolayca düşünülebilir; yanlış da olmaz. Ama ben bu mutlak güçten gerçek yaşamda da yararlanmayı ne zaman başarabilecektim? Depresyon dönemlerimi (her zaman değilse de gittikçe daha sık olarak) izleyen hipomanyak uyarılmışlık dönemi bunun için bir fırsat sunuyordu. Krizden hipomaniye çabucak geçiyordum, hatta bu çoğu kez düpedüz şiddetli bir mani halini alıyordu. O zaman kendimi gerçekten mutlak güçlü hissediyordum; tüm dış dünya, dostlarım, tasarılarım, sorunlarım ve başkalarının sorunları egemenliğim altındaydı. Her şey bana inanılmaz bir kolaylıkta görünüyordu, tüm güçlüklerin üzerinde uçuyordum; kendi dertlerimden başka, istemeseler bile, başkalarının sorunlarını da çözmeye koyuluyor ve görünürde başarılı da oluyordum. Böylece, dostlarımın (hem benim için hem de kendileri için) çok tehlikeli buldukları, kaygıyla titredikleri işlere kalkıştığım oldu; onların itirazlarına aldırış etmiyor, kulak asmıyordum; her şeyin hâkimi, oyunun baş ustası olduğuma kesinlikle emindim; hem de bütün oyunların, ve, neden olmasın, hiç değilse bir kez, dünya çapındaki oyunların da!.. 1967 dolaylarında söylediğim ve ne yazık ki hâlâ unutamadığım korkunç bir cümle aklıma geliyor: "Artık hegemonyacı oluyoruz..." Bu olağandışı rahat ve iddialı tutumda çok büyük oranda, bu vesileyle serbest kalan, ya da aşırı uyarılmışlık içinde kendini dışarı vuran, "boşalan", bir saldırganlık da bulunduğunu herkes anlayacaktır sanırım. Kafamdaki iktidarsızlık, dolayısıyla depresyon, kuruntusunun bir belirtisi gibi, çünkü aslında bu, benim depresyona olan eğilimimle onu besleyen güçsüzlük kuruntularıma karşı çevrilmiş bir savunma silâhıydı. Spinoza'dan sonra Freud'un da pek güzel sözünü ettiği iki-anlamlılığın (ambivalence) her durumda etkin, benim durumumdaysa özellikle apaçık olduğu ne kadar doğru! Büsbütün iktidarsız olma korkumla mutlak iktidara sahip olma isteğim, megalomanyaklığım, aynı şeyin iki ayrı görünümü oluyordu; tam ve özgür *bir erkek olmak için bende eksik olan şeyi*, eksik olacak diye dehşete düştüğüm şeyi, elde etmek ve tutmak arzusu. Aynı iki yüzlü kuruntu (bunun çift anlamlılığı) böylece, gâh depresyonun gerçekdışı tüm-gücünde, gâh hipomaninin megalomanyak tüm-gücünde, benim zihnimi sürekli işgal ediyordu.

Depresyonlarımın bilincime yansıyan "temalarını" (1947'den 1980'e kadar on beş kadar bunalıma girdim; ilki ve sonuncusu dışında hepsi kısa sürdü, "meslekî" bir sonuç da doğmadı; tersine, Okul yönetimleri her şeyi anladıklarından beni sağlık nedeniyle izinli sayma yoluna hiç gitmediler, kendilerine teşekkür ediyorum; ama zaten her bunalımdan sonra ben işimi yirmi kat fazlasıyla yapıyordum) iyi inceleyecek olursam, onları üç başlık altında toplayabilirim: terk edilmek korkusu (Hélène'in, psikanalistimin, ya da kadın ya da erkek dostlarımdan herhangi birinin beni bırakması); bir sevgi isteğine muhatap olma korkusu (bunu, bir tehlike, bana "el konması", ya da daha geniş olarak, "hakkımda fikirler –tabiî benim olmayan fikirler– beslenmesi" tehlikesi gibi algılıyordum; bu konuya tekrar döneceğim); sonunda, insanların karşısına tüm çıplaklığımla, yapmacıkları ve sahtekârlıklarından başka hiçbir varlığı olmayan, beş para etmez bir adam olarak çıkarılma korkusu; sanki o zaman herkes ne mal olduğumu açıkça görecek, mahkûmiyetim kesinleşecekti.

Terk edilme korkusunun bende neden depresyona yol açan derin bir bunaltı süreci başlattığı sanırım anlaşılmıştır. Annem tarafından bırakılmak korkusuna, babamın geceleri çekip gitmesinin yarattığı eski korkular da ekleniyor, bunlar Hélène'in öfke içinde kalkıp gitmeleriyle yeniden canlanıyor ve ben bunlara dayanamıyordum; her biri benim için bir ölüm tehdidiydi (ölümle nasıl sürekli olarak eylemli bir ilişki içinde olduğum biliniyor). Bu "üst belirlenim" beni umutsuz ve çaresiz bir dehşete düşürüyor, artık kendimi "yazgıma" bırakmaktan ve arzuladığım şeyin içine yuvarlanmaktan başka yolum kalmıyordu: kendi "gerçeğimi" (surdétermination) yerine getirmek, artık varolmamak, dünyadan kaybolmak, kısacası hastaneye yatmak! Ama işin içine şeytanca bir ard-düşünce de giriyordu: hastalığa, kimsenin beni terk etme tehlikesinin bulunmadığı o yuvaya, sığınma hesabı. Resmen ve herkesin gözü önünde hasta olduğuma göre, kimse beni bırakamazdı; ben de kral gibi yetkeyle herkesin yardımını istiyor ve elde ediyordum. Bu tutumu, hem de en yoğun biçimde, uzun ve ciddî bunalımımın son aşamalarında, Sainte-Anne'da ve özellikle Soisy'de de tekrarladım. İlerde bundan söz edeceğim.

XII

"Ele geçirilmek" istendiğim fikri, (ya da böyle düşünmeme neden olan durumlar) bende bunaltıya varan aşırı bir tiksinme ve korku uyandırıyordu. Özellikle kadınların bu gibi girişimlerinden korkuyordum. Belli ki, bana bu tür iğdiş edici saldırılarda bulunmaktan hiç kaçınmamış olan annemin bilmeden –hatta kasıtlı olarak desem yeridir– ruhumda açtığı manevî yaralarla bağlantılı bir tutumdu bu. Bir kadın bana birlikte yaşamayı mı öneriyordu (bunun sonucu olarak Hélène'in beni bırakması da gündeme gelecekti tabii, ama –bence– o buna asla katlanamazdı), ben hemen dehşete kapılıp sinir bunalımına giriyordum. Dostlarımın kimilerine bile şaşırtıcı gelecek ama, ben hiçbir zaman *Hélène'in de beni "ele geçirmeye" ya da bana "el koymaya", ya da bana hadım edici bir anne gibi davranmaya kalkıştığı duygusuna kapılmadım.* Buna karşılık, "dışarıdan" hanım dostlar (koşullardan yararlanarak ya da koşulları bilinçsizce seçerek) kendilerine çizdiğim sınırları aştıkları ve böylelikle (bugün bunu çok açık olarak görüyorum) Hélène'in ayrılmasını sağlayarak beni Hélène'siz bırakmak tehlikesi yarattıklarında, bu izlenim hemen içime yerleşiyordu. Bu delice ama öldürücü tehlikeye karşı kendimi savunmak için hiçbir şeyden çekinmiyordum. Doğal olarak, "dayanılmaz bir el-koyma" olarak algıladığım bu tür önerileri şiddetle reddediyor, hemen hasta düşerek duygularımı da açıkça gösteriyordum. Hatta sırasında (aslına bakılırsa her zaman, ama açık ya da gizli çeşitli biçimler altında) önlem olarak kimi saçma ya da delice sözler, tersleme yöntemleri de buldum. Örneğin, zaten çoktandır besbelli olan aşkını bana mektupla "ilân" eden bir hanıma, bir gün şöyle karşılık verdim: "Ben sevilmekten nefret ederim!" Elbette bu doğru değildi, ama sözüm şu anlama geliyordu: Beni sevmeye *kalkışılmasından*, birinin bana "el koymasından" nefret ederim; başkasının böyle bir girişimde bulunmasını kabul edemem, bu ayrıca-

lık dünyada yalnız bana aittir, başka hiç kimseye değil. Elbette burada filozof kendimden değil, insan ve birey olarak o zamanki kendimden söz ediyorum –hiç duyamayacağımı derinden hissettiğim o delice sevme arzusuyla da bağlantılı olarak...

Kadın kısmının benim üzerimde "girişimde bulunmasını" kabul edemeyişimin daha genel bir görünümünü, bir gün, psikanalizcimle yaptığım şiddetli (şiddet bendendi) bir tartışma sırasında, kim olursa olsun "hakkımda bazı fikirler beslemek" iddiasında bulunan herkese karşı duyduğum tiksinti olarak adlandırdım. Bu kez artık yalnızca kadınlar değildi söz konusu olan, hem kadınlar hem de erkeklerdi, ve en başta da o, kendisi, yani psikanalizcimdi; o sıralar onun da benim için "iyi anneyi", yani bir kadını, kadınların birincisini temsil ettiğini pek anlayamamıştım. Burada belirtmeliyim ki, hiçbir zaman Hélène'in de "benim hakkımda fikirler beslediği" duygusuna kapılmadım; beni o denli kendi isteğime göre, olduğum gibi, kabul ediyordu ki. Gerçekten de burada, önceki ifade biçimlerinde olduğu gibi, arzu ya da istek sorunu söz konusuydu. Ben annemin arzusunun yeteri kadar –onu ancak kendi isteğime karşı çıkarak gerçekleştirebileceğimi hissedecek kadar– kulu kölesi olmuştum; şimdi de, sonunda, kendime özgü, benim diyebileceğim bir arzuya hak kazandığım iddiasındaydım (ama bunu hâlâ somut olarak var edemiyor, onun eksikliğiyle, budanmışlığıyla, yani *ölmüşlüğüyle* yaşıyordum); kim olursa olsun başka birinin kendi arzusunu ve kendi "fikirlerini" benimmiş gibi ve benimkilerin yerine bana zorla kabul ettirmesine katlanamamam için yeter nedendi bu durum. Benim kendi (olanaksız) isteğimin böyle "hakkını arayışı", bu kadar genelleştirilince, hem felsefedeki hem de Partideki titiz ve ödünsüz bağımsızlığımın da temelini oluşturmuştur. Dostlarımı kendimle bağdaştırmaktaki, yani gerçekte onların fikirlerini kendi istediğim yönde eğip bükmekteki becerime karşın, en yakin dostlarıma karşı bile benimsediğim bağımsızlık da aynı kaynaktandır. Sanırım bu huy ya da "kusur" onların da gözünden kaçmıyordu ve bazan bunu onlara pahalıya ödettiğim de olmuştur. "Dostlarını iyi kullanıyorsun, ama onlara hiç saygın yok!" diyen hanım dostumun bu tepkisinin kökeni de belki kısmen buradadır. Olumsuz "soyağacını" şimdi iyice gördüğüm bu bağımsızlıktan, "kişiliğimin" oluşu-

muna ve aldığı biçime katkıda bulunan olumlu ögeler de çıkarmış olduğum su götürmez. İşte bir çift-anlamlılık (ambivalence) örneği daha; başka depresyonlara düşüşümü de kuşkusuz buna borçluyum.

Ama benim kuruntu-korkularımı kuşkusuz en iyi dile getiren durum –çünkü fit olmak zorunda kaldığım (tüm güçsüzlüğüme karşın tüm-güçlü görünmek gibi) olanaksız bir çözümün kafamdaki kurgusunu temsil ediyor– , girdiğim sinir bunalımlarının birkaçına, özellikle de 1965 güzündeki evlere şenlik depresyona neden olan üçüncü "motif" olmuştur. Yüksek bir moralle ve mutluluk içinde, ekim ayında, *Pour Marx'ı* ve *Lire 'Le Capital'*i yayınlamıştım. O zaman, nedense inanılmaz bir dehşete kapıldım: bu metinler beni en geniş okur kitlesine çırılçıplak gösterecekti! Çırılçıplak, yani olduğum gibi; yani yapmacıktan ve sahtelikten başka bir yönü olmayan bir varlık, felsefe tarihini de Marx'ı da hemen hiç bilmeyen bir filozof!.. (Marx'ın gençlik yapıtlarını yakından incelemiştim gerçi, ama *Kapital*'in birinci cildini ancak, sonradan *Lire 'Le Capital'*e kaynak olacak olan semineri düzenlediğim 1964 yılında ciddi olarak incelemiştim). Kendimi, Marx'ın bile yadırgayacağı öznel ve keyfî bir zihinsel yapı kurma işine atılmış bir sözde "filozof" gibi hissediyordum. Raymond Aron benim hakkımda –Sartre hakkında olduğu gibi– "düşsel marksizm"den söz etmekte tamamen haksız sayılmazdı; ama ölümünden sonra Troçkistlerin bile kendisine övgü düzdükleri bu düşünür kendi dediğinden bile bir şey anlamıyordu –tabii dişe dokunur bir şey söylemişse. Gerisini hiç söz konusu etmiyorum. Kısacası, okurlardan felâket bir yalanlama ve çürütme tepkisi almaktan korkuyordum. Bu felâket korkusuyla (ya da arzusuyla; korku ile istek sinsice hep birlikte giderler), felâketin içine kendim atıldım ve etkileyici bir depresyona "düştüm". Bu kez durum oldukça ciddiydi; hiç değilse benim için, çünkü psikanalizcim pek de aldanmıyordu.

O sıralar analizcimi kısa zamandan beri olsa da az-çok tanıyordum ve kendisinden biraz söz etmek isterim. Yaşamımda oynadığı belirleyici rolü sessiz geçiştirmek, en azından Hélène'in ölümü vesilesiyle kendi dostları ve benim dostlarım yönünden, hatta mesleğinin içinden, hedef olduğu ağır eleştiriler nedeniyle, anlaşılır bir tutum olmazdı. Galiba *Le Monde*'a, kimi-

leri kendi ekolünden birkaç "aykırı fikirli" tarafından imzalanmış ve onun "yöntemlerini" eleştiren bir bildiri bile gönderilmiş; ama eski öğrencilerimden Dominique Dhombres'un işe karışmasıyla gazete bunu yayımlamamış. "İmzacılar" şimdi kendisine (halen Moskova'dadır, ama dönüşünde) esaslı bir içki ısmarlasalar yeridir!

Ona başvurmamı, zamanla candan –ama beni felç eden fobilerle dopdolu– bir dost olan Nicole salık vermişti. İlk doktorumun izlediği yolun, tanımına uygun bir psikanaliz değil, gerçek psikanalitik etkisi olmayan iyi bir destekleme süreci olduğundan zaten kuşkulanmaya başlamıştım. Bu iyiliksever insan zor anlarımda bana hep yardım etmiş, durumunun gerektirdiği ilaçları ve öğütleri sağlamak ve beni psikiyatri kurumlarına ya da kliniklerine (Épinay, Meudon, vb.) yatırmak için her zaman gerekeni yapmıştı. Düşlerimi ona yazılı olarak getiriyordum; ben narkozun o sonsuz keyif verici etkisi altındayken o bunları, bana "olumlu" ve "olumsuz" yanlarını göstererek, uzun uzun yorumluyordu. Ben bazı şeyleri anlıyordum. En az bir kez özel yaşamıma da karıştı; ben hastanedeyken fikrini soran Franca'ya şöyle demiş: "Sizinle olanlar o kadar önemli değil, alt tarafı bir tatil aşkı." Bir keresinde de, Vallée-aux-Loups'da (eskiden Chateaubriand'ın malikânesi) hastanede, Plekhanov'un iki kızından biri olan yaşlı bir hanımın bakımındayken, uzun bir bıçakla kendimi öldüreyazdım, çünkü doktorum korkunç bir çaresizlik bunaltısı içinde şiddetle istediğim şokları vermekte gecikmişti. Uzun lafın kısası, Nicole gerçek bir psikanalizciye başvurmamı salık verdi; "Senin için yeterince geniş omuzlu biri" diyordu. Rastlantıyla olacak, bu söz aklımda kalmış. Ama okul arkadaşım Paul'ü düşünmüş de olabilirim; onun omuzları gerçekten benim yerime dövüşecek kadar genişti.

1965 yazından önce gelecekteki analizcimi, ön-görüşme adı altında birkaç kez gördüm; sonunda, asıl "analitik" görüşmeler için beni düzenli olarak görmeyi kabul ettiğini söyledi, *ama yüz yüze olacaktı görüşmeler*. Bu konuda daha sonra birkaç kez açıklamada bulundu: içimde öylesine ağır bir korku ve bunaltı yükü birikmişmiş ki, onun fikrine göre, divanda yatmaya, onun gözümün önünde olmayışı ve sessiz kalması yüzünden iki kat yoğunlaşacak olan bunaltıya imkânı yok dayanamazmışım.

Gerçekten de yüz yüze iken, dediklerime tüm çehresiyle tepki verdiğini görerek ve sorularıma pek ender olarak doğrudan doğruya olsa da çoğu kez anında yanıt verdiğini duyarak, oldukça rahatladığım kuşkusuzdu: oradaydı işte, tam yanımda. Dikkatli, özenli bir varlık, bana ilgisi *gözle görülür* bir varlık. Bu bana doğrusu büyük bir güven veriyordu. Aynı zamanda yüz yüze psikanalizin, analizci için, divanda yatarak analizden çok daha zor olduğunu da öğrendim (ve gözlemledim). Çünkü bu durumda analizci yüzünün bütün hareketlerini, özellikle de sessizlik anlarını denetimde tutmak zorunda kalıyor, hastanın arkasındaki yerine rahatça kurulup koltuk gıcırtısı, pipo hırıltısı, gazete hışırtısı, vb. gibi yapay gürültülere sığınamıyor.

Ekim ayında kitaplarım çıkınca öyle bir paniğe kapıldım ki, yalnızca onları yok etmekten (ama nasıl?), ardından da, sonuncu ve kökten çözüm olarak, kendimi yok etmekten söz eder oldum.

Analizcim işte bu korkunç durumla karşı karşıya kaldı. Sonraları, psikanaliz kurallarını sözüm-ona "harfi harfine" uygulamak uğruna böyle durumlarda hiç işe karışmayan, psikiyatrist ya da doktor gibi davranmayı reddeden, hastalarına (klinik, hatta ruh doktoru bile bulmakta) yardım ederek onlara bu "narsisist" doygunluğu sağlamayan onca psikanalizciyi sık sık düşünmüşümdür. Hasta kendini öldürdüğü takdirde, ne mesleğin içinden ne de dışından hiç kimsenin gelip de onlara, duruma neden müdahale etmedin diye sitem etmeyecek olmasını da düşündüm. 1982'de o zaman psikanalizde olan candan dostlarımdan biri bu şekilde intihar etti de analizcisi, görünüşe göre (belki yanlış bilgilendirilmiş olabilirim diye "görünüş" diyorum, ama hiç kuşku götürmeyen, hem de Lacan'ı bile gündeme getiren başka olaylar da biliyorum), en küçük bir "destekleme" müdahalesi bile yapmadı. 1965'te ve sonra da bunalımın çözülüşüne dek beni her gün gören ve âdeta "elinden bırakmayan" benim psikanalizcim ise (sonraları bir gün bana, o sıralarda herhalde kendisinin de az-buçuk "hipomanyak" olduğunu, çünkü beni bu dertten kurtaracağından fazla emin olduğunu söylemişti), boyuna tekrarlanan intihar tehditlerim karşısında sonunda baskılarıma boyun eğdi ve beni hastaneye yatırmaya razı oldu. Ama bir noktayı belirtti: "İyi tanıdığım bir yere, kendi yöntem-

lerimizi uyguladığımız bir kuruma, Soisy'ye gideceksin." Hatta (sanırım güvenlik gerekçesiyle) beni oraya bizzat götüreceğini de belirtti. Arabayla Okul'a, beni almaya geldi. Eski dostum Dr.Etienne'in demir parmaklıklı kapıya koşarak benden uzakta bu yaşlı adamla uzun uzun konuşması hâlâ gözümün önüne gelir. Adam pek bir şey demeden onu dinliyordu. Hep Etienne'in analizcime olaylar hakkında kendi görüşünü aktardığını düşündüm ve bazı ipuçlarına göre yanılmadığımı sanıyorum: Ben hasta olmuşsam bu Hélène'in suçuydu. Bu kolay ve rahatlatıcı açıklama daha sonra, oluşan "söylenti" içinde oldukça yayılacak, ama yakın dostlarım arasında *pek az* yankı bulacaktı; böyle olması da doğaldı, çünkü onlar (doğrusu pek az olmakla birlikte) *ne de olsa* Hélène'i tanıyorlar ve bizim o ünlü, klasik ve çoğunlukla sonu ölüme varan "sado-mazoşist" çiftlerden birini oluşturmadığımızı biliyorlardı.

Soisy'ye kabul edildim; güzel, modern bir hastaneydi, pavyonları geniş bir çayırlığa serpiştirilmişti. Bağıra çağıra uyku kürü istiyordum; (hâlâ o Sovyet mitlerinin etkisiyle olacak) bunun mucize yaratacağına inanıyordum. Kısmen gönlümü yaptılar, gündüz biraz uyuttular, oldukça kısa zamanda yatıştım (ve buna şaştım), ve bir ay sonunda iyileşmiş olarak taburcu oldum. Sonraları da analizcimi hep aynı baskı altında tuttum. Bunaltımın içinde hep benimle meşgul olmamasına katlanamadığımdan ve o zavallı da bütün bir geçmişin ağırlığını taşıyan özel bir duruma yakalanmış olduğundan, sırasında hastaneye yatıp yatmama kararımda beni tamamen serbest bıraktı; ama bu gibi durumlarda bile, hiç değilse hastanenin yeri konusunda asıl karar hep ondan geçiyordu. Böylece, önce Soisy'ye gittik, ardından Vésinet'ye sığındım; bunların yöneticileri analizcimin dostuydu ve buralarda onların aracılığıyla beni "izleyebiliyordu". Vésinet'deyken her pazar sabahı analizcim arabasıyla gelirdi. İşine ve hastasına bağlılığı beni âdeta utandırıyordu; ilk hastane olayının ardından, arabayla uzun bir yolculuk da içeren bu özel viziteler için benden normal seansların üstüne ek ücret de almadığını öğrenince daha da utandım (para sorununun benim için –ve de analizciler için!– taşıdığı önemi bir düşünün); babam hâlâ yardım etmiyordu –zaten ben de istemedim–, oysa o tarihte bunu rahatça yapabilirdi. Her defasında analizcimi, anasını karşıla-

yan küçük bir çocuk gibi, gözlerimi yaşartan bir duygusallık ortamında karşılıyordum.

Bir süre sonra, 1974-1975'e doğru, durumumuz daha da karmaşıklaşacaktı. "Karakter" bozuklukları açıkça görülen Hélène de bir kadın doktorla psikanalize girmeyi kabul etti. Hanım analizci yaklaşık bir buçuk yıl kadar, haftada bir kez, Hélène'le yüz yüze görüşme yaptı, sonra, yalnızca Hélène'in anlattığı şekliyle öğrendiğim bir olayın ardından birdenbire bırakıp gitti. Analizcisi, (yüz yüze analize ilişkin) Freud'de klasik sayılan bir temadan söz edince Hélène bundan haberi olmadığını söylemiş (gerçekten de psikanaliz konusunda hiç kuramsal kültürü yoktu); bunun üzerine analizcisi onu terslemiş: "Olamaz, *yalan söylüyorsunuz*!" (Hélène'in o kadar zengin bir genel kültürü vardı ki, analizcisi haklı olarak onun söz konusu terimi de bildiğini, fakat bunu söylemeyi, nasıl diyeyim, "isteyerek" reddettiğini sanmış olabilirdi.)

Bu korkunç bırakılmanın Hélène'i, daha çok da beni, ne kadar çaresiz duruma düşürdüğü tahmin edilebilir. Analizcime, intihar şantajı da dahil, baskı yaparak bir çözüm bulmasını istedim. Hélène'le haftada bir kez yüz yüze tedavi görüşmesi yapmayı kabul etti (benim istediğim de zaten buydu). Böylece ikimizi birden, paralel olarak, "üstlenmiş" oldu. Çok seyrek olmakla birlikte meslekte hiç rastlanmayan bir durum değildi bu (Lacan bile bu yöntemi sık sık uyguluyordu). Hélène'in ölümünden sonra, analizcime karşı bu yüzden hem meslektaşları arasında hem de bazı dostlarımızda ağır kuşkular doğdu. Hatta içlerinden biri "cehennem çemberi", "üçlü evlilik", dramdan başka yere götürmeyen "tam çıkmaz sokak" gibi deyimler bile kullandı. Elbette analizcim bana "atipik" bir olay olduğumu (ama her "özel durum" zaten böyle değil midir?), Hélène'in de, aramızdaki ilişkinin de öyle olduğunu her zaman söylemişti; atipik bir duruma önerilecek çözüm de doğallıkla ancak atipik olabilirdi ; klasik normlara harfi harfine uymayabilirdi, ama, stratejik ve taktik bakımlardan "özel duruma" uygun davranabilmek koşuluyla, bu normlardan tamamen dışlanamazdı da.

Her şey olup bittikten sonra hep şöyle bir duyguya kapılıyordum: sürekli olarak kendimi bırakma ve intihar şantajına dayalı bir ilişki içinde analizcime o denli baskı yapıyordum ki,

1965'teki ilk örneğe bir kere kapılınca, istemeye istemeye o yolda devam etmeye âdeta zorlandı, kurtulabilmek ve beni de kurtarabilmek için bu ilişkinin yeterince gevşeyip rahatlamasını bekledi; oysa bu, benim tedavimin gidişine, dolayısıyla da en sonunda bana bağlıydı. Olaylar da tam böyle gelişti. Psikanalizcimin stratejisi böylece deneyimle de doğrulanmış oldu.

Bir depresyondan sonra mani halinde bulunduğumda, birkaç kez psikanalizimin sonuç verdiği duygusuna kapıldım. Bu mucizeli anlarda, analizin mutlu sonu üzerine bir "iğretileme" bile uyduruyordum. Analiz ince kumla dolu ağır bir kamyonu boşaltmaktı. Bir kol damperi yavaş yavaş kaldırıyor, arkaya doğru eğimliyor. Önce hiçbir şey dökülmüyor, sonra yavaş yavaş birkaç kum tanesi düşüyor. Derken birden bütün yük kayıp yere akıveriyor. Fazla iyi, fazla işime gelen bir benzetmeydi bu. İşin böyle olmadığını, bedelini de ödeyerek, öğrenecektim. Böyle anlarda, mutlak bir kesinlikle ve minnetle psikanalizcime: "Bu kez oldu, kazandınız!" diyordum. Her defasında sözümü sessizlikle karşıladığını hatırlıyorum. Sözsüz onaylamanın tam tersi olan; analizcimin kendi "karşı-transferi" üzerindeki bütün denetimine karşın gizleyemediği alttan alta işleyen bir kaygıyla yüklü ağır bir sessizlik. Bu "kurtulma" seanslarından birinin sonunda yaptığı ve beni isyan ettiren bir davranışını hatırlıyorum. Doruğuna varmış bir *euphoria*[1] içinde tam odadan çıkıyordum ki, son anda kapının aralığından, yukardan aşağı "Yavaş ol!" anlamında bir el hareketi yaptığını ve bunu birkaç kez tekrarladığını gördüm. Bu beni çileden çıkardı; bu konuda onunla şiddetle hesaplaşacak, açıklama isteyecektim: "Ya denetlenemez bilinç-dışı güdülere dayalı bir hipomani nöbetine tutulmuş olduğum fikrindesiniz; o zaman, ben bunları nasıl denetleyeyim? Ne hakla beni başaramayacağım belli olan bir işe, temkinli davranmaya, teşvik ediyorsunuz? Ya da kendimi denetleyebilecek halde bulunduğumu düşünüyorsunuz; öyleyse, her şey bana bağlı olduğuna göre, duruma hiçbir katkısı olmayan bu jest ne demek oluyor? Ve en sonuncusu: her iki 'durumda'da, ne hakla, 'psikanalizin tüm kurallarını çiğneyerek' benim davranışlarıma karışmak yetkisini kendinizde görüyorsunuz?" Biçimsel olarak burada haksız olduğum söylenemez. Benim için

[1] Rahatlık, erinç, mutluluk, esenlik. (Yay.)

pek yaralayıcı olan bu nokta üzerinde onun fikrini hiç sormadım. Herhalde sorsam iyi olurmuş...

Psikanalizcimle bu şiddetli tartışma ve hesaplaşmaları yaptığım dönemde, 1976-1977'ye doğru, onu açıkça ve amansızca, her zaman "benim hakkımda bazı fikirler beslemekle"; bana sıradan bir adam gibi değil de –sahiden olduğum– tanınmış adam gibi, aşırı saygı gösterilende bulunmakla suçladım. Benim kitaplarımın, "anlayabildiği tek felsefe kitapları" olduğunu itiraf ettiği; bana karşı psikanaliz açısından kuşku verici bir dostluk, hatta bağlılık beslediği için sitem ettim. Kısacası, *benimle ilgili kendi karşı-transferine* egemen olmayı beceremediğini yüzüne vurdum, ve karşı-transfer hakkında (onun okuması için) kuramsal iddialar taşıyan bir yazı da yazıp kendisine verdim. Bu yazıda, oldukça sağlam kanıtlarla, psikanalizde daha baştan transferin değil karşı-transferin hüküm sürdüğü fikrini işliyordum. Yazımı okudu, sonra soğuk bir tavırla şöyle dedi: "Bunlar uzun zamandır bilinen şeyler." Son derece kızdım ve bu yüzden ona fazladan hınç bağladım. Aramızda varlığını duyumsadığım suç ortaklığının kökeninde kendimin bulunabileceğinin; geniş kapsamlı bir baştan çıkarma girişimi pahasına bunu aslında benim kışkırttığımın, aradığımın ve elde ettiğimin o zaman farkında değildim. Erkek olsun kadın olsun, sürekli kışkırtma yoluyla hepsini baştan çıkarıp kendi kaprislerime kul etmeden içimin rahat etmediğini o zamanlar daha bilmiyordum. Psikanalizcim de dayanamayıp bu tuzağa mı düştü, yoksa bana mı öyle geldi? Buna kesin yanıt veremem; burada yalnızca, belli-başlı manevî yaralarımın anılarıyla birlikte, bütün silâhlarımı, yani bütün silâhsız zaaflarımı, okurlara sunuyorum.

Baştan çıkarma, ama aynı zamanda kışkırtma da. İkisi doğal olarak birlikte gidiyor. Sözünü ettiğim hipomani durumundayken rastladığım kadınlarla, baştan çıkarma işlemi direnme tanımıyor, en kısa sürede elde etmeyle sonuçlanıyordu: on dakika, bilemedin yarım saatlik bir kuşatma, ve kale düşüyordu. Her defasında isteği duyar duymaz girişimi ben başlatıyordum (Hélène'in elini tuttuğum gibi); ama sonunda son derece sıkıntılı bir durumda buluveriyordum kendimi. Kendi kendimi tuzağa düşürmüş olmak, ya da istemeden tuzağa düşürülmeme izin vermiş olmak korkusu benliğimi sarıyor, beni bunaltıyordu.

Doğal olarak, bu saldırılarımdaki delice cüreti ve ardından gelen kaygı ve tedirginliği, 'abartarak', duygularımı arttırmaya koyarak, gerçekten delicesine sevdiğime kendimi inandırarak ödünlüyordum. O zaman, rastladığım kadın hakkında, bu arttırmayı haklı gösterecek bir imge oluşturuyordum kafamda. Tekrar sözünü edeceğim yakın bir döneme kadar, kadınlarla olan somut ilişkilerimi hep ölçüsüzce yoğun ve tutkusal bir duygunun yüksek doruklarında yaşamak istemişimdir. Bana, duruma "egemen olma" duygusu veren garip ve kendime özgü bir yoldu bu. Yani aslında egemen olmadığım, ve yaradılışıma bakılırsa olgusal gerçekliği içinde hiçbir zaman da egemen olamayacağım bir durumu, hem de mutlak güçle, elde tutmak özlemi. Oysa yapılması gereken, seçtiğim kadınları oldukları gibi kabul etmek, daha önemlisi kendimi de, hiçbir "abartmaya" kapılmadan, olduğum gibi benimseyebilmekti. Bu "abartma" terimini sonradan çok candan bir dost olan bir kadına borçluyum; ilk kez o benim kötü huylarımı açıkça okudu ve anladıklarını hiç duraksamadan yüzüme karşı söylemekten de çekinmedi: "Sende beğenmediğim yan, kendini yok etmek istemen."

Açık arttırma, abartma: elbette bunların arasına kışkırtma da giriyor. Bir kadına karşı ölçüsüz ve delice bir sevgi söyleminin formlarına göre konuşup da, bilinçaltından kadının da bu sevgi imgesine denk düşmesini; varlığıyla, hareketleriyle, cinsel davranışlarıyla ve duygularıyla bu imgeye uygun olmasını istememek olmaz. Ancak, ben öyle yaratılmışım ki, üstüne atıldığım kadınlardan sevginin ve sevecenliğin en yüksek derecelerini, en coşkulu ifadelerini beklediğim halde, beklediğim bu gösterilerden aynı zamanda çok korkuyordum da; kadınların beni çaresizce ele geçirmeleri korkusuydu bu. O zaman kuşkusuz, ilk girişim taraf değiştirecekti; onların eline düşmek gibi korkunç bir tehlikenin düşüncesi bile kaygıdan betimi-benzimi attırıyordu.

Hélène'le de durum aynı türden olmakla birlikte, ilişkimiz tümden farklı biçimde işliyordu. Bana el koymasından ya da "hakkımda fikirler beslemesinden" hiç korkmuyordum. Aramızda öylesine bir "ortaklık" ve kardeşlik duygusu vardı ki, beni bu tehlikeden koruyordu. Ama onu boyuna kışkırtmaktan da geri kalmıyordum. Ancak, sanırım daha önce açıkladım, be-

nim kışkırtmalarımın başka bir anlamı vardı. Yeni hanım arkadaşlarımı olabildiğince çabuk tanımasını istiyordum; hiçbir zaman tanımadığım iyi bir anneden beklenebilecek onayı ondan koparmak için yapıyordum bunu. Oysa Hélène kendini hiç de iyi bir anne olarak görmüyordu; tam tersine, huysuz bir kadın, bir cadıydı kendi gözünde. Benim davranışlarıma beklenebileceği gibi bir tepki gösteriyordu: başlangıçta sabırlı, sonra yavaş yavaş, derken birden soğuk ve düşünceli (baştan sabırlı ve anlayışlı davrandığından, bu aşamaya geçince ben artık anlamaz oluyordum), ardından eleştirici, buyurucu ve kırıcı... Kıskanç olduğundan değildi bu (benim "özgür" olmamı isterdi ve sanırım bunda son derece içtendi, her konuda benim isteklerime, ihtiyaçlarıma, hatta manilerime varıncaya kadar, saygı gösterirdi); ama ilk hoşgörü ânı geçince, o korkunç cadılık kuruntusunun o denli etkisine giriyordu ki, benim inanılmaz kışkırtıcılığımın da dürtüsüyle bu kuruntuya büsbütün kendini kaptırıyor ve, benimsemekten içten içe dehşet duyduğu davranışı göstermeye başlıyordu. Bu da bir başka çift-anlamlılık (ambivalence) örneği işte. Olan olduktan sonra korkunç bir pişmanlık duyuyor, her istediğimi yapmakta serbest olduğumu tekrarlayıp duruyordu; ama bir koşulla: kadınlarla ilişkilerimden *ona söz etmeyecektim*. Tamamen aklını başına toplamış durumdayken verdiği, akla uygunluğu apaçık olan bu güzel öğüdü ben hiçbir zaman tutmadım ya da tutamadım.

Her defasında içimden gelen itkiye uyarak gidip yüzüne karşı onu kışkırttım. Gordes'da çok güzel bir evimiz vardı; neredeyse bedavaya alıp görkemli biçimde restore ettirdiğimiz eski bir çiftlik eviydi bu, bütün yörede eşi olmayan bir harika. Gene Hélène'in onayını almak üzere, son hanım arkadaşlarımın da buraya gelmelerini sağlıyordum. Yalnız bir keresinde ziyaret iyi ve olaysız geçti, o da beni anlayan tek kişi dediğim hanımın gelişiydi.

Hélène'e karşı içimdeki bu kışkırtma dürtüsü, doğal olarak, hipomani dönemlerimde birkaç kat güçleniyordu. O zaman her şey bana son derece kolay, sanki çocuk oyuncağı gibi göründüğü ve gerçekten de öyle olduğu için, bu sapıkça tanıştırmalarla yetinmiyor, başka kışkırtma biçimleri de icat ediyordum. Hélène dehşetli acı çekiyordu, çünkü bu hipomani du-

rumlarının hiç de iyilik belirtisi olmadığını; tersine, hem benim hem de onun için bir sürü yeni acıyla birlikte gelecek olan yeni bir depresyonun habercisi olduklarını biliyordu; üstelik, benim bu akıl-almaz davranışlarımın kişisel olarak kendisine yönelik olduğunu da hissediyordu (ve artık iyice biliyorum ki bunda yanılmıyordu). Çünkü o zamanlar şeytanca bir hayal gücü vardı bende. Bir keresinde Brötanya'da tam bir ay boyunca özel bir spora kendimi vermiştim: dükkânlardan öteberi çalmak! Bunu doğal olarak, büyük bir kolaylıkla yapıyor, her defasında da hırsızlığımın gittikçe çoğalan ve zenginleşen ürünlerini gururla Hélène'e gösteriyor, ve şaşmaz yöntemlerimi ayrıntılarıyla ona açıklıyordum. Yöntemlerim gerçekten de öyleydi. Aynı zamanda plajlarda kız peşinde koşuyor, çabucak tavladıklarımı Hélène'e getirip onun da başarıma hayran olmasını ve onaylamasını istiyordum. Hiçbir riske girmeden banka soymayı, hatta (gene riske girmeden) bir nükleer denizaltı çalmayı kafama koyduğum dönemdi bu. Hélène'in bunlardan dehşete düşmesi anlaşılır bir şeydi, çünkü benim uygulamada da çok ileri gidebileceğimi biliyordu; ama nereye kadar gidebileceğimi bilemiyordu. Böylelikle onu tam bir güvensizlik ve dehşet ortamında yaşatıyordum. Durumu kafanızda bir canlandırmaya çalışın!

İki olayda, onu daha da korkunç sınamalardan geçirdim. Birincisi oldukça ciddiydi, ama elbette sonu gelecek bir şey değildi.

Bir akşam, tanımadığımız bir çiftle birlikte sofradayız. Bana bilmem (daha doğrusu pekâlâ biliyorum) ne oluyor, yemek sürüp giderken, bir yığın iltifatlar ve kışkırtıcı çağrılarla hiç tanımadığım genç kadını tavlamaya girişiyorum. Sonunda, itiraz kabul etmez bir edayla, sözü şu öneriye getiriyorum: Hemen oracıkta, herkesin gözü önünde, masanın üstünde sevişebiliriz ve sevişmeliyiz! Tavlama süreci o biçimde yürütülmüştü ki bu noktaya kendiliğinden, apaçık bir sonuçmuş gibi varılıyordu. Bereket versin genç hanım kendini iyi savundu; öneriye değinmeden yanından geçecek sözcükleri buldu.

Bir başka sefer, Saint-Tropez'de, evlerini bize bırakıp gitmiş olan dostlarımızın villasındayız. Politikacı bir dostumu oraya davet etmiştim. Son derece güzel bir genç kadınla birlikte geliyor ve ben hemen kadının üstüne atılıyorum. Adama okusun

diye kendi kalemimden çıkma bir el yazması veriyorum. Aynı sahne, bu kez sofrada yalnız Hélène'le o adam olduğu halde, tekrarlanıyor. Tabii masanın üstünde bir şey olmuyor, ama ben kızı bir kenara çekip ne oluyor demeye kalmadan göğüslerini, karnını ve cinsel organını okşamaya koyuluyorum. Biraz afallamış, ama önceki lâflarımla kıvama gelmiş durumda, hiç karşı koymuyor. Sonra plaja gitmeyi öneriyorum. Normal olarak kimsenin gitmediği küçük bir plaj bu; o sırada ise büsbütün ıssız, çünkü şiddetli bir mistral esiyor ve deniz iyice kabarmış. Biz giderken dostum, yüzünü benim el yazmasına gömmüş, evde kalıyor. Plajda, gene yüzme bilmeyen Hélène'in önünde, genç kadına soyunmasını söylüyorum ve ikimiz çırılçıplak azgın dalgalara dalıyoruz. Hélène korkudan bağırmaya başlamış bile. Açığa doğru biraz yüzüyoruz ve orada, denizin içinde, hemen hemen sevişiyoruz. Uzaktan, çılgına dönmüş Hélène'in korku içinde bağıra bağıra plajda sağa sola koştuğunu görüyorum. Dalgalara doğru daha da açılıyoruz ve dönme zamanı gelince, oldukça kuvvetli bir akıntıya kapılarak açığa sürüklenmekte olduğumuzu fark ediyoruz. Kıyıya varabilmek için bir-iki saat boyunca insan-üstü çabalar göstermek zorunda kaldık. Genç kadın benden iyi yüzüyordu; umutsuz çırpınışlarımda beni destekleyerek canımı kurtardı. Plaja vardığımızda Hélène ortalarda gözükmüyordu. Yalçın tepelerin arasında, birkaç kilometreden önce ev yoktu; uzaktaki Saint-Tropez limanından başka yerde kurtarma teknesi de yoktu. Hélène bizden umudu kesip yardım aramaya mı gitmişti acaba? Uzun araştırma ve koşuşturmalardan sonra onu plajdan uzakta, denizin kıyısında, tanınmaz halde buluyorum: kıvrılıp iki büklüm olmuş, histerik bir nöbetle zangır zangır titreyen, suratı gözyaşlarıyla allak-bullak bir kocakarı sanki. Yatıştırmak, karabasanın bittiğini, benim yanında olduğumu söylemek için kollarıma almaya yelteniyorum. Boşuna; beni ne duyuyor ne de görüyor. Sonunda, bilmem ne kadar zaman sonra ağzını açıyor, ama bana Defol! demek için: "Sen iğrenç bir adamsın! Sen benim için öldün artık! Seni bir daha görmek istemiyorum! Bundan böyle seninle yaşamaya katlanamam! Sen bir alçaksın, pis herifin tekisin, anladın mı? S...ol git başımdan!" Uzaktan genç kadına gitmesini

işaret ettim; onu bir daha da görmedim. Hâlâ ağlayan ve çırpınan Hélène'in benimle birlikte eve dönmeyi kabul etmesi için tam iki saat dil dökmek gerekti. Bu korkunç olay bir daha aramızda hiç söz konusu edilmedi, ama Hélène'in beni vicdanında hiçbir zaman bağışlamadığından eminim. Ne olursa olsun, bir insana karşı böyle davranılamaz. Anladım ki Hélène'in yaşadığı dehşette dile gelen yalnızca benim dalgalara kapılarak ölmemden duyduğu korku değildi; daha derin, daha ürkünç bir korku da karışıyordu buna: o iğrenç ve çılgınca kışkırtmamla kendisini oracıkta öldürüverirdim diye de korkuyorum.

Şurası bir gerçek: ilk kez kendi ölümümle Hélène'in ölümü bir ve aynı şey oluyordu böylece; *bir ve aynı ölüm*; kökence aynı değil ama sonuç olarak aynı.

Hélène'in yüzü! Daha ilk anda beni nasıl etkisine aldığını ve nasıl hâlâ aklımdan çıkmadığını anlatamam. Garip bir güzellik! Aslında güzel sayılmazdı Hélène, ama çizgilerinde öyle bir keskinlik, öyle bir derinlik ve canlılık, aynı zamanda kabak çiçeği gibi açıklıktan duvar gibi kapalılığa bir anda öyle bir geçiş yeteneği vardı ki, ona bakarken hem gözlerim kamaşıyor hem de aklım karışıyordu. Hélène'i çok iyi tanımış olan bir dost, onu Trakl'in dizesini okurken anladığını söylemişti bana: "*Schmerz versteinert die Schwelle* (Acı eşiği taşlaştırır)"; ve ekliyordu: Hélène için "*Schmerz versteinert das Gesicht*: Acı yüzünü taşlaştırıyor" demek gerek. Bu yüz uzun bir "yaşam acısının" yanakların çukuruna kazdığı, yonttuğu çizgilerle ve izlerle damgalanmıştı; işçi sınıfı uğruna ve Direniş hareketinde harcadığı uzun ve amansız "olumsuzluk emeğinin" verdiği kişisel ve sınıfsal savaşımın kalıntılarını taşıyordu. Ölen bütün dostları, sevdiği Hénaff, Timbaud, Michels, aşık olduğu Peder Larue, naziler tarafından kurşuna dizilen bütün bu arkadaşları, onun yüzünde umutsuzluk ve ölüm izleri bırakmışlardı. İçler-acısı geçmişi bile taşlaşmıştı. O, olmuş olduğu şeydi; "*Wesen ist was gewesen ist:* Olan, olmuş olandır (Hegel)". Bu dost Trakl'dan ve Hegel'den alıntı yapınca, onu görür gibi oluyorum. Acılarının üstüne kapanmış dururken birden dostlarının "hayranlık dehası" dedikleri (bu deyim, Sibirya'da NKVD tarafından idam edilen filozof arkadaşı Émilie'nindir) özelliğiyle bir çiçek gibi sevinç ve mutluluğa açılıveren o zavallı küçücük yüz; insanlara yönelik o eş-

siz coşkusu; onlara, ve özellikle kendisine tapan çocuklara, gösterdiği uçsuz-bucaksız iyilikseverlik... Evet, "hayranlık dehası", bu Balzac'tan alınma bir deyim; Balzac şöyle diyor: "*Hayranlık, anlayış dehası; sıradan bir adamın büyük bir ozanın kardeşi olmasını sağlayan yeti.*" Hélène böyleydi işte: dinleyiş, yürekten anlayış ve hayranlık dehası sayesinde en büyüklerle aynı düzeyde yer alabiliyordu. Tanrı tanıktır ki böyle kişilerden pek çok tanıdığı oldu ve onlar tarafından çok sevildi!

Ama bu açık ve aydınlık yüz, derinliklerden çıkıp gelen yeğin bir acının ördüğü taş duvar gibi kapanabiliyordu da. O zaman Hélène gözsüz, bakışsız ve sessiz beyaz bir taş heykel oluveriyor, yüzü de çizgilerini silen bir kaçışın içine siniyordu. Onu yeterince tanımayanlar Tanrı bilir kaç kez yüzeysel görünüşlere göre amansızca yargılayıp, olmaktan korktuğu o korkunç kadın olarak damgaladılar! Sonra, bazan birkaç dakika, çoğu kez birkaç saat, hatta bazan bir-iki gün sonra (bu daha seyrek), yüzü yeniden öteki insanların sevincine açılıveriyordu. Önce kendisi sonra da yakınları, ama her şeyden önce de benim için ne korkunç birer sınamaydı bu kapanma anları! Çünkü o zaman ben kendimi onun tarafından terk edilmiş *görüyordum*. Uzun zaman, onun yüzünde ve sesinde meydana gelen anlık değişikliklerden dolayı kendimi suçlu hissettim; herhalde annemin, Charles'la evlenerek hayatının aşkı Louis'ye ihanet etmiş olmaktan kendini suçlu tutması gibi.

Yüzüne uygun bir sesi vardı Hélène'in: eşsiz sıcaklıkta, tatlı, her zaman biraz pes, erkek sesi gibi rahat ve esnek, sustuğunda bile (dinlemeyi herkesten iyi bilirdi, Lacan bile bunun farkına varmıştı) alabildiğine açık, derken birdenbire sert ve kapalı, giderek boğuk, ve sonsuza dek suskun. Benim de bildiğim, ürkünç bir cadı olmak korkusu dışında, duyduğu dehşetin fiziksel olarak içinden çıkıp yüzüne yansımasına hangi etken sebep olabilirdi? Bu dramatik, ürküntü verici, ama göz kamaştırıcı iniş-çıkışın derinlerdeki nedenini hiçbir zaman tam olarak anlayamadım; herhalde gerçekte varolamayışın, çoktandır ölmüş ve anlayışsızlığın mezar taşının altına gömülmüş olmanın dayanılmaz bunaltısı da giriyordu işin içine...

"Açık" olduğu zamanlar son derece şakacıydı; olağanüstü bir anlatıcı yeteneği, gülerken insanı büyüleyen sevecen bir sesi

vardı. Dostları arasında akıl-almaz mektup yazma yeteneğiyle de ünlüydü; ben hayatımda onunkiler gibi, bir dereciğin taşlar üzerinde keyfine göre sekişini andıran dipdiri ve sürprizli mektuplar okumadım. En cüretlileri dahil tüm üslûp araçlarını kullanırdı; sonraları, onun da çok sevdiği Joyce'u okuduğum zaman, bu yazardan daha çok dilsel buluş yaptığını keşfettim! Doğal olarak bu dediklerime inanılmayacak; ama Hélène'in kendilerine mektup yazdığı kişiler bunu bilirler; halen Cambridge'de bulunan dostu Véra da bilir – hatta geçende bana telefonda da söyledi.

Ama beni en çok duygulandıran –çünkü hiç değişmiyorlardı– Hélène'in elleriydi. Onlar da emekle taşlaşmış, zahmet ve çabayla cilâlanmış, ama parçalanmış ve silâhı alınmış dile gelmez bir sevecenliğin okşayışında yoğrulmuşlardı. Çok yaşlı bir kadının elleriydi bunlar; çaresiz ve umutsuz bir yoksulun, her şeyini vermeye hazır elleri. Bu eller benim yüreğimi dağlıyordu: o kadar acı kazınmıştı ki üstlerine. Bu ellerin üzerinde, arasında, sık sık ağladım; Hélène bunu neden yaptığımı asla anlamadı, ben de hiçbir zaman söylemedim. Ona acı çektirmekten korkuyordum.

Ah Hélène, Hélène'im benim!..

XIII[1]

Burada felsefe, politika, Partideki konumum ve yapıtlarım, bunların seslendiği kitle, dostları ve inatçı düşmanları hakkında da konuşmamın beklendiğini biliyorum. Tamamıyla nesnel olan bu alana sistematik olarak girmeyeceğim, çünkü her şey ürünleriyle ortada; isteyen herkes, daha önce bilgilenmiş değilse, en azından yazdıklarımı ve hakkımda yazılanları okuyarak öğreneceğini öğrenebilir (tüm ülkelerde geniş bir bibliyografya var bu konuda); ama korkmayın, aslında bu kitapların hepsi bir elin üç parmağıyla sayılabilecek birkaç nadir temayı sayıklayıp durur.

Buna karşılık, okurum için yapmam gereken şey –çünkü bunu kendime de borçluyum– , mesleğim olan Yüksek Öğretmen Okulu'nda felsefe profesörlüğüne, felsefeye, politikaya, Partiye, kitaplarıma ve onların uyandırdığı yankılara olan özel bağlılığımın öznel ve kişisel kökenlerini; yani öznel zihinsel kurgu ve kuruntularımı nesnel ve kamusal etkinliklerime "yatırıp" yerleştirme durumuna nasıl geldiğimi (bu akıl ve düşünce işi değil, karanlık, büyük ölçüde bilinç-dışı, bir olay) aydınlığa kavuşturmaktır.

Pek tabii, bugün her türlü özyaşamöyküsünde (edebiyattaki görülmemiş çöküşün temsilcisi olan biyografi alanında) kural haline gelmiş olan, anekdota sarılma ya da "seyir defteri" türünden kötü edebiyata hiç kaçmadan, doğruca *işin esasına* geceğim.

İlk olgu: ilk ipucu. Okul'umdan hiç ayrılmadım. Oraya altı yıl gecikmeyle girdim gerçi, ama 16 Kasım 1980'e kadar hiç ayrılmadım. O tarihten sonra ise geçerken bile uğramadım.

[1] Yazar bu bölümün başına daha sonra daktilo edildiği anlaşılan beş sayfalık bir ek koymuş, ancak metnin devamında buna uygun değişiklikleri yapmamıştı. Bu yüzden, birtakım olaylar bazan tıpkı, bazan da çeşitlemeler biçiminde birkaç kez tekrarlanıyor, bu da bölümün bütün olarak anlaşılabilirliğine zarar veriyordu. Bu nedenle metni ilk yazılımındaki haliyle korumaya karar verdik. (Ed. notu)

İlk diplomamı, Hegel'de içerik kavramı konulu tezimle, Bachelard'dan aldım; tezin başlığına iki alıntı koymuştum: biri, kimbilir kimden sahte bir alıntıydı: "Un contenu vaut mieux que deux tu l'auras";[1] öteki ise René Clair'in bir tümcesi: "Le concept est obligatoire car le concept c'est la liberté".[2] Ancak René Clair kavramdan değil "emek"ten söz ediyordu; yani, Hegel'in "olumsuzluğun emeği" dediği şeye inanılacak olursa, *tıpatıp aynı şeyden*! Bu çalışmam oldukça özenli ve süslü bir üslûpta yazılmıştı (bu üslûp bana Lyon'daki "khâgne" dönemimden, ve özellikle "kıdemlilerim" olan Georges Parrain, Xavier de Christen ve Serge Chambrillon'un verdiği örneklerden miras kalmıştı; hepsi de kralcıydı bunların –ama o ürkütücü Maurras'ın değil Paris Kontu'nun çizgisini izliyorlardı–; ayrıca üçü de Giraudoux hayranı iyi yazarlardı; o sıralar ben de onların beğenilerini paylaşıyordum). Tezimi, 1947'deki uzun depresyonumdan sonra yanma gittiğim büyükannemin evinde, Larochemillay'de kaleme almıştım. Ona haber vermeden Hélène'i de yanımda götürmüştüm; Hélène bütün zamanını o "eski evde", bitirdikçe kendisine verdiğim elyazılı sayfaları daktilo ederek geçirdi.[3] Büyükannem beklediğim gibi onu sıcak karşılamıştı; elbette ilişkimizin ne olduğunu da anlamış, ama kendi ilkelerine karşın, bunu olduğu gibi, olağan bir durum olarak kabul etmişti. Ne yüce gönül!

Sanırım, işi başından aşkın olan Bachelard benim metnimi okumadı bile. Başlıca temalarımdan biri olan "circularité du contenu"den ("içeriğin çemberselliği") söz ediyordum tezimde. Bachelard yalnızca şöyle tepki gösterdi: "Bunun yerine 'circulation' ("dolanım") dan söz etseniz olmaz mı?" –Hayır. Bunun üzerine başka şey söylemedi. O zamanlar Okul'da hoca olarak, "vuruşa vuruşa kendi yolunda ilerleyen" (bu söz kendisine ait ve onu tastamam betimliyor) bücür Korsikalı Desanti ile Maurice Merleau-Ponty de vardı. Derslerini (Husserlciliğini hâlâ üs-

[1] Sözcük oyunu: Eylemin söz vermekten daha önemli olduğunu ifade eden atasözü: *Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras* ("Bir 'al işte' iki 'sonra veririm'den yeğdir") ya gönderme yapıyor. *Contenu* ("içerik") ile *tiens* de aynı kökten. (Çev.)

[2] "Kavram zorunludur, çünkü kavram özgürlük demektir".

[3] Yazar tarafından, asıl metinle bağlantısı kurulmadan el yazısıyla sayfa kenarına düşülmüş not: "...kendisine kızarttığı patateslerin yanında; çünkü, anlamlı bir nokta, büyükannem onu sofrasına davet etmiyordu." (Ed. notu)

tünden atamamış bir "marksist" olan Desanti'nin her dönem tekrarlanan dersleriyle birlikte düzenli olarak izlediğim tek kur buydu) ilgiyle izlediğimiz Merleau-Ponty, Jacques Martin ve Jean Deprun'le bana, tezlerimizi daha okumadan, bunları yayımlamamızı önermişti. Üçümüz de kendini-beğenmiş bir edayla reddettik. "Agrégation" sınavını 1948'de ikinci sırada kazandım: Spinoza'da geçen Latince *solum* sözcüğünü "güneş" olarak anlamıştım! Deprun birinciydi. Hak edilmiş bir dereceydi, geçen yılın rövanşını da almış oluyordu böylece. Geçen yılki başarısızlığının nedeni ise rezalet bir haddini-bilmezlikti: Deprun sözlüde not kullanmadan konuşmuştu!

Gerek yazılıda gerek sözlüde konuların çoğu hakkında pek bir şey bilmeden konuştuğumu söyleyeyim mi bilmem. Ama ben "dissertation" *yapmayı* ve bilgisizliğimi, konu ne olursa olsun *önceden* kurulmuş bir işleyiş biçimi altında, istenen tüm kuramsal gerilimle birlikte tam üniversitenin aradığı bir sunuş sırası içinde, gerektiği gibi gizlemeyi biliyordum; Jean Guitton bana bunu bir daha unutmamak üzere öğretmişti. (Yaşlı kadınlara olan sevgim ve baştan çıkarma becerilerim sayesinde) "Poré Ana" nın da "mahremiyetine" girmiştim. Bu kadın, yalnızca bir sekreter olmasına karşın, o zor savaş yılları boyunca bütün Okul'u hayatta tutmuştu; hatta Kurtuluş'tan sonra, Albert Pauphilet'nin müdürlüğünde bile, kurumu her şeyiyle ve nerdeyse mutlak bir yetkiyle yönetmeyi sürdürüyordu. Bu herkesin, en başta da o koca tembel, savruk Pauphilet'nin işine geliyordu. Poré Ana her şeyi biliyor, herkesi tanıyordu. Kendimi ona beğendirmiş olmalıyım ki, Georges Gusdorf 1948 Temmuzunda ayrılınca, müdüre onun yerine beni önerdi; müdür de doğal olarak onun seçimini onayladı.

Böylece Gusdorf'un daracık lojmanına (zemin katta küçük bir oda ve yalancı "lui-kenz" bir çalışma masası) ve görevine konmuş oldum. "Lui-kenz" masayı attırdım ve yerine kütüphaneden aldığım eski ve güzel bir gri meşe masa koydurdum. "Kayman"ın görevleri pek açık olarak belirlenmiş değildi: "filozoflarla (felsefe öğrencileriyle) ilgilenecektik", o kadar. Doğrusu Gusdorf bizimle pek fazla ilgilenmiş değildi. Tezini tutsaklıkta yapmıştı (konusu, "özel yaşam günlükleri" temelinde *Kendinin Keşfi* idi; kur diye bu günlükleri okurdu sınıfta! Bir gün Keşifler

Sarayı'nın müdüründen kendisine bir mektup gönderttik: "Bay Gusdorf, keşifle ilgili hiçbir şey bize yabancı olmadığından..."); bu tezi evirip çevirip düzeltiyor, cilâlıyordu; bir fakülteye kapağı atmak niyetindeydi; sonunda Strasbourg'a atandı. Ben görevimi ondan daha iyi yapmaya çalıştım, zor bir şey değildi zaten: önce Platon üzerine bir kur –iki yılımı aldı–, sonra da öteki yazarlar. Ama asıl önemlisi, kısa zamanda dostlarım haline gelen öğrencilerime mutlaka gerekli olan retorik alıştırmalarını yaptırıyordum. Merleau bize şöyle demişti: "Aslında 'agrégation', istenen minimum bazı bilgiler üzerinde "*bir iletişim alıştırmasıdır*". Guitton sayesinde ben bundan çoktandır emindim zaten. İşime candan-gönülden sarıldım ve biraz kişisel bir ödev düzeltme uygulaması başlattım. Çok kaba bir yanlışı düzeltmek dışında kâğıdın kenarlarını hemen hiç kullanmıyordum; hoşnut olduğumu uzun bir çizgiyle ya da bir + işaretiyle gösteriyordum. Ama sonra daktiloda, duruma göre bir, iki ya da birkaç sayfalık bir not yazıp ödev sahibine hem olumlu bulduğum noktaları, hem de –özellikle–, *düşüncesine verdiği doğrultuya (içeriği ne olursa olsun) istenen tüm inandırıcılığı kazandırmak için metnini nasıl kurması ve kanıtlarını nasıl kullanması gerektiğini* gösteriyordum. Hiçbir zaman hiç kimseye, kendi seçtiği çizginin dışında düşünmeyi önermedim, zaten bu akılsızlık olurdu. Bunu bir ilke haline getirmiştim ve, "öğrencilerimin" kişiliklerine saygı olarak her zaman uyguladım. Bu bakımdan, sansasyon ve özel haber peşinde koşan kimi gazetecilerin saçmaladıklarının aksine, hiçbir zaman hiç kimseye hiçbir şey "aşılamaya" kalkışmadım.

İlk yıllarda, yetiştirmek görevini üstlenmiş olduğum "taylara" ana gibi bakmaya, onları nerdeyse "emzirmeye" büyük bir hevesle sarıldım; hatta "agrégation"larının yazılışıyla sözlüsü arasında onlara Royaumont'da, kendimin de katıldığım bir dinlenme stajı bile ayarladım. Sonraları coşkum biraz serinledi, ama onların karşılaştıkları güçlüklere ve özellikle düşüncelerini yönlendiriş biçimlerine hep aynı özeni gösterdim.

Kısa sürede Okul'un sekreteri oldum; tüm yönetim kurullarına katılıyor, birçok konuda müdürlere danışmanlık yapıyor, çoğu kez önemli kararlar "aldırıyordum"; bunlar hâlâ kurumun duvarlarında ve odalarında asılı ve birçok uygulamala-

rında da yerleşmiş olup, özellikle yöneticilerin gelip gitmesi sırasında yaşanan ara dönemlerde önemli roller oynarlar. Normal bir durum: ben orada sürekli olarak dururken müdürler ya ölüyor, ya da görevlerinden ayrılıyorlardı (örneğin, Collège de France'a geçen Jean Hyppolite gibi).

Okul ne mi oldu? Çabucak, hatta daha başlangıçta, gerçek bir ana kucağı, bir "koza" oldu benim için; orada, sıcacık yuvamda, dışarıya karşı korunmuş ve rahattım; insanları görmek için ayrılmak zorunda da değildim, çünkü onlar oraya geliyor ya da uğruyorlardı, özellikle tanınmış biri olduğum zaman; kısacası, Okul da analık ortamının, *rahim sıvısının*, yerini tutan bir şey olmuştu benim için.

Günün birinde Gusdorf'un daracık dairesi, (uzun bir gecikmeden sonra, kim olduğunu hiç öğrenemediğim birilerinin isteği üzerine) sonunda bakanlıktan yeşil ışık alan mimarların saldırısına uğradı; oraya öğrenciler için çok geniş bir okuma salonu ekledi̇ler. O zaman çok rahatladım ve Montparnasse'taki yeni dairesinde rahat edemeyen Hélène'i yanıma almaya hazır duruma geldim. Hélène, komşu dairede, sahiplerinin gündüz işe giderken içerde bıraktığı iki köpek yavrusunun ulumalarına dayanamıyordu; adamı bir türlü komşularının rahatsız olmaması için önlem almaya razı edememişlerdi. (Bu vesileyle, bu gibi durumlarda normal görevleri içinde bulunan kapıcıların ve polislerin uyanıklığı ve ilgisi hakkında da bir fikir edinilebilir.) Hélène'i bir kez daha "kurtardım". 1970'e doğruydu ve henüz evlenmemiştik.

Ve yaşam böyle akıp gitti. Revir ve doktor hemen şuracıkta; Okul'un çeşitli servisleri (tesisatçısı, marangozu, elektrikçisi, vb.) emirlerime âmâde; (Madmazel Kretzoïet'i ve büyük müzisyenin öz ana-babası olan Mösyö ve Madam Boulez'i şaşırtmak pahasına hemen hiç uğramadığım) kütüphane ile ara sıra uğradığım yemekhane hemen dibimde; filozofların, ve benim yanıma atanmalarından sonra, Jacques Derrida ile Bernard Pautrat'nın, odaları kapı-komşum; postane iki adım ötede; sigara büfesi ve, ne bileyim işte, her şey elimin altında... Ve bu böyle tam otuz iki yıl sürdü! Dünyadan el-etek çekip manastıra kapanmış (eskiden kurduğum düş) gibi, koruma altında geçen otuz iki uzun yıl! Hélène de gelip benimle yaşamaya başlayınca kadınlarla iliş-

kilerimin koşulları gerçi daha karmaşıklaştı, ama sonunda, o da burada, benimle birlikteydi işte.

Artık kendime yüklediğim en yüce ve "kutsal" görev (hep aynı şey, kanayan bir anneyi kurtarma görevi), Hélène'i, büyük çoğunluğu eski "öğrencilerim" olan dostlarımın arasına kabul ettirmekti. Bu hiç de kolay olmadı: yaş farkı, üniversite dünyasına duyduğu tiksinti, çabucak ortaya çıkan mizaç ve karakter sorunları bu konuda bana hiç yardımcı olmadı. Gene de çoğu durumlarda bunu başardım, ama ne pahasına! O kadar büyük bir özveride bulunmuş hissediyordum ki kendimi!.. Her defasında da pişmanlığa benzer bir tür huzursuzluk içimi kemiriyordu; sanki onun yapabileceği huysuzlukların korkusunu her ikimiz adına, ama kendi hesabıma, ben çekmek ve yatıştırmak zorundaydım. Bu noktada da, şimdi (aslında uzun zamandan beri) daha iyi anlıyorum, dostlarımın Hélène hakkında vermelerinden korktuğum yargıyı bir bakıma onların aklına ben "getiriyordum" herhalde (Dr. Étienne'le yaptığım gibi). Onların gösterebilecekleri tepkileri önceleyerek, Hélène için de, kendim için de önceden özür dileyen bir tür "suçlu" gibi davranıyordum. Zararlı etkilerini somut olarak gözlemek fırsatını da bulduğum bir tutumdu bu. Hélène'in ters huyları vardı kuşkusuz; ama insan onu bir kez tanıyınca, genellikle hakkındaki söylentilerin zorlaştırdığı ilk anlar bir kez aşılınca, –vaktiyle Lesèvre'in ve bütün o ünlü dostlarının izlenimleri de bu yönde olmuştu– zekâ, sezgi, yüreklilik ve iyilikseverlik bakımından olağanüstü bir kadınla karşılaşılıyordu. Hem kişiliğini hem de üstün niteliklerini tanıyıp değerlendirmek fırsatını bulmuş olan bütün çalışma arkadaşları bu konuda söz birliği içindedir. Ama çalışma içinde kurmuş olduğu bu büyük dostlukları bana değil, yalnızca kendine borçluydu. Bunda benim hiç payım yoktu; onu o korkunç kadın yazgısından "kurtarmak" için hiçbir şey yapmamış, yapacak hiçbir şey bulamamıştım.

Kendi iç dürtülerim ve kuruntu-korkularım yüzünden nasıl inanılmaz bir çelişki içine daldığım görülüyor. Evet, kendim daldım buna, çünkü (o zamanlar hemen hiç dostu olmayan) Hélène'i "kurtarmak" için ona kendi dostlarımı *vermeye* kalkıştım; ama bunu ancak, bu dostların onun hakkında edinmelerinden korktuğum ve gerçekte bir lânetleniş gibi kendi içimde de taşı-

dığım imgeyi onların aklına kendim getirerek, dahası güçlendirerek yapabildim. Bu girişim, bazan oldukça sert teklemelerle, pek ender koşullarda "iyi işledi;" Hélène'in, Étienne Balibar, Pierre Macherey, Régis Debray, Robert Linhart ve Dominique Lecourt gibi eski öğrencilerimle, sonra da Franca'yla, gerçek bir fikir ve deneyim alışverişi ortamı ya da kavgasız ve verimli duygusal ilişkiler kurabildiği durumlardı bunlar. Başkalarıyla sonuç çoğu kez bozgun oldu ve ben bunu, suçlu bir utanma duygusuyla sessizce içime sindirmek zorunda kaldım. Hélène'le ortak yaşamımın en büyük girişimlerinden biri böylece, her fırsatta düzeltmeye çalıştığım ama başaramadığım acı verici bir anlaşmazlıkla sonuçlandı. Ardarda gelen başarısızlıklarım da, doğal olarak, bir kadını sevmeye ve yaşamasına yardım etmeye yetenekli gerçek bir erkek olup olmadığım konusundaki kuşkumu güçlendiren önyargı ve korkularımı kamçılıyordu.

Ne olursa olsun, bir yandan da felsefe profesörlüğü yapıyor, içimdeki tüm huzursuzluğa karşın, kendimi gittikçe daha filozof hissediyordum.

Metinlere dayalı felsefe kültürüm pek tabii sınırlıydı. Descartes'ı, Malebranche'ı, biraz da Spinoza'yı biliyordum; Aristo ile sofistleri ve stoacıları hiç, Platon'u ve Pascal'i oldukça iyi, Kant'ı hemen hemen hiç, Hegel'i biraz tanıyordum; Marx'ın bazı yerlerini de dikkatle okumuştum. Felsefeyi öğrenme ve bilme yöntemime ilişkin bir "söylence" uydurmuştum kendime, ve her yerde tekrarlıyordum: "kulaktan dolma" yöntemiydi bu (Spinoza'ya göre bilginin ilk kaba biçimi). Benden daha kültürlü olan Jacques Martin'den, öteki dostlardan ve kendi öğrencilerimin ödevlerinden, sunuşlarından, bazı cümle ve formülleri kapıyordum. Sonunda, doğal olarak, bu "kulaktan dolma öğrenme" işini bir gururlanma vesilesi haline getirdim; benden çok daha bilgili ve eğitimli olan üniversiteli dostlarımdan böylece kesinlikle ayrılıyordum. İnsanların şaşkınlığını ve hayranlığını (!) çekmek, "inanılmaz şey!" dedirtmek için, paradoks ve kışkırtma olarak formülümü uluorta tekrarlıyor, bundan yalancı bir utanç ve sahici bir gurur duyuyordum.

Ancak, kendime özgü başka bir yeteneğim de yok değildi. Basit bir formülden yola çıkarak, hiç okumadığım bir yazarın ya da kitabın bütün düşüncesini değilse de genel eğilimini ve

doğrultusunu yakalayabileceğimi (ne ham hayal!) hissediyordum. Kuşkusuz, bir yazarın düşüncesini (ya da düşüncesi olduğunu düşündüğüm şeyi), karşı çıktığı başka yazarlardan yola çıkarak kafamda kurmamı sağlayacak belli bir seziş gücüm, özellikle yakınlık kurma, yani kuramsal *karşıtlık* yeteneğim vardı. Böylece, karşıtlıklar kurup sınırlar çizerek yapıyordum felsefemi; ilerde bunun kuramını da geliştirecektim.

Tam özerkliğe olan tutkunluğum ve ancak mutlak bir korunmuşluk ortamı içinde savaşım verebilme özelliğim, bu tür uygulamalarda kendine uygun bir taban buluyordu. Bundan başka, politikadaki deneyimim ve politikaya olan doğal eğilimim sayesinde, "konjonktür" ve etkilerine ilişkin oldukça keskin bir seziş gücü de kazanmıştım; bu temayı da daha sonra kuramlaştıracaktım. Felsefî yakınlık ve karşıtlıklar ancak verilmiş belli bir kuramsal konjonktür içinde kavranabilir. "Konjonktür" konusundaki bu duyarlığım nereden geliyordu? Kuşkusuz, çocukluğumdan beri durmadan yaşadığım çatışmalı (çıkışı olmayan) "durumlara" karşı geliştirdiğim aşırı duyarlıktan. Buna bir de felsefenin özelliğinin, Aristo'nun hareketsiz tanrısı gibi, etkisini uzaktan, boşlukta (benim boşluğum!) icra etmek olduğuna dair başka bir içgüdüsel kanıyı ekleyin (Sacha Nacht da kısa ve kavrayıcı bir formülle aynı temayı not etmişti). Demek ki ben de bir filozoftum ve filozof olarak uzaktan, ne sevdiğim ne de içine girdiğim üniversite âleminden uzakta Okul'umda bulunan sığınağımdan, eylemimi yapıyordum. İşlerimi, bana uzaklardan gelen ve kendim için bir düşünce ve davranış öğretisi haline getirdiğim bir yalnızlık içinde, arkadaşlarımın ve kütüphanelerin yardımına başvurmadan, kendi başıma görüyordum. Uzaktan etkide bulunmak aynı zamanda kendi elini ateşe sokmamak, hep "ikinci" durumda (Daël'in ve Okul müdürlerinin perde arkasından danışmanı, güdücüsü) iş yapmak demekti. İkinci durumda, yani hem korunmuş hem de saldırgan, ama saldırganlığını bu koruma altında yapan biri olarak. "Hocanın hocası" olmak fikrinin, sesini yükseltmemekle birlikte içimden hiç çıkmadığı açıktı; ama kendileriyle aramıza gerçekte beni rahatlatan bir mesafe koyduğum hocalar tarafından korunan bu uzaklık içinde, bu hocalarla hep aynı sağlıksız ilişki içinde görüyordum kendimi: "babanın babası" değil, sözde hocamın anası

rolündeydim; kendi yabancılaşmış arzumu, başka kişiler ve arzular aracılığıyla, ona gerçekleştirtmeye çalışıyordum.

Böyle dedim ama, ancak şimdi farkına varıyorum ki (yazmak insanı düşünmeye zorluyor), gerçekte ben felsefe konusunda tamamen başka türlü davranıyordum. Bir yazardan (onun yazılarından) çıkardığım, ya da bir öğrencimin ya da dostumun ağzından kaptığım ilginç ve yoğun formül, benim için bir düşünceye yapılmış bir tür *derin sondaj* işlevi görüyordu. Bilindiği gibi, yeraltında petrol arama işi de böyle *sondajlarla* yapılır. Yeraltının derinliklerine kadar salınan dar borular yüzeye "havuç" denen toprak örnekleri getirir; bunlar derinlerdeki toprak katmanlarının yerleşimi ve bileşimi hakkında somut fikir verir, ve petrolün ya da petrol emmiş tabakaların varlığını, aynı zamanda bunların alt ve üstündeki öteki katmanların durumunu belirlemeye olanak verir. Şimdi açıkça görüyorum ki, ben de felsefede tıpkı böyle hareket ediyordum. Bulduğum ya da kaptığım formüller birer "felsefî havuç" oluyor, onların bileşiminden (ve analizinden), söz konusu felsefenin derin tabakalarının niteliğini kolayca ortaya çıkarabiliyordum. Ancak bu işlemden sonradır ki, bu "havucun" çıkarıldığı metni okumaya koyulabiliyordum. Sınırlı sayıda kimi metinleri hep bu şekilde okudum; doğal olarak, bunları oldukça derinlemesine, sözdizimi ve anlam bakımından hiçbir ödün vermeden, okumaya çalışıyordum. İlginç olduğu için söylüyorum (bunun mutlaka bir anlamı vardır, ama belki ben asla bilemeyeceğim), bütün psikanalitik havuçlarıma ve (analizden yana) bütün deneyimime karşın, ne Freud'ün ne de yorumcularının hiçbir metnine nüfuz edemedim! Bunlara karşı tamamen sağırım... En iyi hanım dostum da bunda şaşacak bir şey olmadığını, psikanaliz kuramında zaten sıfır olduğumu tekrarlayıp duruyor: doğru söylüyor! Psikanalizde ağırlık taşıyan, kuram değil, (temel materyalist ve marksist ilke) *pratik*'tir.

Gerçekten de daha baştan itibaren, dostum Jacques Martin'in ve *Alman İdeolojisi*'nin yazarı Marx'ın etkisiyle, gördüğüm şekliyle felsefe karşısında ister istemez son derece eleştirici, hatta yıkıcı bir konuma geldiğimi hissettim. Siyasal deneyimim beni doğruladığı gibi, daha sonra "felsefe öğretmenleri" hakkında o kadar sert konuşan Lenin'i okuyunca bu kanım daha da

güçlendirdi (Fransa'da kamu önünde yaptığım tek konuşmayı kapsayan *Lenin ve Felsefe* adlı kitapçığa bakınız. Jean Wahl'in Derrida'yla bana yaptığı çağrı üzerine Felsefe Derneği'nde yapılan bu konuşma tam bir meydan okuma idi). Konuşmam küçük bir skandal yarattı ve, sonradan en candan dostlarımdan biri olan ilginç ilâhiyatçı ve filozof Peder Breton'la tanışmama neden oldu.

XIV

İdeolojik sahtekârlık olarak felsefeye yönelttiğim (amaç: kendine masal anlatmayı bırakmak; materyalizmin tuttuğum tek "tanımı") bu köktenci eleştiriyi, kendi felsefecilik deneyimimle uzlaştırmaya çalıştım ve önce şöyle formüller elde ettim: "Felsefe, politika nezdinde bilimi, bilim nezdinde de politikayı temsil eder." ; daha sonra da: "Felsefe, 'son tahlilde', kuram alanında sınıf kavgasıdır." Doğal olarak skandal yaratan ikinci formüle hâlâ sımsıkı bağlıyım. Kendi materyalizm anlayışıma bağlı olarak, felsefeyi (bilimin nesneleri anlamında) nesnesi olmayan, yalnızca polemik ve pratik "enjeu"leri (elde etmek istediği erekleri) olan bir uğraş olarak alan bir sistem bile kurdum; böylelikle, aynı zamanda üzerinde çalışmakta olduğum siyasal düşünceyi örnek alarak, tamamen polemik ve pratik bir felsefe anlayışına girmiş oluyordum: bu *Kampfplatz* (Kant), önceden var olan savlarla çatışan savlar öne sürerek, toplumsal, siyasal ve ideolojik sınıf kavgası alanının kuramdaki yankılanışını temsil ediyordu. Görüldüğü gibi, henüz Gramsci'yi tanımadığım halde, felsefeyle politikayı sıkı sıkıya birbirine bağlıyordum. Bir bakıma "Hours Baba"nın politika dersleriyle kendi asıl felsefe öğrenimimin beklenmedik bir senteziydi bu.

Bu girişimimle nereye varmak istiyordum? Burada bunun nesnel kuramsal sonuçlarından söz edecek değilim; bunu başkaları zaten yaptı, üstelik böyle bir yargıda bulunmak da benim işim olamaz. Yalnızca, bu girişimin temelinde yatan bilinçli ve bilinçsiz (özellikle bilinçsiz) derin kişisel güdüleri, benim onlara verdiğim biçim altında, açıklığa kavuşturmak istiyorum.

En dipte kuşkusuz, "annemin arzusu"nun özellikle arı ve kusursuz, yani soyut ve "soyutlanmış" bir biçimde gerçekleştirilmesi diyeceğim olay vardı. Gerçekten de nesnel olarak, onun istediği üniversite hocası olmuştum: katıksız "espri", Yüksek

Öğretmen'li, üstelik de soyut ve neredeyse kişilik-dışı, ama tutkuyla kendisine yönelik bir yapıtın yazarı. Aynı zamanda "annemin arzusu"na kendi arzumu, toplumsal ve siyasal yaşamın dünyası olan dış âlemde[1] yaşama isteğimi, de bağlamıştım. Bu birleşim, felsefeye ilişkin, dolayısıyla kendi etkinliğim üzerine, ardarda verdiğim tanımlarda, gözlenip izlenebiliyordu, ama yalnızca *düşüncenin arı ortamında*. Çünkü politika diye ne yapıyordum ben o zaman? Politikayı arı düşünce düzeyinde ele alıyordum. Georges Marchais daha sonra, sanki benim durumumu ima ediyormuş gibi, "masalarının arkasında oturan entelektüeller"den söz etmekle elbette yanıldı, ama kullandığı ifade çağrışımları ve yankıları bakımından pek de yanlış sayılmazdı; bana, gerçekliği ve pratiği kuramının tepesinden seyredip küçümseyen arı filozof diye saldıran, aralarında komünist partisinin hasımlarının da bulunduğu bütün o insanlar da (bir kitabımın başına koyduğum Waldeck Rochet'ye ithaf yazısı üzerine,[2] "hâlâ iyi öğrenci koktuğumu" yazan gazeteci Jean-Paul Eindhoven de bunların içindeydi) aslında bana isabet kaydediyor, tümüyle "karavana" atmıyorlardı.

Ama bu, benim felsefeyle ve (felsefeyi kendine özgü bir biçimde dile getiren) kendi felsefe anlayışımla aramdaki derin ilişkiyi açıklamaya yetmiyor. Marx'ın bir formülü bana çok çarpıcı gelmişti –hâlâ da öyle buluyorum–; filozofun "kendisiyle olan kuramsal ilişkisini" kavramda (yani kendi felsefe anlayışında) dile getirdiğini söylüyordu. Buraya dek söylediklerimden başka, kendi felsefe pratiğimde ve anlayışımda bu kadar kişisel daha neyi dile getirmeye çalışıyordum acaba? Kimi okurlarım ve dostlarım, örneğin güçlü sezgisiyle bana sık sık bunu hatırlatan Bernard Edelman, birçok denemelerimde, özellikle *Montesquieu* adlı küçük kitabımda ve Freud ve Lacan hakkındaki makalemde, bir temanın inatla tekrarlandığını fark etmişlerdi: en büyük filozoflar *babasız doğmuş* ve kuramsal yalıtılmışlıklarının

[1] Yazar tarafından, cümlenin bütünüyle bağlantısı kurulmadan, el yazısıyla sayfa kenarına düşülmüş not: "etken biçimde, kendi inisiyatifimle, başka kimsenin (Hélène, Desanti, Merleau) değil; bana bir ağabey gibi yardım eden (oysa benden iki yaş küçüktü) J. Martin dışında. Ancak, ölümü üzerine yazdığım bir notta da belirttiğim gibi, o 'bizden yirmi yıl ilerdeydi.' " (Ed. notu)

[2] "Spinoza'ya hayran olan ve 1966 Haziranında bir gün uzun uzun bana ondan söz eden Waldeck Rochet'ye": *Özeleştiri Yazıları*'nın başındaki not; Paris, Hachette, 1974. (Ed. notu)

yalnızlığında ve dünya karşısında girdikleri risklerin ağırlığı altında yaşamışlardır. Evet, benim babam olmamıştı; kendime babam varmış yanılsamasını vermek için durmadan "babanın babası" rolü oynamıştım; başka deyişle, rastladığım ve rastlayabileceğim hiçbir baba bana karşı bu rolü oynayamayacağından, kendime karşı yine kendimi babalık etmekle görevlendirmiştim. Bütün babaları kendi ast'ım gibi görerek küçümsüyor ve aşağılıyordum; açıkça buyruğum altında sayıyordum.

Dolayısıyla, felsefe alanında da kendi babam olmalıydım. Bu da ancak, babanın tipik ve başlıca işlevini, ortaya çıkabilecek her duruma üstün gelme ve *egemen* olma yetkisini, kendime tanımakla olabilirdi.

Ben de işte bunu yaptım: tüm felsefe tarihinin ana çizgisi doğrultusunda; Platon'dan ta Heidegger'e kadar (Heidegger'in negatif ilâhiyatçı formülleri), –arada Descartes, Kant ve Hegel'e de uğrayarak– boyuna tekrarlanan; felsefenin *her şeyi* bir bakışta (Platon *sunoptikos* diyor) kavrayıp kucaklayan, –ister Tanrıya ister insan konusuna ilişkin olsun– ya Bütün'ü ya da Bütün'ün olabilirliğinin ya da olamazlığının koşullarını (Kant) düşünen bir çaba olması, demek ki (Henri Lefebvre'ün deyimiyle) "Toplam ve Kalan"a ("la Somme et le Reste") *egemen* olması gerektiğine dair klasik iddiayı benimsedim. Bütüne, ama önce kendine, yani nesne olarak alınan Bütün ile kendinin ilişkisine egemen olmak: "filozofun kendisiyle ilişkisi"nden (Marx) başka bir şey olmayan felsefe işte böyle bir şey, ve filozof da işte böyle bir kişi! İmdi, Bütün, ancak bütünsellik iddiasında olan, yani Bütün'ün ögelerini ve eklemlenmelerini yansıtabilecek nitelikte bir düşüncenin açık-seçikliğinde ve *kesinliğinde* düşünülebilir. Buna göre ben de açık-seçik ve kesinlik iddiasında bir filozof oldum. Bu iddiam herhalde okurlarımın kişisel eğilim ve beklentilerinde de yankı bulmamazlık etmedi; onları kendi anlaşılabilirlik isteklerinin bir yerinden "yakaladı"; dilim de bir *egemenlik dili* olduğundan ve kendi duygusallığına egemen olabildiğinden (bak. *Pour Marx*'ın önsözü, *John Lewis'e Yanıt*, vb.), hiç kuşkusuz üslûbum da okurları akıl yürütme ve kanıt kullanma tarzım (yöntemim: egemenliğin devredilmesi) kadar etkiledi. Şu bir gerçek ki, –çünkü burada her şey sıkı sıkıya birbiriyle dayanışır (hem yalnız bende de değil; düşünceyle anlatım hep aynı "filo-

zof-kavram ilişkisinin" fonksiyonudur– düşünce ile onun açık-seçikliğinin (açıklık içinde egemenlik, egemenlik biçimi olarak açıklık anlamında) ve dilin bu birliği, bana, yalnızca akıl yürütmelerime kalsaydı herhalde bu kadar derinden etkileyemeyeceğim bir okur kitlesi kazandırdı. Böylelikle, örneğin Claudine Normand'dan, benim de bir "üslûbum" olduğunu ve kendime göre bir tür "yazar" sayılabileceğimi şaşkınlık içinde öğrendim. Pek tabii, felsefe kuramı olarak da, "kendine ve Bütün'e egemen olma çabası olarak felsefe" diye bir kuram geliştirdim: Bütün'e, onun ögelerine, bu ögelerin düzenleniş ve eklemlenişine egemen olma; asıl felsefe alanının ötesinde de, kavram ve dil yoluyla uzaktan egemenlik kurma. Her filozof gibi ben de, ama bir yandan da bu iddiayı kökten eleştirerek (böylece, mutlak güç sahibi olan ve bunu iddia eden bir baba fikrini bile –ki bana gülünç geliyordu– eleştirdim), kendimi insanlık ideallerine ilişkin birşeylerden sorumlu tutuyordum; gerçek dünya tarihinin gidişine, onu yazgısına (Heidegger'in dediği gibi, yalnızca ortak bilincin ve politikacıların yanılsamalarında mevcut olan bir yazgı) götürmek iddiasında bulunanlara, yani politikaya ve politikacılara varıncaya dek eleştirdim. Bu yüzden, birçok kez somut politika alanına da uluorta dalarak, Stalincilik, Marksizmin bunalımı, Parti kongreleri ve Partinin işleyişi gibi konularda da (elbette gene uluorta) fikirlerimi dile getirdim. (*Komünist Partisinde artık son verilmesi gereken durum*, 1978). Ama hangi filozofun gönlünde, –büyük filozoflarda açık açık– hele itiraf etmekten de kaçınıyorsa, dünyada değiştirip dönüştürmeyi tasarladığı şeyi hep gözünün önünde bulundurmak gibi felsefenin doğal parçası sayılan bir aslan yatmaz ki? Heidegger bile, gerçi yalnızca fenomenolojiden (ama neden yalnız ondan? Belli değil) söz ederken, onun "dünyayı değiştirmeyi" amaçladığını söylemiyor mu? Gene bu yüzden, Marx'ın "Feuerbach üzerine Tezler"indeki ünlü sözü de ("Dünyayı yorumlamak değil dönüştürmek söz konusudur.") eleştirdim. Buna karşı, bazan dönüştürmek, bazan geriletmek, bazan da tehlikeli sayılan bir değişim tehdidine karşı olduğu gibi korumak ve güçlendirmek amacıyla, *bütün büyük filozofların* dünya tarihinin gidişine müdahalede bulunmaya kalkıştıklarını gösterdim. Bu noktada,

Marx'ın o uluorta söylenmiş sözüne karşın haklı çıktığımı düşünüyordum, hâlâ da düşünüyorum.

O zaman filozofun kendini nasıl bir öznel sorumluluk altında hissettiğini bir düşünün! Ezici bir sorumluluk! Çünkü elinde, bilimler gibi (bilimi deneysel bilim olarak alıyordum), hiçbir doğrulama aracı ya da süreci yoktur. Savlar ileri sürmekle yetinir, onları asla kendisi doğrulayamaz. Felsefî savlarının etki ve sonuçlarını hep önceden tasarlayıp ona göre ilerlemek zorundadır, ama bunların nerede ve nasıl kendini göstereceklerini bile bilmez! Elbette savlarını uluorta ve keyfî olarak öne sürmez; Bütün'den ve genel eğiliminden kavrayabildiği ya da kavradığını sandığı ögeleri hesaba katarak ve onları kendi dünyasında önceden var olan başka sistemlerle karşıtlayarak yapar bu işi. Her zaman olgudan önce davranmak (anticiper) zorunda olduğundan ve kendini hep tarihsel öznelliğinin yanı başında hissettiğinden, kendi Bütün algılayışının (herkesin bütünü kendine, değil mi ya?) karşısında yalnızdır; hiçbir uzlaşma aramadan (çünkü zaten mevcut uzlaşmada bir şeyleri değiştirmek istiyordur) yeni savlar ileri sürme girişiminde ise büsbütün yalnızdır. Filozofun kaçınılmaz yalnızlığı: kahramanca "sobasının başına" çekilen Descartes, sakin ve geviş getirmeye elverişli Königsberg kasabasına çekilen Kant, kendi iç dramının trajik inzivasına çekilen Kierkegaard, Norveç'teki çoban evinin ormanlık sığınağına kapağı atan Wittgenstein! Ben de, gelmiş geçmiş her filozof gibi, dostlarla çevrili olsam bile, "büromda", yani düşüncemde, iddiamda ve görülmedik cüretimde, yapyalnızdım. Yalnız, ve elbette edip eylediklerimden ve onların bütün görünmez sonuçlarından sorumluydum; bunları değerlendirecek tek hakem ise dünya tarihinin ilerde ortaya çıkacak –henüz gerçekleşmemiş– oluşumlarıydı. Filozof olarak gerçekten yalnızdım, ama yine de *John Lewis'e Yanıt*'ta, "Bir komünist hiçbir zaman yalnız değildir," diye yazdım. Aslında bütün fark burada, ama bu nokta, her filozof gerçekten "dünyayı dönüştürmek" istiyorsa anlaşılır; filozof bu işi, gerçekten özgür ve demokratik, tabanıyla ve onun ötesinde kitlesel halk hareketleriyle sıkı bağlantı içinde çalışan bir komünist örgüt olmadan başaramaz. (1978 tarihli kitapçığıma bak.)

Yazılarımı okumak, orada yalnızlık ve sorumluluk leitmotiflerinin bir saplantı gibi tekrarlandığını görmeye yeter. Politikada olsun felsefede olsun, herkese karşı tek başıma –hasımlarım bunu bana hep duyurdular– ve "vebali benim boynuma" olmak üzere, *işe karışmaktan* başka bir şey yapmadığımı o kadar çok tekrarladım ki. Evet, biliyordum ki yalnızdım, büyük tehlikeleri göze alıyordum, bu bana hep hissettirildi, ama bunun böyle olacağını hep önceden biliyordum. Yazılarımı okuyan hiç kimse şu noktayı tartışamaz: yaptığım eylem karşısındaki mutlak yalnızlığımın, eninde sonunda yalnızca benim omuzlarıma çöken büyük sorumluluğun, ve bu yalnızlıkla bu sorumluluğun beni attığı "risk ve tehlikeler"in her zaman bilincinde oldum. Bu kadar okurun bu yalnızlığı kendi yalnızlıkları olarak duyup tanımaları, benim savlarımı benimseme sorumluluğunu ve bunların siyasal sonuçlarına bağlı olarak girebilecekleri riskleri üstlenmeleri kimseyi şaşırtmayacaktır sanırım. Ama onlar bu durumda hiç değilse tamamıyla yalnız kalmıyorlardı, çünkü ben önlerinden gitmiştim ve onlara güvence ve "hoca" (hocalık hocası) görevi yapabilirdim; ilk girişen, dolayısıyla yalnız olan ben olduğumdan, bu bana düşerdi.

Evet, bu alanda da, aşk konusunda olmasını düşlediğim gibi, inisiyatif sahibi olan bendim, başka hiç kimse değil! Sırasında, felsefede (Guitton buna üzüldü, biliyorum) ve hatta politikada (Hours, Courrèges, Lesèvre ve Hélène dışında) hoca tanımamış olmakla övünen ben! Tek sorumlu olarak, sonunda girişimimin öz alanını bulmuştum: mutlak ve bana ait, içinde nihayet kendi arzumu –eninde sonunda kendime özgü bir arzuya sahip olma arzumu– gerçekleştirdiğim bir girişim (bir isteğe sahip olma isteği de bir istektir gerçi, ama henüz biçimsel bir istek, çünkü bu bir isteğin boş kalıbıdır; benim dramım böyle boş bir istek kalıbını gerçek bir istek sanmak oldu; şimdi bundan zaferle çıkıyordum, ama yalnızca düşüncede, arı düşüncede). Kendi isteğimi, annemin arı isteğinin gerçekleşmesinde, hatta bunun nihayet erişilen yadsınış biçiminde, bir yazgıda gibi kavrıyordum.

Bu koşullarda, düşünceme bir kopuşun, bir kesintinin katı ve keskin biçimini vermekten kaçınılabilir miydim? Burada, benim düşüncemden hiç çıkmayan, gerçekte nesnel olarak son de-

ıece bulanık-anlamlı temalardan biri kendini gösteriyor. Aynı zamanda, bu kesintideki yalçınlığı, o kadar başıma kakılan "dogmatizmin" bütün dış görünüşlerini, kullandığım formüllerin yalçınlığıyla söylemimin dilinde de belli etmek gerekliliğinden nasıl kaçınabilirdim? Her felsefenin, tanımı gereği savlarını hiçbir deneysel doğrulama olanağı olmaksızın ileri sürdüğü için, *dogmatik* olduğunu düşünüyordum; hatta "Bilim adamları için felsefe dersleri"nde (1967) bunu açıkça ilân ediyor, savlarının doğruluğunu onları öne sürme eyleminden başka hiçbir temele dayandırmadığını belirtiyordum. Kısacası, (bazan açıkça savlar da öne sürerek; bak. *Felsefe ve Bilginlerin Kendiliğinden Felsefesi*) gerçeğin, düşünüp eylediğimin, ve benden önce de her felsefenin de (Aziz Thomas, Spinoza, Wittgenstein, vb.) –resmen kabul etsin etmesin– yaptığı şeyin dilini konuşuyordum. İnsan *hem* sav olarak öne sürdüğü gerçeğe gerekli olan yalnızlıktan, *hem* kendi filozofluğunun doğruluğundan, *hem de* bütün felsefenin doğruluğundan sorumlu olduğunu biliyorsa, çağrı ve sesleniş formüllerine varıncaya dek (ideoloji konusunda seslenişe ne rol verdiğime bakılsın) yaptığı işin niteliğine uygun bir dil kullanması; düşünüleni ve yapılanı sözü dolaştırmadan ifade eden bir biçim içinde meramını anlatması, ondan beklenecek en basit *dürüstlük* değil midir?

Babam homurdanırdı, annem ise açık-seçik konuşurdu ve açıklığın düşünü kurardı. Ben de açık-seçik, ama babamın gizli düşüncesinde ve fevrî atılışlarında olduğu kadar katı ve kesin oldum. Babam, suskunken bile, hiçbir kurala aldırmadan, dobra dobra, diyeceği neyse onu derdi; sırasında aniden tabancasını çekebilen bir adamdı; hatta bir gün ormanda gezerken bisikletiyle kızkardeşime çarpıp deviren zavallı bir gence öldürmek kastıyla saldırmıştı. "Kendine masal anlatmaya" böyle şiddetle karşı çıkış, iri sözler etmeden gösterilen bu kaba şiddet, ben bunların hep eksikliğini duyduğum bir babanın özellikleri olduğunu hissediyordum; yanımda bulunduysa bile beni bu konularda hiç eğitmeyen, dünyanın "havaiyat" dünyası değil fiziksel ve başka türlerden kavgalar dünyası olduğunu bana öğretmeyen bir babanın. İşte şimdi sonunda bu dünyanın gerçekliğini üstlenecek ataklığa ve özgürlüğe kavuşmuştum! Böylelikle, en sonunda ve

gerçek olarak, kendi kendimin babası, yani bir erkek olmuş olmuyor muydum?

Bu tür bir çözümlemede hiçbir felsefenin nesnel anlamı hakkında son sözün söylenmesini beklememek gerek. Çünkü, her filozofu yönlendiren bilinçli ve özellikle bilinçsiz güdüler ne olursa olsun, onun yazılı felsefesi *nesnel bir gerçekliktir*, yazıda bütün olarak dile gelir; bu felsefenin dünya üzerindeki etkileri ve ya etkisizliği de *nesnel etkilerdir*, ve betimlemeye çalıştığım şu iç dünyayla –çok şükür!– pekâlâ hiçbir ilgileri olmayabilir. Çünkü felsefe, aslında bütün etkinlikler gibi, dünyanın –her biri kendi tekbenciliğinin (solipsisme) içine hapsolmuş– tüm öznelliklerinin arı iç yüzünden başka bir şey olmayabilir. Bundan kuşku duymuş olsaydım bunu korkunç bir gerçeklikten, politikanın ta kendisinden, ama daha önce felsefenin kendisinden öğrenecektim.

XV

Eylemle dünyaya 'müdahale eden' her insan –o zaman felsefî "müdahaleyi" de eylem sayıyordum, bunda yanılmıyordum da–, bunu her zaman bir "konjonktür" içinde ve bu konjonktürün gidişini değiştirmek amacıyla yapar. Öyleyse ben "müdahalemi" hangi felsefî konjonktüre yapmak durumunda kalıyordum?

Fransa'da yapıyordum bunu, yani her zamanki gibi sınırlarının dışında olup bitenlerden habersiz bir ülkede. Kendim de pek cahildim; ne Carnap, Russell, Frege, başka deyişle mantıksal pozitivizm, ne de Wittgenstein ve İngiliz analitik felsefesi hakkında bilgim vardı. Heidegger'den ise, ancak son zamanlarda, *Hümanizma üstüne Jean Beaufret'ye Mektup*'u okumuştum ki bu yazı Marx'ın kuramsal anti-hümanizması hakkındaki savlarımı bayağı etkilemişti. Demek oluyor ki karşımda o sıralar Fransa'da ne okunuyorsa o vardı; yani Sartre, Merleau-Ponty, Bachelard, çok sonraları Foucault, ama özellikle Cavaillès ve Canguilhem. Sonra, (Husserlci marksist) Desanti ile diploma tezi gözlerimi kamaştıran Tran Duc Thao'nun bize aktardığı biraz Husserl. Husserl'den bugüne dek yalnızca *Descartes'çı Düşünceler ile Krisis*'i okudum.

Günün birinde açıklayacağım bin nedenden, ve hâlâ sakladığım iyi bir nedenden dolayı, hiçbir zaman, Sartre gibi, marksizmin "zamanımızın aşılamaz felsefesi" olduğunu düşünmedim. Benim görüşüm hep, *Varlık ve Yokluk ve Diyalektik Usun Eleştirisi* gibi akıl-almaz "felsefî romanların" yazarı olan parlak zekâlı Sartre'ın, asla Hegel'den de, Marx'tan da, Freud'dan da hiçbir şey anlamadığı biçiminde oldu. Sartre'da olsa olsa Marx'ın nefret ettiği o Descartes-sonrası ve Hegel-sonrası "tarih felsefecilerinden" birini görüyordum.

Hegel'le Marx'ın Fransa'ya hangi yollardan sokulduğunu elbette bilmiyor değildim: Ekonomi Bakanlığında yüksek yetki

ve sorumluluklar yüklenmiş olan Rus göçmen Kojevennikov (Kojève) idi bunları tanıtan. Bir gün, Okul'da bir konferans vermesini istemek üzere kendisini makamında ziyaret ettim. Geldi; yüzü ve saçları siyah, kuramsal ve çocuksu muzipliklerle dolu bir adamdı. Bütün yazmış olduklarını okudum ve –savaştan önce Lacan dahil herkesin tutkuyla dinlediği– bu adamın ne Hegel'den ne de Marx'tan kesinlikle hiçbir şey anlamamış olduğu kanısına kolayca vardım. Düşüncesinde her şey, ölümüne savaşım ve tarihin sonu kavramları çevresinde dönüyordu; o bunlara şaşırtıcı bir *bürokratik* içerik veriyordu. Tarih, yani sınıf savaşımının tarihi, sona erince, tarih durmayacaktı elbette; ama artık içinde hiçbir şey olup bitmeyecek, yalnızca *günlük işlerin çekilip-çevrilmesi* gibi rutin bir süreç söz konusu olacaktı (yaşasın Saint-Simon!). Herhalde bu, filozof olarak dilekleriyle yüksek bürokratlık olan meslekî durumunun gereklerini bağdaştırmanın bir yolu oluyordu.

Fransızların Hegel konusundaki silme cahillikleri sayılmazsa, Kojève'in nasıl olup da dinleyicilerini (Lacan, Bataille, Queneau ve daha birçokları) bu derece büyüleyebildiğini doğrusu anlamadım. Buna karşılık *Tinin Görüngübilimi*'nin hayranlık verici Fransızca çevirisinde Hegel'i yorumlayacak yerde sözü ona bırakmakla yetinen Hyppolite gibi birinin bilgi ve cesaret yüklü çalışmasına değer verip sonsuz bir saygı duydum.

İşte böyle bir felsefî konjonktür içinde "düşünmek" durumunda bulunuyordum. Dediğim gibi, Hegel üstüne bir diploma tezi yazdım; geniş bir felsefî kültürü olan dostum Jacques Martin bana bu işte yol gösterdi. Kojève'in çömezleri olan Fransız "Hegelcilerinin " *Hegel'den hiçbir şey anlamamış olduklarını* kolaylıkla kavradım. Zaten bunu anlamak için Hegel'i okumak yeterdi. Bizim Hegelcilerin hepsi, efendiyle kölenin savaşımı ile tam bir saçmalık olan bir "Doğanın diyalektiği" çizgisinde takılıp kalmışlardı. Yukarıda sözünü ettiğim gözlemine bakınca, Bachelard'ın bile aynı durumda olduğunu fark ettim. Ama onun bu konuda hiçbir iddiası yoktu, Hegel'i okuyacak vakti olmamıştı. Hegel hakkında, *en azından Fransa'da*, her şeyin baştan anlaşılması ve açıklanması gerekiyordu.

Buna karşılık Husserl, Sartre'ın ve Merleau'nun yazıları yoluyla, ülkemize az-çok girebilmişti. Kunduz'un[1] anlattığı ünlü hikâyeyi herkes bilir. Sartre'ın "küçük yoldaşı" Raymond Aron, 1928-1929'da Berlin'de bir yıl öğrenim görmüştü. Bu öğrenim sırasında Naziliğin yükselişi üzerine oldukça aydınlanmış, ama bir yandan da Almanya'daki silik öznelci tarih felsefe ve sosyolojisini özümlemek fırsatını bulmuştu. Bunun üzerine Aron, Paris'e döner ve gidip Sartre'la Kunduz'u her zamanki bistrolarında bulur. Sartre koca bir bardak kayısı suyu içmektedir. Aron şöyle der: "Yoldaşçığım, Almanya'da öyle bir felsefe buldum ki, neden burada oturduğunu, neden kayısı suyu içtiğini ve neden bundan zevk aldığını sana bir güzel açıklayacak." İşte bu felsefe Husserl'in felsefesiydi; doğal olarak, "yüklem-öncesi" (antéprédicatif), kayısı suyu dahil her şeye bir açıklama getiriyordu. Bunun üzerine, söylentiye göre, Sartre şaşkınlığa düşmüş; Husserl'i, sonra da ilk olarak Heidegger'i "yutmaya" koyulmuş! Bunlardan ne aldığı yapıtlarında görülebilir: nesneye ve öze (essence) karşı varoluşun (existence) öznesinin, öznel ve dekartçı bir övgüsü, varoluşun öze üstünlüğü ve önceliği, vb. Ama bunların, ne Husserl'in ne de Heidegger'in derin görüş ve esinleriyle hiç ilgisi yoktur; zaten Heidegger de Sartre'la arasına mesafe koymakta gecikmedi. Sartre'ın yaptığı aslında, genelleştirilmiş, başka deyişle iyice çarpıtılmış bir fenomenolojinin alanı içinde, dekartçı bir *cogito* kuramıydı. Bambaşka derinlikte bir filozof olan Merleau ise, hele onun son döneme ait yapıtlarını ve özellikle *Erfahrung und Urteil*'ı ve "Zaman Bilinci üzerine Dersler"ini keşfettiğinde, Husserl'e çok daha bağlı kalacaktı; Okul'daki derslerinde bunları yetkinlikle açıklayıp yorumlar; Husserl'deki "yüklem-öncesi" (antéprédicatif) praksis kuramıyla Malebranche'ın doğal yargı kuramı ve Maine de Biran ile Bergson'daki öz varlık (corps propre) düşüncesi arasında yakınlık kurardı. Bütün bunlar bizim için çok aydınlatıcı olurdu. Ders dışında Thao bize şöyle diyordu: "Hepiniz aşkın eşit-ego'larsınız!" (egos-égaux) Bunu derken hep gülümserdi, ama ne derin bir gerçek vardı bu sözde!

Bütün bunlar bizi Husserl hakkında çok iyi bilgilendirirdi; Merleau bu düşünür üzerinde düşünmeyi hiç bırakmadı ve

[1] *La Castor*: Simone de Beauvoir'ın takma adı. (Yay.)

sonunda gerisin geri en derin Fransız geleneğine, maneviyatçılığa (spiritualisme) vardı. Ancak bu, kendi usulünce oldukça işlenmiş ve ince bir spiritualizmdi; çocuk, Cézanne, Freud, dil, sessizlik, hatta marksist ve sovyetçi politika üstüne (bak. *Hümanizma ve Terör, Diyalektiğin Serüvenleri*) derin görüşlerle süslenip zenginleştirilmişti. Bir filozof romancı olarak Voltaire'e, kişisel uzlaşmazlık bakımından ise Rousseau'ya benzeyen Sartre'ın aksine, Merleau-Ponty gerçekten büyük bir düşünür, Fransa'da Derrida gibi bir devden önceki son filozoftu; ama ne Hegel ne de Marx hakkında fazla aydınlatıcı değildi. Bu konuda özellikle, mantık ve matematikte gerçekten güçlü olan (bunu kitaplarında kanıtlamıştır) Desanti'yi hatırlıyorum. Her yıl mantığın tarihi üstüne bir ders açar, ama "vuruşa vuruşa yol alarak" da olsa bir türlü Aristo'dan öteye geçemezdi. Ama ne önemi vardı ki!.. Benim için asıl önemli olan, bir filozof olarak Marx'tan söz ettiğinde, onu doğrudan doğruya Husserl'in kategorileri içinde düşünüyor olmasıydı. Husserl o harika "yüklem-öncesi ya da önerme-öncesi praksis" (nesnelerle elleşme olgusuna bağlı kökensel anlam katmanı) kategorisini önermiş olduğuna göre, bizim Touki de (yakın dostları ona bu adı verirdi) marksist pratiğin *nihayet temellendirilmiş anlamını* Husserl'de bulmaktan pek mutlu olurdu. Marx'a kendi "felsefe"sinin kökensel anlamını buluvermek iddiasında bulunan (Sartre gibi) bir başkası daha, bizim Touki... Jacques Martin sayesinde doğrudan doğruya Marx'ın yazılarını okumaya ve –gençlik metinlerindeki kurucu/hümanist iddialar kafamı bozsa da– Marx'ı anlamaya başlayan ben ise doğal olarak bu oyuna gelmedim. Marx'ın ne Desanti tarafından yapılan Husserlci "yorumlarına", ne de herhangi bir "hümanist" yorumuna hiçbir zaman ne kapıldım ne de katıldım. Bunun nedeni tahmin edilebilir: herhangi bir anlamı ya da gerçeği *a priori* ve aşkın olarak, ne denli "önerme-öncesi" olursa olsun herhangi bir kökensel katman üzerine oturtma iddiasında bulunan her türlü felsefeden nefret ediyordum da ondan. Bunda Desanti'nin suçu yoktu elbette; yalnızca o benim gibi kökenden ve aşkın olandan nefret etmiyordu, o kadar.

Kendisi gibi Korsikalı olan Laurent Casanova'nın burjuva bilimi ve proletarya bilimi kavramları üstüne yaptığı tüm siya-

sal cambazlıklarda ona ayak uydurduğunu görünce, Desanti'nin "tutarlılığından" da kuşku duymaya başladım; ben kendi hesabıma bu oyunlara hiç gelmedim. O sıralarda Partinin "aydınlar" masasında önemli bir görevi olan Victor Leduc'le her karşılaşmamızda, bana o zamanki tartışmalardaki tutumumu hatırlatır: "Sen iki bilimin karşıtlığı fikrine karşıydın ve Partinin aydınları arasında bu konumdaki tek kişiydin."

Doğal olarak, işçilerin bütün bunlara hiç aldırdığı yoktu. Bildiğim şu ki, Touki hiç utanmadan, daha sonra itiraf ettiği gibi "ısmarlama olarak", iki bilim kuramını sınıf savaşımında "temellendirmek" (hep aynı hikâye) üzere, *La Nouvelle Critique* dergisine akıl-almaz bir kuramsal makale yazdı. Ondan herkesin önünde vicdanının sesini bastırmasını ve felsefî kültürünü ayaklar altına almasını isteyen yoktu, ama bunu yaptı; üstelik Partinin mahalle Komitesinde yargılanmak tehlikesi gibi bir özür de ileri süremezdi.

Ama ona yönelteceğim en kötü suçlama –gerçekten bunun temyizi yok– 1975'lerde yaptığı bir televizyon programıyla ilgili olacak. Ekrana, yaşlı kadınların gezdirdikleri cinsten minicik bir köpekle, tek başına çıkmıştı. Hayvan onu (işemek için olacak) parkta heykelden heykele sürüklüyordu. Touki tek başına konuşuyor, iki bilimi savunduğu günlerden ve bu olaya nasıl sokulduğundan söz ediyordu. Canlara mal olmuş ya da olabilecek –en azından bir kişiyi, Marcel Prenant'ı, yaşayan bir ceset haline getirmiş– olan bu utanç verici öyküyü bir palyaço edasıyla (bu işte yetenekliydi), sarhoşlar arasında anlatılan bir fıkra gibi anlatıyordu: "İşte böyle, yapacaksınız dediler, biz de yaptık." On dayanılmaz dakika sürdü bu: Luxembourg bahçesinde, yalnızca ara sıra köpeğe seslenişlerle ve seyircilere sanki suç ortaklarıymışlar gibi (ya, evet!) göz kırpmalarla kesilen bir monolog. Doğrusu herkes yapamazdı bunu. Sonra Touki Partiden ayrıldı, şimdi akıllı-uslu bir üniversite hocası olarak kariyerini sürdürüyor. Duyduğuma göre, kısa bir süre önce Husserlci geçmişini yeniden gözden geçirmeye yeltenmiş. Görelim bakalım.

Bütün bunlar, onun esininden ve örneğinden sakınmam için hem felsefî hem politik bir yığın nedenim olduğu anlamına geliyor. Ne yaparsam yapayım bu "çifte hakikat" olayına aklım yatmıyordu. Okul'da kendi başına düşünen bir filozof, Partide

ise ipi Laurent Casanova'nın elinde bir küçük köpek olunabileceğini tasarlayamıyordum bile. Marksizm ve komünistler için temel ilke olan (Courrèges!) kuramla pratiğin birliği, bana göre –söylemek gereksiz, herkes için de– çifte hakikatin varlığını kesin olarak dışlıyordu. Bu bana daha XVIII. yüzyılda Helvétius ve d'Holbach'ın rahiplerde görüp eleştirdikleri uygulamaları hatırlatıyordu. Marksistlik iddiasındaki bir filozofun 1945-1950'lerde Aydınlanma çağının ilkelerinden –ki ben bunları pek paylaşmıyordum– bile gerilere düşmesini havsalam almıyordu.

Bu yüzden, *Pour Marx*'ın önsözünde yazdığım gibi, felsefede benim gerçek bir hocam olmadı. Bir Thao vardı gerçi, ama o da çabucak bizi bırakıp Viet-Nam'a döndü, ve orada çöpçülük işlerinde, hasta ve çaresiz, ilaç bile bulamadan (Fransız dostları kendisine ilaç ulaştırmaya çalıştılar) çürüyüp gitti. Bir de Merleau'yu sayabilirim belki, ama bizim eski ve egemen spiritualist geleneğimizin çekim alanında olduğu için, onu izleyemezdim.[1]

Bu inanılmaz Fransız geleneği ile Brunschvig'in sözde yeni-Kantçı geleneği o zamanlar üniversitede filozof adına kim varsa aralarında paylaşmışlardı. Bu gelenek XIX. yüzyılın başlarında Victor Cousin tarafından kurumlaştırılmış (bak. Lucien Sève'in ilginç ilk kitabı); yaptığı çalışmalar ve özellikle hazırladığı resmî müfredat programlarıyla, ayrıca (sosyalist Pierre Leroux tarafından amansızca eleştirilen) eklektik okulun bütün o derme-çatma kuramlarıyla, Ravaisson'u, Bergson'u, Lequier'yi ve son dönemde de Ferdinand Alquié'yi "doğurmuştu". Fransa dışında bu geleneğin eşdeğerlisine rastlanmaz. Tarihin diyalektiğinin alaycı bir cilvesi, bu geleneğin tamamen "yararsız" olduğu da söylenemez, çünkü şu son yıllara (Jules Vuillemin'in ve Jacques Bouveresse'in çalışmalarına) dek Fransa'yı Anglo-sakson mantıksal pozitivizminin ve (aslında çok ilginç bir akım olan) İngiliz analitik dil felsefesinin istilâsından korumuştur. Dışarıdaki bu iki baskın akımdan başka, örneğin Wittgenstein'ın yapıtı gibi bir düşünce –Jacques Bouveresse ve Dominique Lecourt ile Arjantin'de Mari bu noktayı gösterip kanıtladılar– bizde hiç mi hiç bilinmiyordu. Ama bilgisizliğe ve dışlamaya dayalı

[1] Bu cümlenin bir kısmı yazar tarafından çizilmiş, bu yüzden düşük ve anlaşılmaz hale gelmişti. Buraya ilk ve tamam biçimiyle alınmıştır. (Ed. notu)

bir "korunma"nın ne değeri olabilir? Makyavel bile, bir askerî konuşlanmanın en zayıf noktalarının kaleler olduğunu göstermemiş, Goethe'nin ardından Lenin de "*Düşmanını tanımak istiyorsan onun ülkesine girmen gerek*," dememiş mi? Bütün bunlar ciddiye alınacak şeyler değildi; hatta Brunschvig'in, Spinoza'yı en beylik spiritüalizm yönünde, bilinç ve ruh (esprit) doğrultusunda, çarpıtan yeni-Kantçılığı da öyleydi. Bazı önemli metinlerin, sonunda dilimize çevrildiği, Nietzsche'den sonra Heidegger'in de sonunda evimize kabul edildiği, Bouveresse'in, mantıksal yeni-pozitivizm hakkında oldukça derin incelemeler yaptığı, ve gerek Wittgenstein'ın gerek Hegel'in ve Marx'ın geniş ölçüde çevrilip yorumlandığı günümüzde, sınırlar sonunda açılmış bulunuyor.

Ama 1945-1960 yıllarında durum hiç de böyle değildi. Eldekiyle "iş görmek" zorunluluğu vardı. Elimizde Descartes vardı kuşkusuz, ama –Étienne Gilson'un, Émile Bréhier'nin ve Henri Gouhier'ninkiler dışında– nasıl spiritüalist yorumlara bulanmış olarak! Henri Gouhier, Descartes'ı spiritüalistçe yorumlayan Alquié'yle polemikleşiyordu. Büyük yazarların metinleri üzerinden hiç ödün vermeyen, zamanımızın tek büyük tarihçisi, Jules Vuillemin'le Louis Guillermit'e kaynaklık eden Martial Guéroult da vardı; ama o sıralar Guéroult yalnızca büyük bir "metin yorumcusu" idi; kafasında felsefe sistemleri hakkında *yapısal* bir kuram olduğunun kimse farkında değildi. Vuillemin'le Guillermit'i ise neredeyse tanıyan yoktu. Onları Okul'a çağırıyordum; ama Vuillemin (buruklukta çömezi olan Bouveresse gibi) içine düşürüldüğü entelektüel yalnızlığa karşı o kadar hınç doluydu ki, ne yapıp edip dinleyicilerini iki-üç kişiye düşürüyor, sonra da gelip bana dersi bıraktığını söylüyordu! Çok daha genç olan Bouveresse'le de aynı durum tekrarlandı. Kendisi benim "öğrencim" olmuştu ve onu sık sık Okul'a çağırıyordum. Bildiğimi sanıyorum ki Bouveresse beni, Fransa'daki felsefî çöküşün sorumlusu olmakla suçladı (belki de hâlâ suçluyordur); aynı şekilde son kitabında Derrida'yı da çamura buladı; kitapta bu dev düşünüre, vaktiyle Hegel'e yapıldığı gibi, bir "gebermiş köpek" denmediği kalıyor (denmiyor denmesine, ama denmiş kadar oluyor). N'aapalım, filozoflarda da böyle açıkça sayıklama nöbetlerine rastlanıyor ara sıra.

Uzun süre Guéroult'yu da Okul'a getirttim, ama bu bayağı sorun oluyordu benim için; kendisini arabayla aldırıp gene arabayla geri göndermek zorunda kalıyordum. Okul'daki filozofların gözünde büyük başarı kazandı. Benim önerim üzerine tam o sırada Okul'a yeni atanmış bulunan, Fransa'da üniversite dünyasında yapyalnız ve küçümseme konusu olan Derrida'nın ülkede henüz gerçekten tanınmadığı dönemdi bu. Ben de Derrida'nın nereye gittiğini tam olarak bilemiyordum.

Siyasal ve ideolojik nedenlerle felsefe alanında ortaya atılmak gereğini duyan ben de elimin altındaki bilgilerle "durumu idare etmek" zorundaydım: biraz Hegel, bol miktarda Descartes, az-buçuk Kant, hayli Malebranche, biraz Bachelard (*Yeni Bilimsel Anlayış*), çok çok Pascal, biraz Rousseau, biraz Spinoza, biraz Bergson, ve başucu kitabım olan Bréhier'nin *Felsefe Tarihi*; ayrıca, doğal olarak, önce biraz, daha sonra oldukça çok Marx: bu türler karışımı içinden bizi çekip çıkarabilecek tek düşünür...

Böylece çalışmaya koyuldum ve önce *Revue de l'Enseignement Philosophique*'e pek yankı uyandırmayan birkaç makale yazdım (gerçi ben diyalektik materyalizmle tarihsel materyalizmi özenle birbirinden ayırıyor ve birinciye ikincinin üzerinde hiçbir kuramsal öncelik tanımıyordum ama, bu yazılar gene de büyük ölçüde "dia-mat"ın[1] etkisi altındaydı). Bundan başka Paul Ricoeur hakkında bir makale de yayımladım.

Sonunda, 1962'de, bana, *Pour Marx*'ın önsözünde anlattığım koşullarda *La Pensée* dergisinde görüşlerimi ortaya koymak fırsatı verildi. Bunu tamamıyla Marcel Cornu'nün dostluğuna borçluyum; o sıralar Maurice Thorez'in sekreteri olan Georges Cogniot'ya karşı inatla beni tuttu. O zaman derginin yöneticisi olan Cogniot'nun, gönderilen bütün makaleleri, gerzek! salak! saçma! kaçık! gibi ünlemler savurarak kesip biçme gibi bir alışkanlığı vardı. Redaktörün, makalenin yazarı karşısında düştüğü durumu düşünün! Benim için Marcel terazinin öteki gözüne kendi istifasını koymuştu, bu yüzden Cogniot sesini çıkaramadı.

Bu durum, "Çelişki ve Üstbelirlenim" konusundaki makalemin ve Gilbert Mury'nin "monizm" konusundaki –o zaman

[1] "Dia-mat": Bütün bilimlerde, diyalektik materyalizme üstünlük tanınması. (Yay.)

yetkisi tartışılmayan Roger Garaudy tarafından esinlenmiş– şiddetli yanıtının ardından, Cogniot'nun, Orcel'in "Henri Langevin" laboratuvarındaki salonda bir "kuramsal yargılama" düzenlemesine kadar sürdü. Oturumlara, *La Pensée* dergisinin tüm felsefî ve siyasal "ekâbiri" ile çevrili olarak, Orcel başkanlık etti. Mahalle Komitesinin yanında, bu küçük bir komediye benziyordu. "Duruşmalar", her cumartesi öğleden sonra toplanmak üzere, bir buçuk ay sürdü. Cogniot kendisi konuşmuyor, sözü öteki konuşmacılara veriyor, onlar da beni çürütmeye çalışıyorlardı. Ben alışık olduğum üzere tahtaya bazı şemalar çiziyor ve eleştirileri yanıtlıyordum. Altı haftanın sonunda Cogniot'nun gülümsemeye başladığını gördüm: ne de olsa ben de onun gibi "Yüksek Öğretmenli" idim ve onu tamamen kazanmış olmasam bile silâhlarını elinden almış olduğumu anladım. Bir buçuk ay sonra gelen son çağrıya kısa bir yanıt verdim: "Soruları gereğince ve yeterince yanıtladığımı sanıyorum; zaten işleri başlarından aşkın olan Partinin yetkili organları bu davayı bırakıp asıl ivedi sorunlarla uğraşsalar daha iyi olur sanıyorum." Ve toplantıya gitmedim.

Jacques Martin sayesinde sonunda, kendilerine hemen her şeyi borçlu olduğum iki düşünür keşfettim. Önce, birkaç çarpıcı formülünü ("bir diyalektiğin değil bir kavramın yargılanması") bellemekle yetindiğim Jean Cavaillès, sonra da Georges Canguilhem: büyük babam ve Hélène gibi son derece huysuz ve geçimsiz olduğu söylenen, ama gene onlar gibi zekâ ve yüce gönüllülük bakımından harika bir adam. Dostlarının ısrarı üzerine, sonunda Yüksek Öğretime geçmek için adaylığını koydu. Normal olanla patolojik olan üstüne Nietzsche'den esinlenme bir kitap yazmıştı; ayrıca, "Ya Collège de France'a ya da Polis müdürlüğüne götüren psikoloji" üzerine ünlü bir makalesi de vardı. Yüksek öğretime kabul edilebilmek için de refleks kavramı üstüne küçük bir tez yazdı; burada somut kanıtlarla, refleks fikrinin mekanist olmayan bir bağlamda değil vitalist bir bağlamda doğmuş olduğunu gösteriyordu! Bu "skandal" görüş, tartışma götürmez metinlere ve kanıtlara dayandırılmıştı. Egemen ideolojilerin, bilim alanındaki sonuçlarında bile, yaptıkları ters etkiler üzerine şaşırtıcı görüşler edinecek kadar vardı doğrusu! Böylece, bu adamdan birkaç belirleyici ders aldım: bir kere,

özen ve ilgimi yöneltir gördüğüm o sözüm-ona epistemoloji, bilim tarihi dışında saçma bir şeydi; sonra, bu tarih, Aydınlanma mantığına uymak şöyle dursun, Canguilhem'in de hemen hemen bizim gibi "bilimsel ideolojiler" adını verdiği olgulardan yola çıkarak da buluşlarına varabilirdi. Bu "ideolojiler", bilimsel kavramların tasarlanış ve geliştirilişi üzerinde çoğu kez paradoksal biçimde etkili olan felsefî kurgulamalardı (représentations). Bu temel dersi hiç unutmadım. Canguilhem'in etkisinin benim ve bizim üzerimizde ne denli belirleyici olduğunu anlatamam. Felsefeyi "kuramsal pratiğin kuramı", yani bilimsel pratiğin kuramı olarak alan ilk "kuramsalcı" tanımlarıma esin kaynağı olan idealist yaklaşımdan beni (ve bizi, çünkü Balibar, Macherey ve Lecourt onu daha yakından izlediler) döndüren Canguilhem örneği oldu. Hemen hemen pozitivist sayılabilecek olan bu anlayışa göre, felsefe bir tür "bilimler bilimi" oluyordu; *Lire 'le Capital'*in İtalyanca çevirisine (1966'da) yazdığım önsözde bu tanımı hemen düzelttim. Canguilhem'i uzun zamandır görmedim. Bir gün, kitaplarımı okuduktan sonra, "Ne yapmak istediğinizi anlıyorum" demişti, ama ona bunu bana açıklayacak zaman bırakmadım. Mayıs 1968'de öğrencilerin gösteriye, greve, vb. çağrı yapmak üzere söz almalarına izin verdiğini biliyorum. Ona pek çok şey borçluyum. Bana, ideoloji ile bilimler arasındaki ilişkilerde rol oynayan kafa karıştırıcı tarihsel kurnazlıkları öğretti. Epistemolojinin; bilgi kuramının, yani (Descartes'tan ve Kant'tan bu yana) felsefenin –Hakikat, dolayısıyla doğruluğun Güvencesi olarak– aldığı yeni biçimin, bir özel çeşidi olduğu konusunda içimi rahatlattı. Burada Hakikat'e düşen görev de, son tahlilde, nesnelerin ve insanlar arasındaki etik ve siyasal ilişkilerin yerleşik düzenini güvenceye almak oluyordu.

Böylece ben de, son tahlilde sosyal sınıflar savaşımının geniş ve karmaşık oyununda takınılan tutumların yansımaları olan bastırılamaz karşıtlıkların *Kampfplatz*'ı içinde, felsefede kendi yerimi sonunda bulmuş oluyordum. Oldukça kişisel bir felsefe kurdum kendime; bütünüyle öncülsüz değil, ama Fransa'nın felsefî bağlamında hayli yalıtılmış, yalnız bir yaklaşımdı bu, çünkü bana esin kaynağı olan Cavaillès ve Canguilhem henüz ya tanınmıyor, ya yanlış tanınıyor, hatta küçümseniyordu.

Her türlü psikolojizm ve tarihselcilikle ilişiği kesmek gibi bir avantajı olan "yapısalcı" ideoloji modası çıkınca, ben de bu akımı izler gibi bir imge verdim. Zaten Marx'ta da, (herhangi ögelerin) "combinatoire"ı fikrini değil, bir üretim biçiminin birliğini meydana getiren belli ve ayrı ögelerin "combinaison"u fikrini bulmuyor muyduk? Bu yapısalcı ve nesnelci yaklaşım Feuerbach gibi birinin "antropolojik" hümanizmasına kesin olarak son vermiyor muydu? O Feuerbach ki, *Kapital*'in kötü çevirmeni Joseph Roy'nın yaptığı niteliksiz ve noksan çevirilerden sonra yapıtlarını Fransa'da ilk olarak ben çevirip yayımladığım için çok iyi tanıyordum. Daha başlangıçta biz (soyut) *combinatoire* ile (somut) *combinaison* arasındaki yapısal fark üzerinde ısrarla durmuştuk; sorunun kaynağı buradaydı. Ama kim gördü ki bunu? Bu farka hiç aldırış eden olmadı. Her yerde beni yapısalcılıkla, yerleşik düzendeki yapıların değişmezliğini ve devrimci pratiğin olanaksızlığını temellendirmekle suçladılar. Oysa ben daha önce Lenin'den söz ederken ana hatlarıyla –hatta daha işlenmiş– bir konjonktür kuramı da oluşturmuş bulunuyordum. Ama buna önem verilmiyordu; asıl istenen, Marx'ın kendi düşüncesini insanda, insanın doğasında, her türlü felsefî temelin varlığını reddetmek üzerine kurmuş olduğunu iddia eden bu herife haddini bildirmekti. O Marx ki, "Ben insandan değil, ele aldığım tarihsel dönemden yola çıkarım" demişti; "Toplum bireylerden değil ilişkilerden oluşur" diye yazmıştı. Ne fayda, yalnızdım, hem felsefede hem de politikada yalıtılmıştım. Hiç kimse, alıkça bir sosyalist hümanizma idealine kapılmış olan Parti bile, kuramsal anti-hümanizmanın gerçek bir pratik hümanizmaya olanak verebilecek tek yaklaşım olduğunu anlamak istemiyordu. Dönemin –68'deki o görkemli ayaklanmanın ortalığa saldığı bulanık "solcu" fikirlerle belki daha da güçlenen– havası, kuramlara değil, duygusala ve yaşanmışa göz kırpan demagojilere elverişliydi. Benim hedeflerimin ve nedenlerimin neler olduğunu anlamaya yanaşanlar pek nadirdi. Parti "bir köpeği sokağa atar gibi" proletarya diktatörlüğü fikrini bıraktığı zaman bile hiçbir şey değişmedi. Karşımda yalnız, Foucault'yla bana karşı "insan uğruna" kitap yazan filozof sürüsü (Mikel Dufrenne ve ötekiler) değil, Partinin tüm ideologları da cephe almıştı; bunlar beni hiç onaylamadıklarını, ama tanınmış

biri olduğum için Partiden atmayı da göze alamadıklarından bana katlandıklarını saklamıyorlardı. Ne harika dönemdi o! Sonunda arzularımın doruğuna ulaşmıştım: herkese karşı tek başıma haklıydım!

Doğrusunu söylemek gerekirse tam anlamıyla yalnız sayılmazdım; Lacan'ın durumu beni biraz avutuyordu. *Revue de l'Enseignement Philosophique*'teki bir makaleme sinsice düştüğüm bir notta, Marx nasıl "homo oeconomicus"u reddediyorsa Lacan'ın da aynı şekilde "homo psychologicus"u reddettiğini ve bundan gerekli sonuçları net olarak çıkardığını yazmıştım. Birkaç gün sonra Lacan beni aradı ve ondan sonra birkaç kez birlikte yemek yedik. Doğal olarak onunla da "babanın babası" rolünü oynamazlık etmedim; pis bir dönemden geçiyor olması da buna sanki çanak tuttu. Ağzında o kocaman garip purosuyla karşımda belirince, selâmlaşma kabilinden: "Ağzınız çarpılmış!" dediğimi hatırlıyorum (tabii benimki çarpık değildi). Konuşmamız sürdükçe sık sık, "analizlik" müşterilerinin bazılarından ve özellikle de ara sıra kocalarıyla birlikte psikanalize aldığı karılarından yaka silktiğini anlatıyordu. Sainte-Anne'daki kliniğinden atılma tehlikesinde olduğu için pek rahatsız durumda olduğunu gördüğümden, kendisine Okul'un konukseverliğini sundum. O günden sonra yıllar boyu her çarşamba öğle vakti Ulm sokağı, mahallelinin protestolarına karşın, tüm kaldırımları işgal eden İngiliz arabalarıyla dolup taştı. Ben Lacan'ın seminerlerine hiç katılmadım. Tıklım tıklım dolu, dumana boğulmuş bir salonda konuşuyordu; bu nokta daha sonraları onun zararına olacaktı, çünkü duman salonun tam üstündeki kütüphanenin değerli raflarını da istilâ ediyordu ve Lacan, Robert Flacelière'in ciddi uyarılarına karşın, bir türlü dinleyicilerinin sigara içmelerini önleyemedi. Ve bir gün dumandan kafası bozulan Flacelière, Lacan'ı kapının önüne koyuverdi. Ben o zaman hasta ve Okul'dan uzaktaydım. Lacan evime telefon etmiş ve bir saatten fazla Hélène'den adresimi almaya çalışmış. Hatta bir ara şöyle demiş: "Sesiniz hiç yabancı gelmiyor, siz kimsiniz kuzum?" Hélène "Bir dost," diye yanıt vermiş, başka bir şey dememiş. Böylece Lacan, bağıra çağıra da olsa, Okul'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Gene de, artık görüşmemekle birlikte (artık bana ihtiyacı yoktu ki!), Lacan bana uzaktan bir çeşit arkadaşlık etmiyor değildi. Araya adam koyarak iletişmek fırsatını bile bulduk.[1]

Çoktan beri, her yerde ve her zaman, Marx'ın dediği gibi, "hesaba gelmeyen üretim giderleri" ya da "artıklar", başka deyişle nedensiz ve kaçınılamayan kayıplar, bulunduğu fikrini besliyordum. Bunun öncü biçimine Malebranche'ta, yağmurun belli bir amaç olmaksızın üzerlerine yağdığı "denizi, kumsalları ve geniş yolları" söz konusu ettiği yerde, rastlamıştım. O sıralar, nereden gelip nereye gittiğini bilmediği trene "hareket halinde iken asılan" materyalist filozofa ilişkin "öyküm" üzerine düşünüyordum. Postaya verildikleri halde alıcılarının eline geçmeyen mektupları düşünüyordum. Derken bir gün Lacan'ın kaleminden, "bir mektubun her zaman alıcısına ulaştığını" okumayayım mı! Şaşırdım. Lacan'ın yerinde kısa bir psikanaliz yapan genç bir Hindli hekim durumu daha da karıştırdı; seanstan sonra Lacan'a şu soruyu sormak cesaretini göstermiş: "Bir mektubun her zaman alıcısına ulaştığını söylüyorsunuz; oysa Althusser aksini öne sürüyor, ulaşmadığı da olur diyor. Onun, materyalist olduğunu söylediği bu sava ne diyorsunuz?" Lacan bunun üzerine on dakika (onun gibi biri için on dakika!) kadar düşündükten sonra kısaca yanıt vermiş: "Althusser pratisyen değil." Haklı olduğunu anladım. Gerçekten, tedavideki transfer ilişkileri içinde duygusal uzam o şekilde yapılanmıştır ki, içinde hiç boşluk bulunmaz ve bunun sonucu olarak da her bilinçsiz mesaj ister istemez bir başkasının bilinçaltına yönelik olur ve mutlaka oraya varır. Ne var ki bu açıklama beni tam doyurmuyordu; Lacan haklıydı, ama ben de haksız değildim. Ayrıca Lacan'ın idealizmle suçlanmayı hak etmediğini biliyordum, imleyenin (gösterge, signifiant) maddeselliği hakkındaki görüşü bunun kanıtıydı. İşte o zaman çıkışı gördüm: Lacan psikanaliz pratiği açısından, bense felsefe pratiği açısından konuşuyorduk; ben, klasik diyalektik materyalizme yönelttiğim eleştirilerimle tutarlı kalmak istiyorsam, bu iki ayrı alanı üst üste koyamazdım; ne felsefe alanını psikanaliz alanının (ve *vice versa*), dolayı-

[1] Hepsinin Althusser'den olduğu kesin olmayan bazı elyazısı müdahaleler sonucu, aşağıdaki üç paragraf netliğe zarar veren ve okunmayı güçleştiren bazı kısaltmalara uğramıştı. Metnin anlaşılması için gerek görülen yer[illegible]de elyazmasındaki ilk yazılım korunmuştur. (Ed. notu)

sıyla ne de felsefî pratiği bir bilimsel pratiğin (ve *vice versa*) üstüne koyup çakıştıramazdım. İkimize de hak verdiren işte bu durumdu, ama aramızdaki anlaşmazlığın dip nedenini ikimiz de göremeyiştik. Ne olursa olsun, kullandığı bazı sözcüklerin ("Roma Söylevi"ndeki boş söz, dolu söz deyimleri gibi) bulanıklığına karşın, belki de pek fazla düşünülmemiş bir refleksle, bu farkı hissetmiş ve "parmağını üstüne basmış" olan Lacan'ın bu keskin görüşlülüğüne büyük bir beğeni ve saygı duydum.

Yaşamının sonlarına doğru (neredeyse ölüm döşeğindeydi), bir kez daha Lacan'la karşılaşmak fırsatı buldum. PLM otelindeki son halka açık toplantısıydı. Çok yakın bir dost, –davranışının kabalığı yüzünden kendisini bir daha görmek istemedim– "ona destek olur diye" seansa katılmamı ısrarla istemişti. Toplantı sırasında bu dost ortada gözükmedi, bir açıklamada da bulunmadı; beni ekmişti düpedüz. Çağrı ya da iznim olmadan geniş salona girdim. Bir genç kadın ne adına davet edildiğimi sordu. "Libidonun öteki adı olan Kutsal-Ruh adına!" diye yanıtlayıp, pipom ağzımda, elimi kolumu sallayarak, sessizce bekleyen dinleyicileri ayıran geniş arada yavaş yavaş ilerledim. Yarı yolda durdum, inceden inceye hesaplı jestlerle pipomu potinimin topuğuna vurarak boşalttım, tekrar doldurup yaktım; sonra Lacan'a doğru yöneldim ve uzun uzun elini sıktım. Uzun söylevini okumanın onu yorup bitirdiği belliydi, soluk soluğaydı. Davranışlarımla, bir "Pierrot" gibi mavi kareli tüvid bir ceket giymiş olan bu uzun boylu ihtiyarın bende uyandırdığı tüm saygıyı dışa vurdum. Sonra "analizlikler adına" söz alarak, oradakilere bundan hiç söz etmedikleri için çıkıştım. Salondan kızgın bir ses yükseldi: "Bu beyefendi hangi divandan konuşuyor?" Hiç tınmadan sözlerime devam ettim. Neler dediğimi şimdi unuttum, ama konuşmamın salonda uyandırdığı sessiz dalgalanmayı hatırlıyorum. Lacan'ın söylevi bittikten sonra tartışmayı sürdürmek istedim, ama hepsi kaçtı.

Bundan hayli önceleri Lacan'la, dramatik bir olay vesilesiyle, bir ilişkimiz daha olmuştu; her şey tamam olsun diye onu da anlatayım. Bir sabah erkenden Okul'daki odamın kapısı çalındı. Gelen Lacan'dı; korkunç, perişan, tanınmaz bir haldeydi. Olup biteni anlatmaktan neredeyse çekiniyordum. "Kişisel olarak onu –Lacan'ı– suçlayabilecek söylenti ve dedikodulardan öğrenmiş

olmayayım diye" erken davranıp, bana Lucien Sebag'ın intiharını bizzat haber vermeye gelmişti. Lucien'in psikanalizini yapıyormuş, ama o kendi (yani Lacan'ın) kızı Judith'e âşık olunca bırakmak zorunda kalmış. Lacan kendisine yöneltilebilecek "ihmal ve sorumsuzluk, hatta adam öldürme suçlamalarının" önünü almak için, "bütün Paris'i dolaşıp" bulabildiği herkese durumu açıkladığını söyledi. Deli gibiydi; kızı Judith'e âşık olduğundan beri Sebag'ı analizde tutması, "teknik nedenlerle" olanaksızmış. Ama son zamanlarda Sebag'ı gene de hemen her gün görüyormuş, hatta olay akşamından önceki gün de görmüş. Sebag'a, hangi saatte olursa olsun çağrısını alır almaz yanına koşacağını, çok hızlı bir Mercedes'i olduğunu söylemiş. Ama Sebag kimseyi çağırmadan geceyarısı kafasına bir kurşun sıkmış, sonra da, saat üçe doğru, ikinci bir kurşunla işini bitirmeyi başarmış. Doğrusu ne diyeceğimi bilemedim. Oysa Sebag'ın korunmak üzere hastaneye kaldırılması yönünde "müdahalede" bulunup bulunamayacağını sormak istiyordum. Sorsaydım belki de bunun psikanaliz "kurallarına" aykırı olduğunu söyleyecekti. Her neyse, koruma, hastaneye kaldırma konularında tek sözcük bile etmedik. Giderken hâlâ titremesi geçmemişti. Sabahın köründe ziyaretlerine devam etmek üzere yanımdan ayrıldı. Ben de onun hastalarından olsaydım ve böyle bir durum ortaya çıksaydı (ben de boyuna kendimi öldürmek istiyordum) ne yapardı acaba; psikanalizin "kurallarını" çiğnememek uğruna beni de korumasız bırakır mıydı? diye sık sık düşünmüşümdür. Benim analizcim vaktiyle onun en "umut veren" öğrencisiymiş, ama Lacan'ın "başkalarını dinlemek yeteneğinden kesinlikle yoksun" olduğunu fark edince yanından ayrılmış. Gene o ünlü "kurallar" gereğince Hélène'in durumunda ne yapardı acaba? diye de soruyordum kendi kendime. O kurallar ki, Freud'la ardıllarının düşüncesinde hiçbir zaman temyizi olmayan buyruklar gibi tasarlanmamış, yalnızca genel "teknik" kurallar olarak konulmuştur. Eski öğrencilerimden birkaç genç kadını da psikanalize almış olan Lacan, ilk karşılaşmamızda bunu bana kendisi söylemişti. Bu olay psikanalizin korkunç koşulları ve onların gerektirdiği ünlü "kurallar" üstüne bende garip görüşler ve duygular uyandırdı. Olanları olduğu gibi anlattığım için mümkünse okur beni bağışlasın, ama çok sevdiğim zavallı Sebag'ın ve oldukça

iyi tanıdığım Judith'in (sonradan eski öğrencim Jacques-Alain Miller'le evlendi) öyküsü aracılığıyla biraz da ben gündeme geliyordum: "*De te fabula narratur*". Ancak bu kez "fabula" (öykü) bir trajediydi, hem de yalnızca Sebag için değil, o sıralar yalnız kendi meslekî şöhretinin ve kopabilecek bir rezaletin kendisine de sıçramasının derdini çeken Lacan için de. Vaktiyle benim analizcimin "yöntemlerini" kınamak için *Le Monde*'a ortak imzalı bildiri gönderen (yayımlanmadı) psikanalizcilere bu tanıklığımı sunuyorum.

Gene o yıllarda (1974), Hegel felsefesi üstüne bir uluslararası kongre vesilesiyle bir Moskova yolculuğu yapmak fırsatını buldum. Kongreye yalnızca, geniş tören salonunda yapılan son oturuma konmuş olan bildirimi okumak üzere katıldım; genç Marx'tan ve evriminin derin nedenlerinden söz ettim. Bildirimin –*Pravda* da özetledi bunu, hem de okunuşundan önce!– sonunda resmî bir sessizlik oldu; ama birkaç öğrenci salonda kaldı ve bana bazı sorular sordular: Proletarya nedir? Sınıf kavgası nedir? Böyle şeylerden söz edilmesini anlayamadıkları görülüyordu. Afalladım, ama çok geçmeden kolayca anlayacaktım.

Anladım elbette, çünkü Kongreye gitmediğim sekiz gün boyunca sevgili dostum dahi Gürcü filozof Merab (dostu Zinoviev'in yaptığı gibi SSCB'yi terk etmek niyetinde değildi, çünkü "orada hiç olmazsa her şey açık açık, makyajsız-maskesiz görülebiliyordu.") beni her sosyal grup ve tabakadan belki yüz Sovyet insanıyla tanıştırdı. Bunlar bana ülkelerinden, oradaki maddesel, siyasal ve entelektüel yaşam koşullarından söz ettiler; böylece pek çok şey öğrendim ve anladım. O zamandan bu yana SSCB hakkında okuduğum tüm ciddi eserler de bunları doğruladı.

SSCB bizim buralarda normal olarak betimlendiği gibi bir ülke değil. Gerçi siyasal yaşama açıkça ve uluorta müdahale yasak ve tehlikeli, ama bunun dışında, ne ilginç bir yaşam! Bir kere bu uçsuz-bucaksız ülke, okur-yazarlık ve kültürlenme sorununu bizde bile görülmedik bir ölçüde çözmüş. Sonra burası çalışma hakkının güvenceye alınmış, hatta planlı ve zorunlu olduğu bir ülke: işçi cüzdanının kaldırılmasından sonra akıl-almaz bir işçi hareketliliği gözleniyor. Ve burada işçi sınıfı o kadar güçlü ki kendini saydırmasını biliyor; örneğin polis asla fabrika-

lara giremiyor. Bu işçi sınıfı, kaçış yollarını alkolde ve karaborsa çalışmada buluyor: kolektif donanımı, araç ve gereçleri çalıp özel kişiler hesabına kullanıyor. Her alanda "çifte çekmeceli" bir ülke: sanayide, eğitimde, tıpta ve (resmîleştirilmiş olarak) tarımsal üretimde hep karaborsa var. O zaman bilmiyordum ama döndükten sonra öğrendim: şimdi emekçiler kendi aralarında ekipler kurup hizmetlerini, plan hedeflerinin gerisinde kalan ve bu gecikmeyi gidermek isteyen girişimlere çok pahalıya satıyorlarmış! Karaborsa olsa da bu bizde düşünülemez bile, çünkü burada fiyatı dikte eden "patron" değil, gecikmeli girişimlere hizmet satmak için örgütlenmiş olan ekipteki arkadaş grubu. Sanırım, SSCB'yi iyi tanıyan (orada uzun yıllar yaşayıp gezen ve yaptığı şaşkınlık verici yolculukları "*Salik*: *Polonyalı bir gencin savaş içindeki Rusya'da başından geçenler*" adlı ilginç kitabında anlatan) K. S. Karol haklı: Dikkati çekecek kadar başarılı bir kültürlenme temeline, ve Büyük Yurtseverlik Savaşında verilen yirmi milyon kurbanın anısıyla beslenen bir yurtseverlik tabanına dayalı olarak; tüketim mallarına susamış yeni kuşakların sahneye çıkmasıyla; rezalet denebilecek hapishane ve tımarhane koşullarına karşın (başka bir ölçüde olmakla birlikte bunlar bizde, Fransa'da da var; gerçi her zaman doğrudan doğruya politik nedenlerle değil, ama özde ne fark eder?); aynı zamanda köylülüğün, geleneksel köylü yaşam biçiminin ve hatta yöntem ve becerilerinin (köylüler ne zaman ekmek ne zaman biçmek gerektiğini artık radyodan öğreniyorlar! Çin'le ne büyük fark!) bütünüyle ortadan kaldırılmış olması da göz önüne alınınca, SSCB'de yavaş yavaş büyük değişikliklerin olmasını sabırla ama güvenle bekleyebiliriz. SSCB'nin tarihinde ilk kez, genç kuşaklara ve onların adamı olan Gorbaçov'a şans tanımak gerekiyor. Doğal olarak, felsefe açısından SSCB'de tam bir çölle karşılaştım. Dışarıda yayımlanan her kitap gibi benim yapıtlarım da çevrilmiş, ama kütüphanelerin "üçlü cehenneminde" raflara dizilmiş duruyor; yalnızca siyasal bakımdan güvenilir yüksek uzmanlara okuma izni var. Felsefe fakültesinin dekanı, Moskova hava limanına beni uğurlamaya geldiğinde, veda sözü olarak bula bula şunu buldu: "Paris'in güzel kızlarına benden selâm söyle!"

XVI

Ya politika? Sanırım bu konuda da benden beklenenler var. Aslında diyebileceğim dünya kadar şey olabilirdi, ama her şeyi anlatmaya kalkmak, söylentilerin, dedikoduların alanına girmek olurdu ki bunlar, benim travmalı temel psişik durumlarımın –burada geriye dönük olarak oluşturmaya çalıştığım– "soyağacı" açısından ilginç değildir. Söylenti, öykü mü dediniz? Her yerde kıyamet gibi! Hele bedelini öderseniz. Bunlar beni ilgilendirmiyor. Gerçekten de daha önce bu kitapta yalnızca beni derinden etkilemek suretiyle gerek psişik varlığımın yapılanmasına katkıda bulunan, gerek (özellikle, *her zaman* değilse bile bitmez tükenmez yinelenmelerin *ardından*,) bu yapılanmayı güçlendiren; ya da, isteklerin çatışması durumunda, onu –görünüşte bile olsa– ilk biçimine yabancı biçimlere doğru çarpıtan olaylara ya da böyle olayların anılarına yer vermek istediğimi söylemiştim.

Burada okura, aslında bildiği olayları bir kez daha hatırlatayım. Parti, Nazi işgalcilere karşı direnişte çok büyük rol oynamıştı. 1940 Haziranında Parti yönetiminin yanlış ve zararlı bir çizgi izlediği tartışılamaz. Gerçekte Stalin'in yüksek yetkesi altında bütün komünist partilerini yöneten (Fransız Komünist Partisi bile Enternasyonal'in delegesi Çek Fried'in "denetiminde" bulunuyordu; dikkate değer biri olduğu söylenen bu adama Maurice Thorez'in çok şey borçlu olduğu su götürmez) III. Enternasyonal'in kuramına göre bu savaş, Fransızlarla İngilizlerin yalnızca emperyalist amaçlar uğruna Almanlarla karşı karşıya geldiği tam bir *emperyalist savaş* niteliğindeydi. Bırakılmalıydı birbirlerini yesinler; nasıl olsa SSCB parsayı toplamak için kenarda bekliyordu. Almanya ile anlaşma imzaladıysa bunun nedeni çok belliydi: daha Münih öncesinden beri Batı demokrasileri kendi imzalarının gereğini yerine getirmekte mızıklanıyorlardı; açıkça Hitler korkusu ve büyüsü altındaydılar; "Halk

Cephesindense Hitler yeğdir" şeklindeki ünlü ilke uyarınca, Naziliği Halk Cephesinden, ve *elbette* proletarya devriminden daha kabul edilebilir görüyorlardı. Burjuvaziyi anlıyoruz, hepimiz bunun kanıtlarını da gördük. İşçi hareketinin ilk büyük yenilgisinin, İspanya iç savaşının (SSCB silâh, uçak, uluslararası tugaylar gibi yollarla buna geniş ölçüde karışmıştı) ardından, SSCB Batı demokrasileriyle anlaşmaya varmak için umutsuzca görüşmelerde bulunmuştu. Ama ne Daladier ne de Chamberlain resmen girmiş oldukları siyasal ve askerî yüklenimleri yerine getirecek "cesareti" bile gösterememişlerdi. Çekoslovakya'yı önce Südetleri, ardından da ülkenin bütününü– Hitler'e bırakmakla bunu kanıtlayacaklardı da. Oysa o zaman hiçbir siyasal pürüz, daha sonra faşist Polonya konusunda olduğu gibi, harekete geçmelerine engel değildi.

Bunun böyle olduğu tartışılamaz biçimde kanıtlanmıştır; olaylar ortadadır ve biraz olsun ciddiyet sahibi hiçbir tarihçi bunu tartışmıyor. Bütün bu gerçeklere ve bunlara dayalı olarak beslediği derin güvensizliğe karşın, SSCB, Batı demokrasilerinden, "yaşam alanı" konusunda gittikçe daha açgözlü olan ve özellikle Ukrayna'nın bereketli ovalarına göz diken Hitler'e karşı ortak bir cephe kurulması yönünde bir yaklaşım elde etmeyi amaçlayan çabalarına ara vermedi. Ama Hitler'in gözünü diktiği doğu yönü ne de olsa Fransa ve İngiltere'den çok uzaklardaydı. İşte bu koşullarda, Hitler'in Polonya'ya saldırması artık gün meselesiyken, ve Pilsudski'nin faşist Polonya'sı Kızılordunun Wehrmacht'la karşılaşmak üzere topraklarından geçmesine izin vermezken, SSCB bu apaçık durum ve Batılı "müttefiklerinin" ödlekliği karşısında ister istemez Hitler'in Reich'ıyla uzlaşma aramak *zorunda kaldı*. Bunun sonucu, ünlü Alman-Sovyet anlaşmaları ve Polonya'nın –kaçınılmaz– paylaşımı oldu: SSCB, *Polonya'nın bütününü* Hitler'in işgaline bırakamazdı. Alman saldırısı durumunda kendini savunabilecek bir konumda bulunmak için, sınırlarını olabildiğince ileri taşımak zorundaydı; bunun için gerekirse Versailles anlaşmasıyla Polonya'ya bırakılan Beyaz Rusya topraklarını geri almak gibi tartışılmaz bir tarihsel gerekçe de öne sürebilirdi.

Bu dönem, uluslararası komünist hareketin bütün militanları ve bağlaşıkları için gerçekten dramatik bir dönem oldu.

Fransa'da Paul Nizan gibi birçok militan, partilerinden ayrıldılar, ve doğal olarak dönek sayıldılar (o dönemde kullanılan formül buydu). Uzun zaman sonra bile Parti bunu hem Rirette Nizan'a (Hélène onu iyi tanırdı) hem de Nizan'ın çocuklarına hissettirdi; Maurice Thorez bu aileyle görüşmeyi hiçbir zaman kabul etmedi. Ne biçim davranışlar, değil mi? Birçok militan gibi Hélène de, Hitler'in tehditleri ve Batı demokrasilerinin açık siyasal "ödlekliği" karşısında, SSCB'nin başka türlü davranamayacağını anlamıştı. Başka ne yapabilirdi ki? Yapabilirdi demek cüretini gösterenler lütfen bunun ne olduğunu söylemek cesaretini de göstersinler.

Böylece garip ve çelişik bir politikaya sürüklenilmiş oluyordu. Buna göre SSCB, nazizmin "uluslararası kapitalizme" karşı savaştığı yolundaki Nazi savlarını *yalanlamaz görünüyordu*, oysa daha İspanya iç savaşı öncesinden beri sapmadan izlediği önceki politikanın tümü bunun tersini kanıtlıyordu. Ama bir süre asıl belirleyici etken Stalin'in Hitler'e beslediği inanılmaz güven oldu. Hitler'in samimî olduğuna, sözünde duracağına ve Sovyet ülkesine saldırmayacağına içten inanıyordu. Birçok ilişkisi olan, dönemin belgelerini ve tanıklıklarını özenle taramış olan Hélène benim dikkatimi, erkenden, o zaman bilinmeyen ama artık geniş ölçüde kanıtlanmış olan bu olgu üzerine çekti. Sorge ve Japonya'daki öteki Sovyet casusları da dahil birçok kanaldan, Nazi saldırısının başlamak üzere olduğu hakkında Stalin'e hayli önceden bilgi verildiği biliniyor. Roosevelt'in onu uyardığı biliniyor. Hatta bir komünist Alman kaçağın, cephe hattını geçip Alman saldırısının ertesi gün saat 15'te başlayacağı konusunda Sovyetleri uyardığı da biliniyor. Bu kaçak hemen kurşuna dizilmiş. Gene biliniyor ki, Nazilerin haftalar süren hava saldırıları boyunca Stalin *karşılık vermemeyi* emretmiş; ya yanlışlık yapıldığını ya da yalnızca zararsız askerî bir manevra olduğunu sanıyormuş. Bütün bunlar şimdi açıkça biliniyor. Bu tutumun sonucu, bildiğimiz felâketler olmuştur.

Batıdaki komünist partilerinde kafalardaki karışıklık doruğa çıktı. Fransa'da Enternasyonal, askerden kaçmayı şiddetle reddeden Maurice Thorez'i bile "kaçak" yapmayı başardı: emir emirdi, tartışılamazdı. Thorez bütün savaş dönemini küçük bir Kafkasya köyünde, işe yaramaz bir radyonun başında, her şey-

den ve özellikle Fransa'dan kopmuş olarak geçirdi. Fransa'da yeraltına geçen (tüm milletvekilleri 1939-1940'ta tutuklanmıştı) Partinin yönetimini Duclos aldı. Aynı zamanda bir "kurtuluş savaşı" da verildiğini (bu savaş daha sonra kabul edilecekti) fark etmeden, *emperyalist savaş* kuramını uygulamaya başladı. Bunun sonucu olarak, yenilgiden sonra, Marcel Cachin tarafından *Humanité*'nin yeniden çıkarılması için Alman işgal makamlarıyla ilişkiye geçilmesi emri verildiği gibi, çok daha vahim bir kararla, yeraltındaki Parti yönetimi bütün sorumlu militanlarına, özellikle işçi ve halk kitlelerince tanınan siyasal ve sendikal sorumlulara, belediye başkanlarına, vb. açıkça ortaya çıkıp toplantı ve mitingler düzenlemelerini kesin olarak emretti. İnanılmaz bir karar! Sonucu da hemen alındı zaten: Partinin bütün büyük militanları, Hénaff'lar, Timbaud'lar, Michels'ler ve nice başkaları Almanlar tarafından tanınıp tutuklandı ve Châteaubriant'a gönderildi; sonra da orada kurşuna dizildi. Hélène'in en büyük dostları böyle kırıldı.

Ancak, bu arada Partiyle ilişkiyi kaybetmiş birçok militan, 18 Haziran Çağrısından çok önce, kendi bölgelerinde kendi hesaplarına halk direnişini örgütlediler. Bir örnek olarak, Hélène'in de benim de Marcel Cornu aracılığıyla iyi tanıdığımız Charles Tillon'u verebilirim. Bu adam Güneyde ilk direniş şebekelerinden birini kurmakla kalmadı; Partinin gizli yönetiminden resmî tutum olan "militan barışçılık" çizgisine uyması emri gelince bunu kesinlikle reddetti. Fransız komünistleri arasında bu tutumunda yalnız değildi. Tabii kaşarlanmış komünist karşıtları bu gerçek olaylar hakkında hiçbir şey bilmek istemiyorlar.

1941 Aralığından sonra resmî çizgi Enternasyonal tarafından düzeltildi: savaş artık yalnız emperyalistler-arası bir savaş değil, aynı zamanda bir "kurtuluş savaşı" idi. Bunun üzerine Parti resmen ve bütün ağırlığıyla Direniş'e katıldı ve bütün gücünü buna verdi.

Daha Alman işgali altındayken, işgalden sonra, hatta şimdi, (kişi olarak pek yurtsever olsalar bile) savaşta Fransız burjuvazisinin en bozguncu konumlarına candan-yürekten bağlı kalmış kişiler tarafından Partiye karşı yürütülen siyasal saldırıları düşününce (elimde bu tür belgelerden oluşan kocaman bir kitap

var), ibret almamak mümkün değil. "Çiğnenen vatana *sınıf* olarak tek başına sahip çıkan işçi sınıfı"ndan söz eden Mauriac'ın bu sözü işte burada asıl anlamını kazanıyor. Çünkü tarihin yönü filân bireyin konumuyla değil, sınıf konumlarıyla ve çarpışmalarıyla belirlenir.

1945'ten 1947'ye kadar tüm savaş-sonrası dönem, bu önemli olayların sonuçlarına sahne oldu. De Gaulle iktidardaydı, kabinesinde komünist bakanlar da vardı. Ülkeyi yeniden imar etmek ve sırasında bir grevi "sona erdirmeyi" bilmek gerekiyordu. Ama komünist bakanlara Amerika'nın baskısı altındaki sosyalist Ramadier tarafından hükümetten yol verildi ve Parti çok sert bir savaşım içine girdi. İlginç bir rastlantıyla, ben de Partiye girmek için tam bu ânı seçtim.

Komünist karşıtı saldırılar o kadar güçlü ve savaş tehdidi o kadar yakındı ki, kimse kimsenin kaşına gözüne bakmıyordu. SSCB henüz Japonya'yı yerle bir eden atom silâhına sahip değildi. Stockholm Çağrısı'nın metnini esas alarak geniş halk kitlelerini seferber etmek gerekiyordu.

Tüm öncelik ve ivedilik bu savaşımdaydı. Partinin iç sorunları gündeme bile gelmiyordu. Direniş sınavından zaferle çıkmış, doğruluk ve geçerliklerini kanıtlayan gelenek ve ilkelerinde daha da güçlenmiş olan Parti, hangi nedenle olursa olsun bir an bile önce olduğundan başka türlü olabilecek gibi görünmüyordu. Tam tersine, yönetim, açıkça ve şiddetle "iki bilim" (burjuva ve proleter bilimleri) tezini savunmak suretiyle, "kraldan –başka deyişle Stalin'den– daha kralcı" davrandı (Stalin daha sonra dilbilim konusunda tutumunu değiştirecekti). Partinin içinde bir şeylerin kımıldamaya başlaması için (Berlin, Budapeşte, Prag olayları gibi) sayısız uluslararası sınav gerekecekti. Üstelik bu değişim de pek küçük ölçüde olacak ve pek uzun zaman alacaktı. *Ne Yapmalı?*daki Leninci ilkeler, yani *gizli çalışma* –Direniş'te başarıyla uyguladığı yeraltı çalışması– üzerine kurulmuş olan bu partinin, bu gizlilik ortadan kalkınca kendisine yeni bir örgütlenme biçimi bulabileceği ya da bulması gerektiği (Boris Suvarin gibi birkaç kişi dışında, ama onları dinleyen var mıydı ki?) kimsenin aklına gelmiyordu.

Bu nedenlerle, o zaman *Partide salt kuramsal yoldan başka hiçbir siyasal "müdahale" yolu yoktu.* Üstelik bunu yaparken de

var olan ya da resmen tanınan kurama dayanarak, bu kuramı Partinin onu kullanış tarzına karşı kullanmak gerekiyordu. İmdi, resmen tanınan kuram artık Marx'tan tamamen kopmuş ve Sovyet-usulü, yani Stalinci, diyalektik materyalizmin tehlikeli ve alıkça yavelerine ayak uydurmuş olduğundan, tutulabilecek tek yol olarak Marx'a dönmek, *kutsal* sayıldığı için tartışılamayan bu siyasal düşünceye dönmek, ve Stalin-usulü diyalektik materyalizmin, bütün kuramsal, felsefî, ideolojik ve siyasal sonuçlarıyla baştan başa saçma ve sapkın olduğunu göstermek kalıyordu. *La Pensée*'ye yazdığım ve sonra *Marx İçin* adlı kitabıma da alınan makalelerimde, ve Yüksek Öğretmen'deki öğrencilerimle birlikte *Kapital'i Okumak* adlı kitabımda, işte bunu yapmaya çalıştım; dediğim gibi, bu kitaplar 1965 Ekiminde yayımlandı. O zamandan bu yana Parti içinde, önce kuramsal sonra doğrudan siyasal alanda hep aynı mücadele çizgisini sürdürdüm; işi, Partinin işleyişindeki garip ve inanılmaz özelliklerin çözümlenmesine kadar vardırdım (*FKP'de artık bırakılması gereken yol ve yöntemler*, 1978). Ardından bilinen dram meydana geldi. Bu olaydan sonra Parti kartımı geri almadım. Şimdi ben "partisiz komünistim" (Lenin).

Bilindiği gibi ben her zaman "politikaya filozof olarak, felsefeye de politikacı olarak karışmaktan" başka bir iddiam olmadığını ilân ettim. Nitekim araştırılırsa, politika konusunda olsun, eylemlerimde ve deneyimlerimde olsun, benim kişisel yapıntılarım (fantasmes) tam takım halinde bulunabilir: yalnızlık, sorumluluk, egemen olma.

Başlangıçta bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda dostun yardımıyla da olsa, Parti içinde kuramsal bir muhalefet girişimine atılır ve sonra da açıkça siyasal muhalefet ve eleştiri konumuna geçerken pek yalnız olduğum bir gerçektir. Parti hakkında ve yöneticilerin uygulamaları hakkında doğru olanı benim bildiğime ilişkin yapıntımın (fantasme), birçok durumda beni orada da "babanın babası" rolü oynamaya sevk ettiği de bir gerçektir. Örneğin *La Nouvelle Critique*'teki bir makalemde 1964 yılı öğrencilerine yüksek perdeden ders verdiğim gibi. Tutumumun içerdiği risklerden ve KP yöneticilerinden gelen saldırılardan kendim de biraz ürküyordum, söz konusu yöneticiler ise benim stratejimi açıkça çözmüşlerdi! Ama, her komünist için marksist

kurama karşı yüklenilmiş "görevi" Partiye boyun eğme ödevinin önüne geçirmek gibi stratejik bir avantaja sahip olan bu metin –bu nokta Rancière'in gözünden kaçmış görünüyor, ama birçok okur, örneğin Yunan öğrencilerim, doğal olarak kendi durumlarının da etkisiyle buna büyük politik değer atfediyorlar– çok geçmeden bende nefret uyandırır oldu ve 1965'te onu *Marx İçin* adlı yapıtıma almaktan kaçındım. (Rancière, *Althusser'in Dersi* adlı yazısında beni şiddetle eleştirirken, kanıtlamasının asıl ağırlığını bu makalemin üzerine oturttu; sanki ben *Marx İçin*'i hazırlarken onu dışarıda bırakmamıştım; kendisine yaptığım en ciddi sitem de bu oldu.) Örneğin, *France-Nouvelle*'deki iki uzun makalede, David Kaisergruber'e ("Bir politik yanılgı üstüne") karşı "millî eğitimin proleterleri" dediğim yardımcı öğretmenlerin savunmasını alarak, zavallıyı yamyassı ettiğim gibi. Örneğin, o zaman Partinin "aydınlar sorumlusu" olan Henri Krasucki'yle yaptığımız ve bana karşı beslediği çekinceleri ısrarla yinelediği görüşmelerde olduğu gibi (Ah, karşımızda Aragon'la Garaudy gibi birbirini tutan ve Thorez'ce de tutulan iki adam olsaydı neler yapmazdık ki!). Krasucki'den, entelektüel alanda Partinin tüm girişimlerini felce uğratmak için iki militanın yeterli olduğunu öğrenince şaşırdım ve bundan dolayı ona çıkıştım. Hiç yanıt vermedi. Aydınların başında gerçek bir proleter, üstelik de CGT yöneticisi biriyle karşılaşmak bende büyük umutlar uyandırmış olduğundan, hayal kırıklığım da o ölçüde derin oldu. O zaman, Parti Yayınevinin benim iki kitabımı (*Marx İçin* ve *Kapital'i Okumak*) yayınlamayacağını onun ağzından öğreneceğimi önceden anladım. Hatta yürekli ve açık görüşlü Jacques Arnault'nun, o sırada yöneticiliğini yaptığı *La Nouvelle Critique*'te yayımlamaya söz verdiği, *Marx İçin*'in önsözünün çıkışı da yasaklandı. Hayal kırıklıklarım daha bitmemişti.

Daha sonra, hakkında olumlu duygularla dolu olarak Waldeck Rochet'yle (on beş yaşında, tarım işçisi iken Spinoza'yı okuma isteği ve okuyacak zaman bulmuş biri) kendi küçük bürosunda karşılaştığım zaman yine, ama bu kez nezaket ve özenle, "babanın babası" rolü oynadım. Hümanizmadan söz ettik (daha önce birkaç vesileyle Marx'ın kuramsal anti-hümanizması tezini savunmuştum), ve ona sordum: "Ya işçiler? Onlar hüma-

nizma konusunda ne düşünüyor? –Umurlarında bile değil! Ya köylüler?– Onların da! –Öyleyse Partideki bu hümanizma üstüne söylev merakı ne oluyor?– Dinle, bütün bu aydınlara, bu sosyalistlere kendi dillerini konuşmak gerek..." Eşekten düşmüşe dönmüştüm. Waldeck'in o sakin sesiyle mırıldandığını duyunca daha da yüksekten düştüm: "Bu herifler için de bir şeyler yapmak gerek, yoksa hepsi çekip gidecek.." O kadar afallamıştım ki son sorumu sormaya bile cesaret edemedim: Peki, kimdi bu "herifler"?

Çok daha sonra, Parti merkezinde Georges Marchais'yle tam üç saat süren görüşmemde, daha da üst perdeden konuştum ve Partideki beğenmediğim davranış ve uygulamalar hakkında, bir yığın ayrıntıyı da örnek vererek, eteğimdeki bütün taşları döktüm. Marchais, yanında Jacques Chambaz olduğu halde, hemen tek söz etmeden ve hiç karşı çıkmadan, üç saat boyunca beni dinledi. Çok dikkatli görünüyordu; gösterdiği öğrenme arzusuna hayran oldum; karakterinin böyle olduğunu söylemişlerdi. Liberal baştan çıkarıcı rolü oynayan, ama özünde tamamen başka, doktriner mi doktriner olan Roland Leroy'yla görüşmemin üzerinde fazla durmuyorum. Onunla birlikte, oldukça yaşlanmış olan Benoît Frachon'la ve Aragon'la karşılaştığım bir *Huma Şenliği*'ne gidişimi de sayabilirim. Orada Aragon'la, saldırganlık ve küfürle karışık şiddetli bir ağız dalaşı yaptım (nedeni ilerde görülecek); yapılan açık tartışmada baş rolü oynamaktan kendimi alamadım; burada zavallı Pierre Daix'i siyasal açıdan sanık sandalyesine oturtmak dürtüsüne kapıldığım için ömrümün sonuna dek pişmanlık duyacağım. Benim siyasal yaşamımda tek olan bu Stalinci konuşmayı sanırım asla bağışlamamıştır. Hemen ekleyeyim ki bu "doruk toplantılarını" isteyen ben değildim; kim olduğumu ve aklımdan neler geçtiğini merak eden Parti yöneticileri tarafından kişisel olarak davet edilmiştim. Çünkü *La Nouvelle Critique*'teki ve (Marcel Cornu'nün beni açıkça koruduğu) *La Pensée*'deki yazılarım, özellikle Komünist Gençlik Birliğinde (UJC) yeni eğitim ve eylem yöntemleri kullanmaya başlayan Yüksek Öğretmen'liler arasında bazı siyasal sonuçlar doğurmuştu; bu gençler, yöneticileri (Jean Cathala) aşmış, giderek UJC'den ayrılarak Marksist-Leninist Komünist Gençlik Birliğini (UJCm-l) kurmuşlardı. Bu örgüt, Hélène'in

çok sevdiği Yüksek Öğretmen'lilerden Robert Linhart'ın yönetimi altında, 68 öncesinde yoğun bir etkinlik göstermiştir.

Besbelli bu şekilde Partide, girişim önceliğini elde tutma arzumu, yönetime ve aygıta ödünsüzce karşıt kalma isteğimi gerçekleştirmiş oluyordum, ama Partinin içinde, yani koruması altında kalarak. Gerçekten de hiçbir zaman (belki 1978'e doğru biraz, ama o bile kuşkulu) kendimi Partiden atılma riskine girecek duruma düşürmedim. Kültürel sorunlarla ilgili olarak neredeyse yalnızca Roger Garaudy ile benim söz konusu olduğumuz Argenteuil toplantısından sonra bana telgraf çekip "Kaybettin, gel görüşelim," diyen Garaudy bile beni gerileteme di. Kendisini hiç görmemiştim, ve hiç görmedim. Aramızdaki güçlü fikir ayrılıklarından başka, gerek kanıtlarımın sağlamlığından gerek Partinin korumasından, Argenteuil "galibi" Roger Garaudy'ye sepet havası çalacak kadar emindim.

Fakat, hoş görebileceği sınırları hiç aşmadığım bir korunmanın güvencesinde yürütülen bu sert tartışmanın örtüsü altında ben aslında, her şeyden önce, ailem tarafından uzun süre bastırılmış ya da budanmış olan kendi arzularımı gerçekleştirdim: Larochemill ay'deki okula giderken yaşamaya başladığım, sonra askerlikte, ve en sonra da tutsaklıkta yeniden bulduğum arzuları. Gerçek dünyayla, bütün çeşitlilikleri içinde insanların dünyasıyla karşı karşıya gelmek arzusu; özellikle de bu insanların en kadersizleri ve en açık-sözlüleriyle, en saydamları ve en dürüstleriyle kaynaşıp kardeş olma arzusu. Kısacası, kendime ait ve kendime özgü bir dünya isteği; öyle bir dünya ki gerçek dünya olsun, savaşım dünyası olsun (oldukça zor bir karar olmakla birlikte, sokak gösterilerinde herkes gibi cop yemeyi bile başardım; örneğin, Ridgway'e karşı yapılan ve Renault fabrikasının işçileriyle birleştiğimiz korkunç gösteride olduğu gibi; asık suratlı işçiler iyice bilenmiş saçtan küçük pankartlar taşıyorlardı, doğrusu bunlar kavgalarda çok işe yarıyordu). Bu eylem ve kavga ortaklığı, uçsuz bucaksız kalabalıkların ortasında kaybolan ben, geçit törenleri, mitingler. Tam yerimi bulmuştum sonunda. Egemenlik yapıntılarım (fantasmes) o zaman benden çok uzaktaydılar.

Bununla birlikte, biri dramatik ötekiler ise daha çok komik birkaç durumda, doğrudan doğruya *Partinin baskı aygıtıyla*

karşılaşmak zorunda kaldım. Baskı aygıtına sahip olan yalnızca devlet değildir; bütün ideolojik kurumlarda bundan bulunur. Bu olayları anlatmamın nedeni de hep aynı: kendi içimi açık seçik görmek.[1]

Partiye 1948'de girmiştim. Stockholm Çağrısı günleriydi. Austerlitz garı çevresindeki yoksul apartmanlarda her gün yüzlerce merdiven inip çıkıyordum: o bilinen görev, yani kapı kapı dolaşıp imza toplama işi. Çaldığım kapılar genellikle açılıyordu, ama uzattığım bildiriyi imzalayan hemen hemen olmuyordu. Bir gün, genç ve güzel bir hanım, dekolte bir kılıkta (ne göğüsler!), kapıyı gülümsemeyle açıp imzalamayı asık suratla reddetmişti. Merdivenlerden inerken arkamdan beni çağırdığını işittim. "Genç ve yakışıklısınız, neden sizi üzeyim ki," dedi ve bildiriyi imzaladı. Evden karışık duygularla ayrıldım.

Gene (bir kez daha, ama zaten ben bunu istemekten hiç geri durmadım ki. Ölümüne dek neler yapmadım bu uğurda!) Hélène'i umutsuzluğundan, yalnızlığından, Partice bırakılmışlığından "kurtarmak" istediğim bir zamandı. Saf yürekliliğim yüzünden, Partinin ya da yan örgütlerinin böyle hem zeki hem de "politik" bir kadından, bu kadar olağanüstü bir militandan yararlanmamalarını aklım almıyordu. Hélène'in Paul Éluard'ı tanıdığını kendisinden öğrenmiş olduğumdan, ona haber vermeden, şimdi unuttuğum bir yoldan, Éluard'la bir buluşma ayarladım.

Odadaki divanda anadan doğma bir genç kadın uyuyordu. Éluard'la önce senli-benli konuşmaya başladım (ne de olsa, yoldaşlar arasında, değil mi ama), ancak bundan pek hoşlanmadığını hissettim. Tutkuyla ve ayrıntılar vererek Hélène'in davasını savundum. Fransız Kadınları örgütünde çalışmasına izin verilmesi için aracılıkta bulunamaz mıydı acaba? Şu yanıtla yetindi: "Hélène olağanüstü bir kadındır, kendisini iyi tanırım; ama hep yardıma muhtaçtır." Görüşme sona ermişti. Besbelli komünistlerin hepsi Courrèges değildi.

Ama sonunda Hélène benimle birlikte, Barış Hareketinin mahalle Komitesinde çalışma olanağını elde etti. Her şey sorunsuz görünüyordu; Hélène dostlar ediniyor, ben de onun adına

[1] Burada, bölümün ilk yazılımında bağlantı görevi yapan, ama bölümlerin düzeni değiştirilince gereksiz kaldığı halde yazar tarafından unutulan bir cümleyi çıkardık. (Ed. notu)

mutlu oluyordum. Ama bir gün, asılacak afiş almak üzere gittiği Hareket'in Pyramides caddesindeki merkezinde, kendisini vaktiyle Lyon'da görmüş olan alt kademeden bir parti sorumlusu tarafından tanınmış. Adam bunu beşinci bölge Komitesine ve kuşkusuz Farge'a haber vermiş olacak ki, Hélène hakkında akla gelebilecek en iğrenç yargılama süreci başlatıldı.

Bu küçük sorumlu, asıl adı Rytmann olan, o zaman Sabine bugün de Legotien diye bilinen (Hélène baba adına duyduğu kin yüzünden, Peder Larue'nün dileği üzerine, Çin'i ziyaret eden ilk Cizvit misyonerlerinden birinin adını almıştı) Hélène'in hem Intelligence Service'in hem de Gestapo'nun (*sic*) ajanı olduğunu Lyon'da "herkesin bildiğini" anlatmış. Gerçekten de Lyon'da böyle söylentiler dolaşmıştı; bunların kökenini açıklamakta yarar var. Hélène o sıralar Aragon'larla pek sıkı fıkıymış; Direniş döneminde onlara sık sık İsviçre'den, Fransa'da bulunmayan şeyler, örneğin Elsa'ya ipekli çorap getirirmiş. Derken bir gün, getirdiği çorapların rengi mi kalitesi mi bilmem, bu kolay hoşnut edilemeyen hanımın arzularına uygun çıkmamış. Aragon çılgın bir öfkeye kapılıp Hélène'le bozuşmuş. Ve hakkında, Intelligence Service'in ajanı diye ileri geri konuşmaya başlamış! Bundan başka, Lyon kenti kendi kurtuluşunun kavgasını verirken, Hélène'in emri altında da düşmanın gözünün yaşına bakmayan türden gençlerden oluşan bir başıbozuk çetesi varmış. Bunlar yüksek düzeyden bir Gestapo sorumlusunu yakalayıp evlerinin bodrumuna tıkarlar; sonra da işkence edip yargısızca idam ederler. Oysa Hélène'in emirleri kesindir: bütün tutsaklar gibi ona da iyi davranılacak, sonra da, Direniş'e ve genç FFI[1] ordusuna yararlı mümkün olduğu kadar çok bilgi sızdırmak üzere sorgulanmak amacıyla, mutlaka hayatta kalması sağlanacak. Çetedeki çocuklar onun kesin emirlerini çiğnemişlerdir. Bu idama ilişkin dedikodular Lyon'da yayılır ve, işgal sırasında oldukça kuşkulu bir tutum benimsemiş olan kardinal Gerlier'nin yakın çevresinin kulağına kadar gelir. Kardinalin yakınlarından biri –Paris'te Hélène'i şikâyet eden komünist militanın "papaz bozuntusu" diye nitelediği bir kişi– gelip Hélène'e hesap sorar ve çetesinin eline geçen tutsaklara "zorla" uygulattığı işkence yöntemleri hakkında demediğini komaz.

[1] *Forces Françaises de l'Intérieur*: İçerdeki Fransız Güçleri (Direnişi yürüten çeteler) (Çev.)

Elbette bunların gerçekle ilgisi yoktur, ama bu tutum Gerlier'nin çevresinde bulunanların rahatsız vicdanlarını yatıştırmaya yaramaktadır. Bunun üstüne kimbilir kim bir çamur daha atar ve söylentilerde Hélène Gestapo ajanı olur çıkar. Hazır başlamışken... değil mi!

Parti memurunun "ifşaatı" bir bomba etkisi yaptı ve herkesin önünde yapılacak bir hesaplaşma için ideal vesileyi sağladı. Bilindiği gibi, 1930'dan beri Parti üyesi olan Hélène savaş sırasında Partiyle ilişkisini yitirmiş, savaştan sonra ise Parti onunla tekrar ilişki kurmayı reddetmişti. O zaman şu akıllar durduran masal ortaya atıldı: Hélène olasılıkla 1939'da, Alman-Sovyet anlaşması sırasında, Partiden atılmışmış; ancak, buna tanıklık edebilecek tek kişi, sonradan "dönek" olan Vital Gaymann diye biri olduğundan, Parti onu bu geçmiş hakkında sorguya çekerek kendisini çirkefe bulaştırmak istemiyormuş! Ve bu süre boyunca Hélène, Partinin gözünde son derece kuşkulu biri olarak kalmış: 1939'da atılmış olmaktan kuşkulu!

Memurun "ifşaatı" Partinin kuşkularıyla da birleşince ortaya tam bir "dava" çıktı; yargılamayı, herhalde Partinin emriyle, mahalle Komitesinin yönetimi yerine getirdi. Duruşma bir hafta sürdü ve Hélène'e çok ağır suçlamalar yöneltildi. İki Direniş arkadaşının gelip tanıklık yapmalarını (hem de ne pahasına!) sağlaması bile para etmedi. Komite, duruma uygun tüm gerekçeleri sıralayarak, Hélène'in mahalle örgütünden çıkarılmasını öngören bir karar kaleme aldı (oysa tüzüğüne göre ne böyle bir yetkisi vardı, ne de mahkeme rolü üstlenmesi öngörülüyordu). Sessizce dinleyen Jean Dresch'in uzun siluetini hâlâ hatırlıyorum. Gerekçeler yazılırken "papaz bozuntusu" sözü için aslanlar gibi savaşım verdim; Komitenin yöneticileri ("Katolikleri küstürmemek için") yalnızca "rahip" demekte ısrar ediyorlardı. İstediğimi elde ettiğim tek nokta bu oldu. Sıra oylamaya gelince (Jean Dresch orada değildi) bütün eller havaya kalktı; kendi elimin de kalktığını şaşkınlık ve utançla gördüm! Zaten çoktandır biliyordum, ben ödleğin biriydim.

Partiye çağrıldım ve "örgütlenmeye" bakan sekreter Marcel Auguet, Hélène'le ilişkimi kesmemi isteyen emri tebliğ etti. Okul'daki Parti hücresinin sekreteri Emmanuel Le-Roy-Ladurie'nin (*Montpellier'den Paris'*e adlı kitabında bu nok-

tayı aydınlatmak, ve özellikle daha ilk karşılaşmalarında bundan dolayı Hélène'den özür dilemek dürüstlüğünü göstermiştir; üstüne basarak belirteyim ki, bütün bu uğursuzlar takımının içinden, özür dileyen ya da bu yönde herhangi bir jest yapan *tek* kişi o oldu) güdülemesiyle, hücre bu emrin uygulanmasına "nezaret etmeye" yeltendi. Bu "nezaretin" en açık biçimi, çevremizde *mutlak* bir boşluğun yaratılması oldu: sokakta bütün arkadaşlar bizden kaçıyorlardı. Hücrenin gündemindeki tek sorun da "Althusser'i kurtarmak"tı.

Tabii ben boyun eğmedim. Hélène'le ikimiz çok geçmeden gidip bir başka yalnızlığa, Cassis'in yalnızlığına sığındık; burada dostumuz yoksa da hiç olmazsa kimse bizden kaçmıyordu. Sonra rüzgârın ve denizin getirdiği avunç ve dinginlik vardı. Hélène hayran olunacak bir metanet gösterdi. Durmadan "tarih bana hak verecek" diye tekrarlıyordu. Ne olursa olsun, Paris'in göbeğinde bir "Moskova duruşması" yaşamıştık. Sonraları sık sık düşündüm ki, o zaman Paris'te değil de Moskova'da olsaydık, sonuç mutlaka ensemize sıkılan birer kurşun olurdu.

Bu olay doğal olarak bana Parti hakkında, benimsediği doğrultular ve eylem yöntemleri hakkında, gerçekçi mi gerçekçi görüşler verdi. Ayrıca, Partiye girişimden az sonra yaşadığım bir başka deneyimle de uyuşuyordu. Üyesi olduğum hücreyi Okul'da bir Politzer Kulübü kurmaya sürüklemiştim; önemli sendikacı ve politikacı önderleri, işçi hareketinin tarihi üstüne konuşmak üzere, buraya çağırmak niyetindeydik. (Benoît Frachon, Henri Monmousseau, André Marty ve daha birçoklarını burada dinlemek fırsatını bulduk.) Ancak, akıllı, temkinli ve disiplinli kişiler olduğumuzdan, eyleme geçmeden önce gidip o zaman "aydınlar" masasına bakan Laurent Casanova'nın görüşünü almaya karar verdik. Oraya, Casa gibi Korsikalı olan ve politikasında onu –deyimimi bağışlasın– küçük bir köpek gibi izleyen Desanti ile birlikte gittim. Çalışma odasından ince bir tahta bölmeyle ayrılan bekleme odasında tam bir saat bekledik ve bir saat boyunca bürodan gelen bağırmaları, yakası açılmadık küfürlerle karışık azarlamaları dinledik: hiç sesi çıkmayan birine bağıran Casanova'nın sesi duyuluyordu yalnız. Konu, o dönemin nerdeyse parolası olan proletarya bilimiydi. Akılları durduracak önermeler duyduk böylece: örneğin, 2+2=4 öner-

mesi "burjuva" idi! Sonunda bir adam, bitmiş, mahvolmuş durumda, bürodan çıktı; Desanti bana adını söyledi: Marcel Prenant. Büroya girdiğimiz zaman Casa, Prenant'a çektirdiği öfkeli kanıtlamayı bir de bize yaptı. Sonra yatıştı, hazırladığım afişi okudu ve onayını verdi. Ama esaslı bir ders almıştım!

Şaşırtıcı olan şu ki, bu tür olaylar, özellikle en korkuncu, birincisi, beni sinir bunalımına soktu. Ben de bitmiştim, ama öfkelenmiştim de; herhalde bu infial, Hélène'in verdiği olağanüstü metanet örneğiyle birlikte, beni hayatta tutuyordu. Kısacası adam oluyordum.

Kendi direnme ve savaşma dileğimi Partinin içinde gerçekleştirme gücümü sanırım bu ilk sınavlardan geçerken edindim; sonra da her durumda kullandım. Sonunda gönlüme göre bir eylem alanı bulmuştum; ama Parti üyesi kaldığımdan, kavgam, dediğim gibi, Partinin koruması altında cereyan ediyordu. Gerçi şiddetli saldırılara uğramadım değil, ama herhalde hesaplarına öyle geldiği için, ya da kuramsal yazılarımın bana kazandırdığı okur kitlesi yüzünden bana hoşgörü gösteriyorlardı. Bu durum elbette benim de işime geliyordu; çünkü o zamana dek içime kök salmış olan korunma arzum ile, gene o zamana dek yalnızca birtakım yapmacıklar yoluyla yürüttüğüm bir savaşımın içinde bu kez gerçekten var olma arzumu bir araya getiriyordu. Bu kez iş ciddiydi, ve dramın yılı olan 1980'e kadar gittikçe daha ciddileşti.

XVII

Şimdi hangi uzun ve uzak yollardan Marx'a vardığımı, ya da onun düşüncesinde "rahata kavuştuğumu" anlattığıma göre; Marx'la ilişkimin tüm tarihini hem *Marx İçin*'de (özellikle önsözünde) hem de "*Amiens Tez Savunması*"nda enine boyuna açıkladığım için, daha özet konuşabilirim.

Çekinmeden söyleyebilirim ki, *benim sınıf savaşımıyla ve dolayısıyla marksizmle tanışmam büyük ölçüde Katolik Eylem hareketinin çeşitli yan örgütleri yoluyla olmuştur.* Fakat, "sosyal sorun" ve "Kilisenin sosyal politikası" gibi kavramların ortaya atılması gibi yan yollardan, "sosyalizme" kaçacaklar diye paniğe kapılan binlerce burjuva, hatta küçük burjuva gencini (Hıristiyan Tarımcı Gençlik'in köylü gençleri dahil) sosyalizme ısındıran tarihin bu garip ve şaşırtıcı cilvesinden daha önce de söz etmemiş miydim? Gerçekten de Kilise, yayınladığı genelgeler (encycliques) ve her kesimdeki görevlileri (aumôniers) ile kendi militanlarını birçoklarımızın *tamamen* habersiz olduğumuz bir "sosyal sorunun" varlığı konusunda eğitmiş oluyordu. Doğal olarak, bir kere "sosyal sorunun" varlığı ve Kilisenin bunun için önerdiği çarelerin gülünçlüğü kabul edilince, Katolik Kilisesinin Allahlık formüllerinin "ardında" neler olduğunu gidip görmek ve marksizme katılmak –tabii ardından da komünist partisine girmek!– için fazla bir şey gerekmiyordu (örneğin, benim için, "Hours Baba"nın derin siyasal görüşleri yetmişti). Öğrenci, İşçi, Tarımcı Hıristiyan Gençlik (JEC, JOC, JAC) örgütlerinin on binlerce militanı bu yoldan geçerek CGT'nin[1] ve Partinin kadrolarıyla tanıştı; çoğu kez Direniş hareketi de buna yardım etti. Bugün ise Kurtuluş "ilâhiyatını" destekleyen kitle hareketinden daha da önemli sonuçlar beklenebilir.

Bana gelince, "inancımı" uzun süre, yaklaşık 1947'ye dek korudum. Gerçi tutsaklıkta gördüğüm ve duygularımı altüst

[1] *Confédération Générale du Travail*: Komünist eğilimli büyük işçi sendikaları birliği. (Çev.)

eden bir şey yüzünden inancım oldukça sarsılmıştı. Daël'le birlikte kampın dışındaki çalışma gruplarına yaptığımız bir "kamyonet yolculuğu" sırasında, bir merdiven basamağında *dizleri bitişik olarak* oturan bir genç kız gözüme ilişmişti; sessizliği içinde onu inanılmaz derecede güzel bulmuştum. Ama şimdi düşünüyorum da, galiba bu "bitişik dizler", 1936'da Lyon'da on beş gün süreyle Fransızca öğretmenimiz olan Henri Guillemin'in ilginç bir dersini bana hatırlattığı için aklımda kalmış. *Atala*'yı okutup açıklatıyordu; güzel kızın cesedinin betimlenişi üzerinde ona göre yeterince durmadığımız, özellikle "bitişik dizlerindeki masumluğu" es geçtiğimiz için köpürmüş, bizi "bakirlikle" suçlamış ve sonunda, hâlâ hiçbirimiz bir açıklama önermeye cesaret edemeyince, bağırarak kendisi açıklamıştı: "Dizleri bitişikse kimse bu kızı düzmek için bacaklarını ayırmamış da ondan! Yani bakire, anlıyor musunuz? İlk düzülüşten sonra dizler açılır!" İtiraf ederim ki bu açıklama iddiası taşıyan "parlayış" beni hayli düşündürdü. Ne olursa olsun, Guillemin tarzı bitişik dizli bakirelik ile bir an için gördüğüm güzel Alman kızının bitişik dizleri arasında bir temel duygusal durum (affect) ilişkisi olması mümkündür. Öte yandan, Lyon'daki hazırlık sınıfında, bir Latin edebiyatı tarihi kitabında gördüğüm bir resim de uzun süre duygularımı bulandırmıştı. Resim İskenderiye dönemine ait bir bronz kabartmada dans eden çıplak ve kösnül kadınları gösteriyordu. Bedensel olarak bile o kadar "heyecanlanmıştım" ki gidip Peder Varillon'a sırrımı açtım. O da bana sanat ve "yüceltim" (sublimation) üstüne bir "nutuk" geçti. OK.

Her ne halse, inancımla cinsel arzularım arasındaki çarpıcı uyuşmazlığa bağlı olarak yavaş yavaş "müminlikten" çıktığım *duygusu* net olarak içime yerleşiyordu (tekrar hatırlatayım: arzu vardı, ama arkası gelmiyordu).

Gene de yaklaşık 1947'ye kadar; Maurice Caveing, François Ricci ve başkalarıyla birlikte yasa-dışı bir sendika kurup buna sonradan yasallık kazandırmak için çabaladığımız günlere, kadar inançlı kaldım. (Bu olayın benim eski "kaçış" sorunumla ilgisi olsa gerek; hatırlayacaksınız: Kampta kalarak kamptan nasıl çıkılır? Ancak bu kez durum *tersine* ve ciddiydi.) Nasıl yaptım bilmem, ama Hélène'le Petit-Clamart'da "Montuclard babaya"

ve Kilise Gençliği örgütüne gidip geldim. Önüme gelene "Ateizm, Hıristiyan dininin çağdaş biçimidir," deyip duruyordum. Bu söz grubumuz içinde büyük sükse yaptı. Grubun dergisinde Kilisenin durumu üstüne uzun bir makale yazdım; bizim Kurtuluş "ilâhiyatçıları" bugün bile bu makaleden alıntı yaparak beni onurlandırırlar. Benim için tüm Hıristiyanlık Mesih'te, onun muştuladığı "mesajda" ve oynadığı devrimci rolde özetleniyordu. "Dolaylanma" (médiation) meraklısı Sartre'a karşı, her "dolaylanım"ın ya boş ve anlamsız, ya da "dolayladığı" şeyin kendisi olduğunu savunuyordum. Eğer Mesih dolaylayıcı ya da dolaylanım idiyse, ancak yokluğun dolaylanımı olabilirdi, dolayısıyla da *Tanrı yoktu*, vb. Peder Breton bana bu formüllerin olumsuz ilâhiyatta ve mistiklerde uzun bir geçmişi olduğunu söyledi.

Dediğim gibi, komünizme, Courrèges ve Lyon'lu eski direnişçi dostlarım (Lesèvre, vb.) yoluyla, ayrıca da Hélène'in bütün o dramatik deneyimlerinin etkisiyle geldim; bunlar benim önceki yaşantımı hiçbir bakımdan yalanlamadı, ama hiç körüklemedi de.

Vaktiyle çok inançlı biri olduğumdan, hemen Feuerbach'la ve onun *Hıristiyanlığın Özü* adlı yapıtıyla ilgilendim. Yıllarca onun çevirisiyle uğraştım; bu uzun çalışmanın ancak onda birini yayımladım, çünkü Feuerbach boyuna kendini tekrarlayan bir adamdı. Marx'ın gençlik yapıtları üstüne benim gözlerimi faltaşı gibi açtı; daha sonra ben bu konuyu önemli bir sorun haline getirdim.

Şaşırtıcı Feuerbach, hakkı yenmiş büyük adam! Oysa (özne-nesne ilişkisinin istemliliği (intentionalité) hakkındaki kuramı ile) fenomenolojinin de, Nietzsche'nin, ve –Canguilhem'in pek beğendiği– (*Lebenswelt* gibi deyimlerindeki *Welt* kavramını Feuerbach'tan almış olan) olağanüstü filozof biyolog Jacob von Üxküll'ün bazı görüşlerinin de gerçek kaynağı oydu!.. Onun yapıtlarını dikkatle okuyarak çok şey kazandım. Elbette Marx'ın gençlik yapıtlarını da okuyordum, ama çok geçmeden anladım: o zamanlar Marx'ın kökensel, yani asıl ve kesin düşüncesi olarak sunulan bu harikalar, *Alman İdeolojisi*'nin biraz acele haber verdiği "öteden beri gelen felsefî bilincimizdeki kopma"ya varıncaya dek, *baştan başa Feuerbach kökenliydi*. Ancak

Marx bunlardan, üretim tarzı ve kendi kavramı olan "combinaison"un ögeleri üstüne birtakım devrimci sonuçlar çıkarır. Bunlara ne Feuerbach'ta, hatta ne Hegel'de rastlanır. Bundan sonra Marx düşüncesinde güçlükle ilerlemeye devam ettim. "Genç Marx"ı kamuya mal etmiştim; *La Pensée*'de yayımladığım *44 El-yazmaları*'nda Marx'ın kuramsal anti-hümanizması temasını ortaya attım. 1858 tarihli şaşırtıcı elyazmasına (*Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'nin birinci yazılımı) giriştim; burada şu çarpıcı formül karşımıza çıkar: "İnsanın anatomisini maymununki değil, maymunun anatomisini insanınki açıklar." İki nedenle ilginçtir bu: bir kere, –daha konu ortaya gelmeden– evrimci bir tarih görüşünde hiçbir teleolojik anlam bulunmadığını savunur; sonra da, doğallıkla çok başka bir alanda, Freud'cu *olgu-sonrası* ("après-coup") kuramının öncelenmesidir: önce meydana gelmiş bir etkilenim durumunun (affect) anlamı kendini bize ancak sonraki bir etkilenim (affect) yoluyla ve onun içinde verir; sonraki, öncekini, hem geriye doğru var olmuş bir durum olarak sunar, hem de onun ileride alacağı kendi anlamının içine yerleştirir. Aynı düşünceye sonradan, *öncü* (précurseur) kavramına yöneltiği şiddetli eleştiri konusunda, Canguilhem'de de rastlayacaktım.[1]

Önce de belirttim, ben *Kapital*'i ancak sonradan *Kapital'i Okumak* adlı kitabı oluşturacak olan semineri yaptığımız dönemde, yani 1964-1965'te okudum. Aklımda yanlış kalmadıysa Pierre Macherey, Étienne Balibar ve François Regnault gelip beni büromda bulmuş ve Marx'ın gençlik yapıtlarını okumalarına yardım etmemi istemişlerdi. Demek ki Okul'da Marx'tan söz edilmesine ben önayak olmadım; birkaç öğrencinin girişimi üzerine bunu yapmak durumunda kaldım. Bu ilk işbirliği 1964-1965 seminerini doğurdu. Semineri 1964 Haziranında kurmuş bulunuyorduk: Balibar, Macherey, Regnault, Duroux, Miller, Rancière, vb. işin içindeydiler. Konumuz üzerinde en kesin fikirlere sahip olan Miller'di. Ama yıl boyunca ortadan kayboldu; Rambouillet'de bir av köşkünde, "haftada en az bir kuram-

[1] Hepsi Althusser'in elinden çıkma gibi görünmeyen birtakım elyazısı müdahaleler sonucu aşağıdaki iki paragraf pek net çıkmayan ve okunuşu güçleştiren bazı budamalara konu olmuştu. Metnin anlaşılması için gerekli olan durumlarda elyazmasının ilk biçimi korunmuştur. (Ed. notu)

sal kavram üretiyor" dediği bir kızla yaşıyordu. Öncesini bilmem ama, Hélène'le birlikte oradan geçerken Miller'e de şöyle bir uğradığımız sırada, kız az önce bir tane üretmişti bile.

1965 yazı boyunca *Kapital*'in metni üzerinde çalıştık. Okul açılınca, ilk "ev temizliğini" Rancière üstlenerek bizi büyük bir dertten kurtarmış oldu. Üç kez, iki saat boyunca, son derece açık-seçik ve kesin sunuşlar yaptı. O olmasaydı işin yürümeyeceğini hâlâ söylerim. Böyle durumlarda işlerin nasıl yürüdüğünü bilirsiniz. İlk sunucu konuşur, o konuştukça ötekiler onun fikirlerinden kendi çalışmaları için yararlanırlar. Ben de kendi hesabıma böyle yaptım ve bu koşullarda Rancière'e olan borcumu açıkça kabul ederim. Rancière'den sonra her şey kolaydı, yol açılmıştı. Hele Lacan üstüne verdiğim ve Miller'in bir "kavramsal buluş"unu haber vermek üzere söz aldığı bir dersin ardından, yol bizim düşündüğümüz kategoriler çerçevesinde iyice açılmıştı. Miller'in buluşu "metonimik nedensellik" (ya da "olmayan neden")di; ve bundan bir dram doğacaktı. Yıl böyle geçti; içimizden en kuvvetlisi Duroux ağzını açmadı. Ama Miller 1965 Haziranında Rambouillet'den dönünce konuşmaların teksir edilmiş metinlerini okumuş ve Rancière'in, tamamen kendi malı olan "metonimik nedensellik" kavramını "çalmış" olduğunu keşfetmiş! Rancière bu suçlamaya korkunç üzüldü. Kavramlar herkesin malı değil miydi? Ben de bu fikirdeydim, ama Miller durumu bu gözle görmüyordu. Bu gülünç olayı Miller'e yüklenmek için anlatmıyorum, gençliktir, olur böyle şeyler... Hem sonra, duyduğuma göre, bu yılki Lacan konulu temel dersine kürsüden şöyle seslenerek başlamış: "*Bu derste Lacan'ı incelemeyeceğiz, kendimiz Lacan tarafından inceleneceğiz.*" Başkalarına da bir kavramı bulma ve sahiplenme hakkını tanıdığının kanıtı işte... Ancak, yıl çok kötü geçti; nasıl bir diyalektik işledi bilmem ama, sonunda Miller tarafından Rancière'in yerine ben "metonimik nedensellik" kavramını çalmakla suçlanır oldum. Rancière adına Tanrıya şükür, bu pis işten sıyrılmıştı böylece. Bu olayın izi "*Kapital'i Okumak*"ta bulunabilir. Orada bu deyimi ("metonimik nedensellik") kullandığımda, bir not düşüp bunu Miller'den aldığımı belirtiyorum; ama hemen ardından da "yapısal nedenselliğe" dönüştürüyorum; bu deyimi daha önce kimse kullanmamış olduğundan kesinlikle kendi malım sayabi-

lirim! Ne hikâye, değil mi! Ama Bolivya dönüşü Debray'yi o kadar şaşırtmış olan ve okurlara da herhalde korkunç komik gelen bu küçük aydınlar dünyası hakkında pekâlâ bir fikir veriyor.

Kısa bir süre önce Peder Breton'dan öğrendiğime göre, bu "fikir mülkiyeti" sorunu pek eski bir hikâyeymiş. Bilindiği gibi, Ortaçağda, bugünkü durumun aksine, *bilim bir kişi adına bağlıymış*: Aristo. Buna karşılık edebiyat yapıtları için hiçbir yazar adı söz konusu değilmiş. Günümüzde ise durum tamamen tersine dönmüş: bilim adamları kolektif bir çabanın adsızlık ortamı içinde çalışıyor; ara sıra "Newton yasası" deniyorsa da daha çok "genel çekim yasası" ile yetiniliyor; Einstein'la ilgili olarak da özel ve genel göreselliktен söz ediliyor. Buna karşılık, ne denli iddiasız olursa olsun her edebiyat yapıtı silinmemek üzere bir yazar adı taşıyor. İmdi, Peder Breton'un derin bir Ortaçağ uzmanı olan meslektaşı Peder Chatillon'dan öğrendiğine göre, Aziz Thomas, İbn Rüşd'cülere karşı yönelttiği şiddetli polemikte, tek tek düşünürlerin "anonimliği" (kişi olarak öne çıkmamaları) temasına karşı çıkmış. Kanıtlamaları aşağı-yukarı şöyle yürüyormuş: Her düşünce kişilik-dışıdır, bu doğru, çünkü Etkin Aklın (intellect agent) eseridir. Ama her düşünce aynı zamanda bir "akıl-kullanan" (intelligeant) tarafından düşünülmek zorunda olduğundan, ister istemez kişilik-dışı düşüncenin tekil bir "akıl-kullanan" tarafından yeniden ele alınmış biçimi olacaktır. Ve haklı olarak bu tekil kişinin adını taşıyabilir... Foucault'nun Soisy'de bize dediği gibi edebî adsızlığın egemen olduğu Ortaçağda, İbn Rüşd'cülere karşı polemik nedeniyle de olsa Saint Thomas gibi birinin çıkıp, yazar imzasının gerekliliğini felsefe hukukunda da temellendirmiş olabileceği doğrusu hiç aklıma gelmemişti.

Öte yandan bu komik "kavram çalma" sorunu, içimde derinlerde yatan bir ilkeye ve korku noktasına da dokunuyordu: *anonimlik* sorunu. Kendim için var olmadığıma göre, bu var-olmayışı kendi adsızlığımla resmîleştirmeyi dilediğim kolayca düşünülebilir. O zaman Heine'nin ünlü bir eleştirmenden söz ederken kullandığı formülü düşlüyordum: "*Tanınmışlığıyla ün kazanmıştı.*" Foucault'nun çağdaş bir kavram olan "yazar" (auteur) kavramının eleştirisini yaptıktan sonra, benim karanlık

odamda kaybolduğum gibi, hapishane kuşları arasındaki militanca eylemi içinde kaybolup gitmesi hoşuma gidiyordu. Foucault'nun derin ve içten alçakgönüllülüğünü seviyordum. Étienne Balibar'ın, bende "her şeyden önce", adımın çevresinde yapılacak reklamcılığa karşı koyduğum sert yasağı beğendiğini biliyorum. Okul'daki eski dairesine kapanıp oradan hemen hiç çıkmayan bir yabani olarak tanınıyordum; bu kapalı yabanlığın bütün dış görünüşlerini olduğu gibi sürdürüyorsam bu, yazgımı ve üstelik de huzuru bulacağımı sandığım "anonimliğe" girmeye çalıştığım içindi. Şimdi de bu çok kişisel kitabı okuma zahmetine katlanacaklara sunarken, bunu gene, ama bu kez paradoksal bir yan yoldan, *bir daha çıkmamak üzere adsızlığa girmek için yapıyorum.* Bu artık "men'i muhakeme" denen mezar taşının adsızlığı değil, hakkımda bilinebilecek her şeyin yayınlanmasıyla, kamuya mal edilmesiyle gelecek bir adsızlık; öyle ki artık her türlü merak ve tecessüs girişimlerine karşı başım dinç olacak... Çünkü bu kez bütün gazeteciler ve öteki medya mensupları aradıklarından fazlasına kavuşacaklar, ama göreceksiniz, gene de hoşnut kalmayacaklar. Çünkü bu işte kendi rolleri olmayacak, sonra da benim yazdıklarıma ne ekleyebilirler ki? Yorum mu, açıklama mı? Ee, bunları zaten ben kendim yapmıyor muyum!..

Böylece, Marx'ı iyi anladıkça daha çok felsefe okuyor, ve onun kendi düşüncesini, bilerek ya da bilmeyerek, sahipleri ondan önce gelen büyük düşünceler içinde geliştirdiğini fark ediyordum: Epikuros, Spinoza, Hobbes, Makyavel (doğrusu istenirse, kısmen), Rousseau ve Hegel. Hegel'in ve Feuerbach'ın felsefelerinin Marx'ın kendi kavramlarının gelişiminde –formüllendirilişlerine varıncaya dek– hem "dayanak noktası" hem de epistemolojik engel görevi yaptığına gittikçe daha çok inanıyordum (Jacques Bidet son tezinde bunu kesinlikle gösterdi: *Kapital'i Ne Yapmalı?* ed. Méridiens-Klinksieck). Doğrusu şimdi Marx'a ve Marx hakkında onun sormadığı, soramadığı soruları da sormanın sırasıdır. Çağdaş tarihin "inanılmaz hayal gücü" karşısında, "kendi kafamızla" düşünmek istiyorsak, bizim de yeni düşünme biçimleri ve yeni kavramlar bulmamız gerektiğini içimize sindirmenin sırasıdır. Ancak, "kendi kendimize masal anlatmamak" ve tarihin buluş ve yeniliklerine karşı hep du-

yarlı kalmak için, bunu her zaman Marx'ın materyalist esinine uygun olarak yapmalıyız. Aynı şekilde, marksist olmamakla ya da Marx'tan kaynaklanmamakla, hatta siyasal bakımdan antikomünist olarak tanınmakla birlikte çok ilgi çekici olan büyük düşünsel gelişmelere de duyarlı olmalıyız. Burada François Furet'nin Fransız Devrimi üzerine yazdığı dikkate değer yapıtı örnek verebilirim. Yazar burada haklı olarak, daha Devrim zamanında, Paris'teki devrimci Komitelerin hükmü yürürken –Marx bu konuda "politikanın yanılsaması"ndan söz eder– oluşmuş bir geleneğe tümüyle karşıt bir açıdan konuya yaklaşıyor.

Düşünülüp dile getirildiğini keşfettim: Marx'ın biricik gerçek kişisel buluşu olarak sahiplendiği o "allahlık" ve tam anlamıyla akıl-almaz emek-değer kuramı bunun dışında. Saf kuramsal görünüşlü bu girişimin siyasal yönlerine gelince, (ah, bizim "kuramcılığımız", "pratiği küçümseyişimiz" üstüne neler yazılmadı ki!) bundan başka yerde söz edeceğim.

XVIII

Marksizmle ilişkime gelince, ancak şimdi bunun ne olduğunu apaçık görebildiğimi sanıyorum. Bir kez daha hatırlatayım: burada söz konusu olan benim yazdıklarımın nesnelliği, yani benim bir ya da birkaç "objektif" nesneyle ilişkim değil, "objektal" yani içsel ve altbilinçsel bir nesneyle ilişkimdir. Şimdilik yalnızca bu "objektal" ilişkiden söz etmek niyetindeyim.

Şimdi, yani bu denemeyi yazmakta olduğumdan beri, nesneler ve olaylar bana şöyle görünüyor.

Çocukken beni kuşatan o daracık ve hep kendini tekrarlayan dünyaya hangi yoldan ulaşabiliyordum? Annemin arzusuna girip yerleşmiş olduğuma göre, dünyayla nasıl ilişkilenebilirdim? Nasıl olacak, annem gibi; yani bedenle ve elle dokunarak , önceden var olan bir maddeyi bedenimle ve ellerimle işleyerek değil, yalnızca gözümü kullanarak. Göz edilgindir, nesnesinden uzaktadır, onun yalnızca görüntüsünü alır; çalışmayı, işlemeyi gerekli kılmaz; bedeni hiçbir yaklaşma, dokunma, elleme sürecine sokmaz (kirli eller, kirlilik, annemin bir fobisiydi; bu yüzden de bende kirliliğe karşı bir tür hoşgörü gelişmişti). Böylece, Platon'dan Aristo'ya, Saint Thomas'ya ve sonrasına kadar, göz tam ve tipik spekülasyon organı olmuştur. Çocukken hiçbir küçük kızın "kıçını ellemem" söz konusu bile değildi, ama gözetlemeye bayağı eğilimliydim ve bu alışkanlık uzun zaman beni bırakmadı. Uzaklık: annemin aklıma getirdiği ve yaşamıma yerleştirdiği çifte uzaklık; başkalarının kötü niyetlerini (hırsızlık, tecavüz) size ulaşmadan durdurup sizi koruyan uzaklık, ve annemin bana bakarken, benim aracılığımla seyretmekten hiç bıkmadığı şu öteki Louis'yle arama koymak zorunda olduğum uzaklık. Böylece ben gözün çocuğu oldum; dünyayla temassız, ve bedensiz, çünkü her türlü temas bedenden geçer. 1975'e doğru şöyle korkunç bir söz ettiğimi söylüyorlar: "Hem sonra be-

denler var, ve onların da cinsel organları var"! Kendimde hiçbir beden hissetmediğimden, nesneleri oluşturan maddeyle ya da insanların bedenleriyle basit bir temastan sakınmak zorunda bile değildim; herhalde bu nedenle, dövüşmekten bu denli korkuyor, paniğe kapılıyordum; çünkü oğlanlar arasındaki o kısa ama şiddetli kavgalarda bedenim (artık beden diye neyim varsa!) yaralanabilir, onun hayalî bütünlüğü zedelenebilirdi. Dövüşmekten, ve –bu fikir yirmi yedi yaşıma kadar aklıma bile gelmedi– otuz bir çekmekten korkuyordum.

Oysa sanırım bedenim de kendi varlığına sahip olmayı içten arzu ediyordu. Futbol oynama isteğim; bütün kaslarımı, kol ve bacaklarım kadar ağız ve boğaz kaslarımı da (dil öğrenme, futbol) oynatmadaki üstün becerilerim hep bundandı. Ama bu arzum, önce Boulogne Ormanı'ndaki ormancı evinde, sonra ve özellikle Morvan'daki tarla ve bahçelerinde büyükbabamla geçirdiğim mutlu günlere dek örtülü kaldı. Şimdi açıkça görüyorum ki, bu coşturucu dönem, sonunda bir bedenim olduğunun farkına vardığım ve bu hakkın bana tanıdığı; bu bedenin bütün etkin olanaklarını tam anlamıyla sahiplendiğim dönem olmuş. Hatırlayın: kokular; en başta çiçek, yemiş ve bitki kokuları; ama aynı zamanda bunların çürüklerinin kokusu, at gübresinin ilâhî kokusu; keskin kokulu bir mürver ağacının altındaki tahta helâda birbirine karışan toprak ve bok kokuları; yol kenarlarından topladığım yaban çileklerinin tadı, mantarların ve özellikle omcaların kokusu; tavukların ve kanın kokusu, kedi ve köpeklerin kokusu; taneler ayrıldıktan sonra kavuzların, yağın, fışkıran kaynar suyun kokusu; insan ve hayvanların ter kokuları, büyükbabamın tütün kokusu; cinsel organın, şarabın ve kumaşların keskin kokuları; testere tozunun, hareket halindeki bedenimden çıkan kendi terimin kokusu... Kaslarımın, içimden gelen itkilere karşılık verdiğini; gücümün demetleri arabanın üstüne yüklemeye, koca kütükleri ve ağaç gövdelerini kaldırmaya yettiğini hissetmenin sevinci... Aynı kaslar, kendi başıma iyi yüzme, kendi başıma iyi tenis oynama ve bir şampiyon gibi bisiklete binme arzularıma da olumlu yanıt vermişlerdi. Bütün bunlar bana Morvan'ın, yani büyükbabamın yanımdaki etkin ve rahatlatıcı varlığının armağanı oldu (Cezayir'de ve Marsil-

ya'da babamın sertlikleri ise hiçbir zaman bana örnek olmadı, yalnızca korku verdi).

Ben orada bedenimle "düşünmeye" başladım, ve bu artık benim canımın altındaki huyum oldu. Bakışın, gözün uzak ve edilgin boyutunda değil, elin işlemesinde, kasların ve tüm bedensel duyuların sonsuz oyunlarında düşünmek. Büyükbabamın bahçesinde ya da tarlalarında gezerken, aklımda hep çalışmak, toprağı altüst etmek (bellemede iyice usta olmuştum) vardı; bellenmiş tarladan patatesleri toplamak, buğdayları ve arpaları biçmek, genç ağaçların dallarını elimle yana iterek yaklaşıp çakımla ince sürgünleri kesmek vardı. Ah o çakı! Büyükbabamın armağanı ve onunki kadar büyük ve keskin olan bu çakıyla, sepetlerin sapları için genç kestane dallarını, örgü olarak da ince söğüt sürgünlerini kesmek; sonra da o sepetleri kendi elimle örmek, ne büyük sevinçti! Tahrayla kuru dal ve çalı-çırpı kesmek, şarap ve küf kokan mahzende baltayla odun yarmak, ne büyük mutluluktu!..

Beden, bedenin coşturucu alıştırmaları, ormanda yürüyüşler ve koşular, yorucu yokuşlarda bisikletle yapılan uzun yarışlar, sonunda bulup benimsediğim bütün bu yaşam, boş bakışlardaki "spekülatif" uzaklığın yerini almıştı. Tutsaklıktaki bedensel çalışmalarda da aynı coşkuyu yaşadığımı söylemiştim. Derinlerde yatan bu değişmez huy benim yazgımı belirledi; orada kendi arzularımın bilincine vardım (anneminkinin değil; o bedeninin "arılığına" o denli kafasını takmıştı ki, her türlü bedensel temastan şeytandan kaçar gibi kaçardı; o sevgili bedenini her türlü örselenmeden bin bir yolla, en çok da çeşit çeşit fobilerle korumaya çalışırdı). Sonunda arzumun içinde; bir "beden" olmak ve her şeyden önce kendi bedenimde var olmak arzumun içinde; onun en sonunda ve gerçekten var olduğuma dair bana verdiği çürütülmez maddesel kanıtın içinde, mutluluğumu bulmuştum. Hâlâ spekülatif göz kavramına göre düşünen ilâhiyatçı Saint Thomas'yla hiçbir ilgim yoktu artık; ama inanmak için dokunmak isteyen İncil'deki Saint Thomas'yla birçok ortak noktam vardı. Hatta ben daha da ileri gidiyor, gerçekliğe inanmak için yalnızca elle dokunmayı yeterli bulmuyordum; onu işlemeli, dönüştürmeliydim de. Bu, yalın ve yalnız gerçekliğin

ötesinde, sonunda ele geçirdiğim kendi varoluşuma inanmak için de gerekliydi.

Marksizme "rastlayınca" ona bedenimle katıldım. Bunun nedeni yalnızca marksizmin her türlü "spekülatif" yanılsamanın köktenci bir eleştirisini temsil etmesi değildi. O tüm spekülatif yanılsamaların eleştirisi yoluyla çıplak gerçeklikle "doğru" bir ilişki sürdürmemi sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda bundan böyle bu fiziksel ilişkiyi (dokunma, ama daha çok sosyal ya da başka "madde" üzerinde bir işleme, bir biçim verme ilişkisi) *düşüncemde de* yaşayabilmeme olanak veriyordu. Marksizmde, marksist *kuramda*, etkin ve çalışkan bedenin edilgin ve spekülatif bilince üstünlüğünü hesaba alan bir düşünce buldum; bu ilişkiyi materyalizmin ta kendisi olarak görüyordum. Adeta büyülendim ve benim için hiç de yeni bir buluş olmayan, çünkü kendi malım olan bu görüşe hiç zorluk çekmeden yanaştım. Arı düşünce düzeyinde (burada bana hâlâ annemin imgesi ve arzusu egemendi) sonunda bedenin, elin ve onun her maddeyi dönüştürücü emeğinin önceliğini keşfediyordum; bu da benim, annemin arzusundan türeme kuramsal idealimle, kendi bedenimde kendim için varolma isteğimi ve kendi varoluş biçimimi tanıyıp ele geçirmiş olan kendi arzum arasında yırtılıp parçalanmama son verebilmemi sağlıyordu. Marksizmde tüm kategorileri pratiğin önceliği çerçevesinde düşündüysem, ve "kuramsal pratik" diye bir formül önerdiysem, bu hiç de rastlansal değildir. Bu formül benim iki ayrı arzuyu uzlaştırma dileğimi yerine getiriyordu: (annemin arzusundan türeyen) kuramsal ve spekülatif arzu ile, pratiğin kavramından çok kendi deneyimlerimin harman olduğu asıl kendi arzum... Gerçek pratik, (fiziksel ya da sosyal) maddeyle temas, onu emekle (işçi) ve eylemle (politika) dönüştürmek isteği. İmdi, bu formül, "düşünmek, üretmektir", yeni değil, Labriola'da bile var. Şimdiye dek kimsenin gözüne çarpmamış; ama Fransa'da Labriola'yı kim okumuş ki?..

Elbette bu bir uzlaştırmaydı. İlk yazılarımda bu uzlaşmayı henüz kendi usulümce, benim için hâlâ başat olan .....in arı düşüncesi ortamında dile getiriyordum. Böylece, bu uzlaşmanın içinde elimden geldiğince çabalayarak, felsefe alanında o aşırı ünlü felsefe tanımını oluşturdum: "Kuramsal pratiğin kuramı." (Cesare Luporini ne kadar heyecanlanmıştı.) Ama Régis Deb-

ray'nin ve hele Robert Linhart'ın eleştirileri karşısında bundan hemen vazgeçtim; onlar siyasal eylemin ne olduğunu ve önceliğini biliyorlardı. Gerçek şu ki, dostlarım beni böyle kolayca hizaya getirdilerse bu, aslında benim de içten içe istediğim şey, benim arzumun özüydü, hem de uzun zamandan beri.

Sözü Marx'a getirmeden önce, Spinoza, Makyavel ve Rousseau'dan dolanarak geçtiğim yoldan söz etmeliyim: onlar beni Marx'a götüren "kral yolu" oldular. Bunu daha önce de söylemiştim, ama dip nedenlerini belirtmeden.

Spinoza'da (ünlü I. Kitaba Ek'ten başka) olağanüstü bir dinsel ideoloji kuramı bulmuştum; bu "düşünce aygıtı" –yani dinsel ideoloji– dünyayı başaşağı ediyor, nedenleri sonuç yapıyor, ve baştan aşağı sosyal öznellikle ilişkisi içinde düşünülüyordu. Ne "de kapaj",[1] değil mi!

"Birinci tür"ün bilgisinde bir bilgi ya da, *a fortiori*, bir bilgi kuramı –her bilginin mutlak doğruluk "garantisinin" kuramı, idealist bir kuram– değil, dolaysızca yaşanan dünyanın bir kuramını bulmuştum (benim için birinci türün kuramı düpedüz dünyaydı, yani ortak duyunun "spontane" ideolojisinin dolayımsızca verilişi). *Tractatus theologico-politicus*'ta özellikle, (ben öyle yorumluyordum) "üçüncü tür"ün bilgisinin, yani hem tekil hem de evrensel bir nesnenin anlaşılmasını sağlayan en yüksek bilginin, en göz alıcı ama en az bilinen örneğini bulmuştum (kabul etmem gerek ki bu Spinoza'nın oldukça Hegelci bir okunuşu oluyordu; Hegel'in Spinoza'yı "en büyük" sayması bence rastlantı değil; ben bu "okuyuşun" yanlış olduğunu sanmıyorum): anlaşılması söz konusu olan, bir halkın, yani Yahudi kavminin, tekil tarihsel bireyselliğiydi (sanıyorum Spinoza bu "üçüncü tür" konusunda hem tekil hem de kendi türünde evrensel olan her türlü bireyselliğin bilgisini amaçlıyordu). Bu kitaptaki peygamberler kuramı beni tam anlamıyla büyülüyor, Spinoza'nın ideolojinin neliği konusunda olağanüstü bir bilince erişmiş olduğu şeklindeki düşüncemi güçlendiriyordu. Bilindiği gibi, peygamberler Tanrı'nın sesini duymak için dağa çıkarlar. Doğrusu aranırsa orada işittikleri şimşek ve gökgürültüsü ile

[1] Sözlük anlamı: Bir şeyin 'kirini pasını temizleme.' Yazar birkaç sayfa sonra açıklıyor: "Gerçeğin üzerindeki basmakalıp hazır fikirlerden oluşan katmanın eleştirel yoldan 'indirgenme' (Yay.)

birkaç gizemli sözdür, onu da *anlamadan* dönüp ovada kendilerini bekleyen halka aktarırlar. Olağanüstü olay şu ki, o zaman bu halkın kendisi, bilinciyle ve bilgisiyle, kör ve sağır peygamberlere, Tanrı'dan almış oldukları mesajın anlamını açıklar! Tüm peygamberlerin durumu budur, yalnız o salak Danyal dışında; o Tanrı'nın dediğini anlamamakla kalmaz (bu bütün peygamberlerin ortak yazgısıdır zaten), duyduğu şeyleri ona anlatmak için halkın yaptığı açıklamaları da anlamaz! İdeolojinin bazı durumlarda –ya da, neden olmasın, doğası gereği– egemenliğindekilere tamamen karanlık ve kapalı kalabileceğinin kanıtıdır bu. Bu fikirler, Spinoza'nın, Yahudi kavminin dinsel ideolojisi ile tapınak, rahipler, kurbanlar, uyulacak kurallar, törenler, vb. ile yoğrulan maddesel varoluş biçimi arasındaki ilişki hakkındaki tasarımı gibi, bende hayranlık uyandırıyordu. Bu nokta üzerinde onu ve ayrıca gene hayran olduğum Pascal'ı izleyerek, daha sonra ideolojinin maddesel varlığı üzerinde ısrarla duracaktım: yalnız maddesel varoluş *koşullarının* değil (bu fikir hem Marx'ta hem de önceki ve sonraki birçok yazarda zaten var), varoluşunun *maddeselliği* üzerinde de.

Ancak, Spinoza'yla işim bu kadarla bitmiyordu. O her türlü bilgi kuramını (Descartes tipi olsun, Kant tipi olsun) reddeden bir düşünür; *cogito*'nun Dekartçı öznelliğinin kurucu rolünü tanımayan ve yalnızca olgu olarak "insan düşünür" diye yazmakla yetinen, bundan hiçbir aşkın sonuç çıkarmayan bir yazardı. Aynı zamanda bir adcıydı (nominalist) da, ve daha sonra Marx bana nominalizmin materyalizme giden kral yolu olduğunu öğretecekti. Doğruyu söylemek gerekirse, bu yalnız kendine çıkan bir yoldur ve ben nominalizmden daha derin materyalizm *biçimi* tanımıyorum. Nihayet, Spinoza kökensel anlamın oluşumunu açıklamaya bile girişmeden şu olguyu dile getiriyordu: "doğru bir fikrimiz vardır", bir "doğruluk normumuz" vardır, ve bunu bize matematik verir. Burada da aşkın kökeni olmayan bir olgu söz konusu; adam daha baştan olgunun *yapaylığında* (facticité) düşünüyor: dünyayı Tanrı'dan ve onun öz-niteliklerinden (attributs) türeten bu sözde dogmatik için şaşırtıcı şey! Kökensiz bitimsiz bu düşünceden daha materyalist ne olabilir? Daha sonra ben kendi tarih ve hakikat formülümü de bundan türetecektim: *öznesiz* (kökensel, tüm anlamı kuran)

ve ereksiz (önceden konulmuş ereksel bir varış noktası olmayan) *süreç;* çünkü kökensel neden olarak ereğin içinde (kökenin ve ereğin karşılıklı "aynalaşması" içinde) düşünmek, bal gibi materyalistçe düşünmektir. O zaman şöyle bir iğretilemeden yararlandım: İdealist, trenin hem hangi istasyondan kalktığını hem de nereye gittiğini önceden bilen adamdır ve trene bindiği zaman nereye gideceğini de bilmektedir, çünkü onu götüren trendir. Materyalist ise aksine, nereden gelip nereye gittiğini bilmediği trene hareket halindeyken binen adamdır. Ayrıca Dietzgen'den alıntı yaparak (Heidegger'i öncelemişti bu adam, ama onun haberi yoktu), felsefenin "*der Holzweg der Holzwege*", yani hiçbir yere çıkmayan yolların yolu, olduğunu söylemek de hoşuma gidiyordu; tabii Hegel'in daha önce, ormanda ve tarlalarda ilerledikçe kendi önünü kendisi açan, "kendi kendine yürüyen yol" gibi harika bir imge kurduğundan da haberim vardı. Bütün bunlar benim için Spinoza'nın düşüncesinde filigran halinde yazılıydı, ya da zamanla oraya yazıldı. Ünlü formülü, "köpek kavramı havlamaz" da cabası; bu formül yine, ama bu kez bir bilimsel düşünce tasarımının göbeğinde, kavramı algılanabilir göndergesinden (référent) ayırdediyordu. Bu da benim için kavramı ideolojik kılıfından, "yaşanmışlık" örtüsünden, ayırdetmek demekti; Husserlci fenomenolojiden, özellikle Desanti'nin Husserlci marksizminden, öylesine bir kuramsal tiksinme duyuyordum.

Ama beni asıl etkileyen, Spinoza'daki *beden* (corps) kuramı oldu. Birçok gizilgüçlerini gerçekte pek bilmediğimiz bu bedeni; *mens*'i "ide" olan (ruh, tin, espri, "idée" gibi terimler bu kavramları ancak şöyle-böyle karşılıyor) bu bedeni, Spinoza bir potentia olarak; hem bir atılım (*fortitudo*) hem de bir dünyaya açılış (*generositas*), yani karşılıksız bir bağış olarak düşünüyordu. Burada, daha sonra Freud'un libido kavramının şaşırtıcı bir öncelenimini bulacaktım; aynı şekilde, çift-anlamlılığın (ambivalence) kuramını da. Spinoza için, (tek bir örnekle yetinelim) *korkunun kendi karşıtı olan umutla aynı şey olduğu*; her ikisinin de, dudaklarla dişler gibi birleşik olan bedenle ruhun sevinç ve coşkuyla dolup taşan dirimsel *conatus*'una ters, "tasalı tutkular" olduğu, düşünülünce, bu bayağı şaşırtıcı geliyor.

Bu "beden" ya da vücut fikrinin bana ne denli uygun düştüğü tahmin edilebilir. Gerçekten de burada ben kendi deneyimimi buluyordum: önce, parçalanıp mahvolmuş, ölçüsüz korku ve umutlardan örülü, var bile sayılamayacak bir beden; derken bu beden, büyükbabamla birlikte tarlalardaki ve daha sonra tutsak kampındaki fiziksel çalışmalarda, kendi güçlerine sahip çıkma alıştırmaları yapa yapa, içimde kendini yeniden kuruyor, sanki yeniden keşfediyor! İnsanın kendi bedenini böyle yeniden ele alıp biçimlendirebilmesi , sahiplenebilmesi; bu sahiplenmeden, özgürce ve sağlamca düşünebilmeye, başka deyişle: bedeniyle, bedeninde ve bedeni üstüne düşünmeye, kısacası *bizzat bedenin –güçleri içinde ve güçlerini kullanarak– düşünebilmesine*, yol açan bir tutum çıkarabilmesi, yaşamış olduğum ve öz malım olan bir gerçeklik ve bir hakikat olarak, beni tam anlamıyla büyülüyordu. Hegel ne güzel demiş, ve ne kadar doğru söylemiş: İnsan ancak *görünce tanıdığını* bilebiliyor...

Ancaaak, Marx'a gerçekten ulaşmak için daha başka filozoflar da gerekliydi bana. Bunlar önce, "Amiens Tezi"nde de belirttiğim gibi, XVII. ve XVIII. yüzyılların politika filozofları oldu; o sıralar bunlar üzerine bir devlet doktorası tezi yazmayı bile tasarlamıştım. Hobbes'tan Rousseau'ya hep aynı esin çıkıyordu karşıma: ancak Devlet'in mutlak yetkesinin (Hobbes), "herkesin herkese karşı savaşına" son vermek suretiyle, canların ve malların güvenliğini karşılıksızca sağlayabileceği, çatışma üzerine kurulu bir dünya. Sınıf kavgasının ve devletin rolünün Marx'tan önce gündeme gelmesi. Bilindiği gibi Marx da zaten bunları kendisinin bulmadığını; kendinden önceki düşünürlerden, özellikle –hiç de "ilerici" olmayan– Restauration dönemi Fransız tarihçilerinden ve Ricardo başta olmak üzere İngiliz ekonomistlerinden ödünç aldığını açıkça belirtir. Pekâlâ daha da ileri, ünlü "romanistler" ve "germanistler" tartışmasına kadar, gidebilir, hatta adını andığım yazarlara da uzanabilirdi. Sınıf kavgası yüzünden uykuları kaçan ünlü kardinal Ratzinger, kültürünü biraz geliştirse iyi olur. "Gelişmiş" doğal durumda aynı sosyal çatışkı ortamını gören Rousseau, buna başka bir çözüm getirir: "hiçbir zaman ölmeyecek" bir genel istemi dile getiren "sözleşme" ürünü demokrasinin içinde Devlet'in ortadan kalkması. Komünizmin düşünü kuracak kadar var doğrusu!

Ama Rousseau'da beni büyüleyen bir başka yan daha vardı: İkinci "Discours" ve, yoksulların ruhlarını boyunduruk altına almak üzere zenginlerin sapık imgelemlerinden doğan hile ve kurnazlığın ifadesi olan yasadışı sözleşme kuramı; bu da bir ideoloji kuramıydı, ama bu kez sosyal neden ve rolleriyle ilişkisi kurularak, yani sınıf kavgasındaki *hegemonya* görevi içinde sunuluyordu. Rousseau'yu –Makyavel'den sonra– ilk hegemonya kuramcısı sayarım. Bundan başka, Korsika ve Polonya için önerdiği reform planları da vardı; Rousseau burada bize, ütopyacılığa tamamen ters bir konumda, bir durumun ve bir geleneğin tüm verilerini gözönüne almayı ve zamanın ritmine uymayı bilen bir gerçekçi olarak gözükür. Émile'deki şaşırtıcı eğitim kuramında da böyle yapmıyor muydu? Orada da bireysel gelişmenin doğal aşamalarına saygı göstermek, hiçbirini atlamamak, yani çocuğun gelişmesinde zamanın da katkısını tanımak (zaman kazanmak için zaman yitirmeyi bilmek) gerekmiyor muydu? Ve sonunda, *İtiraflar*'da da hiç kendine yontmayan ödünsüz bir tür "öze-dönük psikanalizin" o zamana dek biricik örneğini bulmuştum; orada, Rousseau'nun yazarken, çocukluğunun ve yaşamının en sivri verileri üzerinde düşünürken, aynı zamanda kendi kendini keşfettiği de açıkça belli oluyordu. Rousseau; edebiyat tarihinde ilk kez *cinsellik üstüne*, Derrida'nın hadım edilme figürü olarak pek güzel yorumladığı o harika cinsel "*eklenti*" (supplément) kuramı üstüne de düşünüyordu. Son olarak, onda beğendiğim bir başka yan da, Aydınlanma döneminin ereksel (eschatologique) ve rasyonalist ideolojisine; yani, kendisinden bunca nefret eden (en azından o öyle sanıyordu, zavallı çaresiz kurban!) ve halkların anlama yetisinin entelektüel reform yoluyla düzeltilebileceğine –her türlü ideolojinin gerçekliği üstüne ne denli sapkın bir fikir!– inanan "filozofların" fikirlerine kökten karşıt oluşuydu. Aynı karşıtlığı Marx'ın ve Freud'un uzlaşmasız açık-görüşlülüğünde ve Rousseau adlı bireyin zenginlik ve iktidarın tüm ayartmalarına karşı gösterdiği kesin bağımsız tutumda, kendi kendini yetiştirmiş olmayı yüceltişinde de bulacaktım; bu tutumlar bende güçlü yankılar uyandırıyordu.

Daha sonra, siyasal eylemin koşullarını ve biçimlerini arılıkları içinde, yani kavramlar düzeyinde ele almaya çalışarak,

bana göre birçok noktalarda Marx'tan çok daha ileri gitmiş olan Makyavel'i keşfedecektim. Burada da bana çarpıcı gelen, her türlü konjonktürün olgusallığının (factualité) ve şansa bağlılığının kesin olarak hesaba alınmış olmasıydı; İtalya'nın ulusal birliğinin sağlanması için herhangi bir bucaktan, her türlü kurumlaşmış siyasal yapının dışından, ne idüğü belirsiz bir adamın çıkıp kendi içinde bölünmüş bir ülkenin parça parça olmuş bedenini yeniden birleştirmesi, ve bunu (hepsi de kötü olan) mevcut politik formüllerin hiçbirini önceden gözönünde bulundurmadan yapabilmesi zorunluluğuydu. İnanıyorum ki öncesinde benzeri olmayan, yazık ki sonu da gelmeyen bu düşünceyi tüketmiş olmaktan henüz uzağız.

Kısacası, ben marksizmi işte bu kişisel geçmişten, bütün bu okuduklarımdan ve çağrışımlardan yola çıkarak kendi malım gibi benimsedim ve onun üstüne, elbette kendi yordamımca, düşünmeye koyuldum; şimdi görüyorum ki bu yordam tam tamına Marx'ınkine uygun değilmiş. Gene görüyorum ki ben Marx'ın çoğu kez oldukça kapalı ve çelişkili, hatta bazı önemli noktalarda eksikli olan kuramsal metinlerini kendi içlerinde ve hepimiz için anlaşılır kılmaya kalkışmaktan başka bir şey yapmamışım. Görüyorum ki bu girişimimde beni güden, direnilmez bir çifte tutkuymuş: önce ve en başta, ne gerçeklik üstüne ne de Marx'ın düşüncesinin gerçekliği üstüne kendime masal anlatmamak, dolayısıyla orada ideoloji (gençlik ideolojisi) ile sonraki asıl düşünceyi; "dışardan bir şey almamış, çıplak gerçekliğin" (Engels) düşüncesi olduğunu sandığım şeyi, birbirinden ayırmak. "Kendine masal anlatmamak": bu formül benim için materyalizmin tek tanımıdır. İkinci olarak da, (Marx'ın Kant'tan aldığı terimle) "kendi başıma düşünmek" suretiyle, Marx'ın düşüncesini kuramsal kesinlik arayan tüm iyi niyetli okurlar için açık-seçik ve tutarlı kılmak. Doğal olarak, bu yaklaşım benim marksist kuramı serimleme tarzıma kendine özgü bir biçim verdi; bu yüzden birçok uzmanda ve militanda benim gerçek Marx'a oldukça yabancı kendime-göre bir Marx yarattığım, hayalî bir marksizm (Raymond Aron) kurguladığım duygusu ve kaygısı uyandı. Bunu kabul etmekten çekinmiyorum; çünkü gerçekte Marx'tan, bana onun kendi materyalist ilkeleriyle bağdaşmaz görünen her şeyi, ve bir de ideoloji olarak ne

kalmışsa onu, çıkarıp attım. Bunların başında "diyalektik" denen şeyin övücü-savunucu (apologétique) kategorileri, hatta kendisi geliyordu; çünkü diyalektiğin bence tarihin akışının şansa bağlı oldu-bittilerini sonradan sanki Partinin kararları gereği olmuş gibi "temellendirmekten" (justification, apologie) başka iş gördüğü yoktu. Bu noktada görüşüm hiç değişmedi; bu yüzden de önerdiğim –ve Marx'ın metinlerdeki düşüncesini birçok noktalarda gerçekten düzelten– marksist kuram, onun ifade biçimlerine harfi harfine bağlı kalan kişilerce sayısız saldırıya uğramama neden oldu. Evet, pekâlâ anlıyorum ki ben Marx için bir anlamda orta malı maksizmden farklı bir felsefe geliştirdim; ama bu felsefe okura çelişkili değil tutarlı ve anlaşılır bir serimleme sunduğu için, amacın gerçekleştiğini ve böylelikle benim de, tutarlılık ve anlaşılırlık koşullarını Marx'a geri vermek suretiyle, onu "sahiplendiğimi", özümsediğimi düşündüm. Yüzde yüz Stalin'e miras kalan o felâket II. Enternasyonal'in fikir alanındaki kurumlaşmış tutuculuğunu "kırmak" için başka yol da yoktu.

O sıralarda pek çok gence şöyle bir yeni "ufuk" açan da kuşkusuz bu nokta olmuştur: Marx'ın bu yeni serimleniş biçiminde, tutarlılık ve anlaşılırlık gerekleri gözardı edilmeden de düşünülebilir; böylece hem ona hizmette bulunmuş oluruz, hem de onun düşüncesini ondan daha iyi özümlemek suretiyle kendimize yararımız dokunur. Ne de olsa Marx'ın düşüncesi, doğal olarak kendi çağının kuramsal zorlamalarının (ve kaçınılmaz çelişkilerinin) kıskacında oluşmuştur; dolayısıyla da onu gerçekten kendimizle çağdaş kılma çabası gereksiz değildir. Bu görüşler marksist kuram anlayışında küçük bir "entelektüel" devrim yaptı. Ama sanıyorum ki hasımlarımız bizim getirdiğimiz delişmence yeniliklerden çok, Marx'ı kendi düşüncesi içinde anlaşılır kılmak üzere onu harfi harfine izlemekten ayrılma projemize içerliyorlardı. Onlar için Marx hâlâ, yanlışlıklarına varıncaya kadar, kutsal bir kişilik, eleştirilemez kurucu ata olarak kalmıştı. Ben ise böyle kutlu babaları sevmiyordum; uzun yıllar boyu şu kesin gerçeği öğrenmiştim ki, bir baba yalnızca bir babadır, rolünü oynamaya kalkınca çekilmez, bunun dışında da kuşkulu bir kişi. Üstelik "babanın babası" rolü oynamayı o kadar erken öğrenmiş ve o kadar sevmiştim ki, Marx'a da uy-

guladığım, babanın kendi kendisi olmak için nasıl düşünmesi gerektiğini onun yerine düşünüvermek girişimi doğrusu benim için biçilmiş kaftandı.

Bunlara şu nokta da eklensin: Komünist partisinin resmen esin aldığı kurucu ata Marx'ın yetkesine dayanıyor olmak, Partinin kararlarını "temellendirmeye" yarayan resmî Marx yorumuna, dolayısıyla Partinin etkin politikasına karşı bana Parti içinde az bulunur bir güç sağlıyor, orada saldırıya uğramamı son derece güçleştiriyordu. Gerçekten de ne yapıyordum ki ben, getirilen yorumlardaki sapkınlıklara karşı Marx'ın kendi düşüncesine başvurmaktan başka?.. Bunların başında bizim Partiyi de etkileyen, hatta Lucien Sève gibi aslında güçlü ve dinç bir kafanın düşüncelerini bile esinleyen Sovyet yorumları geliyordu. Sève, ontoloji, bilgi kuramı, maddenin tek "öz-niteliği" (attribut) olan devinimin biçimi olarak diyalektiğin yasaları, vb. üstüne çoktan miadı dolmuş, savunulamaz olmuş akıl-almaz formülleri sayıklayıp sayıklayıp da benim bunları yanıtlamak zahmetine bile katlanmadığımı görünce, bu sessizliğimden kendisine hiçbir itirazım olmadığı sonucunu çıkarmıştı. Ama Lucien Sève daha da ileri gitti; Partinin bütün kıvırtmalarını, özellikle proletarya diktatörlüğü ilkesinin bırakılışını, *a-priori* olarak haklı göstermek üzere istediği gibi elledığı, eğip büktüğü o ünlü "allahlık" diyalektiğin ve onun yasalarının savunucusu rolünü üstlendi. André Tosel'in, yakınlarda çıkan Gramsci ve İtalyan düşünürleri üstüne denemesinde de gösterdiği gibi, farkına varmadan hâlâ "dia-mat"ın hiç değişmemiş ortamında düşünmeyi sürdürüyordu. (Dia-mat, yani tüm bilimlerde "diyalektik materyalizme" –o korkunç terim!– üstünlük tanınması.)

Önüne gelen "saç filozofun" ya da "tırnak filozofun" –Marx Hegel felsefesinin "ayrışması" hakkında böyle yazıyor– marksizmin öldüğünü ve bir daha çıkmamak üzere mezara konduğunu düşündüğü; akıl-almaz bir eklektizm ve kuramsal yoksulluk ortamı içinde, sözüm-ona bir "post-modernlik" bahanesi altında, ortalıkta en "dürtükleyici" düşüncelerin hüküm sürdüğü; maddenin, yerini iletişim olgusunun "maddesel-olmayan" dünyasına (ağızlardaki yeni sakız şimdi bu; üstelik yeni teknolojiden gelen etkileyici göstergelerede dayanıyor) bırakarak yeniden "ortadan kaybolduğunun" iddia edildiği böyle bir zaman-

da, ben Marx'a, ama "lâfzına" değil –buna hiçbir zaman önem vermedim– materyalist esinine, içten ve derinden bağlı kalıyorum.

İyimserim; bu esinin tüm çölleri başarıyla geçeceğine inanıyorum; başka biçimlere bürünse bile –ki değişim halindeki bir dünyada bundan kaçınılamaz– mutlaka yaşayacaktır. Ayrıca, şöyle güçlü bir neden daha var: günümüz düşüncesi kuramsal açıdan öylesine zayıf ki, gerçek ve "sahici" bir düşüncenin gerektirdiği en basit özelliklerin –belginlik (rigueur), tutarlılık, açık-seçiklik– yalnızca hatırlatılması bile sırası gelince zamanın geçer-akçe havası içinde kuvvetle sırıtacaktır; ve uyuşmazlık o denli "fahiş" olacaktır ki, dünyanın gidişatına bakarak umutsuzluğa düşen bilinçleri silkelemeye bu kadarı bile yetecektir. Bu nedenle, örneğin Règis Debray gibi birinin, yargıda bulunmak iddiasındakilere, her şeye karşın birtakım yalın gerçekleri hatırlatma çabalarına büyük değer veriyorum; ne olursa olsun, SSCB'de Gulag dönemi, en azından kitlesel ve dramatik boyutlarıyla, aşılmıştır; SSCB'nin Batı dünyasına karşı saldırı planlamak gibi düşünceleri yoktur, kendi derdi başından aşkındır. Gerçi Debray pek ileri gitmiyor bu yolda, ama egemen olan yaygın ideolojiye karşı bu açık gerçeklerin yalnızca hatırlatılması bile, Foucault'nun sevdiği deyimle, "dekapaj" görevi yapacaktır. Peki, nedir dekapaj? Gerçeğin üzerindeki basmakalıp hazır fikirlerden oluşan ideolojik katmanın eleştirel yoldan "indirgenmesidir"; bu işlem "yabancı katkı olmadan" gerçekle ilişki kurabilmeyi sağlar. İşte size basit bir ders, sınırlı da, ama gerçekten materyalist. Bugünkü "çölden" çıkacağımıza kaya gibi inanıyorsam, böyle basit bir hatırlatmanın bile, en seçkin zihinleri boğan bu düşünce boşluğu içinde, etkisinin on misli artabileceğini düşündüğümdendir. Boşluğun sessizliğinde yüksek sesle konuşmak yürekliliğini gösterirseniz birileri sizi mutlaka duyar.

Sekter olmadığım konusunda yeterince ipucu verdiğimi sanıyorum. Düşüncemiz kendine ister sağcı desin ister solcu, benim için farketmez; boş lâfla yetinmeyen, bizi ezen ideolojik tabakayı delip geçerek âdeta maddesel bir temas kurar gibi (bedenin varoluşunun bir başka görünümü) çıplak gerçeği yakalayabilen her düşünce beni ilgilendirir. Bu yüzden, zamanımızda

"gerçeğin doğrusunu" arayıp dile getirme girişimlerinde, çok şükür marksistlerin hiç de yalnız olmadıklarını; kendi pratikleri hakkında ve pratiğin bilince üstünlüğü konusunda gerçek bir deneyime sahip pek çok dürüst insanın şimdiden, marksistlere yakın olduklarını bilmeksizin, gerçeğin ortaya çıkarılması yolunda onlara eşlik etmekte olduklarını düşünüyorum. Tüm üslûp, mizaç ve politika karşıtlıklarının ötesinde bu olgunun bilincine varılacak olursa, içimizde akla da ters düşmeyen bir umut uyanmaması için hiçbir neden yoktur.

İnsanlığın bir gün komünizmi, Marx'ın bu ereksel düşünü, yaşayıp yaşayamayacağını bilmiyorum. Bildiğim, sosyalizmin, Marx'ın söz ettiği bu zorlamalı geçiş aşamasının, –1978'de İtalya'da ve İspanya'da sözlerimin sertliğinden oldukça rahatsız olan dinleyiciler karşısında da açıkça belirttiğim gibi– "bok" olduğudur! Orada da bir "öykü" anlatmıştım. Sosyalizm, geçilmesi çok tehlikeli olan pek geniş bir nehir. Az sonra kıyıda bütün halkın binebileceği kocaman bir kayığımız olacak: siyasal ve sendikal örgütler. Ancak, burgaçları geçmek için iyi bir "dümenci" gerek: devrimcilerin elindeki devlet gücü. Koca teknenin içinde, bütün ücretli kürekçilerin (ücret ve özel kâr henüz kalkmamış) üzerinde proletaryanın sınıfsal egemenliği hüküm sürmeli, yoksa gemi alabora olur: proletarya diktatörlüğü! Koca tekne suya indirilir; bütün yolculuk boyunca kürekçiler göz altında tutulacak, kendilerinden koşulsuz bir baş-eğme istenecek, kusuru görülen anında görevden alınıp yerine başkası getirilecek, hatta cezalandırılacaktır. Ama bu geniş bok nehri bir kez geçildi mi, karşı kıyıda sonsuza dek kumsal, güneş ve taze bir bahar rüzgârı! Herkes iner; "pazar ilişkileri" ortadan kalkmış olduğundan artık insanlar ve çıkar grupları arasında kavga yoktur; onun yerine her taraf yemiş ve çiçek doludur, isteyen istediği kadar toplayabilir. O zaman yüreklerden Spinoza'nın "neşeli tutkuları", hatta Beethoven'in "Sevince Sesleniş"i fışkırabilir. O zamanlar, toplumumuzdaki bazı "aralıklarda" (Marx bu sözcüğü –Epikuros'un tanrılarının dünyadaki yerlerine benzer biçimde– antik toplumdaki ilk pazar ilişkisi belirtilerini anlatmak için kullanır), *pazar ilişkisinin hüküm sürmediği sapa köşelerde*, şimdiden bazı "komünizm adacıklarının" bulunduğunu savunuyordum. Gerçekten de inanıyorum –ve bu konuda

Marx'ın düşüncesinden sapmadığımı sanıyorum– ki, (bir gün dünyada gerçekleşecek olursa) komünizmin tek kabul edilebilir tanımı *pazar ilişkilerinin yokluğu,* demek ki sınıfsal sömürü ve devlet baskısı ilişkilerinin ortadan kalkması olabilir. Bugünkü dünyamızda da pekâlâ, içinde hiç pazar ilişkisi bulunmayan pek çok "insan ilişkisi çevresinin" var olduğunu sanıyorum. Aralıklara sıkışmış bu komünizm çekirdekleri hangi yoldan tüm dünyaya yayılabilir? Bunu kimse bilemez ve öngöremez; ama bu iş herhalde Sovyet örneğini izleyerek olamaz. Devlet gücünü ele geçirerek mi? Elbette, ama bu yol toplumu sosyalizm (zorunlu olarak "devlet sosyalizmi") sürecine sokuyor, bu da "bok" demek. Öyleyse, devletin yavaş yavaş eriyip yok olmasıyla mı? Olabilir, ama temellerini gittikçe sağlamlaştıran, devlet gücünü ele geçirmeyi çok kuşkulu hatta hayalci kılan kapitalist-emperyalist bir dünyada, devletin yok olabileceği nasıl akla gelir? Kapitalist-enternasyonalist burjuva hegemonyasının sürmesi için vazgeçilmez bir araç olan devletten bizi kurtaracak olan, herhalde ne Gaston Defferre'in iktidarı yayma (décentralisation) formülüdür, ne de Reagan ya da Chirac örneği yeni liberallerimizin aptalca sloganları. Bir umut varsa o da (başka etkilerle birlikte Hélène sayesinde) her zaman kendilerini çerçeveleyen siyasal örgütlerin önünde, üstünde olduklarını düşündüğüm kitle hareketlerindedir. Elbette bugün dünyada Marx'ın bilmediği, hatta düşünemeyeceği kitle hareketlerinin geliştiğini görüyoruz (örneğin Latin Amerika'da, hatta geleneksel olarak gerici bir Kilise'nin bağrında, bir "kurtuluş ilâhiyatı" hareketi olarak; Almanya'da Yeşiller olayı biçiminde; ya da Papayı tam istediği gibi karşılamayı reddeden Hollanda'nın tutumu gibi). Ne var ki bütün bu hareketler vazgeçemeyecekleri, ama –geleneklerin ve mevcut marksist-sosyalist modellerin etkisinden sıyrılamadıkları için –hiyerarşik egemenlik içermeyen uygun bir eşgüdüm biçimi bulmuş görünmeyen, politik örgütlerin buyruğu altına girmeyecekler mi acaba? Bu açıdan fazla iyimser değilim; ama Marx'ın şu sözüne sarılıyorum: ne olursa olsun, "tarihin hayalgücü bizimkinden geniştir"; ne olursa olsun, "kendi başımıza" düşünmek durumuna düşmüşüz. Hayır, Gramsci'nin aktardığı, Sorel'in ünlü sözüne katılmış olmuyorum burada: "anlakta (intelligence) kuşkuculuk, artı, istemde iyimserlik".

Tarihte istemciliğe (volontarisme) inanmıyorum. Buna karşılık, anlağın duruluğuna, açıklığına, kitle hareketlerinin anlağa üstünlüğüne inanıyorum. Anlak –son başvuru yeri olmadığına göre– ancak bu önceliği kabul etmek pahasına halk hareketlerini izleyebilir; onların geçmişteki sapkınlıklara tekrar düşmekten kaçınmalarına, gerçekten etkili ve demokratik yeni örgütlenme biçimleri bulmalarına yardım edebilir. Her şeye karşın tarihin gidişinin istenen yöne sapmasına yardım etmek konusunda biraz olsun umut besleyebiliyorsak, bu umut işte burada, yalnızca buradadır. Burada olmasa bile, altında topluca gebermekte olduğumuz dinsel bir ideolojinin ereksel (eschatologiques) hülyalarında hiç mi hiç değildir.

Böylece politikanın göbeğine dalmış oluyoruz.

XIX

İşte, umarım herkesin de en az benim kadar sabırsızlıkla beklediği önemli an geldi. Yalnız benim başlangıçtaki ana etkilenim durumlarımı (affects), onların yeğledikleri ve tekrar tekrar kullandıkları özel ifade yollarını, ve var-olamamak kuruntumun bütün öteki ikincil yapıntılarım (fantasmes) üzerinde kurduğu güçlü egemenliği değil, bu etkilenimlerin dış dünya gerçekliğiyle ilişkilerini de açıklamak gerekiyor. Gerçekten de, düşlerde ve yoğun heyecanlarda, en dramatik olanlarında bile, "özne"nin derdi her zaman kendisi ise; yani özne hep, psikanalizcilerin (dışardaki "objektif" gerçek nesnelerden ayırmak için) "objektal" diye niteledikleri içsel ve bilinç-dışı nesnelerle uğraşıyorsa, herkesin *haklı olarak* soracağı soru şu olur: Nasıl oluyor da böyle yapıntıların işlevlendirilmeleri (investissement) ve yansıtılmaları (projection), dışarda yer alan –nesnel– gerçeklik üzerinde belli bir yankı uyandıran tamamen nesnel bir eyleme ve nesnel yapıtlara (felsefe kitapları, felsefe ve politika alanında çeşitli yazı ve bildiriler) yol açabiliyor?

Ya da, aynı şeyi daha açık başka terimlerle dile getirecek olursak, nasıl oluyor da, bu içsel (objektal) yapıntı-nesne işlevlenip dış gerçeklikle *karşılaşınca*, bu gerçekliğe etkide bulunabiliyor, onu "tutabiliyor"; hatta, daha uygun bir deyişle, mayonezin ya da yoğurdun "tutması", ya da bir kimyasal tepkimenin bazı katalizörlerin etkisiyle "tutması" anlamında, yalnızca "tutabiliyor"? Bu noktalar hakkında, en başta kendime, ama tüm dost ve okurlarıma da, bir açıklama değilse bile bir aydınlatma çabası borçluyum.

Dolayısıyla, uyarıyorum ki, burada yeni bir alana ayak basıyoruz: benim arzularımı bir yandan annemin arzusunu gerçekleştirme dürtüsünün egemenliği altında, öte yandan olgusal

ve nesnel verilerin gerçekliği altında işlevlendiren bilinç-dışı yapıntılarımın karşılaşma alanı...

Önce, dostum Jacques Rancière'in pek sert ama derin bir kitapçığa (*Althusser'den Alınacak Ders*) konu ettiği bir nokta hakkında fikrimi söyleyeyim. Orada beni, kabaca, apaçık fikir ayrılıklarına karşın komünist partisinde kalmak suretiyle gerek Fransa'da gerek dışarda birçok genç aydını da Partiden kopmamaya, Partide kalmaya yönlendirmiş, hatta kışkırtmış olmakla suçluyor.

Bu sitemin ve bu tutumun, ilişkimizin başlarında bana pek bağlı olan Rancière'in kendi içsel "nesneleriyle" ilişkili olması akla yakın geliyor; ama onun özel ve kişisel benliğine dokunan böyle bir incelemeyi ben yapamam, yapacak durumda olsam bile yapmayı istemem. Kendisinin, çabucak Partiden ayrılmak suretiyle benim "nesnel çelişkimden" gerekli sonucu çıkarmış olduğu bir gerçektir; elbette bunu işçi sınıfının davasına ihanet olarak değil, aksine, kendi hayallerinin, tepkilerinin ve başlangıç projelerinin peşinden koşmak için yaptı ve bu yolda işçi hareketinin aldığı ilk biçimlerin halk içinde dile gelişleri üstüne iki önemli yapıt da verdi. Pratik düzeyde onun tutumunu tartışmıyorum, konumlarımız yakın ama ayrıydı; onun konumu, benim yazılarıma ve konuşmalarıma da can veren o görünüşteki mantığın bütün avantajlarını taşıyordu. Öyleyse ben, hem kendim için hem de etkilemiş olabileceğim (kitleye etkim olup olmadığını bilmem, ama pekâlâ olmuş olabilir) genç aydınlar için bunca olumsuz sonuçla birlikte, neden Partide kaldım?

Bu sorun üstüne, bilinç-dışı "öznelliğimin" uzun uzun açıkladığım etkileyici "köklerine" ve "yapılarına" gönderme yapmakla yetinmek (hem Rancière için hem de onun görüşünü paylaşanlar için) fazla basite kaçmak olur (çünkü ben tüm "öznel" kartlarımı kamunun önünde açıyorum ve buna göre beni "açıklamak", yani sonsuza dek "içeri atmak" işten bile değil.)

Önce, en yakın "çömezlerimin", Okul'daki öğrencilerimin bile benden pek etkilenmediklerinin güçlü kanıtını gördüm. Robert Linhart'ın yönetimi altında, (Régis Debray'yi bir kenara bırakıyorum, o pek erken Partinin dışında kendi yolunu çizip gitti, Che'nin yanında Bolivya'daki gerillalara katıldı), Komünist Gençlik örgütünü içerden ele geçirip kısa bir süre sonra

da (benim olurumu almadan) bıraktılar ve Parti dışında yeni bir örgüt, Marksist-Leninist Komünist Gençlik Birliği (UJCm-l), kurdular. Bu örgüt büyük bir gelişme gösterdi, okullarda dallandı, kuramsal ve siyasal eğitim grupları oluşturdu, sonra da eyleme geçti. 1968 Mayısından önce her yana yayılan tabandaki Viet-Nam komitelerinin çoğunu bu gençler oluşturuyordu. Öğrenci kesimi tam anlamıyla Partiden taşmıştı; biliyor musunuz ki, 1968 Mayısında Sorbonne'daki dev gösteride ancak bir avuç, evet, yalnızca bir avuç komünist öğrenci vardı (Cathala da doğal olarak bürosunda oturuyordu)!

Ama UJCm-l'in gençleri de yoktu bu gösteride. Neden? Çünkü, görünüşte şaşmaz bir eylem "çizgisi" benimsemişlerdi (bu da onların sonu olacaktı): fabrikaların kapılarına gidip emekçi-öğrencilerin işçilerle birleşmesini sağlamaya çalışmak. Oysa gidip de işçilerden Quartier Latin'deki öğrenci ayaklanmasına katılmalarını istemek "goşist" öğrenci takımına değil Partinin militanlarına düşerdi. Linhart'la arkadaşlarının temel yanılgısı buradaydı. Çok nadir istisnalar dışında işçiler Sorbonne'a gelmedi, çünkü bu konuda tek yetkili ve yetkeli olan Parti bunu onlardan istememişti. Gençlerin parolası (işçi-öğrenci birliği) doğru olabilirdi, ama bir koşulla: Parti "sola kaymış" bu öğrenci kitlesinin başkaldırısından veba geliyormuş gibi ürkmeyip fırsatı, Makyavel'in deyişiyle "talihi", yakalamalıydı. Kendisinin ve denetlediği örgütlerin (en başta da 1948 bölünmesinden sonra ona hep sadık kalmış olan CGT'nin) bütün gücünü kullanarak, yalnız işçi sınıfını değil küçük burjuvazinin geniş kesimlerini de sürükleyebilecek güçlü bir kitle hareketi yaratmalı ve desteklemeliydi. Böyle bir hareketin gücü ve kararlılığı, nesnel olarak, devrimci yöntemle iktidara gelmenin ve devrimci bir politikanın önündeki yolu açabilirdi. Lenin'in Dreyfus olayıyla ilgili olarak ne yazdığını biliyor musunuz? Ne açık kitle ayaklanmalarına ne de barikatlara yol açan bu olay sırasında, yapılan ajitasyon ve propagandalar Fransa'da gerçek bir devrime yol açabilirmiş, eğer... eğer –"sınıfa karşı sınıf" saplantısının körleştirdiği– Jules Guesde, Dreyfus olayını, işçi sınıfını hiç ilgilendirmeyen katıksız bir "burjuva" davası sayarak, İşçi Partisini olayların dışında tutmasaymış! Ancak şu da var ki 1968'de yalnızca Paris işin içindeydi; taşra aynı derecede ilgili değildi. Altmış

milyon nüfuslu bir ülkede yalnızca başkentte (altı milyon) devrim yapılabilir miydi?

İmdi, mayıs-haziran 1968'de pek çok fabrikada işçiler devrimi kapıda görüyorlar, bekliyorlar, daha doğrusu yapmak için Partiden bir parola bekliyorlardı. Neler olduğunu herkes biliyor. Her zamanki gibi birkaç treni kaçırmış olan ve kitle hareketlerinden ödü kopan Parti, bu hareketlerin solcuların elinde olduğunu (evet, ama günahı kimin?) ileri sürerek, o sırada dünya tarihinin en uzun grevini yapmakta olan hırslı işçi kitlelerinin öğrenci yığınlarıyla karşılaşmasını önlemek için elinden geleni yaptı; şiddetli çatışmalar oldu, ayrı kortejler oluşturmaya dek gidildi. Gerçekte Parti CGT'yi, kavgayı bırakıp barışçı ekonomik görüşmeler yapmak üzere masaya oturmaya zorlayarak (aslına bakılırsa, aralarındaki organik bağlar yüzünden, pek fazla zorlaması da gerekmiyordu!), kitle hareketinin bozguna uğramasını *örgütledi*. Aynı şeyi daha sonra, Renault işçileri görüşmeleri kabul etmediği zaman da yaptı. De Gaulle iktidarının sahipsiz olduğu, bakanların bakanlıklarını bıraktığı, burjuvazinin varını yoğunu da yanında götürerek büyük kentlerden yurt dışına kaçmakta olduğu sırada (basit bir örnek: İtalya'da Fransızlar franklarını lirete çeviremiyorlardı, bankalar frank kabul etmiyordu, *frangın değeri sıfırdı*), Charléty'de Mendès'le her türlü ilişkiyi reddetmesi de bu tutumun parçasıydı. Lenin'in belki on kez tekrarladığı gibi, hasmınız kendisi için partinin kesinlikle kaybedildiğini düşünüyorsa, yukarıda işler iyi gitmiyor, aşağıdan da kitleler atağa kalkıyorsa, yalnızca devrim "gündemde" olmakla kalmaz, durumun kendisi *devrimliktir*.

Kitle korkusuyla, onların denetimini yitirmek korkusuyla (örgütün halk hareketlerine üstünlüğü ve önceliği saplantısı, her zaman geçerli), ve kuşkusuz SSCB'nin kaygılarını paylaşmak yüzünden (bunun için açık buyruk gerekmiyordu!), Parti halk hareketini kırmak ve sıradan ekonomik görüşmelere kanalize etmek için elinden geleni yaptı; bu vesileyle, Partinin örgütleme, politik ve ideolojik denetleme gücünün boş lâf olmadığı da deneyimle kanıtlanmış oldu. (SSCB, izlediği global strateji uyarınca, De Gaulle çizgisinin tutucu güvenliğini, büyük bir devrimci kitle hareketinin yaratabileceği beklenmedik –ve ABD'nin politik hatta askerî bakımdan işe karışmasına (bu hiç

de olasılık dışı değildi) bahane oluşturabilecek– durumlara yeğliyordu; çünkü kendisi böyle bir tehdide karşı durabilecek durumda değildi.) Ancak birkaç saat sürebilen, "saçlarından yakalanması gereken" (Makyavel, Lenin, Trotski, Mao) o "eylem anı, fırsat" (Lenin) geçince, ve onunla birlikte tarihin akışını devrimle değiştirme olanağı da uçup gidince, politikanın ne demek olduğunu –hem de nasıl!– bilen De Gaulle de ortadan kaybolma tezgâhının ardından tekrar meydana çıktı, televizyonda birkaç önemli ve dokunaklı lâf etti, Parlamentoyu feshettiğini ve yeni seçimlere gidileceğini ilân etti. Champs-Élysées'deki fantastik gösteri yürüyüşünün ardından, Fransa'da –Tanrı bilir ne kadar zaman için!– tutucu ve gerici burjuvazi, küçük burjuvazi ve köylü diye ne varsa hepsi silkinip kendini topladı. Yorgan gitmiş kavga bitmişti; uzun ve şiddetli öğrenci kavgası ile aylar süren uzun işçi grevi, gene uzun ve buruk bir geriçekilme süreci içinde, yavaş yavaş kendi yenilgilerini içlerine sindirmekten başka bir şey yapamadılar. Burjuvazi acımasızca öcünü aldı. Gerçi Grenelle anlaşmaları ("ekonomik" alanda görülmedik bir atılım) elde kalıyordu, ama bunların bedeli, devrim hareketinin gene Komün günlerinden beri görülmedik bir yenilgisiyle ödenmişti. Halk hareketinin, her şeyden önce Parti aygıtının kitlelerin kendiliğinden eylemi karşısında kapıldığı korunma içgüdüsü yüzünden, bu kez (Fransa halk hareketleri tarihinde ilk kez) açık alanda yenilgiyle sonuçlandığı gerçekti. Hem de bu, hemen hiç kan dökülmeden olmuş, birçok öğrenci hırpalanmış, ama kimse öldürülmemişti (Flins'de nehirde boğulan bir öğrenci ile Belfort'da ve başka yerlerde kurşunlara hedef olan birkaç kişiden başka). Başka deyişle, kapitalist emperyalist burjuva hegemonyasının, onun olağanüstü güçlü devlet aygıtının, medyadaki desteklerinin ve her olası durumla başa çıkabilen Vatanın Babası figürünün "barışçı" etkileri bunu başarmaya yetmişti. De Gaulle'ün ağırbaşlı ve etkileyici yüzü ve sesi, bir politik tiyatro sahnesi olarak etkisini göstermiş ve burjuvaziyi rahatlatmıştı. Ama bir ayaklanma işçi kırımı olmaksızın yenilgiyle sona ermişse, bu işçi sınıfı için pek de iyiye alâmet sayılmamalı, çünkü ardından ağlanacak ve anısı kutlanacak şehitler de yok demektir. Bu işi iyi bilen "goşistler" zavallı Overney gibi verdikleri birkaç ölüyü "sömürebileceklerini" sandılar. *La Cause du Peuple*

dergisinin bu zavallı militanının akıl durduran dokunaklı cenaze töreninin (bayraklar altında sessizce yürüyen iki milyon kişi; Parti ve CGT yok!) yapıldığı gün, çevremdeki herkese söylediğim sözü hatırlıyorum: "*Bugün burada gömülen Overney değil "goşizm"*dir." Sonraki olaylar yargımın doğru olduğunu çok geçmeden gösterdi.

Bu sıradan olay beni, bir başka kanıtı devreye sokmaya götürüyor. Glucksmann'ın o kadar terbiyesizce yaptığı gibi, bir bireyi, onun eserini ve olası etkisini, birçok genç öğrenci ve aydının (etkilenenler yalnız onlar) kesin politik seçimlerini biçimlendirecek ve –bu mantığı sonuna dek yürütecek olursak– kitle kırımlarına yol açabilecek kadar güçlü saymak, nedensellik, (kişisel) ideoloji ve tarih hakkında pek garip bir anlayışı sergilemek olur. Bundan başka, genç burjuvalar ve küçük burjuvalar için Partinin varlığına, örgütlerine; politik, ekonomik ve ideolojik çizgisine ve uygulamalarına ilişkin yaşantıların neyi temsil ettiğine ya da edebileceğine de bakmak gerekir. Ben Partinin işleyişi hakkındaki görüşlerimi daha sonra dile getirdim. Partinin dışından, Partinin uygulamaları hakkında uzunca bir deneyim edinmeksizin, Parti hakkında gerçek bir fikir sahibi olunamaz. Mahalle Komitesindeki duruşma sırasında yöneticilerin en stalincisi kesilen, Komitenin o korkunç mahkûmiyet kararlarını benim hastanedeki hücreme kadar sokup yayan Philippe Robrieux gibi komünist karşıtlarının kitapları hiçbir şeyi açıklayamaz; olsa olsa, oradan geçmiş olanlara zaten bildikleri ya da kuşkulandıkları bazı verileri *hatırlatabilir*. Dolaysız deneyim gibisi yoktur; Parti çarkından geçmeyenler, Robrieux gibi sürüm peşinde koşan saplantılı bir gazetecinin incelemelerini, ya da hınç dolu saldırı risalelerini, okuyacak olurlarsa, kazançları olsa olsa bir tür bulanık kitabî bilgi olur; bu da onlarda fazla iz bırakmaz; daha önce başka nedenlerle etki altına girmemişlerse. Çünkü bu tür kitaplar ne verebilir ki okurlarına? Ya kimilerinin zaten içerden öğrenmiş olduklarını, ya da başkalarının (bir süre önce Soljenitsin'e, şimdi de Montand'a dayanarak yürütülen ve ülkemizin burjuva ideolojisine oldum olası egemen olup gittikçe de yayılan) komünist karşıtı propaganda çerçevesinde –daha az belirgin biçimde de olsa– çoktan beri öğrenmiş olduklarını, değil mi? Üstelik 1950'lerde solda gerçek güç olarak (hem

de etkileyici güçler) yalnız Komünist Partisi ile CGT vardı, onlar için "iş görmek" zorunluydu; *kendi alanlarında onların yerini tutabilecek başka şey kesinlikle yoktu.*

Rancière'in küçük kitapçığında (bu kitapçığı büyük bir zevkle okudum, çünkü özünde dürüst ve son derece içten, ayrıca kuramsal ve politik açıdan bir ölçüde –yalnızca bir ölçüde– düzeyli de) yazdığı gibi, herhangi bir "etkim" olmuşsa, bu etki ancak bazılarını (sayıca çok olabilir, ama nasıl bilebilirim?) hemen Partiden ayrılmayıp içerde kalmaya çağırma yönünde olabilir, değil mi? İmdi, o sıralarda Fransa'da hiçbir örgüt, evet, Fransa'da hiçbir örgüt diyorum, samimî militanlara, Partide uzunca bir süre militanlık yapmış olmanın kazandırdığına denk bir yetişim ve pratik politik deneyim sunamazdı. Ben bu noktayı bilinçli olarak kavradığımı, Partide kalmak için başka kişisel güdülenmelerim olmadığını da iddia etmiyorum (bu konuda oldukça uzun konuştum, ama şimdi tamamen nesnel olgu ve etkilerden söz etmek niyetindeyim). Rancière ve başkaları kadar duru zihinli olduğumu da iddia etmiyorum (ama onların gerekçeleri de nadiren dedikleri kadar temizdir). Ama olmuş olmuştur; ben bu tutumu benimsedim işte. Hiçbir zaman, hiç kimseyi Partide kalmaya ikna etmek için ne bir şey yazdım, ne de özel ya da açık kampanya yürüttüm; Partiden ayrılan ya da ayrılmak isteyen hiç kimseyi de gene ne özel ne de açık olarak kınadım ya da dışladım. Herkes kendi vicdanına danışarak karar versin! Benim eylem kuralım işte buydu. Belki de benim Partide kalmak için kötü kişisel nedenlerim vardı da oradan çıkmak için yeterince iyi nedenlerim yoktu. Orada kaldım, bu bir gerçek, ama bütün yazılarım açıkça gösterir ki, gerek felsefî, gerek politik ve ideolojik temel sorunlar üzerinde; gerek eylem çizgisi sorunları, gerek pratik örgütlenme ilkeleri ve Partideki akıl-dışı uygulamalar üzerinde, resmî görüşleri paylaşmıyordum. Ve ben yalnızdım, evet, *bunu Partinin içinde açıkça söyleyen* ve bir iç muhalefet hareketi yürüten *bir tek ben vardım*: birinin bunu yapması gerekti, ben de yaptım! Parti yönetimi benim içerden Partinin çizgisini maoist yönde saptırmaya çalıştığımdan kuşkulanmakta haksız değildi. Doğrusu bayağı korktular! Ben bir "mit" idim gerçi, ama bu mit onları UEC'nin ulusal merkezine, kendilerine benim niyetlerim ve etkinliklerim hakkında dolay-

sız bilgi verecek(lerini sandıkları) bir Ulm'den, bir de Sèvres'den iki Yüksek Öğretmenli gönderecek kadar korkutuyordu! Akla bir soru geliyor: Neden?

Ama asıl sorun burada değil. Yalnız Fransa'yı düşünmemek gerek. Benim için hayırlı mı değil mi bilmem, ama yurt dışında da okunuyor ve tanınıyordum, ama ne kadar farklı bağlamlarda! O kadar çok filozof, politikacı ya da –özür dilerim– ideolog beni izlediklerini iddia ediyor ve eleştiri yazılarımın o sıralar açtığı yarı-maoist yollara düşüyorlardı ki... Bir örnek vereyim: öğrencilerimden biri, belleğim beni yanıltmıyorsa 1960-1965 yılları arasında Paris'te bulunan Şili'li Marta Harnecker, Latin Amerikaya (Küba'ya) dönüp orada küçük bir tarihsel materyalizm el kitabı yazmış. Biliyor musunuz ki bu kitapçık tam on milyon tane basılmış! Pek ahım şahım bir şey değildi, ama daha iyisi olmadığından, Latin Amerikadaki yüzbinlerce, hatta on milyonlarca militanın kuramsal ve politik eğitimlerinin tek temeli oldu; çünkü o sırada tüm kıtada kendi türünde tek yapıttı. Bu kitap, *Lire le Capital*'de Balibar'la benim önerdiğimiz düşünceleri olduğu gibi –ama çoğu kez yanlış anlayarak– tekrarlıyordu! Bir kişinin ve yapıtının Parti içindeki ve Parti üstündeki etkisini incelemeye kalkışınca, yalnızca bu siyasal bakımdan sefil Altıgen'i (Fransa) değil, dünyanın geri kalan kısmında olup bitenleri de gözönüne almak gerek. Elbette Latin Amerikalı militanlar benim Partide olduğumu biliyorlardı, ama maoizme karşı derin bir eğilimim olduğunu da biliyorlardı (hatta Mao bana bir görüşme de önermişti, ama "Fransa'ya özgü politik" nedenlerle, yaşamımın en büyük aptallığını yaparak görüşmeye gitmedim; Partinin bana karşı siyasal tepkisinden korkuyordum, ama, Mao'yla görüşme haberinin resmî bir bildiriye konu olduğunu varsaysak bile, Parti bana ne yapabilirdi ki? Ben öyle yüce bir "kişilik" değildim ki!).

Bu koşullarda dışarısı ile içerisi arasında ayrım yapmanın bir anlamı var mıydı? Meğer ki, bizim kaşarlanmış taşralılığımızın, yani köklerini fazla uzun sürmüş ve artık her yanından su alan bir kültürel egemenlik tarihinde bulan o inanılmaz Fransız kendini-beğenmişliğinin, eski geleneği uyarınca, yalnızca Fransa'yla sınırlı kalınsın (ama orası bile pek farklı sayılmazdı).

Hiç olmazsa ben bunların son derece açıkça bilincindeydim. Partide kalırken şöyle düşünüyordum (bayağı megalomanyakça bir görüş, bunu kabul ederim): bu denli açık bir muhalefet konumunda Partide kalarak, Parti içinde ciddi kuramsal ve siyasal temellere dayalı bir muhalefet hareketinin mümkün olduğunu; dolayısıyla belki uzun vadede Partinin bir dönüşüme uğrayabileceğini, biçimsel olarak da olsa kanıtlamış olabilirdim. (Az-çok ciddi ve tutarlı olarak yalnız benim konumum vardı; büyük çoğunluğu ilkeler üzerinde muhalefet değil *mizaçları gereği* çekişme ve tartışma yapan öteki karşıt görüşlüler beni asla ve kesinlikle bağışlamadılar, bu kitabı okuduktan sonra da bağışlamayacaklar.) Ayrıca tanıdığım bütün eski komünistlerle (Sovyetlerin Macaristan'a ve 1968'de Çekoslovakya'ya müdahalelerinden sonra Partiden atılanlar –ikinci olay sırasında Waldeck Rochet'nin dramatik ve umutsuz çabalarının doğrudan tanığıyım; Paris'teki Sovyet büyükelçiliğinin kapısından kıçına tekmeyle kovuldu zavallı, ve bir daha da bu olayın etkisini üstünden atamadı– ve Tillon gibi sonradan dostum olan bir yığın tanınmış ve kovulmuş ağır top) sıkı ilişkiler sürdürdüğümden; eski öğrencilerimle dolu olan bütün solcu gruplarla ve hatta kimi troçkistlerle de gene aynı şekilde sıkı temasta olduğumdan (askerî çözüm saplantısına ve kuşatılmışlık fobisine, ayrıca Sovyet tarihinin bütün belirleyici yer ve anlarında ortadan yok olmak gibi garip bir uygulamasına karşın kendisine derin bir saygı beslediğim Trotski'ye hiç saldırmadığım halde, troçkistler bana hiçbir zaman çiçek vermemiştir); ve bütün bu insanlar benim *hem* ne düşündüğümü, *hem* ne dediğimi, *hem de* ne yazdığımı bildiklerinden (çünkü duygularımı kimseden saklamıyordum; yalnızca Hélène 68'de işçi sınıfına "ihanet eden" bir partide ne bok aradığımı soruyordu ara-sıra, ki bunda tamamen haklıydı), hiç kimse ne benim duygularım ve konumlarım, ne de eylemlerimin ve davranışlarımın "stratejisi" üzerinde yanılgıya düşmüyordu. Basit bir örnek olarak, mahalle Komitesindeki dramdan sonra, Partiden ayrılmak için Rancière'inkilerden başka nedenlerim de olabileceğini mi, yoksa Bastille alanında proletarya diktatörlüğü ilkesinin bırakılmasını kınadığım zaman *Humanité*'den bir gazetecinin sürpriz davranışını mı anlatsam bilmem. Adam benim ateşli "çıkışımı" ("Bir kavram sokağa atı-

lan bir köpek gibi bırakılamaz!") izledikten sonra, oracıkta Lucien Sève'le birlikte bir özet hazırlayıp okumam için bana verdi (düzeltecek yerini bulamadım), ertesi gün de *Huma* bunu tek sözcüğüne bile dokunmadan yayınladıydı.

Hakkımda olsa olsa benimle yakın ilişkide bulunmayanlar, ve beni tanıyan kovulmuş ya da öteki "goşistlerle" de fazla düşüp kalkmayanlar (beni ikinci elden tanıyanlar) yanılabilirdi. Şu bir gerçek ki, kritik anlarda Partiden atılan ya da Partiyi bırakan eski yoldaşlardan *hiçbiri hiçbir zaman* bana Partide kaldığım için sitem etmedi. Bunu açıkça yapan yalnızca Rancière oldu, ve eski komünist ya da "goşist" dostlarımdan bir çoğu da onun aldığı bu tutumu benim önümde açıkça kınadılar.

Benim için önemli olan –bir kez daha belirteyim, bunu o zaman açıkça değil de, sık sık başıma geldiği gibi, bir tür sessiz içgüdüyle algılıyordum–, Partide bulunmanın o zaman, dış dünyadan tamamen kopuk kadrolu ve sürekli bir memur görevinde bulunmamak koşuluyla, militanlara eşi bulunmaz bir deneyim kazandırmak, daha da öte başka yerde alamayacakları bir siyasal eğitim vermek için ayrıcalıklı bir konum olmasıydı. Bir kere, böylelikle Partiyi içerden tanımak, örgütlenim, yönetim ve çoğu kez utanmazca olan baskı biçimlerini karşılaştırarak onu eylemlerine göre değerlendirmek, kısacası eylemlerini ilkelerine vurarak yargılamak mümkündü. Seçim zamanlarında Partide –geçenlerde Antony'de olduğu gibi, ama bu tek örnek değil– yerel seçmenlerce az tanınan bir CGT hatta Parti militanını *aşırı sağ* etiketi altında aday göstererek aşırı sağın oylarını bölmek gibi yollara başvurulduğunu bilen var mı? Partinin elindeki belediyelerde seçim sandıklarının "doldurulmasının" yaygın bir uygulama olduğunu bilen kaç kişi? Öteki partiler de kendi bölgelerinde elbette aynı şeyi yapıyorlardı. (İki kez gördüğüm –kendisine Gramsci'yi açıklamamı istiyordu– Jean-Baptiste Doumeng, SSCB'ye kayıtsız şartsız bağlı olan bu stalinci, mutlaka milyarder ama tüm yasalara saygılı bir iş adamıydı, hatta gerekirse her ciddi iş adamı gibi o yasaları işine geldiği gibi çevirip maliyeyi atlatabilecek kadar! Zavallı Doumeng, *Libération*'un ve *Canard Enchaîné*'nin boy hedefi oldu. Oysa o ne yaptığını biliyordu ve kendisine yöneltilen "kötü niyetli" eleştirilere papucunun teki kadar bile aldırış etmiyordu: "Vicdanım benden

yana" diyordu, ve onun vicdanı öküz altında buzağı arayan bütün o sefil eleştirmenlerinkinden yüz kat fazla ederdi!) Belediyelerdeki garip uygulamaları, uydurma kentçilik ve mimarlılk bürolarını, kârlarının çok büyük bir bölümü Partinin kasasına akan naylon iç-dış alım-satım şirketlerini de bir yana bırakıyorum. (Öteki partiler bütün bu "şaibeli" işler karşısında hep sessiz kalıyorlarsa bu, kendileri de –belki daha küçük ölçüde ve daha az riskle (çünkü devlet ellerindeydi)– aynı dalavereleri döndürdükleri içindi.)

Demek ki, etkin ve militanca bir çalışmayla, Partinin uygulamaları ve bu uygulamalarla kuramsal ve ideolojik ilkeleri arasındaki apaçık çelişki hakkında çok sağlam ve gerçekçi bir fikir edinilebilirdi. Bütün bunları ben daha 1978'de Marchais'nin yüzüne karşı dile getirdim; tabii hiç sesini çıkarmadı. Ne diyebilirdi ki? Her şeyden haberli olanların başında kendisi geliyordu.

Ancak, bu yolla, Partiyi, elindeki güçleri, işleyişini (örneğin, 1978'de *Le Monde*'da ve şimdi elde bulunmayan bir kitapçıkta açıkça kınadığım, Kongrede uygulanan dört turlu ve ödentiye bağlı (censitaire) seçim gibi) tanıdıktan başka, Partide ve CGT'de örgütlenmiş olan işçi sınıfının karmaşıklığı hakkında da somut bilgi edinilebilirdi. Her şeyden önce Partide "örgütlenmiş" diyorum; böylece, öncü militanların ve Partiye körü körüne bağlı elemanların oluşturduğu katı çekirdeğin, Sovyet Komünist Partisinin XX. ve Fransız Komünist Partisinin XXII. kongrelerinden çok sonra bile hâlâ SSCB'nin ödünsüz yandaşları olarak kaldıkları ve Macaristan'a, Çekoslovakya'ya ve daha sonra Afganistan'a müdahalelerini desteklediklerini, biraz şaşkınlıkla, öğrenilebilirdi. Bu militanların ve tüm Partinin, solun birliği çizgisinin resmî ilkeleri uyarınca *ad hoc* (Bu amaçla; bu özel durum için) Parti örgütlerinde bir araya getirilmeye çalışılan FO ve CFDT üyesi sendikalı işçi kitlelerinden, sendikasız işçilerden, göçmen işçi kitlesinden (bak. Vitry'deki buldozer), çeşitli kademelerde memur ve her meslekten küçük burjuva gruplarından bütünüyle kopuk yaşadıkları keşfedilebilirdi. Aynı şey katoliklerle de geçerliydi; görünüşte onlara, özellikle komünistlere oy verilmesi yönünde yapılan her çağrıya ve imza kampanyasına (ben kendi hesabıma, seçimsel tavsiye türünden hiçbir şeyi imzalamayı kesinlikle kabul etmediğim gibi, başka hiçbir bel-

geye de imza vermedim) katılıveren ilâhiyatçı, rahip ve keşişlere büyük özen gösteriliyordu; ama yöneticiler (bak. Garaudy, sonra Mury, daha sonra Casanova) aslında bunların tutumlarının derin nedenlerini küçümsüyor, açıkça Parti lehinde bile olsa tepkilerinden bir şey anlamıyorlardı. Bütün bunlar saymakla bitmez. Yalnızca Partinin "müttefik" toplum tabakalarıyla "ittifakını" yürütürken yaptığı uygulamalar hakkında değil, bu tabakaların kendileri hakkında da ne kadar değerli bir deneyim elde ediliyordu! Her zaman eleştirel bir karşılaştırma yapabilme avantajı vardı; böylece Partinin, Colonel-Fabien alanındaki kale gibi genel merkezinden ve Merkez Komitesi ya da Politik Büro tarafından sımsıkı gözaltında tutulan yerel örgütlerinden vermek istediği resmî imgeyle, söz konusu toplum katmanlarının ideoloji, tutum ve davranışlarının gerçekliği arasındaki bar-bar bağıran karşıtlık ortaya çıkıyordu. Köylüleri ise hiç sormayın! Buyruğundan çıkmayan MODEF'e karşın, Parti bu konuda hiçbir şey anlamak istemiyordu (bu noktada Hélène'in somut ve ödünsüz bir deneyimi vardı; otoyol güzergâhları ve başka projeler için yerinde anketler yapmış; böylece kendi kuruluşu Sedes içinde ün kazanmış, ama KP'nin tarım komisyonunda kötü gözle görülür olmuştu).

Nerede olursa olsun, ister PSU'de, ister Komünistler Birliği'nde ya da çeşitli solcu grupçuklarda, militanlara sınıf kavgası hakkında Partide bir süre bulunmanın verdiği sosyal, siyasal ve ideolojik deneyime denk bir kazanım sağlayabilecek başka yaşantı biliyor musunuz? Bu noktayı hiç kimse tartışamaz. Ama açıktır ki, sosyal ilişkilerin analizi ve ele alınması Partinin yalnızca ücretlilik sorununa, ücretlerin iyileştirilmesine vb. bağlı hareketleri bırakıp doğrudan doğruya *üretim sürecine* el atmasını gerekli kılıyordu; oysa bu iş Partinin dışında, özyönetim (autogestion) denen uydurma biçimler altında yapıldı! Birçok noktalarda doğru bilgiler ve fikirler öne süren, ama örgütlü etkin halk katmanlarıyla her türlü organik (Gramsci'nin bu sözü burada büyük önem taşıyor) ilişkiden yoksun, ya da tüm savaşım örgütlerinin dışında, tek başlarına bırakılan Souvarine ve Castoriadis gibi tek tek bireyler çeşitli eleştiriler, hatta kimi zaman (ama çok ender olarak) "halk hareketleriyle" uyumlu (bu

konularda büyük bir kuramsal ve politik ağırlığı olan dostum Alain Touraine bu noktaya önem verirdi) perspektif, örgütlenme, uygulama ve mücadele taslakları dile getirdilerse bile, bu yalıtılmış bireylerin işçiler ve yığınlar üzerinde ne etkisi olabilirdi ki? Sonra, Partideki deneyimleri kendilerini Partiden soğuttuğu için oradan çıkan düşkırıklığına uğramış küskünlerle, hiç Partiye girip çıkmadan, yaygın ideolojik söylentilerin etkisi altında her zaman hayal kırıklığına uğramış, küskün ve itirazcı olmuş olanlar arasında oldukça belirgin bir ayrım yapmak da gerekir. Partideki uygulamalar, ve resmî ilkelerle gerçekteki davranışlar arasındaki dayanılmaz çelişki hakkında doğrudan deneyim kazanmış olan bir küskün, isterse *uğradığı düşkırıklığının nedenleri üstüne düşünebilecek* kadar bilgi sahibi biridir, neden söz ettiğini yeterince bilecektir. Ben işte bunlardan olduğumu sanıyorum, bütün kovulanlar ya da çoğu kez insanı çileden çıkaran, hatta bazan kişisel olarak korkunç (çok şükür Fransa'da bunlar seyrek, ama Marty'yi ve Tillon'u düşünsenize!) deneyimler sonucu isteyerek ayrılmış olanlar gibi. Düşünmek, dolayısıyla karşılaştırmalarla ve ne yaptığını bilerek, kişisel bir tutum ve "çizgi" saptamak. Buna karşılık, Partide hiçbir deneyim yaşamadan, daha baştan buruk olan küskün, deneyiminden değil *mizacından* dolayı hayal kırıklığına uğramış bir küskündür; yalnızca kendi vicdanının rahatlığı içinde düşünmekten başka bir şey yapmaz; bu vicdan da Glucksmann, B.-H. Lévy gibilerin alabildiğine yankılandırdıkları çeşitli "gulag" öykülerinin dehşetiyle süslenmiştir. Peki bu yankılanma neyin üzerine? Bizim küskünün taşıdığı bulanık ideolojinin üzerine; kendisine dışardan ve halklarından tamamen kopuk birkaç rejim karşıtı Sovyet aydınından gelen bir ideoloji; en küçük eleştiriye bile konu etmeden, bir veri olarak kabul ettiği ve kendisini, Partinin olduğu kadar –doğru ve temelli bile olsalar– tüm öteki örgütlerin ve spontane yığın hareketlerinin de üzerinde düşünemeyecek hale getiren bir ideoloji.

Mayıs 1968 hareketinden çıkma "goşistlerin" Fransa'da, İtalya'da ve Almanya'daki tantanalı yenilgilerinin derin nedenlerini ben işte burada görmekten kendimi alamıyorum. Özellikle İtalya'da ve Almanya'da goşizm, belki de (ama kesin değil!) Blanqui'yle ilgisi kurulabilecek korkunç bir suikast ve bombala-

ma hareketi biçiminde yozlaştı. Ama asıl ilintisi, Amerikan, Sovyet, Filistin ve İsrail ajanlarının aynı zeminde ve aynı uygulamalarda buluştukları, uluslararası gizli servislerin görünmez ve o sıralar akla da gelmez (bir şeyler anlamaya yeni başlıyoruz) entrika ve kışkırtmaları ile idi. Bunların amacı ise görünüşte çılgınca bir yıkıcılıktı, ama siyasal sonuçları (her şeyden önce, ezilen sınıfların hukuk ve yasa çerçevesinde açıkça ve saydamca örgütlenmiş olan kesiminin sallantıya düşürülmesi ve kavgadan vazgeçirilmesi) hiç de yabana atılamaz. Ancak bu sonuçlar hep ciddi olarak aranmaksızın, istenmeksizin geldi; hiçbir zaman da beklendikleri yerlerde ortaya çıkmadı. Dünyanın şu ya da bu köşesinin "destabilize "edilmesi, gâh geleceği olmayan marksist-leninist hatta maoist devrimlere (Kamboçya olayları, Peru'da Işıklı Yol), gâh ABD emperyalizminin güdümünde apaçık işkenceci diktatörlüklere yol açtı. Hayır, "goşistler" kendilerinden nefret eden (bu konuda hiçbir şekilde Partiye özür bulmaya çalışacak değilim) Partiden kopmakla iyi etmediler; böyle yapmakla kendilerini, *politik düzeyde*, yani gerçekten tarihin akışı üzerinde, eylemde bulunmak için *o zaman* mevcut olan tek olanaktan yoksun bırakmış oldular. Bu eylemin yolu *o zaman* Parti içinde savaşım vermekten geçiyordu. Doğal olarak, bugün durum değişmiştir.

Benim Partide kalış süremin ve onun yarattığı paradoks gibi görünen durumların "etkileri" üstüne diyebileceklerim kabaca bunlar. Bütün bunları böyle ele alıp inceliyorsam, Rancière'le dostlarının ilk bakışta saygıdeğer gibi görünen kanıtlarının yakından bakınca bana oldukça zayıf görünmesindendir. Gönüllü gönülsüz, son derece güç koşullarda, Parti aygıtına değil –Hélène gibi ben de "gözüm görmesin!" diyordum bu konuda– komünizme; "reel sosyalizm" denen o menfur örneği ve onun Sovyetlerdeki yozlaşmış biçimini izlemeyecek bir komünizm ülküsüne hizmet ettiğime inanıyorum. Dolayısıyla, Fransa'da ve hatta bütün dünyada (bu bir hipomanyak düşü değil, bir gerçek), pazar ilişkilerinden kurtulmuş bir toplum biçiminin günün birinde (ne zaman?) geleceğini düşlemiş olan ve hâlâ da düşleyen insanların ülkü ve umutlarına arka çıkmış olduğumu düşünüyorum. Tanımımı bir kez daha vurgulayayım: iri

lâflara boğulmamış bir komünizm, her türlü pazar ilişkisinden sıyrılabilmiş bir insan toplumu demektir.

Şimdi her şey değişmiş bulunuyor. Hélène çoktan beri haklıymış: Parti, doğrudan doğruya olmasa da dolaylı yoldan, temsilcisi olduğunu iddia ettiği "işçi sınıfına ihanet etti." 1980'de Hélène'i öldürdüğümden beri gidip Parti kartımı almadım. Başıma gelen bütün o acıklı olaylar boyunca gerek Parti gerek *Humanité* bana karşı çok dürüst ve anlayışlı davrandılar. Hukuken her türlü girişimden kısıtlı bulunuyordum; Partiye, tehlikeli bir "katili" sinesinde barındırmanın yükünü taşıtmak istemedim; çünkü bunu onun başına kakmaktan geri durmayacaklardı.

Ayrıca, Makyavel, Hobbes, Spinoza ve Rousseau ile yaptığım (bana göre) sıradışı "karşılaşma"ya ilişkin öznel nedenlerim üstüne de açıklamalarda bulunabilirdim; ama bu konuyu bir başka kitapçığa bırakmayı yeğliyorum.[1]

Burada yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, Spinoza'dan öğrendiğim en değerli şey, "üçüncü türün bilgisinin", yani hem tekil hem de evrensel bir olgunun bilgisinin neliğidir. Spinoza (*Tractatus theologico-politicus* adlı yapıtında) tekil bir halkın –Yahudi halkının– tekil tarihinde bunun parlak ama çoğu kez önemi pek anlaşılmayan bir örneğini verir. Benim "durumumun" da, her tıbbî, tarihî ya da psikanalitik "durum" (cas) gibi, bu türden bir "durum" olması, onun da böyle kabul edilip tekilliği içinde ele alınmasını zorunlu kılar; ancak, böyle tekil durumların aynı zamanda evrensel de oldukları, her durumda su yüzüne çıkan ve başka özel ve tekil durumların kuramsal ve pratik çözümlerini bu durumdan çıkarsamaya da olanak veren değişmez ögelerden (Popper'in söz ettiği doğrulanabilir-yanlışlanabilir yasalardan değil) anlaşılır. Makyavel ve Marx da, hemen hemen gözden kaçmış olan ve geliştirilmesi gereken bir mantık içinde, başka türlü davranmıyorlardı.

Spinoza'ya doğrudan ve kişisel olarak borçlu olduğum bir başka şey de onun şaşkınlık verici beden ve ruh tasarımıdır: beden "bizim bilmediğimiz güçlere" sahiptir; beden kendi *conatus*'unun, *virtus*'unun ya da *fortitudo*'sunun hareketlerini ne kadar geliştirirse, onun "ruhu" olan *mens* (tin, espri) de o kadar

[1] Yazar, bu cildin "Sunuş" bölümünde sözü geçen *Gerçek Materyalist Gelenek* adlı –gerçekleşmemiş– tasarısına gönderme yapıyor. (Ed. notu)

özgür olur. Böylece Spinoza bana, beden düşüncesi; daha iyi bir deyişle: bedenle düşünme; daha da iyisi: bedenin bizzat düşünmesi, denebilecek bir fikir sunmuş oluyordu. Bu görü, düşüncemin ve anlıksal ilgilerimin gelişmesiyle doğrudan bağlantı içinde, bedenime sahiplenme ve "yeniden kurma" deneyimimle çakışıyordu.

Makyavel'e borcum ise oldukça şaşırtıcı bir şey: talih (fortune) denen şeyin, özünde boşluktan, tipik olarak da Hükümdar'ın içsel boşluğundan, başka bir şey olmadığı şeklindeki limit-fikirdir. Bu da onun tutkularının oyunu ve dengeleri içinde tilkinin rolünü öne çıkarır; özne-Hükümdar'la tutkuları arasına bir mesafe koymayı sağlar, ki bu arada varlık, varlık-olmayan olarak, varlık-olmayan da varlık olarak kendini gösterecektir. Bu şaşırtıcı tasarım, bir kez açıklandı mı, en derin psikanalitik deneyimle, insanın kendi tutkularıyla, daha açık söyleyelim, kendi karşı-transferiyle arasına mesafe koyması olgusuyla, örtüşür. Spinoza'da ve Makyavel'de okuduklarımı ben somut olarak yaşamıştım; kuşkusuz bu yüzden aynı şeylerle orada da "karşılaşmak" bu kadar ilgimi çekmiş olmalı. Çünkü aslına bakılırsa Makyavel'in savunduğu neydi, –Çernışevski ve Lenin'den çok önce– "Ne Yapmalı?" sorunundan ve sorusundan başka?.. Daha o zaman Makyavel bize şu temel olguyu göstermiyor muydu: Hükümdar imgesinin altında, FKP de için de olmak üzere tüm siyasal partiler –seçimlere katılan ve Partinin de yardımıyla genel oy sistemine "inanan" halk yığınlarının ideolojik eğitimine ilişkin doğacak bütün sonuçlarla birlikte– Devlet'in ideolojik aygıtının, o dev politik-ideolojik-anayasalparlamanter aygıtın, ayrılmaz parçalarıdır? Elbette Makyavel'de genel oyla seçim diye bir şey yok, ama zamanındaki Devlet'in ideolojik aygıtı var; bu aygıt Hükümdar'ın kişiliğinin halk arasında yaygın resmî imgesinden oluşuyor. Küçük bir fark, ama dikkatle incelenmesi bizim partilerimiz, en başta da KP, için bilgiyle ve ibretle dolu! Çünkü bunlar, Gramsci'nin iyi anladığı gibi, düpedüz devlet aygıtını ele geçirmenin yolu olarak ideolojik hegemonyaya göz dikiyorlar; hem de bunu, devleti sözüm ona "sivil toplum" denen şeyle kuşatarak değil, siyasal işçi örgütlerinin devlet aygıtına karşı doğrudan doğruya vereceği siyasal mücadele yoluyla yapabileceklerini düşünüyorlar.

XX

1979-1980 öğretim yılı iyiye yorulabilecek belirtilerle başlıyordu. Ekim-aralık aylarında, bir sinir bunalımı başlangıcı olduysa da buna başarıyla direndim ve hastaneye yatmaya gerek kalmadan kendi gücümle durumu kurtardım. Hâlâ sürüp giden, ama artık aralarına uzun barış ve anlaşma dönemleri giren kavga ve atışmalarımıza karşın, Hélène'le aramız da hissedilir ölçüde düzeliyordu. Hélène'de hayli değişiklik olduğu gözle görülüyordu; psikanalizcimle yaptığı görüşmeler davranışlarında olumlu sonuçlar doğurmuştu. Eskisine göre çok daha sabırlı ve çok daha az kırıcı davranıyor, işinde de tepkilerini daha iyi denetleyebiliyordu; bu haliyle orada kendisini gerçekten beğenen ve seven dostlar edinmişti; bunlar bana ondan, deneyimi ve zekâsıyla çalıştığı Sedes şirketinin uzmanlık dallarından biri olan sosyolojik anket işlerinin sosyal, siyasal ve ideolojik mekanizmalarını, hatta yöntemlerini bile değiştiren sıradışı bir kişilik olarak söz ediyorlardı. Özgün bir alan araştırması süreci geliştirmiş, iş arkadaşlarından birçoğu bu yolu benimsemişti. Artık yalnız ben ona dostlarımı "göstermiyordum"; o da beni kendi dostlarını ziyarete davet ediyordu. (Gençlere yer açmak için) emekli olunca, büyük bir cesaretle Fos-sur-Mer'de kazanç amacı gütmeyen özel bir alan araştırması işi kurdu; on beş günde bir düzenli olarak oraya gidiyordu. Şaşırtıcı bir sonuçtu bu. Ayrıca benim özel hanım dostlarımı da sever olmuştu; örneğin Franca hastalandığı zaman, kendi kararıyla ve tek başına İtalya'ya onu ziyarete gitti. Franca'nın görümcesi Giovanna ciddi bir bunalıma girdiğinde, onun için –iyi tanıdığı– Venedik'e bir yolculuk bile düzenledi. Giovanna bu iyilik ve özveri örneği girişimden bana hâlâ duygulanarak söz eder. Hélène'i tanımak için biraz çaba göstermiş olan herkes gibi Giovanna da onu seviyormuş, ama gene de kendisine bu kadar incelik ve özenle davranacağını hiç düşünemezmiş. Bu örnekleri çoğaltabilirim.

Benden yana da durum gittikçe düzelmekteydi. Ancak –nedendir, doğrusu bilmiyorum– ders vermekte gittikçe daha çok güçlük çekmeye başladım; uzun uzun çalışıp çabalıyor, hazırlanıyor, ama önemli bir sonuç alamıyordum. Öğrencilerin sunuşlarını ve ödevlerini düzeltmekle; özel görüşmelerde bunları yorumlamakla ve felsefe tarihinin belli noktaları üstüne kısa açıklamalar yapmakla yetiniyordum. Buna karşılık, kadın dostlarımla ilişkilerimde ciddi bir değişiklik olmuştu.

1969'dan beri tanıdığım bir tanesi şu anda özellikle aklıma geliyor. Başlangıçta, onun bana güçlü bir tutkuyla bağlandığından kuşkulanarak, eski korunma tepki ve tekniğime göre, önce ilk adımları atmak sonra da inatla kendimi geri çekmek yöntemiyle işe girişmiştim. Kadın güçlüydü, ama son derece duyarlı, tedirgin ve şiddetli tepkilere eğilimli olduğundan, uzun süre pek çalkantılı ve didişmeli bir ilişki sürdürdük; hır-gürün nedeni de çoğunlukla bendim, bunu açıkça kabul ediyorum. Sonra, ya analizimin etkisiyle yeterince düzeldiğimden, ya da bu hanımın gerçekte "bana el koymak" gibi bir niyeti olmadığını ve benim hakkımda hiçbir "fikir filân beslemediğini" sonunda anladığımdan, onda gerçek bir dost görmeye ve bulmaya başladım; ilişkimiz de, hâlâ biraz sarsıntılı ve çatışmalı kalmakla birlikte, yavaş yavaş yumuşadı ve düzelmeye yüz tuttu. Bu kadın 1980-1983'teki uzun hastane dönemimde bana anlatmakla bitmez yardımlarda bulundu. Öteki dostlarımın hepsi bunu olumlu karşılamadı gerçi (onlara göre, birçok hastabakıcının savunduğu gibi, bana karşı çok daha enerjik olmak gerekiyormuş), ama bu yardımlar benim hayatta kalmama geniş ölçüde katkıda bulundu. Dostluğumuz artık ortak malımız olmuştur.

Ama asıl önemlisi, artık kadınlara yaklaşma biçimimde son derece dikkatli ve özenli olmaya başlamamdır. 1975'te bir vesileyle bu değişimi kendi kendime kanıtlamaya da kalkıştım. Bir kitap fuarının son günü, hemen hemen boşalmış olan geniş salonda, küçük, esmer ve o ünlü profile sahip bir genç kadın gördüm. Çekingen ve utangaç bir tavırla benim henüz ayrılmadığım standa doğru geliyordu. Benden bir kitap aldı, biraz konuştuk, derslerinde kendisine yardım edebileceğim bir durum varsa, bunu seve seve yapacağımı söyledim. Başka ne bir söz, ne bir jest. Bir kez daha eski şımarık ve sırnaşık davranışlarıma kapıl-

mamak, bu kıza en büyük saygıyı göstermek, onun ritmine ayak uydurmak gerektiğine o kadar yürekten inanmıştım ki, biraz ileri gitmiş olsam kendimi asla bağışlayamazdım. Gerçekte burada asıl önemli olan, benim bu derece tutum *değiştirebilmiş* olmamdı; bu, bende önemli, hatta belirleyici birşeylerin "kımıldamış" olduğunun göstergesiydi. Kız beni telefonla aradı, görüştük, o anda hiçbir şey olmadı; bu tutum benim için çok yeniydi. Aramızda, iki insanın el yordamıyla birbirini bulmaya çalıştığı uzun bir ilişki süreci başladı; yavaş yavaş, ama emin adımlarla, benden yana hiçbir zorlama olmaksızın. Sonunda sevmenin ne demek olduğunu anlamaya başlıyormuşum gibi bir izlenim vardı içimde...

Hélen'in iş arkadaşlarından biri (René Diatkine'in ekonomist oğlu) Noelde bizi Grasse'a, bir dostunun (1939'daki ünlü hücre sekreterinin oğlu Jean-Pierre Gayman!) evine davet ettiğinde; daha sonra Paskalyada, Yunanistan'a ikinci ve son yolculuğumuzda, Hélène'le ikimiz gerçekten mutlu bile olduk. Daha önce anlattığım olayın geçtiği Atina'da bir araba kiraladım ve, tam sevdiğimiz gibi, keyfimizce ülkeyi dolaşmaya çıktık. Kuzeydoğu kıyısında, yüksek ökaliptüslerin ve rüzgârla güneşin altında hışırdayan çamların gölgesinde, rengârenk çakıllarla kaplı şirin mi şirin bir plaj bulduk. Ah, ne mutluluktu bu gezi!..

Paris'e döndüğümüzde güçlükler ardarda sökün etmeye başladı; bunların bazıları hiç beklenmedik, akla bile gelmez şeylerdi.

Söz konusu güçlükler benim entelektüel girişimlerimin alanında ortaya çıkmadı. Kabul etmem gerek ki o sıralar büyük bir "kolaylık" dönemi yaşıyordum: karşımda hiçbir sorun tutunamıyordu. Marx ve marksizm üzerine ne kadar dar sınırlar içinde çalıştığımızı düşünerek ve anti-kuramcı özeleştirimden gerekli sonuçları da çıkararak, bir araştırma grubu kurulmasını önerdim. Bu grup, belli bir sosyal ya da siyasal kuramı incelemekle değil, bir yandan "halk hareketleri" ile, öte yandan bunların kendileri için yarattıkları ya da işlevlendirdikleri ideolojiler, ve üst düzeyde tümünü toparlayan kuramsal öğretiler arasındaki maddesel ve raslansal ilişki teması üzerinde olabildiğince geniş kapsamlı karşılaştırmaya elverişli veriler toplamakla görevli olacaktı. Görülüyor ki, halk hareketlerinin *pratik* yönleri

ile, tarih boyunca onlara bağlanmış olan ya da halen bağlı bulunan ideolojiler ve kuramsal öğretiler arasındaki (doğrudan, dolaylı, sapık?) ilişki üzerinde bir araştırma çalışması önermek istemiştim. Doğal olarak, söz konusu ideolojilerin ve kuramsal öğretilerin oluşum ve dönüşümleri incelenirken, halk hareketlerinin *örgütler* haline yükselmeleri sorunu da ister istemez gündeme gelecekti; bu da genel sorunun içindeydi. Böylece, CEMPIT (Halk Hareketlerini, İdeolojilerini ve Kuramsal Öğretilerini İnceleme Merkezi) kısa adı altında, bilimsel araştırma için, hatta tüm kuramsal ve siyasal yaşam için güncellik taşıdığına inandığım çok geniş kapsamlı bir proje hayata geçmeye başladı. Okul yönetimini ve Bakanlığı da bu işe ortak ettim; biri biraz kredi, öteki de söz verdi. Her alandan ve eğilimden yüzü aşkın tarihçi, sosyolog, politolog, ekonomist, epistemolog ve filozofun da olurunu aldım. 1980 Martında Okul'da bir kuruluş toplantısı düzenledim ve birkaç grup çalışmaya başladı. Niyetimiz, Batı işçi hareketi, İslam, Çin, hıristiyanlık, köylü toplumları, vb. gibi mümkün olduğu kadar çeşitli "durumlar" üzerinde çalışmak ve olabildiğince karşılaştırmalı sonuçlar elde etmekti. Taşradan, hatta yurt dışından getirtmeyi başardığım uzmanların da katkısıyla birkaç toplantı yaptık. Üç değerli Sovyet uzmanıyla kişisel ilişkilerim vardı; biri devrim-öncesi Rusya'daki halk hareketleri üstünde çalışan bir tarihçi, ikincisi Afrika dinleri uzmanı bir sosyolog, üçüncüsü de SSCB'deki resmî ve öbür ideolojileri inceleyen bir filozoftu. Proje gerçekten iyi başlamıştı (yalnız bir-iki yakın dost vardı ki, benim hipomanyaklığımı bildiklerinden ya da hissettiklerinden, sonu kötüye varacak diye korkuyorlardı); oluşturulan gruplar çalışmaya başlamışlardı bile... Derken ben küçük olmakla birlikte ağır sonuçlar doğuracak olan hiç beklenmedik bir güçlükle karşı karşıya kaldım.

1979 yılı sonlarında yemek borumda şiddetli ağrılar duymaya başlamıştım; çoğu kez yuttuğumu da çıkarıyordum. Okul'da pratisyen olarak çalışmakla birlikte yetişim bakımından gastro-enterolog olan doktor Étienne bana önce endoskopi yaptı; bulgular kaygı verici çıkınca da radyografi yaptırdı: sonuç hiatal fıtıktı, ameliyat olmam gerekiyordu. Yoksa zamanla yemek borusu ülserleri ortaya çıkardı ki bunların seyri ve etkileri çoğu zaman oldukça ağır olurdu. 1980 Paskalyasından önce

iki kez ameliyet tarihi saptandı; ikisinde de ben, bir tür korkulu önseziye kapılıp (önüme gelene "anestezi her şeyi berbat edecek" deyip duruyordum) ameliyatı geri attırdım. Ama doktorların ısrarı karşısında sonunda boyun eğmek zorunda kaldım. Ameliyat, mutlu Yunanistan yolculuğundan sonra, Saint-Marcel bulvarındaki Polis Evinde yapıldı. Küçük hastane yatağımda son dakikaya kadar, yanımda getirmiş olduğum CEMPIT dosyaları üzerinde çalıştım.

Ameliyat teknik açıdan başarılı geçti. Derin narkoz ilaçları verdiler; uyandığımda dayanılmaz bir korku bunaltısı içindeydim (oysa birkaç yıl önce kasık fıtığı ve apandisit için iki kez anestezi almıştım da hiçbir kötü sonuç doğmamıştı). Bu anestezi ve başta duyduğum korku bunalımı yavaş yavaş beni yeni bir "depresyona" soktu. İlk kez olarak, nevrotik ve "kuşkulu", aldatıcı değil, tamamen klasik bir *melankoli* söz konusu oluyordu. Durumun ağırlığı analizcimi kaygılandırdı. Daha sonra dediğine göre, ilk kez akut bir klasik melankolinin bütün belirtilerini gösteriyormuşum, üstelik hastalığım kaygı verici bir yeğinlikteymiş.

Bunaltıma ve bir klinikte korunma altına alınma arzuma karşı, her zaman olduğu gibi bütün gücümle savaşmaya çalışarak; Hélène'in ve psikanalizcimin de yardımıyla, yaşanacak sonu gelmez zamanı "önümde ileri doğru iterek", bir süre durumu elimden geldiğince idare ettim. Ama artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını pekâlâ hissediyordum.

Bu arada durumum da gittikçe ağırlaşıyordu. 1 Haziran 1980'de yine hastane yolu göründü; ancak bu kez önceki gibi Vésinet'ye değil, Daviel sokağındaki Parc-Montsouris kliniğine yattım. Vésinet'deki kliniğin yöneticileri, her ikisi de ruh hekimi ve benim psikanalizcimin eski dostları olan Mösyö ve Madam Leullier, emekli olmuşlardı; yerine gelenleri de analizcim tanımıyordu. Ama beni oraya göndermemesinin asıl nedeni bu değildi. Hélène'i Okul'la Vésinet arasındaki uzun metro yolculuklarından (bir buçuk saatten fazla, gidiş-dönüş en az üçsaat) kurtarmak istiyordu.

Hélène'in ne durumda bulunduğunu da anlamak gerekti. Yıllar yılı benim sinir bunalımlarımın ve hipomanyak davranışlarımın ağırlığını ve kaygısını taşımıştı omuzlarında; yalnızca

depresyonlarım olsa gene iyi, ama çok daha zor olanı, hastaneye yatmaya karar verinceye kadar, gittikçe derinleşen bir bunalım içinde sürekli olarak onu yardıma çağırarak yaşadığım o bitmez-tükenmez aylar (ya da haftalar) idi. Ben hastaneye yatınca da o, yapyalnız, tek amacı beni ziyarete gelmek, sonra da içindeki tüm kaygı ve korkularla boş eve dönmek olan bir yaşam sürüyordu. Ama onun için asıl güç olan ve giderek dayanılmaz bir işkence halini alan şey, benim halimi-hatırımı sormak ve sağlığım hakkında ayrıntılı bilgi almak isteyen sayısız dost ve tanıdıklardan gelen bitmez-tükenmez telefonlardı. Hélène telefonda durmadan aynı sözleri tekrarlamak zorunda kalıyor, ayrıca hiç kimsenin onun sağlığı ve manevî sefaletiyle ilgilenmemesinden, hatırını bile sormamasından dolayı acı çekiyordu. Birkaç kişi dışında bu dostlar için Hélène sanki dünyada yoktu, yok olmuştu. Telefonlarda hep benden söz ediliyor, o akla bile gelmiyordu. Böyle bir yaşama bu kadar zaman (çünkü, aralıklarla da olsa, hep aynı minval üzere bu böyle tam otuz yıldır sürüyordu!) kim dayanabilirdi bilmem. Her ne ise, Hélène buna bir işkence olarak, üstelik kendisine karşı gösterilen hoşgörülemez bir anlayışsızlık ve haksızlık olarak katlanıp duruyordu işte. Hastalığım ikide bir nüksetmeye hazır olduğundan, iki bunalım arasındaki iyileşme dönemlerini de hep bunun beklentisi içinde tedirgin geçiriyor; özellikle ardı-arkası gelmeyen kışkırtma ve saldırılarımın gerçekten onun için dayanılmaz derecede yaralayıcı, belki de öldürücü olduğu hipomani durumlarıma da aynı şekilde katlanıyordu. Bütün bunlara tek başına göğüs geriyordu; kayıtsızlık, görgüsüzlük ya da başka nedenlerle, bir-iki kişi dışında dostlarımdan hiçbiri bunları görünürde ya da gerçekte hesaba katmıyordu. René Diatkine hiç olmazsa onu metroda üç saat geçirmekten kurtarmayı düşünecek kadar incelik göstermişti.

Montsouris kliniğinde, oldukça yıpratıcı koşullarda, hazirandan eylüle kadar kaldım: yetersiz sayıda personel; tanımadığım, her gördüğümde yabancı sandığım, kolay ulaşılamayan bir doktor; hiç manzarası olmayan binanın dibinde altı metre kare mezbelelik bir "bahçe"... Vésinet'deki "lüks" ve konforla karşılaştırınca, gerçekten çok derin ve sarsıcı bir değişme olmuştu yaşamımda. Vésinet'de alabildiğine geniş yemyeşil bir park,

durmuş-oturmuş "alışkanlıklarım", beni sevdikleri belli olan ya da tanıdığım süre içinde kendime bağlamayı başardığım hemşireler ve doktorlar vardı.

Montsouris'de bana hemen niamid (imao) verdiler. Doğurabileceği tehlikeler (özellikle bilinen *cheese effect*) ve çarpıcı yan etkileri nedeniyle ender kullanılan bu ilaç daha önce bana hep iyi gelmişti ve –oldukça sıra dışı bir durum– etkisini de kısa zamanda ve yan etkisiz olarak göstermişti. Oysa bu kez, doktorları da şaşırtan bir terslikle, işler hiç de yolunda gitmedi. Beklenen hızlı etki görülmediği gibi, çabucak derin bir zihin karışıklığı, düşe dalma ve "intiharlık" kovalanma fobisi içine düştüm.

Burada, meraklısının, eline geçen ilk psikiyatri ya da farmakoloji el kitabından öğrenebileceği teknik ayrıntılara girmeyeceğim. Depresyon ilaçları gerçekten böyle etkiler doğurabiliyor; akut melankoli durumlarında bunlar özellikle gözleniyor. Bu kez benim derdim de atipik ya da kuşkulu bir sinir bunalımı, yani "nevrotik" denen türden bir "düzmece" depresyon değildi; hastaneye yatma, daha önce *bütün durumlarda* tanıdığım o anlık yatışma ve rahatlama sonucunu doğurmamıştı. Bu konuda Montsouris'de beni gözlemlemiş olan bütün doktorlar aynı fikirdeydi; yalnızca servisteki ruh doktorları değil, önceden tanıdığım ve sık sık ziyaretime gelen Dr.Angelergues ile benim alışılagelmiş tepkilerimi uzun süreden beri ilk elden bilen analizcim de bu kanıdaydılar.

Hélène'in ölümünden sonra analizcim, kendisinin düşünmediği ama Dr.Bernard Weil'den dinlediği bir varsayımı bana açtı. Bu Dr.Weil'e ben vaktiyle *organik* görünümlü bazı rahatsızlıklar için başvurmuştum; oldukça geniş bir tıbbî ve biyolojik kültürü vardı. İşte bu doktor ameliyatın, daha doğrusu aldığım derin narkozun bende bir "biyolojik şok" yaratmış olabileceğini düşünüyormuş. Bu olayın –burada okura fazla yüklenmemek için anlatmadığım– işleyiş mekanizmasını (özellikle karaciğerdeki ilaç metabolizmasını ilgilendiriyormuş) bana daha sonra ayrıntılı biçimde açıkladılardı. Buna göre, ameliyatın ve özellikle anestezinin şoku altında "biyolojik dengelerim" derin biçimde sarsılmaya ve bozulmaya uğramış, bu da ters ve paradoksal etkiler doğurmuş olabilirmiş.

Nedeni ne olursa olsun, ben bir yarım-bilinçlilik, hatta arada sırada tam bilinçsizlik ve zihinsel karmaşa durumuna girdim. Artık bedenimin hareketlerini denetleyemiyor, ikide bir düşüyor, durmadan kusuyor, net göremiyor, çişimi düzensizce yapıyordum; dilime ve algılarıma egemen değildim: sözcükleri karıştırıyor, görüp duyduklarımı ne izleyebiliyor ne de birbirine bağlayabiliyordum; ve *elbette* yazma etkinliğim de bundan nasibini alıyor, konuşmalarım da sayıklama biçimine bürünüyordu. Üstelik geceleri, uyandıktan sonra da uzun süre devam eden korkunç karabasanlara tutuluyordum. Uyanık durumdayken öteki düşlerimi de "yaşıyordum"; yani onların konularına ve mantığına göre davranıyor, düşlerdeki yanılsamaları gerçek olarak alıyor, ve böylece uyanıkken bile düşümde olup bitenleri gerçeklikten ayırdedemez oluyordum. İşte bu koşullarda, beni görmeye gelen herkese, kötülerin saldırısı altında olmak ve intihar etmek temaları üzerine söylevler çekiyordum. Bazı kişilerin benim ölümümü istediklerine ve bunu gerçekleştirmeye hazırlandıklarına içten inanıyordum: özellikle sakallı biri vardı ki (adamı herhalde serviste bir yerde görmüş olmalıydım). Hatta yan odada beni idama mahkûm edecek bir mahkeme kurulmuştu bile! Daha da ürküncü, bazı adamlar dürbünlü tüfeklerle karşıki binanın pencerelerinden ateş ederek beni öldüreceklerdi. Kızıl Tugaylar da beni ölüme mahkûm etmişlerdi ve gece ya da gündüz yakında odama dalıp işimi bitireceklerdi... Bütün bu dehşet verici ayrıntılar benim belleğimde saklanmış değil; bu dönem, yanıp sönen kısa aydınlanmalar dışında, derin bir bellek-yitiminin örtüsü altında benden gizlenmiş duruyor. Ben bunları ziyaretime gelen pek çok dosttan, beni tedavi eden doktorlardan öğrendim; sonradan topladığım bu gözlem ve tanıklıkların birbirine tamamen uyması da bunları doğruladı.

Bu "patolojik" sistemin yanısıra bir de intihar sayıklaması sürüp gidiyordu. Ölüme yargılanmış ve idamın gölgesi altında olduğumdan, bir tek çarem vardı: koruyucu önlem olarak kendimi öldürmek suretiyle, dışardan verilen ölüm cezasının önüne geçmek. Ölüm içeren çeşit çeşit çıkış yolları tasarlıyordum; üstelik yalnızca kendimi fiziksel olarak yok etmekle kalmıyor, dünyadan gelip geçişimin tüm izlerini de yok etmek istiyordum: özellikle bütün kitaplarımı ve notlarımı son yaprağına ka-

dar yok etmek, Okul'u yakmak, ve hazır başlamışken "mümkünse" Hélène'i de ortadan kaldırmak... Bunu bir kez bir dostuma söylemişim, o da bana sonradan, tıpkı burada kullandığım terimlerle, aktardı (sonuncu nokta hakkında toplayabildiğim tek tanıklık bu.)

Doktorların benim kaderim hakkında son derece kaygılı olduklarını biliyorum. Korktukları, kendimi öldürmem değildi; kliniğin sıkı gözetleme koşulları beni bundan koruyabilirmiş (böyle durumlarda hiç de belli olmaz ama.). Bu ağır zihin bozukluklarının bende *geri döndürülemez* bir durum yaratmasından ve beni ömür boyu hastanede kalmaya mahkûm etmesinden korkuyorlardı.

Uzun süre bu rejimi uyguladıktan sonra, kaygı verici yan etkilerden sorumlu tuttukları imao'ları kesmeye karar verdiler; kural gereği (on beş gün kadar) ara verdikten sonra, damardan sürekli olarak verilmek üzere anafranyl yazdılar. Bu yeni rejim sonuç verir gibi oldu ve bir süre sonra taburcu olabilecek duruma geldiğim kanısına vardılar. Klinikten doğruca Okul'daki odama gittim. Ama bütün dostlarım klinikten son derece kötü durumda ayrıldığım konusunda söz birliği içindeydiler.

Hélène'le buluştuk ve sık sık yaptığımız gibi huzur, rüzgâr ve deniz aramak üzere Güneye gittik. Ancak sekiz-on gün kalabildik ve döndük; durumum gene ağırlaşmıştı.

Hélène'le ikimiz ortak yaşamımızın en kötü sınamalarından işte bu dönemde geçtik. Belirtiler önceki ilkbaharda başlamıştı, ama araya gerçek "dinlenme" dönemleri girdiğinden, umudumuzu yitirmiyorduk. Bu kez ise olaylar karşı durulmaz bir çığıra girdi ve dramın sonuna dek aralıksız sürdü. Hélène'e nasıl bir cehennem dönemi yaşattığımı bilmiyorum (en kötüyü bile yapabilecek biri olduğuma göre mutlaka yapmışımdır), ama sonunda, beni dehşete düşüren bir kararlılıkla, artık benimle birlikte yaşayamayacağını, onun için bir "canavar" olduğumu ve beni bir daha görmemek üzere bırakıp gitmek istediğini bildirdi. Açık açık ev aramaya başladı, ama hemen bulamadı. O zaman bana dayanılmaz gelen birtakım önlemlere başvurmaya başladı. Yanında olduğum halde yokmuşum gibi davranıyordu; benden önce kalkıp bütün gün ortalarda gözükmüyordu; evde kalmışsa benimle konuşmaktan, hatta karşılaşmaktan kaçını-

yor, odasına ya da mutfağa sığınıp kapıları çarpıyor, beni içeri sokmuyordu. Benimle birlikte yemek bile yemiyordu. Bilerek ve isteyerek tezgâhlanmış bir yalnızlığın kapalı kapıları ardında iki kişilik ürkütücü bir cehennem kurulmuştu.

Bunaltım dayanılmaz olmuştu. Zaten hayatım hep terkedilmek, özellikle Hélène tarafından terk edilmek korkusu içinde geçmişti. Ama böyle evin içinde ve yanımdayken beni "bırakması", doğrusu hepsinden dayanılmaz geliyordu bana...

İçimden, beni gerçekten bırakamayacağını biliyordum; korku ve kaygılarımı bu düşünceyle hafifletmeye çalıştıysam da olmadı, çünkü aslına bakılırsa bundan da kesinlikle emin olamıyordum. O zaman Hélène aylardan beri içinde uyuklayan, ama şimdi birden korkunç bir şekilde yüzeye *çıkan* başka bir temayı işlemeye başladı. Benim bir "canavar" oluşum ve kendisine çektirdiğim insanlık dışı acılar karşısında, kendini öldürmekten başka çıkış yolu görmediğini açıkça bildirdi. Hiç gizlemeden intiharı için gerekli ilaçları topluyor, görebileceğim yerlere koyuyordu; ayrıca denetlenmesi daha zor başka yollardan da söz ediyordu: dostumuz Nikos Poulantzas akut bir paranoya bunalımında kendisini Montparnasse gökdeleninin yirmi ikinci katından atarak intihar etmemiş miydi? Bir başkası, bir kamyonun, bir üçüncüsü de bir trenin altına atılmamış mıydı? Sanki seçimi bana bırakıyormuş gibi bunları sayıp döküyordu. Üstelik inanmışlığın verdiği bir inandırıcılıkla, ve çok iyi bildiğim kuşkuya yer bırakmayan edasıyla, bunların boş lâf olmadığını, dönülmez bir kararın ifadesi olduğunu ısrarla belirtiyordu. Uygulama bir zaman sorunuydu; yolunu ve ânını kendisi seçecekti, tabii bana haber vermeden...

Gene içimden, Hélène'in kendisini öldürmeyi başaramayacağını düşünüyordum. Böyle çok olay yaşadık biz, diyordum kendi kendime; o bana o kadar bağlıdır, beni öylesine derinden bir aşkla sever ki, imkânı yok eyleme geçemez. Ama bundan da gene kesinlikle emin olamıyordum. Derken bir gün, düpedüz benim kendisini öldürüvermemi isteyerek, hepsinin üstüne tüy dikti! Havsalamın almadığı, yüreğimin dayanmadığı bu sözün verdiği dehşet tüm benliğimi tir tir titretti, hâlâ da titretiyor. Bu söz onun, düşündüğüm gibi, yalnız beni terketmeye değil, aynı zamanda kendi eliyle canını almaya da cesaret edemeyeceği

anlamına gelmiyor muydu acaba? Öyleyse henüz bir çarem, bir tek çarem daha var demekti: işi zamana bırakmak, beklemek; geçmişteki bunca derin bunalımlardan sonra hep olduğu gibi, sonunda nasıl olsa yatışacak, aklı başına gelecek, ve aslında benliğinin derinliğinde zaten istediği şeyi bilinçle kabullenecekti: beni bırakmamak, kendini de öldürmemek, öteden beri yaptığı gibi beni sevmek için benimle birlikte yaşamak...

Bu cehennem yaşamı, yazdığım gibi, kapalı kapılar ardında yaşandı. Hélène'in de benim de –ayrı ayrı– gördüğümüz psikanalizcimden başka hemen hiç kimseyle görüşmedik (Okul'daki yaşam tüm canlılığını henüz bulmamıştı). İkimiz, kendi yarattığımız cehennemin duvarları arasında kapalı yaşıyorduk. Ne telefona çıkıyor ne de kapı ziline kulak veriyorduk. Dediklerine göre ben büromun dış duvarına, iyice görülecek şekilde, elle yazılmış bir tür afiş bile asmışım: "Bir süre yokuz, ısrar etmeyin." Bize ulaşmaya çalışıp da kapıda bu yazıyı okuyan kimi dostlar, olaydan çok sonra, o zaman "kapıyı zorlamaya" kalkışmadıkları için kendilerini asla bağışlamayacaklarını söylemişlerdi. Kalkışsalardı da ne yapabilirlerdi ki? Ben açmadığıma göre, kırmaktan başka çare var mıydı?

Zaman, kendi evimizde elimizle yarattığımız, işte bu dayanılmaz mahpusluk ve yalnızlık koşulları içinde geçiyordu; kimi dostlar daha sonra buna "çıkmaz" dediler, "iki kişilik cehennem" dediler; hatta daha ileri giderek, hesabın tamam olması için analizcimi de kadroya ekleyip "üçlü cehennem" bile dediler; onu resmen işe karışıp yardım etmemekten sorumlu tutuyorlardı.

Oysa psikanalizcim işe karışmamış değildi. Kendisini son kez 15 Kasımda gördüğümde, durumun böyle sür-git devam edemeyeceğini, hastaneye yatmaya razı olmam gerektiğini söylemişti. Kişisel olarak tanımadığı Vésinet kliniğinin yeni müdürü hakkında da bilgi edinmişti. Öğrendikleri çok olumluydu. Burasının Hélène için yaratacağı güçlüğü de bir yana bırakarak, orada iyi karşılanacağımı (kliniği tanıyordum, çok iyi hatırlıyorum, orada rahat etmiştim ve uyguladıkları imao'larla tedavi yönteminden hızlı ve dikkate değer sonuçlar alınmıştı) ve bakılacağımı (Montsouris'de geçirdiğim günler analizcimde pek iyi anılar bırakmamıştı, oradaki koşulları benim için elverişli bul-

muyordu) düşünüyordu. Kliniğe telefon da etmişti, iki-üç güne kadar beni karşılamaya hazır olacaklardı. Artık hayır diyemezdim; ama ne yanıt verdiğimi de tam hatırlamıyorum.

İki-üç gün geçti, ama hiçbir şey olmadı. Sonradan, 13 Kasım perşembe ve 14 Kasım cuma günleri Hélène'in analizcimle görüştüğünü ve hastaneye kaldırılmamdan önce kendisine üç gün süre tanınması için yalvardığını öğrendim. Analizcim herhalde onun ricasını kırmamış olmalı ki, Vésinet kliniğine yatış günüm, bir aksilik olmazsa, 17 Kasım pazartesi olarak saptanmış. Çok sonraları, Okul'a gelen mektuplarımın arasında Diatkine'in 14 Kasım cuma günü öğleden sonra postaya verilmiş bir ivedi mektubunu buldum: Hélène'in "son derece âcil olarak" telefonla yanıt vermesini istiyordu. Bu mektup Okul'a, hangi nedenle bilmem (postada gecikme mi? yoksa telefona ve kapıya çıkmadığım için dış kapıdaki görevli bana ulaşamadı da ondan mı?), ancak 17 Kasımda, yani dram olup bittikten sonra varmış. Yine hatırlatayım: psikanalizcim ne bana ne de Hélène'e telefonla da ulaşamazdı, *çünkü telefona da yanıt vermez olmuştuk.*

16 Kasım pazar sabahı saat dokuzda, o zamandan bu yana bir daha hiç giremediğim karanlık bir geceden çıkışta, kendimi karyolanın ayak ucunda, sabahlıklı olarak, önümde uzanmış olan Hélène'in boynuna masaj yapar buldum; yeğin biçimde kollarımın ağrıdığını hissediyordum: ah şu masaj, hep böyle olur! Sonra, nasıl oldu bilmem, belki gözlerin donukluğundan ve devinimsizliğinden ya da dudaklarla dişlerin arasından sarkan küçük dil parçasından, onun ölmüş olduğunu anladım. Bağırarak dairemden dışarı fırladım ve Dr Étienne'i bulacağımı bildiğim revire koştum. Yazgı yerine gelmiş, perde inmişti.

XXI

Dr. Étienne bana bir iğne yapıp birkaç yere telefon ettikten sonra, beni kendi arabasıyla apar-topar Sainte-Anne'a götürdü; âcil hasta olarak ilgili servise yatırıldım. O zaman yeni bir geceye dalmış oldum; anlatacak olduğum şeyleri de çok sonra Dr. Étienne'den, psikanalizcimden ve dostlarımdan öğrendim.

"Ruhsal bozukluklara" yakalanmış bir hastanın önce, bazı sıradan yasal saptamalar için, (Sainte-Anne'a bitişik) polis servislerine götürülmesi kuraldır. Orada genel olarak, sanık yerde yalnızca bir döşeğin bulunduğu bir deli odasında yirmi dört saat çırılçıplak durumda bırakılır; sonra ilk sorgu ve polisin resmî ruh doktoruyla yapılan konsültasyon gelir; hastanın hemen oracıktaki Saint-Anne akıl hastanesine yatırılmasına bu doktor karar verir. Genel kural olan bu süreç, aşırı ağır ve ivedi durumlarda bazı istisnalara da olanak tanır. Sonradan öğrendiğime göre, eski Yüksek Öğretmenli olan Adalet Bakanı Alain Peyrefitte benim polisten geçmeden doğrudan doğruya Sainte-Anne'a yatırıldığımı öğrenince küplere binmiş ve telefonu açıp Okul müdürü Jean Bousquet'yi köpek gibi azarlamış. Bu olayda sonuna kadar dürüst ve kusursuz bir tutum gösteren Bousquet de, yanıt olarak benim kendi emri altında çalıştığımı ve çok hasta olduğumu söylemiş; ayrıca Dr. Étienne'in yaptıklarının sorumluluğunu da tamamen üstlendiğini belirtmiş, çünkü Bakanın öfkesi, aracıyla da olsa, Étienne'e kadar ulaşmışmış.

Dostlarım Hélène'in ölümünü sanırım AFP'nin bir muhabirinden öğrenip birbirlerine duyurmuşlar; hiç gecikmeden analizcime de haber vermişler. Hepsi şaşkınlık ve üzüntüden ne diyeceklerini bilemez olmuşlar ve (kurbanın "boğazı sıkılarak" öldürülmüş olduğu sonucuna varan) otopsi raporuna kadar, başta analizcim olmak üzere hiçbiri benim Hélène'i öldürmüş olabileceğime inanmamış. Kaza ile meydana gelen, benimle ilgisi ol-

mayan bir ölümden dolayı yanılsama halinde kendimi suçladığımı düşünmüşler.

Tam bir "scoop"[1] olan haber, hemen gerek Fransız gerek yabancı gazetelerde manşete çıkmış ve bazı çevrelerde kolayca tasarlanabilecek "analizlere" ve yorumlara neden olmuş.

O zamanlar oldukça ünlü, Yüksek Öğretmenli, marksist ve komünist, az tanınan, ama görünüşe göre sıradışı bir kadınla evli bir filozoftum. Bütün olarak basın (Fransa'da ve dışarda) olay karşısında dürüst ve sorumlu davrandı. Ama bazı gazetelere de gün doğmuştu sanki; burada onları, ve hem kötü niyetli hem de deli saçması makalelerin altına imza atan kimisi ünlü adları sayıp dökmeyeceğim. Bu yazarlarca o gazetelerde, hiç gizlemedikleri bir keyifle, beş ana tema işlendi durdu; keyif, bir politik rövanşı almış olmanın keyfiydi: yalnızca kişi olarak benimle değil aynı zamanda marksizmle, komünizmle ve felsefeyle, hatta belki Yüksek Öğretmen Okulu'yla, eski hesapların görülmesine fırsat yaratan bu "cinayeti" sanki Tanrı göndermişti. Bu akıl-almaz yazıları ve kimileri bayağı ünlü olan yazarlarını burada okura sergilemek gibi bir zalimlik yapmayacağım; attıkları çamurlar ve eteklerinden döktükleri taşlar hiç olmazsa sessizliğin örtüsü altında kalsın. Zaten içlerinde biraz dürüstlük kalmışsa, aşağıda söyleyeceklerimde kendi kendilerini tanıyacaklardır. Yapabilirlerse, kendi vicdanlarını da kendileri yatıştırsınlar.

Benim dramımla ilgili olarak gerek Fransa'da gerek dışarda yapılan yayınlarda, şu beş tema üzerine yazılara rastlanıyor: 1) marksizm = suç; 2) komünizm = cinayet; 3) felsefe = delilik; 4) bir delinin, hem de çoktan beri deli olan birinin, otuz yıldır, şimdi liselerde "çocuklarımızın başında" bulunan birkaç kuşak felsefeciye hocalık etmiş olması bir rezalettir; ve 5) suç işlemiş bir kişinin, "establishment"in[2] açık himaye ve kayırmasından yararlanmış olması bir rezalettir. hatta bir "merkez" gazetesi, "aynı duruma düşmüş sıradan bir Cezayirlinin başına neler geleceğini bir düşünün!" diyecek kadar ileri gitti. Tabii Althusser, "yüksek yerlerden" gelen korumalar sayesinde bunlardan

[1] Atlatma. (Yay.)
[2] Devlet; kurulu düzen; kurum. (Yay.)

kurtulmuş oluyordu: Üniversite'nin "establishment"i ile her boyadan "enteler" otomatik olarak blok oluşturup olayın üstüne sessizliğin örtüsünü örtmüşler ve kendi adamlarını "kuralın", hatta belki de yasanın sert uygulamalarından korumuşlardı. Başka deyişle, ben üyesi olduğum eğitim-öğretim dünyasının AIE'si (gizli güçleri) tarafından korunmuş oluyordum. Bu tür yorumların uzun süre arkasının kesilmediği düşünülürse –çünkü önce otopsi sonucunun, sonra da yargılamaya yer olmadığı kararının çıkması uzun zaman almıştı– ellerinden bir şey gelmeyen dostlarımın nasıl bir "insan avı" ortamında yaşamak zorunda kaldıkları anlaşılabilir. Bu ortam, bir kısım basının indirdiği darbelere eşlik eden yaygın ve bulanık bir söylenti ve dedikodu yumağı biçimini aldığı ölçüde daha ürkütücü oluyordu. Dostlarım dedim burada, çünkü ailem yoktu. Babam 1975'te ölmüştü; annem ise çok yaşlıydı ve aklı başında olmakla birlikte böyle şeylere tümden kayıtsızdı. Onurlu ve dürüst Bousquet, basında çıkan hakaret niteliğinde ve baştan aşağı yanlış bazı haberleri yalanlamak için bizzat devreye girmek zorunda kaldı. Bu cesareti gösterdi ve halkın önünde bunun getirebileceği riskleri göze aldı. Akademik ve öteki görevlerimi her zaman dürüstçe ve kusursuz biçimde yerine getirdiğimi, Okul'da kendisinin değerli bir yardımcısı olduğumu, öğrencilerimi herkesten iyi tanıdığımı ve hasta bir öğretmenin, kendi müdürü tarafından korunmaya hakkı olduğunu belirtti. Yaşamında Delphoi'deki kazılarından başka şeye yer vermemiş olan bu halim-selim arkeolog, bu vesileyle tam bir yüreklilik, eylem ve gönül adamı olduğunu gösterdi. Doğaldır ki, Okul'un bütün "kayman"larından başka, bütün filozoflar da bana arka çıktılar; bir gazetecinin deyimiyle: "hepsi Althusser'in çevresinde blok oluşturdular."

Doğal olarak, bütün bunlardan o zaman –hatta uzun bir süre sonra da– benim hiç haberim olmadı. Sainte-Anne'da büyük bir özen ve özveriyle bana bakan doktor, dışardan hiçbir haberin bana ulaşmamasına özel bir dikkat gösteriyordu; haklı olarak bunların bende travma yaratıp durumumu ağırlaştırmasından korkuyordu. Bu yüzden, o zaman bana yollanan yığınla mektubu "bloke" etti; bunların çoğu hakaret dolu (cani komünist!), cinsel çağrışımlar, hatta tehditler içeren imzasız mektuplardı. Aynı nedenle her türlü ziyareti de yasakladı: çünkü kimin

geleceği ve ne getireceği hiç belli olmazdı. Her şeyden çok (ve bu korku yalnız Sainte-Anne'da değil, çok sonra, haziran 1981'de transfer edildiğim Soisy'de de doktorların aklından çıkmayan başlıca etken olmuştur), bir gazetecinin hastaneye sızıp fotoğraf çekmesinden, kulaktan dolma bilgiler derleyip basında skandal yaratacak bir yazı yayınlamasından korkuyordu. Bu korku hiç de temelsiz değildi. Sonradan öğrendiğime göre, büyük bir haftalık Fransız dergisinden bir gazeteci (herhalde hastabakıcının birine rüşvet vererek), beni üç koğuş arkadaşımla birlikte yatağımda otururken gösteren bir resmimi elde etmiş. Dergi bu resmi, altında şöyle bir yazıyla yayınlamak niyetindeymiş: "Deli filozof Althusser, Sainte-Anne'da tutuklu arkadaşlarıyla marksizm-leninizm derslerini sürdürüyor". Bereket versin, dostlarımın (hukukî sürecin içerdiği formaliteler hakkında bilgi edinmek için) başvurdukları avukat, herhalde bu davranışı kibarca bulmayan bir başka gazeteciden olayı öğrenince işe karışmış ki, bu yorumlu resim gazetede çıkmadı. Ne olursa olsun, sansasyon gazetecilerine yakalanmak korkusu sonuna dek, hatta hastane dönemimden sonra bile doktorlarımın içinden hiç çıkmadı; haksız da değillerdi, çünkü ben taburcu olduktan çok sonra bile basında benim hastanedeki yaşayışım üstüne tümüyle uydurma ve nadiren iyi niyetli bir sürü ayrıntı yayınlandı. Olup bitenlerden sonra burada hiçbir kişisel hesaplaşmaya girmek niyetinde olmadığımdan; bu tür davranışlardan yapım gereği tiksindiğimden, olayın bu yönleri üzerinde durmama isteğim hoş görülsün. Ama şu bir gerçek ki, bunlar benim hastanedeki yaşam koşullarım üstüne, gerek kendi bunaltım, gerek dost ve doktorlarımın korkuları ve kaygıları üstüne bir karabasan gibi çökmüştür.

Demek oluyordu ki, çeşitli nedenlerle tehlikeli bulunduğu için, ziyaretçi kabul etmeme izin yoktu. Buna karşılık, Hélène'in de benim de iyi dostumuz, Sainte-Anne'da çalışan ve içerde serbestçe dolaşabildiği için beni görmeye gelen bir hanımla hemen her gün öğleye doğru uzun uzun konuştuğumu hatırlıyorum. Hem beni hem de Hélène'i iyi tanıyan biriyle konuşabilmek ne rahatlatıcı bir şeydi! Sonradan anlattığına göre, zihnim tamamen uyuşmuş durumdaymış, konuşmamızı bile doğru dürüst izleyemiyormuşum, ama onu görmekten mutluymu-

şum. Buna karşılık, beni muayene etmekle görevlendirilen uzmanlarla yaptığım konuşmaları açık-seçik hatırlıyorum. Koyu giysili üç yaşlı adam, birbiri ardına gelip beni koğuşumdan aldılar ve çatı arasında büro gibi bir yere götürdüler (küçücük bir odaydı; doğrulurken dikkat edilmezse insanın kafası çatının merteklerine çarpıyordu). Bir törendeymiş gibi benim karşıma oturuyorlar ve çantalarından bir tomar kâğıtla bir dolmakalem çıkarıp bana sorular soruyor, bir yandan da durmadan bir şeyler yazmaya koyuluyorlardı. Ne onların sorularından, ne de verdiğim yanıtlardan belleğimde bir şey kalmış. Yalnızca durmadan tekrarladığım kendi sorumu hatırlıyorum: İyi ama, nasıl oldu da ben Hélène'i öldürebildim?

Sonradan, bu davayla görevlendirilen sorgu yargıcının, kural gereği, kapatılmamdan iki gün sonra beni sorguya çekmek üzere Sainte-Anne'a gelmiş olduğunu öğrendim; ama öyle bir durumdaymışım ki, ağzımdan hiçbir doğru-dürüst ifade alamamış.

Sainte-Anne'da bana (imao'lardan başka) depresyon giderici ilaç verip vermediklerini bilmiyorum. Yalnız her akşam çok büyük dozda chloral yudumladığımı hatırlıyorum. Her zaman etkisini göstermiş olan bu eski ilaç bana çok iyi geliyordu, ve (hastanenin yüksek perdesiz pencerelerine karşın) beni o kadar iyi uyutuyordu ki, sabahları çok zor uyanıyordum. Ama uykunun böyle uzamasından yakınmıyordum; kaygı bunaltısının birdenbire tekrar üstüme çökmesini önleyen ya da erteleyen her şeye razıydım. Buna karşılık, bir düzine kadar da şok yediğimi biliyorum; buna göre depresyonum gerçekten şiddetli olmalıydı. Şoklar, imao'ların bulunmasından önce, Vallée-aux-Loups'da ve hatta Vésinet'de bile yaptıkları gibi, narkoz ve kürar etkisi altında veriliyordu. Elektrikli "makine" ile birlikte odama gelen ve işleme başlamadan önce bana şoklar ve olumlu etkileri üstüne uzun ve neşeli söylevler çeken pembe tenli genç doktor hâlâ gözümün önüne geliyor. Böylelikle, "küçük ölüme" fazla kaygı duymadan girmiş oluyordum, ama gene de eskiden kalma dehşet içimden çıkmıyordu.

Sainte-Anne'daki maddesel yaşam koşulları, hele çatal-kaşık ve tabaklarımızı aldığımız koca yemekhane, akıl alır şey değildi (yemekten sonra her hasta kendi çatal-kaşığını koca-

man bir leğendeki pis suda yıkamak zorundaydı, ama tabaklarını değil; nedenini bir türlü anlamadım). Masalara rastgele oturuluyor, görevliler kötü yemeklerle dolu koca tepsileri gene rastgele masaların üzerine atıveriyorlardı. Her şeye karşın ben işte burada da gerçek bir dost edindim: mesleğini icra edemeyecek duruma düşmüş, bu durum için kullanılan korkunç deyimle "kronik" bir ilkokul öğretmeniydi bu. Dışarı çıkma izni vardı, sonraları bana gazete de getirdi. Dominique –adı buydu– de benim gibi hasta ve öğretmendi; beni dinliyor ve anlıyordu, dilini tutacağından emin olarak her şeyimi açıklayabileceğim gerçek bir dosttu. Bana gösterdiği ilgi ve özeni asla unutmadım; sonradan onu tekrar bulmaya çalıştım ama başaramadım. Bir gün bu kitapçığı okuyacak olursa, bana bir işaret çaksın isterim. Sonlara doğru, aslında zararsız olmakla birlikte hastanede bayağı gürültü koparan bir girişimime onu da bulaştırmıştım.

Bütün bu süre zarfında en yakın dostlarım, tımarhanede ne gibi tehlikeli durumlarla karşılaşabileceğimi kestirmeye çalışarak, önce uzman raporunun sonuçlarını, sonra da "men-i muhakeme" kararını (sanırım ancak şubat başlarında çıktıydı) bekleyerek, derin bir çaresizlik içinde yaşamışlar ve dışardan bana yardım etmek için ellerinden geleni yapmışlar. En candan ve özverili dostlarım da işte bu sırada kendilerini gösterdiler. İlginçtir, genel olarak zaten en yakın bildiklerimdendi bunlar, ama hepsi değil; bir kısım yakın dost açıkça benden uzaklaştı. Bu ayrışma sonraları beni bayağı düşündürdü. Delilik, tımarhaneye kapatılma gibi şeyler kadın olsun erkek olsun bazı kişileri ürkütebiliyor; böyle bir şeyin yalnızca düşüncesi bile onlarda derin bir sıkıntı, bir korku yaratarak dostlarını ziyaret etmelerini ya da herhangi bir girişimde bulunmalarını engellemeye yetebiliyor. Bu konuda sevgili dostumuz Nikos Poulantzas'ın kahramanlığını anmadan edemeyeceğim. Her çeşit tımarhaneden panik derecesinde dehşet duyan bu dost, korkusuna karşın her kapatılışımda düzenli olarak ziyaretime geldi ve hep beni neşelendirmeye çalıştı; oysa, sonradan öğrendiğime göre, o sıralar belki de için için kendi bunaltısıyla boğuşmaktaymış. Hélène'in ölümünden önceki yıl görüşmeyi kabul ettiğim tek kişinin o olduğunu da hatırlıyorum. O zaman, bir kez intihar girişiminde bulunmuş olduğunu henüz bilmiyordum; olayı basit bir kaza

diye anlatıyordu: geceleyin, geniş bir bulvarda, ağır bir kamyon geçerken buna yandan dokunmuş... Oysa birlikte yaşadığı kadının bana dediğine göre, düpedüz kendini kamyonun altına atmışmış! Ben Nikos'u evimde değil, Okul'un yakınlarında sokakta görmüş ve sonradan etkileyici bir intiharla son vereceği korkunç paranoya bunalımına daha o zaman girmiş olduğunu anlamıştım. İşte bu Nikos benim yanımdayken hep neşeli oldu; acıdan, hastalıktan ya da kaza süsü verdiği intihar girişiminden söz etmedi; çalışmalarından, araştırma projelerinden dem vurdu, benimkileri sordu, ve ertesi gün tekrar görüşecekmişiz gibi sıcak bir kucaklaşmayla veda etti. O sıralar kafasının neyle meşgul olduğunu sonra öğrendiğimde, göstermiş olduğu sıradışı bir dostluk jestinden çok öte gerçek bir yiğitlik niteliği taşıyan bu davranış karşısında hayranlığımı tutamadım. Ama herkes böyle tepki vermiyordu durumuma... Örneğin bir hanım dost, bir gazetecinin, benim bir "ideologla" ilişkilerimden söz etmesinin ardından ortadan kayboldu; kendisi düşünce tarihi (histoire des idées) uzmanı olduğundan –ama tabii ideolog ("ide-bilimci") değil!– beni yalnızca adımla tanıyan eşi-dostu, (onun hesabına) korkmuşlar ve benimle ilişkisi ortaya çıkacak olursa karşılaşacağı tehlikeleri sayıp dökmüşler: sonu gelmez sorgulamalar, mutlaka onun da tanıklık yapmaya çağrılacağı herkese açık duruşmalar, filân. Yani dostlarını korumak istiyorlarmış akıllarınca. Böylece bu hanım benim eylemli dostlarımın arasından kayboldu. Bazıları da durup dururken sır oldu, nedenini hiç anlayamadım. Daha başkaları da –özellikle biri aklıma geliyor: Okul'da yaşadığım yıllarda en candan ve en yakın dostumdu, gün aşırı beni görmeye gelirdi– maddesel bakımdan bana büyük iyiliklerde bulunduktan sonra birdenbire, akşamdan sabaha, haber filân vermeden, ortadan çekildiler; mektup ve telefonlarıma bugüne dek yanıt alamadım. O arkadaş bu kitabı okuyacak olursa bilsin ki kapım kendisine hâlâ açıktır ve o gelmezse ben bir gün gidip kapısını çalarım. Bütün yaşadıklarımdan sonra artık her şeyi anlayabilecek duruma geldiğime inanıyorum, hatta günün birinde neden göstermeden ortadan sır olmuş görünenleri bile... Neyse, Nikos'la olan şaşırtıcı karşılaşmamdan başka, aynı açıdan beni en çok duygulandıran ziyareti bir gün Soisy'de kabul ettim. Sonradan candan bir dost olmuş olan "eski öğrencilerden" biri,

olağanüstü bir adam, beni görmeye geldi. Hiçbir şey söylemeden yalnız kendisini dinlememi istedi. İki saat boyunca yalnızca kendisinden, geçirdiği korkunç çocukluktan, akıl hastanelerinde sürünen babasından söz etti; sonunda şöyle dedi: "Seni görmeye neden gelemeyeceğimi, neden bunun elimde olmadığını, sana açıklamak için seni görmeye geldim." Bir yıl sonra, psikanalizde iken, tasarısını birlikte yaşadığı yürekli genç kadından başka kimseye açmadığı bir intihar biçimini uzun uzun planlayıp hazırlamış; sonra bütün damarlarını açıp beline de ağır kaldırım taşları bağlayarak kendini Marne ırmağına atmış.

Böyle olayları anlatıyorsam, bunu yalnızca bana çok dokundukları için yapmıyorum; yaşadığım dram karşısında çok yakın dostlarımın gösterdikleri davranış üzerine bana çok ilginç görüşler kazandırdıkları için de yapıyorum. Hatta yalnız bu dram karşısında değil, aynı zamanda kendi bunaltıları karşısında da; insanların çektiği acılara ve yaşadığı dramlara karşı bilinçsiz ya da aldırışsız, dedikodu yapıp yaymakta çıkar gören (ne gibi bir çıkar olduğunu bilmek bile istemem) kimi medya adamlarının benim çevremde üretip körüklediklerı çirkin, yoğun ve ısrarlı "söylenti" ortamı karşısında da.

Doktorlarımın davranışlarının kimi yönlerini anlamak için de gene bu koşulları hesaba katmak gerekir.

Her neyse, sonunda, şokların sağladığı göresel bir düzelmenin ardından, doktorum son derece temkinli olarak, neredeyse adım adım ziyaretçi kabul etmeme izin verdi. Önce iki kişi, sonra üç, sonra da beş; fazlası yasaktı, üstelik gelecekler de doktorumun, güvenilir olduklarına dair kesin bilgi edinebildiği dostlar olacaktı. Böylece birkaç candan dostla iki sevgili hanım dostumu görmek fırsatını buldum; bunlardan biri listeye kabul edilebilmek için dünyanın zahmetini çekmiş, enerjikliği ve çenesi sayesinde bunu başarmıştı. Bu ziyaretler benim için her zaman rahatlık ve huzur dolu geçmiyordu: dostlarla birlikte içimdeki geçmiş de yüzeye çıkıyor, dış dünya ve bana verdiği dayanılmaz korku da beni kavrıyordu (kendimi çaresiz ve umutsuzca mahvolmuş görüyordum ve artık hiç hiç göremeyeceğimi sandığım dış dünya beni derin bir bunaltının içine atıyordu). Doktorum bir bakıma haklıydı: ziyaretler eski bunaltıları, korkuları güncelleştiriyor, hatta ağırlaştırabiliyor. Ama tek başıma

kalmaya da dayanamıyordum (beni kemirip mahvedecek olan o eski takıntı) ve dostlarımın ziyarete gelmelerine izin vermesi için doktora yalvarıyordum. O da, ne yapsın, anlattığım gibi bir uzlaşmaya razı oldu; Sainte-Anne'daki günlerimin sonuna dek bu anlaşmaya göre yaşadım.

Ama bir gün doktoruma esaslı bir oyun oynamayı düşündüm. Çıkış izni bulunan Dominique'e bir telefon numarası listesi vererek, başka dostlarıma da haber vermesini ve onları görmek istediğim gün ve saatleri de saptamasını istedim. O da bu isteğimi yerine getirdi. Doktorum nasıl haber almış bilmem, ama büyük bir öfkeyle (ilk ve tek kez böyle öfkeli) odama girdiğini gördüm; kendisinden izin almadan dostlarımı çağırmaya hakkım olmadığını söyledi, telefon numaralarını istedi ve gelmemeleri için onları uyardı. Onunla ilişkilerimdeki tek "soğukluk" –zaten çabucak unutulduydu– da bu oldu.

Zaman geçiyor, kendimi gittikçe iyi hissediyordum. Ama bir gün öğrendiğim bir haber dünyayı başıma yıktı: Millî Emlâk tarafından sıkıştırılan Okul yönetimi, bana hiç sormadan, hatta haber bile vermeden, Ulm sokağındaki geniş dairemi, bütün yaşamıma o kadar sıkıca bağlı olan evimi, boşalttırmıştı! (Oysa idarî bakımdan ben yalnızca "hastalık iznindeydim" ve iyileşince tekrar oraya dönmeye hakkım vardı...) Bu uygulama beni, ömür boyu tımarhanede kalmaya yargılanmışım gibi çarptı; çünkü böylelikle, dışardan ve haklarım çiğnenerek, dairem –başka deyişle bedenim, – aracılığıyla, varoluş defterinden düpedüz silinmiş oluyordum! Bu boşaltılan daire olayı uzun zaman, yıllarca, peşimi bırakmayacaktı; ancak şimdi buna alışmış durumdayım.

Bir başka haberle de çok sarsıldım. Polis müdürünün kararıyla re'sen enterne edilmiştim; tüm haklarım elimden alınıp bir yasa adamına devredilmişti; bu durumda, yazgım bu müdüre bağlıydı. Hastanede uzun süre kalmanın söz konusu olduğu bütün durumlarda olduğu gibi, burada da müdürün benim yerimi değiştirmeye, yani başka bir sağlık kurumuna göndermeye yetkisi vardı. Hatta galiba kural da böyleymiş. Ve uzunca bir süre, Carcassone'a yollanacağımdan söz edilmez mi! Gerek benim gerek dostlarımın aklımız başımızdan gitti. Dostlarımın hep yanı-

başımda bulunmalarını, ziyaretime gelmelerini nasıl bekleyebilirdim oralarda? Tam bir felâket olacaktı benim için.

Oysa gerçek çok daha korkunçmuş; bunu ancak şu son aylarda, önce Soisy'deki doktorumun ağzından duydum; ona da Saint-Anne'daki doktorum söylemiş; bu doktor haberi bana da hiç çekinmeden doğruladı. Anlattığına göre, o zaman Sainte-Anne'daki doktorlara *en yüksek düzeyde idarî makamlardan*, "Althusser olayını kesin olarak bitirmek amacıyla" benim taşrada bir "tımarhaneye" kapatılmam yönünde ısrarlı baskılarda bulunulmuş. Çoğunlukla hapishaneden bile kötü olan bu tımarhanelerden pek çıkan olmadığı bilinir; bir kez giren, genellikle artık orada çürür gider. Tanrıya şükür, Sainte-Anne'ın doktorları, ne tehlikeli ne de şiddete eğilimli olmadığımı (ki bu zaten açıkça görülüyordu) söyleyerek beni savunma yürekliliğini (yürekliliik diyorum, çünkü tıbbî hukuk onlardan yana olsa bile bunu ileri sürmek gene de cesaret işidir) göstermişler de, ben haberim olmadan böyle korkunç bir yazgıdan kurtulmuşum. Büyük olasılıkla buna dayanamaz ölürdüm; dayansam bile ömür boyu o delikte çile doldururdum. Şurası da var ki, böyle bir durumda dostlarım herhalde boş durmayıp kamuoyunu ayağa kaldırırlardı, ve işler hiç de "en yüksek düzeyin" umduğu gibi yürümeyebilirdi. Derken 1981 seçimleri oldu ve Yüksek Öğretmen'den "arkadaşım" olan söz konusu Adalet Bakanı'nın yerine Robert Badinter geldi. Dostlarım rahat bir soluk aldı, ben de Soisy-sur-Seine'e gönderilebildim.

Ama doktorlarımın çilesi daha bitmemişti: ben Sainte-Anne'dan ayrılmak istemiyordum! Psikanalizcimin defalarca öne sürdüğü bütün kanıtlara aslanlar gibi karşı durdum. Sainte-Anne'da rahatım yerindeydi; geçmişte de çok kez yaptığım gibi orada kendime bir "yuva" kurmuştum; yitirmek istemediğim bir dostum vardı; karşılaştığım yüzlerin durmadan değiştiği, hastabakıcılardan kendime pek görgülü ve anlayışlı bir dost (her zaman temiz ve bakımlı, hep şen, tıknaz bir Antilli) edinmiş olduğum bu koskoca tarihî binada bir dirilik, bir yaşam sevinci bile buluyordum. Değişiklikten çok korkuyordum ve gitmemek için kıyamet gibi neden buluyordum: Soisy'yi biliyordum elbette, ama orası Paris'ten tam kırk kilometre uzaktı; ziyaretçilerim nasıl gelecekti? Söyleye söyleye analizcimin dilinde

tüy bitti –zaten kendim de deneyimlerimle biliyordum– ki, orada daha rahat olacak ve daha iyi bakılacaktım; Paris'ten ve çeşitli tehlikelerinden uzakta, en azından geniş parkta çok daha fazla hareket özgürlüğüne sahip olacaktım; kendisi de orada beni daha kolay izleme olanağı bulacaktı; zaten düzenli olarak ziyaretime de gelecekti... I-ıh! Nuh diyor peygamber demiyordum: Sainte-Anne'dan ayrılmak istemiyordum vesselâm! Ama sonunda, durumun "ya Soisy ya Carcassone " şekline dönüşeceğini sezdiğimden, içim içimi yiyerek direnmekten vazgeçtim.

Böylece 1981 Haziranında ambülansla Sainte-Anne'dan ayrıldım. Doktorum önlem olarak öğleden sonra saat beşte hareket edeceğimi ilân ettirmişti, ama ambülans beni saat ikide aldı. Üşüşmeleri olası gazeteci ve fotoğrafçı takımı böylece hava almış oldu.

XXII

1981 Haziranında Soisy'ye geldim; mevsim hâlâ bahardı, geniş yemyeşil çayır dipten biçilmiş, beyaz pavyonlar yüksek ağaçların arasına serpiştirilmişti. 1983 Temmuzuna kadar bana evlik edecek olan 7 numaralı pavyona kabul edildim.

Pek parlak durumda değildim. Yer değiştirme, yeni doktorlar ve bakıcılar, hele bir de dostların yanımda olmayışı. Uğradığım şok kolay dayanılır değildi. Bu kökten değişimi kabule, buna katlanmaya razı olmak için, doktorlarımın haklı olduklarını anlamak için, bana zaman, uzunca bir zaman gerekti. Çünkü buradaki hastalar dünyası çoğunlukla kalan ömürleri boyunca aynı hücreye gömülü, aynı saplantıları evirip çevirerek, ziyaretçi yüzü görmeden yaşamaya yargılı zavallı "kroniklerden" oluşuyordu. Şizofrenler, sayıklayıcılar ve kaşarlanmış alkolikler boldu; özellikle iki zavallı genç kadın vardı ki, biri her yerde Meryemana'yı arıyor, öteki de hep aynı anlaşılmaz sözleri sayıklayıp duruyordu; ama akut hastalar azdı. Oysa Sainte-Anne'da böyleleri daha çoktu; çoğu da iyileşip gittiklerinden, kurumda her zaman bir geliş-gidiş ortamı hüküm sürerdi. Burada bir de iyice çökmüş, acınacak durumda erkek ve kadın yaşlılar pavyonu vardı; zavallıları güneşe çıkarıp kendi sessizlikleri içinde hapis olarak orada bırakıyorlardı.

Soisy'de kaldığım sürece bana bakacak ve sonra da durumumu izleyecek olan genç ve uzun boylu doktorumla tanıştım. O da psikanalize girmişti, "dinleyişinden" belli oluyordu. ama gerek onunla, gerek hastabakıcılarla samimiyet kurabilmem zaman aldı. Bakıcılar "bakım ekibi" ilkelerine göre çalışıyor, gözlemlerine dayanarak doktorla tartışıyorlardı. Doktorumun yöntemlerini her zaman onaylamadıklarını biliyorum. Bazıları onu benimle fazla meşgul olmakla ve öteki hastalarına tanımadığı ayrıcalıklardan yararlandırmakla suçluyorlardı. Ruh dokto-

ru meslektaşları bunu bir gün yüzüne karşı bile söylemişler. O da kabul etmiş: "Doğru, onu ötekiler gibi tedavi etmiyorum, ama bunun nedeni bütün hastalarıma uyguladığım aynı ilkeyi ona da uyguluyor olmamdır. Çünkü ben hastalarımı ne olduklarına, durumlarına, isteklerine ve bunaltılarına göre ele alır, ne gerekiyorsa onu veririm. Althusser'in tanınmış bir kişi olduğunu ve bu duruma bağlı kaygı verici düşüncelerin, özellikle düşmanların baskısı altında bulunduğunu hesaba katmayacak olursam, eşit değil yapmacıklı davranmış olurum." Bu sözlere bakarak bana çok yüz verdiği, dostlarımın bazan çok ısrarlı olan isteklerini birazcık olsun yerine getirdiği sanılmasın. Hiç böyle bir şey yapmadı. Kendine çizdiği "rotadan" asla sapmamayı ve benimle ilişkisinde (ötekilerle de, onu iş başında gördüm) bu doğru ve sağlam ilkeye sonuna dek saygılı kalmayı bildi.

Bana önce anafranyl verildiyse de sonuç alınamadı. O zaman yeniden niamide (imao) geçildi ve daha önceki etkiler meydana geldi: tıpkı Montsouris'de olduğu gibi, ağır bir zihin karışıklığına, düşlere ve intiharlık bir paranoya bunalımına girdim. Bu beliriler üzerinde tekrar durmuyorum, ama başka çare olmadığından imao'nun dozu iki katına çıkarılınca bunlar dikkati çekecek ölçüde ağırlaştı. Sonuç tam bir yıkım oldu. Yediklerimi ve içtiklerimi hemen kusuyor, ikide bir düşüyor (hatta bu yüzden bir kolumu bile kırdım,) günün büyük bir kısmında uyanıkken bile peşimi bırakmayan karabasanlarımla boğuşuyor, yakındaki korulukta umutsuzca kendimi asacak bir dal arıyordum. Ama ya ip? Önlem olarak robdöşambrımın kemerini ve ayakkabılarımın bağcıklarını bile almışlardı. Böyle durumlarda hep yapıldığı gibi, gecenin biraz olsun dinlenme ve unutma getirmesini bekliyordum, ama geceler de gündüzler gibi felâketti; gözüme uyku girmiyormuş gibi duyumsuyordum; üstelik gece nöbetindeki hastabakıcılarla da başım dertteydi. İlaçlarımı (gene chloral ve beteri) akşam saat sekizde vermeleri gereken bu adamlar, hastaların çoğu gibi televizyon izlediklerinden, resmen saptanmış programa karşın ancak saat onda geliyorlardı; yani benim için iki korkunç saatlik bir gecikmeyle. Bu vesileyle doktorun hastabakıcılar üzerinde tam yetkili olmadığını, onlarla uzlaşmak hatta davranışlarına göz yummak zorunda olduğunu anladım (gece ilaçlarımın saatinde verilmesini hiçbir zaman sağ-

layamadım, bir kez dışında: o zaman pek nazik bir tıp öğrencisi gece nöbetine kalmıştı, ama bu bir daha olmadı). Hatta, çok liberal ve iyi düzenlenmiş olan bu serviste bile doktorlar böyle "hastabakıcılar cuntasının diktatörlüğü" altında olursa, bundan daha az "gelişmiş" ve bakıcıları daha az bilgili olan öteki servislerde *haydi haydi* daha kötüsü beklenebilir, diye düşünmeye başlamıştım (tabii bu abartılı bir düşünceydi). Her ne kadar bu izlenimin oldukça yumuşatılması gerekirse de, tüm psikiyatrik kapatılma ortamlarında egemen olan (ve bilseniz ne çok zarara neden olan!) ilişkilerin ve genel havanın anlaşılabilmesi için mutlaka göz önüne alınması gereklidir.

Sabahları doktorum odamda gözükür gözükmez, uzun zamandan beri yalnız onu bekliyor olmanın sabırsızlığıyla, sanki bu özenli ve dost varlığın üstüne atılıyordum. O zaman uyanıkken de yakamı bırakmayan geceki karabasanlarımdan sıyrılmak için büyük çaba harcıyordum. Doktora gördüğüm korkunç düşleri anlatıyordum, o yalnızca dinliyor, arasıra birkaç sözcük söylüyordu. Ama ondan beklediğim desteğin asıl önemli kısmı bu "dinleyişti" işte. Bazan son derece temkinli bir tür yorum yaptığı da oluyordu. Görünüşte doktorun sözlerine mum yapıştırıyordum ama ardından sık sık gidip bir hemşire buluyor ve sorumu soruyordum: "Baksanıza, bu doktor ne yaptığını biliyor mu? Ne dediğini biliyor mu?" Kuşku yeniden benliğimi kaplıyordu, ardından da bunaltı; gerçekte bir kez daha yalnız kalmanın, her zamanki gibi terk edilmenin bunaltısıydı bu.

Psikanalizcim haftada bir kez, pazar sabahları, (bir âcil durum nöbetçisinden başka) hemen herkesin boşalttığı pavyonda beni görmeye geliyordu. Onunla birlikteyken dönüp dolaşıp –ama kendimi asla suçlu hissetmeksizin– hep aynı konuya, işlediğim cinayetin derin nedenlerine, geliyordum. Ona bir varsayım önerdiğimi (bunu ona Sainte-Anne'dayken de söylemiştim) hatırlıyorum: Hélène'in öldürülmesi olayı "araya adam koyarak intihar" olamaz mıydı? O, ne olur ne de olmaz demeden yalnızca dinliyordu. Daha sonra doktorumdan, analizcimin zaman zaman kendisini de gördüğünü ve benim iyileşebileceğim konusunda yüreklendirdiğini öğrendim. Bir kez, yoğun bakım için Sainte-Anne'a kaldırıldığımda, analizcim bir sürü başvuru ve pazarlıklar pahasına serviste beni ziyaret etmiş ve bana ba-

kan uzmanla konuşmuştu; işte o zaman ciddi olarak, bu işin bittiğini, bu uygulamaya fiziksel olarak dayanamayacağımı düşünmüş. Ama bu, hayatta kalacağımdan kuşkuya düştüğü tek an olmuş. Buna karşılık, yaşadığım takdirde ruhsal olarak iyileşeceğimden hiç kuşku duymamış. Doktorum durumum hakkında kaygıya kapıldığında (bazan oluyormuş bu), analizcim benim yakayı kurtaracağım konusundaki inancından hiç sapmamış ve doktoru da bu yönde desteklemiş. O olmasaydı belki de (?) doktorum umutsuzluğa düşüp pes edecek, böylece ben de sonu olmayan sefaletlerini yakın çevremde her gün gözlemlediğim o "kroniklerden" biri olacaktım.

İmaolar beni öyle bir duruma düşürdü ki (doğal olarak bu döneme ilişkin her şeyi unutmuşum), beni yeniden Évry'de yoğun bakıma almak zorunda kaldılar. Ama bir kez daha paçayı kurtardım. İmao tedavisine son verildi, ben de yavaş yavaş düzeldim. Hatta Soisy'de bir aşırı uyarılmışlık dönemi bile yaşadım; iki ay boyunca daireme çekilip, daha önceki bütün hipomanyak dönemlerimde olduğu gibi gece-gündüz hiç uyumadan, (1982 Kasımıyla 1983 Şubatı arasında) daktiloda iki yüz sayfalık bir felsefe metni yazdım; bu yazı hâlâ elimde. Hiç de deli saçması değil, ama fikirler çok dağınık... Doğrusunu söylemek gerekirse bu metinde, bana hiç kimseye açılamayacak kadar önemli (!) göründükleri için yirmi yıldır kafamda sakladığım bazı fikirleri ilk kez yazıya döküyordum; olgunlaştıkları zaman yayınlayacaktım bunları. Merak edilmesin, henüz olgunlaşmadılar...

Korktuğum başıma gelmemişti: sayısız dost ziyaretime geliyordu: yaklaşık her gün bir hanım. Beni bir gün bile yalnız bırakmamak üzere aralarında anlaşmışlardı. Onlara çok şey borçluyum. Gerçeği söylemek gerekirse bu ziyaretleri ben hem doktorumdan hem de onlardan ısrarla, *buyurganlıkla* istiyordum. Doktorum bunun önemini kavradı, ve Soisy'de yaşam koşulları Sainte-Anne'dakilerle aynı olmadığından, cömertçe izin verdi. Böylece erkek ve kadın dostlarımla birlikte öğleden sonraları uzun saatler geçirebildim. Benim için önemli olan onların yanımdaki varlığıydı. Bir hanım başucumda örgüsünü örüyor, bir başkası kitabını okuyordu. Sessiz kalmalarından gocunmuyordum; yalnız değildim ya. Ama ziyaret konusunda neden bu ka-

dar ısrarlı, nerdeyse despotça (evet, tam anlamıyla) davranıyordum acaba? Herhalde "depresyonun mutlak gücü" yüzünden; bu "mutlak gücü", beni sanki boğan yalnızlık ve bırakılmışlık korkusunu geçici olarak bastırmakta kullanabileceğimi görmüştüm de ondan. Birisini özlediğimde, bir dost beni bırakıyor duygusuna kapıldığımda, daha ağır bir depresyona giriyordum.

Ve bu durum 1983 başlarında, kendi dairemde birkaç hafta geçirme fırsatını elde ettiğimde başıma geldi. Yalnız değildim gerçi: doktorumun kesin emirleri uyarınca (o bu önlemi çok gerekli görmüştü, çünkü kendimi altıncı kattan atmaktan söz ediyordum) dostlarım gece-gündüz yanımda bulunup destek oldular. Gene de bu bırakılmışlık izlenimi beni o kadar şiddetli bir sinir bunalımına düşürdü ki doktorum beni tekrar hastaneye almak zorunda kaldı. Bu kez Vialan'a gönderdi; orada bir yarı-iyileşme elde edildikten sonra, bazı kaygılarla da olsa sonunda Temmuz 1983'te taburcu oldum ve kırlarda tatil yapmak üzere Doğuya gittim.

Ama bu arada neler olmamış ki!.. Doktorumun düşüncesine göre (bana bunu daha sonra itiraf etti), uzun süreden beri o kadar ağır ve çaresiz biçimde hastaymışım ki, bu işin sonu asla gelmeyecek gibi görünüyormuş; hastanenin güvenliği ve koruması olmadan yaşayabilmem olanak dışıymış. Onu en çok korkutan da buymuş. Ama o gene de "dayanmasını" bilmiş; zaten beni ele alınca kendisine hemen çizdiği tek ve temel eylem çizgisi de bu imiş: sıkı durmak, yılgınlığa düşmemek; hastalığımın tüm zikzaklarını izlemek, ama belirlediği rotadan sapmamak. Ama bu onun için hiç de basit ve kolay olmamış; üstelik durumun daha da karmaşıklaşması için ben de elimden geleni yapmışım.

Dış dünyadan öldürücü bir dehşet duyuyordum. Doktorlarımın ve hastabakıcılarımın hiç aklından çıkmayan –ve ben pek aldırış etmez olduğum zaman bile doktorumun benim hesabıma korkmayı sürdürdüğü– o kötü niyetli söylenti ve yorumlardan değil (zaten Soisy'de böyle bir şey yoktu), dış dünyanın gerçekliğinden korkuyordum; bu gerçekliğin hep benim erişme alanımın dışında kalacağını düşünüyordum. Bu bunaltı uzun süre belirgin ve somut bir biçim de aldı. Okul'daki bütün eşyamın, emekliliği düşünerek Hélène'le birlikte satın almış olduğu-

muz XX. bölgedeki bir daireye taşındığını (dostlarım bu işle günlerce uğraşmışlar) söylemiştim. Bana evin durumunu da betimlemişlerdi: her yanı kaplayan kitap dolu sandık ve kutulardan daireye girilemiyormuş. Ne yapacaktım şimdi? Aklımca artık hiçbir zaman hastaneden çıkıp dış dünyaya ayak basamayacak olmam bir yana, bunu başarsam bile bu kez de daireme giremiyordum! Gidip bir göz atmama karar verildi. Çok sevdiğim bir hasta bakıcıyla birlikte, hastanenin kamyonetiyle eve gittik. Tavanlara kadar üstüste yığılı kutuları görünce sanki mahvolduğumu hissettim ve içeri girmeyi reddettim. Bu dehşet bir daha beni bırakmadı; hem de soyut ve olası boş bir biçim olarak değil, korkunç derecede somut bir olgu olarak. Gerçekten işim bitikti.

O zaman doktorum, sonradan "zehir hafiyelik çözümler" diyeceği bazı çareler düşündü. Özellikle biri tam bir "absürd bürokratiko-medikal" oyundu: hastanenin kamyoneti gidip benim kitap sandıklarımı getirecek, bunlar hastanenin holüne boşaltılacaktı; ben orada kitaplarımı elden geçirip ayıracak ve düzenleyecektim; sonra bunlar yeniden evime götürülüp raflara dizilecekti. Ama raflar nereden bulunacaktı? Dostlarımdan üçü gönüllü olarak, Bazar de l'Hôtel-de-Ville'den, hazır satılan her işe yarar etajerlerden alıp daireme monte etmeyi üstlendiler (o koca tahtaları metro ile taşımışlar!). Ama bu da derdime derman olmadı. Kim seçip ayırabilirdi kitaplarımı benden başka? Oysa ben kendimi hiç de bunu yapabilecek yetenekte hissetmiyordum; bütün proje kafamda yalpalayıp duruyordu. Dostlarım bana hiçbir şey söylemeden rafları kurmuşlar, bütün kitaplarımı ellerinden geldiğince oraya dizmişler; bir gün gelip bana müjdeyi verdiler: ne zaman istersem daireme girebilirdim artık! Yukarda söylediğim gibi, kasım-aralık 1982'deki –pek kötü bitecek olan– ilk "çıkışımda", oraya gerçekten girdim de. Ama aradığım kitapların hiçbirini bulamadım! Onları yeniden elimle dizmeye koyulmam gerekiyordu, ama bu sonu gelmez işle ben nasıl başaçıkardım? Binlerce kitabım vardı ama yaşamım boyunca ancak birkaç yüzünü okuyabilmiş, ötekileri okumayı hep daha elverişli (ve hayalî) bir zamana ertelemiştim. Yeniden dehşete düştüm. Ama dağınık ve düzensiz kitap yığınlarıyla bir arada yaşanabiliyormuş pekâlâ; bunun kanıtı, birkaçı dışında ki-

taplarımı hâlâ aradığımı bulacak kadar düzene sokamamış olduğum halde, bu düzensizlik içinde pekâlâ bey gibi yaşayıp gitmemdir. Alın size, "her şeyin kafanın içinde olup bittiğine" bir kanıt daha!..

Ama sorunların en kötüsü bu durumum değildi. Burada hem neden-sonuç ilişkisi içinde sımsıkı belirlenmiş, hem de bayağı tekil ve eşsiz bir noktaya dokunacağım. Bu son hastane yaşamımı da öncekilerin hepsini yaşadığım gibi, yani dış dünyanın içime saldığı korkulara karşı mutlak bir sığınak olarak yaşıyordum. Sanki bir kalede, bunaltımın kalın duvarları tarafından oradaki sessizliğin içine kapatılmış gibiydim; buradan nasıl çıkılabilirdi ki?.. Doktorum da durumumu hissediyor, anlıyor, bu yüzden benimle birlikte bu oyuna giriyor, benden bulaşan korku ile o da korkmaya başlıyordu. Bunaltımı bulaştırmaktan hiç geri durmadığım hastabakıcıların durumu da aynıydı. Bir gün, açık yakasından boynunun gövdeye bitiştiği yeri ürpererek seyrettiğim bir hanım dostum aklımda olduğu halde, doktora o korkunç soruyu sorduğumu hatırlıyorum: "Ya bunu (bir kadının boğazını sıkmayı) bir daha yaparsam?.." O zaman doktorum: "Yok canım, daha neler!" diyerek beni yatıştırmış, ama hiçbir neden göstermemişti. Ama sonradan, hemşirelerin akşamları benim odama yalnız girmeye çekindiklerini öğrendim; sanki benim bunaltıya sarılı o korkunç arzumu uzaktan algılıyorlarmış gibi, üstlerine atılıp boğazlarını sıkacağımdan korkuyorlarmış... Bu "bulaşmadan" burada söz ediyorsam, kapalı yaşamanın bunu doğurmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmek içindir. Hastanın, doktorun, hastabakıcıların ve ziyarete gelen dostların korku ve kaygıları birbirine bulaşıyor, katılıyor, toplam etkileri birkaç kat artıyor; öyle ki doktorum birkaç kez, hastabakıcılarına karşı değilse de (bu konuda bana hiçbir şey söylemezdi) dostlarıma karşı hayli telâşlı "kritik" bir durumda gözükmüş; bu halini açıkça farketmişler. Bu bunaltının katlanması sürecinden doktor nasıl dışarda kalabilir ki zaten? Hem özne hem de nesne olarak olayda taraf değil mi? Böyle olağanüstü güç çalışma koşulları ancak bazı uzlaşma yolları bulunarak dayanılır hale getirilebilir. Doktorum bunları bulmayı başardı, ama kimi yan etkiler de olmadı değil.

Bu yan etkilerin başlıcasının yerini tam olarak belirleyebildiğimi sanıyorum: Dış dünyayla ilişki olanaksızlığının doğurduğu bunaltıya karşı sığınak ve korunak olarak yaşadığım "kalenin" aynı zamanda hem nesnel hem de yapıntılık (fantasmatique) olan "mahiyetiyle" ilgiliydi. İmdi, bu dış dünya yalnızca benim kafamdaki bir yapıntıda mevcut değildi; oradan gelip gene oraya dönen dostlarım onu bana her gün somut olarak getiriyorlar, sunuyorlardı. Bir tek örnek vereyim: Foucault iki kez beni ziyarete geldi; ikisinde de, *bütün* dostlarımla yaptığım gibi, fikir ve sanat dünyasında olup biten her şeyden, orayı dolduran insanlardan, bunların tasarılarından, yapıtlarından ve anlaşmazlıklarından, siyasal durumdan, vb. söz ettik. O anda tamamıyla "normal", her şeyden haberli bir aydındım; fikirlerim bilincime ve dilime geliyor, bazan onun bir sözüne karşılık muzipçe taşı gediğine koyuyordum; öyle ki Foucault sağlığımın çok iyi olduğundan emin olarak ayrıldıydı. Bir başka kez geldiğinde ise yanımda Peder Breton bulunuyordu. O zaman, benim önümde, hakemliğim ve yönetimim altında, aralarında öyle olağanüstü bir fikir ve deneyim alışverişi süreci kuruldu ki bunu ömrüm oldukça unutmayacağım. Foucault, IV. yüzyıl hıristiyanlığının "değerleri" üstüne yaptığı araştırmalardan söz ediyor ve şu önemli noktaya işaret ediyordu: Kilise her zaman sevgiye (amour) büyük değer vermişse de, dostluktan (amitié) her zaman kuşku duymuş ve kaçınmıştır; oysa başta Epikuros olmak üzere klasik filozoflar somut etik düşüncelerinin merkezine dostluğu yerleştirirler. Doğal olarak, eşcinsel olan Foucault, Kilisenin dostluğa karşı duyduğu tiksintiyi, tüm Kilise örgütünün ve manastır yaşamının eşcinselliğe karşı duyduğu tiksintiyle, yani aslında (gene çifte-anlamlılık) eğilim ve yatkınlıkla, ilişkilendirmeden edemiyordu. İşte tam o sırada Peder Breton, şaşırtıcı biçimde, ilâhiyattan kanıt getirmek için değil, kendi deneyimini anlatmak üzere söz aldı. Ana-babasını tanımadan köyün rahibi tarafından büyütülmüş; onun zekâsını farkeden bu adam Agen din okuluna girmesini sağlamış, böylece orada orta öğreniminin bir bölümünü görmüş. On beş yaşında rahip çıraklığına alınmış ve genç rahip adaylarının çok sert ve sıkı yaşamını sürmüş: benliği dışlayan bir "kişiliksizlik" (çünkü Mesih bir kişi değil, Söz'ün içinde kapsanmış olarak düşünülen bir "yad-kişilik" tir),

bir sürü kurala sıkı sıkıya bağlılıktan oluşan bir yaşam. Kurala uymakla kendi benliğini üst varlığın içinde "unutuyormuş": "Kural kişinin yerine düşünüyordu, ve yerine düşünen olduğu için, kişinin her kişisel düşünmesi bir kibir günahı sayılıyordu." Ancak çok sonraları, gelenek-görenekteki evrimle, hıristiyan kişiselciliği (personnalisme) akımının da etkisiyle, her kişinin özgünlüğüne birazcık –ama ne kadarcık!– saygı göstermeye çalışılır olmuş. Peder Breton bu anlamda, Foucault'nun bir deyimini kullanarak, manastırlarda "insanın çok yakın zamanlarda yapılmış bir buluş olduğunu" söylüyordu. Breton'un tüm yaşamında tek dostu bile olmamış; dostluk hep kuşku altındaymış, çünkü 'özel' dostluğa dönüşüp yozlaşabilirmiş ki bu da eşcinselliğin örtülü biçimi demekmiş: Kilise içinde eşcinsellik yönünde, kadınlara kapalı olmasıyla açıklanabilecek bastırılmış bir eğilim ya da çekilim olduğu doğruymuş. Eşcinsellik sürekli bir tehlike, bir ayartıcı güç olmasaymış, özel dostlukların tehlikesi üzerinde kesinlikle bu kadar ısrarla durulmazmış. Bu özel dostluklar Kilise kurumlarındaki bütün yetkili ve yöneticilerin saplantısıymış, her yana yayılmış bir kötülükten duyulan dehşeti temsil ediyormuş. Ayrıca kadınlardan iğrenme duyan pek çok rahip, hatta aziz varmış; bunların içgüdüsel temizlik, arılık tutkuları da kadının kirli bir yaratık olduğu fikrine bağlıymış. Bu yüzden birçok rahip kadını reddedip "oğlanla idare etmekle" aslında bu kirliliği reddettiklerini sanıyorlarmış. Örneğin şu rahip gibi: Tüm kurallara eksiksiz uyan, ayinini yöneten bu aziz pederin yanında ayinlerde ona yardım eden şeker gibi bir oğlancık varmış; bir gün ayinden sonra peder bunu özel odasına götürür, pantalonunun önünü açar, oradan bir tutam kıl keserek dinsel törenlerde kullanılan bisküvinin (İsa'nın etini temsil eden "hostie" nin) konduğu özel kutucuğa koyar. İşte bu tür durumlar yüzünden dostluk olayı her zaman kuşku altında tutuluyor ve insan Foucault'nun ne demek istediğini anlıyor. Kilise için sevgi, aslında, sözcüğün uzağa ve yakına seslenen en geniş anlamıyla, dostluktan kurtulmanın bir yolu oluyor.

Onlar böyle konuşurken ben de aralarında, her ikisini de dinliyor; kapalılık ve korunma bunaltılarımdan çok uzakta, hastaneyle ve onun kaleliğiyle hiç ilgisi olmayan bu konuşmaya katılıyordum. Zaten *bütün dostlarımla da* tıpkı böyle oluyordu;

onlar benim, kafamda ve sözlerde de olsa, hapislikte bulduğum o ünlü "güvenliğin" dışında, dış dünyada yaşamamı sağlıyorlardı.

Tabii yaşamımın bu yönünü doktorum pek bilmiyordu; bunu ona açmıyordum. Ona yalnız korkularımı, kaygılarımı, bunaltımı açıyordum. O da benim hastane kalesindeki kapalılık durumum hakkındaki tasarımını bunun üzerine kuruyordu. Hatta benim kapalı kalma saplantımın ve dış dünya karşısındaki dehşetimin, onu benden daha çok etkilediğini ve bunalttığını bile söyleyebilirim. Bir süre önce onunla geçmişteki bu olaylar üstüne uzun uzun konuştum ve farkettim ki, benim bunaltımdan aldığı ipuçlarıyla kendinde oluşan bunaltıyı gerisin-geri bana yansıtmış, böylece kendi bunaltısının en sivri biçimlerini bana maletmiş olabilirdi. Gerçi ben kendimi umutsuzca mahvolmuş hissediyordum, ama bunun nedeni dış dünyadan duyduğum dehşetten çok, daha derindeki başka etkenlerdi; bunları ayrıca anlatacağım.

Ama daha önce tımarhane kurumunun –niteliği bir yana– yalnızca kurum olarak var olmasıyla bile neden olduğu zararlar üzerinde durmak istiyorum. Akut, yani tanımı gereği geçici bir nöbete yakalanan ve tepeden inme kararlarla, nerdeyse mekanik olarak, tımarhaneye kapatılan birçok hastanın, orada ilaçların ve kapalı yaşamanın etkisiyle, "kronik", yani bir daha hastanenin duvarları dışına çıkamayacak gerçek ruh hastaları haline geldikleri iyi bilinen bir olaydır. Ruh hastalarını hastaneye kapatma mekanizmasını ortadan kaldırıp onun yerine –gündüz hastanesi ya da dispanser gibi– "gezici" müdahaleleri yeğleyenlerin iyi tanıdıkları bir etkidir bu. İtalya'da Basaglia tarafından yapılan (daha doğrusu savunulan) reformun derin anlamı da buradadır. Basaglia'nın istediği, sinir hastalıkları hastanelerini kapatıp hastaları ya özel kliniklere ya da gönüllü ailelere devretmek suretiyle, hem akut hastaları hem de kronikleri tımarhaneye tıkılmanın mekanik kötü etkilerinden kurtarmaktı. Doğal olarak böyle bir reform ancak büyük halk hareketlerinin olduğu bir dönemde, işçi sendika ve partilerinin yardımıyla tasarlanabilirdi. Bastırıcı bir zihniyetin egemen olması yüzünden Fransa'da bunun düşünülmesi bile güçtür. Bilindiği gibi İtalya'da da Basaglia'nın reformu başarısızlığa uğradı. Artık hastala-

rı toplumda konuyla ilgilenen bütün etkili ve yetkili çevrelerin elbirliğiyle belirledikleri bu cehennemden çıkarmak için ne yapılabilir ki?..

Ama daha az bilinen, daha az tanınan bir başka nokta var ki, o da psikiyatrik hapishane ortamının bizzat doktorlar üzerinde, onların hastaları hakkındaki, hastalarının bunaltıları hakkındaki görüş ve tasarımları üzerinde yaptığı etkilerdir. Örneğin benim durumumda, dünyanın en iyi niyetli, aynı zamanda da hastasını "dinleme" açısından en iyi donanımlı ruh doktorunun bile, kendi içinde oluşan "çıkılmaz kale" bunaltısını hastasına (yani bana) geri yansıtmış olması; ve bu yansıtma ile ondan doğan karışıklık içinde, bende olup bitenlerin gerçek niteliği hakkında kısmen yanılması, çarpıcı bir durumdur. Bende bunaltıyı doğurup içime yerleştiren, dış dünyanın kendisinden çok, orada *tek başıma*, terk edilmiş kalmaktan; herhangi bir güçlükle başa çıkmak, ya da kısaca ve düpedüz var olmak güç ve yeteneğini gösterememekten duyduğum yoğun dehşetti. Doktorumun dikkati böylece, bende gözlediği değil de bana yakıştırdığı belirlenmiş bir bunaltı üzerine yönelirken; böylelikle doktorum onu asıl "nesnesinden" –daha doğrusu nesne yokluğundan, nesne yitiminden– saptırıp, bana yansıttığı kendi bunaltısının tasarımı üzerine çevirirken, bende de tamamen başka bir "diyalektik" gelişiyordu: "yas" diyalektiği.

Birkaç dost bana birbirinden irkiltici bazı olaylar anlattılar. Uzunca bir süre, her şeyi "kaybediyormuşum": robdöşambrımı, ayakkabılarımı, çoraplarımı, gözlüklerimi, kalemimi, kazaklarımı, dolabımın anahtarını, adres defterimi, ne bileyim işte, bütün eşyalarımı... "*Objektif*-nesneleri" ilgilendiren bu garip tutumun bilinç-dışı anlamını şimdi kavrıyorum. Bu, yine bilinç-dışı ama çok daha başka bir yitirişin, "*objektal*-nesnenin" (yani içsel nesnenin) yitirilişinin, bir "dışsallaşması", somutlaşmasıydı; burada somutlaşan da sevilen varlığın, Hélène'in yitirilişiydi, ve bu yitiriş de iyice başlangıçta yer alan bir başkasına, annemin yitirilişine yeniden etkinllik kazandırıyordu. İçsel objektal-objenin yuvasından kaybolmuş olması, böylece bilinç altından, dışsal objektif-objelerle ilgili olarak bir düzüye tekrarlanan bu mekanizma ile kendini "geçerli" kılıyordu. Sanki bütün psişik "yatırımlarıma" komuta eden objektal-nesneyi yitirmek-

le, bütün bu "yatırımlarımın" bilinç altındaki ana formunu yitirmekle, aynı zamanda somut objektif-nesnelerle ilgili olarak da her türlü "yatırım" yeteneğimi sonsuza dek yitirmiş oluyordum. Bütün eşyaları kaybediyordum, çünkü yaşamımdaki Bütünü kaybetmiştim ve onun yasını tutuyordum. Sonsuza dek tekrarlanan bu yitirme süreci bir bakıma yasın ruhtaki işleyişini, başlangıçta yer alan objektal-nesnenin yitiminin *psyche*'ye[1] verdiği zahmeti temsil ediyordu.

Öte yandan, aynı zamanda bedenimin her yanından da hastaydım: gözlerimden, kulaklarımdan, kalbimden, yemek borumdan, barsağımdan, bacaklarımdan, ayaklarımdan, vb. Organlarımın kullanımını benden alan evrensel bir hastalığın darbeleri altında tam anlamıyla bedenimi de yitiriyordum; böylece "parçalanmış bedenli" halime tekrar düşüyordum.

Hem garip hem anlamlı bir başka davranışım daha vardı. Beni o sıralarda görmüş olan bütün dostlarım bunu kuşkuya yer kalmayacak biçimde doğruladılar. Onlara gün boyu intihar söylevleri çekiyormuşum. Birisiyle, bütün bir öğleden sonrayı, antik çağlardan bugüne çeşitli klasik kendini öldürme örneklerini gözden geçirip kendime uygununu aramakla geçirmişim; sonunda konuyu, bana mutlaka bir tabanca bulmasını isteyerek bağlıyormuşum. Hatta ona da ısrarla soruyormuşum: "*Peki ya sen? Sen var mısın?*" Aynı zamanda ve özellikle, içine düşmüş olduğumu hissettiğim sefil ve perişan durumdan çıkma umut ve olasılıklarının tümünü *yok etmek* –bu söz önemli– fikrini bir türlü bırakamıyormuşum. Bu yolda kanıttan yana hiçbir eksiğim yokmuş, tam tersine usyürütmelerim oldukça sağlam ve tutarlıymış; zamanımı konuştuğum kişilere, her türlü çarenin (fizyolojik, nörolojik, kimyasal, psikiyatrik, psikanalitik, özellikle de psikanalitik) kesinlikle boş olduğunu *kanıtlamakla* geçiriyormuşum. Felsefî nitelikte kanıtlara dayanarak, her türlü müdahalenin mutlak biçimde sınırlı, keyfî nitelikte ve en azından benim "durumumda" bütünüyle boşuna olduğunu gösteriyormuşum. Karşımdakiler, felsefî tartışmanın "diyalektiğine" en alışkın ve egemen olanlar bile (ki çoğu kez karşımda yetenekli filozoflar bulunuyordu), diyecek bir şey bulamayıp susuyor ve yanımdan benden tamamen umudu kesmiş olarak ayrılıyorlarmış.

[1] Ruh; insanın kişiliğini yaratan ruhsal olguların tümü. (Yay.)

Sonra aralarında telefonlaşıyorlarmış, ama bu konuşmalar da hep yapacak bir şey olmadığı, durumu kabullenmek gerektiği, benim artık yitmiş olduğum üzerineymiş. Her biri şaşmaz biçimde benim zaferimle sonuçlanan birer güç denemesine benzeyen bu kanıtlamalarla "güttüğüm" asıl hedef ne olabilirdi? Başkalarının varlığının yıkımıyla; bana sunulmaya çalışılan her türlü yardım, destek ve nedenin çürütümü ve reddiyle, aslında peşinde koştuğum şey *kendi nesnel yıkımımın kanıtı*, "karşı-sınanması", idi: *kendi yad-varlığımın kanıtı;* yaşam açısından, her türlü yaşama ve kurtuluş umudu açısından, çoktan ölmüş olduğumun kanıtı. Gerçekte, bu sınama ve kanıtlar içinde, ben kurtuluşumun kökten olanaksızlığını, *yani kendi ölmüşlüğümü,* kendi kendime kanıtlamaya çalışıyordum; böylece başka yollardan, kendimi öldürme, kendimi yoketme istemime ulaşmış oluyordum. Ama benim yokedilmemin yolu simgesel olarak başkalarının, en başta en çok sevdiğim kadın olmak üzere en yakın ve candan dostların yokedilmesinden geçiyordu.

Bu düpedüz "yasın çalışması" idi; benim elimden çıkan Hélène'in yokedilmesi vesilesiyle bir öz-yıkım işi, öz-yıkım üzerine bir çalışmaydı. Yalnız Hélène'in de değil. Bir gün çoktan beri tanıdığım psikanalizci bir dost ziyaretime geldi; korkularımı, bunaltımı ona da açtım ve dilimden düşmeyen o soruyu sordum: Hélène'in öldürülmesi olayının aslı ne? O anda neler oldu? Hiç değilse biçimsel bakımdan "vahşice" sayılabilecek bir yorumla, beni şaşırtan bir yanıt verdi: Hélène'in kişiliğinde, bilinç altımda aslında psikanalizcimi öldürmek istemişim! Bu nokta hiç aklıma gelmemişti, çok şaşırdım ve inanamadım. Ama o sıralarda tüm psikanaliz gerçekliğine uyguladığım kökten yıkım da aynı yönü göstermiyor muydu? Zaten o zaman bu konuda en küçük bir kuşkum olsaydı, o sıralar yaptığım ve sonucu psikanalizcimden kurtulmama kadar varabilecek bir girişim bunu doğrulayabilirdi: onu bırakıp başka birini, adını duyduğum (Hélène gibi) Polonyalı-Rus kökenli bir kadın analizciyi, tutmaya kalkıştım. Her şey telefonda ve araya konan dostların yardımıyla olup bitti; onlar bana suç ortağı oldular. Bundan bir kez psikanalizcime bile söz ettim; tamamen özgürce karar vermeye hakkım olduğunu söyledi, tasarıma hiç itiraz etmedi. Zaten ben de farklı düşünmüyordum! Ama iş uzadıkça uzadı;

uzaktaki bu randevuya gitmek için hastaneden çıkmam hemen hemen olanaksızdı; her neyse, gerçekte inceden inceye düşünmüş olduğum bu projenin sonunu getiremedim.

Şimdi her şeyin sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğunu düşünmek için nedenlerim var: objektal-objenin yitimi, sayısız objektif-objenin yitirilmesi olayında dışsallaşıyor, "geçer-akçe" oluyor; çektiğim genel hipokondrinin aynı zamanda her şeyi –Hélène'i, kitaplarımı, yaşam nedenlerimi, Okul'u, analizcimi ve kendimi– yıkma ve yoketme istemiyle aynı şey olduğunun ortaya çıkması gibi... Bu yakınlarda bu konuda benim gözümü açan ve gerçekte beni bu kitabı yazmaya yönelten şey, daha önce de sözünü ettiğim o sevgili hanım dostun sözü oldu. Kısa bir süre önce, bana hiçbir zaman en küçük bir sitemde bile bulunmamış, hatta hakkımdaki asıl içten düşüncelerini bile bana açmamış olan bu hanım, sanki bir içgüdüyle şöyle deyiverdi: "Sende sevmediğim yan, *kendini yok etme* isteğin..." Bu söz benim gözümü açtı ve bütün o zor zamanların anısını belleğimde yeniden canlandırdı. Her şeyi, kitaplarımı, (öldürdüğüm) Hélène'i, psikanalizcimi yok etmek istediğim gerçekti, ama bunu, intihar tasarılarım vesilesiyle de kafamda kurduğum gibi, kendimi yokettiğimden emin olabilmek için istiyordum. Peki bu inatçı öz-yıkım istemi nereden geliyordu? Neden olacak, benliğimin derinliklerinde, bilinç-altımda (ki bu bilinç-altı bitmez tükenmez us yürütmeler şeklinde bilince çıkıyor, geçerleşiyordu), ben zaten daha baştan beri *var değildim* ki!.. Bütün yakınlarımı, bütün dayanaklarımı, bütün çarelerimi yokettikten sonra *kendimi* de yok ederek tutumumun mantıksal sonucuna varmak: *hiç var olmamış olmaya* bundan daha iyi *kanıt* bulunabilir miydi?.

O zaman şöyle düşünmeye başladım: Bir yandan bütün bunları yaşarken (yani var olamadığımı kendi kendime kanıtlamaya çalışırken) öte yandan öğretmen, filozof ve politikacı olarak iyi-kötü var olmanın yolunu da bulmuş olduğuma göre; depresyonun getirdiği korkunç temel bunaltının yardımıyla ve o bunaltının içinde yaşadığım akıl-almaz ruhsal gerileme içinde, çeşitli zamanlarda ve çeşitli biçimler altında defalarca tekrarlanmış olan (bak. tüfek olayı) o en başlardan gelme eski içsel dürtü yeniden yüzeye çıkıyordu: ben yapmacıktan ve yalancıktan bir varlıktım yalnızca, sahici değildim, ne doğruluğum vardı ne de

gerçekliğim. Ölüm daha baştan içime kazınmıştı: Louis'nin ölümü. Annemin bakışları benim içimden geçip arkamdaki bu ölüye dikilmişti her zaman; böylelikle beni de onun Verdun göklerinde kavuştuğu ölüme mahkûm etmiş oluyordu; ben de durmadan, onun ruhunda dayanılmaz bir itkiyle sayıkladığını sezdiğim bu arzuyu gerçekleştirmeye çalışıyordum.

O zaman, (yukarda andığım keskin görüşlü hanım dostun sözünden de yola çıkarak) Hélène için tuttuğum yası bir ölümden (Hélène'in yokedilmesinden) başlayarak yaşamakta ve üzerinde çalışmakta olmadığımı anladım; ben bunu *ömrüm boyunca* yaşamıştım. Gerçekte annemin ve kadınların aracılığıyla her zaman kendi yasımı, kendi ölümümün yasını tutmuştum ben. Var olmayışımın elle tutulur kanıtı olarak da yapmacık varlığımın tüm kanıtlarını yok etmek istemiştim: yalnızca en kesin kanıt olan Hélène'i değil, ikincil kanıtları da, yapıtımı, analizcimi ve sonunda kendimi de. Bir kişiyi bu genel soykırımın dışında tuttuğumun farkında değildim: sevmediği yanımın kendimi yoketme isteğim olduğunu söyleyerek gözümü açan o hanım dost... Sanırım bu, nedensiz değil; onu geçmişimdeki öteki kadınlardan başka türlü sevmeye çalışmıştım; o bu konuda benim yaşamımdaki tek istisna idi.

Evet, ben yaşamım boyunca hep kendi yasımı tutmuştum, ve o garip geriletici depresyonlarda da hep bu yası yaşamıştım. Bunlar gerçek melankoli nöbetleri değil, dünyadan çekip gitmeyi (ölmeyi) mutlak-gücünü kullanmaktayken gerçekleştirmek gibi çelişkili bir yokolma yoluydu; bu mutlak-güç ise hipomani dönemlerimde beni kavrayan aynı duyguydu. Tam güçsüzlük –eşittir– her şey üzerinde mutlak-güç! Hep aynı korkunç çift-anlamlılık! Bunun karşılığı ortaçağ hıristiyan gizemciliğinde de var: *totum* = *nihil* (her şey = hiçbir şey).

Bundan sonrasını izninizle pas geçeceğim; kimse için ilginç değil. Ama bende olan değişikliklerin anlamını şimdi kavrıyorum: hepsi kendi yaşamımı (yeniden) ele almak amacına yönelikti. Bu süreç bir sendikacıyı siyasal hapislik olarak gördüğüm bir durumdan (KP) kurtarmak üzere "avukatımı" getirtme girişimiyle başladı. Bu girişimden doktorumun hiçbir zaman haberi olmadı. Sonra doktorumdan bana yeni bir ilaç (upsène) yazmasını istedim; bu ilaç gerçekten de iyi geldi. 1983 Temmuzunda

Soisy'den çıktım ve doğu Fransa'da, çok yakın bir dostumun kır evinde, oldukça sorunlu bir tatil geçirdim; ama sağlığım hiç de yerinde değildi. Eylül 1983'te döndüğüm zaman hastaneye yatmak istemedim; doktorumun hatırı sayılır bir risk alarak isteğimi yerine getirmesi sayesinde evimde kalmayı başardım. Dostlarım gece gündüz yanımda nöbet tuttular. Onlar sayesinde yeni yuvama alıştım, artık korku duymaz oldum. O günden beri analizcimin işlevini yalnızca psikanalizle sınırladım; ondan bir doktorun, hatta bir ruh doktorunun verebileceği hizmetleri istemedim. O günden beri dostluklarım ve sevgilerim de dahil bütün işlerimi kendi elime aldım. O günden beri sanırım sevmenin ne olduğunu da öğrendim: atılganca kendi duyguları üstüne "abartmalı" iddialara girmek değil, karşıdakine özenle davranmak, onun arzularına ve ritmine saygı göstermek; hiçbir şey istememek, verileni kabul etmeyi öğrenmek; her armağanı yaşamın bir sürprizi olarak kabul etmek; aynı armağanı ve aynı sürprizi iddiasızca, hiçbir zorlamaya başvurmadan, karşıdakine de yapabilmek. Özetle, yalın özgürlük! Cézanne neden Sainte-Victoire dağının her ânının ayrı resmini yapmıştı? Her ânın ışığı ayrı bir armağandır da ondan.

Demek ki yaşam, tüm dramlarına karşın, hâlâ güzel olabilirmiş. Altmış yedi yaşındayım; kendim için sevilmediğimden gençlik tanımamış olan ben, şimdi kendimi hiç olmadığım kadar genç hissediyorum. Bu iş yakında bitecek olsa da.

Evet, bazan gelecek uzun sürüyor.

XXIII[1]

Hélène'i de beni de uzun zamandır tanıyan eski bir doktor dosta bu metni gösteriyorum, ve doğal olarak bilinen sorumu soruyorum:

"16 Kasım pazar günü Hélène'le aramızda neler geçmiş olmalı ki sonu bu korkunç cinayete varmış?"

İşte yanıtı, sözcüğü sözcüğüne:

"Kimilerine göre rastlantısal, kimilerine göre ise nedenli sayılabilecek birtakım olayların inanılmaz biçimde üst üste gelmiş olduğunu söyleyeyim. Bunların böyle çakışabileceğini önceden kestirmek tamamen olanaksızdı, ama gene de biraz çabayla bundan kolayca kaçınılabilirdi, eğer...

"Bence durumu belirleyen üç ana olgu var:

"1. *Bir yandan*, üç uzman hekimin de saptadıkları gibi, sen "delilik halinde", dolayısıyla hukuken sorumsuz durumda bulunuyordun: zihnin karışıktı, düşü gerçekten ayıramıyordun; akut bir melankoli nöbeti içinde, eylem öncesinde ve esnasında tamamen bilinçsizdin; yani yaptıklarından sorumlu tutulamazdın. Yargılamadan bağışık tutulmanın nedeni bu; böyle durumlarda kural budur.

"2. Ama *öte yandan*, olay yerinde soruşturma yapan polis yetkilileri bir noktaya dikkat çekiyorlar: ne ikinizin odalarında, ne senin yatağında, ne de Hélène'in giysilerinde hiçbir dağınıklık ya da düzensizlik izine rastlanmamış.

"Hélène'in boynunu parmak izlerinden korumuş olabileceği ileri sürülen 'battaniye' hikâyesi, boğma eyleminin görünür izlerinin yokluğunu açıklamak üzere bir gazeteci tarafından ortaya atılmış bir varsayım. Yalnız bir tek makalede söz konusu edilen ve birçoklarınca da reddedilen bu varsayım, soruşturma sonuçlarıyla kesin olarak çürütülüyor: Hélène'in boyun derisinde boğma olayına delâlet edebilecek hiçbir dış belirti yok.

[1] Numara sırasına göre ötekilerin arkasına konmuş olan bu bölüme yazar *Men-i muhakeme* diye bir başlık da koymuş. (Ed. notu).

"3. *Ve son olarak,* yalnızca on günden beri değil, olay sabahı da ikiniz dairede yalnızmışsınız.

"Belli ki araya girecek kimse yokmuş. Ama dahası var: Hélène de şu ya da bu nedenle hiç kendini savunmaya yeltenmemiş. Birisi haklı olarak şu noktaya dikkat çekiyor: o sırada içinde bulunduğun zihin karışıklığı ve bilinçsizlik halinde (ve belki de imao'ların sende "ters tepmesine" neden olan "biyolojik şok" sonucu meydana gelen zararlı etkiler altında), seni bu durumdan çekip çıkarmak, hiç değilse bilinçsiz hareketlerini durdurmak için Hélène'in sertçe bir tokat atması ya da herhangi bir etkili jest yapması kuşkusuz yeterli olacaktı. Bu takdirde dramın tüm gidişi değişebilecekti. Oysa Hélène hiçbir şey yapmamış.

"Bu, senin elinden olmasını dilediği ölümünün gelişini gördü de onun için hiç direnmeden kendini öldürülmeye bıraktı, anlamına mı gelir? Yabana atılacak bir açıklama değil.

"Tam tersine, uzun zamandır alışık olduğu senin bu rahatlatıcı masajından –gerçi sen kendi dediğine göre onun boynunu değil hep ensesini oğuyormuşsun ama– hiç korku ya da kuşku duymadığından boş bulundu, anlamına mı gelir? Bu görüş de yabana atılamaz. Bilirsin ki (tüm anatomi uzmanları, döğüş sporlarıyla uğraşanlar ve tabii katiller de iyi bilirler ki) insanın boynu *son derece narin, kırılgan* bir organdır: pek hafif bir şok bile bazan kıkırdakları kırıp kemikleri yerinden oynatmaya yetebilir ki, bunun sonucu ölümdür.

"Acaba Hélène yaşamından bıkmış, buna bir son vermeyi arzulamış da (bir aydır kendini öldürme lâfını dilinden düşürmüyormuş, ama sen bunu yapamayacağını biliyormuşsun) o yüzden, daha önce senden yalvararak istediği bu ölümü senin elinden edilgince kabul etmiş olamaz mı? Bu varsayım da bence dışlanamaz.

"Yoksa sen, bütün yaşamın boyunca yaptığın gibi, onun yardımına koşmak, onun en şiddetli ya da en zararsız arzularını yerine getirmek isteğiyle yanıyordun da, boğmak suretiyle bilinçsiz olarak onun bu son arzusunu, yaşamdan kurtulma arzusunu da yerine mi getirdin? Seninkine benzeyen akut melankoli vakalarında sık sık rastlanan bu duruma "araya adam koyarak intihar" ya da "özgeci intihar" diyorlar. Böyle bir açıklama da dışlanamaz.

"Peki, bu varsayımlar arasından hangisini nasıl seçelim?

"Bu düzeyde bunların hepsi, ya da hemen hemen hepsi, akla uygun gelebilir. Ama üst üste gelerek dramı başlatan ögeler o kadar fazla, öznel olarak o kadar karmaşık ve değerlendirilmesi zor, nesnel olarak ise çoğunlukla o kadar rastlansal, nedensiz görünüyorki, olayın asıl niteliğini, aslını, hiçbir zaman *mutlak kesinlikle* bilemeyeceğiz.

"Gerçekten de, örneğin Hélène –ki bu nokta tamamen nesnel– seni hemen tekrar hastaneye yatırmak isteyen psikanalizcinden üç günlük bir "düşünme" süresi rica etmemiş olsaydı ne olacaktı? Onu böyle bir süre istemeye sevkeden derin nedenler nelerdi? Hele pskikanalizcinin o *ivedi mektubu*; 14 Kasım cuma günü saat on altıda postaya verilen ve Hélène'den *ivedi olarak* kendisine telefon etmesini isteyen, onun ısrarlı erteleme isteğine karşın senin *derhal* hastaneye yatmanı sağlamaya yönelik o mektup, Okul'a 17 Kasım pazartesi günü olaydan sonra gelecek yerde ya 14 Kasım cuma akşamı ya da 15 Kasım cumartesi sabahı dokuzda ulaşmış olsaydı, ne olacaktı? Anlaşıldığına göre postada gecikme söz konusu değil. Tüm postayı alıp dağıtan Okul'un kapıcısı sana ne iç telefondan ne de kapını çalarak ulaşamamış, çünkü en az on günden beri –bu konuda ("kapını zorlamadıklarına" pişman olanlar da dahil) bütün dostların tanıklıkta bulundu– ne telefona ne de kapının ziline karşılık veriyormuşsun. Bir mucize olsaydı, ya da her nasılsa kuralını bozup telefona çıksaydın ya da kapıyı açsaydın, Hélène analizcinin *ivedi* mektubunu alacak, ve uygun görürse ona telefon edebilecekti. O zaman, tartışmak bile gereksiz, besbelli ki her şey başka olacaktı.

"Sizin yaşadığınız bu dramda, yapıntısal değil nesnel "tartıya-gelmez" etkenler baştan sona, son âna dek etkili olmuş.

"Ancak şu söylenebilir: bütün bu tartıya-gelmez ögeleri bir kenara bırakırsak –ama bunu nasıl yapabiliriz?– Hélène sanki ölümü arzu ediyormuş, hatta senin elinden olmasını istiyormuş gibi, engellemek, sakınmak ya da korunmak için kılını bile kıpırdatmadan, öldürülmeye razı olmuş görünüyor.

"Gene denebilir ki, –boğazını sıktığını gösteren hiçbir dış ize rastlanmadığına göre– belki de yalnızca özenli bir masaj yapayım derken onun ölümüne neden olan sen, böylelikle aslında

onun ölme isteğini gerçekleştirmiş olabilirsin. Ve Hélène'e, onu onun yerine öldürmek gibi (çünkü o kendini öldürmeyi becerememeyecekti) büyük bir hizmette bulunmakla, aynı zamanda kendi bilinçsiz arzunu –sana en çok inanan kişinin ölümü yoluyla kendini yoketme isteğini– gerçekleştirmeye çalışmış da olabilirsin (hiç aklından çıkmayan, yapmacıktan ve yalancıktan bir kişilik olduğuna dair saplantını kesinlikle doğrulamak için). Gerçekten de, bir insanın var olmadığına ilişkin olarak kendine sunabileceği en iyi kanıt, kendisini seven, ve özellikle de *var olduğuna* inanan, kişiyi ortadan kaldırarak, kendi kendini yok etmektir.

"Biliyorum ki her zaman, 'Hélène onun hastalığıydı; hastalığını öldürdü, hepsi bu!' diyen kişiler, hatta dostlar çıkacak: Onu öldürdü, çünkü o kadın onun yaşamını çekilmez kılıyordu; onu öldürdü, çünkü ondan nefret ediyordu, vb. Ya da daha karmaşık, daha ayrıntılı olarak: Onu öldürdü, çünkü kendi 'öz-yıkımının' yapıntısı içinde yaşıyordu, ve bu öz-yıkım da, 'mantıksal olarak', yapıtının, ününün, analizcisinin, ve son olarak bütün yaşamını özetleyen Hélène'in, 'yıkımından' geçiyordu...

"Oysa bu gibi us yürütmelerde (su götürmez bir 'neden' ele geçirdiklerinden iç rahatlatıcı, bu yüzden de pek yaygındır bunlar) can sıkıcı olan yan, bir sürü nesnel rastlantısal ögenin üst üste yığılmasını hiç hesaba katmaksızın açıklamaya kesin bir zorunluluk getiren '*çünkü*' terimidir.

"Oysa hepimizin bilinçaltında saldırgan, hatta cinayete ve adam öldürmeye sevkedici yapıntılar vardır. Böyle gizli yönsemeler besleyen bütün bireyler eyleme geçecek olsaydı hepimiz, anlıyor musun, hepimiz, zorunlu olarak katil olurduk. Ama insanların ezici çoğunluğu öldürücü bile olsalar bu yapıntılarıyla birlikte, onları eyleme dökmeksizin pekâlâ yaşayabiliyor.

"Bu konuda: 'Onu öldürdü, *çünkü* artık dayanamıyordu, *çünkü* bilinçaltında da olsa ondan kurtulmak istiyordu...' diyenler ya bu işten hiçbir şey anlamıyorlar, ya da ne dediklerini bilmiyorlar. İçlerinde herkes gibi bu tür saldırganlık ve öldürme yapıntıları besleyen (kim beslemiyor ki!) bu kişiler aynı mantığı –son tahlilde *bilinç-altının suç tasarlayışının (préméditation)* mantığı olan bu us yürütmeyi– kendilerine uygulasalardı, çok-

tan beri kendilerini yalnız tımarhanede değil hapishanede bulurlardı.

"Bilirsin, bir halkın tarihinde olduğu gibi bir bireyin tarihinde de, Sophokles'in yerinde deyimiyle, kesin gerçek ancak ölüm sonrasında ortaya çıkar: yani çaresi olmayan, kimsenin –en başta da ölenin– hiçbir bakımdan değiştiremeyeceği bir bitişin sonrasında. Sophokles'in bağlamında söz konusu kişinin mutlu olup olmadığına, Hélène'le ilgili olarak ise onu neyin 'öldürdüğüne' karar vermeye esas olacak 'olay-sonrası' durumu, ölümün her şeyi bir anda durdurması oluşturur. "İmdi, gerçek yaşamda bu işler böyle olmuyor. İnsan, hiçbir 'arzunun yerine gelmesi' söz konusu olmaksızın, basit bir kazayla ölebiliyor. Ama işin içinde 'arzu' varsa ya da varlığından kuşkulanılıyorsa, pek çok kişi *olaydan sonra* kendilerine göre bir 'olay sonrası' –öldürme kuruntusu içeren inandırıcı bir 'oldu-bitti sonrası'– imal ederek bunu cinayetin nedeni, hatta bilinçaltında *önceden tasarlanışı* olarak ileri süreceklerdir. Bir bakıma bunu yapmaları da gereklidir, çünkü olayı yalnız anlamaya değil aynı zamanda olay hakkındaki kendi görüşlerini savunmaya da ihtiyaç duymaktadırlar; kendilerini ya da dostlarını savunmak, ya da üçüncü bir kişiyi –örneğin dışarıdan ('nesnel' ve 'apaçık' olduğu kabul edilen bir 'dışarı'dan) gereken müdahaleyi yapmamış olan filân doktoru– suçlamak zorundadırlar. Burdaki önceden tasarlama (taammüd) terimi bayağı ağır bir anlam taşıyor, çünkü cinayet eylemine (bilinçsizce) geçmek üzere, *bilinç altında cinayetin öngörülmesi ve mekanizmasının kurulması* anlamına geliyor.

"Ne var ki, dostları için ya da kendileri için fazla iyi niyetle yüklü olan bu dostlar, düz yaşamdaki olgusal ve dönüşü olmayan *'olay-sonrası'* ile *ruhsal yaşamdaki, anlam* dünyasındaki *'olay-sonrasını'* birbirine karıştırıyorlar. Birinci durumda, bütün dostların ve ilgili insanların, işlerine gelen (bu deyimi hiç de kötü anlamda kullanmıyorum), dramın şokuna dayanmalarını ve kamu önünde bunu göğüslemelerini sağlayan bir 'olay-sonrası' kurmadan edemeyecekleri bir gerçektir. Ama hemen her birinin ayrı bir yorumu olduğundan, bu durum onların katil dostlarıyla, hatta birbirleriyle olan ilişkilerine zarar verir. Kendi özel *'olay-sonralarına'* sımsıkı sarılır, onun çevresinde kendilerine göre bir katil kişiliği kurarlar ve söz konusu kişilik bir gün

çıkıp gelerek onların yorumunu kendi yorumuyla yalanlayacak ya da düzeltecek diye de gizli gizli korkarlar. Doktorun, senin açıklamalarının, açıklamadan kaçınmaların gibi, en yakın dostlarını bile senden uzaklaştırabileceğini söylemekte işte bu anlamda haklıydı. Ben bütün kalbimle öyle olmayacağını umarım, ama bu gibi durumlarda da insanın bahtına ne çıkacağı kesinlikle tahmin edilemez.

"İçsel yorumların 'olay-sonrasında' ise işler böyle yürümez. Bir kere bu yorum hastanın yaşamının içinde etkindir. Sonra, ve özellikle, tek-yönlü (univoque) yapıntı diye bir şey yoktur; yapıntıların hepsi *çift-anlamlı, çift-değerlidir*. Örneğin öldürme isteği, kendini ve çevresindeki her şeyi yok etme isteği, her zaman engin bir sevme ve sevilme, ne olursa olsun ötekiyle kaynaşma, bir olma, dolayısıyla onu kurtarma isteğiyle atbaşı birlikte gider. Yazdıklarını okuyunca senin durumunda bu olgunun son derece net olduğunu görüyorum. Öyleyse, bir yapıntının *'nedensel'* belirlemesinden söz ederken aynı zamanda öteki belirlemeden, çift-anlamlılığın belirlemesinden, aynı yapıntının içinde gelmekle birlikte onun öldürme arzusuna tamamen karşıt olan yaşatma, sevme ve kurtarma arzusunun belirlemesinden hiç söz etmemek olur mu? Gerçekte burada bir *'nedensel'* belirleme de yoktur; arzunun parçalanmış birliği içinden bir *çifte-anlamın* ortaya çıkışı vardır; bu çift-yanlı ve çift-anlamlı arzu o zaman ancak, Makyavel hakkında söylediğin gibi, 'mayasının tutmasını' sağlayan dış 'fırsatın' içinde gerçekleşir. Ama tamamen rastlantısal koşullara (psikanalizcinin Hélène'e ulaşamayan mektubu, Hélène'in kendini hiç savunmaması, odada ikinizin yalnız bulunmanız –yakınlarda başka biri olsaydı ne olurdu acaba?– vb.) sımsıkı bağlı olan bu 'fırsat' da, bu nedenle nesnel gerçeklikte ancak gene talihin lûtfuyla ortaya çıkabilir. Nedensel açıklamayı yakaladıklarını sananlar, yapıntıların çift anlamlılığından ve *ölümün kesin 'olay-sonrasında' değil yaşamın içinde* yer alan içsel *anlamından* bir şey anlamıyorlar demektir. Aynı şekilde, ya öldürücü 'mayanın tutmasını' ya da (bereket istatistik bakımdan büyük çoğunluk bu yönde) bundan kaçınılmasını belirleyen nesnel ve rastlantısal dış koşullardan da bir şey anlamıyorlar demektir.

"Böylece bütün kartların açıldığını sanıyorum. Senin, suçunu işlediğin anda eyleminden sorumlu olmadığını ilân etmek için, bunlardan birkaçı, her gözlemcinin gözüne hemen ilişen bir-ikisi yeterliydi.

"Ama bu böyledir diye kimsenin başka türlü düşünmesine de engel olamazsın. Önemli olan, kendi hesabına kamu önünde görüşlerini açıkça dile getirmiş olmandır. İnanmak ya da inanmamak herkesin kendi bileceği iştir.

"Ne olursa olsun, ben senin kamu önündeki bu açıklamalarını, yasının ve yaşamının içinde, bir 'kendini tekrar ele alma' eylemi olarak yorumluyorum: Eskilerin dediği gibi, bir *actus essendi,* yani bir 'olmak' eylemi..."

Bir tek söz daha: daha fazlasını ve daha doğrusunu bildiklerini ve diyebileceklerini düşünenler bunu demekten korkmasınlar. Bundan sonra artık ne yaparlarsa yapsınlar yaşamama yardım etmiş olurlar.

L. A.

OLANLAR

1976

Her şeyi düzenleyen ben olduğuma göre, bari hemen kendimi tanıtayım da olsun bitsin.

Benim adım Pierre Berger. Yoo, bu doğru değil. Bu benim ana tarafından dedemin adı: dönemin Sular ve Ormanlar İdaresi tarafından orman korucusu olarak atandığı ve yalnızca karısı ve iki kızıyla birlikte yıllarca yaşadığı Cezayir dağlarında, tüm yaşamını kırda-bayırda dolaşarak çarçur ettikten sonra 1938'de tükenip ölen dedemin.

Cezayir kentine bakan tepelerde, Boulogne Ormanı denilen yerdeki ormancı evinde, dört yaşında doğdum. Orada atlarla köpeklerden başka içinde balıklar yüzen büyük bir havuz, çam ağaçları, kış gelince gövdelerinden kopup düşen koca koca kabuk parçalarını topladığım ulu ökaliptüs ağaçları; limon, badem, portakal, mandalina ağaçları; ve hele yemişlerini yemeye doyamadığım muşmula ağaçları vardı. O zamanlar genç kız olan teyzem keçi gibi bu ağaçlara tırmanır ve en iyi yemişleri toplayıp bana uzatırdı. Teyzeme az-buçuk âşıktım da. Bir gün hepimiz büyük bir korku geçirdik. Söylemeyi unuttum, arılarımız da vardı, kovanlara bakan bir yaşlı adam, arılara maskesiz yaklaşıp onlarla konuşurdu. İşte bu arılar bir gün anlayamadığımız bir nedenle, belki de homurdanmasından alınarak, büyükbabamın üstüne çullanmazlar mı! Zavallı kaldırıp kendini havuza attı, balıkların da doğal olarak ödü patladı. Ama bu tepelerde yaşam genellikle sakin ve sorunsuz geçiyordu. Deniz ta açıklara kadar gözler önüne seriliyor, ben de Fransa'dan gelen gemileri seyrediyordum. Bir tanesinin adı *Charles-Roux* idi. Tekerleklerinin görünmeyişine uzun süre şaşıp kalmıştım.

Büyükbabam Morvan'lı yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. Sesleri güzel bir grup oğlanla birlikte pazar ayinlerinde kilisenin dip tarafındaki özel yerde ilâhi söylermiş. Oradan, Tanrının huzurundaki bütün cemaat; bu arada kalabalığın içinde duasını eden, rahibelerin okulunda öğrenci narin bir genç kız –yani büyükannem– iyice görünürmüş. Kız evlenme yaşına gelince

rahibeler Pierre Berger'nin ona koca olabilecek kadar iyi ahlâklı ve yoksul olduğuna karar vermişler. İş aileler arasında da tatlıya bağlanmış. İneğini gütmek uğraşından bir türlü koparılamayan ve ineği kadar az konuşan büyük-büyükannem biraz homurdanmışsa da kulak asan olmamış. Ama gene de evlenme öncesinde bir dram yaşanmamış değil. Çünkü bir karış toprağı bile olmayan meteliksiz büyükbabam sömürgelere bekçi ya da korucu olarak gitmeyi aklına koymuşmuş. Ne de olsa dönem Jules Ferry, yani Fransa'nın sömürgecilik dönemi. Ancak nedendir bilinmez –kıraliçe Ranavalo mu, yoksa katolik basının doldurusa getirmesi mi– Madagaskar'da karar kılmışmış. Büyükannem "dur bakalım," demiş ve koşullarını koymuş: bir kere Madagaskar'ı aklından çıkar, Cezayir neyse, ama daha uzağa gitmek yok; yoksa Pierre Berger bekâr kalır! Dedem çaresiz razı olmuş, Madeleine-kız çok güzelmiş çünkü...

Böylece, Cezayir'in en uzak ve ücra ormanlarında, sonradan adlarına Cezayir Kurtuluş Savaşına ilişkin bildirilerde rastladığım yerlerde, yıpratıcı ve tüketici bir ormancılık mesleği başlamış. Büyükbabam uygarlığın her şeyinden kopuk, köylerden uzak, ormanın içindeki evlerde tek başına yaşayarak, akıl-almaz genişlikte toprakları gözaltında tutmak ve yangınlara karşı, Arapların ve Berberîlerin ufak-tefek zararlarına karşı korumakla görevliydi. Ayrıca orman yolları ve yangın hendekleri de açıyordu ki bunlar ulaşımda da işe yarıyordu. Çok yönlü yetenekler isteyen ve büyük sorumluluklar yükleyen bütün bu yorucu çalışma karşılığında da ancak bir öğretmen aylığı kadar bile tutmayan bir ücret alıyordu. Sağlığını bu dağlarda bıraktı; çünkü, gergin ve tedirgin yaradılışta bir adam olduğundan, kendini kollamayı bilmiyordu. Gece olsun gündüz olsun, bir an bile işinin başından ayrılmıyor, bindiği hayvanı çatlatıyor, en küçük belirtide hemen alarma geçiyor, günde ancak bir-iki saat uyuyor, ayrıca kendi eliyle sardığı sigaraları içe içe yakalandığı şiddetli bir öksürükle de sarsılıyordu. Zaman zaman bazı yöneticiler ya da müfettişler bürolarını bırakıp "alana" geliyorlardı. Büyükbabam bunlara mesafeli davranır, ama saygı da gösterirdi; küçümseme duygularını bürolarından ayrılmayanlara saklardı. Dağa sık sık gelen ve ciddi konuları tartışan De Peyrimoff adlı birisine özel bir saygısı vardı. Sonraları, emekli olup Morvan'a

çekildiği zaman bile, hâlâ bu adamdan söz ederdi: "İşinin erbabı biri," derdi onun için.

Dedemle ninemin gözleri aynıydı: mavi; bir de inatçılıkları... Öteki yönlerine gelince... Dedem kısa boylu ve tıknazdı; durmadan öksürür, olura olmaza lânet okur, ama bereket kimse bunu umursamazdı. Ninem ince uzun boyluydu (onu uzaktan hep genç kız sanırdım;) çoğunlukla susar, düşünürdü; acıma duygusu güçlüydü (bir gün ben kendisine Malraux'nun, İspanyol cumhuriyetçilerinin çektiklerini anlatan *Umut*'unu okurken, "Vah zavallı çocuklar!" diye üzüldüğünü hatırlıyorum), ve gerektiğinde de azimli ve kararlıydı. Yüzyılın başlarına doğru Cezayir'de, dedemin ormancı evine pek uzak olmayan dağlarda, Margueritte adıyla anılan silâhlı halk ayaklanması patlak vermiş. O gece dedem, çoğu kez olduğu gibi, gene evde değilmiş; ormanlarını dolaşıyormuş. Ninem biri üç biri beş yaşında iki kızıyla evde yalnızmış. Gerçi bölgedeki Araplar onu çok severlermiş, ama o buna fazla güvenmiyormuş: ne de olsa ayaklanma ayaklanmadır, en kötü şeyler olabilir, değil mi? Bir tüfek ve üç fişekle bütün gece nöbet tutmuş; kurşunlar Araplar için değilmiş. Gece böyle geçmiş, sonunda şafak sökmüş; az sonra da dedem dönmüş; yolda rastladığı isyancılara atıp tutuyormuş: Zavallı sersemler, kendilerini öldürtecekler! diye...

Evet, işte böyle, Cezayir tepelerinde, dedemin görevinin son dönemini (biraz huzur onun da hakkı) yaşadığı ormancı evinde, 1918 Ekim ayında doğmuşum. Saat sabahın beşi imiş. Büyükbabam atına atlayıp kente inmiş ve şimdi adını unuttuğum bir Rus kadın doktor getirmiş. Anlattıklarına göre doktor "kafamın iriliğini görünce" bir gün mutlaka bunun içine bir şeyler doldurma fırsatı bulacağımı söylemiş. Ne gibi şeyler mi? Nereden bileceksin, bir sürü saçmalık işte! Babam o sırada Verdun cephesinde, ağır topçu birliklerinde teğmenmiş. İzinli gelip annemle görüştükten –ve evlendikten– sonra yeniden cepheye dönmüşmüş. Annem aslında onunla değil, kısa bir süre önce Verdun göklerinde uçakla gözcülük yaparken düşüp ölen kardeşi Louis'yle nişanlıymış. Babam, annemin yanında ölen kardeşinin bıraktığı yeri almayı kendi görevi saymış ve bunu anneme önermiş; o da gereken oluru vermiş. Onu da anlamak gerek. Zaten evlenmeler hep aile büyükleri arasında kotarılıyor, ço-

cukların düşünceleri bu olaylarda pek ağırlık taşımıyormuş. Bütün bu nişan ve evlenme işlerini de hep babamın annesi ayarlamış. Kendisi de Sular ve Ormanlar İdaresinden biriyle –ama yalnızca büro adamı– evli olan bu kadın, uysal, ağırbaşlı, temiz ahlâklı ve çalışkan bir kız olan annemin, çok sevdiği ve ötekine yeğlediği, üstelik Saint-Cloud Yüksek Öğretmen Okuluna bile kabul edilmiş olan ilk oğluna uygun ve lâyık bir eş olabileceğini farketmiş. Louis kayırılan oğulmuş, nedeni de basit: iki çocuğu birden okutacak güçleri yokmuş, ister istemez seçmek gerekiyormuş. Babamın büyükannesinin Okullar hakkındaki fikirleriyle ilgili birtakım nedenlerle, seçilen Louis olmuş. Bunun sonucu olarak, babam daha on üç yaşında çalışmak zorunda kalmış. Önce bir bankaya ayakçı olarak verilmiş; sonra, okul bilgisinden yoksun olmakla birlikte zekâsı ve çalışkanlığıyla basamakları birer birer tırmanmış. Annesinin asla ne bir meteliği ne de geleceği gözden kaybeden kuru, duygusuz hesapçılığına örnek olarak, bana sık sık Faşoda olayını hatırlatırdı: savaş tehlikesi olduğu anlaşılır anlaşılmaz, besin kıtlığına karşı en etkili çare olarak, annesi hemen onu çarşıya yollayıp kilolarca kuru fasulye aldırmış. Babaannem böylece farkına varmadan, Latin Amerika'nın, İspanya'nın ve Sicilya'nın yoksul halklarının en eski geleneğiyle buluşmuş oluyordu. Kuru fasulye, böceklerden korunmak koşuluyla, savaş zamanında bile süresiz saklanabilir. Aynı büyükanneye ilişkin unutmadığım bir anı daha: bir 14 Temmuz günü, Cezayir rıhtımlarında resmigeçit yapan askerî birlikleri balkondan izlerken, bana bir raket armağan etmişti.

Babam beni sık sık, Fransızlar arasında ya da Fransızlarla Araplar arasında epik maçların oynandığı futbol stadyumuna götürürdü. Maç sırasında ortalık esaslı kızışırdı. Yaşamımın ilk silâh sesini ben orada duydum. Bir an panik yaşanır gibi oldu, ama hakem yaralanmamış olacak ki oyun devam etti. Babam beni, ama bu kez annemle birlikte, at yarışlarına da götürürdü. Çalıştığı bankadan tanıdığı bir kapı görevlisinin göz yumması sayesinde hipodroma bedava girerdi. Oynardı da; tabii önemsiz miktarlar, ve hep de kaybederdi. Ama olsun, mutluydu ya. Biz de hoşnut olurduk. Oraya güzel hanımlar da gelirdi ve babam bunları –annemin suskunluklarına bakılacak olursa– biraz fazlaca beğenerek seyrederdi (annemin başka suskunlukları da vardı

gerçi). Bir tek kez beni gerçek tüfeklerin kullanıldığı büyük bir atış poligonuna da götürdü; uzak hedeflere yapılan atışların gürültüsü ortalığı çınlatıyordu. Panayırlarda karabina ile fıskiyenin ucunda dans eden yumurtaya atış yapmaktan çok farklı bir şeydi (ben bunda ustaydım; yumurtayı vurur çikolatayı cebe indirirdim). Burada iş daha karmaşık ve korkutucuydu. Savaşta kullanılan gerçek tüfeği omuzlayıp tetiğe basınca esaslı bir darbe yedim, sanki bir şey beni geriye doğru çekti; oysa, bir hendeğin üstünde kalkan ve benim hedefi vuramadığım anlamına gelen bayraklara bakılırsa, mermi ileri doğru gitmişti! Babam, "başlangıç için iyi," dedi ve bana topçuluk dersi vermeye başladı: izli mermilerle atış ayarları, ya da hedefi görmeden nasıl vurmalı, vb. Çok sonra tanışacağım Makyavel'in ilkeleri hakkında ilk fikrimi böyle edindim. Ailecek tenise ve plaja da gidiyorduk. Babamın Tilden üslûbunda mükemmel servis atışları, annemin ise karşılanması güç ters vuruşları vardı. Ben de elimden geldiğince raket sallıyordum. Yüzmeyi –babam doğal olarak sırtüstü yüzer, sürekli gözünün önünde olsunlar diye ayak başparmaklarını da hep suyun üstünde tutardı– bana annem öğretti; onun tarzı daha az kişiseldi: bildiğimiz kurbağalama. Kulaç atmaya daha sonra, ve kendi kendime başladım. Belirtileri hâlâ üstümdedir.

Doğal olarak, okulda iyi bir öğrenciydim; eski bir iyi öğrencinin oğluydum; bu iyi öğrenci de iyi bir öğretmen olmuştu, ve okulda kendisi gibi iyi öğretmenlerin arkadaşıydı. Bu öğretmenler dersten önce bana kayıngillerin meyvesine ne ad verildiğini sorarlar, ben "palamut" deyince, "aferin"i basarlar, böylece ben de iyi bir çocuk olurdum. Karma bir ilkokulda okuyordum (karma dedimse yanlış anlaşılmasın; kız-erkek karışık değil, Fransız ve Arap çocuklarının bir arada okudukları bir okul). Oraya beni annemin tuttuğu bir hizmetçi kadın bir tür törenle götürürdü; bu bana utanç verirdi, çünkü yanımda birinin olmasından başka, okulun iç avlusuna herkesten önce girebilmek gibi bir ayrıcalığım da vardı. Bana kayının yemişini soran iyi öğretmene de orada rastlardım.

Bu ilk dönemimde beni etkileyen iki dramatik olay meydana geldi. Bir gün derste, arkamdaki öğrencinin bir "yel" salıvereceği tuttu. Öğretmen bana ayıplayarak uzun uzun baktı: "Sen

de mi Louis?.." Cesaretimi toplayıp "Ben değildim," diyemedim: nasıl olsa inanmayacaktı... İkinci olay bahçede geçti. Bilya oynuyorduk; bu oyunda adamakıllı ustaydım. Çelik ve renkli cam bilyalarımızı da değiş-tokuş ediyorduk. Neden bilmem, bir çocukla kavgaya tutuştum ve bir tokat attım. Sonra attığım tokattan paniğe kapılıp çocuğun ardından koştum; kimseye söylemesin diye üstümde neyim varsa vermeyi önerdim. O da söylemedi. Şimdi bile olay aklıma geldikçe titrediğimi itiraf ederim.

Bir Park olayı da var ki, beni o tokat gibi şaşırtmış olmakla birlikte anlattıklarımın yanında pek önemli sayılmaz. Annem, kızkardeşim ve ben; annemin bir hanım arkadaşı ve iki çocuğuyla –bir oğlanla bir küçük kız– birlikte, çimenlerin üstünde hava alıyorduk. Gene bilmem hangi şeytan dürttü, küçük kıza "hadi oradan Tortecuisse!" deyiverdim. Bu sözcüğe bir kitapta, kötüleyici bir anlamda rastlamıştım ve görünür bir neden olmaksızın kızcağıza yakıştırıverdim. Olay anneler arasında özür dilenerek tatlıya bağlandı. İnsanın kendisinin olmayan fikirleri olabilmesine şaşmış kalmıştım.

Buna karşılık, daha sonra Marsilya'dayken tanık olduğum bir olay beni yaşamım boyunca etkisinde tuttu. Annemle birlikte Garibaldi meydanına yakın geniş ama delik-deşik bir sokaktan geçerken, bir kadının, yakası açılmadık küfürler savurarak bir başka kadını saçlarından tutup yerlerde sürüklediğini gördük. Yanlarında bir adam vardı; hiçbir şey yapmadan, zevk aldığını belli ederek, sahneyi seyrediyor, "Dikkat edin, tabancası var!" deyip duruyordu. Annemle ben hiçbir şey görmemiş ve duymamış gibi yaptık, geçip gittik. İkimiz de bu imgeyi ayrı ayrı alıp götürecek ve sonra da onunla hesaplaşacak değil miydik? Bu kadarı yeterdi. Ben bu hesaplaşmayı pek başaramadığımı itiraf ederim.

İlkokuldan sonra orta bire Cezayir lisesinde başladım. Oradan aklımda özellikle bir anı kalmış: Okulun önünde, kaskeţli şoförüyle birlikte sınıf arkadaşlarımdan birini (çocuk benimle konuşmaya tenezzül etmezdi) bekleyen, görkemli üstü açık beyaz Voisin. Babamın tanıdığı bir Arap toprak ağasının evine yaptığımız ziyareti de hatırlıyorum; orada çaydan önce öyle bir kabak reçeli yemiştik ki, bir daha hiçbir yerde benzerine rastlamadım. Babam bizi ara-sıra dostlarından birinin eski Citro-

ün'ine bindirip dağlara da götürürdü. Yıllar önce bu dağlarda büyükbabam galiba tipiye yakalanıp yolunu kaybetmiş bir İsveçli uzman grubunu bulup ölümden kurtarmıştı. (Tıpkı babam gibi) madalyadan nefret eden büyükbabama bu "üstün hizmet" için, belgesi ve kurdeleleriyle birlikte Savaş Haçı nişanı vermişlerdi. Büyükannemin ölümünden sonra bütün bu ıvır-zıvırı ben sakladım.

Boulogne Ormanındaki bu ormancı evi olağanüstü konumu yüzünden aklımda kalmış: bütün Cezayir kenti, körfez ve açık deniz ufka kadar gözümün önüne seriliyordu. Harnup ağaçlarının altında bir yer vardı ki, orada saatlerce oturup, burcu burcu kokan ağaç yapraklarını parmaklarımın arasında ovuşturarak açık denizi seyrederdim. Baharda, hafta sonlarında iki gün geçirmek üzere annem ve babamla buraya geldiğimizde, bahçenin tıp laboratuvarına bitişik olan bölümündeki şakayıklara bakardık. Yakında, evli ve iki çocuk babası emekli bir askerin oturduğu bir "burjuva evi" daha vardı. Bu ailede sık sık dramlar yaşanırdı. Saçlarının altında kaybolan yüzceğiziyle sessiz sessiz duran küçük kız ilgimi çekerdi, ama onunla konuşmaya cesaret edemezdim. Hemen hemen yetişkin yaştaki oğul babasına karşı gelir, o da öfkeden deliye dönüp oğlanı birinci kattaki bir odaya kilitlerdi. Bir gün odanın kapısına şiddetle vurulduğunu işittik; sonunda kapı dayanamayıp açıldı, delikanlı içerden fırlayıp ormana kaçtı. Babası da karabinasını kaptığı gibi peşinden koştu; bu sırada anne sessizce ağlıyordu. Ama galiba bu bir tür tiyatroymuş ki, sonunda her şey yoluna girdiydi.

Kente dönerken babam her defasında glayöllerden büyük bir demet yapardı; bunu Galland meydanı yakınlarında oturan esrarengiz bir hanıma sunuyormuş. Annem hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranırdı. Ama bir gün ben bu hanımı gördüm; kokular sürünmüştü, mor salkım gibi bir koku, ya da ben öyle sandım; baygın baygın bakarak kendisine bir şey söylenmesini bekliyordu. Babam her zamanki gibi nüktelerini patlatıyordu, ama herhalde kimse bunu yutmuyordu.

Evlenmeden önce Louise adında yoksul bir kızcağızla ilişkisi olmuş, ama annemle evlenir evlenmez bu ilişkiyi şıp diye kesmiş (ilkelerine bağlı bir adam olduğundan kızı bir daha hiç görmedi, hatta hastalanıp öldüğü zaman bile ilgilenmedi) olan

babamın dostum dediği kişiler çok değildi. Bankasında onunla birlikte çalışan biri vardı; yumuşak başlı, kendi halinde, hep desteğe muhtaç, ama Suzanne adlı havası yerinde fıkır fıkır bir kadınla evli bir adamcağız. Babam onlarla sık sık görüşür, Suzanne'a kendi usulünce, yani kural mural dinlemeden, işi şakaya vurarak, kur yapar, Suzanne da zevkten dört köşe olurdu. Bir defasında, kızkardeşim kızamık çıkarıp bizi ayırmak gerekince, bu dost ailenin evinde bir hafta kaldığımı hatırlıyorum. Bir sabah erkenden kalktım ve Suzy'yi bulacağımı tahmin ettiğim (o yaşlarda böyle sezgileri oluyor insanın) mutfağa gittim. Kapıyı aralayınca, içerde çırılçıplak kahve hazırlamakta olduğunu gördüm. Beni farkedince "Oh, Louis!" dedi; kapıyı kapatıp çekildim; ama içimden "ne var böyle rol kesecek?" diye söyleniyordum. Çünkü beni göğsüne, göğüslerine bastırarak öyle bir öpüşü vardı ki, kendisini çıplak görmenin böyle sıkıştırılıp öpülmekten çok daha az sakıncalı olduğunu düşünüyordum. Hatırladığıma göre gene bu evde garip bir düş gördüydüm. Odanın dip tarafındaki büyük dolabın yavaş yavaş açılan üst gözünden, biçimi belirsiz bir hayvan, dev bir solucana benzeyen ve bir türlü sonu gelmeyen bir şey iniyor ve beni dehşete düşürüyordu. Bu garip düşün taşıyabileceği anlamı çok sonraları kavradım. Besbelli bu kadın benimle yatmak istiyor, ama kurallar gereği bundan kendini alıkoyuyordu; bense bunu arzuluyordum, ama korkuyordum da. Kocasının ise hiçbir şeyden haberi yoktu; yumuşak tütünle doldurduğu uzun piposunu tüttürüyor, cumartesileri öğleden sonra Galland parkında küçük köpeğini gezdiriyordu. Bir gün orada benim resmimi de çekti: cılız omuzlarımla oransız kocaman bir kafayı güçlükle taşıyan incecik, ve bodrumda yetişmiş kuşkonmaz gibi solgun bir çocukçağızdım o resimde. Yerdeki gölgem de kendim gibi sıskaydı, ama güneş yüksekte olduğundan, daha kısaydı. Tuttuğum ipin ucundaki köpecikle yalnızdım orada. Yapayalnız...

Babamla annemin arasındaki ilişkiler oldukça garip bir biçimde yürüyordu. Babam yaşamını kesin olarak ikiye ayırmıştı: bir yanda tamamen kendisine ayırdığı ve bütün zamanını alan işi vardı; öte yanda ise anneme bıraktığı ailesi. Çocuklarının eğitimine bir kez bile karıştığını hatırlamıyorum; bu konuyu tamamen anneme bırakmıştı. Bu tutum kızkardeşimle beni anne-

min bütün fantezilerinin ve korkularının uygulama alanı yaptı. Örneğin annem, "dört elle" çalabilelim diye, kızkardeşime piyano, bana da keman dersi aldırdı; onun gözünde bu iyi bir kültürel eğitimin ayrılmaz parçasıydı. Bir gün, "avangard" bir doktorun reçetelerine kafayı takıp bütün aileyi vejetaryen rejime soktu. Böylece altı yedi yıl hayvansal kaynaklı her türlü et ve yağı, tereyağını ve yumurtayı dışlayıp yalnızca doğal, bitkisel şeyler yedik; bir tek bal annemin hışmından kurtuldu. Babam bize uymayı reddetti. Onun bifteği bize nisbet yapar gibi göstere göstere pişiriliyor, törenimsi birtakım havalarla önüne getiriliyordu. O onu yerken biz de rendelenmiş havuç, badem ve kestaneli lâhana aşıyla karnımızı doyuruyorduk. Sofra görülmeye değerdi. Babam gücünden emin, sessizce bifteğini çiğniyor, biz de et ve sebze rejimlerini karşılaştırarak hiç de eşit olmayan iyi yanları üzerine "kızım sana söylüyorum" havasıyla yüksek sesle yorumlar yapıyorduk. Anlayana sivrisinek saz...dı, ama babam hiçbir şey anlamak istemiyor, kanlı bifteğine yiğitçe bıçak çalmayı sürdürüyordu.

Babamın beni korkutan öfke ve şiddet nöbetleri vardı. Bir akşam aynı kattaki komşularımızın yüksek sesle şarkı söylemelerine kızıp mutfaktan bir tencereyle bir kepçe kaptığı gibi balkona fırladı ve öyle bir tangırtı kopardı ki hepimiz korktuk; ama şarkılar da kesildi. Gece, korkunç ulumalarla sona eren karabasanlar da görürdü; ulumayı kesmesi için annem onu sarsardı. Ama onun bunlardan haberi olmaz, uyanınca hiçbir şey hatırlamadığını söylerdi. Birbirlerini sevdiklerine tanıklık edecek hiçbir şey söylemezlerdi aralarında. Yalnız bir gece, odalarındaki yatakta babamın –herhalde kollarına almış olduğu– anneme "canım benim..." diye fısıldadığını duyduğumu hatırlıyorum; nedense bu benim için bayağı sert bir darbe olmuştu. Beni şaşırtan iki olay daha hatırlıyorum. Bir gün, bizi Fransa'dan getiren gemiden inip Cezayir'deki dairemize yeni gelmiştik ki, babam balkonda fenalaştı. Oturduğu sandalyeden yere yıkıldı. Annem çok korktu ve ona bir şeyler söyledi. Oysa onunla hiç konuşmazdı. Bir başka gün, daha doğrusu gece, trenle Morvan'a giderken, bu kez annem fenalaştı. Babam bizi gecenin ortasında Châlons istasyonunda trenden indirdi; güç belâ bir otel bulup açtırdık; nasılsa bize oda vermeye razı oldular. Annem çok kö-

tü durumdaydı ve babam, kaygı içinde, ona birşeyler söylüyordu. Oysa o da karısıyla hiç konuşmazdı. Bu iki anıya sanki bir tür ölüm kokusu sinmiş. Herhalde bunlar birbirini seviyorlardı, ama birbiriyle konuşmadan. Ölümün ve denizin kıyısında susulduğu gibi... Yalnızca, hâlâ orada olup olmadıklarını yoklarcasına arasıra el yordamıyla sallayıverilen birkaç sözcük, o kadar... Kendi bilecekleri iş tabii, ama kızkardeşimle ben bunun bedelini pek pahalı ödedik. Bunu çok sonra anladım.

Kızkardeşimden söz etmişken, Cezayir'e bakan tepelerde geçen bir başka olayı hatırlıyorum; buralarda, fundaların ve çalıların altında, küçük yabani siklamen çiçekleri bulunurdu. Biz bir toprak yolda sakin sakin yürürken karşıdan bisikletli bir genç çıkageldi ve, nasıl olduysa, aracına hakim olamayarak kardeşime çarpıp devirdi. Babam çocuğa öyle bir saldırdı ki boğacak sandım; bereket annem araya girdi. Kardeşim yaralanmıştı, acele eve döndük. Parmaklarımın arasında birkaç siklamen kalmıştı, ama artık çiçek toplamak içimden gelmiyordu. Babamın bu şiddet nöbeti –vaktini, yaşamı boyunca çektiği acılardan; kendisini mutlu eden öğretmenlik uğraşını babamın zoruyla bırakmak suretiyle katlandığı özveriden yakınmakla geçiren annem böyle patlamalara hiç değilse görünüşte tamamen kayıtsız kalırdı– bana garip görünüyordu; davranışlarından bu kadar emin olan bu insan nasıl oluyor da birden, içindeki şiddeti denetleyemiyormuş gibi parlayıveriyordu? Ama öte yandan, olaylar onun bu denetimi sağlayabildiğini düşündürecek gibi de gelişiyordu, çünkü bu parlamalar hep onun istediği sonucu veriyordu. Sanki şeytan tüyü vardı babamda, her şey onun çıkarına uygun bir yön alıyordu. Gerektiğinde çekimser kalmasını bilirdi; Lyon'da kaldığı sürece, 1940-1942 yılları arasında, Pétain Lejyonu'na katılmayan tek bankacı o olmuştu. General Juin Faslılara "saman yedirmeye" kalkıştığında da ondan yana çıkmadı. Hatta De Gaulle Cezayir'in bağımsızlığı dönemecine girdiği zaman bile, "Kara-ayak"[1] olmak dolayısıyla yüreği yansa da, onun politikasına karşı çıkmadı; elinden geldiği kadar atıp tuttu, homurdandı, ama daha ileri gitmedi.

[1] "Pied-noir": Kuzey Afrikada, özellikle Cezayirde, doğmuş-büyümüş Fransızların takma adı. (Çev.)

Babam çalıştığı bankaya müdür olmuştu. Ölümünden sonra, yanında çalışmış olan memurlardan, burasını çok özel bir yöntemle yönettiğini öğrendim. İlkeleri değilse de belli bir pratiği varmış: susmak, ya da anlaşılmaz sözler mırıldanmak. Astları, dediklerinden bir şey anlamadıklarını ona söylemeye cesaret edemeyip yanından çıkar, kendi bildiklerince işin içinden çıkmaya çalışır, ve genellikle pekâlâ becerirlermiş de. Ama içlerine yer etmiş olan "acaba bir yanlış mı yaptık?" kaygısı onları hep uyanık ve tetikte tutarmış. Babamın bu yöntemi bile bile uygulayıp uygulamadığını asla anlayamadım, çünkü evde bizimleyken de aşağı-yukarı aynı şekilde davranırdı; buna karşılık müşterileri ve dostlarıyla son derece konuşkandı ve ne dediği de açıkça anlaşılırdı. Her şeyi şakaya vururdu; karşısındakiler buna hem bayılır, hem de altta kalmışlık duygusuna düştüklerinden biraz bozulurlardı. Bu kışkırtıcılık eğiliminden birşeyler bana da geçmiş olmalı. Babamın bankacılık yöntemleri de oldukça kendine özgüydü. Özellikle Fas'tayken, bazı müşterilerine banka adına faizsiz önemli miktarlarda kredi açıp rakiplerini şaşırtır ve güç duruma düşürürdü. Ama hemen her defasında söz konusu müşteriler istenmeyen bu faizi kendiliklerinden öderlerdi. Babam da Faslılarda onur duygusunun yüksek olduğunu, onlara güvenilebileceğini söylerdi. Annem için bir demet çiçek, ya da naneli çay içip yerel tatlı ve reçellerden yemek üzere bir çiftliğe çağrılma gibi şeyler dışında, babam hiçbir zaman en küçük bir armağan bile kabul etmemiştir. Rüşvetle az-çok satın alınabilen üstlerine karşı duyguları pek sertti; üstelik bunu onlardan saklamazdı da; yaptıklarını, uzun lâflardan daha anlamlı küçümseyici bir suskunlukla karşılardı. Marsilya'dan böyle birini hatırlıyorum. Allauch yakınlarında tenis kortlu güzel bir malikânesi vardı. Çok çekici bulduğum genç karısı, servisini atmadan önce uyarıda bulunurdu: "Görürsünüz, tıpkı Folies-Bergère gibi!" Gerçekten de sağ bacağının üzerinde şöyle bir dönünce kısacık eteği yukarı doğru açılır, altından –beni hülyalara salan pembe bir külota bürünmüş– bir çift tombul ve sevimli yuvarlak görünürdü. Keşke daha az konuşsa ve benimle defnelerin arasına gelse, diye geçirirdim içimden; zaten defnelerin çiçekleri de pembeydi hazır... İşte b. müdürün, çok fazla tanık önünde çok fazla armağan kabul etmek zaafını gösterdiği için, sonu kötü oldu;

tanıklar arasında babam da vardı, ama bir şey söylemedi. Ancak, bu suskunluğunu daha sonra ödeteceklerdi ona. Nitekim aktif görevinin sonunda, geleneğe göre bu nitelikte bir elemanın merkez yönetimine alınması gerekirken, genel müdürlük onu akşamdan sabaha emekli ediverdi. Babam uzaklaştırılıp yerine onun kadar etmeyen, ama –hem Politeknik Okulu'nda hem de o bankada geçerli olan kurala göre– işin başındaki protestan aileden bir kızla evli olan bir Politeknikli getirildi. Babam bana, iş bir aile şirketi olduğuna göre bu davranışı tamamen normal bulduğunu, kendi kusurunun o aileden olmayan bir kızla evlenmek olduğunu açıkladı.

Ama kalplere komuta edilmez ki. Aslına bakılırsa babam istenmeden de olsa kendisini onurlandırdığını düşündüğü bu sonuçtan dolayı pek küskünlük göstermedi. Acı bir alayla: "Öyle insanlar vardır ki onlara madalya takılmaz," diyordu. Gerçekten de yaşamı boyunca her türlü nişanı reddetmiştir.

Orta öğrenimimi Marsilya'da, yüksek ve güzel tarihî bir yapı olan Saint-Charles lisesinde sürdürdüm. Tahtta amatör ressam bir müdür oturuyor, seçkin öğretmenler de bir dostluk ortamı içinde okulda hüküm sürüyorlardı. İçlerinden biri, yaşlı bir adam, kızı öldü diye karşımızda ingilizce ağlardı; tabii hepimiz son derece üzgün dururduk. Ama beden eğitimi öğretmeni ve kapıcı ile bu üzüntünün acısını bol bol çıkarırdık. Birincisi derste bize yalnızca futbol oynatırdı ki bu o zaman pek gözde bir yöntemdi. İkincisi ise çıkış kapısında amansızca nöbet tutar ve her nasılsa yöreye sokulan kızları kovalardı. İşte bu okulda, seçkin bir edebiyat öğretmeni, benim için Politeknik Okulunu düşünen babamın fikrine aykırı olarak, beni yavaş yavaş Yüksek Öğretmen Okulu sınavlarına girmek fikrine doğru yöneltmeye başladı. Başlangıç olarak da Genel Devlet Sınavının bütün dallarına kaydımı yaptırdı. Hepsine girdim, ama birini bile kazanamadım. Doğrusunu isterseniz sınavda bir sürü uydurma alıntılar kullanmış, hatta çeviriler uydurmuştum; tabii böyle şeyler oralarda "yersiz" bulunuyor...

Yersiz dedim de... Tenisimizi oynar, güzel güzel hanımlar gördüğümüz Opera'mıza gidip dururken yerimiz değişti, babam bankası tarafından Lyon'a atandı. Ben de birlikte gittim ve

Parc lisesinin "hypokhâgne"[1] sınıfına girdim. Orada, kafasını ruhun ölümsüzlüğünün kanıtlanmasına takmış olan Jean Guitton'u, daha sonra da Jean Lacroix'yı tanıdım. ("Göreceksiniz," demişti Guitton, "benim yerime gelecek olan pek tanınmamış öğretmenin adı Labannière'dir.") Kamburlaştırdığı sırtı hep bize dönük, sağ eliyle alnını avuçlayıp öteki elini, parmaklarının arasından düşecekmiş gibi sarkan tebeşir parçasını tutmakla görevlendirerek ders anlatan Guitton'un aksine, Jean Lacroix hep yüzü bize dönük konuşur, ancak sözlerini sağ eliyle aynı taraftaki zavallı kulağına indirdiği darbelerle ve arada sırada çıkardığı birtakım fonetik patlamalarla vurgulayıp ritimlerdi; bu garip sesleri, bayağı güçlükle, "böhl" hecesinin karşılığı olarak tanıladık ve hemen bu heceyi ona ad olarak taktık, tabii kendisinin fikrini filân almadan... Sonra, bir defasında Chateaubriand'la ilgili olarak sınıfta histerik bir sahne yaratan Henri Guillemin de vardı; çok geçmeden Kahire'deki görevine atandı ve oradan bize kırmızı fesli harika bir boy resmini gönderdi. Telgrafla yanıt verdik: "Görev değişse de şapka yerinde kalır." Ama bu okuldaki öğretmenlerin en ilginci "Hours Baba" idi. Tıknaz, sırtı kalın, fizik olarak hık demiş Pierre Laval'in burnundan düşmüş, sıkı gallikan ve jakoben bir Lyonluydu bu; durmadan Papaya ve Georges Bidault'ya verip veriştirir, Fransız politikacılarını fişleyip kariyerlerini yakından izler, ve (1936 -1937 için) şaşırtıcı sonuçlar çıkarırdı. Bunlara göre, Fransız burjuvazisi Hitler'den çok Halk Cephesinden korktuğundan Fransa'ya ihanet edecek; göstermelik bir savaştan sonra Nazilere teslim olacak; bunun sonucu olarak da Fransa, eğer bir geleceği varsa, bunu yalnızca "halka", başta komünistler olmak üzere sol güçler tarafından politik direnme yönünde harekete geçirilecek olan halkına, borçlu olacaktı. "Hours Baba" ile Jean Guitton ve Jean Lacroix'nın aralarındaki ilişkiler de bir tuhaftı. Hours, anasının memesine yapışıp kalmış olmakla suçladığı Guitton'dan nefret eder, Lacroix'yla ise siyasal bakımdan uyum içinde olmakla birlikte onun da felsefî ve dinî "pathos"unu pek hoş karşılamazdı. Ama Jean Lacroix'nın, düşüncelerini cesaretle savunmak ve Mounier'yle birlikte *Esprit* dergisinde yazmak gibi büyük bir üstünlüğü vardı. Lyon'un orta sınıfına mensup bir aileden gelen

[1] Yüksek Okullara hazırlık sınıfı. (Çev.)

Lacroix, oranın yüksek burjuvazisinin en dar ve kapalı kastından bir kadınla evlenmişti. Bu sınıf içinde sanki aforoz edilmiş durumdaydı; şeytan gibi görülüyordu. Aralarında akrabalık bağı bulunan yüzlerce kişiyi bir araya getiren o büyük aile toplantılarından birine katıldığı zaman uğradığı aşağılayıcı davranışları ve hakaretleri sessizce ve onurluca karşılamak onun için bayağı sabır ve cesaret işi oluyordu. Jean Lacroix, Mounier'nin ardılları *Esprit* dergisini daha kolaycı ve bulanık sulara sürüklerken bile hep aynı çizgiye bağlı ve Mounier'ye sadık kaldı. Hours'un yazgısı ise aksine, savaştan sonra, onu tanıyan hiç kimsenin aklına gelmeyecek ilginç bir çığıra girdi. Uzun yıllar Cezayir'de yaşamış cizvit çocuklarından biri tarafından, müslüman halkların, dinleri ve yazıları (*sic*) yüzünden, entelektüel alanda asla bilimsel bilgi düzeyine yükselemeyeceklerine (oysa Araplar Arşimed'in ardılları olmuşlar, Aristo'yu çevirip yorumlayarak devrimci bir tıp da yaratmışlardı!) inandırılan Hours Baba, Fransızların Cezayir'den çekilmemeleri gerektiği kanısına vardı ve De Gaulle bu eski sömürgemizin siyasal bağımsızlık isteklerini olumlu karşılamaya hazırlanırken, "Cezayir Fransızdır!" tezinin en amansız savunucularından biri oldu. Gidişatın yarattığı manevî yıkılış ve öfke ortamında, kendi karısından birkaç gün sonra aniden öldü gitti.

Hazırlık sınıfında, öğrencilerden başka, tipik özellikleri olan bir kişi daha vardı. Başı yukarda, 1914 savaşında İngiliz-Amerikan birliklerindeki tercümanlık anıları ağzında, bize sözüm ona İngilizce öğretirdi. Arı bir Oxford ingilizcesi konuşur, ben ağzımı açar açmaz çılgına döner, kullandığım o korkunç Amerikan şivesini sırf kendisini böyle bağırtmak için gidip rıhtımlardan toplamış olduğumu iddia ederdi. Sınıfta gürültüye bayılırdı, biz de ondan bu zevki hiç esirgemezdik. Her şey tam Britanya usulü, kurallara uygun biçimde olup biterdi. Her derste, önceden belirlenmiş bir öğrenci, birkaç metre ötede ayrı bir sandalyede oturan öğretmenin kürsüsüne yerleşir, genellikle Britanya ürünü bir İngilizce metni açıklamaya girişirdi. Biz ise, açıklamanın en civcivli anında araya Béranger'den bir dize sıkıştırmak üzere kendi aramızda önceden sözleşmiş olurduk: "Çocuklarım, size iyi bir ölüm nasip etsin Tanrı!", ya da: "Ah, ne hoş olur samanlıkta, yirmi yaşında!" gibi. Sonuç hiç şaşmazdı.

Yorumlayıcı kritik ana yaklaşıp, "Bu pasaj bize kaçınılmaz biçimde Béranger'nin şu deyişini hatırlatmıyor mu..." der demez öğretmen sanki altında bir yay boşanmış gibi yerinden fırlar ve gördüğüm en başarılı tiyatro öfkesine kapılırdı. Bu sahne on dakika kadar sürer, öğretmen öğrenciyi sınıftan kovar ve açıklamaya –Béranger'yi ağzına almadan– kendisi devam ederdi. Sık ve gür saçlarından ve ellerinin titremesinden, son derece mutlu olduğu anlaşılırdı.

Bir gün bir öğrenci ona sürpriz yaptı. John Donne'un üç dizesi açıklanacaktı. Açıklayıcı, kendisi de boş vakitlerinde şiir yazan ve daha sonra sözünü edeceğim sınıftan bir kıza sürekli tutkun olan çok yakışıklı sarışın bir oğlan, kendine özgü bir çeviriyle söze girdi:

Seni sevdim üç gün boyu
Seveceğim üç gün daha
Hava güzel olursa...

O gün de aksi gibi bahçeye bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Yağarsa yağsın!.. Oğlan ilk birkaç sözcüğü bahane ederek "çağrışımını" yaptı: "Seni sevdim...Bu sözcükler ister istemez insana Tino Rossi'nin bir şarkısını hatırlatıyor..." Ve başladı bilmem hangi havayı yüksek sesle söylemeye!.. Böylece, her biri şiirin bir sözcüğüne bağlı olarak, günün bütün beğenilen şarkıları birbiri ardınca sökün etti. Öğretmen tek söz etmedi... ta Béranger'nin adı ufukta belirene kadar! O zaman kurala uygun olarak öfke gösterisini yaptı.

Bir başka gün, sonradan Oratoire tarikatının ünlü bir üyesi olacak olan ve Savoie'lı olduğu için herkesin Fanfouet diye çağırdığı bir başka öğrenci (babası, iptal edilmiş bir tren istasyonunun şefiymiş; istasyonun yeri üstüne yapılan şakaları tahmin edebilirsiniz,) başka bir metni yine İngilizce olarak, ama bu kez özgün ve denenmemiş bir bölümleme yöntemiyle açıklamaya girişti. Tam kırk üç ayrı "bakış açısı" belirlemişti; bunlar tarihî bakış açısı, coğrafî bakış açısı gibi en klasiklerinden tutun da kuş-bilimi (bu "açı" deniz kuşlarına meraklı olan öğretmenin gözünde büyük başarı kazandı), yemek yapma sanatı, "fragoloji" gibi az bilinen, hatta uydurma bilim kollarına kadar gidiyor-

du. Doğal olarak, şiirsel bakış açısı bölümünde Béranger de çıkageldi ve klasik öfkeyi boşalttırdı.

"Tahtaya kalkma" sırası bana gelince ben başka bir yola başvurdum. Kitapları ve İspanyolca bilen bir arkadaşın belleğini karıştırarak, XVI. yüzyılda yaşamış bir keşişten, Dom Gueranger adlı kaşarlanmış engizisyoncudan, bir alıntı yakalamıştım; açıklamamın en uygun yerine, nefesimi tutarak, bunu sokuşturdum. Öğretmen Béranger'den söz edildiğini sanarak alışılagelen öfkesini patlatmaya hazırlanmıştı. Binbir dil dökerek, Dom Gueranger'nin şair Béranger'yle hiçbir ilgisi olmadığına, ondan iki-üç yüzyıl önce yaşadığına ve şiire de hiç bulaşmadığına dair güvence vererek, güç-belâ hatasından döndürebildim. Hocamız yılın sonunda, bahçedeki ağaçların altındaki küçük büfede bize içecek ısmarladı. Gölde kayıklar, içlerinde de kızlar vardı. Bu sıcakta bunlar burada ne yapıyorlar acaba? diye kendi kendine soruyordu sanırım bizim hoca...

Aynı şekilde "Hours Baba" ile de karşılıklı sınaşma ilişkileri sürdürüyorduk. Bir ingilizce sözcüğü, örneğin 'Wellington'u, telâffuz etmesi gerektiğinde konuşmayı kesip tahtaya gitmek ve, "İngiliz dilini iyi telâffuz edemediğinden dolayı" özür dileyerek, sözkonusu sözcüğü oraya yazdıktan sonra herkes anlasın diye bir de altını çizmek gibi bir alışkanlığı vardı. Bir elini kürsüye dayayıp ötekiyle, gösteriş olsun diye, büyük olasılıkla üstlerinde hiçbir şey yazmayan birtakım kâğıtları karıştırarak, çenesini öyle bir çalıştırırdı ki durdurabilene aşkolsun!.. "İngiltere'nin bir ada olduğunu söylemiş miydim?" der ve sorusuna yanıt beklerdi; tabii yanıt gelmezdi. Olaylardan çeşit çeşit garip sonuçlar çıkarırdı. Savaştan sonra bir gün bana, Direniş hareketine katılmış olan Hélène'in yanında, böyle bir hareketin İngiltere'de kesinlikle imkânsız olduğunu söylemişti. Bunun nedeni de, ona göre, ülkenin bir ada olması değil, bütün İngilizler bahçeli küçük kulübelerde oturdukları ve Lyon'daki gibi dolambaçlı ara sokaklar bulunmadığı için, militanların gizlenecek yer bulamayacak olmalarıydı... Bir gün, sınıfta Birinci Konsül ve onun dış politikası konusunda bir sunuş yaptığım sırada, bu hocaya da kendi buluşum olan bir oyun oynadım. Sunuş metnini, son sözcüğü ünlü bir savaşın adı olacak şekilde düzenledim. Tam bunu söyleyecekken durdum, yavaş yavaş yerimden kal-

tım, sağ elime beyaz bir tebeşir alarak tahtaya geçtim; "Kusura bakmayın, İtalyanca telâffuzum çok kötüdür," diyerek tahtaya sözcüğü yazdım: *Rivoli*. "Hours Baba", halden anlayan biri gibi, hiç bozuntuya vermedi. Hours'un çok konuştuğunu söylemiştim. Sınıfta bir de çam yarması gibi bir oğlan vardı. Uluslararası çapta bir rugbi ya da tenis oyuncusu olabilecek kalıpta, ama hiçbir şey yapamayacak kadar da tembel olan bu çocuk, sonradan gitti, herkesin kafasını bozmak üzere, Fransız basınının en ünlü gazetecilerinden biri oldu. İşte bu oğlan, Hours konuşmaya başlar başlamaz sıranın üstüne yıkılıp uykuya dalardı. Bizde keyif kekâ, çünkü adamakıllı horlardı da. Artık tek sorunumuz, bunun ne kadar süreceği olurdu, çünkü eninde sonunda "Hours Baba" durumun farkına varırdı. O zaman sessiz adımlarla uykucuya yaklaşır, dut silker gibi sarsarak bağırırdı: "Hey, Charpy, geldik! Bak herkes iniyor!.." Charpy bir gözünü aralar, ötekini ne olur ne olmaz diye kapalı tutar ve yeniden uykuya dalardı. Ödevini fazlasıyla yaptığını düşünen "Hours Baba" da onu bırakıp tekrar bize İngiltere'nin bir ada olduğunu açıklamaya başlardı.

O zamanlar (şairle, günün birinde kimseye haber vermeden kalkıp İspanya'ya, Uluslararası Tugaylarda savaşmaya, yani herkes gibi kendini öldürtmeye giden bir başka oğlan dışında) hepimiz az-çok kıralcıydık. Bunun sorumluları da parlak bir "estet" olan Chambrillon'la, babası Saint-Étienne'de şapka kurdelesi fabrikatörü olan Parain'di. Parain harika piyano çalardı, henüz karşılaşmadığı bir kadına tutkundu; kafasında ve kalbinde taşıdığı düşüncelerden hissedilirdi bu. Bizim kıralcılığımız da aslında iş olsun kabilinden, herhalde birkaç yıl önce aynı "khâgne" sınıfından Boutang'ın yıldırım gibi geçişiyle oluşmuş, Paris Kontundan yana, fazla derinliği olmayan bir tutumdu. Birkaç hayalî düşmanı ve Fransa'yı ayak takımına ve Yahudilere teslim eden Halk Cephesini hedef alan yenmez-yutulmaz (!) birkaç alaycı sloganla yetiniyorduk.

Bir işçi gösterisi vesilesiyle Halk Cephesi dedikleri olayı da bir ucundan gördüm. Kalabalık bir işçi alayı République caddesinden geçiyor, ben de öfkeden kudurarak, oturduğumuz Arbre-Sec sokağındaki (bu sokağın adı da başlı başına bir programdı

zaten[1]) dairenin küçük penceresinden gösteriyi seyrediyordum. Buna karşın, "Hours Baba"nın Fransız burjuvazisi ve halk üstüne bize anlattıklarıyla bu olayın ilişkisini kurabildim ve bu da kıralcı dostlarımla yolumuzun ayrılması için yeterli oldu.

Şair arkadaşımızın ise kafası başka yerlerdeydi. Vaktini, sınıfımızdaki iki kızdan biri olan Madmazel Molino'ya kur yapmakla geçiriyordu. "Gün gibi kara" bir genç kadındı bu Molino, ve görünüşteki durgunluğunun altında için için yanan ve dokunur dokunmaz fışkıran bir ateş saklıydı. Lisede geçirdiğim üç yıl boyunca aralarında hepimizin gözü önünde ne fırtınalar, ne dramlar yaşanmadı ki!.. Şair, kıza bizim önümüzde, hatta ingilizce ilânı aşk ediyor, o ise "ı-ıhh!"tan başka yanıt vermiyordu. Derken bir gün ikisi birden ortadan kayboldular; öldüklerini sandık. Ama birkaç gün sonra, görünüşe göre sapasağlam, çıkageldiler. Birkaç saat sonra da eski hırlaşma ve bozuşma sahneleri yeniden başlamıştı. Bir tür spordu bu, ve bir türlü gol atamayan ama kovalar dolusu gol yiyen allahlık yerel futbol takımının maçlarından çok daha iyi bir seyirlikti bizim için. Ayrıca, Lyon'un belediye başkanının Édouard Herriot olduğunu da belirteyim. Bu zat tüm vaktini Radikal Parti üzerinde hüküm sürerek, kültür konusunda geliştirdiği bir formülü tekrar tekrar ele alıp cilâlayarak (dendiğine göre bu iş on yıl sürmüş), ve Kilise'yle barışık olarak ölmeye hazırlanarak geçiriyordu.

Onun ölümden sonraya ilişkin hazırlıklarından, hayatımda gördüğüm en etkileyici (ama ilgilinin yaşamasına hiç de engel olmayan) burun çıkıntısına sahip, zayıf ve uzun boylu bir cizvit rahibi aracılığıyla haberim oluyordu. Sınıfımızda Hıristiyan Öğrenci Gençlik'in bir şubesini açmak için rahibe ihtiyaç duyuyordum. Bu amaçla bir gün gidip kendisini Fourvière sırtlarındaki seminer evinde bulmuştum. İyi karşıladı; tüm belediye, üniversite ve Kilise yetkililerinin atlanarak doğrudan doğruya kendisine başvurulmasından biraz şaşırmış görünmekle birlikte sonunda kabul etti. Böylece, onun da uygun görmesiyle, ilk politik eylem hücremi kurmuş oldum; başkasını kurmaya da zaten gerek kalmadı. Arkadaşlardan üye kaydına başladık, düzenli toplantılar yaptık. Böylece Kilise'nin de kendi usulünce "sosyal sorun"la ilgilendiğini öğrendim. Tabii "Hours Baba" Vatikan

[1] Arbre sec: "*Kuru ağaç*". Paris'in en eski, ortaçağdan kalma, sokaklarından biri. (Çev.)

kaynaklı bu tutuma homurdanıp duruyordu. Bir gün, hızlı kıralcılarımızla birlikte, küçük gölcüklerle dolu olan Dombes'da bir manastıra "çekilmeye" gittik. Orada son derece "efendi", rahat davranışlı, ama konuşmaları yasak olan "peder"lerle karşılaştık. Gece gündüz tarlalarda çalışıyorlar, her gece beş kez kalkıp yüksek sesle dua ediyorlardı. Manastırın her köşesine garip bir mum, sabun, yağ ve kirli sandalet kokusu sinmişti. Yani dünyadan el-etek çekmek ve manevî âleme yoğunlaşmak için ideal bir ortam... Zaten her katta çeyrek saatte bir çalıp herkesi –geceleri bile– uyanık tutan koskoca bir çalar saat vardı. Ben de bütün bu koşulların benliğime nüfuz etmesini sağlamaya, onları içimde yaşamaya çalıştım; Pascal'in, kendi materyalist kanıtlarıyla benim "kendiliğinden" materyalizmimin hakkından geleceğine inanarak, diz çöküp dua ettim. Hatta bir akşam "içe-dönmenin" (recueillement) erdemleri üstüne bir küçük vaaz bile hazırlayıp sundum. Sunuşum Parain'in net ve kesin beğenisini kazandı; ben de ona, böyle bir övgüyü hiç hak etmediğimi, çünkü metnimin önceden yazılmış olduğunu söyledim. Kendim için, bir an olabilir görünen ama boşa çıkan bir dinsel kariyer düşüncesine ve Kilise tarzı bir söylevciliğe belli bir yeteneğim olduğuna dair anılarım bu dönemden kalmadır.

Doğal olarak Dombes'da kız yoktu (olsaydı da durumda bir değişiklik yapmazdı zaten), ama başka her yer kız doluydu. Yalnızca –Bernard'ın (bizim şairin adı buydu) elinden kapılmaya kalkışılamayacak– Madmazel Molino gibileri kastetmiyorum, ama parklarda, bahçelerde, sokaklarda, ve her "müdavim" gibi kendi payımı bira ve söylev olarak ödemek zorunda olduğum ünlü kahvede, çeşit çeşit kızlar vardı. Burada verdiğim bir söylev bazı "büyük" arkadaşların anılarında yer etmiştir. Bunlar sanki biz "küçükleri" hep korkuda tutmak için oradaydılar; onlara istedikleri tüm eğlenceyi sağlamak kaygısıyla titriyorduk. Neyse, benim saatim geldi. Söze şöyle girdiğimi hatırlıyorum: "Enik, enik, enik... diyordu küçük oğlan. Annesi ise: Neden içeri girmeden önce çişini yapmadın bakayım?"[1] Bu ağırlıklı girişten sonra gerisi pek önem taşımıyordu artık, ama sanırım Valéry'yi yansılayan bir şeyler söyledim; bu arada şu cümleyi ha-

[1] Sözcük oyunu: *Chiot*: köpek yavrusu, enik; *chier*: sıçmak; *pisser*: işemek; *faire chi-chi* ve *faire pi-pi*: çocuk dilinde aynı anlamlar. (Çev.)

tırlıyorum: "Kılıcımı erik uğruna asmadım".[1] Tabii bu işin neden yapıldığını, kılıcın ve eriklerin ne olduğunu söylemedim, ama beni hemen aşk ilişkilerim konusunda sıkı bir sorgudan geçirerek, anlamın herkesin gözünden kaçmamış olduğunu gösterdiler: katlanılması zorunlu bir işlemdi bu. Elimden geldiğince, doğruyu söyleyerek, işin içinden çıkmaya çalıştım: Morvan'dayken orman içlerinden tek başına eve dönen sarışın bir küçük kızı –uzaktan– tanımış, ona eşlik etmeyi ve kollarıma almayı –gene uzaktan– düşlemiştim; sonra, yaz aylarını Güneyde, kendisi Marsilya'da olan babamın bir meslektaşının evinde geçirirken, plajda bir başka kızı çok daha yakından tanımıştım; ama bu iş de fazla ileri gidememişti, çünkü, kum tepeciklerinin üstünde, bir avuç kumu göğüslerinin arasına akıtıp apış arasından topladığım harika bir öğleden-sonra sayılmazsa, onu bir daha görmemiştim; annem, bir yaş büyük ve üstelik de kara gözlü olduğu için bana uygun olmayan böyle bir kızla ilişkime kesinlikle karşı çıkmıştı; öyle ki, kızın bir plajda tehlikeli biçimde yalnız olduğunu bildiğim bir gün bisikletle onun yanına gitmeye hazırlanırken annem gene "olmaz!" demiş ve ben de ağlaya ağlaya tam aksi yöne dönerek La Ciotat'ya kadar çala-pedal gitmiş ve koca bir kadeh alkol yuvarlamıştım. Artık onu eskiden olduğu gibi, benim sevdiğim, onun da pekâlâ hoşlandığı –üstelik de çocuk yapma riski taşımayan– bir biçimde, bir elimle göğüslerinin bir elimle öteki organının altından tutarak suda yüzdüremeyeceğimi düşünüyordum... Arkadaşlarım bütün bu açıklamalarımı hiç alay etmeden dinlediler. Ben susunca önce derin bir sessizlik oldu, sonra hep birden bunu birada boğmaya koyulduk.

İşte böyle, İspanya iç savaşının dehşet verici sahnelerine karşın farkında olmadan büyük savaşa yaklaşıyorduk. Savaş beni Saint-Honoré'de yakaladı; kaplıcalarda kür yapıyor, koşa koşa havuza dalıyor, parkın ulu ağaçlarının gölgesinde geziniyordum. 1939 Eylülüydü, Münih anlaşması imzalanmıştı, ama benim celp bir türlü gelmiyordu. O sıra sol omuzumda çok ağrı yapan bir romatizma vardı; ama celbim gelir gelmez bir şeyciğim kalmadı. Savaşların, insan hastalıklarının çoğunu iyileştirdiği zaten bilinen bir şeydir. Babam, İtalyanların savaşa girdiklerini kanıtlamak için birkaç pare top atışı yapmalarını beklemek

[1] Sözcük oyunu: *Pour des prunes* ("erik uğruna"): Boşu boşuna, karşılıksız. (Çev.)

üzere Alpler cephesine sevkedildi. Annem Morvan'a döndü ve orada, kocasız, çocuksuz, yaşamının en mutlu dönemini geçirdi; tek uğraşı belediyede sekreterlikti. 1940 Mayısına gelindiğinde, bozgunun ve çözülmenin kurbanları akın akın oraya sığınmaya başladılar. Bana gelince, öteki öğrencilerle birlikte Issoire'daki öğrenci-yedeksubay (EOR) eğitim merkezine gönderildim. Henüz taşralılıktan kurtulamamış olan bu kentte, her yaşta kadın ve erkeklerden, ayrıca, o zamanlar toplar hayvanla çekildiğinden, bol miktarda eski top ve yaşlı beygirden oluşmuş büyük bir yığınak vardı. Savaş sanatını amatör çavuş Courbon de Castelbouillon'dan[1] öğreniyorduk. Yusyuvarlak, III. Napolyon gibi kısa bacaklı, ama kır atının üstünde oldukça havalı bir adamdı. Canından bezmiş atların döne döne başlarının döndüğü kumluk eğitim yerinde bir itfaiyeci gibi küfürler savururdu. Atlara gelince, ilerlemek için, özellikle de yerinde saymak için, hiç yedilip yönetilmeye ihtiyaçları yoktu; arasıra okkalı bir porsiyon dışkı bırakarak ya da idrar fışkırtarak herkesi şaşkına çeviriyorlardı. Çavuşun, XIV. Louis döneminden beri "anahtarının kaybedilmiş olduğunu" iddia ettiği manevra alanındaki atlı eğitime bayılıyorduk; özellikle yaşanan kargaşa bizi keyiflendiriyordu, çünkü hiçbirimiz hayvanımızı ne ilerletebilecek, ne geriletebilecek, ne engellerden atlatabilecek, ne de yatırabilecek durumda değildik. Courbon'un kapıldığı öfkelere karşın bol bol gülüyorduk; aslına bakılırsa o da bizim gibi bir boka yaramaz acemilerle uğraşıyor olmaktan pek de şikâyetçi görünmüyordu. Bu koşullarda nasıl olsa savaşı kaybedeceğimizi, hem bizlerin hem de Halk Cephesinin bunu haketmiş olacağımızı, "Oh olsun!" diyeceğini söylüyordu. Asıl eğlencemiz, Allier vadisi boyunca uzanan, siyah çalılarla kaplı yüksek tepelerde yaptığımız gezintilerdi. Buraların kışın göynüyen yemişleri, özellikle açık gök altında, terkedilmiş eski bir kilisenin dibinden topladığımız zaman bize ne tatlı geliyordu bilseniz... Kışlaya yorgun, ama mutlu dönüyorduk. Panayırdaki hırsızlar gibi iyi anlaşan bir kaç dost vardı. Ağızlarından hiç düşmeyen her duruma uygun alıntı sözlerle konuşmalara canlılık ve renk katar-

[1] Olasılıkla takma ad. Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'mdaki askerî öğrencilerin ("cadets de Gascogne") komutanı C.rbon de Casteljaloux'yu çağrıştırıyor. *Bouillon*: çorba, bulamaç. (Çev.)

lardı. Örneğin, sonradan tekrar buluştuğumuz bir Poumarat vardı. Şimdi bir sakalı, kendisine yakışan bir karısı ve durumdan hoşnut birkaç çocuğu var; kocaman uçurtmalara asılıp kendini dağlardan aşağı bırakıyor, hava akımlarının uygun olup olmadığını anlamak için göğe baka baka boynu tutuluyor. İyi olmakla birlikte hiçbir yayımcının kabul etmeyeceği kadar eski şeylerden söz eden romanlar yazıyor. Sonra "khâgne"dan sınıf arkadaşım Béchard vardı; uzun saçlı, Morvan ağzıyla konuşan, hep kendinden uzun bir gölgeyi sürükleyerek gezen fasulye sırığı gibi bir oğlan; keman çalar ve keyfi yerinde olduğu zaman ingilizce konuşurdu. 1942'de Fas'ta hanımıyla birlikte veremden öldü. Oraya ne yapmaya gitmişti bilmem; herhalde Pétain'den kaçmıştı. Ve bir de ağzından karı-kız lâfı düşmeyen geniş omuzlu, tıknaz bir tip vardı. Atlarla birlikte yatan ve samanların içinde sevişen bir de kadın bulmuştu kendine. Onun dünyanın bütün altınına değer olduğunu iddia ederdi, çünkü hiç nazlanmazmış ve hep "daha yok mu?" havasındaymış. İşi kadına bir otelde oda tutmaya kadar vardırdı; pahalıymış, ama böylesi daha pratikmiş. Ama dönüşte bize kadının bir orospu olduğunu, çünkü kendisine belsoğukluğu aşıladığını söyledi. O dönemde böyle hastalıkların tedavisi pek kolay değildi. Bu olay benim, kadınlara karşı –özellikle atların samanlığında yatıyorlarsa– dikkatli olmak gerektiği konusundaki kanımı pekiştirdi.

Zaman geçer, savaş da bir türlü ilerlemeden sürüp giderken, hava kuvvetleri için gönüllü olmak isteyip istemediğimizi sordular. Béchard'la ötekiler olur dediler; ben korktum ve tam seçimden kaçacak kadar bir süre için hastalandım. Ateşim yeteri kadar çıktı, hatta ben de termometreyi bilinçli olarak sürterek buna yardım ettim. Doktor geldi, ateş grafiğime baktı, fazla üstünde durmadı. Bu arada ötekiler gitmişti bile. Ben biniciliği havacılığa yeğleyen Courbon'la yalnız kaldım. Ama artık işin tadı kaçmıştı.

Kalanlar eğitimlerini tamamlamak üzere Brötanya'ya, Vannes'a gönderildi. Orada daha az türdeş ve daha az neşeli yeni insanlardan oluşmuş bir ortam buldum. Çalışmalar da ciddileşmişti: casus aramak üzere gece çıkışları (bir keresinde kaçak İspanyollara ait yırtılmış kâğıtlar bulduk), işaretlenmiş, nirengi-

lenmiş boş alanlarda atış talimleri, zorunlu yürüyüşler, yazılı sınavlar, vb.

Bir yandan da perişan durumda sığınmacılar akın akın geliyordu. Az sonra da, biz Paul Reynaud'nun "Brötanya kalesini" savunmaya hazırlanırken Alman birlikleri yaklaştı. Reynaud ise panikleyen hükûmetle birlikte Bordeaux'ya doğru kirişi kırmıştı bile. Vannes "açık kent" ilân edildi ve biz, her şeye hazır, Almanları beklemeye başladık. Sığınmacı askerlerin kaçak olarak evlerine dönmelerini önlemek için karargâhımızın çevresinde nöbet tutuyorduk. General Lebleu'nün emri böyleydi. Bizi Almanlara teslim etmeyi öngören iyi düşünülmüş bir plan gereğiydi bu; temel ilkesi de şuydu: askerlerin güney Fransa'ya gitmelerindense tutsak olarak Almanya'ya gitmeleri daha iyi, siyasal bakımdan daha güvenlikliydi; çünkü güneyde kimbilir ne haltlar karıştırır, Allah bilir De Gaulle'ün peşine bile takılabilirlerdi!.. Kusursuz ve etkili bir mantık...

Almanlar sepetli motosikletlerle geldiler, bize yenilgimizi bildirdiler, nazikçe iki güne kalmaz serbest bırakılacağımızı söylediler ve kaçacak olursak yakınlarımız üzerinde misilleme yapılacağı, çünkü kollarının uzun olduğu konusunda bizi –sırf iyilik olsun diye– uyardılar. Kimilerimiz uyarıya kulak asmayıp hiç utanmadan kirişi kırdılar. Zaten bunun için bir sivil giysiyle birkaç frank paradan başka bir şey gerekmiyordu. 1914 savaşında tutsak düştüğü için bu numaraları bilen ve yutmayan dayım da böyle yaptı. Nereden bulduysa buldu, bir sivil giysi uydurdu, bir bisiklet çaldı, ve evceğizinin yolunu tuttu. Hatta, karşı kıyıda çişini yapmak bahanesiyle ("ben solağım, subay efendi") Loire nehrini geçmeyi bile başardı ve günün birinde karısının karşısında biterek zavallının ödünü kopardı: "N'aaptın, başımıza iş açacaksın!.." Dayım rahat bırakılacak kadar kötü huylu biriydi. Çoluk çocuğunu yetiştirip karısını iyice bezdirdikten sonra eceliyle öldü, ama bunun öykümüzle ilgisi yok...

Bize gelince, Almanlar, yola çıkmadan önce bize Brötanya'nın 'kamp' adını verdikleri ama felâket cereyan yapan çeşitli yerlerini gezdirdiler. Bu kamplardan birini hatırlıyorum: dışarı çıkmak için bir ambülansa binmek yetiyordu. Bir başkasında ise özgürlüğe kavuşmak için vagondan atlayıp istasyonun arkasındaki küçük köyün içinde kaybolmak yeterliydi. Ama işin

içinde kaçak sayılmak korkusu ve her şeyi kurallara göre yapmak için verilmiş söz vardı. Almanlar babamdan kalma küçük Kodak makinemi almışlardı, tabii sonradan geri vermek üzere saklamak için. Mektup yazabiliyorduk. Her şey yolunda görünüyordu. Bekleyecektik, o kadar.

Bu arada öğrenci-yedeksubay adayları için yönetmeliğin öngördüğü yazılı sınavlar yapılmıştı. Peder Dubarle birinci oldu. Ben Genel Devlet Sınavlarında olduğu gibi bütün dallarda sınava girmiştim, ama kaçıncı olduğumu, hatta kazanıp kazanmadığımı bile bilmiyorum, çünkü sonuçları asacak zaman olmadı, tabii bu Almanların suçuydu. (Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavında, 1939 Temmuzunda, durum farklıydı; orada Latinceden tam 19, Yunancadan ise –Flacelière beni bağışlasın– bilmek onuruna erişememiş olduğum "etkin nedensellik" üstüne bir felsefî sunuş yaptıktan sonra, yalnızca 3 alarak, sanırım altıncı olmuştum. Sunuşumu tatlı kavun gibi yumuşak Schuhl beğenmiş, Lachièze-Rey ise hiç beğenmemiş ve çok haklı olarak "hiçbir şey anlamadığını" söylemişti.) Almanlar da zaten bizi acemi er sayıp hepimizi erata ayrılmış bir "stalag"a gönderdiler. Ama daha önce Nantes yakınında büyük bir toplama ve dağıtma kampında bir süre kaldık. Burada su uğruna döğüşüldüğü bile oldu. Uzağı gören peder Dubarle, dışarıya haber ve bilgi sızdırmak üzere, yakındaki demiryolundan geçen askerî konvoyların gözetlenmesi işini örgütledi. Hatırlatayım: 1940 Haziranıydı, ama De Gaulle'ün Çağrı'sından önceydi.

İşler trene bindiğimiz zaman ciddileşti. Her vagonda altmış kişiydik; kuyruktaki vagon makineli tüfekli askerlerle doluydu. Çişimizi şişelere yapmak zorundaydık. İçeceğe benzer yalnızca kendi idrarımız vardı zaten, yiyecek diye de sabırsızlıktan ve hınçtan kendi dudaklarımızı kemiriyorduk. Böylece bitmek bilmeyen dört gün ve dört gece yol aldık. Tren gündüz bazı istasyonlarda duruyor, insanlar bize pencerelerden yiyecek öteberi uzatıyorlardı. Açık arazide durduğumuzda, on metre ötemizde tarlasını biçen köylüleri görüyorduk. Kimi arkadaşlar vagonun döşeme tahtalarını kırarak açtıkları delikten dingillerin üzerine süzülüp kaçtılar; ama bazıları da "bizi kurşuna dizdireceksiniz!" diye buna karşı çıkıyor, bir süre yola devam ettikten sonra gece karanlığında çalıların arasına atlıyorlardı. Birkaç el silâh sesi ve

bir köpek havlaması işitiliyordu; köpek havlaması iyiye işaretti. Hepimiz bu şekilde kaçmayı hayal ettik, ama korkuyorduk, sonra vakit de yoktu. Hem Almanlar vagonları boş bulunca ne olacaktı? Gidenlere ad ve adresler veriliyor, türlü öğütler veriliyor, sonuç Tanrıya havale ediliyordu!..

Almanya sınırını geçtiğimizi bize yağmur haber verdi. Almanya yağmuru bol bir ülke. Goethe'nin kırala dediği gibi: 'Kötü hava hiç hava olmamasından yeğdir!' Haklıymış elbette, ama bu yağmur dediğin insanı ıslatıyor. Garlarda gördüğümüz solgun benizli Almanlar hep sırılsıklamdı. Bize yiyecek filân da vermiyorlardı. Kendilerini daha yeni uyanıp henüz kahvaltı etmemişken yakalamış olan zaferlerinin etkisini hâlâ üzerlerinden atamamışlardı. Toplama kamplarından habersiz oldukları belliydi, zaten biz de öyleydik; ama gene de bu konuda birşeyler öğrenilecekse bunun için onlar bizden daha elverişli durumdaydılar.

Sonunda, yağmurun ve rüzgârların aralıksız silip süpürdüğü kumluk bir arazide adsız bir istasyona vardık. Bizi trenden indirdiler ve kamçı ve tüfek tehdidi altında tam kırk kilometre yürüttüler. Birçok arkadaş bitkinlikten yolda kaldı, ama Almanlar genel olarak bunları öldürmediler, arkadan getirmek üzere atlar gönderdiler. Goethe'nin sözünü de bildiğimden, her olasılığa karşı, bir yerden İngilizlerinkine benzer bir tür kauçuk yağmurluk araklayıp Almanlar el koymasın diye de gömleğimin altına giymiş olduğumu hatırlıyorum. Kırk kilometre yolu derime yapışık bu şeyle yürüdüm; doğal olarak, az-biraz terletiyor insanı! Çadıra girince, en azından nezle olurum diye korktum, ama olmadım. Zaten ertesi gün Almanlar sahte gömleğime hemen el koydular: işlerine yararmış. Madem öyle, bence sakıncası yoktu! O günden sonra yağmura alıştım ve insanın, sırılsıklam ıslansa bile nezle olmayabileceğini de öğrendim.

Çadırda gece felâketti; açtık, susuzduk, daha kötüsü yorgunluktan geberiyorduk; bir kenara kıvrılıp hemen uykuya daldık. Ertesi sabah Almanya tutsaklığının gerektirdiği muayene ve kontrollar için bizi ancak ayaklarımızdan çekerek uyandırabildiler. Ama ben insanların, özellikle perişan ve yorgun oldukları zaman, sıcaklıklarını koruduklarını ve sonunda işlerin üç aşağı-beş yukarı yoluna girdiğini öğrenmiştim.

Bu yoluna girme yazık ki herkes için değildi. Kampımız, içinde bir deri bir kemik zavallıların gezindikleri görülen başka bir kampa bitişikti. Bunlar doğu Polonya'dan gelmiş olmalıydılar, çünkü Rusça konuşuyorlardı; elektrik verilmiş dikenli tellere yaklaşmaya cesaret edemiyorlardı. O zaman biz bunlara tellerin üzerinden bir parça ekmek ve giyecek öteberi atıyor, birkaç avutucu söz söylüyorduk. Anlamayacaklarını biliyorduk, ama olsun! Gene de içleri, bizimkiyle birlikte, biraz ısınıyor, kendimizi sefaletin içinde daha az yalnız hissediyorduk.

Sonra bizi ayrı ayrı çalışma gruplarına dağıttılar. Ben, birkaç öğrenci ve üç yüz köylü ve küçük burjuvayla birlikte, biraz özel bir kampa düştüm; buradaki iş, Luftwaffe için yeraltı yakıt depoları inşa etmekti. Bunun için önce şantiye alanında ne varsa (eski evler, ormanlar) yıkarak ve su çukurlarını doldurarak orayı düzlüyor, sonra da dikenli telle çeviriyorduk. Elimden gelen belli bir iş olmadığından ben işte bu "uzmanlık dalında" görevlendirildim: kazmak, kazık çakmak, dikenli tel germek. Kısacası, kendi kendimizi hapsediyorduk. Arkamızda 1914 eski muhariplerinden bir nöbetçi vardı; vuruşmadan, öldürüşmeden bıkmıştı ve bize boyuna bunu tekrarlıyordu. Ara sıra da kendi azığından biraz veriyordu, çünkü bizimki pek ağır çekmiyordu doğrusu. Bir gün, *Lagergeld*'imi (yalnız kampta geçen ve diş fırçası, sigara gibi şeyler almakta kullanılan para) cebime koyup üç yüz metre uzaktaki ekmekçi kadına bir ziyaret yapayım dedim. Güzel beyaz Alman ekmeği, ayrıca kara ekmek de, hatta erikli turta bile satıyordu. Ama Nuh dedi peygamber demedi kadın: ekmeğine karşılık sahici para istiyordu; benim param on para etmiyormuş! Nöbetçimizin de dediği –ve duygularını vurgulamak için yere tükürdüğü– gibi, "Savaş işte, n'aapacaksın."

Bu kampta özellikle, tarlalarının, hayvanlarının, işlerinin, çoluk-çocuklarının anıları ile dolu köylüler tanıdım; üstünlük duygularıyla da dopdoluydu bunlar: Bu "Şlöh" milleti (yani Almanlar) çalışmayı bilmez; nasıl çalışılırmış gösterelim şunlara!.. deyip sırf hava atmak için dört elle işe sarılıyorlardı. Ama aralarındaki birkaç öğrenci bu görüşte değildi ve bunu saklamıyorlardı da: açlıktan gebersek bile elimizden geldiğince az çalışmalı, hatta mümkünse işleri sabote etmeliydik. Bereket küçük bir azınlıktı bu münafıklar. Ayrıca kocaman palabıyıklı ve geniş

yassı bereli, pek sesini çıkarmasa da kendine özgü düşünceleri olan, Colombin adında bir Norman tarım işçisi de vardı ki çalışmayı pek iplediği yoktu. Arasıra avucuna tükürüp küreğinin sapına yaslanır ve: "Şunlara esaslı bir Colombin çekeyim de görsünler," derdi. Sonra gidip, afallayan Almanların gözü önünde, göstere göstere öteye beriye sıçardı. Bu Colombin bana pek çok öykü anlattı.

Ama başka tutsaklar için durum pek böyle değildi. Özellikle genç birini –gene bir Norman– hatırlıyorum. Karısının hediyesi olan altın saati nasılsa yanında getirebilmişti ve herkese gösteriyor, yok pahasına satmayacağına yemin edip duruyordu. Derken bir gün saati sakladığı paspasın altında bulamayınca şaşkınlıktan şoka uğradı. Almanları suçladı; onlar da, zaten bütün saatlere el koymuş oldukları için onun saatine ihtiyaçları olmadığını söylediler. Öyle ya, ha bir fazla olmuş ha bir eksik, ne fark ederdi. Yani saat kendi kendine havaya uçmuştu. İşin ilginç yanı, oğlan tutsaklık dönüşü saati karısının elinde bulmasın mı! Kadın onu bir Amerikalı subaydan almış meğer!.. Hayatta ne garip şeyler oluyor... Kampta bir başkası daha vardı: Doğu Fransa'nın büyük bir gazetesinde çalışan kültürlü, Rus kökenli bir adam. Kökeni ona Alman-Sovyet paktı ve sonrası hakkında yetkeyle tartışma olanağı veriyordu. Ayrıca kadınlarla ilgili birçok anısı vardı ve yaşanan kadın kesatlığında bunları tatlı tatlı anlatarak büyük sükse yapıyordu. Kadınları elde etmenin çocuk oyuncağı olduğunu söylüyordu. Kanıt mı istiyorduk? Örneğin, bir resmî yemekte, herkesin gözü önünde masa örtüsünün altından her yanını okşadığı kadın. Aynı kadını gece evine götürdüğünde kapalı kapıya yaslayıp bacaklarını ayırmış ve ilgilinin de rızasıyla bütün stratejik noktalarını bir güzel ellemişti. Hem de "ilgili" –bu noktayı özellikle belirtiyordu– giysisinin altında çırılçıplakmış!.. Bu öyküler hepimizi hayallere daldırıyordu; hatta Colombin bile etkileniyor, etkilenince de yere tükürüyordu.

Aynı gazeteci, nöbetçilerimizin cinsel eğitimine de el attı. Doğrusu pek de üstün bir hizmet sayılmazdı bu, ama onlara siyah kadınların "şeylerinin ters olduğunu" öğretti. Bu bizim gardiyanlar arasında nerdeyse bir devrime neden oldu. Hemen bir hekim subay getirdiler; doktor onları dikkatle dinledi, gidip bir ansiklopedi aldıysa da orada dişe dokunur bir şey bulamadı, bu-

nun üzerine durumu üst makamlara arzetti. Üst makamlar bu iddianın sarmısak yiyen bütün ırklar için doğru olduğunu, ama Yahudilerle Fransızlardan farklı olarak Siyahlar sarmısak yemedikleri için onlarda durumun böyle olamayacağını söylediler. Konu bu kadarla kapandı, ama dostumuz bu vesileyle fazladan bir tayın kazandı ve bizimle paylaştı.

Tam bu sırada ben süpürgeciliğe atandım, çünkü gölcüklerden koca kütükleri kaldıra kaldıra fena halde fıtık olmuştum. Böylece arkadaşlarım dışardayken ben bütün gün kampta kalıp süpürge sallıyordum. Süpürge bir sapla geri kalan parçadan oluşur. Önemli olan sap ve bir de elin hareketidir. Toz ikinci plandadır: levazım gibi arkadan gelir.[1] Ben duruma uygun el hareketini bulmuştum ve on iki saat sürecek bir işi iki saatte kıvırıyordum. Dolayısıyla kendime bol zaman kalıyordu. Komutan babası tarafından rüzgâr çıksın diye öldürülmek istenen Yunanlı genç kız üstüne bir trajedi yazmaya giriştim. Ama ben kızın yaşamasını istiyordum ve kendisi de olur diyecek olursa bunun gerçekleşmesini ayarladım. Gece olunca ikimiz bir kayıkla kaçacak ve açık denizde sevişecektik, ancak bir koşulla: rüzgâr esmeyecek, yalnızca keyfimiz ve serinliğimiz için hafif bir meltem bizi okşayacaktı. Kirpili Giraudoux'nun da biraz payının olduğu bu şaheseri bitirecek zamanım olmadı, çünkü ciddi olarak hastalandım. Kampın Fransız doktorunun –Nord ilinden gururlu ve işinin ehli bir adam– dediğine göre galiba böbreklerimdenmiş. Doktor dalga geçmenin sırası olmadığını, benim hemen kampın merkez hastanesine kaldırılmam gerektiğini Almanlara anlattı. Beyaz bir ambülans geldi ve beni ilk kez yavaş yavaş, kilometrelerce uzayan çıplak ve ıssız kırlar boyunca, Schleswig kampına götürdü. Hastaneye yattım; bıkkın görünüşlü bir Alman doktor bana iyi baktı ve on beş gün sonunda iyileştiğimi söyleyip kampa geri gönderilmek üzere taburcu etti. Ama bu kez merkez kampındaydım. Kendi içinde bir dünya... Önce gelen Polonyalı tutsaklar bütün kilit görevleri paylaşmışlardı. Bu yüzden Fransızlar, Belçikalılar ve Sırplarla aralarında küçük bir savaş vardı. Sonunda birkaç yeri sonradan gelenlere bırakmak zorunda kaldılar. Ben bir süre vagonlardan kömür boşaltma, hendek kazma, bahçıvanlık gibi "dış işlere" verildik-

[1] General de Gaulle'ün, orduda asıl önem taşıyan etkenin savaşan sınıflar olduğunu, (dolaylı olarak da ekonominin politikayı izlediğini) vurgulayan ünlü sözü *L'intendance suit*'ye ("Levazım arkadan gelir"e) gönderme. (Çev.)

ten sonra kamp-içi hizmete girebildim ve revirde görev aldım. Buranın egemenleri, beni hastaneye gönderen doktorla, vaktini uzaktan bacaklarını açsınlar diye komşu kamptaki Ukraynalı kadınlara çikolata tabletleri göndermekle geçiren aklı şeyinde bir dişçi subaydı. Böylece yaşamımda hiç "hastabakıcı" olmamışken burada hastabakıcılık yaptım ve her türlü hastaya baktım. Bu arada, Parisli zavallı bir kabare şarkıcısının, gâvur eşeğinde nalbantlık öğrenen genç bir Alman Nazi doktorun yaptığı bir açık ameliyat sonucu oluşan gazlı gangrenden ölüşüne tanık oldum. Hastaların çoğunun hastalıkları numaradandı. Aç durarak zayıflıyor, bir ipliğin ucuna bağladıkları alüminyum kâğıdından topçuğu yutup midedeki yerini iple istedikleri gibi ayarlıyor ve bu şekilde çektirdikleri uydurma röntgenlerle ülser tanısı koparmaya çalışıyorlardı. Bu numara her zaman sökmüyordu. Ben de denedim ama sonuç alamadım. Kendimi "sıhhiyeci" diye yutturarak geri gönderilmemi sağlamayı denedim. Bir gardiyanın gözü önünde, sözde Fransa'dan gönderilen bir pakette, sözde raslantıyla askerlik cüzdanımı buldum. Bu da yürümedi, çünkü öğrenci-yedeksubay olduğumu gösteren belgeleri cüzdandan çıkarmayı unutmuştum.

Bu zorunlu bedensel çalışma deneyimi bana çok şey öğretti. Bir kere, bunun için bayağı bir çıraklıktan geçmek gerektiğini öğrendim; sonra da zamanı "işlemeyi", onunla hesaba dayalı ilişkiler kurup sürdürmeyi bilmek gerektiğini. Burada, soluk almanın, çabanın, ve yorgunluğun payları ve ritimleri işin içine giriyordu; çabanın sürebilmesi için belli bir yavaşlık gerekliydi. Sonunda, "Hours Baba"nın da dersler boyunca dilinden düşürmediği gibi, bu çalışma zihinsel çalışmadan daha kolay, hiç olmazsa sinirler açısından daha az yıpratıcıydı. Yaşamları boyunca çalışmaktan başka bir şey yapmayan bu insanların (unutmayalım, bu dönem boyunca ben yalnızca köylülerle birlikte oldum; Almanlar işçileri daha nitelikli hizmet verebileceklerini düşündükleri fabrikalara yollamışlardı) bu yolla, pek dışa vurulmayan ama son derece zengin bir kültür edindiklerini de öğrendim; hem de yalnız teknik değil aynı zamanda ticaret, muhasebe, ahlâk ve politika boyutları da olan bir kültür. Bir köylünün, farkında olmamakla birlikte, tam bir Politeknikli olduğunu öğrendim: havadan ve mevsimlerden tutun da pazarın belir-

sizlik ve kararsızlıklarına; teknik, teknoloji, kimya, tarımsal biyoloji, hukuk, ve –ister aktif olarak katılsın ister sonuçlarına katlansın– sendikal ve siyasal mücadeleye varıncaya kadar sayısız değişkenlere egemen olmak zorundaydı. Daha sonra Hélène de bana aynı şeyi öğretecekti zaten. Ekinlere ilişkin orta vadeli tahminleri, makine ve araç-gereç alımı için borçlanmaları, sonuçları pazarın dalgalanmalarına kalmış yatırımları, vb. saymıyorum. Ayrıca, Fransa'da bile (bu belâyı savmış olduğu sanılabilecek bu ülkede bile) küçük bir çayırdaki tek ineğiyle, birkaç ağaç kestaneyle ya da bir tarla çavdarla, ya da, Morvan'da olduğu gibi birkaç domuz ya da Sosyal Yardım hesabına bir öksüz çocuk yetiştirerek geçinmeye çalışan yoksul köylüler bulunduğunu öğrendim. Böylece, hiç aklıma gelmemiş olan bir şeyin, bir halk –ya da en azından köylü– kültürünün varlığı hakkında yavaş yavaş bir fikir edindim. Bunun folklorla hiç ilgisi yok, pek göze de çarpmıyor; ama köylülerin davranış ve tepkilerini, özellikle ta Ortaçağlardan gelen –ve Komünist Partisinde bile kafaları karıştırıp kaygı yaratan– "*jacquerie*" (ayaklanma) geleneklerini, anlamak için belirleyici bir etken. Marx'ın 18 Brumaire'deki sözünü hatırlıyordum: III. Napolyon köylüler tarafından plebisitle başa geçirildi; bunlar bir sosyal sınıf değil, bir çuval patatestir!. Gerçekten de köylülerin yalnızlığının derecesini tahmin edebiliyordum: her biri kendi topracığında ve kendi başına, ötekilerden ayrı, ve –kooperatiflere ya da köylü sendikalarına varıncaya dek– "irilerin" egemenliği altında. Savaştan sonra, Genç Tarımcılar hareketi içinde (ki katolik örgütlerce içten ele geçirilmişti) olup bitenler de bu durumda herhangi bir değişiklik yapmış değil. Aynı "iriler" hâlâ egemen; orta, küçük ve yoksul köylünün tepesinde hükümlerini yürütüyorlar. Köylüler sanayi kapitalizmi tarafından işçiler gibi eğitilmedi. İşçiler işyerlerinde yoğunlaşmış, işbölümü ve iş düzeninin getirdiği disiplinin boyunduruğu altında, amansızca sömürülen ve kendilerini savunmak için açık açık örgütlenmek zorunda kalan bir kütle. Köylülerse birbirlerinden yalıtılmış; her biri kendi hesabına çalışıyor ve ortak çıkarlarını bir türlü göremiyorlar. Burjuva devleti için hazır oy deposu: bu devlet birtakım avantajlarla (sıfıra yakın bir vergi yükü, krediler, vb.) onları kollayıp kendi buyruğundan çıkmayan bir seçmen kitlesi haline getiriyor. Ko-

münist Partisinin bir bölüm sekreterinin 1973 dolaylarında fark ettiği, Parti oylarının "tavana vurduğu" sırada gelip dayandığı inatçı duvarı oluşturan ögelerden biri bu köylüler. Ben o zamana dek işçi tanımamıştım. Küçük burjuva, evet: assubaylar, çeşitli kademeden memurlar, esnaf ve üniversite çevresinden insanlar. Bambaşka bir dünyaydı bunlar: geveze, telâşlı, kaygılı, çoluk-çocuklarına ve işlerine kavuşmak arzusuyla yanan, haber diye her söyleneni hemen yutmaya hazır (özellikle kadınlar böyle), Almanlardan çok Ruslardan korkan, kurnaz ve hilekâr, kendilerini evlerine geri göndertmek için her şeye razı ve hazır, De Gaulle'e lânet okuyan (savaşı sürdürüyor diye), ama Pétain'e de övgü düzmeyen, kendilerine Fransa'dan oldukça zengin yardım ve hediye paketleri göndertip hiç yüksünmeden bizimle paylaşan, gösteriş ve havalarına özen gösteren ve bütün gün kadınlardan söz eden insanlar. Korsikalı birini hatırlıyorum: ranzasına yatırıp donunu çıkarmış ve zorla mastürbasyon yaptırmışlardı. Ferrier adlı Clermont'lu bir öğretmenin her akşam radyo "yayını" yaptığı barakada olmuştu bu olay. Bütün barakalar buraya temsilci gönderiyorlar; Alman komünist gardiyanının güvenini kazanmış olan ve bir büroda çalışan Perrier de, burada bir Alman radyosundan dinlediği günün siyasal ve askerî haberlerini bunlara aktarıyordu. Perrier böylelikle bütün kampa moral vermiş oluyordu. Ne ilginç, bazan sıradan bir bireyin basit bir eylemi bütün havanın değişmesine yetebiliyor...

Böylece ben de bu kampta kalmaya razı oldum; burada birçok dostum da vardı zaten: henüz Roma ödülünü almamış olan De Mailly, genç ve meteliksiz mimar Hameau, tarihî bir maç sonunda Fransa kupasını kazanmış olan Cannes futbol takımının eski kaptanı Clerc (bu bücür adam bir futbol sihirbazıydı; kamptan tam dört kez, akıl-almaz koşullarda kaçmayı başarmış, İsviçre sınırında yakalanmıştı. Aslında sınırı geçmişmiş, ama yanlışlıkla Almanya tarafına geri dönmüş, bu yüzden enselenmiş!), peder Poirier, ve özellikle de Robert Daël.

Cenevre Uzlaşması gereğince, kampta her "milliyet" için, Almanların güvendiği bir temsilci seçiliyordu. Bizim ilk temsilcimiz genç bir oto pazarlamacısı olan Cerrutti idi; Almanların uygun görmesiyle göreve seçimsiz gelmişti. Almanlar kendisini ödüllendirmek için Fransa'ya geri gönderince kampı bir telâş al-

dı. Almanların adayı Pétain'ci olduğu için istenmiyordu. Daël'i seçmek için söz birliği edildi ve herkesin, hatta Almanları şaşırtacak şekilde, dişçilerin bile desteğini alan Daël büyük farkla "güvenilir adam" seçildi. İlk işi –ki baştan bunu kimse anlamadı– Almanların aday gösterdiği Pétain'ciyi bürosuna almak oldu. Almanlar buna pek sevindiler. Bir ay sonra Daël Almanları, yardımcısını Fransa'ya göndermeye razı etti ve yerine beni aldı. Ben bu yalın ve gün gibi açık politika dersini hiç unutmadım. Temsilcimiz gerçekten yamandı; kampın yöneticilerini avucuna almıştı. Canını sıkan iki subayı başka yere tayin ettirdi ve sonunda Fransa'dan gönderilen her şeyin (yiyecek, çeşitli koliler, mektuplar) denetimini eline aldı. Merkez kampıyla çeşitli yerlere dağıtılmış ve çoğu kez kaderlerine terkedilmiş olan çalışma grupları arasındaki ilişkileri bütünüyle yeniden düzenledi. Kafasını kızdırmaya gelmiyordu. Kendine özgü garip bir Almanca konuşuyor, telâffuz güçlüklerini karşısındakinin niyetini anlamak için zaman kazanmakta kullanıyordu. Hiç hata yapmadı; geveze olmamasına karşın herkes kendisini beğeniyor ve dinliyordu. Kampın tiyatrosunda geçen bir olayı hatırlıyorum. Salonda en iyi yerleri kapmak için çekişiliyordu, ama bunların çoğu Almanlara ve kampın "ekâbirine" ayrılıyordu. Derken bir gün Daël ilân tahtasına şöyle bir karar astı: "Bu günden geçerli olmak üzere tiyatroda yer ayırtma kaldırılmıştır. Bir yer hariç: benim yerim." Karşı çıkan olmadı; Kadın kılığında erkek aktörlerle oynanan bulvar komedilerini seyredebilmek için Almanlar da herkes gibi kuyruğa girmek zorunda kaldılar.

Ama bir kez kampa bir kadın da geldi. Çok güzel bir Fransız şarkıcıydı bu, ve herkesin aklını başından aldı. Tiyatro salonunda şarkı söyledi, sonra Daël onu kendi özel masasına yemeğe davet etti. Başbaşa yemek herhalde iyi bitmiştir. Daël de kadınlardan hoşlanır ve seve seve söz ederdi. Gençlik partilerini, aralarında Çin büyükelçisinin kızının da bulunduğu genç kadınlarla nasıl "soyunmalı poker" oynadıklarını, nasıl yolunu bulup hep kaybettiğini ve böylece asıl istediği şeyi kazandığını anlatırdı. Şivesinden ne olduğu açıkça anlaşılan Toto adında genç bir Parisli işçinin kullandığı bir kamyonla çalışma gruplarını dolaşırken kendisine eşlik etmekle görevli subayın da sempatisini kazanmış olduğundan, bir gün bu subayın kendisini Hamburg'a

götürmesini sağlamayı bile başardı. Orada bir odada Daël'i güzel bir Polonyalı kadın bekliyormuş, ve ona büyük bir dikkat ve özenle çok iyi "bakmış". Oysa bu iş ilgililer için hiç de tehlikesiz değildi. Benim bildiğim, Daël bu konuda daha ileri gitmedi. Tutsaklık dönüşü, o zamana dek tanımadığı bir genç kadını anlaşabileceklerine ve bir yuva kurup çoluk-çocuk sahibi olabileceklerine inandırmış. Bana şöyle yazıyordu: "Bilemezsin, sağımdan, kaldırımdan gelen topuk seslerinin verdiği hazzı..." Sözünü tuttu, evlenme sözleşmesini hiç çiğnemedi, başkaları hesabına film satarak geçinmeye çalıştı. Nasıl bir adam olduğu düşünülünce, gerçekten çok, çok yazık oldu Daël'e. Ama hiç olmazsa güzel çocuklar yetiştirdi. Karısı onun ardına kaldı, Manş kıyılarında yaşıyor şimdi. Sanırım Fransa'da pek çok kişi (kendisi sonradan kimseyi aramamıştı) onu mucizelik ve yarı efsanevi bir insan olarak anıyordur ve uzun zaman da anacaktır.

Bir yandan Daël'le benim aramda, öte yandan ikimizle kötü talih arasında oynanan bir başka olayı da burada anlatmalıyım. Daël yorulup "güvenilir adamlık" görevini bıraktığı zaman, ikimiz içinde bulunduğumuz çıkmaz üzerine uzun uzun düşündük ve "Neden biz de bir kez kaçmayı denemeyelim?" diye kendi kendimize sorduk. İşin güçlüğü şuradaydı: Her kaçıştan sonraki üç hafta boyunca jandarma ve polisin bütün güçleri kaçakları yakalamak için seferber oluyordu ve zavallıların hemen hiç şansı kalmıyordu. İşte bu güçlüğü aşmak gerekiyordu. Şöyle bir çözüm tasarladık: enselenmemek için üç haftalık sürenin geçmesini beklemek, kontrol önlemlerinin yürürlüğe girmesine neden olmamak için o üç hafta içinde kaçmaya kalkmamak yetecekti. Bu bir koşulla mümkündü: söz konusu üç hafta boyunca, resmen kaçak sayılmakla birlikte, kampın içinde beklemek. Bunun için, kampta bir delik bulup saklanmak ve beklemek yeterliydi, tabii güvenli bir delik.

Merkez kampında böyle güvenilir bir saklanma yeri bulmaktan kolay bir şey yoktu. Bulduk ve saklandık; suçortaklarımız birkaç kendini kanıtlamış dost bize yiyecek getiriyor, Almanların telâşlı koşuşturmaları hakkında sevindirici haberler veriyorlardı. Böylece üç haftayı geçirdik. Sonra da kolayca savuştuk; hatta Daël geçerken, afallayan nöbetçiye eliyle selâm vermekten bile çekinmedi. Her şey öngörülerimize uygun ola-

rak çok iyi gidiyordu, ama ah! kasabanın birinde o küçük posta memuruyla karşılaşmamız olmasaydı. Bize elindeki mektubun alıcısının tam adresini sordu; doğal olarak bilemedik. Adam bundan kuşkulandı tabii, ve tahmin ettiğimiz gibi kuşkusunun ödülünü de aldı.

Tüm gerçeği söylemiş olmak için şu kadarını da ekleyeyim ki, biz bu öyküyü burada anlattığım şekilde tasarladık, ama gerçekte kamptan hiç çıkmadık; hayalgücümüzün çabasını ve çözüm ilkesini bulmuş olmayı kendimiz için yeterli ödül saydık. Yeniden felsefeciliğe soyunduğumda da ben bu deneyimi unutmadım, çünkü bu sorun, yani bir çemberden onun içinde kalarak nasıl çıkılabileceği sorunu, aslında tüm felsefî (ve siyasal, ve de askerî) problemlerin üst-problemidir.

İngiliz birlikleri kampın yüz elli kilometre yakınına kadar gelince, Alman çözülüşünün hızlanmasıyla birlikte, Daël başka stratejik ilkeleri uygulamaya koydu. Gidip kamp yöneticilerini buldu ve onlara şu pazarlığı önerdi: Siz kirişi kırarsınız, yerinize biz geçeriz; karşılığında karnenizde hal ve gidiş notunuz on olur! Almanlar bunu kabul ettiler ve bir gece her şeyi olduğu gibi bırakıp toz oldular. Yerlerini hemen biz aldık ve bu olay yaşamımızda büyük bir devrim yaptı. Önce Toto uzaktan, kokusundan mimlediği, büroda çalışan Alman kadınla yatma fırsatını elde etti. Peder Poirier'nin de iyi-kötü kutsamasıyla çiftler oluştu, evlilikler kuruldu. Sürek avları düzenlenerek yiyecek sağlamak büyük ölçüde örgütlendi; her seferinde bol bol geyik, karaca, tavşan ve başka hayvanlarla birlikte ihtiyaç duyulan sebzeler ve alkollü içkiler de sağlanıyordu. Kampa su getirmek için bir ırmağın yatağı değiştirildi. Ve Fransız ekmeği pişirildi. Tüm kamp halkı toplanıp bilgilendirildi ve siyasal eğitimden geçirildi. Alman delikanlılarına ve genç kızlarına silâh kullanma, İngilizce ve Rusça öğretildi. Önce çok korktularsa da yavaş yavaş içlerine güven geldi, yatıştılar. Futbol oynandı, gerçek kadın oyuncularla tiyatro yapıldı. Artık her gün pazardı, başka deyişle komünizm!..

Ama şu lânet olası İngilizler bir türlü gelmiyordu. Daël'le ikimiz onları karşılamaya çıkıp durumu anlatmayı tasarladık. Bir arabayla (az-buçuk şaşı) şoförüne el koyduk ve Hamburg yolunu tuttuk. İngilizler bizi o kadar soğuk karşıladılar ki, (şo-

(örümüzün ustaca bir manevrasıyla) yanlarından savuşup kampa geri dönmeyi yeğledik. Orada da kötü karşılandık; arkadaşlar, hatta ahlâk ilkelerine pek bağlı (öyle şeyler vardır ki yapılmaz!) peder Poirier bile, kendilerini "terkettiğimizi" sanmışlardı. Güzel bir karaca güveciyle üzüntümüzü giderdik ve olayların gelişmesini bekledik.

Neyse, sonunda İngilizler gelebildiler ve, varımızı yoğumuzu orada bıraktırarak hepimizi uçaklara doldurdular. Önce Brüksel'e, sonra Paris'e gittik; oradan da ben Fas'a geçtim; o sıralar ailem orada yaşıyordu. Babam hâlâ bir yandan tenis oynuyor, bir yandan da Şerif'in kırallığını saatte iki yüz kilometre hızla bir uçtan bir uca dolaşıp duruyormuş; önüne bir deve çıkmazsa tabii, çünkü bu hayvanlar gelene geçene hiçbir zaman yol vermezlermiş. Babamın bir İspanyol şoförü vardı; beyiyle hanımından birinin develerden korktuğunu, ötekinin korkmadığını söylüyordu, ama Mösyö ve Madam derken eril-dişil uyumlarını beceremediği için kimin korkak kimin yürekli olduğu pek anlaşılmıyordu.

Buluşmamız benim için yıpratıcı oldu. İhtiyarlamış, treni kaçırmış hissediyordum kendimi; sanki karnım da kafam da bomboştu. Artık Okul'a girebileceğimi aklıma bile getiremiyordum; oysa Okul bana hâlâ açıktı, hatta sırasında kitap bile göndermişti. İşte o zaman ilk sinir bunalımıma düştüm. Otuz yıldan beri bu bunalımlarla, hem de çok ağır ve dramatik olanlarıyla, o kadar çok ve sık tanıştım ki (akıl hastanelerinde ya da psikiyatri kliniklerinde geçirdiğim süre on beş yılı bulsa gerek; psikanaliz olmasaydı hâlâ oralarda olurdum zaten), burada bundan söz etmeyişim bağışlansın. Zaten sözcüğün tam anlamıyla dayanılmaz, neredeyse cehenneme komşu olan o bunaltılardan, ve o dipsiz ve ürkünç boşluktan insan nasıl söz edebilir ki?..

Cinsel bakımdan iktidarsız olmaktan korkuyordum. Bir askerî doktora gittim; sırtımı dostça yumruklayarak demir gibi olduğumu söyledi. Babamla birlikte Fas'ı gezdim, tenis oynadım, denize girdim, kızlarla ilişkim olmadı (elbette!); Sidna[1] ile saray çevresi, dostları, doktorları üstüne, genel vali ve kapıldığı öfke nöbetleri üstüne bir sürü hikâye dinledim; kısacası, Fas'taki sınıf mücadelesi hakkında biraz bilgilenmiş oldum.

[1] Sidna: *Seyyidina*, "Efendimiz", yani Fas sultanı. (Çev.)

Özellikle Mehdi ben Sıddık'ın kuşkulu koşullarda tutuklanması bana çarpıcı geldi.

Ama eninde sonunda Paris'e dönmem gerekiyordu. Batık bir gemide birkaç yıl su altında kalmış birkaç şişe Bourbon bulmuş olan babam bunları bana emanet etti. Ayrıca kızkardeşimi de yanıma kattı ve hepimizi birden, yengeç gibi yanpiri yanpiri gidebilmek özelliğine sahip bir gemiye bindirdi. Kaptanın adım başı rotayı düzeltmesi gerekiyordu; bunu başardı da. Geminin içindeki hava felâketti: sıcak, üst üste insanlar, fareler, akla gelen her şey vardı. Sonunda iyi-kötü Port-Vendres'a vardık ve karaya ayak bastık. Paris fazla uzak sayılmazdı.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda beni hiç tanımadığım insanlar karşıladı. Gerçekten de kendi dönemimden tutsak giden bir ben vardım; ötekilerin hepsi, izleri belleklerinden çıkmayan bazı güçlükler pahasına, normal öğrenimlerini sürdürebilmişlerdi. Herkes gençti Okul'da, ama aralarından bazıları benim –Lacroix'nın yaydığı– Lyon'daki "efsanemi" öğrenmişler ve Direniş'e eylemli olarak katılmışlardı. Hélène'i de zaten onlardan biri olan komünist Georges Lesèvre aracılığıyla tanıdım.

Komünistlerden söz açılmışken, bunlardan birini ilk kez tutsaklıkta, sonlara doğru, Almanların gidişinden sonra kampta tanıdığımı hatırlatayım. Daël artık "güvenilir adam" değildi ve bizim küçük komünist toplumumuzda ne de olsa belli bir "düzensizlik" egemendi. Tam o sırada Courrèges çıkageldi. Bir disiplin kampından çıkmıştı, zayıf ve üzgündü. Kampta neyin yolunda gitmediğini hemen kavradı ve işi ele aldığı gibi bir çırpıda düzeni sağladı. Birkaç gün içinde, hakkaniyet kurallarını kendi hesaplarına çarpıtmak için durumdan yararlanmaya çalışan birkaç kendini bilmezi hizaya getirebilecek yetenekte, akıllı ve güvenilir bir kitle adamı olduğunu kanıtlayıverdi. Herkes onu dinledi ve dediğini yaptı. Daha sonra Hélène'de de rastladığım bu örneği hiç unutmadım. Evet, "komünist" diye birileri gerçekten var!..

Hélène'i oldukça özel koşullarda tanıdım. Lesèvre beni, Lepic sokağında oturan annesini ziyarete davet etmişti. Kadıncağız orada, toplama kampında yakalandığı hastalığı elinden geldiği kadar tedaviye çalışıyordu. Lesèvre bana: "Sana Hélène'i tanıştıracağım; biraz kaçıkçadır, ama tanımaya değer," demişti. Böyle-

ce, Paris'i örten karların içinde, bir metro çıkışında, Hélène'le karşılaştım. Kayıp düşmesin diye kolundan, sonra da elinden tuttum ve birlikte Lepic yokuşunu tırmandık.

Üzerimde, Kızılhaçın yurda dönen tutsaklara dağıttığı yardımdan, dökülen bir giysiyle bir kazak vardı. Élisabeth Lesèvre'in evinde İspanya iç savaşından söz edildi. Hepimiz konuşuyorduk, ama aralarda, sessizliklerde, Hélène'le benim aramda bir şeyler oluşmaya başladı. Tekrar görüştük; Saint-Sulpice meydanındaki otel odasında bir gün, beni korkutan bir jest yaparak, dudaklarını saçlarımda gezdirdiğini hatırlıyorum. Sonra Okul'a beni ziyarete geldi; revirin küçük bir odasında seviştik, ve tabii ben alelacele hastalandım (bu ilk kez olmayacaktı). Hem de öyle yaman bir depresyon çekmişim ki, başvurduğumuz Paris çevresinin en ünlü ruh doktoru bana "erken bunama" tanısı koydu! Böylece Esquirol cehennemine[1] gitmeye hak kazandım ve orada, günümüzde bir akıl hastanesinin nasıl bir yer olduğunu bir güzel öğrendim. Bereket versin, böyle durumlara alışık olan Hélène, Ajuria'nın[2] tımarhaneye girip beni muayene etmesini sağladı da biraz rahatladık. Ajuria bana şiddetli depresyon tanısı koydu ve şok tedavisi önerdi. Yirmi kadar şok yedim. O zaman şoklar çıplak derinin üstüne, narkozsuz ve kürarsız uygulanıyordu. Hepimizi geniş ve aydınlık bir salona toplayıp, birbirine bitişik yatakların üzerine yatırmışlardı. Hastaların Stalin adını takmalarına neden olan pos bıyıklı, kısa boylu ve tıknaz görevli, elektrikli kutusuyla yataktan yatağa geçiyor, elindeki kaskı sırayla her hastanın kafasına geçiriyordu. Yanınızdaki kurbanın bir tür sara nöbeti içinde kıvrandığını görüyor, bu arada iyi-kötü kendinizi de aynı sahneye hazırlıyor, özellikle dişlerinizin arasına o çiğnene çiğnene niteliğini kaybetmiş peçeteyi sıkıştırıyor, ve derken yavaş yavaş akımı hissetmeye başlıyordunuz. Hep birlikte çok ibret verici bir manzara oluşturuyorduk.

Her şey gibi sinir bunalımlarının da bir sonu olduğundan, bir gün geldi, ben de kendi bunalımımdan çıktım ve gidip sefil otel odasında Hélène'i buldum. Geçinebilmek için elindeki öz-

[1] Saint-Anne akıl hastanesinin, psikiyatrinin kurucularından ünlü Esquirol'ün adını taşıyan pavyonu. (Çev.)

[2] Ruh doktoru Julian de Ajuriaguerra'nın kısaltılmış adı. (Ed.)

gün Malraux ve Aragon baskılarını satmıştı. Ayrıca o da hastaneye yatmıştı, ama tedavi değil kürtaj için, çünkü benden olan çocuğunu asla istemeyeceğimi biliyordu. Meteliksiz olduğumuzdan Güneye; sanırım Les Alpilles'e, kampa gittik. Saint-Rémy yakınlarında, gençlerin ocağını bizzat yaktıkları derme-çatma bir kulübede kaldık. Orada bir gün hayatımın en güzel Cezayir usulü balık çorbasını pişirdim (balıkları önce soğanla kızartarak). Tamamıyla iyileşmek zorunda olduğumdan, buradan Alplerin ücra bir köşesinde, nekahat dönemindeki öğrencileri kabul eden bir sağlık kurumuna kapağı attım. Orada Assanthiany ile karısını, bir de Simone'u tanıdım. Simone'a köpek muamelesi ettim, o da bunu bana aynen iade etti. Ama öte yandan diploma için "mémoire"ımı da yazmak zorundaydım: konum Hegel'di, Hegel'de içerik. O sıralar, yani tutsaklıktan döndüğümden beri, 1965'te kendisine ilk kitabımı ithaf ettiğim Jacques Martin'i tanıyordum. Karşılaşmak fırsatını bulduğum en keskin zekâydı Martin; hukukçu gibi amansız, bir lokanta hesabı gibi titiz ve hatasız, bütün rahiplere korku salan kara ve ölümcül bir mizah duygusuna sahip bir adam. Her ne halse, bana düşünmeyi, daha doğrusu, hocalarımızın iddia ettiğinden başka türlü de düşünülebileceğini, o öğretti. O olmasaydı iki fikri yanyana getiremezdim, en azından üzerinde anlaştığımız türden iki fikri. Her neyse, diploma tezimi Morvan'da, yemeğimi de yapıveren büyükannemin evinde yazdım. İsteğim üzerine Hélène'i de davet etmişti; Hélène akşamları benim yazdıklarımı daktiloya çekiyordu. Başka ev olmadığından Hélène birkaç ay büyükannemde kaldı. Köyde tek bir dostu vardı: karşı evdeki Francine kadın. Ona yumurta verir, arasıra da sohbet ederdi. Büyükannem birkaç yıl sonra, havanın ayaza kestiği bir sabah, kilisedeki ayin sırasında kalp krizinden öldü. Rüzgârların süpürdüğü yüksek mezarlıkta, Berger babanın yanıbaşına gömüldü. Teyzem fırsat düştükçe gelir, mezarının üstüne birkaç çiçek dikerdi. Büyükbabamın emekliye ayrıldıktan sonra son yıllarını yaşadığı; bizim de ailecek –işlerinden dolayı Cezayir'de, sonra da Marsilya'da kalan babam hariç– yaz tatilimizi geçirmek için geldiğimiz bu Morvan köyünden bende kalan en canlı anılarımı saklamışım. Evin önünden aşağı doğru uzanan geniş bir bahçe, granit tabakasında kazıldığını gördüğüm bir kuyu, büyükbaba-

mın kendi eliyle dikip aşıladığı ve gözümüzün önünde büyüyen meyve ağaçları, olağanüstü güzel çilekler, çiçekler, tavşanlar, tavuklar, dolayısıyla bol yumurta, adlarıyla çağrılınca yanıt veren kediler (böylesi enderdir) vardı; ama köpek yoktu. Biri kışlık odun, öteki şarap için iki mahzen vardı; yazın büyükbabam oraya yerleşir, küçük bir tahta sıranın üstünde serin serin *La Tribune du Fonctionnaire* gazetesini okurdu. Bir de yüksek su sarnıcı vardı; kedilerden birini iki kez orada boğulmaktan kurtardığımı hatırlıyorum.

Hayvancığın gözümün önünde öksürüp tıksırarak soluk almaya çalışması tüyler ürperticiydi. Aynı kedi bir gün de nasılsa başını boş bir konserve kutusuna sokmuştu; benim çıkarmam gerekti ve nasıl yaptım bilmem, ama bunu başardım. Hayvan korkunç bir miyavlama salıverdi ve birkaç gün evin çevresine uğramadı. Buna karşılık, tavukların ve tavşanların öldürülmesi işine beni karıştırmıyorlardı. Bu akılsız ve kendilerini savunmayı beceremeyen zavallıcıklara karşı bir zaafım vardı. Onlara dostluğumu göstermek üzere, yumuşak özünü boşalttığım bir mürver dalından bir çeşit şırınga yapmıştım ve bununla uzaktan üstlerine su fışkırtıyordum. Bu şaka her zaman beklenmedik tepkilere neden oluyordu. Onurlarını yaralayan bu hareket dimdik başları ve yusyuvarlak gözleriyle tepeden bakan onurlu tavuklar şaşkınlıkla gıdaklıyor, ürkek tavşanlar ise ok gibi fırlıyor ve kafeslerinin içinde dönüp duruyorlardı. Ama kaderin saati çalınca beni oradan uzaklaştırıyorlardı. Ancak, ben biliyordum: büyükbabam tavşanın ensesine bir yumruk indirerek hayvanı hemen öldürüyor, büyükannem de paslı bir makası tavuğun boğazına sokup bir şeyler kesiyordu. Kurban bir ördekse, başı tahrayla bir vuruşta kesiliyor, hayvan öyle başsız birkaç saniye daha ortada dolaşıyordu.

Patatesle kuzukulağı, kışın kestaneyle birlikte, beslenmemizde en önemli yeri tutuyordu. (O sıralar Morvan, üç "yetiştirme" ile geçiniyordu: domuz, sığır ve Sosyal Yardım hesabına çocuk.) Yüksek duvarları kuyumuzun yanından geçen devlet okuluna gidiyordum. Duvarın önünde büyük bir ahlat ağacı vardı; bunun minicik ve sert yemişlerinden büyükannem öyle bir reçel yapardı ki o günlerden beri benzerine hiçbir yerde rastlamadım. Bu okulda, sekizi-dokuzu Sosyal Yardım'dan gön-

derilmiş yirmi kadar çocuk, iyi yürekli sosyalist öğretmen Bay Boucher'nin gözetimi altında öğrenimlerini sürdürüyorlardı. Ben de bir ay kadar süreyle, yeni gelen herkese oynanan oyunların konusu oldum. Çocuklar aralarından birinin peşine düşüp ona eziyet etmeye bayılıyorlardı. Yakaladıklarını yere yıkıp pantalonunu çıkarıyor, cinsel organına bakıyor, sonra bağıra çağıra kaçıyorlardı. Çok sonraları bu davranışın, bazı ilkel toplumlardaki uygulamalarla benzerlik gösterdiğini öğrenecektim. Tabii ben de bu işlemden geçtikten sonra rahat bırakıldım. Avluda koşmaca oynadım; bu oyunda oldukça iyi olduğumdan arkadaşlarımın gözünde bayağı bir yer edindim. Öğretmen beni iyi bir öğrenci bildiği için her şey yolunda gidiyordu. Bir gün beni Nevers'de burs sınavına soktu. O gün büyükbabam bayramlık giysisini giydi, başına yeni bir kasket geçirdi ve trene bindik. Nevers'de kalacağımız oteli özenle seçti. Dünyanın en güzel ışık ve gölgeye bağlı renk cümbüşünün gözlenebildiği o harika Saint-Étienne kilisesini görmek fırsatını buldum. Yarışma sınavında altıncı oldum ve isteğim üzerine babamdan hediye olarak bir karabina aldım. Bu karabinayla başıma garip bir şey de geldi. Babam köyümüzden altı kilometre uzakta, içinde bir de ev bulunan altı hektarlık bir arazi, bir tür çiftlik satın almıştı. Demiryolunun öte yakasında, bir tepenin üzerinde, kestane ağaçlarının ve eğreltiotlarının aşırı sıklığı yüzünden ulaşılması güç bir yerdeydi. Büyükbabam işi olmadığı günler her sabah saat beşe doğru Eğreltilik denen bu yere gider (doğal olarak yaya, çünkü o zaman yörede otomobil yoktu), işinde pişmiş eski bir ormancı olduğundan, yolunu kendisi açarak eve ulaşırdı. Orada kovanlar da vardı. Bay Quérouet'nin arıcılık yaptığı Cezayir'deki ormancı evi deneyiminden sonra bizimkilerde arı yetiştirmenin tutku haline gelmiş olduğunu da hatırlatayım. Büyükbabamın Bois-de-Velle'deki tarlasında da arılar vardı. Dedem burada çeşit çeşit bitkiler, ama en başta buğday ve patates yetiştirirdi; tarla işlerini, buğdayı biçmeyi ve demetleri bağlamayı, patatesleri kesip zedelemeden topraktan çıkarmayı bana da öğretmişti. Eğreltilik'e ailecek de giderdik ve ben dolu ve ateşe hazır karabinamla korunun patikalarında özgürce gezerdim. Bir gün gene böyle dolaşırken bir kumru gördüm ve, Cezayir'dey-

ken poligonda sahici tüfekle yaptığım gibi yatarak hedefe nişan almadan, ateş ettim, ve tabii ıskaladım. Tüfeği yeniden doldurdum ve gezintime devam ettim. Birden, namluyu karnıma dayayıp tetiği çekmek ve ne olacağını görmek gibi delice bir fikir aklıma geldi. Namluda kurşun olmadığına emindim. Son anda kuşkuya düştüm ve tüfeği kırıp baktım: doluydu. Sırtımdan terler boşandı. Bu olayla kimsenin önünde övünmeye kalkmadım.

Eğreltilik'e, az konuşan genç bir köylünün sürdüğü bir at arabasıyla sık sık giderdik. Bu adam Halk Cephesi zamanında köyün belediye başkanı da olduydu. Arabayı sakin huylu tombul bir kısrak çekerdi. Ben sürücünün yanında oturur, atın dolgun sağrısını oluşturan kasların işleyişini seyrederdim. İki uyluğun arasında, o zaman nedenini bilmeden ilgi ve merak duyduğum nemli bir yarık gözüme çarpardı. Ama annem benim hesabıma bu nedeni sezmiş olmalı ki çok geçmeden beni arka kerevete oturtur oldu. Buradan kısrağı göremiyorduysam da yol kenarında tavukların üstüne binen horozları görüyordum. Gülerek bunları anneme gösterdim: Ne komik değil mi? O ise manzarayı hiç de komik bulmadı ve beni payladı: Bay Faucheux'nün yanında böyle gülme bakiim! Yoksa seni hepten cahil sanacak... Neyin cahili? Bunu hiçbir zaman öğrenemedim.

Bu yörenin ilginç yanları keçi peynirleriyle ineklerinin sütüydü; bir de kışın tüm ülkeyi sessiz örtüsüyle örten kar. Bir kez bu karlı manzaranın resmini çizdim ve öğretmenim beni kutladı. Çatıyı örten arduvaz tabakalarının üstündeki uyumlu tıkırtısını sevdiğim yağmur gibi kar da bana derin bir güvenlik duygusu veriyordu; kırda gezerken ayak seslerimi kimse duymuyordu; yalnızca hayvanların ayak izlerine rastlıyordum. Denizden ve uykudan daha durgun bir sessizlikti bu; aynı zamanda daha da güvenli; çünkü kar bir kez yağdı mı artık hiçbir tehlike kalmıyordu; sanki anamın karnındaydım.

Köyde bir rahiple bir de şato vardı. Rahip sabah erkenden, daha ortalık ağarmadan kilisede belirir, okul saatine kadar çocuklara din konusunda bilgiler verirdi. Başında eski savaşçı beresi, ağzında koca piposuyla, bize çok yalın şeyler öğretirdi. Kendisi Verdun cephesinde savaşmıştı; kısacası iyi bir adamdı. Sonraları, Lyon'daki cizvit dostum beni biraz fazla ilgilendiren bir flütçü kadını gösteren bir İskenderiye kabartması konusun-

da beni kararsız bıraktığı zaman bu rahibe başvurdum. Bana gerçeğin çok daha basit olduğunu; Kilise bilginlerinin her şeyi birbirine karıştırdığını; zaten kendisinin de sırasında yatak hizmeti de veren bir hizmetçisi olduğunu; Tanrının boşu boşuna insan suretine bürünmediğini, bunu yapmasaydı insanların ihtiyaçlarını anlayamayacağını söyledi. Sorun böylece kesin olarak, annemin kısraklar ve horozlarla yapabildiğinden çok daha iyi bir yoldan sonuca bağlanmış oldu. Rahibin bir de harmonyumu (küçük org) vardı; ne yapıp edip bunu çalmayı öğrendim. Müzikli ayinlerde kendi uydurduğum bazı parçaları çalıyordum, bu da onun bayağı hoşuna gidiyordu. Müzik öğrenimi yapmam gerektiğini söyledi. Kemanla bunu zaten yapmış olduğum yanıtını verdim. Gerçekten de Cezayir'de annem bizi, dostları olan bir çifte (ağabeyle kızkardeş) gönderip kızkardeşime piyano bana da keman dersi aldırmıştı; bu yaşlı çift bize müziğin ilkelerini ve birlikte çalmayı öğretmiş, ama bu iş pek yürümemişti. Hele Marsilya'da, babamın bizi başından atıp kendi işine bakmak amacıyla her pazar bizi gönderdiği klasik müzik konserleri de bu konuda hiç yardımcı olmamıştı. Orada orkestra şefinin sırtına baka baka ölesiye sıkılıyorduk. Adamcağız orkestra çukurundan çıkan çeşit çeşit gürültülere elinden geldiğince çeki-düzen vermeye çalışıyor, bir süre sonra da bilinmeyen –ama anlaşılabilir– bir nedenle gürültü kesiliyordu: çünkü son sayfa çalınmıştı, ve alkışlar yükseliyordu.

Bu yaşam düzeni, arada benim Yüksek Öğretmen öğrencisi oluşumla birlikte, 1961'lere, büyükannemin ölümüne dek böyle sürdü. Okul'da ilk tezimi Bachelard'la yaptım. Savunmada ihtiyatlı bir tavırla sordu: "İyi de, metninizin başına neden iki alıntı koydunuz? Önce René Clair'in müziğinden 'Le concept est obligatoire car le concept est la liberté' dizesi, sonra da Béranger'nin sözü 'Un contenu vaut mieux que deux tu l'auras'"[1] Şöyle yanıtladım: "İçeriği özetlemek için böyle yaptım." Bir an sustu, ama üsteledi: "Peki, neden Hegel'de çemberden (cercle) söz ediyorsunuz? Kavramın dolanımı (circulation) deseniz daha

[1] "Le concept...": *Kavram zorunludur, çünkü kavram özgürlüktür*. "Un contenu...": *Bir içerik iki 'sonra alırsın' dan yeğdir.* (Sözünü tutmanın söz vermekten, ya da somut bir kazancın hayalî bir ödülden önemli olduğunu belirten *Un 'tiens' vaut mieux que deux 'tu l'auras'* atasözüne gönderme yapan bir sözcük oyunu. *'Tiens'* (al, tut) ile *'contenu'* (içerik) sözcüklerinin aynı kökten oluşuna dayalı.) (Çev.)

iyi olmaz mıydı?" Bunu da şöyle karşıladım: "Dolanım, yeniden-üretim ile birlikte, Malebranche'ın bir kavramıdır; kanıtı da, Malebranche fizyokratların filozofudur ve Marx bunların, yeniden-üretim içinde dolanımın ilk kuramcıları olduklarını söylemiştir." Bachelard gülümsedi ve 18 verdi. 1947 Ekimiydi; bahardaki korkunç depresyondan sonra bütün yazı alelacele bu metni kaleme almakla geçirmiştim; sonra da hemen "farelerin kemirici eleştirisine" bırakıverdim. Martin de, gene Bachelard'la, –alıntı olarak açık-saçık desenler kullanarak– Hegel'de birey konulu güçlü bir tez yapmıştı. Orada, bütün açıklamalarına karşın ancak yarım-yamalak anlayabildiğim birtakım sorunlardan söz ediyordu. Her şey "problematik" kavramının egemenliğindeydi; diyalektik hakkında doğru bir fikir vermeye çalışan materyalist bir felsefeydi bu ve beni bayağı düşündürdü. Freud da söz konusu ediliyordu, ayrıca Lacan'ın da oldukça dengeli bir eleştirisi vardı (daha o zaman!), ve tez komünizm hakkında –hâlâ hatırladığım– bir saptamayla sona eriyordu: "...artık insan kişisi kalmamıştır, yalnızca bireyler vardır".

Okul'da fenomenoloji ve diyalektik materyalizm hakkındaki çalışmasını erkenden yayınlayarak ün kazanmış olan Tran Duc Thao'yu da tanıdım. Husserlciydi, ve 1956'dan beri yaşamakta olduğu Hanoi'den *La Pensée*'ye gönderdiği yazılara bakılırsa hep öyle kaldı. Thao bize özel dersler verirdi, şöyle açıklamalar yapardı: "Her biriniz birer aşkın ego'sunuz, ve ego olarak hepiniz eşitsiniz (egos égaux)." Ardından da Husserl'e oldukça sadık bir bilgi kuramına girişirdi. Aynı düşünceleri daha sonra, gene aynı Husserl'le Marx'ı evlendirme kaygısıyla birlikte, Jean-Toussaint Desanti'nin ağzından da duyacaktım. Bunlar Martin'in savunduklarına karşıttı. O sıralar Thao parlak ekonomi-politik kuramcısı Domarchi'yi yakından tanıyordu. Bu adamı Okul'a da getirttik. Wicksell üstüne bomba gibi ve anlaşılmaz bir ders verdikten sonra bir kadına tutulup ortadan kayboldu. Kadının peşinde uzun süre dolaşmasına karşın evlenmeyi başaramamış. O zamanlar Thao ile Desanti –Thao gittikten sonra yalnız Desanti– bizim kuşağın umut bağladığı düşünürlerdi. Ama bu umutları boşa çıkardılar, suçlusu da tabii Husserl!.. Okul'da felsefeden "agrégation" adayları üstünde terör estiren Gusdorf'tan da birkaç sözcükle söz edeyim. Tezini tutsaklıkta,

eline geçen bütün özel günlükleri, hatıra defterlerini biriktirip düzenleyerek yapmış, başlığını da *Kendinin Keşfi* olarak saptamıştı. Bir gün Keşifler Sarayı'nın müdüründen aşağı-yukarı şöyle bir mektup aldı: "... keşifle ilgili hiçbir şey Keşifler Sarayı için yabancı sayılamayacağından... teşrif ettiğiniz takdirde... minnetkâr kalacağız." Gusdorf, Saray'a gitti; bir sürü iltifat ve bir kucak broşür ve prospektüsle, bir de oyuna gelmiş olma izlenimiyle geri döndü. Ama şimdi kitabı, Saray'ın kütüphanesinin raflarını süslüyor. Gusdorf'un, işine gelmeyen her soruyu "Kızkardeşin güzel mi?" diye yanıtlamak gibi bir huyu vardı. Taklit bir "luikenz" çekmecenin bulunduğu bürosunda, yanından ayrılan herkese "Sizi geçiremediğim için beni bağışlayın" derdi; ama aynı cümleyi telefonda da söylerdi, "dikkat, dinlemesinler" ile birlikte. Kısacası, deyim dağarcığı pek zengin olmayan, ama bildiği kadarını hep çok iyi kullanan bir adamdı Gusdorf. Pauphilet'yle pek anlaşamazdı. Albert Pauphilet Okul'un müdürlüğüne, Direniş'e katılmış olduğu için ve işgalciyle az-çok işbirliği yapmış olan Carcopino'nun yerine atanmıştı. Kanıtlanmış tembelliği, dilinin yapmacıklı kabalığı, kendi dalındaki (Ortaçağ edebiyatı) bilgisizliği, "dönem balolarına" olan düşkünlüğüyle tanınmıştı. Bu balolarda özel türden birtakım öğrenciler toplar, onlara ezbere François Villon'dan şiirler okurdu. Öldüğünde, yerinden fazla kımıldatmış olmamak için, Okul'un kapıcı kulübesinin arkasına gömüverdiler. Bunu kimse bilmez, bilenler de unutmuştur; yalnız tam orada, raslantı gibi, harika güller bitmiştir. Kapıcı bunları soluncaya kadar düzenli olarak sular. Kadınlar gibi çiçekleri de seven Pauphilet'nin güllere gösterilen bu özenden hoşnut olduğunu hep düşünmüşümdür.

Gusdorf bizi "agrégation" sınavına hazırlarken çok kişisel –ve yetkinliği sonradan da anlaşılan– bir yöntem uygulardı. Ders filân yapmaz, alıştırma da yaptırmaz, hatıra defterlerine dayalı tezinden alınmış parçaları sınıfta yorum ya da açıklama bile yapmadan okurdu. Ben bundan şu yararlı dersi çıkardım: "Agrégation"a hazırlanmanın en iyi yolu ders izlememek, dolayısıyla ders de yapmamak, yalnızca herhangi bir kitaptan rasgele birtakım alıntılar okumaktı. Şöyle ya da böyle bu sınavı vermek gerekiyordu çünkü. Tabii bana yeni bir sinir bunalımının yolu gözüktü; kuralı yerine getirdim, ve yılın sonunda her tür-

lü "görüşe" hazırdım. Yazılıda birinci geldim. (Leibniz ile Marx üzerine yazdığım, "İnsan olgularının bilimi yapılabilir mi?" konulu ilk "dissertation"um hakkında Alquié, "birinci bölümün 19'luk, ikinci bölümün 16'lık olduğunu; ama üçüncüye, Hegel'le Marx üstüne bütün o döktürdüklerimle, –kusura bakmayaydım!– 14'ten fazla veremeyeceğini" söylemişti.) Sözlüde, Spinoza'dan alınmış bir parçada bir yanlış anlama yüzünden, ikinci oldum; yalnızlığı (solus) güneş (sol) sanmıştım ki bu biraz fazla Aristocu oluyordu! Hélène beni Victor-Cousin sokağının alt başında bekliyordu, hemen sarmaş-dolaş olduk. Depresyonumdan hâlâ çıkmamış olmamdan korkuyordu. Zavallı! Depresyonlarımla onun yüreğini ağzına getirmekten hiç geri durmadım ki ben...

Okul'daki felsefe yaşamı pek öyle yoğun değildi. O zaman pek moda olan Sartre'ı küçümsermiş gibi yapmak modaydı. Sartre akla gelebilecek bütün düşünceler üstünde (en azından Fransa'da, geleneksel maneviyatçılığımızdan sıyrılıp kendini neo-pozitivizme vermiş bir felsefe dünyasının bu "Royan kalesinde"[1]) tepeden hüküm sürer görünüyordu. Bizimkilere göre Sartre'da, abur-cubur kitap yazan bir "publiciste"in, bir kötü romancının nitelikleri; siyasal iyi niyet, büyük bir dürüstlük ve –elbette!– bağımsızlık gibi özellikler vardı: yani "bizim Rousseau", hiç değilse çağımıza uygun boyutlarda bir Rousseau'ydu Sartre. Laik kişinin dinsel saplantısı olan "aşkıncı" idealizme bağlı olmasına karşın, Merleau-Ponty filozof olarak daha çok beğeniliyordu. Ama son derece "üniversite adamı" bir kişiliği vardı; öyle ki bir "agrégation" yazılısında ödevini *Algının Fenomenolojisi*'nin üslûbu ve yapmacık ciddiyeti içinde yazan adayın başarılı olması kesindi. Merleau, Okul'a gelip Malebranche hakkında güzel dersler verdi (bu düşünürde *cogito*'nun karanlık, bedeninse bulanık olduğunu yetkinlikle gösteriyor, kanıt olarak da doğal yargı kuramını veriyordu), ve bize tüm "agrégation" sanatının iletişimde düğümlendiğini öğretti (kendinizi jürinin yerine koyun, yazın ortası, sıcak boğucu, fazla zamanları yok; onların erişebileceği yerlerde dolaşmak, onlar hesabına düşünmek gerek; ama öyle yapmalı ki kendi başlarına düşündüklerini

[1] 1945'te Almanların inatla savundukları ve Fransızlarla Amerikalıların büyük güçlük ve kayıplarla geri alabildikleri, Bordeaux yakınlarındaki kasaba. Bu olayla tarihe geçmiş. (Çev.)

sansınlar...) Resim, uzay ve sessizlik üstüne birkaç gözlem, Makyavel ve Maine de Biran üstüne birkaç okkalı cümle savurduktan sonra, geldiği gibi gürültüsüzce çekip gitti. Sorbonne'da Bachelard "yönlendirmeyici" konuşmalar niteliğinde dersler veriyor, bunları menekşeler ve Camembert peynirleri üstüne gözlemlerle süslüyordu. Ne diyeceği hiçbir zaman önceden bilinmezdi, zaten kendisi de bilmezdi; bu sayede dersini neresinden olursa olsun dinlemeye başlamak, ve bir kızla ya da doktorla randevu söz konusu olunca rahatça bırakıp gitmek mümkün olurdu. Kimse onu ciddiye almazdı, zaten kendisi de almazdı, ama herkes hoşnuttu. Ara sınavlarda olsun, diploma sınavlarında olsun herkesi geçirir, kendisini kaygılandıran kızıyla, ya da hoşlandığı sokak serserileriyle ilgilenmediği zamanlar, gece gündüz her saatte herkesi kabul ederdi, ki sırasında bunun yararı görülürdü. Alquié, Descartes'ın ve Kant da dahil, bütün dekartçıların tartışılmaz patronuydu. Kant'ı Alman olduğu için hafifçe sapkın bir dekartçı sayardı. Kürsüden büyük bir yetkeyle dinleyicilerine, hemen hemen Louis Jouvet'ninki kadar iyi denetlenen peltekliğinin çeşitli varyasyonlarını sunardı. Pek çok şey bilen büyük bir profesördü; sınavda –"agrégation" jürilerine mutlaka girerdi– hangi ödeve ne not vereceği önceden kesin olarak bilinirdi, ki bu bizler için değerli bir noktaydı. Çerçevesiz gözlükleri ve seyrek bıyığıyla bir kavun gibi yumuşak huylu Schuhl, çok ihtiyatlı bir üslûpla ve izlenmesini güçleştiren kesik kesik bir sunuşla Platon'u açıklar ve yorumlardı. Bilgisinin en derin olduğu Antik Yunan dünyası üstüne bir araştırma seminerine kapağı atmakta gecikmedi. Kürsüsünün üstünden burnunu ancak gösterebilen solgun bir Pavlov faresi kadar çekingen ve ürkek tavırlı Jean Wahl Parmenides'i sözcük sözcük yorumlar, bunu yaparken varlığını bile unuttuğu kendi kitabını bilmem kaçıncı kez tekrarlar, oldukça kısa tuttuğu her yorumdan sonra da "aslına bakılırsa bunun tersi de pekâlâ savunulabilir," deyiverirdi. Oraya "ya o ya da bu" için gelmiş olan, ama giderken yanlarında "hem o hem de bu" götüren dinleyiciler de bir tuhaf olurlardı. Öğrencilerinden bir kızla evlenmişti. Kız ona birkaç çocuk doğurduktan sonra dizginlerini de iyice eline aldı, çünkü Wahl, kadın ve çocuklar dahil, her konuda oldum olası son derece dalgındı. Buna karşın daha sonra, başkanlığını yaptı-

ğı Fransız Felsefe Derneğinde Lenin üstüne yaptığım sunuşta, Dietzgen'in felsefe profesörleri hakkında sarfettiği sert sözü ("Hemen hepsi burjuvazinin uşaklarıdır!") hatırlattığım zaman, bayağı kulağı delik çıktı ve meslek erbabı adına beni protesto etti; oysa söz konusu "erbabın" benim sözlerimden onun kadar etkilenmediği belli oluyordu. Ama ne yaparsın, başkanlık vardı serde. Lévy-Strauss o zaman bizim çevrede pek az tanınıyordu, benim ve arkadaşlarımın yetişmemizde önemli bir rol oynayacak olan Canguilhem ise daha da az. Zaten o sıralar Sorbonne'da da değildi; terör fırtınasını orta öğretimde estiriyordu. Öğretmenlerin felsefî anlayış yetilerini onları azarlayarak değiştirip geliştirebileceği gibi bir hayale kapılarak bakanlık müfettişliği görevini kabul etmişti. Ama çok sürmedi, bu acı deneyime son vermek zorunda kaldı. Apar topar refleks konusundaki tezini verip Sorbonne'a atandı. Orada da öfke nöbetlerini öğrencilerine değil meslektaşlarına saklıyordu; öğrencileri onun bu huysuz görünüşünün altında nice yüce gönüllülük ve zekâ hazineleri saklı olduğunu farkedebiliyorlardı. Sonraları Okul'da, Auguste Comte'da fetişizm konulu, tarihimize geçen bir ders verdi ve bizlerin ilk öğretmenlik sınayışlarımızı biraz alaycı bir gözle izledi. Bir gün bana, kendisini biyoloji ve tıp tarihi alanındaki araştırmalarına yönelten şeyin Nietzsche'yi okumak olduğunu açıklamıştı.

Lacan, o zamanlar Sainte-Anne'daki enstitüde yürüttüğü seminerinden yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. Bir kez onu dinlemeye gittim; sibernetik ve psikanaliz konusunda konuşuyordu. Dolambaçlı, barok, Breton'un güzel dilinin düzmece bir taklidine benzeyen anlatış biçiminden bir şey anlamadım. Belli ki korkudan kimse ses çıkaramasın diye yapıyordu bunu. Ve dinleyicilerde korku gerçekten de hüküm sürüyor, kimilerinde büyülenme, kimilerindeyse kin ve nefret gibi çelişik etkiler yaratıyordu. Martin'in de anlamama yardım etmesiyle, Lacan'ın birkaç cümlesinden ben de büyülendim. *Revue de l'Enseignement Philosophique*'e yazdığım küçük bir makalede bunun sözünü ettim. Orada aşağı-yukarı şöyle demiştim: "Marx *homo economicus*'u eleştirmişti; Lacan ise *homo psychologicus*'u eleştirmek gibi büyük bir iş başarıyor." Bir hafta sonra Lacan'dan benimle görüşmek istediğine dair bir not aldım. Küçük

ama lüks bir lokantada beni kabul etti. Londra'da ütülenmiş çubuklu bir gömlekle bir tür spor ceket giymiş, pembe bir papyon kravat takmıştı; çerçevesiz gözlüğünün arkasında perdelenmiş gibi duran umursamaz bakışlı gözleri arasıra dikkatin kıvılcımlarıyla parlıyordu. Açık ve anlaşılır bir dille konuşuyordu. Bana eski öğrencileri, onların eşleri ve geniş malikâneleri hakkında; bu sosyal durumlarla bitmez-tükenmez psikanaliz seansları arasındaki ilişkiler hakkında akılları durduran hikâye ve söylentiler anlattı. Tarihsel materyalizmi ilgilendiren bütün bu temalar üzerinde kolayca görüş birliğine vardık. Ayrılırken, Sainte-Anne'da yürüttüğü ve oradan kovulmak tehlikesi içinde bulunan seminerini Okul'a taşıması için kendisine çağrıda bulunmanın iyi bir şey olacağını düşünüyordum. "Bir Idumea[1] gecesinin çocuğu"nu, Freud'un olumsuzlama-yadsıma üzerine bir metninin ele alındığı çeviri seansına getirmiş olan Hyppolite, bu işe kolayca razı oldu. Böylece Lacan, birkaç yıl boyunca Lacan seminerini gelip bizim okulda verdi. Her çarşamba öğle vakti Ulm sokağının kaldırımlarını son model lüks arabalar kaplıyordu; dumandan göz gözü görmeyen Dussane salonuna insanlar balık istifi doluşuyorlardı. Lacan'ın seminerine son veren de bu duman oldu, çünkü –Lacan dinleyicilerinin sigara içmelerine engel olamadığından– duman salonun tam üstündeki kütüphaneye de sızıyordu. Bu durum aylarca çeşitli yakınmalara konu olduktan sonra, bir gün Flacelière "Doktor"dan, başka bir "tımarhane" aramasını rica etmek zorunda kalmış. Doktor korkunç bir gürültü koparmış, gizli bir bastırma harekâtının kurbanı olduğunu öne sürmüş (Flacelière, *phallus*'a ilişkin konulardan hoşlanmazdı, oysa bir gün Lacan onu hep bu konudan söz edilen bir seansına çağırmak gafletinde bulunmuştu), imzalar filân toplanmış, kısacası tam bir "olay" yaşanmış Okul'da. Ben o zaman klinikteydim. Lacan, Hélène'e telefon etmiş; tanımış mı, tanımamış mı bilmem, ama bütün tavlama çabalarına karşın hiçbir şey koparamamış. Hélène yalnızca, ne yazık ki benim orada olmadığımı ve dolayısıyla elimden bir şey gelmeyeceğini söylemekle yetinmiş. Neyse, Lacan durumu kabullendi ve daha sonra gidip hukuk fakültesine yerleşti. Bazı Yüksek Öğret-

[1] *Idumea* (Idumée, Edom): Hellenmistik ve Roma dönemlerinde, Lut Denizinin güneybatı yönünde yer alan bölgeye verilen ad. (Yay.)

menliler ondan fazlasıyla etkilenmişlerdi; bunların arasında kendisinden hayatının "kavramı" çalınan ve Judith Lacan'a kur yapan Jacques-Alain Miller ile, hep şemsiyesiyle gezen ve sonradan dilbilimci olan Milner de vardı. Lacan gidince Okul'daki saygınlığı da düştü, ve artık bana ihtiyacı olmadığından kendisini bir daha görmedim. Ama bazı aracılar yoluyla, Moebius halkasından sonra, matematiksel mantığa ve matematiğe yöneldiğini öğrendim; bence bu hiç de hayra alâmet değildi. Çağımızın bir çok filozofuna ve psikanalizcisine olduğu gibi, benim üzerimde de Lacan'ın yadsınamaz bir etkisi olmuştur. Ben Marx'a dönüyordum, o ise Freud'a. Anlaşmak için yeter neden değil mi? O psikolojizmle savaşıyordu, ben historisizmle; birbirimizi anlamak için bir başka neden. Yapısalcı eğilimlerine, özellikle Freud'un bilimsel bir kuramını verme iddiasına gelince, bu alanda onu daha az izliyordum; bu bana henüz vakitsiz geliyordu. Ama ne olursa olsun, psikanalizi bilinçaltının bilimsel kuramı gibi sunarak geliştirdiği felsefe biraz "serüvenci" gözükse de, adam her şeyden önce bir filozoftu ve Fransa'da izinden gidecek o kadar filozofumuz yoktu. İnsan çağını seçemediği gibi üstadlarını da seçemiyor. Ama, pek filozof olmayan Marx'tan başka bir üstadım daha vardı: Spinoza. Ama ne yazık ki bu adam hiçbir yerde ders vermiyordu.

Okul'dan, Georges Snyders'le ilgili garip bir anı saklamışım. Yahudi olduğu yüz metre uzaktan anlaşılan bu adam, çok zayıf yapılı olduğu halde, mucizelik bir şansla yaşamayı başarmış ve Dachau'dan dönebilmişti. Olağanüstü bir piyanistti. Bir gün Lesèvre'le ikimizi –Lesèvre viyolonsel partisyonunu yetenekle icra ediyordu– Bach çalmak üzere bir araya getirdi. Kendisi de piyanoyu tutkuyla, başkalarını hiç dinlemiyor izlenimi vererek çalıyordu. Parçanın sonunda vazgeçti: "Yanlış nota yok, ama çalışında ruh da yok!" O günden sonra kemanı bir daha elime almadım. Snyders güzel yemeklere bayılır, Grand Véfour'a giderdi; ama yemeğe klasik ordövrlerle başlayacak yerde önce bir şekerli krema ısmarlar, armut reçelli (frenküzümü olmayacak) baharlı sucukla da bitirirdi. Bu da yemeklerin sırasına önem veren lokantanın geleneklerini ve duygularını çiğnemek olurdu, ama o buna hiç kulak asmaz, içki olarak da yalnızca bir kadeh beyaz şarap ya da bir bardak ayran alırdı. Bu yemekler

tabii hep pahalıya mal olurdu. Ama o şimdi ünvanlı ve madalyalı bir profesör; matematikçi bir kadınla evli bir aile reisi ve Yüksek Öğretmenli bir oğlanın ("Zekâsı yerindeydi bu yavrucağın") babası, sofra seanslarına devam ediyor, ama bu kez Paris Hal'inin koca "çukurunda" ayağına denk bir lokanta bulmuş, orada frenküzümü reçelli domuz paçası yiyor. Snyders'in, ne yazık ki vazgeçmek zorunda kaldığı, büyük bir projesi vardı: bir CNRC,[1] yani Ulusal Mutfak Araştırmaları Merkezi, kurmak. Kızarmış kurutma kâğıdından ve saman reçelinden ilginç sonuçlar alınabileceğini iddia ederdi. Tabii bunun denenip görülmesi gerek...

Pauphilet ölmeden önce Okul'a Brötanya'dan gelen Prigent'i tayin ettirmiş, Gusdorf'u ise görevden almış olduğundan, "Porée Ana"nın dostluğu sayesinde, Gusdorf'un yerine ben atandım. Çamaşırcı olarak işe girip müdür sekreterliğine kadar yükselen bu kadın, gelip geçen bütün müdürlere karşın, kırk yıla yakın süreyle Okul'un işlemesini ve sürekliliğini sağlamıştı. Karakter sahibiydi, yazışmalar ve eğitim-öğretim konularında da kendine göre görüşleri vardı. Almanlar bir sabah Bruhat'yı tutuklamak için Okul'a damladıklarında onlara ağızlarının payını vermeyi bile becermişti. Ona çok şey borçluyum ve bu durumda yalnız değilim. Paris'e yüz kilometre uzakta, ormanın ortasında, bir yaşlılar evinin korkunç yalnızlığı içinde, hemen hiç ziyaretçi yüzü görmeden öldü. Toplumu değiştirdiğimiz zaman böyle şeyler bir daha olmayacak.

"Agrégation"u verip öğretmen yardımcısı (répétiteur) olarak atanınca, aynı sınava aday olan arkadaşlarımla ilgilenmem gerekti. Gréco ve Lucien Sève'den başka daha on kadar genç vardı. Gusdorf'un uyarılarına karşın, onlara kürsüden ders vermek zorunda olduğuma inanmak zaafını gösterdim. Konu olarak Platon'u seçtim; idealar ve hatırlama kuramı üstüne, bunların sınıf mücadelesini maskelemeye yarıyan bir "kuram-anı-ekran" olduğu yolunda, gençlere güzel bir laf salatası sundum. Unutma olarak Sokrates, unutma olarak beden, dolayısıyla unutma olarak Sokrates'in bedeni, ve hatırlama olarak da Menon gibi kavramlarla boğuşarak bazı etkileyici sonuçlar çıkardım. Sonra da, Platon'un kediye kedi denebileceğini hem

[1] Centre national de la recherche culinaire. (Yay.)

öne sürüp hem de yadsıdığı o başbelâsı *Kratylos*'ta elimden geldiğince debelenip işin içinden çıktım. Platon'da beni büyüleyen şey, bir insanın bu derece zeki olduğu halde bu kadar tutucu, hatta tepkici kalabilmesi; hem kırallarla hem de genç oğlanlarla düşüp kalkmış olması; arzudan, sevgiden, ve yaşamda karşılaşılan bütün uğraşlardan aynı yetkiyle söz edebilmesiydi (hatta çamurdan bile; ayakkabılar ve İyilik'le birlikte çamurun da gökte bir yerlerde bir "ideası" vardı çünkü.). Ayrıca Platon bir karıştırma adamıydı da, reçel filân yapmayı bilirdi; bunu bir gün Snyders'e çıtlattığımda bana deliymişim gibi baktı. Gerçekte de ben deliliğime devam ettim, yaklaşık yılda bir depresyonumu hiç aksatmadım; böylece ders verme sorunu da çözülmüş oluyordu. Ama bizim Yüksek Öğretmenliler, Hindistan'a gitmek ya da büyük bir aşk serüveni yaşamak üzere ayrılanlar dışında, (Porée Ana bu gelişmeyi de gözetimi altında tutuyordu: "Bekle biraz delikanlı, hele bir "agrégé" ol, sonra nasıl olsa bunlara da zaman bulursun!") "agrégation" sınavlarını başarmayı alışkanlık haline getirdiklerinden, benim ders yapıp yapmamam pek önem taşımıyordu. Zaten Okul'un kütüphanecisi Étard Baba, Lucien Herr'in ardılı sıfatıyla, onlara bütün yararlı kaynakları gösteriyordu. İşin cansıkıcı yanı şuydu ki, onunla buluşmaya gidileceği zaman bir haftalık randevuların hepsini önceden iptal etmiş olmak gerekiyordu. Dinler tarihini anlata anlata bitiremiyor, bu konuda kafasında hazır olan, ama bir türlü kâğıda dökmeye fırsat bulamadığı bir devlet doktorası tezinden alıntılar yapıyordu. Ayrıca, Herriot'dan Soustelle'e kadar herkesten uzun uzadıya söz edebiliyordu. Soustelle o zamanlar Cezayir'deki parlak kariyerini henüz yapmış değildi. Étard Baba onun hakkında şöyle diyordu: "Kendi başına hiçbir şey yapamaz, daima birinin ikincisi olacak." Haklı da çıktı. Soustelle, savaştan önce, Bouglé'nin müdürlüğü sırasında, bir dokümantasyon merkezi yönetmişti. Raymond Aron'la Nazilerden kaçan birkaç Alman da bu girişime katılmışlar ve Okul bunlara kucak açmış. Sanırım aralarında Horkheimer, Borkenau ve daha birkaç kişi varmış. Borkenau'nun sonu pek iyi olmadı, sanırım Pentagon'un hizmetine girdiydi; ama savaş pek çok şeyi açıklıyor elbette. Bouglé ölünce Merkez de ortadan kaybolmuş. Ekonomi-politiğin ve enformatiğin çağdaş ihtiyaçlarına daha uygun

başka biçimler altında yeniden kurmak için Jean Hyppolite'i beklemek gerekti.

Pauphilet'nin yerine müdür olarak çam reçinesi alanında uzman kimyacı Dupont geldi. "Kusura bakmayın, en iyiler savaşta öldüğü için beni alıp buraya getirdiler," diyordu. Ne yazık ki dediği doğruydu. Kararsız, ikircikli, arasıra zararsız öfkelere kapılan bir idareci oldu. O zaman Yunanca "kaymanı" olan Raymond Weil, onun tutumunu şöyle özetliyordu: "Biri mutlaka benim sorumluluklarımı üstlenmeli..." Dupont'un Edebiyattan yardımcısı halim-selim Chapouthier'ydi; "böyle genç ve yakışıklı oğlanların bu kadar çabuk evlenmelerine" bir türlü aklı ermez, bundan rahatsızlık duyardı. Yazın, "agrégation" sonuçlarını beklemek üzere, öğrencilerle Okul'da kaldığı zaman onlarla yemek yer, çoğu kez de yemeklerini onlara ısmarlatırdı, çünkü karısı zavallıya metelik bırakmıyordu. Bir gün Michel Foucault'yu hasta görünce şaşırdı; önemli bir durum olmadığını söyledim; ama koridorda gözleri dönmüş ve yüzü allak-bullak durumda rastladığı Foucault'nun kendisine hiçbir şey dememiş olmasına gene de şaşıyordu. Foucault aynı yıl "agrégation"unu verdi. Bilindiği gibi, sonunda –daha doğrusu kariyerinin başında– dostlarının bulunduğu Collège de France'a kapağı atacaktı.

Sonunda, Chapouthier'nin ölümünden sonra, Hyppolite önce müdür yardımcısı olarak geldi, sonra da müdür oldu. Tıknaz, topluca, düşünme aracı kocaman bir kafa taşıyan, fosur fosur sigara içen, günde üç saat uyuyan, durmadan düşünen ve Fencilerin dostluğunu kazanmaya çalışan bir adamdı. Okul'daki Fencilerin kıralı ise dahi bir örgütçü olan Yves Rocard'dı. Hyppolite daha başlangıç söylevinde rengini belli etti: "Bir gün bu Okul'un müdürü olacağımı öteden beri biliyordum... Okul bir hoşgörü yuvası olmalıdır, anlıyor musunuz?.." Ve dilinden düşmeyen o ünlü seminerlerini kurmaya başladı. Bu işin söylentisi yayıldı ve bir gün Hyppolite, titrek bir elle yazılmış ve emekli olup Cahors'a çekilmiş bir süvari albayı tarafından imzalanmış uzun bir mektup aldı. Emekli albay mektubunda Hyppolite'in girişimine büyük ilgi duyduğunu söylüyor, ordudayken yaptığı eğitim-öğretim deneylerini (o da seminerler düzenlemişmiş!) anlatıyor, ve bir deneyim değiş-tokuşu öneriyordu. Ekte albayın kızı tarafından imzalanmış bir mek-

tup daha vardı; kız, babasının bu işe gerçekten çok derin bir ilgi duyduğunu, mektubuna yanıt verilirse çok mutlu olacağını... vb. belirtiyordu. Hyppolite mektubu yanıtladı ve aralarında yıllar sürecek uzun bir mektuplaşma süreci başladı. Albay savaşta aldığı yaralara karşın Paris'e Hyppolite'i görmeye geldi; hatta Okul'da, biraz fazla askerî terim içermekle birlikte genellikle beğenilen bir konferans bile verdi. Bu albayın adı C. Minner'di.

Hyppolite'in kendine özgü bir yönetim biçimi vardı: Levazım arkadan gelir.[1] Gerçekte ise, senyör havalarıyla dolaşan ve masraftan kaçınmayan sayman Letellier'nin yetkisi altında, "levazım" en önde gidiyordu. Ulm sokağı 46 numaradaki yeni hizmet binaları bu dönemden kalmadır. Eski ve yeni laboratuvarlar, Hyppolite'in ölümünden sonra İnsan Bilimleri Merkezi, ve öğrencilere lojman olarak verilen odalar hep bu binalara doldurulacaktı. Biyoloji bölümüne ayrılan geniş mekânların paylaşılması konusunda sonradan oldukça şiddetli bir anlaşmazlık olduysa da, laboratuvar müdürü baskın çıktı ve yalnızca beş-on metre kare yer isteyen Fizik bölümü havasını aldı.

Jean Hyppolite, Collège de France'a geçmek üzere Okul'dan ayrılırken yaptığı konuşmada şöyle dedi: "Bu kurumda entelektüel bakımdan bir etki ve iz bırakacağımı sanıyordum, ama sanırım Okul'un tarihinde yalnızca bilet sistemini kuran ve 46 numaradaki binaları yaptıran müdür olarak kalacağım." (Söz konusu bilet sistemi yemekhaneye girişleri düzenlemek ve bazı cansıkıcı sürtüşmeleri önlemek için konmuştu. Bu sürtüşmelerde bazan Prigent kendi yetke ve nüfuzunu da işin içine sokar, ama eşi-dostu çok fazla olduğundan pek sonuç alamazdı. O zaman, âdeti olduğu üzere, bir bok beceremeyen o müdür olacak "fare yavrusuna" karşı açık açık veryansın ederdi.)

Ama Hyppolite o gösterişsiz etkinliği içinde bir başka önemli şeyi gerçekleştirmiş, siyasal nedenlerle yedi yıldır küs olan Sartre ile Merleau-Ponty'yi barıştırmayı başarmıştı. Sartre'ı Yasalar salonunda öğrencilerin önünde bir konferans vermeye davet etti. Ama dikkatle bakılınca salonda öğrencilerden başka Canguilhem ve Merleau gibi ünlü kişilerin de bulunduğu görülüyordu. Sartre bir buçuk saat süreyle "mümkün" konu-

[1] Bakınız: 336 sayfadaki dipnot. (Çev.)

sunda konuştu: kimsenin beklemediği, herkesi şaşırtan tam bir "agrégation" dersiydi bu. Ama sonunda, XVI. yüzyılda Güney Amerikada meydana gelen büyük köle ayaklanmalarını ve genel olarak insan başkaldırısının değerini gündeme getiriyordu. Konuşmanın bitiminde kimse soru sormadı. Hep birlikte Piron'un yerine (eski bir direnişçinin işlettiği bistro) gittik; orada konuşma açılmaya ve canlanmaya başladı. Sartre bütün soruları yerinde bularak karşıladı. Merleau da oradaydı, ama bir şey söylemiyordu. Gecenin ilerlemiş bir saatinde kalktık, birbirimize eyvallah deyip ayrıldık. Ben Merleau ile gittim. Yolda, o sırada sürüp gitmekte olan Cezayir Savaşı hakkında Sartre'a sorduğum soruları yorumlamaya başladı. Sonra Husserl'den, Heidegger'den ve Merleau'nun kendi yapıtlarından söz ettik. Ben Merleau'nun "aşkıncı" (transcendental) felsefesini ve "öz-beden" kuramını biraz eleştirdim. Beni hâlâ unutmadığım bir soruyla yanıtladı: "Ama sizin de bir bedeniniz var, değil mi?" Sekiz gün sonra Merleau'nun bedeni kendisine ihanet edecekti: kalp yetmezliği...

Hyppolite öldüğünde, gösteri salonunda bir anma töreni düzenledik. Üniversite dünyasının en yüksek yetkilileri, bu arada Collège de France'ın yöneticisi Wolf, oradaydılar. Ölüye övgüler düzüldü. Benim söz almam da istendiği için küçük bir konuşma hazırlamış ve Canguilhem'e de gösterip onayını almıştım. Büyük bir skandal yaratan bu metni ekte sunuyorum.[1] Aslında bunun için ortada ciddi bir neden yoktu, çünkü Merleau'nun benim önümde Hyppolite'in felsefeciliği hakkında verdiği yargıyı aktarmakla yetinmiştim.

Hyppolite'in yerini Flacelière aldı; böylece, Okul'un sorumluluğunu tarihinin belki de en zor döneminde yüklenmiş oldu. Fen bölümünden yardımcısı Kirmmann'dı. Flacelière karakter sahibi, Plutarkhos'u yutmuş, hal ve tavırlarıyla dikkatleri çeken, bazan şiddetli öfke nöbetlerine kapılan bir adamdı (1969'da bir öğrenciyi tokatlayacak kadar ileri gitti, ama hemen ardından da özür dilediydi). Gelenek adamıydı, Okul'daki yeniliklerden haberli olmak bile istemez, bu konuyu güvenlerini kazandığı genç yardımcılarına bırakırdı. İşte tam bu sırada ünlü

[1] Louis Althusser'in arşivinde böyle bir metne rastlanmadı. (Ed. notu)

Mayıs 1968 "olayları" patlak verdi. Barikat dalgası Okul'a da ulaştı, ama Yüksek Öğretmenliler olayların dışında kaldılar ve yaralıları içeri alıp, sokakta savaşanlara fincan fincan çay sunarak moral vermekle yetindiler. Flacelière, 1914 savaşında başka yerlerde de yaptığı gibi, kapıcı kulübesinin önünde ayakta, hiç istifini bozmadan nöbet tutuyordu. Birkaç kez Okul'a sığınan gösterici öğrencilerin peşinden içeri girmek isteyen CRS'lere[1] engel oldu. Morali hep yerindeydi ve başkalarına da moral veriyordu. Ama daha sonra, Mayıs 68'in "kalıntıları" sırasında Okul geceli gündüzlü aralıksız toplantılara sahne olup duvarlar bizzat Flacelière ve hanımı hakkında hakaretler içeren graffitilerle kaplandığı zaman; ve sonunda, Okul da zorunlu bir gecikmeyle o ünlü 1970 "gecesini" (goşist öğrenciler bir "Komün şenliği" düzenleyip tek slogan olarak da "istediğin kadar şarap" sözü vermişlerdi) yaşadığı zaman, bu soğukkanlılığını koruyamadı. Altı bin öğrenci eski saygıdeğer binayı istila etmişti; onların ardından "kırıcılar" sökün etti. Okul'un mahzen kapılarını küsküllerle kırdılar, her şeyi yağmaladılar, Petitmengin'in cesaretle korumaya çalıştığı kütüphanenin kapısını bile kırıp bazı kitapları yaktılar; yerlere ve çatıya benzin döktüler (Okul'un yanmaması bir mucizeydi). Her tür zarar-ziyanı verdiler ve akla gelebilecek her taşkınlığı yaptılar (gitar eşliğinde ortalık yerde sevişiyorlardı). Ertesi gün Okul'da bir ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. Flacelière istifasını verdi, istifa kabul edildi (Bakanlık olaylardan onu sorumlu tutuyordu). Flacelière emekli olup bu olayları anlatan bir kitapçık yayınladı. Olaylarda, bence haksız olarak, Okul'un çöküş sürecinin ön belirtilerini görüyordu. Bu arada Okul yeniden boya-badana edildi, yıkılan yerler onarıldı, Bakanlık da yardım etti ve yavaş yavaş işler yoluna girdi.

Flacelière'in mirası için Mandouze'la Bousquet çekiştiler; görünüşe göre siyasal nedenlerden ötürü Bousquet kazandı, çünkü kendisinin Pompidou'ya yakınlığı biliniyordu. Aslında Bousquet sakin yaradılışlı, Bordeaux'da Direniş'e katılmış, sola sempati duyan bir katolikti ve mizah ve sabırdan örülü bir tür Britanya felsefesini kendine ilke edinmişti. Kesin ve dakik zihinli, sağlam iradeli bir matematikçi, Michel Hervé, ve gösteriş-

[1] *Compagnies Républicaines de Sécurité*: Bizim toplum polisinin görevini yapan güvenlik birimi. (Çev.)

siz ama işbitirici yeni bir "iç hizmetler müdürü" (intendant) ile birlikte, tam Okul'a gereken yönetici sayılabilirdi.

Bütün bu yıllar boyunca biz doğal olarak hep politika yaptık. Okul'da bulduğum, Lyon'dan eski lise arkadaşlarımın hemen hepsi az-çok Parti üyesiydiler. Savaşa kadar Hélène de öyleymiş; ama 1939'dan sonra neden partili olmadığını birazdan anlatacağım. 1945'te Almanların yenilgisinden, Stalingrad zaferinden, Direniş'in kazandırdığı deneyim ve uyandırdığı umutlardan sonra, politikacılık, dönemin havasında esiyordu. Ama ben gene de bir süre beklemede kaldım, Okul'daki (katolik eğilimli) "Tala Klübü"nde eylemcilikle yetindim. Burada, peder Charles diye bir rehber rahibi (aumônier) görevinden attırmayı başardım. Bu adam, yıllar boyu Sorbonne'un katolik öğrencileri üstünde hüküm sürdükten sonra, şimdi Montmartre'dadır. Dilinin ve kanıtlarının kabalığına ve bayağılığına dayanamıyordum. Ayrıca "öğrenci sendikasında" da eylem yapıyordum; bu kuruluş yasal değildi ve resmen tanınmasını sağlamaya çalışıyordu. Deyim yerindeyse ilk kitlesel politika başarımı burada kazandım: Maurice Caveing'in de yardımıyla, tümüyle sosyalistlerden oluşan yönetim kurulunun istifasını sağladım.

Beni SNES'ten[1] Astre'la karşı karşıya getiren oldukça gergin bir tartışmayı da hatırlıyorum. Bir gün, Okul'un grevde olan memur ve hizmetlileri gidip Bakanlığın önünde gösteri yapmak istiyorlar, Astre ise buna karşı çıkıyordu. Ben, tüm memur ve öğretmenlerin hep birlikte gitmesini önerdim ve kazandım. Astre da bana "coco" (komünist) dedi. Ciddi olaylar benim 1948 Ekiminde Partiye üye olmamla başladı. Okul'daki hücrenin başında Lyssenko'culuk sorunları içinde bocalayan genç bir biyoloji öğrencisi vardı. Bu çocuk kendini Okul'un damından attı; hurdahaş olmuş bedenini bir sedyeyle hastaneye götürdülerse de yaşama döndüremediler. Yaşamın verdiği korkunç bir ders işte. Ama daha sonra öğrendiğime göre intiharının nedeni bir gönül işi de olabilirmiş...

O yıllar Jean-Toussaint Desanti'nin de Okul'da ders verdiği yıllardı. Dersleri matematik ya da mantık tarihi üstüneydi, ama bir özellikleri vardı: en baştan başlar, giriş bölümleri üstün-

[1] *Syndicat National de l'Enseignement Supérieur*: Ulusal Yüksek Öğretim Mensupları Sendikası. (Çev.)

de oyalandıkça oyalanır, ama bir türlü bunları aşmayı başaramazdı. Touki (takma adı buydu) Husserl okulunda yetişmiş olduğundan adamakıllı husserlciydi; kendine marksist demekle birlikte, gerçekte bu tutumundan hiçbir zaman da vazgeçmedi. Ama Parti üyesiydi ve savaştan önce Okul'da tavanlara kurşun sıkarak, düşüncelerini derin bir suskunluk içinde gizleyerek, Quartier Latin'deki faşistlere karşı Victor Leduc'ün yanında savaşarak, ve Dominique diye de çağrılan Annia ile gürültülü bir gönül macerası yaşayarak büyük bir ün kazanmıştı. Özellikle de Korsikalı ve dediğine göre, bir çoban çocuğu olması (bu zaten her şeyi açıklıyordu!), ayrıca o zaman Parti ideolojisinin hizmetindeki Büyük Engizitör konumunda bulunan Laurent Casanova'yla ilişkisi dikkati çekiyordu. Touki, Casa'ya açıklanması güç bir yakınlık ve sevgi besliyordu. Bu belki de bir klan akrabalığından (Casa da onun gibi Korsikalıydı) ya da keçi peyniriyle roze şaraba olan ortak düşkünlüklerinden ileri geliyordu. Ne olursa olsun, durum meydandaydı: Touki her yerde Casa'yı bir süs köpeği gibi izliyordu. Ağzından düşmeyen söz "Vuruşa vuruşa yol alalım!"dı. 1948 Aralığında bir gün Touki beni Casa'yı görmeye götürdüğünde, bu vuruşkanlığı ben de biraz tattım. Parti merkezindeki bir koridorda tam bir saat bekledik; bu süre içinde kapının arkasında yer alan korkunç bir manevî işkence seansına da kulak misafiri olduk. Casa, Lyssenko'nun buluşlarına inanmayan ve o zaman Merkez Komitesi üyesi olan büyük biyoloğ Marcel Prenant'ın bilimsel vicdanıyla yakından ilgileniyordu. Prenant'a ağzına gelen tüm küfürleri sıralıyor, ara-sıra da 2+2=4'ün bir burjuva ideolojisi gerçeği olduğunu kabul etmesini istiyordu. Prenant'ın, beti-benzi atmış olarak çıktığını gördük. O zaman Casa bizi sanki hiçbir şey olmamış gibi rahat kabul etti; böyle sahnelerin onun için sıradan şeyler olduğu belli oluyordu. Okul'da bir Politzer Kulübü kurmak ve sendikal ve siyasal önderleri oraya çağırıp öğrencilere İşçi Hareketinin tarihi hakkında bilgi vermelerini sağlamak amacıyla oluşturduğumuz proje hakkındaki açıklamalarımı dinledi ve onayını verdi. Böylece Racamond ve Frachon ve Marty (hem de iki kez, ve tam bir profesör yetkesiyle) Okul'da konuşmak fırsatını buldular.

Dönem, soğuk savaş ve Stockholm Çağrısı dönemiydi. Ben de Austerlitz garı semtinde kapı kapı dolaşıp imza toplama işine katıldım. Pek az kişi imza veriyordu. Partinin mahalle konseyine üye olmaya razı ettiğim bir temizlik işçisi ile bana acıdığı için imza veren genç bir kadın dışında pek müşteri bulamadım. Poliveau sokağına bir afiş panosu koymuştuk; her gün oraya gidip panodaki, savaş tehlikesine ve halkın buna karşı çıkışındaki gelişmelere ilişkin belgeleri yeniliyordum. Kimse engel olmaya kalkmıyordu, ama insanlar bizim afişlerimizi okumuyorlardı bile.

Bütün bu çalışmalar korkunç bir olayla noktalandı. V. bölge Konseyinden söz etmiştim; kimi militanlar her iki örgütte de eylem yapmakla birlikte, bu organ Partinin aynı bölgedeki Şubesiyle özdeş değildi. Bir gün Hélène, Pyramides Sokağındaki merkezden afiş almaya gittiğinde, Lyon'daki komünist gençlik örgütünün eski sorumlularından bir militan tarafından tanınmış. Adam hemen onu, Lyon'da çok iyi bilinen Sabine adındaki kışkırtmacı olarak Partiye ihbar etmiş. Böylece, Yves Farge'a yapılan başvuruya karşın, mahalle Konseyinin cezalandırma mekanizması harekete geçti. Farge'ın bir sözü bunu durdurmaya yeterdi, ama o ses çıkarmamayı yeğledi.

Bu olayı ayrıntılarıyla anlayabilmek için biraz gerilere gitmek gerekiyor. Daha otuzlu yıllarda XV. bölgede çok sevdiği Michels, Timbaud ve diğerlerinin yanında militan olarak çalışan ve Alman-Sovyet Paktını tartışma konusu yapmayan ender partililerden olan Hélène, 1939'dan sonra birçokları gibi kendini Partiden kopmuş durumda bulmuş. Gene de, bir yandan Direniş'in komünist olmayan örgütlerinden birinde çalışırken bir yandan da Partiyle yeniden ilişki kurmaya çalışmış, ama çabası boşa çıkmış. Bu arada Aragon'la Elsa'yı, Éluard'ı ve Direniş içindeki birkaç başka komünist önderi çok iyi tanımış; ama onlar da kendisi gibi Partiyle bağlantılarını yitirmiş durumdaymışlar. Bütün bu dostlar ve daha birçokları, Jean ve Marcou Ballard'larda, *Cahiers du Sud* dergisinde, buluşuyorlarmış. Aragon işte o sırada, "Elsa'nın çorapları olayı" diye bilinen ipe-sapa gelmez bir neden yüzünden Hélène'le ilişkiyi kesmiş (Hélène'den bilmem hangi renkte bir çift çorap istemişmiş, Hélène'se bunu bulup getirememiş!) ve onu Intelligence Service'in ajanı olmakla

suçlamış. Hélène'in Nice'te tanıdığı Lacan da, hemen hemen aynı şekilde, Yahudi olan karısına sığınacak yer bulamadığı için, Hélène'le bozuşmuşmuş. Lyon'un kurtuluşu sırasında –Nazi tutsaklarla işbirlikçi Fransızlara yapılacak işlemin de sözkonusu olduğu– önemli sorumluluklar yüklenmiş olan Hélène, başta Berliet olmak üzere Kardinal Gerlier ve tüm yerel işbirlikçi takımınca yürütülen şiddetli saldırılara hedef olduğu zaman, Aragon'la bozuşma olayı ağır sonuçlar doğurmuş. Hélène'e hayali suçlar yüklüyorlar, savaş suçlularını kolladığını iddia ediyorlarmış; oysa o, işe yarar bilgi sızdırmak ve sırası gelince Montluc'te hapis olan (kentin kurtuluşundan bir gün önce Alman kurşunlarıyla ölen peder Larue gibi) direnişçi militanlarla değiştirebilmek için bunları hayatta tutmaya çalışıyormuş. Gerçekten de o zaman Sabine takma adıyla biliniyormuş, ama bir adı daha varmış: Légotien. Yani toplam olarak üç ad kullanıyormuş. Konseyde bu onun aleyhine kuşku verici bir ipucu sayıldı. Buradan hareketle Hélène'i bir Gestapo ajanı olarak suçlamak için fazla düşgücü gerekmiyordu, ve Konseyin "savcıları" bu küçük adımı da atmakta fazla tereddüt göstermediler. Aragon bile, daha Lyon'da, onu Intelligence Service'in adamı suçlamamış mıydı?..

İşte bu koşullarda, Konseyin oturumlarına ben de katıldım. Hélène kendisini iyi tanıyan ve Lyon'daki eyleminin aslını bilen direnişçi arkadaşlarının tanıklığını öne sürdüyse de para etmedi. Bir sürü suç işlemekle ve bunları gizlemekle suçlandı. Konsey üyeleri arasından birkaç kişi verilecek yargı üzerinde açık bir görüşe varamadıklarından sustular. Ama mahkûmiyet kararından yana olan çoğunluğu dengeleyemediler.

Böylece Hélène aşağılayıcı koşullarda mahalle Konseyinden atıldı. Tüm Parti üyeleri karara uydular. Bundan sonra, tüm hücre üyesi arkadaşlarımın ve Desanti'nin en büyük dertlerinin "Althusser'i kurtarmak" olduğunu hatırlıyorum. Amaçları neydi bilmem, ama bana Hélène'i bırakmam yönünde baskı yaptılar. Ben ise bunlara hiç kulak asmadım.

Hélène'le ikimiz, bu iğrenç hikâyeyle aramıza biraz mesafe koymak için, Cassis'e gittik. Amansız güneşin altında engin denizin hiçbir şeye aldırış etmeden dalgalarını birbiri ardından kumsala yuvarlayışını seyretmek sanki sanrı gibi bir şeydi. Na-

sıl oldu bilmem, ama iyileştik, ve on beş gün sonra yeniden Paris'in yolunu tuttuk.

Bu kez nöbeti bizzat Parti devraldı. Gaston Auguet, Hélène'i çağırıp uzun uzun konuştu ve kendisine yöneltilen suçlamanın dayandığı tüm kanıtları yeniden gündeme getirdi. Gayman diye biriyle ilgili birtakım karanlık hikâyeler ortaya döktü. Sözde bu Gayman 1939'da, Alman-Sovyet paktı sırasında Hélène'in Parti üyesi olup olmadığı hakkında gerçeği biliyormuş, ama şimdi Partiden atılmış olduğu için çağrılıp dinlenmesi mümkün değilmiş. Dolayısıyla Hélène'in hâlâ Partili olup olmadığını bilmek imkânı yokmuş. Auguet bu bilgileri verdikten sonra, Konseyin kararına itiraz edebileceğini belirterek Hélène'i gönderdi. Ama aynı zamanda bana da hiç gecikmeden Hélène'den ayrılmam gerektiğini bildirdi. Ben bu buyruğa uymadım.

Beni yeniden hasta eden bu tiksindirici olay (bu kez az kaldı intihar ediyordum), ilk hücre sekreterimin intiharının bende bıraktığı etkiyle birleşerek, Fransız Komünist Partisindeki Stalinci uygulamalara ilişkin acı gerçekler konusunda gözümü açtı. O zaman durumu Hélène gibi telâşsızca karşılayamıyordum . O haklılığından emin olduğundan, bu olaydan pek sarsılmadı; sorunun herkesten önce kendisini ilgilendirdiğini düşünüyordu. Oysa ben bunu bana çektirilen dayanılmaz bir kişisel çile olarak duyumsuyordum. Her neyse, olay bir kısım dost ve arkadaşlarımızın bizimle ilişkilerine son verdi. Bütün dışlanan insanlar gibi biz de hemen hemen tam bir yalnızlık içinde yaşamak zorunda kaldık. Parti ne aman veriyor, ne de yaptığını yarım bırakıyordu. Desanti, Casanova'nın sadık dostu olarak, –bana hâlâ bir tür dostluk göstermekle birlikte– ilişkisini soğuttu. Başta Leroy-Ladurie olmak üzere hücre arkadaşlarım beni tanımamazlıktan gelir oldular. Bana kalan, "agrégation" adaylarının çoğu ile, dostluğuna hiç ihanet etmeyen Lucien Sève ve durumu anlayan Michel Verret gibi birkaç candan dost oldu. Ama bunlar çok azdı; bu dönem benim için gerçek bir "çölden geçiş" dönemi oldu.

Her şeye karşın çalışmamı sürdürdüm ve yavaş yavaş birkaç makale yazmayı başardım. O zaman Felsefe Öğretmenleri Derneğinde eylem yapıyordum. Bir gün, Maurice Caveing'in

önerisi üzerine (Maurice o sıralar Besse'le birlikte bir *Felsefe Elkitabı* yazmıştı; o korkunç yıllarda bu kitap, ne yazık, olumsuz bir rol oynadı), Derneğin merkez yönetimini ele geçirmeye kalkıştık. Bunun için, çoğunlukla oylamalara katılmayan üyelerin oy kullanmalarını örgütlemek ve sağlamak yeterli olacaktı. Oldu da, ve seçimi kolaylıkla kazandık. Ama aynı üye çoğunluğunun bu kez karşımıza dikildiğini gördük. Oylamayı iptal ettirip yeniden yaptırdılar; bu kez kaybettik. O zamanlar işte böyle hiç de demokratik olmayan yöntemler kullanmak olağan şeydi.

O sıralar Parti Merkez Komitesine bağlı bir felsefe eleştirisi komisyonunda görevliydim. Haftada bir toplanıyorduk; sonunda bir makale üretebildik. Burada, "Hegel sorununun çoktan çözülmüş olduğunu" (Jdanov), yalnızca Hyppolite gibi bazı kişilerde yeniden dirilme belirtileri gösterdiğini, ve bunların da açıkça savaş yanlısı bir görünüm aldığını savunuyorduk. O dönemin düşünceleri işte böyle şeylerdi...

Dönemin bu akışına ters düşen daha yeni birkaç makaleyi nasıl yazıp, (Jacques Arnault sayesinde) *La Nouvelle Critique*'te ve (Marcel Cornu sayesinde) *La Pensée*'de yayınlamayı nasıl başardığımı başka yerde anlatmıştım. Bu hiç de kolay olmadı. Kaynağını bir türlü öğrenemediğim –Krasucki mi, Garaudy mi, yoksa Aragon mu? Belki de hiç kimse değil!– bir yasak kararıyla, Éditions Sociales bana kapalıydı. Her neyse, bunlar şimdi mazi oldu; benim asıl aklımda kalan Argenteuil'deki Merkez Komitesi toplantısı. Oturumun hemen ertesi günü Garaudy'den sürpriz bir mektup aldım: "Dün yenildin; gel beni gör." Gitmedim. Ama üç ay sonra, Partinin genel sekreteri olan Waldeck Rochet'den beni dostça bir görüşmeye çağıran bir not aldım. Güzel bir bahar sabahı tam üç saat görüştük. Yavaş konuşan, dürüst ve insancıl bir adamdı. Bana şöyle dedi: "Argenteuil'de seni eleştirdiler, ama asıl sorun burada değil. Tutumlarıyla bizi güç durumda bırakan Garaudy'yi eleştirebilmek için seni de eleştirmek gerekiyordu. Sana gelince, sen bizim için ilgi çekici şeyler yazdın." Ona sorular sordum: "Sen işçileri tanırsın; hümanizme ilgi duyduklarını sanıyor musun?"

"Yoo," dedi, "umurlarında bile değil." – "Ya köylüler?" – "Onlar da aynı." – "Öyleyse hümanizme verilen bu önem ne oluyor?" Waldeck'in yanıtını olduğu gibi aktarıyorum: "Bütün

bu üniversite topluluğu, bu sosyalistler var ya, onlara kendi dillerini konuşmak gerek." Partinin bu konudaki politikasına ilişkin sorular sorduğumda da (gene) şu yanıtı verdi: "Bu herifler için de bir şeyler yapmak gerek, yoksa hepsi çekip gidecek..." Bu "heriflerin" kim olduğunu asla öğrenemedim; Parti üyeleri mi (bu olasıydı), entelektüeller mi, yoksa emekçiler mi?.. Ne düşüneceğimi bilmez durumda ayrıldım.

Bundan önce ve sonra da çeşitli Parti yöneticileriyle karşılaşmak fırsatını buldum. Waldeck'in çapında değillerdi, ama gene de onları dinlemek ilginç oluyordu. Bir alçakgönüllülük simgesi olan ("Beni siyasal büroya Garaudy'yi dengeleyeyim diye koydular, fazla hayal kurmuyorum," demişti; ama o zamandan beri belki de bazı hayaller kurmuştur) Guy Besse'ten değil, Roland Leroy'dan söz ediyorum. 1967 ile 1972 arasında onu en az dört-beş kez gördüm. İnce ve kültürlü, hal ve tavırlarına özen gösteren, hafifçe "dekadan" bir tür Floransa zarafetine bağlı, ayrıca zihni oldukça oynak ve kavrayıcı ve –başkaları gibi– "iradeyle sınırlanmış güzel bir zekâ" sahibi olan Leroy, bana karşılaştığı güçlükleri (Felsefe cephesini nasıl tutmalı?), emin olduğu hususları (Ortak programda, göreceksin, sosyalistlerle bıçak bıçağa geleceğiz. Sovyetlerin bize bir konuda üstünlüğü var, o da sosyal hareketlilik... –Bu sırada Jacques Chambaz da oradaydı ve başıyla onaylıyordu–) anlattı. Televizyondaki döğüşkenliğiyle en popüler yöneticilerden biri olan René Andrieu'yü de gördüm. Bana, geleceğinden kaygı duyduğu *Humanité*'de bir okuyucular köşesi açma düşüncesinden söz etti; burada, *France-Nouvelle*'de olduğu gibi, herkes fikir ve kanılarını özgürce dile getirebilecekti. Ama bu henüz zamansız görülüyordu. Bir kongre sırasında Georges Séguy'yi gördüm; onun hiç demagojiye kaçmadan halk ağzıyla konuşma becerisine hep hayran olmuşumdur. Bana PTT grevinden söz etti, bunun sona ermesi gerektiğini; çünkü, işsiz sayısı yüksek olduğundan, böyle tek başına girişilen bir grevin uzun süre tutunamayacağını söyledi. Birkaç kişiyle daha görüştüm. Hiyerarşideki konumları yükseldikçe sözlerinde daha özgür oluyorlardı. *Huma* ya da *France-Nouvelle*'deki sıradan redaktörler düzeyinde ise suskunluk tamdı. Sanırım açıklama gerekmiyor.

Burada her şeyi anlatmak fırsatını ele geçirdiğime göre, bari karşılaşabildiğim ünlü kişiler arasında Papa XXIII. Jean'la General de Gaulle'ün de bulunduğunu itiraf edeyim.

Dostum Jean Guitton benim Roma'daki gözüm-kulağımdı. Vatikan'da oturmayı sevmeyen XXIII. Jean'ı sarayın dışında, bahçelerde gördüm. Mevsim bahardı, çevrede Papanın temiz ruhunu sanki büyüleyen küçük çocuklar ve çiçekler vardı. Kırmızı şarabı seven güçlü-kuvvetli Burgonyalı görünüşünün altında, son derece kıvrak zekâlı, birazdan görüleceği gibi ütopyacılığa kaçan büyük bir insan sevgisiyle dolu bir adamdı Papa. Bende onun ilgisini çeken yön, Fransız Komünist Partisi üyesi olmamdı. Uzun uzun en büyük dileğinin Katolik Kilisesiyle Ortodoks Kilisesini barıştırmak olduğunu anlattı. Brejnev'den böyle bir anlaşmanın temel ilkelerini koparmak için aracılara ihtiyacı vardı, ve bunu hiç saklamıyordu. Kendisine böyle bir girişimin karşılaşacağı ideolojik ve politik güçlükleri gösterdim; Mindszenty'nin durumunu (Papa onu adam yerine koymuyor, "Bulunduğu yer tam ona göre, orada kalsın kerata!" diyordu),[1] uluslararası gerginliği ve Kilise içinde hüküm süren komünist düşmanlığını filân hatırlattım. Komünistler bir olumlu jest yapacak olurlarsa, bu sonuncu noktayı çözümlemeyi üzerine alacağını söyledi. Böyle bir jest koparmanın son derece güç olduğunu, İtalyan Komünist Partisinin bile bunu göze alamayacağını, Fransızların ise böyle bir şeyden daha da uzak olduğunu ne kadar vurguladımsa da etkisi olmadı. Beni sertçe azarlamasına ramak kaldı: Fransız Kilisesi gallikandı,[2] öyleyse gallikanlığı bari bir işe yarasındı! Fransız-Rus bağlaşması eski bir geleneğe dayanıyordu, vb. Bir şey yapamadığıma üzgün olarak yanından ayrıldım; işin yalnızca benimle bitmediğine onu ikna etmeyi başaramamıştım. Sonra kendisini iki vesileyle daha gördüm. Hep aynı kararlılık içinde, ve gönlünü verdiği bu ülkü nedeniyle aynı derecede buruk ve hırçındı.

De Gaulle'le karşılaşmam oldukça tuhaf koşullarda oldu, çünkü kendisini şahsen tanımıyordum. VII. bölgede bir sokak-

[1] *Kardinal Mindszenty*: Budapeşte başpiskoposu ve Macar Katolik Kilisesinin başı. 1956 ayaklanması sırasında Amerikan büyükelçiliğine sığındı ve komünist rejimin sonuna dek orada kaldı. (Çev.)

[2] Yani: Vatikan'dan bağımsız bir çizgi izliyordu. (Çev.)

ta, ağzında sigara olan uzun boylu bir adam benden ateş istedi. Verdim. Hemen sormaya başladı: Kimsiniz? Ne iş yapıyorsunuz? Yanıtladım: Yüksek Öğretmen'de ders okutuyorum. O: Toprağın tuzu desene. Ben: Denizin tuzu, toprak tuzlu değildir. O: Yani tozlu mu demek istiyorsunuz? Ben: Hayır; toz-duman. O: Söz dağarcığınız zenginmiş. Ben: Bu benim mesleğim. O: Askerler bu kadar sözcük bilmez. Ben: Peki siz ne iş yaparsınız? O: Ben General de Gaulle'üm. Gerçekten de oydu!.. Sekiz gün sonra Okul'un santral memuru telâş içinde bana Cumhurbaşkanlığından bir mesaj iletti: Akşam yemeğine çağrılıyordum. De Gaulle bana, kendim, hayatım, tutsaklığım, politika, Komünist Partisi, vb. hakkında soru üstüne soru yöneltti, ama kendisi hakkında tek söz etmedi. Tam üç saat söyleşiden sonra izin istedim. Kendisini "çölden geçiş"[1] döneminde yeniden gördüm; bu kez o konuştu. Hep söylediği bilinen şeyleri bana da söyledi: askerlere veryansın etti; Stalin'le Thorez'i övdü ("gerçek devlet adamları"), Fransız burjuvazisini yerin dibine batırdı ("devlet adamı çıkaracak yetenekte değil; kanıtı mı? İşte, askerlere başvurmak zorunda kalıyor. Oysa onların yapacak başka işleri var.") Komünist Partisi de onu kaygılandırıyordu: "Amerikayı susta durdurabilecek ve Fransa'da o kadar lâfını ettikleri sosyalizme benzer bir rejim kurabilecek tek kişinin ben olduğumu anlayabilecekler mi dersin? Devletleştirme mi diyorlar? İstedikleri kadar! Kabinede komünist bakanlara da evet; ben Amerikanın buyruğuyla komünistleri kapı-dışarı eden sosyalistler gibi değilim. Rusya mı? Onu bana bırak. Büyük sorun üçüncü dünya. Hemen hemen bütün sömürgelere özgürlüklerini verdim, bir Cezayir kaldı. İşler sarpa sardığı zaman, göreceksin, o orospu burjuvazi gene beni çağıracak. Guy Mollet burjuvazinin adamı, ama beceriksizin biri; Lacoste ise daha da beter. Yalnız mıyım? Evet, ben hep yalnız oldum; ama Makyavel'in de yazdığı gibi, büyük işlere başlarken hep yalnız olmak gerek. Ama Fransız halkı gaullisttir, ayrıca birkaç sadık dostum da var: Debré gibi, Buis gibi. Onlara biraz "ufuk" sağladım." Büyük adamın birkaç sözünü alıp kendi edebî salçasına bulayarak kendine ziyafet

[1] 1946'da iktidarı bırakıp Colombey'e çekilmesinden, 1958'de Cezayir'deki generallerin ayaklanması sonucu tekrar iş başına çağrılmasına –ve V. Cumhuriyeti kurmasına– dek geçen "emeklilik" dönemi. (Çev.)

çeken Malraux'nun anlattıklarını okurken, işte bu yalın sözleri, bunlardaki yüceliği ve gerginliği düşünüyorum: gerginlik, gergin ip... De Gaulle bile bir politika cambazıydı. Köylüler hakkında acımasızdı: "Yalnızca maliyeye takmışlardır kafalarını, oysa maliye onlardan vergi bile almaz." Kilise hakkında da öyle: "Kurdu evcilleştirmek için meliyorlar, kurttan daha kurt olmak gerektiğini bilmiyorlar." Ama Mandouze gibi bazı katoliklere saygı duyuyordu: "Bunlar yalnız olmanın ne demek olduğunu biliyorlar." Bu görüşlerden ben de bir ders çıkardım: Sesini duyurmak için bazan belli bir yalnızlık gerekli oluyormuş.

Yalnızlık dedim de, ben yalnızlığı düzenli olarak ziyaret ettiğim psikiyatri kliniklerinde yaşıyordum. Bundan başka onu, depresyonlarımdan kurtulup yüzeye çıkınca, ve bir dalganın üstünde kendi boyumu aşan tepelere yükselince de tanıyordum. O zaman, büyük bir coşku içinde her şey bana kolay geliyordu; hiç şaşmadan yeni bir kız bulup onu hayatımın kadını yapıyor, kendisine sabahın beşinde, baharın ilk frenküzümleriyle birlikte, Paris'in ilk sıcak ayçöreklerini götürüyordum (tuhaf bir raslantıyla yüzeye çıkışım hep mayıs ya da hazirana denk geliyordu; psikanalizcimin de muzipçe işaret ettiği gibi, bütün aylar aynı değerde değil; tatil ayları biraz özel oluyor, hele tatil-öncesi ayları). Böyle dönemlerde Hélène'i korkudan titreten –çünkü o doğal olarak benim deliliğimin birinci sıradaki seyircisiydi– türlü türlü çılgınlıklar icat ediyordum. Bunlar, benim denetlenemeyen saçmalıklarıma alışık olan yakınlarımı bile kaygılandırıyordu.

Paslanan mutfak bıçaklarına özel bir zaafım vardı; bir mağazadan birkaç tane çaldım ve ertesi gün "aradığım bunlar değilmiş" bahanesiyle getirip afallayan tezgâhtara gerisin geri sattım. Bir nükleer denizaltı çalma işine de giriştim; ama bu olay doğal olarak basın tarafından örtbas edildi. Deniz Kuvvetleri Bakanı olduğumu iddia ederek, Brest'teki atom denizaltılarımızdan birinin komutanına telefon ediyorum. Önemli bir göreve terfi ettiğini müjdeliyorum ve yerine atanmış olan komutanın kısa zamanda gelip komutayı devralacağını söylüyorum. Gerçekten de bir süre sonra şık üniformalı bir subay çıkageliyor, gerekli belgeler değiş-tokuş ediliyor, yeni komutan gemiyi devralıyor ve eskisi de çekip gidiyor. O zaman yeni komutan mürettebatı

toplayıp, eski komutanlarının terfii şerefine herkese sekiz gün özel izin verdiğini bildiriyor. Konuşması "yaşasın!" bağırışlarıyla karşılanıyor. Hafif ateşte bilmem ne pişirdiği gerekçesiyle az daha bütün planı bozacak olan aşçı yamağı dışında herkes gidiyor. Ama sonunda o da işini bitirip çıkıyor. O zaman ben başımdaki iğreti şapkayı çıkarıp, uluslararası rehinelere ya da Brejnev'e şantaj yapmak için bir nükleer denizaltıya ihtiyacı olan tanıdığım bir gangstere telefon ediyorum ve gemiyi teslim alabileceğini bildiriyorum. Dostum ve sınıf arkadaşım olan Pierre Moussa'yla tutuştuğum bir bahsi kazanmak için, Moussa'nın müdürü olduğu Paris et Pays-Bas bankasını hiç kan dökmeden soyma başarım da bu sıralara rastlar. Bankadan bir kasa kiralıyorum, yanıma bir memur alarak kasaya gidiyorum, açıyorum, ve memura göstere göstere içine çok miktarda sahte para koyuyorum (gerçekte 500 franklık banknot boyutlarında kesilmiş kâğıt desteleri bunlar). Sonra Moussa'nın bürosuna gidip, yatırdığım paranın miktarını şeref sözü garantisi altında beyan etmek istediğimi söylüyorum: bir milyar yeni frank! Benim Moskova'yla ilişkilerimi bilen Moussa hiç şaşırmıyor. Ertesi gün tekrar bankaya gelip kasayı açtırıyorum; bir de ne göreyim! Kasa boş: Gayet kurnaz gangsterler bütün kapıları açmış, benim kasaya kadar ulaşmışlar. İşin en akıl-almaz yanı da, bunların benim kasamdaki miktardan nasılsa haberli olmuş olmaları, çünkü başka kasalara saldırmamışlar (saldırma terimini söz gelişi kullandım, çünkü adamların anahtarları varmış). Çağırılan bekçi de bir gün önce dolu gördüğü kasanın şimdi boş olduğunu görgü tanığı olarak belirtiyor. Moussa da onaylıyor, ve sekiz gün içinde Lloyds'a sigorta tazminatını ödetiyor. Ama Moussa durumu yutmamıştı. Benden, eski banka müdürleri dayanışma sandığı ve eski Yüksek Öğretmen öğrencileri derneği için küçük bir katkıda bulunmamı istedi. Söz konusu kurumların defterlerinde bu ödentilerin belgelerine rastlanabilir. Dönemin polis müdürü de, kabul etmeliyim ki, bu olayda gerçekten çok anlayışlı davrandı. Anlayacağınız, Yönetimin üst kademelerinde de yol-yordam bilen elemanlar yok değil... Marifetimi babama da söyledim; kıs kıs güldü: Fas'tayken bir gün kendisini ziyarete gelip oradaki durum hakkında açıklamalarda bulunan Moussa'yı tanıyordu. Babam hiçbir şey söylemeden onu dinlemiş,

sonra elini sıkarak Finlandiyalı güzelleri (Moussa o zaman bu tip kızlara düşkündü) bulabileceği birkaç adresle, bir süre deniz altında kalmış bir şişe Bourbon viskisi vermişti. Ben bir sürü başka şey de çaldım; bunların arasında bir büyükanneyle bir emekli süvari onbaşısı da vardı. Ama bunları anlatmanın burası yeri değil; anlatacak olursam Vatikan'la başım derde girer, çünkü onbaşı Papanın İsviçreli muhafızlarındandı. Vatikan'la ilişkilerim iyiydi; (1946'da peder Charles tarafından Roma'ya götürülen yüz doksan iki Parisli öğrenci ile birlikte) XII Pie tarafından kabul edilmek onuruna bile erişmiştim. Papa bana karaciğerinden rahatsız gibi gelmişti, ama tıpkı bir piyanonun akortsuz bir viyolonselden eşlik alması gibi İtalyanca fonemlerle revnaklanan bir Fransızcayla meramını pekâlâ anlatabiliyordu. Bana Okul'un öğrencisi olup olmadığımı (evet), edebiyat bölümünde mi fen bölümünde mi okuduğumu (edebiyat), filozof olup olmadığımı (evet) sordu. Öyleyse, Saint Thomas'yla Saint Augustin'i –bu sırayla– okumamı ve "iyi bir hıristiyan, iyi bir baba ve iyi bir yurttaş olmamı" diliyordu. O zamandan beri, böyle güzel duygulardan kaynaklanan bu öğütleri tutmak için elimden geleni yapıyorum. Ne XXIII. Jean'ı ("chanoine" Kyr'e[1] benzeyen ama ayrıca aziz de olan bu efsanevi adamı), ne de VI. Paul'ü (yaşamının tek hayali Brejnev'le görüşmek olan bu ihtiyar kadını) tanıdım. Ama kitapları onların başucundan eksik olmayan Jean Guitton onlarla benim hesabıma da tanışıyor ve yazışıyordu. Böylece ben de Roma'da olup bitenlerden hep haberli oldum ve sözünü ettiğim İsviçreli onbaşı olayını da bu sayede düzenleyebildim. Zavallıcık terhis olup cübbesini atınca Grisons kantonundaki sevgilisine kavuşmak özlemiyle yanıyordu.

Doğal olarak bu delilik fırtınası fazla sürmedi. (Üstüne üstlük o sırada elde dokunmuş kumaş gibi güzel, saçları başka renkte, geceleyin gözlerinde yumuşak hareler oynaşan Parisli bir Ermeni kadına da tutulmuştum). Artık iyi tanıdığım "sağlık evlerinden" birine geri döndüm. Esquirol'den beri bayağı ilerleme göstermişim, bu kez Soisy'ye gittim. Burada şok vermiyorlar, insana iyileşiyormuş izlenimi veren hayalî uyku kürleri uyguluyorlardı. Soisy'deki yaşamımdan, anti-psikiyatri diye bir di-

[1] Uzun yıllar Dijon kentinin belediye başkanı olan çok popüler ve "medyatik" bir direnişçi rahip. (Çev.)

sipline yol açabilecek bir deneyim aklımda kaldı. Doktorlarla kapıcı dışında herkesi (hastalar, hastabakıcılar, hemşireler) sandalyelerle dolu geniş bir salona topluyorlardı. Herkes birbirinin yüzüne bakıyor, sonra susmaya başlıyordu. Bu böyle saatlerce sürüyordu. Ara-sıra bir hasta kalkıp çişini yapmaya gidiyor, bir başkası sigarasını yakıyor, ya da hemşirenin birinin ağlama krizi tutuyordu. Bu "konuşma" seansı sona erince herkes durumuna göre ya yemeğe ya da uyku kürü için yatağına gidiyordu. Hekimlere karşı her zaman derin bir hayranlık duydum: ne yapıp edip yanınıza gelmemenin yolunu buluyorlardı; özel olarak bile görüşülemiyordu kendileriyle; ortada gözükmeyişlerinin, uygulanan tedavinin bir parçası olduğunu iddia ediyorlardı. Ama bu, hastane dışında, bakımlarına ihtiyaç duyan özel bir müşteri kitlesiyle çok yakından ilgilenmelerine; ya da sonradan evlendikleri (ya da çocuk yapıp bıraktıkları) hemşirelerin peşinden koşmalarına engel olmuyordu. Kışın ortasında, yirmi santim kalınlığında buza kesmiş karın bütün bölgeyi örttüğü bir sırada, başıma gelen bir olay, uyurgezerliği hesaba katmayan yaygın bir kanının aksine, uyku kürlerinin ne kadar tehlikeli olabileceğini bana gösterdi. Beni sabahın üçünde, pavyonumdan iki yüz metre uzakta, karın içinde çırılçıplak buldular; ayağım da bir taşa çarpıp yaralanmıştı. Hemşireler çok korktular; yarama pansuman yapıp bana bir sıcak banyo aldırdılar ve yatağıma yatırdılar. Bu kez de ortada hiç doktor gözükmedi: besbelli uyurgezerlik uzmanı değillerdi. Bereket versin, cici hanımıyla birlikte gördüğüm, felsefeyle de ilgilenen Béquart vardı orada; korka korka da olsa bütün bu olayı düzenleyen Paumelle vardı; kaygılarını viski içerek ve ara-sıra Lyon'dan eski okul arkadaşım Domenach'la lâflayarak bastırmaya çalışıyordu. Derrida, Poulantzas, Macherey beni ziyarete geliyorlardı. Bir pastaneye gidip çukulatalı pasta yiyor, sonra çene çalarak kırlarda dolaşıyorduk. Derrida evlenmesinden sonra düştüğü depresyonu büyük bir incelikle, sözcüklerini seçerek anlatıyor; Nikos kızlarla (ah bu çocuk!) başına gelenleri ve içerdeki Partiyle dışardaki Parti arasındaki çekişmeleri aktarıyor; Macherey'se felsefeden ve lojman sorunundan dem vuruyordu. Ben ise iyi-kötü zamanın geçmesini sağlamaya çalışıyordum; insan, içinde düğümlenen korkuyla

kıvranırken dünyanın en zor işi bu olsa gerek. Ama sinir bunalımı bile eninde sonunda teslim olmak zorunda kalıyor. Böylece bir gün geldi, ben de Okul'a döndüm. "Agrégation" adayları kendi başlarına sınavlarına girip geçiyorlardı. Hyppolite'le karısı beni dostça karşıladılar. Okul'da politika da yoluna devam ediyordu. Benim durumumdan en fazla acı çeken, tek acı çeken, Hélène'di, çünkü herkes benim hasta olmamdan onu sorumlu tutuyordu. Sonra, ben ortadan kaybolur olmaz kimse onu aramaz oluyordu. Öyle ki hem benim hastalığım, hem bundan sorumlu tutulmanın ağırlığı, hem de bir içki ısmarlamak ya da sinemaya davet etmek için ona el etmeye bile cesaret edemeyen dostların bu yokluğu Hélène'in sırtına yükleniyordu. İnsanların, özellikle hasta yakınlarının, kendilerinin de hastalığa tutulma olasılığından duydukları korku o derece derin ki, bir hastanın yanında bulunanlar sanki vebalıymış gibi görülüyor. Bir başka örnek vereyim: Otuz yıl boyunca ne annem ne de babam bir kez olsun yattığım kliniklerde –ki adreslerini pekâlâ biliyorlardı– beni ziyarete gelmediler. Hélène böylece her gittiği yere bir tür lânetlenmişliği ve dehşet verici bir üvey analık korkusunu da birlikte götürüyordu. Oysa gerçekte hiç de öyle değildi, insanlara karşı eşi bulunmaz bir nezaket ve tatlılık örneğiydi. Sabah erkenden, kahvaltıda, kafasını şişirdiklerinde, ya da önünde Stendhal, Proust ya da Tintoretto, ya da (Direniş sırasında yakından tanıdığı) Camus hakkında kötü konuştuklarında, onları biraz paylardı gerçi, ama yüreğinde hiç kötülük olmadan yapardı bunu. Üstünde durulmaya değmez ayrıntılar... Ama incecik çalı-çırpıyla kocaman bir ateş yakılabildiği gibi, bu önemsiz olaylarla da kocaman kötülükler yapılabiliyor.

Dediğim gibi, politika devam ediyordu. Her şey, 1964 baharında, o zaman Okul'da öğrenci olan Balibar, Macherey ve Establet'nin Ulm sokağındaki büromda beni ziyarete gelmeleriyle başlamıştı. Marx üzerinde çalışmalarına yardım etmemi istemeye gelmişlerdi. Olur dedim, yaptıkları yorumları gözden geçirdim ve o zaman sandığımdan daha çok şey bildiğimi farkettim. Onların isteği üzerine 1964-1965 öğretim yılında *Kapital* üzerine bir seminer düzenledik. Açılış –evin ilk temizliği– Rancière'e düştü. Takdir edilecek bir davranış, çünkü kimse suya ilk olarak atılmak istemiyordu. Rancière üç kez iki saat ko-

nuştu. Tam "hoca işi" bir sunuştu bu, Maspero yayınlarında kitap olarak da çıktı. Belki biraz biçimci ve Lacan'cıydı ("namevcut neden" alabildiğine işliyordu metinde), ama deha izleri de yok değildi. O sıralar La Flèche'te öğretmenlik yapan Macherey'den, Establet'den ve Balibar'dan sonra ben de konuştum; ama fazla bir şey yapmış sayılmam, çünkü ötekiler zaten bütün işi bitirmişlerdi. En güçlümüz olan Duroux, kafası düşünce dolu olduğu ve bu konuda bildiğimiz kadarıyla hiç de cimrilik etmediği halde, her zaman olduğu gibi seminerde de sustu. Jacques-Alain Miller'e gelince, daha o zaman Judith Lacan'a kur yapan ve 1964 Ekimindeki büyük atılganlığıyla dikkati çektikten sonra tamamen ortadan kaybolmuş (sanırım bir kızla Fontainebleau ormanına kapanmış, kıza kuramsal kavram üretmeyi öğretiyormuş) olan bu genç, 1965 Haziranında damdan düşer gibi karşımıza çıktı ve, herkesi afallatan bir iddiada bulundu: bir "kavramı çalınmıştı!" O sıralar deli olmadığıma göre, hırsız ben olamazdım. Miller bunun Rancière'in suçu olduğunu; dalgın bir anında icat ettiği, ama bu yüzden daha da çok sevdiği "metonimik nedensellik" kavramını çalanın o olduğunu iddia etti. Rancière aslanlar gibi kendini savundu ve sonunda 1965 Ekiminde suçun bende olduğunu itiraf etti. O zaman Miller benimle öyle bir kavga etti ki, Bolivya'daki Camiri kışlasından serbest bırakılıp gelmiş olan Régis Debray bile bu olaydan –geriye dönük olarak– etkilendi (son kitabında bundan, Okul'daki kafaların genel ve özel düzeydeki bozulmuşluğunun belirtisi olarak söz ediyor). Ama bu olay gerçekten bir istisnaydı; kavramlar, hiçbir kotaya bağlı olmaksızın, kuşağımızda serbestçe "tedavül" ediyordu...

Hem de o kadar rahat dolaşıyorlardı ki, Komünist Öğrenciler Birliği'nin (UEC) üyeleri, o ünlü kuramsal formasyon okulları için, bunları broşür halinde yayımladılar. Söz konusu "okullar" o zaman aramızda yaygın olarak paylaşılan, oldukça "kuramsalcı" bir kanıdan doğmuştu: Partide politika yapmanın imkânsızlığı karşısında, Lenin'in *Ne Yapmalı?* adlı yapıtındaki görüşü benimseyip, tek serbest zemin olan kuramsal formasyon alanında savaşmak gerekti. Bu proje, kendi çapında oldukça büyük ve beklenmedik, bir başarı kazandı. Paris'teki üniversitelerin hemen her bölümünde, –kuşkusuz içlerinden en etkini ve

en güçlüsü Robert Linhart olan– küçük bir felsefeci grubu tarafından yürütülen birer kuramsal formasyon okulu açıldı. Tahmin edilebileceği gibi, bu eylemin siyasal sonuçları da oldu. Yüksek Öğretmenliler, Ulm sokağındaki çevrelerinden taşıp, o sıralar "İtalyancı" eğilimler ve Sorbonne-Edebiyat'ın "psikologları" tarafından içten içe kemirilen UEC'nin zayıflığından yararlanarak, bu örgütün yönetimini ele geçirdiler. Örgüt içinde zaten güçlü olmayan Parti buna karşı çıkmadı, ta ki Ulm Çevresi ile yandaşlarının Parti ile bağlarını koparmaya karar verdikleri güne kadar. Bu bölünmenin gençlere büyük doygunluk sağladığı belli oluyordu. Onları bir güzel payladım; yaptıkları şeyin politika değil çocuk oyunu olduğunu söyledim. Ama adım atılmıştı bir kere. Gençler, "Komünist Gençlik Birliği –marksist-leninist" (UJCM-L) yi kurdular. Bu örgüt sıkı eylemciliğiyle ve iyi düşünülmüş girişimleriyle ün kazanacaktı: kuramsal formasyona devam, bir dergi çıkarılması (*Cahiers marxistes-léninistes* adlı bu dergiye, ilerde görüleceği gibi, ben de iki kötü makale yazdım, Parti de bilmezlikten geldi), ve özellikle tabana yönelik "Viet-Nam komiteleri" girişimi. Bu komitelerin kazandığı başarı, sonunda Partiyi kaygılandırdı. Bu genç çaylaklar, politika konusundaki kuramsal birikimleri, atılganlıkları ve hayal güçleri sayesinde, ajitasyon ve kitle eylemlerinin bazı ilkelerini kavramış ve harekete geçmişlerdi. *Cahiers marxistes-léninistes* dergisi de, başlangıçtaki bazı güçlüklere karşın bayağı iyi satıyordu. İlk sayısına ben de, o sırada yeni patlak veren Çin Kültür Devrimine ilişkin imzasız bir yazı vermiştim (burada yazıyı imzalamış oluyorum). Bu yazıda, şöyle bir ilkeye dayalı yalın ve yanlış bir kuramı savunuyordum: Sınıf savaşımının üç biçimi vardır: ekonomik, politik ve ideolojik. Dolayısıyla, bu üç kavgayı yürütmek için üç ayrı örgüt gerekir. Bunların ilk ikisini biz de tanıyoruz: sendika ile Parti. Şimdi Çinliler üçüncüsünü de icat etmişler: Kızıl Muhafızlar. Bu kadar basit!.. Oldukça sığ bir fikirdi bu, ama beğenildi. Ardından, "diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm" üstüne çok daha uzun, ve bu kez imzalı, bir başka makale salladım. Burada, marksist felsefenin marksist tarih bilimiyle karıştırılmaması gerektiği biçimindeki doğru görüşü savunuyordum, ama uslamlamalarım en azından fazlaca şematikti.

UJCm-l'nin kuruluşundan tam bir yıl sonra Paul Laurent'dan kendisini görmemi isteyen bir çağrı aldığımı hatırlıyorum; ama o sırada yine akıl hastanesine yatmak üzereydim, bu yüzden davetine gidemedim. Bu aksiliğe sonradan hep üzüldüm, çünkü Paul Laurent'ı her zaman ilgi çekici, en azından telâşsız ve duru zihinli bir adam olarak görmüşümdür. Ben arabayla hastaneye doğru yola çıkarken, caddede kızıl bayrak altında yürüyüş yapan grupları görüyordum. Olaylar başlıyordu.

Partinin ayaklanan öğrenci kitleleriyle tüm bağlantıyı yitirdiği Mayıs 1968 olayları sırasında, UJCm-l'nin gençleri, dersini iyi çalışmış leninistler olarak, Fransız işçilerinin işçi hareketi tarihindeki en büyük grevi başlatmış oldukları fabrikaların kapılarına gittiler. Bu da onları mahvetti, çünkü işçilerin, öğrencilerin –hatta "eli iş tutanlarının" bile– yardımına ihtiyaçları yoktu. Zaten olaylar da fabrika kapılarında değil Quartier Latin'de geçiyordu. Orada bir ay boyunca öğrencilerle güvenlik güçleri birbirlerine kaldırım taşları ve gözyaşartıcı bombalar atarak döğüştüler, ama tek el silâh atılmadı. Kızı da göstericiler arasında bulunan bir polis müdürünün emrindeki CRS'lerin öğrencilere karşı yumuşak davranma talimatı aldıkları belliydi; zaten bu öğrencilerin çoğu da Fransız yüksek burjuvazisinin çocuklarıydı. Nitekim aynı CRS'ler Peugeot fabrikasında o kadar yumuşak davranmadılar; üç işçi polis kurşunlarıyla öldü.

De Gaulle'ün bu seyirlik ayaklanmanın hakkından, nasıl başka bir seyirlik oyun sahneye koyarak geldiği biliniyor. Beklenmedik biçimde ortadan kayboldu, ama ne fabrika kapılarına ne de öğrencilerin işgalindeki Sorbonne'a değil, (resmî gerçeğe inanacak olursak) general Massu'nün Almanyadaki karargâhına gitti. İki gün sonra dönüp, Frachon ve Séguy ile Pompidou'nun pazarlığa oturduğu Grenelle görüşmelerinin ve yeni seçimlerin yolunu açan o dokunaklı konuşmasını yaptı. Bu seçimler, Champs-Élysées'deki dev gösterinin ardından, ona "bulunmaz"[1] bir çoğunluk sağlayacaktı. Grevdeki işçilerle ayaklanmış öğrencilerin bir ara (13 Mayısta Paris'i baştan başa geçen büyük kortejde) birbirlerine teğet geçtikleri "Mayıs hareketi" yavaş yavaş

[1] Buradaki anlamı: "silme tutucu". Restauration döneminin ilk parlamentosuna, içindeki kıralcı milletvekili bolluğundan dolayı, "Chambre introuvable" (bulunmaz meclis) adı takılmıştı. (Çev.)

söndü. Grenelle pazarlığında temel isteklerini elde eden işçiler, bazan gönülsüzce de olsa, yavaş yavaş işbaşı yaptılar. Öğrencilerse yenilgiye uğradıklarını o kadar çabuk kabullenemediler; ama Odéon'la Sorbonne'un boşaltılmasından sonra onlar da süngülerini indirmek zorunda kaldılar. Bir büyük düş boşa çıkmıştı, ama belleklerden silinmedi. Herkesin sokağa döküldüğü, tam bir kardeşliğin hüküm sürdüğü, herhangi bir kişinin herhangi bir başka kişiyle sanki kırk yıllık dostuymuş gibi konuştuğu, aniden her şeyin doğallaştığı, herkesin "hayal gücünün iktidarda olduğuna" inandığı, ve kaldırım taşlarının altında kumun yumuşak dokunuşunun keşfedildiği o mayıs ayının anısı uzun zaman belleklerde yaşadı ve yaşayacak...

Mayıstan sonra öğrenci hareketi küçük gruplara ya da kliklere ayrıldı. UJCM-L de ikiye bölündü; Robert Linhart ve Jacques Broyelle'le bir kısım üyeler ayrıldı. Kalanlar, 22 Mart Hareketi'nden Alain Geismar'la birlikte "Proleter Sol"u kuracak olan Benny Lévy'nin peşinden gittiler. Bu örgüt bir gazeteyle bir haftalık dergi bile çıkardıysa da, Mayıs 68 hareketinde kendi "seriyellik" (CGT) ve "grup" (öğrenci göstericiler) kuramının işleyişini bulduğunu sanan Sartre'ın desteğine karşın, biraz çırpındıktan sonra kaybolup gitti. Yöneticilerinin ve militanlarının çoğu, André Glucksmann gibi, otorite karşıtı ve anarşiye çalan her ideolojik hareketi pusuda bekleyen anti-marksizmde karar kıldılar. Overney'nin öldürülmesinin ateşlediği dev protesto gösterisine karşın, bu Sol için üzücü bir son oldu. Bu konuda ben şunu yazmıştım: Bu bir cenaze töreni, tamam, ama Overney'nin değil öğrenci solculuğunun gömüldüğü bir tören. Doğal olarak, goşizmin gömülmesinde bütün goşistler hazır bulundu. Ama birçok başkaları da vardı, bu yüzden iki-üç ay süreyle kafalar biraz karışık kaldı. Çok geçmeden gerçek üstün geldiyse de, kafaların bu karşıklığı yüzünden, hiçbir çözümleme çabasına kaynaklık edemedi. Lévy hiçbir şey olmamış gibi kimsenin izlemediği sloganlarını atmayı sürdürdü; sonra da kendisini sekreter olarak yanına almış olan Sartre'la konuşmalarını yayınladı.

Gerçek goşizm, anarko-sendikalist ve popülist işçi goşizmi ise başka yerlerde kendine sığınak buldu: PSU'nin bir kanadıyla

CFDT'de.[1] Burada Fransız öğrencilerin kabul etmek istemedikleri bir gerçek yatıyor: İki ayrı goşizm vardır; biri çok eski olan işçi goşizmi, öteki ise çok yeni öğrenci goşizmi. Eskisi işçi hareketinin bir parçası olduğundan gelecekte şansı olabilir; yenisi ise, ilkeleri gereği, ne yaparsa yapsın işçi hareketinden uzaklaşacaktır. İtalya ve İspanya'daki durum tarihsel nedenlerle biraz daha farklıdır. Oralarda, komünist partilerinin solunda da yalnızca öğrenci değil işçi tabanına da dayanan sol oluşumlar gözlenebiliyor; bu Fransa'da olanaksızdır. Fransız Komünist Partisinin yönetimi bunu çok iyi bilir ve kullanır; mayıs 68'deki taktiğiyle bunun kanıtını da sunmuştur. Maoist olsun olmasın, öğrenci goşizminin bağıra çağıra kendiliğinden çözülüp dağılması için, yönetimin "işçi kalelerine" (yani Partiye ve CGT'ye) kapanıvermesi yeterli olmuştur.

Burada, 1967 baharında birkaç kişiyle yaptığımız bir girişimden söz etmem de yerinde olacak. Bir çalışma grubu oluşturup oldukça saydam bir ad verdik: Spinoza. Parti üyesi olsun olmasın dostlarımın çoğu bu işin içindeydi. İlginç –çünkü geleceği de bir ölçüde haber veren– bir deneyim oldu. O zaman Üniversitede olayların başlayacağından emindik. Bu girişimden, siyasal görüş ayrılıkları nedeniyle yalnızca Baudelot ve Establet'nin imzasını taşıyan *Fransa'da Kapitalist Okul* üstüne bir kitapla, Bettelheim'in SSCB'de sınıf savaşımı hakkındaki büyük yapıtı ortaya çıktı.

Fransa'da sınıf savaşımı ilişkilerinin incelenmesine de girişmiştik, ama olanak ve zaman eksikliği yüzünden bu projemiz sonuca ulaşamadı. Grubumuz da, benim bir sinir bunalımım, genel konjonktürün elverişsizliği ve en parlak çalışma arkadaşlarımızdan olan Alain Badiou'nun ayrılması gibi etkenlerle kendiliğinden dağıldı. Badiou, Partiyi yenilemek için Fransa'daki bütün maoist grupların yeniden birleşmesini sağlamak gerektiğine karar vermişti. Halen Maspero yayınevinde ilginç kitapçıklar yayınlıyor. Bunlarda, çok ilginçtir, Mao düşüncesinin tipik özellikleri olan volontarizm, pragmatizm ve idealizmden örülü

[1] PSU: *Parti Socialiste Unifié* (Birleşik Sosyalist Parti). Komünistlerin biraz sağında, ama gene de oldukça radikal –ve marginal kalan– bir solcu parti. CFDT: *Confédération Française Démocratique du Travail* (Fransız Demokratik Emek Konfederasyonu). Fransa'nın Komünist eğilimli büyük işçi örgütü CGT'nin rakibi olan ikinci büyük sendika konfederasyonu. Tutumu daha sağda ve "demokratik". (Çev.)

bir temelin üzerinde, Sartre'ın başkaldırı felsefesinin (Badiou bundan hiçbir zaman vazgeçmemişti) büyük Çinli yöneticinin metinlerinin yorumunda kullanıldığı görülüyor.

Kuramsal serüvenlerimin hiçbir köşesi unutulmuş olmasın diye şunu da ekleyeyim ki, 1966 baharında, *La Pensée*'de "kuramsal çalışma" konulu kötü makalemin çıktığı sırada, kuramsal formasyona ilişkin uzun bir metin de yayınlamıştım. Kübalılar bunun çevirisini yapmışlar; bu metne birçok yerden pek çok istek geldi. İdeolojik sosyalizm (*sic*) ve bilimsel sosyalizm üstüne daha iddialı başka bir yazı da yazdım, ama çok şükür yayınlanmadı. Bütün bu denemelerim okununca, dönemin havasına kapılarak ve UJCM-L'nin kuramsal formasyon okullarının gerçek başarılarından da etkilenerek, daha sonraları "kuramsalcılık" (théoricisme) adı altında kıyasıya eleştirdiğim eğilime ne derece kapılmış olduğum anlaşılabilir. Bu eğilim ya da sapma, yalnız lâfta da kalmadı; somut pratikle düzeltilmiş biçimiyle de olsa, UJCM-L'nin bütün politikasını besledi. Aslında bu kuramın her yanı "tu kaka!" sayılmazdı; deneyim de bunu doğruladı zaten, çünkü bu yol kendisini benimseyenlere hiç olmazsa politikada kuramın önemini kavratmış oldu. Yapamadığı şey, onlara pratiğin aynı kuram üzerine yaptığı etki hakkında sağlam bir anlayış vermekti. Yani, pratiği; başka deyişle, sınıf savaşımındaki kuvvet ilişkilerini, sözcüklerin anlamsal yükünü, ve hem kuramın hem de uygulamanın sonuçlarının değerlendirilmesini de hesaba katarak "kuramı uygulamayı" öğretecek ders. Her şeye karşın bu gençler ilginç bir deneyim yaşamış oldular. Yolunu kaybedip anti-marksizme sapmamış olan bazıları şimdi bunun meyvelerini topluyorlar. Örneğin, Linhart'ın *Lenin, Taylor ve Köylüler* hakkındaki kitabına bakılacak olursa, içlerinden bazıları bayağı gelecek vadediyor.

Bachelard'dan ödünçlenmiş o ünlü "epistemolojik kesinti" konusunda, klasik ekonomi politik gibi bazı garip oluşumlara gelip dayanmıştım. Bunlar aynı zamanda hem bilim-öncesi hem de kuramsal, felsefî olmaksızın kuramsal, üstüne üstlük bir de "burjuva" idiler. Bu sonuncu belirlenim elbette büyük farkla en önemlisiydi. Demek ki, ekonomi politiğin "burjuva" kuramının en alt katmanının sınıf ideolojisi niteliğinde olduğunu düşünmek ve kabul etmek gerekiyordu. Ama aynı zamanda, bur-

juva ideolojisinin ürünü olan bu oluşumun, kendini bize soyut, kesin, hatta bir anlamda biçimsel ve bilimsel bir kuram şeklinde sunduğunu da kabul etmek gerekti. Marx da Ricardo'nun, hatta Smith'in düşüncelerini bu yolda ele almıştı; İngiltere'de sınıf savaşımı bir duraklama dönemine (*sic*) girmiş olduğu için, bu kuramların bilimsel olabileceği hayaline kapılmıştı. Oysa Marx'ın tüm yapıtı bu tezi yalanlamaktadır. Bu yapıtta, hem de yalnızca gençlik yazılarında değil *Kapital*'de bile, rastlanan birçok yanlış anlamanın kökeninin işte bu temel yanılgıda aranması gerektiği şimdi bana açıkça görünüyor. Bu yanlış anlamalar marksizmin yanlış yorumlanmasına, hatta bile bile çarpıtılmasına yol açmıştır. Ne olursa olsun, Marx bir bilim kurduysa, bu bilimin de her bilim gibi, revizyondan geçirilmese bile en azından yeniden ele alınması, ilkelerinin daha iyi yerleştirilmesi ve sonuçlarının daha açık-seçik belirlenmesi gerekir biçiminde ifade edilebilecek basit bir fikir çok verimli olabilir. Böyle bir girişimden, Marx'ın, az önce sözü geçen yanılgı içinde, "başlangıcının" her bilim gibi biraz "çetin" olduğunu sandığı –ki bu yanlıştır– bir yapıtın büyük ölçüde yalınlaştırılması gibi bir sonuç elde edilebilir: başka deyişle, *Kapital*'in I. kitabının 1. bölümünün yeniden gözden geçirilmesi. Birkaç yıl önce ben bu konuya, özellikle de Marx'ın *Kapital*'de yazdıklarıyla okuduğu yapıtlardan aldığı müsvedde notlar (örneğin "Artı-değer kuramları" gibi) arasında özenle yapılması gereken ayrıma dikkati çekmiştim. Bunlarda Marx, Smith'in, örneğin, "üretici emekçi" hakkındaki metinlerini düpedüz kopya etmekle yetinir; oysa üretici emek kuramından ayrı ve farklı olan bu kuram *Kapital*'de ortadan kaybolur. Marx'ın yapıtının çarpıtılmasında çıkarları olan kişiler tarafından özenle sürdürülen bütün bu yanlış anlama durumları üstüne diyecek daha çok şey var ve ben bir gün bunları demeye çalışacağım.

Şimdilik marksist felsefe sorunu hakkında birkaç sözle yetineceğim. Uzun süre bu felsefenin var olduğunu, ama Marx'ın bunu formüllere dökecek zamanı, daha sonra da imkânı olmadığını; aslına bakılırsa Lenin'in de, *Materyalizm ve Ampiriyokritisizm* adlı yapıtına karşın, aynı şekilde bunu dile getirecek zaman ve imkân bulamadığını düşündükten sonra, istemeye istemeye de olsa birbirini bütünleyen iki düşünceye ulaştım. Bir

kere, o zamana dek inanıp söylediğimin aksine, Marx –sınıf kavgasının yasalarını bulmasına benzer şekilde– yeni bir felsefe bulmamış, yalnızca felsefede, yani kendisinden önce var olan ve sonra da var olacak olan bir gerçeklikte, yeni bir konum benimsemişti. Bu yeni konumu, son tahlilde, onun kuramsal sınıf konumuna bağlıydı. İmdi, bu ikinci önerme doğru ise, bundan her felsefenin (özellikle büyük sistemlerin, ama belki en küçüklerinin bile) son tahlilde filozofun sınıfsal konumu tarafından belirlendiği, dolayısıyla felsefenin bir bütün olarak son tahlilde "kuram içinde sınıf savaşımından" başka bir şey olmadığı; Engels'in de farkettiği gibi, uygulamadan taşıp kuram alanında da sürdürülen sınıf kavgası olduğu sonucu çıkar. Doğal olarak bu sav, yalnızca felsefenin başlangıcı konusuyla değil, söz konusu sınıf kavgasının aldığı biçimlerle ve felsefeyle bilimler arasında varlığı açık olan ilişkilerle ilgili olarak da bayağı ürkütücü sorunlar ortaya çıkarıyor. Kabul etmek gerekiyor ki felsefe yalnızca meslekten filozof olanların özel mülkiyeti değil, her insanın öz uğraşıdır ("her insan filozoftur" Gramsci.) Gene de filozofların felsefesinin, (dinsel ve ahlâksal) ideolojilerden farklı olarak, sistematik ve kesinleyici bir soyutlama gibi özel bir forma sahip olduğunu teslim etmek; *filozofların felsefesinin laboratuvarında* bir şeylerin kotarıldığını kabul etmek gerekiyordu. Bu şey bir hiç değildi; felsefî sınıf kavgasının hedefi olan ideolojiler alanında da serpintileri oluyordu. Filozofların laboratuvarında böyle hazırlanmakta olan bu şey ne olabilirdi? Ben uzun zaman bunun bir tür uzlaşı, bir "yamama" olduğunu sandım; felsefenin önceki birliğinin içine bilimlerin girmesiyle (epistemolojik kesintiler arkalarından felsefî kesintileri de sürükleyip getirdiklerinden) felsefenin dokusunda oluşan bozuk yerler onarılıyordu sanki. Ama sonra farkettim ki, felsefenin, bütün tarihin de tanıklık ettiği gibi, Devlet'le de ilişkileri vardı: yani devlet aygıtının gücüyle, tam deyimiyle anayasayla; iktidardaki sınıfın ideolojik egemenliğinin baş ögesi olan yaygın ideolojinin birleştirilmesi ve sistemleştirilmesiyle... O zaman, filozofların felsefesinin işte bu rolü üstlendiği bana apaçık göründü: Her sınıfın iktidara geldiğinde önünde ya da karşısında hazır bulduğu çelişkin ögeleri, bastıran ve bastırılan sınıfların kullanımı için, tek egemen ideoloji şeklinde birleştirmek görevi.

Bu görüşten yola çıkınca olaylar nisbeten aydınlanıyor, en azından anlaşılır olmaya başlıyordu. Her insanın filozof olması anlaşılıyordu, çünkü her insan mevcut ideolojiyi egemen ideoloji olarak birleştirmek üzere girişilen felsefî çalışmanın serpintilerinden etkilenmiş bir ideoloji altında yaşıyordu. Egemen sınıfa bu birleştirme işinde çalışacak profesyonel felsefecilerin gerekli olduğu da anlaşılıyordu. Bilimsel pratikte felsefî kategorilerin iş görmesi de anlaşılıyordu, çünkü dünyada hiçbir bilim, hatta matematik bile, ne hüküm süren ideolojinin, ne de amacı yukarıda sözü edilen birleştirme olan felsefî kavganın dışında gelişebilirdi. Daha önce dağınık olarak farkına vardığım ögeler böylece yerlerine oturuyor; Marx ve Lenin'in garip suskunluğu ile marksist bir felsefe kurmaya boş yere uğraşmış olan (Lukacs gibi) filozofların; ve tabii (Stalin ve çırakları gibi) felsefeyi ancak pragmatik olarak gerekçelenebilen basit bir ideoloji derekesine düşürenlerin fiyaskoları yavaş yavaş anlaşılır olmaya başlıyordu. Marx'la Lenin felsefe hakkında sessiz kalmış olabilirlerdi, çünkü "proletariyen" bir sınıfsal konum benimseyerek, gerek sınıf savaşımının bilimi (tarihsel materyalizm) gerek siyasal pratik için ihtiyaç duydukları felsefî kategorileri buna göre işleme tâbi tutmak onlara yetiyordu. Bu tutum hiç de, söz konusu proleter sınıf konumunun felsefî sonuçlarını daha ayrıntılı olarak geliştirmek gerekmediği anlamına gelmez; ancak bu görev başka bir görünüm alıyordu: Söz konusu olan, klasik felsefe formunda yeni bir felsefe "imal etmek" değil, zaten var olan, tüm felsefe tarihi boyunca hep var olmuş olan kategorileri yeni konum temelinde elden geçirmekti. Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki sözü: "Felsefenin tarihi yoktur", o zaman yepyeni ve beklenmedik bir anlam kazanıyordu, çünkü bütün felsefe tarihi boyunca tekrarlanan hep o aynı kavgaydı. Ben buna daha dün, aynı "ayırıcı çizgi" ya da "araya konan mesafeyle bırakılan boşluk" adını veriyordum. Bundan sonra artık tüm felsefe tarihinde en iyi çizilmiş çizgileri –ki en son çizilenler ille de en iyileri olacak değildir– aramaya çıkabilirdik. Eski spiritüalist sezgi *philosophia perennis*'e materyalist bir anlam verebilirdik; şu farkla ki, buradaki *perennité* (ebediyet; süreklilik) bizim için sınıf kavgasının tekrarlanmasından başka bir şey olamazdı. Hayır, felsefe, bu konuda Hegel'in sadık çömezi olan genç Marx'ın sandığı gibi,

"bir tarihsel dönemin bilinci" değildir; kendi kendini tekrarlayan ve yetkinliğe en yaklaşan biçimlerini tarihin belli anlarında alan bir sınıf savaşımının alanıdır; belli anlarda ve belli düşünürlerde: bizim için, en başta Epikuros, Makyavel, Spinoza, Rousseau ve Hegel. İşte Marx'ın gerçek öncüleri ve habercileri. Spinoza'nın felsefî erdemlerinden uzun zamandır zaten kuşkulanıyordum; Marx'ın "felsefesini" anlamak için Spinoza yan yoluna sapmış olmam raslantı değildir. Ama bu ilginç ve aydınlatıcı bağlantının varlığını, hiç beklenmedik bir şekilde, Makyavel üzerinde çalışırken farkettim. Bir gün bunu da açıklayacağım.

Biz işte bunlarla uğraşırken Jacques Martin intihar etmişti. 1963 Ağustosunun en sıcak günlerinden birinde, o zaman bizden uzakta, XVI. bölgede, oturduğu dairede yatağında hareketsiz bulunmuştu. Bedeninin üstünde uzun saplı bir kırmızı gül varmış. Bizim gibi o da Thorez'in ünlü sözünü biliyordu: *Ekmek ve gül*, yani komünizm. Canlandırmaya uğraştılarsa da başaramadılar.

Martin hemen hemen on beş yıl boyunca, psikanalizci olduğunu söyleyen ama hastalarına narkoz uygulayan bir doktor tarafından tedavi edilmişti. Savaş sonrasında içine düştüğü o çaresizlik ve bunalım içinde, bu doktorun adresini nereye başvuracaklarını bilemeyen nevrozlu genç öğrencilerden almıştı. Ben de on iki yıl aynı doktorun bakımında kaldım, ve onun sayesinde yavaş yavaş psikanalizle ve içerdiği sorunlarla yakınlık kurdum. Doktor S. beni yatağa uzatıyor, ancak sarhoş edici güçte bir penthotal iğnesi yapıyor ve ben konuşmaya başlıyordum. Özellikle düşlere önem veriyor, olumlu ve olumsuz anlamlarını vurgulayarak özenle yorumlarını yapıyordu. Depresyonlarım tuttuğunda, iyi bir ilk-yardımcı gibi benimle ilgileniyordu, ama yaşam hakkında kendine göre düşünceleri de yok değildi. 1963 yazında, bir önceki yıl tatilde tanıdığım bir İtalyan hanım arkadaşım ona benim durumum ve kendisine ilişkin duygularım hakkında ne düşündüğünü sorduğu zaman verdiği yanıtı hatırlıyorum: Bir tatil aşkı işte, o kadar! demiş. Anlaşıldığına göre adamda zaman duygusu eksikti; zaten hep geç kalıyordu ve uyguladığı tedavilerin süresine hiç aldırış etmiyordu.

Daha sonra başvurduğum psikanalizci her şeyi daha başka türlü görüyordu. Beni seanslarına kabul etmeden önce düşün-

mek için süre istedi, ve ben onun kurallarının ritmine uydum. Her şey çok başka bir görünüm almıştı. Bu adam benim düş görüp göremeyişimi hiç umursamıyor, narkoz filân da uygulamıyordu; şu ya da bu semptomun olumlu ya da olumsuz anlamı üstüne hiç görüş açıklamıyor, benim diyeceklerimi ve yapacaklarımı bekliyordu. Bu çalışma böyle on beş yıl sürdü; şimdi hemen hemen sona erdiğine göre, bu konuda sanırım biraz konuşabilirim. Bu tedavi sürecinde ben Freud'un kitaplarında yazdıklarını kendi kendime buldum: bilinçsiz yapıntıların (fantasmes) varlığı, bunların ilke olarak son derece kısır oldukları, ve bunları yavaş yavaş bilinçaltmdan silme işinin son derece güç olduğu. Seanslarımız yüz yüze geçiyordu; güçlükleri arttıran bir etken de, doktorun (çok sonraki bir tarihte ve haftada bir yarım saat süreyle) Hélène'i de görmeye başlamasıydı. Tedavi boyunca dramatik sahneler, on beş kadar depresyon, ve ayrıca aklıma geleni yaptığım kısa süreli manyak coşkunluk halleri yaşadım. Örneğin, nesnelere sahip olmak için değil gösteriş olsun diye hırsızlık etmeye başladım.

Psikanalizim hakkında burada birkaç söz söylemem yerinde olacak. Ben psikanalizin var olduğunu ve nevrozları, hatta psikozları bile iyi edebildiğini bilmeyen bir kuşağa, ya da toplum tabakasına mensubum. 1945'le günümüz arasında Fransa'da bu konuda çok şey değişti. Hangi yoldan kendimi narkozla tedavi eden bir hekimle ilişkide bulduğumu ve çok sevdiğim bir hanım dostumun bir gün nasıl beni D.yi görmeye ikna ettiğini daha önce anlattım. "Onun omuzları seni taşıyacak kadar sağlam" demişti. Gerçekten de beni bu durumdan kurtarmak için sağlam omuzlar gerekiyordu; olayların on beş yıl sürdüğü düşünülürse... Olaylar, yani depresyonlar, başka deyişle direnme. Psikanalizin üzerinde çalıştığı bilinç-dışı ögeler kadar yalın şey yok, ama öte yandan bunların belli bir bireyde oluşturdukları yumaklar kadar karmaşık şey de yok. Bir gün bir dostumun da dediği gibi, bilinçaltı örgü gibi bir şey: ana maddesi yün, ama örülen örnekler sonsuz çeşitli olabiliyor. Benimle ilgili olarak çok geçmeden ortaya çıkan şey, her zamanki gibi, "perde-yapıntılar (fantasmes-écrans)" ve, her şeyden önce, bir çifte tema oldu: yapmacık (artifice) ve "babanın babası" temaları. Hayatta başardığım her şeyi sahtecilikle başarmış olma izleni-

minden kurtulamıyordum; özellikle okuldaki başarılarım böyleydi, çünkü başkalarının ödevlerini kopya etmiş, sınavda geçmek için alıntılar uydurmuştum. Öğretmenlerimi de yalnızca onlardan daha kuvvetli olduğumu göstermek için izlediğimden, sahtekârlıkla bu başarılar aynı şey oluyordu. Uzun süre bu temalar üzerinde yerimde saydıktan sonra başkaları da ortaya çıkmaya başladı. En başta da dişi cinsten, kadınlardan korkma, onları içine düşülüp çıkılamayan bir uçurum gibi görme. Annemden; yaşamdan yakınması hiç bitmeyen, kafasında hep güvenebileceği saf-temiz bir erkek (savaşta öldüğü halde bilinçaltında hâlâ sevdiği şu nişanlı, ya da bir natürist hekim, kısacası cinsel ilişki kurmadan fikir alışverişi yapabileceği bir adam) hayali taşıyan; erkek cinsinden ve cinsellikten korkan annemden korkma. O zaman annemin beni de bu şekilde, yani cinsiyetsiz ve saf bir "espri" olarak, sevmiş olduğunu kavradım. İlk gece boşalmalarımın izi sandığı şeyi bulmak için elini çarşaflarımın arasına sokarak beni öfkeden ve tiksintiden çılgına çevirdiği ve cinsel organıma tam anlamıyla el koyduğu zaman bile ("işte şimdi erkek oldun oğlum"), bunu o organı çalıp beni cinsiyetsiz bırakmak için yapmıştı. Babamı da böyle sevmiş, yani kafası başka yerde, yani Verdun göklerinde, onun cinselliğine edilgence boyun eğmişti. Oysa babam onu başka türlü, bütün erkekliğiyle, seviyordu; annemin başkasına değil, kardeşine değil, kendisine ait olduğunu kendi kendine kanıtlamak için fısıldadığı "canım benim" sözü hep aklımdaydı. Böylece benim sahtecilik ihtiyacım ve "babanın babası" olma dürtüm aydınlanmış oluyordu. Cinsiyetsiz bir varlık olmadığım halde öyleymişim gibi, "başımın üstünden aşılarak" sevildiğime göre, başımın çaresine bakmak ve kendime yapmacık bir kişilik uydurmak zorundaydım. Bu kişilik yalnızca bir erkek olmakla kalmayıp, babama ve ilerde karşıma çıkabilecek bütün babalara hadlerini bildirmeye yetenekli bir kişilik olmalıydı. Bu noktayı, annemin istediği gibi cinsiyetsiz bir varlık olmayıp cinsellikle donanmış gerçek bir erkek olduğumu –başka erkeklerin sırtından– kendi kendime kanıtlamak üzere ekliyordum. Bu bilinçaltı olaylarının hakkından gelmenin, psikanalizin bugünkü durumunda, on beş yıl alması elbette benim sinir bunalımlarımla açıklanabilir; ama bu bunalımlar da kuşkusuz analizdeki ilerlemelere karşı direnme

olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu basit yapıntıları denetime almak için işte bütün bu çaba, bu *Durcharbeit*, gerekli oldu.

Bütün bu olaylar benim Marx üzerinde çalıştığım zaman dilimi içinde oldu, ve iki yazarın –Freud'la Marx'ın– düşünce ve pratikleri arasında varlığını saptadığım olağanüstü yakınlık bana hep çarpıcı geldi. Her iki durumda da öncelik pratiğin değil de pratikle kurulan belli bir ilişkinin oluyor. Her iki durumda da, *Wiederholungszwang*'a, yani "yineleme içgüdüsüne", bağlı, ve benim sınıf savaşımı kuramında da rastladığım derin bir diyalektik anlayışı ya da duygusu var. Her iki durumda, ve hemen hemen aynı şekilde ifade edilmiş olarak, gözlemlenen sonuçların, çok yoksul ve kısır ögelerden (bak. Marx'ta, emek sürecinin ve üretim sürecinin ögeleri) oluşmuş son derece karmaşık kombinezonların ürünü olduğunu gösteren ipuçları bulunuyor. Bu kombinezonların Lévy-Strauss'luk, hatta Lacan'lık, bir "combinatoire"ın biçimsel yapısalcılığıyla hiç ilişkisi yok. Bütün bunlardan ben, tarihsel materyalizmin bir yerlerde psikanaliz kuramıyla "dirsek teması" içinde olması gerektiği sonucunu çıkardım. Hatta, yanlış olmamakla birlikte buradaki şekliyle kolay kolay savunulamayacak olan şöyle bir önerme ileri sürebileceğimi bile sanıyorum: Bilinçaltı ideolojiye çalışır. O zamanlardan bu yana, ve elbette Marx'ı iyi tanımayan Reich'ın evreninden çok uzaklarda, çok ilginç çalışmalar (Godelier) bu sorunlar üzerinde birçok önemli noktaya açıklık getirmiş bulunuyor.

SON

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5
Gelecek Uzun Sürer 15
Olanlar 307

Louis Althusser

GELECEK UZUN SÜRER

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran, düşünce akımlarını olduğu kadar, politika felsefesini ve pratiğini derinlemesine etkileyen Fransız filozof *Louis Althusser* (1918-1990) '68 kuşağının belki de en önemli düşünsel önderiydi. *Pour Marx* ve *Lire 'le Capital'* adlı kitaplarıyla marksist düşünceye yeni bir yorum getirmiş ve yeni bir düşünür kuşağının yetişmesine katkıda bulunmuştur. Yüzyılımız en parlak zekâlarından biri olan *Althusser*'in, göz kamaştırıcı kimliğine karşın, çocukluğu, anababası, geçmişi ve kadınlarla çok önemli sorunları vardı. Belki de bunun sonucu olarak, 16 Kasım 1980 günü çok sevdiği karısı Hélène'i boğarak öldürdü. Cinayeti işlediği sırada bilincini yitirmiş olduğu yönünde verilen doktor raporunu göz önünde bulunduran yargı organı, *Althusser*'in yargılanmasının gereksiz olduğuna karar verdi. *Althusser*, kendisinin de yazdığı gibi, *Gelecek Uzun Sürer*'de savunmasını değil, duruşmasını gerçekleştiriyor. *Gelecek Uzun Sürer*, aynı zamanda, Hélène için gerçek bir aşk şarkısı; birlikte paylaştıkları yalnızlık, sıkıntı, hayal kırıklıkları ve acılar üzerine yakılmış çarpıcı bir ağıt.

Kapaktaki fotoğraf: ALTHUSSER-1978
(Foto: PAVLOSKY / SYGMA)

ISBN 975-510-672-3

KDV İÇİNDEDİR